

3. Præterea, totus homo beatificabitur et secundum animam, et secundum corpus. Sed beatitudo, sive felicitas, secundum Philosophum, lib. 1 Ethic., cap. 7, à med., in perfectâ operatione consistit. Ergo oportet quod omnes potentia animæ, et omnia membra sint in suis actibus in beatis post resurrectionem; et sic idem quod prius.

4. Præterea, in beatis post resurrectionem erit perfecta et beata jucunditas. Sed talis jucunditas omnes delectationes includit: quia *beatitudo*, secundum Boetium, lib. 3 de Consolat., prosâ 2, à princ., est status omnium honorum aggregatione perfectus; et perfectum est cui nihil deest. Cum ergo in actu virtutis generativæ et nutritivæ sit magna delectatio, videtur quod tales actus ad vitam animalem pertinentes in beatis erunt; et multo fortius in aliis, qui minus spiritualia corpora habebunt.

Sed contra est quod dicitur Matth. 22, 30: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur.*

Præterea, generatio ordinatur ad subveniendum defectui qui per mortem accidit, et ad multiplicationem humani generis; et comestio ad restaurationem deperditii, et ad augmentum quantitatis. Sed in statu resurrectionis jam humanum genus habebit totam multitudinem individuorum à Deo præfinitam, quia usque ad hoc generatio differetur: similiter etiam quilibet homo resurget in debitâ quantitate; nec erit ultra mors, aut aliqua deperditio fiet à partibus hominis. Ergo frustrâ esset actus generativæ et nutritivæ virtutis.

Respondeo dicendum quod resurrectio non erit necessaria homini propter primam perfectionem ipsius, quæ consistit in integritate eorum quæ ad naturam spectant, quia ad hoc homo pervenire potest in statu præsentis vitæ per actionem causarum naturalium: sed necessitas resurrectionis est ad consequendam ultimam perfectionem, quæ consistit in perventione ad ultimum finem. Et ideo illæ operationes naturales quæ ordinantur ad primam perfectionem humanæ naturæ vel causandam, vel conservandam, non erunt in resurrectione; et hujusmodi sunt actiones animalis vitæ in homine, et actiones naturæ in elementis, et motus cæli. Et ideo omnia hæc cessabunt in resurrectione. Et quia comedere, bibere, et dormire, et generare, ad animalem vitam pertinent, cum sint ad primam perfectionem naturæ ordinata; ideo in resurrectione talia non erunt.

Ad primum ergo dicendum quod illa comestio quæ Christus comedit, non fuit necessitatis, quasi cibus indigeret humana natura post resurrectionem; sed fuit potestatis, ut ostenderet se veram naturam humanam resumpsisse, quam prius habuerat in statu illo, quando cum discipulis comederat et biberat. Hæc autem ostensio non erit necessaria in resurrectione communi, quia omnibus notum erit. Et ideo dicitur dispensativè Christus manducasse, eo modo loquendi quo juristæ dicunt quod *dispensatio est communis juris relaxatio* (Specul. jur., lib. 1, tit. de Dispensat.), quia Christus intermisit hoc quod est communiter resurgentium, scilicet non uti cibus, propter causam prædictam. Et propter hoc ratio non sequitur.

Ad secundum dicendum quod differentia sexuum et membrorum varietas erit ad naturæ humanæ perfectionem reintegrandam et in specie et in individuo; unde non sequitur quod sint frustrâ, quamvis animales operationes desint.

Ad tertium dicendum quod prædictæ operationes non sunt hominis, in quantum est homo, ut etiam Philosophus dicit, lib. 10 Ethic., cap. 7, à med.; et ideo in eis non consistit beatitudo humani corporis; sed corpus humanum glorificabitur ex redundantia à ratione, à quâ homo est homo, in quantum erit ei subditum.

Ad quartum dicendum quod delectationes corporales, sicut dicit Philosophus, in 7 Ethic., cap. 12, à princ., et in 10, cap. 5, à med., sunt medicinales, quia adhibentur homini ad tollendum fastidium, vel

etiam ægritudinales, in quantum in eis homo inordinatè delectatur, ac si essent veræ delectationes; sicut homo habens infectum gustum delectatur in quibusdam quæ sanis non sunt delectabilia. Et ideo non oportet quod tales delectationes sint de perfectione beatitudinis, ut Judæi et Saraceni ponunt, et quidam hæretici posuerunt, qui vocantur Chiliastæ; qui etiam secundum doctrinam Philosophi non videntur sanum habere affectum; solæ enim delectationes spirituales secundum ipsum sunt simpliciter delectationes, et propter se quærendæ: et ideo ipsæ solæ ad beatitudinem requiruntur.

QUÆSTIO LXXXII.

DE IMPASSIBILITATE CORPORUM BEATORUM RESURGENTIUM. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de conditionibus beatorum resurgentium: et primò de eorum corporum impassibilitate; secundò de subtilitate; tertio de agilitate; quartò de claritate.

Circa primum quærentur quatuor: 1º utrùm sancti resurgentes resurgent quoad corpora impassibilia; 2º utrùm æqualis impassibilitas omnibus inerit; 3º utrùm illa impassibilitas sensus in actu à corporibus gloriosis excludat; 4º utrùm sint in eis omnes sensus in actu.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm corpora sanctorum post resurrectionem erunt impassibilia.* — (S. Thom., 4, dist. 44, qu. 2, art. 1, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora sanctorum post resurrectionem non erunt impassibilia. Omne enim mortale est passibile. Sed homo post resurrectionem erit *animal rationale mortale*; hæc est enim definitio hominis, quæ nunquam ab eo separabitur. Ergo corpus erit passibile.

2. Præterea, omne quod est in potentia ad formam alterius, passibile est ab alio, quia secundum hoc aliquid est passivum ab alio, ut dicitur in 1 de Gen., text. 54. Sed corpora sanctorum post resurrectionem erunt in potentia ad aliam formam. Ergo erunt passibilia. Probatio mediæ: Quæcumque communicant in materiâ, unum eorum est in potentia ad formam alterius; materia enim, secundum quod est sub unâ formâ, non amittit potentiam ad aliam formam. Sed corpora sanctorum post resurrectionem communicant cum elementis in materiâ, quia ex eadem materiâ reparabuntur ex quâ nunc sunt. Ergo erunt in potentia ad aliam formam; et sic erunt passibilia.

3. Præterea, *contraria nata sunt agere, et pati ad invicem*, ut in 1 de Gener., text. 51 et seq., dicit Philosophus. Sed corpora sanctorum post resurrectionem erunt ex contrariis composita, sicut et nunc sunt. Ergo erunt passibilia.

4. Præterea, in corpore humano resurget sanguis et alii humores, ut supra dictum est, qu. 80, art. 3 et 4. Sed ex pugna humorum ad invicem generantur ægritudines, et hujusmodi passiones in corpore. Ergo erunt corpora sanctorum post resurrectionem passibilia.

5. Præterea, magis repugnat perfectioni defectus in actu quàm defectus in potentia. Sed passibilitas importat solum defectum in potentia. Cum ergo in corporibus beatorum sint futuri aliqui defectus in actu, sicut cicatrices vulnerum in martyribus, ut in Christo fuerunt, videtur quod nihil deperibit perfectioni eorum, si ponantur habere corpora passibilia.

Sed contra, omne passibile est corruptibile, quia passio magis facta abjicit à substantiâ. Sed corpora sanctorum post resurrectionem erunt incorruptibilia, ut dicitur 1 ad Cor. 15, 42: *Seminatur in corruptione, resurget in incorruptione.* Ergo erunt impassibilia.

Præterea, fortius non patitur à debiliore. Sed nihil corpus erit fortius corporibus sanctorum: de quibus dicitur 1 ad Cor. 15, 43: *Seminatur in infirmitate, surget in virtute.* Ergo erunt impassibilia.

Respondeo dicendum quod passio dupliciter dicitur: uno modo communiter, et sic omnis receptio passio dicitur; sive illud quod recipitur sit conveniens reci-

pianti, et perfectivum ipsius; sive contrarium et corruptivum. Et ab hujusmodi passionis remotione corpora gloriosa impassibilia non dicuntur; cum nihil quod est perfectio, ab eis sit auferendum. Alio modo passio dicitur proprie, quam sic definit Damascenus in 2. l. h. orth. Fid., cap. 22. à princ.: *Passio est motus præter naturam.* Unde immoderatus motus cordis passio ejus dicitur, sed moderatus dicitur ejus operatio. Cujus ratio est, quia omne quod patitur, trahitur ad terminos agentis, quia agens assimilatur sibi patiens; et ideo patiens, in quantum hujusmodi, trahitur extra terminos proprios in quibus erat. Sic ergo, proprie accipiendo passionem, non erit in corporibus resurgentium sanctorum potentialitas ad passionem; et ideo impassibilia dicuntur.

Hujus autem impassibilitatis ratio à diversis diversimodè assignatur. Quidam enim eam attribuunt conditioni elementorum, quæ aliter tunc se habebunt in corpore quam nunc. Dicunt enim quod elementa remanebunt ibi secundum substantiam; sed qualitates activæ et passivæ ab elementis auferentur. Sed hoc non videtur verum, quia qualitates activæ et passivæ sunt de perfectione elementorum: unde si sine eis repararentur elementi in corpore resurgentis, essent minoris perfectionis quam modò sint. Et præterea cum qualitates illæ sint propria accidentia elementorum, ex formâ et materiâ ipsorum causata, videtur valdè absurdum quod causa maneat, et effectus tollatur.

Et ideo alii dicunt quod manebunt qualitates, sed non habebunt proprias actiones, divinâ virtute id faciente ad conservationem humani corporis. Sed hoc etiam non videtur posse stare; quia ad mixtionem requiritur actio, et passio activarum et passivarum qualitatium: et secundum prædominium unius vel alterius mixta efficiuntur diversæ complexionis: quod oportet ponere in corpore resurgentis, quia erunt ibi carnes et ossa, et hujusmodi partes, quibus omnibus non competit una complexio. Et præterea secundum hoc impassibilitas non posset poni dos in eis, quia non poneret aliquam dispositionem in substantiâ impassibili, sed solum prohibitionem passionis ab exteriori, scilicet divinâ virtute, quæ etiam posset idem facere de corpore hominis in statu hujus vitæ.

Et ideo alii dicunt quod in ipso corpore erit aliquid prohibens passionem corporum gloriosorum, scilicet natura quinti corporis, vel cælestis, quam ponunt venire in compositione humani corporis, ad conciliandum elementa in harmoniam quandam, per quam possint esse debita materia animæ rationalis; sed tamen in statu hujus vitæ, propter dominium elementaris naturæ, corpus humanum patitur ad similitudinem aliorum elementorum; sed in resurrectione dominabitur natura quinti corporis: et idò corpus humanum reddetur impassibile ad similitudinem corporis cælestis. Sed hoc non potest stare, quia corpus quintum non venit materialiter ad compositionem corporis humani, ut in 2. libro ostensum est, dist. 12, qu. 1, art. 1. Et præterea impossibile est dicere quod aliqua virtus naturalis, qualis est virtus corporis cælestis, transferat corpus humanum ad proprietatem gloriæ, qualis est impassibilitas corporis gloriosi, cum immutationem corporis humani Apostolus attribuat virtuti Christi, quia *qualis cælestis, tales et cælestes*, 1. Cor. 15, 48; et Philip. 3, 21: *Reformabit corpus humilitatis nostræ congruatum corpori claritatis suæ, secundum operationem, quasi sibi possit subijcere omnia*, etc. Et præterea non potest natura cælestis ita dominari in corpore humano quin natura elementaris remaneat, cui ex essentialibus suis præciis passibilitas inest.

Et ideo aliter dicendum est quod omnis passio fit per victoriam agentis super patiens; alias non traheret ipsum ad terminos suos. Impossibile est autem quod aliquid dominetur supra patiens, nisi in quantum debilitatur dominium formæ propriæ supra materiam patientis, loquendo de passione quæ est contra naturam, de quâ nunc loquimur; non enim materia sub-

jiçitur uni contrariorum, sine hoc quod tollatur dominium alterius super ipsam, vel saltem diminuatur. Corpus autem humanum, et quidquid in eo est, erit perfecte subiectum animæ rationali, sicut anima perfecte erit subiecta Deo. Et ideo in corpore glorioso non poterit esse aliqua mutatio contra dispositionem illam quâ perficitur ab animâ; et ita corpora illa erunt impassibilia.

Ad primum ergo dicendum quod, secundum Anselmum, lib. 2: *Cur Deus homo*, cap. 11, à princ., *mortale ponitur in definitione hominis à philosophis, qui non crederent hominem totum aliquando posse esse immortalem*; quia non viderunt homines, nisi secundum hujus mortalitatis statum.

Vel potest dici quod, secundum Philosophum, in 8. Metaph., text. 5 et 7, et lib. 7, text. 41, quia differentia essentialis sunt nobis incognita, minus quandoque differentia accidentalium ad significandum differentias essentielles, quæ sunt accidentalium causæ. Unde *mortale* in definitione hominis non ponitur, quasi ipsa mortalitas ad essentialitatem hominis pertineat; sed quia illud quod est causa passibilitatis et mortalitatis, secundum præsentem statum, scilicet compositio ex contrariis, est de essentiali hominis; sed tunc non erit causa ejus, propter victoriam animæ super corpus.

Ad secundum dicendum quod duplex est potentia, ligata et libera. Et hoc non solum est verum de potentia activâ, sed etiam de passivâ. Forma enim ligat potentiam materiæ, determinando ipsam ad unum; et secundum hoc dominatur super eam. Et quia in rebus corruptibilibus non perfecte dominatur forma supra materiam, non perfecte potest ligare ipsam, quin recipiat interdum per aliquam passionem dispositionem contrariam formæ. Sed in sanctis post resurrectionem omnino anima dominabitur supra corpus; nec illud dominium aliquo modo poterit auferri, quia ipsa erit immutabiliter Deo subiecta, quod non fuit in statu innocentia. Et ideo in corporibus illis manet eadem potentia ad formam aliam quæ nunc inest, quantum ad substantiam potentia; sed erit ligata per victoriam animæ supra corpus, ut nunquam in actum passionis exire possit.

Ad tertium dicendum quod qualitates elementares sunt instrumenta animæ, ut patet in 2. de Animâ, text. 38, et seq., quia calor ignis in corpore animalis regulatur in actu nutriendi per virtutem animæ. Quando autem agens principale est perfectum, et non est aliquis defectus in instrumento, nulla actio procedit ab instrumento nisi secundum dispositionem principalem agentis. Et ideo in corporibus sanctorum post resurrectionem nulla actio vel passio poterit provenire à qualitatibus elementaribus quæ sit contra dispositionem animæ, quæ intendit conservare corpus.

Ad quartum dicendum quod secundum Augustinum, in epist. ad Consentium, 205, al. 146, inter princ. et med., *valet divina potentia de istâ visibili atque tractabili naturâ corporum, quibusdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates.* Unde sicut ab igne fornacis Chaldæorum abstulit virtutem comburendi quantum ad aliquid, quia corpora puerorum illaesa servata sunt, sed mansit quantum ad aliquid, quia ignis ille ligna comburebat, ita auferet ab humoribus passibilitatem, et dimittet naturam. Modus autem quo hoc fiet, dictus est in corp. art.

Ad quintum dicendum quod cicatrices vulnerum non erunt in sanctis, nec in Christo fuerunt, in quantum important aliquem defectum, sed in quantum sunt signa constantissimæ virtutis, quâ passi sunt pro justitiâ et fid.; ut ex hoc et ipsis, et aliis, gaudium crescat. Unde dicit Augustinus, 2. de Civ. Dei, cap. 20: *Nescio quomodo sic afficiamur amore martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt; et fortassè videbimus; non enim deformitas in eis, sed dignitas erit; et quædam, quæ in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit.* Nec tamen si aliquæ martyribus amputata et abiata sunt membra,

sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est, Luc. 21, 18: *Capillus de capite vestro non peribit.*

ARTICULUS II. — *Utrum impassibilitas in omnibus erit æqualis.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod impassibilitas in omnibus erit æqualis, quia, 1 Cor. 15, dicit Glossa (interl. sup. illud: *Seminatur in corruptione*) quod *æqualiter omnes habent quod pati non possunt.* Sed ex hoc pati non possunt quod habent dotem impassibilitatis. Ergo impassibilitas erit æqualis in omnibus.

2. Præterea, negationes non recipiunt magis et minus. Sed impassibilitas est quædam negatio vel privatio passibilitatis. Ergo non potest esse major in uno quam in alio.

3. Præterea, magis album dicitur quod est nigro impermixtius. Sed nulli corporum sanctorum admiscebitur aliquid de passibilitate. Ergo omnia erunt æqualiter impassibilia.

Sed contra, merito debet respondere præmium proportionaliter. Sed sanctorum quidam fuerunt aliis majores merito. Ergo cum impassibilitas sit quoddam præmium, videtur quod in quibusdam sit major quam in aliis.

Præterea, impassibilitas dividitur contra dotem claritatis. Sed illa non erit æqualis in omnibus, ut patet 1 Corinth. 15. Ergo nec impassibilitas.

Respondeo dicendum quod impassibilitas potest dupliciter considerari, vel secundum se, vel secundum causam suam. Si secundum se consideretur, quia sola negationem vel privationem importat, non suscipit magis et minus; sed erit æqualis in omnibus beatis. Si autem consideretur secundum causam suam, sic erit in uno major quam in alio. Causa autem ejus est dominium animæ super corpus; quod quidem dominium causatur ex hoc quod ipsa anima fruatur Deo immobiliter: unde in illo qui perfectius fruatur Deo, est major impassibilitatis causa.

Ad primum ergo dicendum quod Glossa illa loquitur de impassibilitate secundum se, et non secundum causam suam.

Ad secundum dicendum quod quamvis negationes et privationes secundum se non intenduntur nec remittantur, tamen intenduntur et remittuntur ex causis suis; sicut dicitur esse locus magis tenebrosus qui habet plura et majora obstacula lucis.

Ad tertium dicendum quod aliqua non solum intenduntur per recessum a contrario, sed etiam per accessum ad terminum, sicut lux intenditur. Et propterea etiam impassibilia est major in uno quam in alio; quamvis in nullo aliquid passibilitatis remaneat.

ARTICULUS III. — *Utrum impassibilitas sensum in actu a corporibus gloriosis excludat.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod impassibilitas sensum in actu a corporibus gloriosis excludat, quia, sicut dicit Philosophus in 2 de Animâ, text. 118, *sentire est quodam pati.* Corpora autem gloriosa erunt impassibilia. Ergo non sentient in actu.

2. Præterea, immutatio naturalis præcedit immutationem animalem, sicut esse naturale præcedit esse intentionale. Sed corpora gloriosa ratione impassibilitatis non immutabuntur immutatione naturali. Ergo nec immutabuntur animam, quæ requiritur ad sentiendum.

3. Præterea, quandocumque fit sensus in actu cum nova receptione, fit novum judicium. Sed ibi non erit novum judicium, quia *non erunt ibi cogitationes volubiles.* Ergo non fiet ibi sensus in actu (ut Aug. dicit).

4. Præterea, quando anima est in actu intensus unius potentie, remittitur actus alterius potentie. Sed anima summe erit intenta ad actum virtutis intellectivæ, quæ Deum contemplantur. Ergo non erit alio modo in actu virtutis sensitivæ.

Sed contra est quod dicitur Apoc. 1, 7: *Videbit eum omnis oculus.* Ergo erit ibi sensus in actu.

Præterea, secundum Philosophum, in 1 de Animâ, text. 19, *animatum ab inanimato distinguitur sensu et motu.* Sed ibi erit in actu motus, quia *tangunt scintille in arundinetis discurrent,* Sap. 3, 7. Ergo et sensus in actu.

Respondeo dicendum quod aliquem sensum esse in corporibus beatorum omnes ponunt; alias corporalis vita sanctorum post resurrectionem assimilatur magis somno quam vigiliæ; quod non competit illi perfectioni, eo quod in somno corpus sensibile non est in ultimo actu vitæ: propter quod somnus dicitur vitæ dimidium, ut 1 Ethic., cap. 13, in med.

Sed in modo sentiendi diversi diversa opinantur.

Quidam enim dicunt quod corpora gloriosa erunt impassibilia, et propter hoc non receptibilia peregrinæ impressionis, et multo minus quam corpora cælestia; quia non erit ibi sensus in actu per receptionem alicujus speciei à sensibilibus, sed magis extra mittendo. Sed hoc non potest esse, quia in resurrectione natura speciei manebit eadem in homine et in omnibus partibus ejus. Hujusmodi autem est natura sensus, ut sit potentia passiva, ut in 2 de Animâ, text. 51 et 54, probat Philosophus. Unde si in resurrectione sancti sentirent extra mittendo, et non recipiendo, non esset sensus in eis virtus passiva, sed activa; et sic non esset ejusdem speciei cum sensu qui nunc est, sed esset aliqua alia virtus eis data; sicut enim materia nunquam fit forma, ita potentia passiva nunquam fit activa.

Et ideo alii dicunt quod sensus in actu fiet per suspensionem non quidem ab exterioribus sensibilibus, sed per effluxum à superioribus viribus; ut sicut nunc superiores vires accipiunt ab inferioribus, ita è contrario tunc inferiores accipient à superioribus. Sed iste modus receptionis non facit verè sentire, quia omnis potentia passiva secundum suam speciem rationem determinatur ad aliquid activum speciale: quia potentia, in quantum hujusmodi, habet ordinem ad illud respectu cuius dicitur. Unde cum proprium activum in sensu exteriori sit res existens extra animam, et non intentio ejus existens in imaginatione, vel ratione, si organum sentiendi non moveatur à rebus extra, sed ex imaginatione, vel à superioribus viribus aliis, non erit verè sentire. Unde non dicimus quod phrenetici et alii mente capti, in quibus propter victoriam imaginativæ virtutis fit hujusmodi deluxus specierum ad organa sentiendi, verè sentiant, sed quod videtur eis quod sentiant.

Et ideo dicendum est cum aliis, quod sensus corporum gloriosorum erit per suspensionem à rebus quæ sunt extra animam.

Sed sciendum est quod organa sentiendi immutantur à rebus quæ sunt extra animam, dupliciter: uno modo immutatione naturali, quando scilicet organum disponitur eadem quantitate naturali quæ disponitur res extra animam, quæ agit in ipsum; sicut cùm manus fit calida ex tactu rei calidæ, vel odoriferæ ex tactu rei odoriferæ: alio modo immutatione spirituali, quando recipitur quantitas sensibilis in instrumento secundum esse spirituale, id est, species, sive intentio qualitatis, et non ipsa quantitas; sicut pupilla recipit speciem abedionis, et tamen ipsa non elicitur ab ea. Primum ergo receptio non causat sensum, per se loquendo, quia sensus est susceptivus specierum in materia præter materiam, id est, præter esse materiale, quod hancam extra animam, ut dicitur in 2 de Anima, text. 12. Et hæc receptio immutat naturam recipientis, quia recipitur hoc modo quantitas secundum esse suam materiale. Unde ista receptio non erit in corporibus gloriosis, sed secunda, quæ per se facit sensum in actu, et non immutat naturam recipientis.

Ad primum ergo dicendum quod, ut jam patet ex dictis, in corp., per hanc passionem, quæ est in actu sentiendi, quæ non est aliud quam receptio prædicta, non transitur corpus extra naturam suam qualitatem, sed spiritaliter pericitur. Unde impassibilitas glo-

riorum corporum hanc passionem non excludit.

Ad secundum dicendum quòd omne passivum recipit actionem agentis secundum suum modum. Si ergo aliquid sit quòd sit natum immutari ab activo, naturali et spirituali immutatione, immutatio naturalis præcedit immutationem spiritualem, sicut esse naturale præcedit esse intentionale. Si autem natum sit immutari spiritualiter tantum, non oportet quòd immutetur naturaliter, sicut patet de aere, qui non est receptivus coloris secundum esse naturale, sed solum secundum esse spirituale; et ideò hoc solum modo immutatur; sicut à contrario corpora inanimata immutantur per qualitates sensibiles solum naturaliter, et non spiritualiter. In corporibus autem gloriosis non poterit esse aliqua immutatio naturalis; et ideò ibi erit spiritualis immutatio tantum.

Ad tertium dicendum quòd sicut erit nova receptio speciei in organo sentiendi, ita erit novum iudicium sensus communis; non autem erit novum iudicium intellectus de hoc, sicut fit in eo qui videt aliquid quòd prius scivit. Quòd autem dicit Augustinus, lib. 15 de Trinit., cap. 16, ad fin., quòd non erunt ibi cogitationes volubiles, intelligitur de cogitationibus intellectivæ partis. Unde non est ad propositum.

Ad quartum dicendum quòd quando unum duorum est ratio alterius, occupatio animæ circa unum non impedit, nec remittit occupationem ejus circa aliud: sicut medicus, dum videt urinam, non minus potest considerare artis regulas de coloribus urinarum, sed magis. Et quia Deus apprehenditur à sanctis ut ratio omnium quò ab eis agentur vel cognoscuntur; ideò occupatio eorum circa sensibilia sentienda, vel quæcumque alia contemplanda, aut agenda, in nullo impedit divinam contemplationem, nec è contrario.

Vel dicendum quòd ideò una potentia impeditur in actu suo, quando alia vehementer operatur, quia una potentia de se non sufficit ad tam intensam operationem, nisi ei subveniatur per id quòd erat aliis potentiis vel membris influendum à principio vitæ. Et quia in sanctis erunt omnes potentie perfectissimæ, una poterit intensè operari, ita quòd ex hoc nullum impedimentum præstabitur actioni alterius potentie sicut et in Christo fuit.

ARTICULUS IV. — *Utrum in beatis post resurrectionem sint omnes sensus in actu.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sint ibi omnes sensus in actu. Tactus enim est primus inter omnes alios sensus, ut dicitur in lib. 2 de Animâ, text. 27, et lib. 3, text. 66. Sed corpora gloriosa carebunt actu sensu tactus, quia sensus tactus fit in actu per immutationem corporis animalis ab aliquo exteriori corpore prædominante in aliquâ qualitatibus activarum vel passivarum, quarum est tactus discretivus; qualis tunc immutatio esse non poterit. Ergo non erunt ibi omnes sensus in actu.

2. Præterea, sensus gustus deservit actu virtutis nutritivæ. Sed post resurrectionem hujusmodi actus non erit, ut dictum est, quæst. 81, art. 4. Ergo frustra esset ibi gustus.

3. Præterea, post resurrectionem nihil corrumpetur, quia tota creatura vestietur quâdam virtute incorruptionis. Sed sensus odoratus in actu suo esse non potest, nisi aliquâ corruptione factâ, quia odor non sentitur sine aliquâ fumali evaporatione, quæ in quâdam resolutione consistit. Ergo sensus odoratus non erit ibi in suo actu.

4. Præterea, auditus deservit disciplinæ, ut dicitur in lib. de Sensu et Sensato, cap. 1, in fin. Sed non erit post resurrectionem beatis necessaria aliqua disciplina per sensibilia, quia divinâ sapientiâ replebuntur ex ipsius Dei visione. Ergo non erit ibi auditus.

5. Præterea, visio fit secundum quòd in pupilla recipitur species rei visæ. Sed hoc non poterit esse post resurrectionem in beatis. Ergo non erit ibi visus in actu, qui tamen est omnium sensuum nobilior. Probatio mediæ: Illud quòd est lucidum in actu, non est receptivum speciei visibilis; unde speculum dire-

ctè positum sub radio solis non repræsentat speciem corporis oppositi. Sed pupilla, sicut et totum corpus, erit claritate dolata. Ergo non recipietur ibi aliqua species colorati corporis.

6. Præterea, secundum Perspectivos, omne quòd videtur, sub angulo videtur. Sed hoc non competit corporibus gloriosis. Ergo non habebunt sensum visus in actu. Probatio mediæ: Quandocumque aliquid videtur sub angulo, oportet esse aliquam proportionem anguli ad distantiam rei visæ, quia quòd à remotiori videtur, minus videtur, et sub minori angulo: unde posset esse ita parvus angulus quòd nihil de re videretur. Si ergo oculus gloriosus videbit sub angulo, oportet quòd videat sub determinatâ distantia, et ita quòd non videat aliquid à remotiori quàm modò videmus, quòd videtur valde absurdum. Et sic videtur quòd sensus visus actu non erit in corporibus gloriosis.

Sed contra, potentia conjuncta actu est perfectior quàm non conjuncta. Sed natura humana erit in beatis in maximâ perfectione. Ergo erunt ibi omnes sensus in suo actu.

Præterea, viciniùs se habent ad animam potentie sensitivæ quàm corpus. Sed corpus præmiabitur vel punietur propter merita vel demerita animæ. Ergo et omnes sensus præmiabuntur in beatis, et punientur in malis, secundum delectionem, et dolorem, vel tristitiam, quæ in operatione sensus consistunt.

Respondeo dicendum quòd circa hoc est duplex opinio. Quidam enim dicunt quòd in corporibus gloriosis erunt omnes potentie sensuum, non tamen erunt in actu nisi duo sensus, scilicet tactus et visus: nec hoc erit ex defectu sensuum, sed ex defectu medii et objecti; nec tamen erunt frustra, quia erunt ad integritatem humanæ naturæ, et ad commendandam sapientiam Creatoris. Sed hoc non videtur verum, quia illud quòd est medium in istis sensibus, est etiam in aliis medium. In visu enim est medium aer, qui etiam est medium in auditu et odoratu, sicut patet in 2 de Animâ, text. 76 et 97. Similiter etiam gustus habet medium conjunctum, sicut et tactus; cum gustus sit tactus quidam, ut in eodem libro, text. 28 et 94, dicitur. Odor etiam erit ibi, qui est objectum odoratus; cum Ecclesia cantet quòd odor suavissimus erunt corpora sanctorum. Laus etiam vocalis erit in patriâ: unde dicitur in Glos. ordin., super illud psal. 149: *Exaltationes Dei in gutture eorum, quòd corda et lingvæ non desinent laudare Deum.* Et idem etiam habetur per Glossam, ord., super illud 2 Esdræ, 12: *In cantico et cymbalis, etc.*

Et ideò secundum alios dicendum quòd odoratu et auditu erunt ibi in actu; sed gustus non erit in actu, ita quòd immutetur ab aliquo cibo, vel potu sumpto, ut patet ex dictis, qu. 81, art. 4. Nisi forte dicatur quòd erit ibi gustus in actu per immutationem lingvæ ab aliquâ humiditate adjunctâ.

Ad primum ergo dicendum quòd qualitates quas tactus percipit, sunt illæ ex quibus constituitur animale corpus. Unde per qualitates tangibiles corpus animalis secundum statum præsentem natum est immutari immutatione naturali et spirituali ab objecto tactus. Et ideò tactus dicitur maximè materialis inter alios sensus, quia habet plus de materiali immutatione adjunctum. Non tamen immutatio materialis se habet ad actum sentiendi, qui perficitur spirituali immutatione, nisi per accidens. Et ideò in corporibus gloriosis, à quibus impassibilitas excludit naturalem immutationem, erit immutatio à qualitatibus tangibilibus spiritualis tantum: sicut etiam in corpore Adæ fuit, quòd nec ignis urere, nec gladius scindere potuisset; et tamen horum sensuum habuisset.

Ad secundum dicendum quòd gustus, secundum quòd est sensus alimenti, non erit in actu; sed secundum quòd est judicativus saporum, esse poterit fortè per modum prædictum in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd quidam posterunt quòd odor nihil aliud est quàm quædam fumalis evaporatio. Sed hæc positio non potest esse vera, quòd patet ex

hoc quòd vultures currunt ex odore percepto ad cadavera ex locis remotissimis; cum tamen non esset possibile quòd evaporatio aliqua pertingeret à cadavere ad tam remota loca, etiãsi totum resolveretur in vaporem; et præcipuè cum sensibilia in æquali distantia ad quamlibet partem immutent: unde odor immutat medium quandoque, et instrumentum sentiendi spirituali immutatione, sine aliqua evaporatione pertingente ad organum. Sed quòd aliqua evaporatio requiratur, hoc est eò quòd odor in corporibus est humiditate aspersus: unde oportet resolutionem fieri, ad hoc quòd percipiatur. Sed in corporibus gloriosis erit odor in sua ultimã perfectione, nullo modo per humidum repressus: unde immutabit spirituali immutatione, sicut odor fumalis evaporationis facit. Et sic erit sensus odoratus in sanctis, quia nullã humiditate impediatur: et cognoscet non solum excellentias odorum, sicut nunc in nobis contingit propter nimiam cerebri humiditatem, sed etiam minimas odorum differentias.

Ad quartum dicendum quòd in patriã erit laus vocalis (quamvis quidam aliter dicant), et solã immutatione spirituali organum auditus immutabit in beatis: nec erit propter disciplinam, quã scientiam acquirant, sed propter perfectionem sensus et delectationem. Quomodo autem vox ibi formari poterit, dictum est in 2 lib., dist. 2, qu. 2, art. 2, ad 5.

Ad quintum dicendum quòd intensio luminis non impedit receptionem spiritualem speciei coloris, dummodo maneat in naturã diaphani; sicut patet quòd quantumcumque illuminetur aer, potest esse medium in visu: et quantum est magis illuminatus, tantò per ipsum aliquid clariùs videtur, nisi sit defectus ex debilitate visus. Quòd autem in speculo directè opposito radio solis non appareat species corporis oppositi, non est propter hoc quòd impediatur receptio, sed propter hoc quòd impediatur reverberatio; oportet enim, ad hoc quòd forma in speculo appareat; quòd fiat quædam reverberatio ad aliquod corpus obscurum, et ideò plumbum vitro adjungitur in speculo. Hanc autem obscuritatem radius solis repellit: unde non potest apparere species aliqua in speculo. Claritas autem corporis gloriosi non aufert diaphanitatem à pupillã, quia gloria non tollit naturam: unde magnitudo claritatis in pupillã magis facit ad acumen visus quam ad ejus defectum.

Ad sextum dicendum quòd quantum sensus est perfectior, tantò ex minori immutatione factã potest objectum suum percipere. Quantum autem sub minori angulo visus à visibili immutatur, tantò minor immutatio est. Et inde est quòd visus fortior magis à remotis aliquid videre potest, quam visus debilior; quia quantum à remotiori videtur, sub minori angulo videtur. Et quia visus corporis gloriosi erit perfectissimus, ex parvissima immutatione poterit videre: unde sub angulo multò minori videre poterit quam modò possit, et per consequens multò magis à remotis.

QUÆSTIO LXXXIII.

DE SUBTILITATE CORPORUM BEATORUM. — (In sex articulos divisa.)

Deinde considerandum est de subtilitate corporum beatorum.

Circa quod quærentur sex: 1º utrùm subtilitas sit proprietas corporis gloriosi; 2º utrùm ratione hujus subtilitatis possit esse in eodem loco cum alio corpore non glorioso; 3º utrùm per miraculum duo corpora possint simul esse in eodem loco; 4º utrùm corpus gloriosum possit esse cum alio glorioso in eodem loco; 5º utrùm corpus gloriosum necessario requirat æqualem sibi locum; 6º utrùm corpus gloriosum sit palpabile.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm subtilitas sit proprietas corporis gloriosi.* — (S. Th., 4, dist. 44, qu. 2, art. 2, quæstionc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd subtilitas non sit proprietas corporis gloriosi. Proprietas enim gloriæ excedit proprietatem naturæ, sicut glo-

riæ claritas claritatem solis, quæ est maxima in naturã. Si ergo subtilitas sit proprietas corporis gloriosi, videtur quòd corpus gloriosum sit subtilius futurum omni quòd est subtile in naturã; et ita erit ventis aereque subtilius, quòd est hæresis à Gregorio in Constantinopolitanã urbe damnata, ut ipse narrat in 14 lib. Moral., cap. 29.

2. Præterea, sicut caliditas et frigiditas sunt quædam qualitates simplicium corporum, scilicet elementorum; ita et subtilitas. Sed calor et aliæ qualitates elementorum non intenduntur in gloriosis corporibus magis quam nunc; imò magis ad medium reducuntur. Ergo neque subtilitas in eis erit major quam nunc sit.

3. Præterea, subtilitas invenitur in corporibus propter paucitatem materiæ: unde corpora quæ habent minus de materiã sub æqualibus dimensionibus, dicimus magis subtilia; ut ignem aere, et aerem aquã, et aquam terrã. Sed tantum de materiã erit in corporibus gloriosis, quantum nunc est; nec dimensiones erunt majores. Ergo tunc non erunt magis subtilia quam modò sint.

Sed contra est quòd dicitur 1 Cor. 15, 44: *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*, id est, spiritui simile. Sed subtilitas spiritus excedit omnem subtilitatem corporis. Ergo corpora gloriosa erunt subtilissima.

Præterea, corpora quantum sunt subtiliora, tantò sunt nobiliora. Sed corpora gloriosa sunt nobilissima. Ergo erunt subtilissima.

Respondeo dicendum quòd nomen subtilitatis à virtute penetrandi est assumptum. Unde dicitur in 2 de Gener., text. 10, quòd *subtile est repletivum partibus, et partium partibus* (1).

Quòd autem aliquod corpus sit penetrativum, contingit ex duobus. Primò ex parvitate quantitatis, præcipuè secundum profunditatem et latitudinem, non autem secundum longitudinem, quia penetratio fit in profundum: unde longitudo penetrationi non obstat. Secundò ex paucitate materiæ: unde rara subtilia dicimus: et quia in corporibus raris forma prædominatur materiæ magis, ideò translatum est nomen subtilitatis ad illa corpora quæ optimè substant formæ, et perficiuntur ab eã completissimo modo; sicut dicimus subtilitatem esse in sole, et lunã, et aliis hujusmodi: sicut etiam aurum, vel aliquid hujusmodi, potest dici subtile, quando perfectissimè completur in esse et virtute suæ speciei. Et quia res incorporeæ quantitate carent et materiã, ideò nomen subtilitatis ad eas transfertur, non solum ratione suæ substantiæ, sed etiam ratione suæ virtutis. Sicut enim *subtile* dicitur penetrativum, quia pertingit usque ad intima rei, ita etiam dicitur aliquis intellectus *subtilis*, quia pertingit ad inspicienda intrinseca principia, et proprietates naturales rei latentes. Et similiter dicitur aliquis habere visum subtilem, quia aliquid minimum potest visu percipere. Et similiter est de aliis sensibus.

Et secundum hoc diversi diversimodè subtilitatem corporibus gloriosis attribuerunt.

Quidam enim hæretici, ut Augustinus narrat lib. 13 de Civ. Dei, cap. 12, attribuerunt eis subtilitatem secundum modum quo spirituales substantiæ subtiles dicuntur; dicentes quòd in resurrectione corpus vertetur in spiritum; et ratione hujus corpora resurgentium Apostolus *spiritualia* nominat, 1 Corinth. 15. Sed hoc non potest stare. Primò quia corpus in spiritum transire non potest, cum non communicent in materiã; quòd etiam Boetius ostendit in libro de duabus Naturis, aliquant. à med. Secundò quia si hoc esset possibile, corpore in spiritum converso, non resurgeret homo, qui ex animã et corpore naturaliter constat. Tertio quia si Aposto-

(1) Hactenus cum veteribus edit. Nicolaius. Edit. Patav. addit quæ sequuntur. *Quia propter naturam humidã, quòd malè terminatur termino proprio, bene autem alieno, sequitur suum tangens, et fluit undique ad suum capiens, et suã subtilitate quamlibet ejus partem minimam subintrat.*

lus sic intelligeret, sicut nominat corpora spiritua-
lia, pari ratione nominaret corpora animalia, quæ in
animam sunt conversa, quod patet esse falsum.

Unde quidam hæretici dixerunt quod corpus in resur-
rectione remanebit, sed habebit subtilitatem secun-
dum modum rarefactionis; ita quod corpora
humana in resurrectione erunt aeri, vel vento simi-
lia, ut Gregorius narrat 14 lib. Moral., cap. 29. Sed
hoc etiam non potest stare, quia corpus post resur-
rectionem palpabile habuit Dominus, ut patet Lucæ
ult., quod præcipue subtile credendum est. Et præ-
terea corpus humanum cum carnibus et ossibus resur-
get, sicut corpus Domini, ut dicitur Lucæ ult., 39:
*Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis
habere*; et Job 19. 26, dicitur: *In carne meâ videbo
Deum Salvatorem (1) meum*. Natura autem carnis et
ossis prædictam raritatem non patitur.

Et idem est assignandus corporibus gloriosis alius
modus subtilitatis ut dicantur subtilia propter comple-
tissimam corporis perfectionem. Sed hæc completio-
nem quidam eis attribuunt ratione quintæ (id est, cœ-
lestis) essentiae, quæ in eis tunc maxime dominabitur;
quod esse non potest: primò quia nihil de quintâ essen-
tiâ potest venire in compositionem corporis, ut in
2 lib. Sent., dist. 12, quæst. 1, art. 1, ostensum est.
Secundò, quia dato quod veniret in compositionem
corporis humani, non posset intelligi quod domina-
retur magis tunc quam nunc supra naturam elemen-
tarem; nisi ita quod tunc esset in corporibus huma-
nis plus secundum quantitatem de naturâ cœlesti; et
sic corpora humana non essent ejusdem staturæ; nisi
fortè minueretur materia elementaris in homine,
quod repugnat integritati resurgentium; vel ita quod
natura elementaris indueret proprietates naturæ cœ-
lestis ex ejus dominio in corpore; et sic naturalis
virtus esset causa proprietatis gloriosæ, quod videretur
absurdum.

Et idem alii dicunt quod dicta completio (2), ex
quâ corpora humana subtilia dicuntur, erit ex do-
minio animæ gloriose, quæ est forma corporis, super
ipsum, ratione cujus corpus gloriosum *spirituale*
dicitur, quasi omnino spiritui subjectum. Prima au-
tem subjectio, quâ corpus animæ subicitur, est ad
participandum esse specificum, prout subicitur ipsi,
ut materia formæ; et deinde subicitur ei ad alia
opera animæ, prout anima est motor. Et idem prima
ratio subtilitatis in corpore est ex subtilitate, et
deinde ex agilitate, et aliis proprietatibus corporis
gloriosi. Et propter hoc Apostolus in spiritualitate
tetigit dotem subtilitatis, ut Magistri exponunt. Unde
etiam Gregorius dicit, 14 Moralium, cap. 19, circa
princ., quod *eo pus gloriosum dicitur subtile per effe-
ctum spiritualis potentiae*.

Et per hoc patet solutio ad objecta quæ procedunt
de subtilitate quæ est per rarefactionem.

ARTICULUS II. — *Utrum ratione hujus subtilitatis com-
petat corpori glorioso esse in eodem loco cum alio
corpore non glorioso.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod rati-
one hujus subtilitatis competat corpori quod sit sim-
ul in eodem loco cum alio corpore non glorioso,
quia, ut dicitur Philip. 3. 21, *reformabit corpus hu-
militatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*. Sed
corpus Christi potuit simul esse cum alio corpore in eo-
dem loco, ut patet per hoc quod post resurrectionem in-
travit ad discipulos janus clausis, ut dicitur Joan. 20.
Ergo et corpora gloriosa ratione subtilitatis poterunt
esse cum aliis corporibus non gloriosis in eodem loco.

2. Præterea, corpora gloriosa erunt nobiliora omni-
bus aliis corporibus. Sed quædam nunc ratione suæ
nobilitatis possunt esse simul cum aliis corporibus,
scilicet radii solares. Ergo multò fortius hoc eor-
um competit corporibus gloriosis.

3. Præterea, corpus cœlestis non potest dividi,
ad minus quantum ad substantiam sphaerarum;

unde dicitur Job 37, 18, *quod cæli velut ære solidis-
simi firmati sunt (1)*. Si ergo corpus gloriosum non
poterit simul esse cum alio corpore in eodem loco
ratione subtilitatis, nunquam ad cœlum empyreum
ascendere poterit, quod est erroneum.

4. Præterea, corpus quod non potest simul esse
cum alio corpore, potest ex alterius obstaculo im-
pediri in motu suo, vel etiam includi. Sed hoc non
poterit contingere corporibus gloriosis. Ergo pote-
runt simul esse in eodem loco cum aliis corporibus.

5. Præterea, sicut se habet punctum ad punctum,
ita linea ad lineam, et superficies ad superficiem, et
corpus ad corpus. Sed duo puncta possunt esse simul,
ut patet quando duo lineæ se tangunt; et similiter
duæ lineæ in contactu duarum superficierum, et duæ
superficies in contactu duorum corporum; quia *con-
tigua sunt quorum ultima sunt simul*, ut patet 6 Physic.,
in princ. lib. Ergo non est contra naturam corporis
quod possit esse simul cum alio corpore in eodem
loco. Sed quidquid nobilitatis natura corporis patitur,
totum corpori glorioso præstabitur. Ergo corpus glo-
riosum ex suæ subtilitatis proprietate habebit quod
possit esse simul cum alio corpore in eodem loco.

Sed contra est quod Boetius dicit in lib. de Trin.,
cir. princ.: *In numero differentiam varietas accidentium
facit. Nam tres homines neque genere, neque specie, sed
suis accidentibus distant. Nam si omnino cuncta ab his ac-
cidentiis separamus, tamen locus est cunctis diversus. quem
unum fingere nullo modo possumus*. Ergo si ponatur duo
corpora esse in uno loco, erit unum corpus numero.

Præterea, corpora gloriosa majorem convenien-
tiam habebunt cum loco quam spiritus angelici. Sed
spiritus angelici, ut quidam dicunt, non possunt dis-
tingui numero, nisi essent in diversis locis: et pro-
pter hoc ponunt quod necesse est esse eos in loco,
et quod ante mundum creati non potuerunt. Ergo
multò magis debent dicere quod duo corpora quaha-
cumque non possunt simul esse in eodem loco.

Respondeo dicendum quod non potest dici quod
corpus gloriosum, ratione suæ subtilitatis, habeat
quod possit esse cum alio corpore in eodem loco,
nisi per subtilitatem auferatur ab eo id per quod pro-
hibetur nunc esse simul cum alio corpore in eodem
loco. Dicunt autem quidam quod prohibetur ab hoc
in isto statu ratione corpulentæ, per quam habet
quod repleat locum; quæ quidem corpulentia ab eo
per subtilitatis dotem tollitur. Sed non potest hoc
stare propter duo. Primò quia corpulentia, quam dos
subtilitatis auferit, est ad defectum pertinet; puta
aliqua inordinatio materiæ non perfecte substantis
suæ formæ. Totum enim quod ad integritatem cor-
poris pertinet, in corpore resurget tam ex parte for-
mæ, quam ex parte materiæ. Quod autem aliquod
corpus sit repletum loci, hoc habet per illud quod
est de integritate naturæ ejus, et non ex aliquo de-
fectu naturæ. Cum enim plenum opponatur vacuo,
illud solum non replet locum, quo posito in loco,
nihilominus remanet vacuum locus. Vacuum autem
definitur in 4 Physic., text. 57 et 58, quod est *locus
non plenus sensibili corpore*. Dicitur autem aliquod
corpus esse sensibile ex materia, et forma, et natu-
ralibus accidentibus, quæ omnia ad integritatem na-
turæ pertinent. Constat etiam quod corpus glorio-
sum erit sensibile etiam secundum tactum, ut patet
in corpore Domini, Luc. ult.; nec enim ei deerit ma-
teria, aut forma, aut naturalia accidentia, scilicet
candum, et frigidum, et hujusmodi. Unde patet
quod corpus gloriosum, non obstante subtilitatis
dote, replebit locum. Insania enim videtur dicere
quod locus ubi erit corpus gloriosum, esset vacuum.
Sicut ratio eorum prædicta non valet, quia cœxi-
stentiam corporis impedire in eodem loco est plus
quam replere locum. Si enim ponamus dimensiones
esse separatas sine materia, ita dimensiones non re-
pleant locum. Unde quidam ponentes vacuum, dixe-

(1) In Vulgata deest *Salvatorem*.

(2) *AL*, complexio.

(1) *Vulgata*, fusi sunt.

runt vacuum esse locum in quo sunt hujusmodi dimensiones sine aliquo sensibili corpore: et tamen illæ dimensiones prohibent ne sint simul cum alio corpore in eodem loco, ut patet per Philosophum, in 4 Physic., text. 8 et 76, et in 3 Metaph., text. 17, ubi habet pro inconvenienti quod corpus mathematicum, quod nihil est aliud quam dimensiones separatæ, sit simul cum alio corpore naturali sensibili. Unde dato quod subtilitas corporis gloriosi auferret ab eo hoc quod est replere locum, non tamen sequeretur quod propter hoc posset esse cum alio corpore in eodem loco, quia remoto eo quod minus est, non propter hoc removetur quod plus est.

Dicendum est ergo quod illud quod impedit corpus nostrum nunc ne simul cum alio corpore sit in eodem loco, nullo modo poterit ab eo removeri per dotem subtilitatis. Nihil enim potest prohibere corpus aliquod ne sit simul situatum cum alio corpore in eodem loco, nisi hoc quod in eorequirat diversum situm; nihil enim est impedimentum identitatis, nisi quod est causa diversitatis. Hanc autem distinctionem sitûs non requirit aliqua corporis qualitas, quia corpori non debetur aliquis situs ratione suæ qualitatis: unde remoto à corpore sensibili quod sit calidum, aut frigidum, aut grave, aut leve, nihilominus in eo remanet necessitas prædictæ distinctionis, ut patet per Philosophum, in 4 Physic., et etiam per se planum est. Similiter etiam materia non potest inducere necessitatem prædictæ distinctionis, quia materiæ non advenit situs nisi mediante quantitate dimensionivâ. Similiter etiam neque forma situm habet, nisi ex materiâ situm habeat. Restat ergo quod necessitas distinctionis duorum corporum in situ causetur à naturâ quantitatis dimensionivæ, cui per se convenit situs. Cedit enim in definitione ejus, quia quantitas dimensionivâ est quantitas habens situm. Et inde est quod remotis omnibus aliis quæ sunt in re, talis distinctionis necessitas invenitur in solâ quantitate dimensionivâ. Si enim accipiatur linea separata, oportet, si sint duæ lineæ, vel duæ partes unius lineæ, quod sint distinctæ in situ; aliâs linea addita lineæ non efficeret majus, quod est contra communem animi conceptionem. Et similiter est de superficiebus et corporibus mathematicis. Et quia materiæ debetur situs, in quantum substat dimensioni, ex inde prædicta necessitas ad materiam situatam derivatur: ut sicut non est possibile esse duas lineas, vel duas partes lineæ, nisi sint distinctæ secundum situm, ita impossibile sit esse duas materias, vel duas partes materiæ, nisi sit distinctio sitûs. Et quia distinctio materiæ est principium distinctionis individuum, inde est quod Boetius dicit in lib. de Trin., circa princ., quod *duobus corporibus unum locum fingere nullo modo possumus*; ut hanc saltem accidentium varietatem distinctio individuum requirat. Subtilitas autem à corpore glorioso dimensionem non auferit: unde nullo modo auferit ipsi prædictam necessitatem distinctionis sitûs ab alio corpore. Et ideò corpus gloriosum non habebit ratione suæ subtilitatis quod possit esse simul cum alio corpore, sed poterit simul cum alio corpore esse ex operatione virtutis divinæ; sicut etiam corpus Petri non habuit ex aliquâ proprietate inditâ quod ad umbram ejus sanarentur infirmi: sed hoc fiebat virtute divinâ ad ædificationem fidei. Ita faciet virtus divina ut corpus gloriosum possit simul cum alio corpore esse ad perfectionem gloriæ.

Ad primum ergo dicendum quod corpus Christi non habuit ex subtilitatis dote quod posset esse simul cum alio corpore in eodem loco; sed hoc factum est virtute divinitatis post resurrectionem, sicut in natiuitate. Unde Gregorius, in hom. 26 in Evang., à princ., dicit: *Illud corpus Domini intravit ad discipulos Januis clausis, quod ad humanos oculos per natiuitatem suam clauso exiit utero Virginis*. Unde non oportet quod ratione suæ subtilitatis hoc convenit corporibus gloriosis.

SUMME. IV.

Ad secundum dicendum quod lumen non est corpus, ut in secundo lib. dictum est, dist. 13, quæst. 1, art. 3, et 1 part., quæst. 67, art. 2. Unde obiectio procedit ex falsis.

Ad tertium dicendum quod corpus gloriosum transibit sphaeras cælorum sine earum divisione, non ex vi subtilitatis, sed ex divinâ virtute quæ eis ad nutum in omnibus subveniet.

Ad quartum dicendum quod ex hoc quod Deus beatis ad nutum aderit in omnibus quæ volent, sequitur quod non poterunt includi, vel incarcerari.

Ad quintum dicendum quod, sicut dicitur in 4 Physic., text. 9 et 47, *puncto non competit locus*: unde si dicatur esse in loco, hoc non est nisi per accidens, quia corpus, cujus est terminus, est in loco. Sicut autem totus locus respondet toti corpori, ita terminus loci respondet termino corporis. Contingit autem duorum locorum esse unum terminum, sicut et duas lineas terminari ad unum punctum. Et ideò quamvis duo corpora non possint esse nisi in diversis locis, tamen duobus terminis duorum corporum respondet idem terminus duorum locorum, et secundum hoc dicuntur ultima corporum se tangentium esse simul.

ARTICULUS III. — *Utrum per miraculum fieri possit quod duo corpora sint in eodem loco.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod nec etiam per miraculum fieri possit quod duo corpora sint in eodem loco. Non enim potest fieri per miraculum quod duo corpora sint simul duo et unum, quia hoc esset facere contradictoria esse simul. Sed si ponatur duo corpora esse simul, sequeretur illa duo corpora esse unum. Ergo non est possibile hoc per miraculum fieri. Probatio mediæ: Sint duo corpora in eodem loco, quorum unum dicatur A, et aliud B. Aut ergo dimensiones A erunt eadem cum dimensionibus loci, aut aliæ. Si aliæ, ergo erunt aliquæ dimensiones separatæ; quod non potest poni, quia dimensiones quæ sunt inter terminos loci, non sunt in aliquo subjecto, nisi sint in corpore locato. Si autem sint eadem, ergo eadem ratione dimensiones B erunt eadem cum dimensionibus loci. Sed *quæcumque uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem*. Ergo dimensiones A et B sunt eadem. Sed duorum corporum non possunt esse eadem dimensiones, sicut nec eadem albedo. Ergo A et B sunt unum corpus, et erant duo. Ergo sunt simul unum et duo.

2. Præterea, contra communes animi conceptiones non potest aliquid miraculosè fieri, ut scilicet pars non sit minor toto, quia contraria communibus conceptionibus directè contradictionem includunt: similiter nec contra conclusiones geometriæ, quæ à communibus animi conceptionibus infallibiliter deducuntur, sicut quod triangulus non habeat tres angulos æquales duobus rectis: similiter nec aliquid potest fieri in lineâ contra definitionem lineæ, quia separare definitionem à definito est ponere duo contradictoria esse simul. Sed duo corpora esse in eodem loco est contra communes animi conceptiones, et contra conclusiones geometriæ, et contra definitionem lineæ. Ergo non potest fieri per miraculum. Probatio mediæ: Conclusio est geometriæ, quod duo circuli non se tangant nisi in puncto. Si autem duo corpora circularia essent in eodem loco, duo circuli designati in eis se tangerent secundum totum. Similiter etiam est contra definitionem lineæ, quod intra duo puncta sit plus quàm una linea recta; quod fieret, si duo corpora essent in eodem loco, quia intra duo puncta signata in diversis superficiebus loci essent duæ lineæ rectæ duorum corporum locatorum.

3. Præterea, hoc videtur non posse fieri per miraculum quod corpus inclusum in alio corpore non sit in loco, quia sic haberet locum commune, et non proprium, quod non potest esse. Sed hoc sequeretur, si duo corpora essent in eodem loco. Ergo hoc non potest fieri per miraculum. Probatio mediæ: sint duo corpora in eodem loco, quorum unum secundum quam-

(*Quarante-deux.*)

libet dimensionem sit majus alio, corpus minus erit inclusum in corpore majore, et locus corporis majoris erit locus ejus communis: locum autem proprium non habebit, quia non erit aliqua superficies corporis actu signata quæ contineat ipsum, quod est de ratione loci. Ergo non habebit locum proprium.

4. Præterea, locus proportionaliter respondet locato. Sed nunquam potest fieri per miraculum quod idem corpus sit simul in diversis locis nisi per aliquam conversionem, sicut accidit in sacramento altaris. Ergo nullo modo potest fieri per miraculum quod duo corpora sint simul in eodem loco.

Sed contra, beata Virgo filium miraculosè peperit. Sed in illo benedicto partu oportuit duo corpora esse simul in eodem loco, quia corpus pueri exiens claustra pudoris non fregit. Ergo potest miraculosè fieri quod duo corpora sint simul in eodem loco.

Præterea, hoc idem potest ostendi per hoc quod Dominus ad discipulos intravit clausis januis, Joan. 20.

Respondeo dicendum quod, sicut ex dictis patet, art. præc., propter hoc necesse est duo corpora in duobus locis esse, quia diversitas materiæ requirit distinctionem in situ. Et ideò videmus quod quando conveniunt duo corpora in unum, destruitur esse distinctum utriusque, et acquiritur utrique simul esse unum indistinctum, ut patet in mixtionibus. Non potest ergo esse quod duo corpora remaneant duo, et tamen sint simul, nisi utrumque conservet esse distinctum quod prius habebat, secundum quod utrumque erat ens indivisum in se, et divisum ab aliis. Hoc autem esse distinctum dependet à principiis essentialibus rei sicut à causis proximis, sed à Deo sicut à causâ primâ. Et quia causa prima potest conservare rem in esse, cessantibus causis secundis, ut patet per primam propositionem libri de causis; ideò divinâ virtute, et eâ solâ, fieri potest ut accidens sit sine subiecto, ut patet in sacramento altaris: et similiter virtute divinâ fieri potest, et eâ solâ, quod corpori remaneat esse distinctum ab alio corpore, quamvis ejus materia non sit distincta in situ ab alterius corporis materia; et sic miraculosè fieri potest quod duo corpora sint simul in eodem loco.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa est sophistica, quia procedit ex suppositione falsi, vel peiti principium. Procedit enim ratio illa, ac si inter duas superficies oppositas loci alicujus esset aliqua dimensio propria loco, cui oporteret quod uniretur dimensio corporis locati advenientis. Sic enim sequeretur quod dimensiones duorum corporum locatorum fierent una dimensio, si utrumque unum fieret cum dimensione loci. Hæc autem suppositio falsa est, quia secundum hoc quodcumque corpus acquireret novum locum, oporteret aliquam immutationem fieri in dimensionibus loci, vel locati. Non enim potest esse quod aliqua duo fiant de novo unum, nisi altero eorum immutato. Si autem, sicut se rei veritas habet, loco non debentur aliæ dimensiones quam dimensiones locati, patet quod ratio nihil probat, sed petit principium, quia secundum hoc nihil est aliud dictum, quam quod dimensiones locati sint eadem cum dimensionibus loci; nisi quod dimensiones locati continentur intra terminum loci, et secundum earum mensuram distant termini loci, sicut distarent propriis dimensionibus, si eas haberent: et sic dimensiones corporum duorum esse dimensiones unius loci, nihil est aliud quam duo corpora esse in eodem loco, quod est principale propositum.

Ad secundum dicendum quod posito quod duo corpora sint simul in eodem loco per miraculum, non sequitur aliquid neque contra communes animi conceptiones, neque contra definitionem lineæ, neque contra conclusiones aliquas geometriæ; quia, sicut supra dictum est, art. præc., quantitas dimensionis in hoc differt ab omnibus aliis accidentibus, quod habet speciale rationem individuationis et distinctionis, scilicet ex situ partium, præter rationem individuationis, et distinctionis, quæ est ipsi et omnibus aliis

accidentibus communis, scilicet ex materiâ subiectâ. Sic ergo una linea potest intelligi diversa ab aliâ, vel quia est in alio subiecto, quæ consideratio est de lineâ materiali, vel quia distat situ ab aliâ, quæ consideratio est de lineâ mathematicâ, quæ intelligitur præter materiam. Si ergo removeatur materia, non potest esse distinctio linearum, nisi secundum situm diversum: et similiter nec punctorum, nec superficialium, aut quarumcumque dimensionum: et sic geometria non potest ponere quod una linea addatur alteri, tanquam distincta ab eâ, nisi sit distincta in situ ab eâ. Sed suppositâ distinctione subiecti sine distinctione situs ex divino miraculo, intelliguntur diversæ lineæ; quæ non distant situ, propter diversitatem subiecti; et similiter diversa puncta, et sic diversæ lineæ designatæ in duobus corporibus quæ sunt in eodem loco, trahuntur à diversis punctis ad diversa puncta, ut non accipiamus punctum signatum in loco, sed in ipso corpore locato, quia linea non dicitur trahi nisi à puncto, quod est terminus ejus: et similiter etiam duo circuli designati in duobus corporibus sphericis existentibus in eodem loco, sunt duo, non propter diversitatem situs, alias non possent se tangere secundum totum, sed sunt duo ex diversitate subiectorum; et propter hoc se totaliter tangentes adhuc manent duo: sicut etiam circulus signatus in corpore locato spherico, tangit secundum totum alium circulum signatum in corpore locante.

Ad tertium dicendum quod Deus posset facere aliquod corpus non esse in loco; et tamen illâ positione factâ, non sequitur quod aliquod corpus non sit in loco, quia corpus majus est locus corporis minoris ratione illius superficiæ, quæ designatur ex contactu terminorum corporis minoris.

Ad quartum dicendum quod unum corpus esse simul localiter in duobus locis, non potest fieri per miraculum (corpus enim Christi non est in altari localiter), quamvis miraculosè possit fieri quod duo corpora sint in eodem loco; quia esse in pluribus locis simul repugnat individuo, ratione ejus quod est esse indivisum in se; sequeretur enim quod esset distinctum in situ. Sed esse cum alio corpore in eodem loco, repugnat ei quantum ad hoc quod est esse divisum ab alio. Ratio autem unius perficitur in divisione, ut patet in 5 Metaphysic., text. 2, sed divisio ab aliis est de consequentibus ad rationem unius. Unde quod idem corpus sit localiter simul in diversis locis, includit contradictionem, sicut quod homo careat ratione; sed duo corpora esse in eodem loco, non includit contradictionem, ut ex dictis patet in corp. art. Et ideò non est simile.

ARTICULUS IV. — *Utrum unum corpus gloriosum possit esse cum alio glorioso in eodem loco.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod corpus gloriosum, possit esse cum alio glorioso in eodem loco, quia ubi est major subtilitas, ibi est minor resistentia. Si ergo corpus gloriosum est subtilius quam non gloriosum, minus resistet corpori glorioso; et ita si corpus gloriosum poterit esse cum corpore non glorioso in eodem loco, multo fortius cum corpore glorioso.

2. Præterea, sicut corpus gloriosum erit subtilius non glorioso, ita unum gloriosum erit subtilius alio. Si ergo corpus gloriosum poterit esse simul cum non glorioso, et corpus gloriosum magis subtile poterit esse cum glorioso minus subtili.

3. Præterea, corpus cœli est subtile, et erit tunc glorificatum. Sed corpus gloriosum alicujus sancti poterit simul esse cum corpore cœli, quia sancti poterunt ad terram descendere et ascendere prohibito voluntatis. Ergo duo corpora gloriosa poterunt esse simul.

Sed contra, corpora gloriosa erunt spiritu alia, id est spiritibus quantum ad aliquid similia. Sed duo spiritus non possunt esse simul in eodem loco (quamvis corpus et spiritus possint esse in eodem loco), ut in 1 libro, dist. 37, quæst. 3, art. 3, et 1 part., quæst. 52, art. 3, dictum est. Ergo nec duo corpora gloriosa poterunt esse in eodem loco.

Præterea, duorum corporum existentium simul unum ab alio penetratur. Sed penetrari ab alio corpore est ignobilitatis, quæ omnino à corporibus gloriosis aberit. Ergo non poterunt esse duo corpora gloriosa simul.

Respondeo dicendum quòd corpus gloriosum ratione suæ proprietatis non habet quòd possit esse cum alio corpore glorioso in eodem loco, sicut nec ut sit simul cum corpore non glorioso. Divinâ autem virtute fieri posset ut duo corpora gloriosa essent simul, vel duo non gloriosa; sicut gloriosum et non gloriosum. Sed tamen non est conveniens quòd corpus gloriosum sit simul cum alio corpore glorioso, tum quia in eis servabitur debitus ordo, qui distinctionem requirit, tum quia unum corpus gloriosum non se opponet alteri. Et sic nunquam duo corpora gloriosa erunt simul.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procedit, ac si corpori glorioso inesset ratione suæ subtilitatis quòd posset esse simul in eodem loco cum alio corpore, quod falsum est.

Et similiter dicendum ad secundum.

Ad tertium dicendum quòd corpus cœli et alia corpora æquivocè dicuntur gloriosa, in quantum participabunt aliquid gloriæ, et non quòd eis conveniant dotes corporum humanorum glorificatorum.

ARTICULUS V. — *Utrum ex suâ subtilitate removeatur à corpore glorioso necessitas existendi in æquali loco.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ex suâ subtilitate removeatur à corpore glorificato necessitas existendi in æquali loco. Corpora enim gloriosa erunt conformia corpori Christi, ut patet ad Philipp. 3. Sed corpus Christi non coarctatur hæc necessitate, ut sit in loco æquali: unde continetur totum sub parvis vel magnis dimensionibus hostiæ consecratæ. Ergo et hoc idem erit in corporibus gloriosis.

2. Præterea, Philosophus probat in 4 Physic., text. 53 et 76, quòd duo corpora non sunt in eodem loco, quia sequeretur quòd maximum corpus obtineret minimum locum, quia diversæ partes eius poterunt esse in eadem parte loci; non enim differt, utrum duo corpora vel quotcumque sint in eodem loco. Sed corpus gloriosum erit simul in eodem loco cum alio corpore, ut dicitur communiter. Ergo poterit esse in quovis parvo loco.

3. Præterea, sicut corpus ratione sui coloris videtur, ita commensuratur loco ratione suæ quantitatis. Sed corpus gloriosum ita subjectum erit spiritui, quòd poterit videri, et non videri, et præcipuè ab oculo non glorioso pro suæ libito voluntatis, ut in Christo patuit. Ergo ita quantitas subjicietur nutui spiritus quòd poterit esse in parvo vel in magno loco, et habere parvam vel magnam quantitatem ad libitum.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 4 Physic., text. 30, quòd *omne quod est in loco, est in loco æquali sibi*. Sed corpus gloriosum erit in loco. Ergo erit in loco æquali sibi.

Præterea, eadem sunt dimensiones loci et locati, ut probatur in 4 Physic., ibid., et text. 76 et 77. Ergo si locus esset major locato, esset idem majus et minus seipso, quod est inconveniens.

Respondeo dicendum quòd corpus non comparatur ad locum nisi mediantibus dimensionibus propriis, secundum quas corpus locatum circumscribitur ex contactu corporis locantis. Unde quòd corpus aliud sit in minori loco quàm sit sua quantitas, hoc non potest esse nisi per hoc quod quantitas corporis propria efficitur aliquo modo minor seipsâ. Quòd quidem non potest intelligi nisi dupliciter. Uno modo ex variatione quantitatis circa eandem materiam; ut scilicet materia quæ primò subest magnæ quantitati, postea subsit parvæ. Et hoc quidam posuerunt in corporibus gloriosis, dicentes quòd quantitas eis subest ad nutum, ita quòd cum voluerint, possint habere magnam quantitatem, et cum voluerint, par-

vam. Sed hoc non potest esse; quia nullus motus qui fit secundum aliquid intrinsecum rei, potest esse sine passione abiciente à substantiâ. Et ideò in corporibus incorruptibilibus, scilicet cœlestibus, est solus motus localis, qui non est secundum aliquid intrinsecum. Unde patet quòd mutatio quantitatis circa materiam repugnaret impassibilitati corporis gloriosi, et incorruptibilitati. Et præterea sequeretur quòd corpus gloriosum quandoque esset rarius, et quandoque spissius, quia cum nihil dividi possit ab eo de materiâ suâ, quandoque eadem materia esset sub parvis dimensionibus, et quandoque sub magnis; et ita rarefieret et densaretur, quod non potest esse.

Alio modo potest intelligi quòd quantitas corporis gloriosi efficiatur minor seipsâ per variationem situs; ita scilicet quòd partes corporis gloriosi subintrent se invicem, et sic redeat ad quantamcumque parvam quantitatem. Et hoc quidam posuerunt, dicentes quòd ratione suæ subtilitatis corpus gloriosum habebit quòd possit esse simul cum alio corpore non glorioso in eodem loco: et similiter potest una pars esse intra aliam, in tantum quòd totum corpus gloriosum poterit intrare per minimum porum alterius corporis; et sic ponunt quòd corpus Christi exivit de utero virginali, et intravit januis clausis ad discipulos. Sed hoc non potest esse, tum quia corpus gloriosum non habebit quòd sit cum alio corpore simul ratione subtilitatis, tum quia etiamsi haberet ut esset simul cum alio corpore, non tamen cum alio corpore glorioso, ut multi dicunt; tum quia repugnaret rectæ dispositioni corporis humani, quæ requirit determinatum situm, et distantiam partium. Unde nec per miraculum hoc unquam fiet.

Et ideò dicendum quòd corpus gloriosum semper erit in loco sibi æquali.

Ad primum ergo dicendum quòd corpus Christi in altaris sacramento non est localiter, ut dictum est, 4. dist. 10, qu. 1, art. 1, ad 5, et 3 part., quæst. 77, art. 5.

Ad secundum dicendum quòd probatio Philosophi procedit ex hoc quòd una pars eadem ratione subintraret aliam. Sed talis subintratio partium corporis gloriosi in invicem non potest esse, ut dictum est in corp. art. Et ideò ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum quòd corpus videtur ex hoc quod agit in visum; quòd autem agat in visum, vel non agat, nihil variat in ipso corpore. Et ideò non est inconveniens, si possit, quando vult, videri, et quando vult, non videri. Sed esse in loco non est actio aliqua procedens ab eo ratione suæ quantitatis, sicut videri ratione sui coloris. Et ideò non est simile.

ARTICULUS VI. — *Utrum corpus gloriosum ratione suæ subtilitatis sit impalpabile.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd corpus gloriosum ratione suæ subtilitatis sit impalpabile. Gregorius enim dicit, in homil. in octavâ Paschæ, 25 in Evang., à princ.: *Corrumpi necesse est quod palpatur*. Sed corpus gloriosum erit incorruptibile. Ergo erit impalpabile.

2. Præterea, omne quod palpatur, resistit palpanti. Sed quod potest simul esse cum alio, non resistit ei. Cum ergo corpus gloriosum possit esse simul cum alio corpore, non erit palpabile.

3. Præterea, omne corpus palpabile est tangibile. Sed omne tangibile corpus habet qualitates tangibiles, excedentes qualitates tangentis. Cum ergo qualitates tangibiles non sint in excessu, sed reductæ ad maximam æqualitatem in corporibus gloriosis, videtur quòd non sint palpabilia.

Sed contra est quòd Dominus in corpore glorioso resurrexit; et tamen corpus palpabile habuit, ut patet Lucæ ult., 39: *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet*. Ergo et corpora gloriosa erunt palpabilia.

Præterea, hæc est hæresis Eutychii Constantino-

politani episcopi, ut Gregorius dicit, 14 lib. Moral., cap. 29, qui dixit quod corpus nostrum in resurrectionis gloriâ erit impalpabile.

Respondeo dicendum quod omne corpus palpabile est tangibile, sed non convertitur. Omne enim corpus est tangibile, quod habet qualitates quibus natus est immutari sensus tactûs: unde aer, ignis, et hujusmodi, sunt corpora tangibilia; sed palpabile ulterius addit quod resistat tangenti: unde aer, qui nunquam resistit transeunti per eum, sed est facillimæ divisionis, tangibilis quidem est, sed non palpabilis. Sic ergo patet quod palpabile dicitur aliquod corpus ex duobus, scilicet ex qualitatibus tangibilibus, et ex hoc quod resistit tangenti, ut non pertranseat. Et quia qualitates tangibiles sunt calidum et frigidum et hujusmodi, quæ non inveniuntur nisi in corporibus gravibus et levibus, quæ habent contrarietatem ad invicem, ac per hoc sunt corruptibilia; ideo corpora celestia, quæ sunt secundum naturam incorruptibilia, sunt sensibilia quidem visu, sed non tangibilia, et sic etiam nec palpabilia. Et hoc est quod Gregorius dicit, loc. cit., in arg. 2, quod *corrumpi necesse est omne quod palpatur*. Corpus ergo gloriosum habet à naturâ suâ qualitates quæ sunt natæ immutare tactum; sed tamen quia corpus est omnino subjectum spiritui, in potestate ejus est ut secundum eas immutet tactum, vel non immutet. Similiter etiam secundum naturam ei competit ut resistat cuilibet alteri corpori transeunti, ita quod non possit esse cum eo simul in eodem loco; sed miraculosè hoc potest divinâ virtute contingere ad nutum ipsius, quod sit cum alio corpore in eodem loco, et sic non resistet ei transeunti. Unde secundum naturam suam palpabile est corpus gloriosum; sed ex virtute supernaturali hoc ei competit, ut, cum vult, non palpetur à corpore non glorioso. Et ideo Gregorius dicit, loc. cit., quod *Domînus palpandam carnem præbuit, quam clausis januis introduxit, ut perfectè ostenderet, post resurrectionem corpus suum esse et ejusdem naturæ et alterius gloriæ*.

Ad primum ergo dicendum quod incorruptibilitas gloriosi corporis non est ex naturâ componentium, secundum quam omne quod palpatur necesse est corrumpi, ut ex dictis patet in corp. Et ideo non sequitur ratio.

Ad secundum dicendum quod quamvis aliquo modo possit fieri quod corpus gloriosum sit cum alio corpore in eodem loco; tamen corpus gloriosum habet in potestate suâ resistere cuilibet tangenti, cum vulerit, et sic palpari potest.

Ad tertium dicendum quod qualitates tangibiles in corporibus gloriosis non sunt reductæ ad medium rei secundum æquidistantiam ab extremis acceptam, sed ad medium proportionis, secundum quod optime competit complexionis humanæ in singulis partibus. Et ideo tactus illorum corporum erit delectabilissimus, quia potentia semper delectatur in convenienti, et tristatur in excessu.

QUÆSTIO LXXIV.

DE AGILITATE CORPORUM BEATORUM. — (In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de agilitate beatorum corporum resurgentium.

Circa quod quærentur tria: 1° utrum corpora gloriosa sint futura agilia; 2° utrum movebuntur; 3° utrum movebuntur in instanti.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum corpora gloriosa sint futura agilia.* — (S. Thom., 4, dist. 44, qu. 2, art. 3, quæstione. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora gloriosa non sint futura agilia. Illud enim quod de se agile est, ad motum non indiget aliquo deferente. Sed corpora glorificata deferentur post resurrectionem in nubibus *obviâ Christo in æra* ab angelis, ut dicit Glossa interl. et ord., 1 Thess. 4. Ergo corpora gloriosa non erunt agilia.

2. Præterea, nullum corpus quod movetur cum labore et pœnâ, potest dici agile. Sed corpora gloriosa hoc modo movebuntur; cum motor eorum, scilicet anima, moveat in contrarium naturæ eorum; aliâs moverentur semper in unam partem. Ergo non erunt agilia.

3. Præterea, inter omnes operationes animales sensus est nobilior, et prior quàm motus. Sed non assignatur corporibus gloriosis aliqua proprietas quæ perficiat ea ad sentiendum. Ergo nec debet eis attribui agilitas, per quam perficiantur ad motum.

4. Præterea, natura dat diversis animalibus instrumenta dispositionis diversæ secundum diversas virtutes ipsorum: unde non ejusdem dispositionis dat instrumenta animali tardo, et veloci. Sed Deus multo ordinatius operatur quàm natura. Cum ergo corpus gloriosum habeat membra ejusdem dispositionis in figurâ et quantitate, sicut modò, videtur quod non habeat agilitatem aliam quàm modò habet.

Sed contra est quod dicitur 1 Cor. 15, 13: *Seminatur in infirmitate, resurget in virtute*; Glossa interl., *id est, mobile et vivum*. Sed mobilitas non potest dici nisi agilitatem ad motum. Ergo corpora gloriosa erunt agilia.

Præterea tarditas maximè videtur spiritualitati repugnare. Sed corpora gloriosa maximè erunt spiritualia, ut dicitur 1 Cor. 15. Ergo erunt agilia.

Respondeo dicendum quod corpus gloriosum erit omnino subjectum animæ glorificatæ, non solum ut nihil in eo sit quod resistat voluntati spiritûs, quia hoc fuit etiam in corpore Adæ; sed etiam ut sit in eo aliqua perfectio effluens ab animâ glorificatâ in corpus, per quam habile reddatur ad prædictam subjectionem: quæ quidem perfectio *dos glorificati corporis* dicitur. Anima autem conjungitur corpori non solum ut forma, sed etiam ut motor: et utroque modo oportet quod corpus gloriosum animæ glorificatæ sit summe subjectum. Unde sicut per dotem subtilitatis subjicitur ei totaliter, in quantum est forma corporis, dans esse specificum; ita per dotem agilitatis subjicitur ei, in quantum est motor, ut scilicet sit expeditum et habile ad obediendum spiritui in omnibus motibus et actionibus animæ.

Quidam tamen causam istius agilitatis attribuant quantæ (id est, cœlesti) essentiæ, quæ tunc in corporibus gloriosis dominabitur. Sed de hoc frequenter dictum est, qu. 82, art. 1; et qu. 83, art. 1 et 2, dist. 12, qu. 1, art. 1, quod non videtur conveniens. Unde melius est ut attribuatur animæ, à quâ gloria in corpore emanat.

Ad primum ergo dicendum quod corpora gloriosa dicuntur ferri ab angelis et etiam in nubibus, non quasi eis indigeant, sed ad reverentiam designandam, quæ corporibus gloriosis et ab angelis, et ab omnibus creaturis deferuntur.

Ad secundum dicendum quod quantò virtus animæ moventis dominatur magis supra corpus, tantò minor est labor in motu, qui etiam fit contra naturam corporis. Unde illi in quibus virtus motiva est fortior, et illi qui habent ex exercitio corpus magis habitatum ad obediendum spiritui moventi, minus laborant in motu. Et quia post resurrectionem anima perfectè dominabitur corpori, tum propter perfectionem propriæ virtutis, tum propter habitatem corporis gloriosi exredundantiâ gloriæ ab animâ in ipsum, non erit aliquis labor in motu sanctorum; et sic dici poterunt corpora sanctorum agilia.

Ad tertium dicendum quod per dotem agilitatis corpus gloriosum reddetur habile non solum ad motum localem, sed etiam ad sentiendum, et ad omnes alias animæ operationes exequendas.

Ad quartum dicendum quod sicut natura dat velocioribus animalibus instrumenta diversæ dispositionis in figurâ et quantitate, ita Deus dabit corporibus sanctorum aliam dispositionem quam nunc habeant, non quidem in figurâ et quantitate, sed in proprietate gloriæ quæ dicitur agilitas.

ARTICULUS II. — *Utrum sancti agilitate sua nunquam utentur ita quòd moveantur.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd sancti agilitate sua nunquam utentur, ita quòd moveantur, quia secundum Philosophum, lib. 3 Physic., text. 6 et 14, *motus est actus imperfecti*. Sed in corporibus gloriosis nulla erit imperfectio. Ergo nec aliquis motus.

2. Præterea, omnis motus fit propter indigentiam: quia omne quòd movetur, movetur propter adeptionem alicujus finis. Sed corpora gloriosa non habent aliquam indigentiam, quia, ut Augustinus (alius auctor) dicit, lib. de Spiritu et Anima, cap. 63 et in Manuali, cap. 33, *ibi erit quidquid volens, non erit quidquid nōles*. Ergo non movebuntur.

3. Præterea, secundum Philosophum, 2 de Cælo et Mundo, text. 64, 65 et 66, *illud quod participat divinam bonitatem sine motu, nobilius participat illam quam quod participat illam cum motu*. Sed corpus gloriosum nobilius participat divinam bonitatem quam aliquod aliud corpus. Cùm ergo quædam alia corpora omninò sine motu remaneant, sicut corpora cælestia, videtur quòd multò fortius corpora humana.

4. Præterea, Augustinus dicit (quo loco non occurrit) quòd anima stabilita in Deo stabiliet corpus suum consequenter. Sed anima ita erit in Deo stabilita, quòd nullo modo ab eo movebitur. Ergo nec in corpore erit aliquis motus ab animâ.

5. Præterea, quântò corpus est nobilior, tantò debetur ei locus nobilior: unde corpus Christi, quòd est nobilissimum, habet locum eminentiorem inter cætera loca, ut patet Hebr. 7, 26: *Excelsior cælis factus*; Glossa (interl., non hic, sed sup. illud Heb. 1: *Ad dexteram majestatis*), *loco et dignitate*; et similiter unumquodque corpus gloriosum habebit eadem ratione locum sibi convenientem secundum mensuram suæ dignitatis. Sed locus conveniens est de pertinentibus ad gloriam. Cùm ergo post resurrectionem gloria sanctorum nunquam varietur neque in plus, neque in minus, quia erunt omninò tunc in termino, videtur quòd corpora eorum nunquam de loco sibi determinato recedent; et ita non movebuntur.

Sed contra est quòd dicitur Isa. 40, 31: *Current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient*. Et Sap. 3, 7: *Tanquam scintilla in arundinetis discurrent*. Ergo erit aliquis motus corporum gloriosorum.

Respondeo dicendum quòd corpora gloriosa aliquando moveri necessarium est ponere, quia et ipsum corpus Christi motum est in ascensione; et similiter corpora sanctorum, quæ de terrâ resurgent, ad cælum empyreum ascendent; sed etiam postquam cælos conscenderint, verisimile est quòd aliquando movebuntur pro suæ libito voluntatis; ut illud quod habent in virtute, actu exercentes, divinam sapientiam commendabilem ostendant, et ut etiam visus eorum reficiatur pulchritudine creaturarum diversarum, in quibus Dei sapientia eminenter relucebit: sensus enim non potest esse nisi præsentium, quamvis magis à longinquo possint sentire corpora gloriosa quam non gloriosa. Nec tamen per motum aliquid deperibit eorum beatitudini, quæ consistit in visione Dei, quem ubique præsentem habebunt; sicut et de angelis dicit Gregorius, hom. 34 in Evang., inter med. et fin., quòd *intra Deum currunt, quocumque mittantur*.

Ad primum ergo dicendum quòd localis motus non variat aliquid eorum quæ sunt intranea rei, sed solum id quòd est extra rem, scilicet locum. Unde illud quòd movetur motu locali, est perfectum quantum ad ea quæ sunt intra rem, ut dicitur in 8 Phys., text. 59, quamvis habeat imperfectionem respectu loci: quia dum est in uno loco, est in potentia ad alium locum, quia non potest esse actu in pluribus locis simul, hoc enim solius Dei est. Hic autem defectus non repugnat perfectioni gloriæ, sicut nec defectus quòd creatura est ex nihilo. Et ideo manebant defectus hujusmodi in corporibus gloriosis.

Ad secundum dicendum quòd aliquis dicitur dupliciter indigere aliquo, scilicet simpliciter, et secundum quid. Simpliciter quidem indiget aliquis eo sine quo non potest conservari in esse, vel in suâ perfectione; et sic motus in corporibus gloriosis non erit propter aliquam indigentiam, quia ad hæc omnia sufficet eis sua beatitudo. Sed secundum quid indiget quis illo sine quo non potest aliquem finem intentum habere, vel non ita bene, vel tali modo, et sic motus erit in beatis propter indigentiam; non enim poterunt manifestare virtutem motivam in seipsis experimento, nisi moveantur; hujusmodi enim indigentia nihil prohibet in corporibus gloriosis esse.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa procederet, si corpus gloriosum non posset etiam sine motu participare divinam bonitatem multò perfectius quam corpora cælestia, quòd falsum est. Unde corpora gloriosa non movebuntur ad consequendam perfectam divinæ bonitatis participationem (hanc enim habent per gloriam), sed ad demonstrandam virtutem animæ. Per motum autem corporum cælestium non posset demonstrari virtus eorum, nisi quam habent in movendo corpora inferiora ad generationem et corruptionem, quòd non competit illi statui. Et ideo ratio non procedit.

Ad quartum dicendum quòd localis motus nihil diminuit de stabilitate ab animâ stabilita in Deo, cùm non sit secundum aliquid intrinsecum rei, ut dictum est in resp. ad 1.

Ad quintum dicendum quòd locus congruus unicuique glorioso corpori deputatus, secundum gradum suæ dignitatis, pertinet ad præmium accidentale. Non tamen oportet quòd diminuatur aliquid de præmio, quocumque est extra locum suum, quia locus ille non pertinet ad præmium, secundum quòd actu continet corpus locatum (cùm nihil influat in corpus gloriosum, sed magis recipiat splendorem ab eo), sed secundum quòd est debitas pro meritis. Unde gaudium de tali loco manet etiam ei qui est extra locum suum.

ARTICULUS III. — *Utrum sancti moveantur in instanti.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd sancti moveantur in instanti. Augustinus enim dicit, lib. ult. de Civ. Dei, cap. ult., parum à princ., quòd *ubicumque voluerit spiritus, ibi erit et corpus*. Sed motus voluntatis, secundum quem spiritus vult alicubi esse, est in instanti. Ergo et motus corporis erit in instanti.

2. Præterea, Philosophus, in 4 Physic., text. 71 et seq., probat quòd non fit motus per vacuum, quia oporteret aliquid moveri in instanti, quia vacuum non resistit aliquo modo mobili, resistit autem plenum; et sic nulla proportio in velocitate esset motus qui fit in vacuo, ad motum qui fit in pleno; cùm proportio motuum in velocitate sit secundum proportionem resistentiæ quæ est in medio. Omnium autem duorum motuum qui fiunt in tempore, oportet esse proportionales velocitates, quia omne tempus omni tempori proportionale est. Sed similiter nullum spatium plenum potest resistere corpori glorioso, quòd potest esse cum alio corpore in eodem loco, quocumque modo fiat; sicut nec vacuum alteri corpori. Ergo si movetur, in instanti movebitur.

3. Præterea, virtus animæ glorificatæ quasi impropotionaliter excedit virtutem animæ non glorificatæ. Sed anima non glorificata movet corpus in tempore. Ergo anima glorificata movet corpus in instanti.

4. Præterea, omne quòd movetur æqualiter citò ad propinquum et distans, movetur in instanti. Sed motus corporis gloriosi est talis, quia ad quantumcumque distans spatium moveatur, in tempore imperceptibili movetur: unde Augustinus dicit in quæstionibus de resurrectione, epist. 102, al. 49, quæst. 1, cir. med., quòd *corpus gloriosum utraque intervalla pari celeritate pertingit, ut radius solis*. Ergo corpus gloriosum movetur in instanti.

5. Præterea, omne quod movetur, vel movetur in tempore, vel in instanti. Sed corpus gloriosum post resurrectionem non movebitur in tempore, quia tunc tempus non erit, ut dicitur Apoc. 10. Ergo motus ille erit in instanti.

Sed contra, in motu locali spatium, et motus, et tempus, simul dividuntur, ut demonstrativè probatur in 6 Physic., text. 37 et seq. Sed spatium quod transit corpus gloriosum per suum motum, est divisibile. Ergo et motus divisibilis est et tempus divisibile. Instans autem non dividitur. Ergo et motus ille non erit in instanti.

Præterea, non potest esse aliquid simul totum in uno loco, et partim in alio, quia sequeretur quòd altera pars esset in duobus locis simul, quod esse non potest. Sed omne quod movetur, partim est in termino à quo, et partim in termino ad quem, ut ostensum est in 6 Physic., text. 32; omne autem quod motum est, totum est in termino ad quem est motus, non autem potest esse quòd simul moveatur, et motum sit. Sed omne quod movetur in instanti, simul movetur, et motum est. Ergo motus localis corporis gloriosi non poterit esse in instanti.

Respondeo dicendum quòd circa hoc est multiplex opinio.

Quidam enim dicunt quòd corpus gloriosum transit de uno loco in alium, sine hoc quòd pertranseat medium; sicut et voluntas de uno loco transfertur ad alium, sine hoc quòd pertranseat medium, et propter hoc potest corporis gloriosi motus esse in instanti, sicut et voluntatis. Sed hoc non potest stare, quia corpus gloriosum nunquam perveniet ad dignitatem (1) naturæ spiritualis, sicut nunquam desinet esse corpus. Et præterea voluntas, cum dicitur moveri de uno loco in alium, non transfertur essentialiter de loco in locum, quia neutro locorum illorum essentialiter continetur, sed dirigitur in unum locum, postquam fuerit directa per intentionem ad alium; et pro tanto dicitur moveri de loco ad locum.

Et ideò alii dicunt quòd corpus gloriosum habet de proprietate naturæ suæ, quia corpus est, quòd pertranseat medium, et ita quòd moveatur in tempore; sed virtute gloriæ, quæ habet infinitatem quamdam supra virtutem naturæ, habet quòd possit non pertransire medium, et sic in instanti moveri. Sed hoc non potest esse, quia implicat in se contradictionem, quod sic patet. Sit aliquod corpus quod moveatur ab A in B, et corpus motum sit Z; constat quòd Z, quamdiu est totum in A, non movetur; similiter nec quando est totum in B, quia tunc motum est. Ergo si aliquando movetur, oportet quòd neque sit totum in A, neque totum in B. Ergo quando movetur, vel nusquam est, vel est partim in A, et partim in B, vel totum in alio loco medio, puta in C, vel partim in A et C, vel partim in C et B. Sed non potest poni quòd nusquam sit, quia sic esset aliqua quantitas dimensiva non habens situm, quod est impossibile; neque potest poni quòd sit partim in A, et partim in B, et non sit in medio aliquo modo; quia cum B sit locus distans ab A, sequeretur in medio interjacente quòd pars Z quæ est in B, non esset continua parti quæ est in A. Ergo restat quòd vel sit totum in C, vel partim in eo, partim in alio loco, quod ponetur medium inter C et A, puta D; et sic de alijs. Ergo oportet quòd Z non perveniat de A in B, nisi prius sit in omnibus medijs. Nisi dicatur quòd pervenit de A in B, et nunquam movetur; quod implicat contradictionem, quia ipsa successio locorum est motus localis. Et eadem ratio est de quolibet mutatione quæ habet duos contrarios terminos, quorum utrumque est aliquid positivè; secus autem est de illis mutationibus quæ habent unum terminum tantum positivum, et alterum puram privationem, quia inter affirmationem et negationem, seu

privationem, non est aliqua determinata distantia: unde quòd est in negatione, potest esse propinquius vel remotius ab affirmatione, vel è converso, ratione alicujus quod causat alterum eorum, vel disponit ad ea; et sic dum id quod movetur, est totum sub negatione, mutatur in affirmationem, et è contrario: unde etiam in eis mutari præcedit mutatum esse, ut probatur in 6 Physic., text. 40 et seq. Nec est simile de motu angeli, quia esse in loco æquivocè dicitur de corpore et de angelo. Et sic patet quòd nullo modo potest esse quòd aliquod corpus perveniat de uno loco ad alium, nisi transeat omnia media.

Et ideò alii hoc concedunt; sed tamen dicunt quòd corpus gloriosum movetur in instanti. Sed ex hoc sequitur quòd corpus gloriosum in eodem instanti sit in duobus locis simul, vel pluribus, scilicet in termino ultimo, et in omnibus medijs locis, quod non potest esse. Sed ad hoc dicunt quòd quamvis sit idem instans secundum rem, tamen differt ratione; sicut punctus, ad quem terminantur diversæ lineæ. Sed hoc non sufficit, quia instans mensurat hoc quod est in instanti, secundum rem, non secundum quod consideratur. Unde diversa consideratio instantis non facit quòd instans possit mensurare illa quæ non sunt simul tempore; sicut nec diversa consideratio puncti potest facere quòd sub uno puncto loci contineantur quæ sunt distantia situ.

Et ideò alii probabilius dicunt quòd corpus gloriosum movetur in tempore, sed imperceptibili propter breviteratem; et tamen quòd unum corpus gloriosum potest in minori tempore idem spatium pertransire quàm aliud, quia tempus, quantumcumque parvum accipitur, est infinitum divisibile.

Ad primum ergo dicendum quòd *illud quod parum deest, quasi nihil deesse videtur*, ut dicitur in 2 Physic., text. 56; ideò dicimus, *statim facio*, quod post modicum tempus fiet; et per hunc modum loquitur Augustinus, quòd *ubicumque erit voluntas, ibi erit statim corpus*.

Vel dicendum quòd voluntas nunquam erit inordinata in beatis. Unde nunquam volent corpus suum esse alicubi in aliquo instanti in quo non possit ibi esse; et sic quodcumque instans voluntas determinabit, in eo corpus erit in illo loco quem voluntas determinavit.

Ad secundum dicendum quòd quidam contradixerunt illi propositioni quam Philosophus inducit in parte illa, ut Commentator ibidem dicit, dicentes quòd non oportet esse proportionem totius motus ad totum motum secundum proportionem resistantis medii ad aliud medium resistens; sed oportet quòd secundum proportionem mediorum, per quæ transitur, attendatur proportio retardationum, quæ accidunt in motibus ex resistantiæ medii. Quilibet enim motus habet determinatum tempus velocitatis et tarditatis ex victoriæ moventis supra mobile, etiamsi nihil resistat ex parte medii; sicut patet in corporibus cælestibus, in quibus non invenitur aliquid quod obstat motui ipsorum; et tamen non moventur in instanti, sed in tempore determinato secundum proportionem potentie moventis ad mobile. Et ita patet quòd etiamsi ponatur aliquid moveri in vacuo, non oportebit quòd moveatur in instanti, sed quòd nihil addatur tempore quod debetur motui ex proportionem prædictâ moventis ad mobile, quia motus non retardatur.

Sed hæc responsio, ut Commentator ibidem dicit procedit ex falsâ imaginatione, quæ quis imaginatur quòd tarditas quæ causatur ex resistantiæ medii, sit aliqua pars motus addita motui naturali, qui habet quantitatem secundum proportionem moventis ad mobile; sicut una linea additur lineæ, ratione cujus accidit in lineis quòd non remaneat eadem proportio totius ad totam lineam, quæ erat linearum additarum ad invicem; ut sic etiam non sit eadem proportio totius motus ad totum motum sensibilem, quæ est retardationum contingentium ex resistantiæ medii. Quæ quidem imaginatio falsâ est, quia quælibet pars mo-

(1) Ita cum veteribus exemplis edit. Patav. Nicolaius, *nobilitatem*; in textu et in margine, insinuat legendum, *mobilitatem*.

tūs habet tantum de velocitate, quantum totus motus. Non autem quælibet pars lineæ habet tantum de quantitate dimensionis, quantum habet tota linea. Unde tarditas vel velocitas addita motui redundat in quamlibet partem ejus, quod de lineis non contingit: et sic tarditas addita motui non facit aliam partem motus; sicut in lineis accidebat quod additum est, pars totius lineæ.

Et ideo ad intelligendam probationem Philosophi, ut Commentator ibidem exponit, sciendum est quod oportet accipere totum pro uno, scilicet resistantiam mobilis ad virtutem moventem, et resistantiam medii, per quod est motus, et cujuscumque alterius resistentis, ita quod accipitur quantitas tarditatis totius motus secundum proportionem virtutis moventis ad mobile resistens quocumque modo, vel ex se, vel ex alio extrinseco. Oportet enim semper quod mobile resistat aliquo modo moventi, cum movens et motum, agens et patiens, in quantum hujusmodi, sint contraria. Quandoque autem invenitur resistere mobile moventi ex seipso, vel quia habet virtutem inclinantem ad contrarium motum, sicut patet in motibus violentis; vel saltem quia habet locum contrarium loco qui est in intentione moventis: cujusmodi resistantia invenitur etiam corporum celestium ad suos motores. Quandoque autem mobile resistit virtuti moventis ex alio tantum, et non ex seipso; sicut patet in motu naturali gravium et levium, quia per ipsam formam eorum inclinantur ad motum talem; est enim forma impressio generantis, quod est motor ex parte gravium et levium. Ex parte autem materiæ non invenitur aliqua resistantia neque virtutis inclinantis ad contrarium motum, neque contrarii loci; quia locus non debetur materiæ, nisi secundum quod sub dimensionibus consistens perficitur formâ naturali. Unde non potest esse resistantia nisi ex parte medii; quæ quidem resistantia est motui eorum connaturalis. Quandoque autem est resistantia ex utroque, sicut patet in motibus animalium. Quando ergo in motu non est resistantia nisi ex parte mobilis, sicut accidit in corporibus celestibus, tunc tempus motus mensuratur secundum proportionem motoris ad mobile; et in talibus non procedit ratio Philosophi, quia remoto omni medio, adhuc manet motus eorum in tempore. Sed in illis motibus in quibus est resistantia ex parte medii tantum, accipitur mensura temporis secundum impedimentum quod est ex medio solum; unde si subtrahatur omnino medium, nullum impedimentum remanebit; et sic vel movebitur in instanti, vel æquali tempore movebitur secundum vacuum spatium, et plenum, quia dato quod moveatur in tempore per vacuum, illud tempus in aliqua proportione se habebit ad tempus in quo movetur per plenum. Possibile est autem imaginari aliud corpus in eadem proportione subtilius corpore quo spatium plenum erat, quo si aliud spatium æquale impleatur, in tam parvo tempore movebitur per illud plenum, sicut primo per vacuum; quia quantum additur ad subtilitatem medii, tantum subtrahitur de quantitate temporis; et quantum est magis subtile, minus resistit. Sed in aliis motibus, in quibus est resistantia ex ipso mobili, et ex medio, quantitas temporis est accipienda secundum proportionem moventis potentiae ad resistantiam mobilis et medii simul. Unde dato quod totaliter medium subtrahatur, vel non impediatur, non sequitur quod motus sit in instanti, sed quod tempus motus mensuretur tantum ex resistantiâ mobilis. Neque erit inconveniens, si per idem tempus movetur per vacuum, et per plenum aliquo subtilissimo corpore imaginato, quia determinata subtilitas medii quantum est major, tantò est nata facere tarditatem minorem in motu. Unde potest imaginari tanta subtilitas, quod erit nata facere minorem tarditatem quam sit illa tarditas quam facit resistantia mobilis: et sic resistantia medii nullam tarditatem adjiciet ad motum. Patet ergo quod quamvis medium non resistat corporibus gloriosis, secundum hoc quod possunt esse cum alio corpore in

eodem loco, nihilominus motus eorum non erit, in instanti, quia ipsum corpus mobile resistet virtuti moventi, ex hoc ipso quod habet determinatum situm, sicut de corporibus celestibus dictum est, hic, sup.

Ad tertium dicendum quod quamvis virtus animæ glorificatæ excedat inæstimabiliter virtutem animæ non glorificatæ, non tamen excedit in infinitum, quia utraque virtus est finita: unde non sequitur quod moveat in instanti. Si tamen esset simpliciter infinitæ virtutis, non sequeretur quod moveret in instanti, nisi superaretur totaliter resistantia quæ est ex parte mobilis. Quamvis autem resistantia quæ mobile resistit moventi per contrarietatem quam habet ad talem motum ratione inclinationis ad contrarium motum, possit ad moventem infinitæ virtutis totaliter superari, tamen resistantia quam facit ex contrarietate quam habet ad locum quem intendit motor per motum, non potest totaliter superari, nisi auferatur ab eo esse in tali loco vel tali situ. Sicut enim album resistit nigro ratione albedinis, et tantò magis, quantum albedo magis distat à nigredine, ita corpus resistit alicui loco per hoc quod habet locum oppositum; et tantò est major resistantia, quantum est distantia major. Non autem potest à corpore removeri quod sit in aliquo loco vel situ, nisi auferatur ei sua corporeitas, per quam debetur ei locus vel situs: unde quamdiu manet in naturâ corporis, nullo modo potest moveri in instanti, quantumcumque sit virtus movens. Corpus autem gloriosum nunquam suam corporeitatem amittet: unde nunquam in instanti moveri poterit.

Ad quartum dicendum quod par celeritas in verbis Augustini est intelligenda quantum ad hoc quod est imperceptibilis excessus unius respectu alterius, sicut et tempus totius motus est imperceptibile.

Ad quintum dicendum quod quamvis post resurrectionem non erit tempus, quod est numerus motus cæli, tamen erit tempus consurgens ex numero prioris et posterioris in quocumque motu.

QUÆSTIO LXXXV.

DE CLARITATE CORPORUM BEATORUM. — (In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de claritate corporum beatorum resurgentium.

Circa quod quaeruntur tria: 1° utrum claritas inerit corporibus gloriosis; 2° utrum claritas illa videri poterit ab oculo non glorioso; 3° utrum corpus gloriosum necessariò videbitur à corpore non glorioso.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum corporibus gloriosis claritas conveniet.* — (S. Thom., 4ª dist. 45, qu. 11, art. 4, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod corporibus gloriosis claritas non conveniet, quia, sicut dicit Avicenna, in 6 Naturalium, part. 3, cap. 2, omne corpus luminosum constat ex partibus perviis. Sed partes corporis gloriosi non erunt perviæ, cum in aliquibus dominetur terra, sicut in carnibus et ossibus. Ergo corpora gloriosa non erunt lucida.

2. Præterea, omne corpus lucidum occultat illud quod est post se: unde unum luminare post aliud eclipsatur: flamma etiam ignis prohibet videri quod est post se. Sed corpora gloriosa non occultabunt illud quod intra ea continetur: quia, ut dicit Gregorius, super illud Job 28: *Non adæquabitur ei aurum et vitrum*, lib. 18 Moral., cap. 27, inter princ. et med., *ibi* (scilicet in cælesti patriâ) *uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet; patebitque corporalibus oculis ipsa etiam corporis harmonia.* Ergo corpora illa non erunt lucida.

3. Præterea, lux et color contrariam dispositionem requirunt in subjecto, quia *lux est extremitas perspicui in corpore non terminato, sed color in corpore terminato*, ut patet in libro de Sensu et Sensato, cap. 3, parum à princ. Sed corpora gloriosa erunt colorata, quia, ut dicit Augustinus, 22 de Civ. Dei, cap. 19, parum à princ., *pulchritudo corporis est partium convenientia cum quadam coloris suavitate, pulchritudo au-*

tem corporibus gloriosis deesse non poterit. Ergo corpora gloriosa non erunt lucida.

4. Præterea, si claritas erit in corporibus gloriosis; oportet quòd sit æqualis in omnibus partibus corporis, sicut omnes partes erunt ejusdem impassibilitatis, et subtilitatis, et agilitatis. Sed hoc non est conveniens, quia una pars habet majorem dispositionem ad claritatem quàm alia, sicut oculi quàm manus, et spiritus quàm ossa, et humores quàm caro vel nervus. Ergo videtur quòd non debeant illa corpora esse lucida.

Sed contra est quod dicitur Matth. 13, 43 : *Fulgebunt justi, sicut sol in regno Patris eorum*; et Sap. 3, 7 : *Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundinetis discurrunt.*

Præterea, 1 Corinth. 15, 43, dicitur : *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria*; quod ad claritatem pertinet, ut patet per antecedentia, ubi corporum resurrectio gloriam comparat claritati stellarum. Ergo corpora sanctorum resurgent lucida.

Respondeo dicendum quòd corpora sanctorum fore lucida post resurrectionem, ponere oportet propter auctoritatem Scripturæ, quæ hoc promittit. Sed claritatis hujus causam quidam attribuunt quintæ (id est, cælesti) essentiæ, quæ tunc dominabitur in corpore humano. Sed quia hoc est absurdum, ut sæpè dictum est, qu. 84, art. 1, ideò melius est ut dicatur quòd claritas illa causabitur ex redundantia gloriæ animæ in corpus. Quod enim recipitur in aliquo, non recipitur per modum influentis, sed per modum recipientis. Et ideò claritas quæ est in animâ spiritualis, recipitur in corpore ut corporalis. Et ideò secundum quòd anima erit majoris claritatis secundum majus meritum, ita etiam erit differentia claritatis in corpore, ut patet per Apostolum, 1 Corinth. 15. Et ita in corpore glorioso cognoscetur gloria animæ, sicut in vitro cognoscitur color corporis quod continetur in vase vitreo, ut Gregorius dicit super illud Job 28 : *Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum*, loc. cit. in arg. 2.

Ad primum ergo dicendum quòd Avicenna loquitur de illo corpore quod habet ex naturâ componendum claritatem. Sic autem non habebit corpus gloriosum, sed magis ex merito virtutis.

Ad secundum dicendum quòd Gregorius comparat corpora gloriosa auro propter claritatem, et vitro propter hoc quòd translucunt. Unde videtur dicendum quòd erunt simul pervia et clara; quòd enim aliquod clarum non sit pervium, contingit ex hoc quòd claritas corporis causatur ex densitate partium lucidarum; densitas autem repugnat pervietati. Sed tunc claritas erit ex aliâ causâ, ut dictum est in corp. art. Densitas autem corporis gloriosi pervietatem non tollit ab eis, sicut nec densitas vitri à vitro. Quidam tamen dicunt quòd comparantur vitro, non quia sint pervia, sed propter hanc similitudinem, quia sicut illud quod in vitro clauditur, apparet, ita animæ gloria, quæ in corpore glorioso clauditur, non latebit. Sed primum melius est, quia magis per illud salvatur dignitas corporis gloriosi, et magis consonat dictis Gregorii.

Ad tertium dicendum quòd corporis gloria naturam non tollet, sed perficiet. Unde color qui debetur corpori ex naturâ suarum partium, remanebit in eo; sed superaddetur claritas ex gloriâ animæ; sicut etiam videmus corpora colorata ex naturâ sui, solis splendore relucere, vel ex aliquâ aliâ causâ extrinsecâ seu intrinsecâ.

Ad quartum dicendum quòd sicut gloriæ claritas redundat ab animâ in corpus secundum suum modum, et ibi est alio modo quàm sit in animâ, ita in quamlibet partem corporis redundabit secundum suum modum. Unde non est inconveniens quòd diversæ partes habeant diversimodè claritatem, secundum quòd sunt diversimodè dispositæ ex sui naturâ ad ipsam. Nec est simile de aliis dotibus corporis, respectu quarum partes corporis non inveniuntur habere diversam dispositionem.

ARTICULUS II. — *Utrum claritas corporis gloriosi possit videri à non glorioso oculo.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd claritas corporis gloriosi non possit videri à non glorioso oculo. Oportet enim esse proportionem visibilis ad visum. Sed oculus non glorificatus non est proportionatus ad videndam claritatem gloriæ, cum sit alterius generis quàm claritas naturæ. Ergo corporis gloriosi claritas non videbitur ab oculo non glorioso.

2. Præterea, claritas corporis gloriosi erit major quàm nunc sit claritas solis, quia etiam claritas solis erit tunc major quàm modò sit, ut dicitur Isaiæ 30, et multò major erit claritas corporis gloriosi, propter quod sol et totus mundus claritatem majorem accipiet. Sed oculus non gloriosus non potest inspicere solem in rotâ suâ, propter magnitudinem claritatis. Ergo minus poterit inspicere claritatem corporis gloriosi.

3. Præterea, visibile oppositum oculis videndis necesse est videri, nisi læsio sit aliqua in oculo. Sed claritas corporis gloriosi opposita oculis non gloriosis, non necessariò videbitur ab eis, quod patet de discipulis, qui corpus Domini post resurrectionem viderunt, claritatem ejus non intuentes. Ergo claritas illa non erit visibilis ab oculo non glorioso.

Sed contra est quod Glossa interl., Philip. 3, super illud : *Configuratum corpori claritatis suæ*, dicit : *Assimilabitur claritati quam habuit in transfiguratione.* Sed claritas illa visa fuit ab oculis discipulorum non glorificatis : Ergo et claritas corporis glorificati ab oculis non gloriosis visibilis erit.

Præterea, impii videntes gloriam justorum ex hoc torquebuntur in iudicio, ut patet per hoc quòd dicitur Sap. 5. Sed non plenè viderent gloriam ipsorum, nisi claritatem corporum inspicerent. Ergo, etc.

Respondeo dicendum quòd quidam dixerunt quòd claritas corporis gloriosi non poterit videri ab oculo non glorioso, nisi fortè per miraculum. Sed hoc non potest esse, nisi claritas illa æquivoce diceretur, quia lux secundum id quod est, nata est movere visum; et visus secundum id quod est, natus est percipere lumen, sicut verum se habet ad intellectum, et bonum ad affectum; unde si esset aliquis visus qui non posset percipere aliquam lucem omninò, vel ille visus diceretur æquivoce, vel lux illa; quod non potest in proposito dici, quia sic per hoc quòd dicuntur gloriosa corpora futura esse lucida, nihil nobis notificaretur; sicut qui dicit canem esse in cælo, nihil notificat ei qui non novit nisi canem qui est animal. Et ideò dicendum est quòd claritas corporis gloriosi naturaliter ab oculo non glorioso videri potest.

Ad primum ergo dicendum quòd gloriæ claritas erit alterius generis quàm claritas naturæ quantum ad causam, sed non quantum ad speciem. Unde sicut claritas naturæ ratione speciei suæ est proportionata visui, ita et claritas gloriosa.

Ad secundum dicendum quòd sicut corpus gloriosum non potest pati aliquid passione naturæ, sed solum passione animæ, ita ex proprietate gloriæ non agit nisi actione animæ. Claritas autem intensa non offendit visum, in quantum agit actione animæ, sed secundum hoc magis delectat; offendit autem, in quantum agit actione naturæ, calefaciendo et dissolvendo organum visus, et disgregando spiritus. Et ideò claritas corporis gloriosi, quamvis excedat claritatem solis, tamen de sui naturâ non offendit visum, sed demulcet; propter quod claritas illa comparatur claritati jaspidis, Apocal. 21.

Ad tertium dicendum quòd claritas corporis gloriosi provenit ex merito voluntatis, et ideò voluntati subdatur, ut secundum ejus imperium videatur vel non videatur, et ideò in potestate corporis gloriosi erit ostendere claritatem suam, vel occultare. Et hæc fuit opinio Præpositivi.

ARTICULUS III. — *Utrum corpus gloriosum necessariò videbitur à corpore non glorioso.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd corpus gloriosum necessariò videbitur à corpore non glo-

rioso, quia corpora gloriosa erunt lucida. Sed corpus lucidum manifestat se, et alia. Ergo corpora gloriosa necessariò videbuntur.

2. Præterea, omne corpus quod occultat alia corpora post se existentia, de necessitate visu percipitur, ex hoc ipso quòd alia quæ sunt post, occultantur. Sed corpus gloriosum occultabit visui alia corpora post se existentia, quia erit corpus coloratum. Ergo et de necessitate videbitur.

3. Præterea, sicut quantitas est de his quæ insunt corpori, ita et qualitas per quam videtur. Sed quantitas non suberit voluntati, ut corpus gloriosum possit esse majoris quantitatis vel minoris. Ergo nec qualitas per quam visibile est, ut possit non videri. Sed contra est quòd corpus nostrum glorificabitur in conformitate corporis Christi post resurrectionem. Sed corpus Christi post resurrectionem non necessariò videbatur; imò disparuit ab oculis discipulorum in Emmaüs, ut dicitur Luc. ult. Ergo et corpus glorificatum non necessariò videbitur.

Præterea, ibi erit summa obedientia corporis ad animam. Ergo corpus poterit videri vel non videri secundum voluntatem animæ.

Respondeo dicendum quòd visibile videtur, secundum quòd agit in visum. Ex hoc autem quòd aliquid agit vel non agit in aliquid extrinsecum, non est aliqua mutatio in ipso. Unde sine mutatione alicujus proprietatis quæ sit de perfectione corporis glorificati, potest contingere quòd videatur et non videatur. Unde in potestate glorificatæ animæ erit quòd corpus suum videatur vel non videatur; sicut et qualibet actio alia corporis in animæ potestate erit: aliàs corpus gloriosum non esset instrumentum summè obediens principali agenti.

Ad primum ergo dicendum quòd claritas illa obediens corpori glorioso, ut possit eam ostendere vel occultare.

Ad secundum dicendum quòd color corporis non impedit pervietatem ipsius, nisi in quantum immutat visum, quia visus non potest immutari simul duobus coloribus, ut utrumque perfectè inspiciat. Color autem corporis gloriosi erit in perfectâ potestate animæ, ut per ipsum vel immutat visum, vel non immutat. Et idè erit in potestate ejus ut corpus quòd est post se, occultet vel non occultet.

Ad tertium dicendum quòd quantitas est inhærens ipsi corpori glorioso; neque posset quantitas immutari ad imperium animæ sine mutatione intrinsecâ corporis gloriosi, quæ impassibilitati ejus repugnaret. Et idè non est simile de quantitate et visibilitate, quia (1) etiam qualitas illa per quam est visibile, non potest subtrahi ad imperium animæ; sed actio illius qualitatis suspendetur, et sic occultabitur corpus ad imperium animæ.

QUÆSTIO LXXXVI.

DE CONDITIONIBUS CORPORUM DAMNATORUM RESURGENTIUM. — (In tres articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de conditionibus corporum damnatorum resurgentium.

Circa quod quærentur tria: 1° utrum corpora damnatorum cum suis deformitatibus resurgant; 2° utrum eorum corpora erunt corruptibilia; 3° utrum erunt impassibilia.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum corpora damnatorum cum suis deformitatibus resurgant.* — (S. Th., 4, dist. 44, qu. 3, art. 1, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd corpora damnatorum cum suis deformitatibus resurgant. Illud enim quod in pœnam peccati inductum est, desinere

(1) Hiatus hic esse putat Nicolaus, quem ita supplet: *Non est simile de quantitate et visibilitate; quia visibilitas extrinseca est visibili propter extrinsecum respectum ad videntem. Potest autem esse simile quantitate et qualitate quæ est causa visibilitatis ipsius, quia etiam qualitas illa, per quam est visibile, non potest, etc.*

non debet, nisi peccato remisso. Sed membrorum defectus, qui accidunt per mutilationem, in pœnam peccati inducti sunt; et similiter etiam omnes aliæ deformitates corporales. Ergo à damnatis, qui peccatorum remissionem non sunt consecuti, in resurrectione non removebuntur.

2. Præterea, sicut resurrectio sanctorum erit ad ultimam felicitatem, sic et resurrectio impiorum erit ad ultimam miseriam. Sed à corporibus non auferetur aliquid quod ad eorum perfectionem pertinere possit; ergo nec impiis resurgentibus aliquid auferetur quod ad eorum defectum vel miseriam pertineat. Hujusmodi autem sunt deformitates. Ergo, etc.

3. Præterea, sicut ad defectum passibilis corporis pertinet deformitas, ita et tarditas. Sed à corporibus damnatorum resurgentium tarditas non removebitur, quia eorum corpora non erunt agilia. Ergo eadem ratione nec deformitas removebitur.

Sed contra, 1 ad Cor. 15, 52: *Mortui resurgent incorrupti*; Glossa interl.: *Mortui, id est, peccatores, vel generaliter omnes mortui resurgent incorrupti, id est sine aliquâ diminutione membrorum.* Ergo mali resurgent sine deformitatibus.

Præterea, in damnatis non erit aliquid quod sensum doloris in eis impediatur. Sed ægritudo impedit sensum doloris, in quantum per eam debilitantur organa sentiendi; et similiter defectus membri impediret ne esset universalis dolor in corpore. Ergo sine istis defectibus damnati resurgent.

Respondeo dicendum quòd in corpore humano potest esse deformitas dupliciter: uno modo ex defectu alicujus membri, sicut mutilatos turpes dicimus, deest enim eis debita proportio partium ad totum: et de tali deformitate nulli dubium est quòd in corporibus damnatorum non erit, quia omnia corpora tam bonorum quàm malorum integra resurgent.

Alio modo deformitas contingit ex indebitâ partium dispositione, vel ex indebitâ quantitate, vel qualitate, vel situ; quæ etiam proportionem debitam partium ad totum non patiuntur: et de talibus deformitatibus, et similibus defectibus, sicut sunt febres, et aliæ hujusmodi ægritudines, quæ interdum sunt deformitatis causa, Augustinus indeterminatum et sub dubio relinquit in *Enchirid.* cap. 92, ut in litterâ Magister dicit, 4, dist. 44.

Sed apud doctores modernos est duplex super hoc opinio.

Quidam enim dicunt quòd hujusmodi deformitates et defectus in corporibus damnatorum remanebunt, considerantes eorum damnationem, quæ ad summam miseriam deputantur, cui nihil incommoditatis subtrahi debet. Sed hoc non videtur rationabiliter dici. In reparatione enim corporis resurgentis magis attenditur naturæ perfectio quàm conditio quæ prius fuit. Unde et qui infra perfectam ætatem decedunt, in staturâ juvenilis ætatis resurgent; ut supra dictum est, qu. 81, art. 1. Unde et illi qui aliquos defectus naturales in corpore habuerunt, vel deformitates ex eis provenientes, in resurrectione sine illis defectibus vel deformitatibus reparabuntur, nisi peccati meritum impediatur; et ita si aliquis cum defectibus vel deformitatibus resurget, hoc erit ei in pœnam. Modus autem pœnæ est secundum mensuram culpæ. Contingit autem quòd aliquis peccator damnandus minoribus peccatis subjectus, aliquas deformitates vel defectus habeat, quos non habuit aliquis damnandus, peccatis gravioribus irretitus. Unde si ille qui in hac vitâ deformitates habuit, cum eis resurgat, sine quibus constat quòd resurget alius gravius puniendus, qui eas in hac vitâ non habuit, modus pœnæ non responderet quantitati culpæ; sed magis videretur aliquis puniri, pro pœnis quas in hoc mundo passus fuit, quod est absurdum.

Et idè alii rationabilius dicunt quòd auctor qui naturam condidit, in resurrectione naturam corporis integrè reparabit. Unde quidquid defectus vel turpi-

tudinis ex corruptione, vel debilitate naturæ, sive principiorum naturalium in corpore fuit, totum in resurrectione removebitur; sicut febris, lippitudo, et similia. Defectus autem qui ex naturalibus principiis in humano corpore naturaliter consequuntur, sicut ponderositas, passibilitas, et similia, in corporibus damnatorum erunt; quos defectus ab electorum corporibus gloria resurrectionis excludet.

Ad primum ergo dicendum quod cum pœna in quolibet foro infligatur secundum conditionem illius fori, pœnæ quæ in hac vitâ temporali infliguntur pro aliquo peccato, temporales sunt, et ultra vitæ terminum non se extendunt. Et ideo quamvis peccatum non sit remissum damnatis; non tamen oportet quod easdem pœnas ibi sustineant quas in hoc mundo sunt passi; sed divina justitia requirit ut ibi pœnis gravioribus in æternum crucientur.

Ad secundum dicendum quod non est similis ratio de bonis et malis; eò quod aliquid potest esse purè bonum, non autem purè malum. Unde sanctorum ultima felicitas hoc requirit ut ab omni malo penitus sint immunes; sed ultima malorum miseria non excludit omne bonum, quia *malum, si integrum sit, corrumpit seipsum*, ut Philosophus dicit, in 4 Ethic., cap. 5, ante med. Unde oportet quod miseriæ damnatorum substernatur bonum naturæ in ipsis; quod est opus Conditoris perfecti, qui ipsam naturam in perfectione suæ speciei reparabit.

Ad tertium dicendum quod tarditas est de illis defectibus qui naturaliter consequuntur principia humani corporis, non autem deformitas; et ideo de eis non est similis ratio.

ARTICULUS II. — *Utrum corpora damnatorum erunt incorruptibilia.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora damnatorum erunt corruptibilia. Omne enim compositum ex contrariis necesse est corrumpi. Sed corpora damnatorum erunt contrariis composita, ex quibus etiam nunc componuntur; aliàs non essent ejusdem speciei, et per consequens nec eadem numero. Ergo erunt corruptibilia.

2. Præterea, si corpora damnatorum non erunt corruptibilia, aut hoc erit per naturam, aut per gratiam, aut per gloriam: non per naturam, quia sunt futura ejusdem naturæ cujus et nunc sunt; nec per gratiam, vel gloriam, quia talibus omninò carebunt. Ergo erunt corruptibilia.

3. Præterea, illis qui sunt in summâ miseriâ, subtrahere maximam pœnarum videtur inconveniens. Sed maxima pœnarum est mors, ut patet per Philosophum in 3 Ethic., cap. 6, à med. Ergo à damnatis, qui sunt in summâ miseriâ, mors removeri non debet. Ergo eorum corpora corruptibilia erunt.

Sed contra est quod dicitur Apocal. 9, 6: *In diebus illis quærent homines mortem, et non invenient eam; desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis.*

Præterea, damnati punientur in animâ et corpore pœnâ perpetuâ, Matthæi 25, 46: *Ibunt hi in supplicium æternum.* Sed hoc esse non posset, si eorum corpora corruptibilia essent. Ergo eorum corpora erunt incorruptibilia.

Respondeo dicendum quod cum in omni motu oporteat esse aliquod principium motûs, dupliciter motus aliquis, vel mutatio, à mobili removetur: uno modo per hoc quod deest principium motûs; alio modo per hoc quod impeditur principium motûs. Corruptio autem mutatio quædam est. Unde dupliciter potest contingere ut corpus, quod ex conditione suorum principiorum corruptibilitatem habet, incorruptibile reddatur. Uno modo ex hoc quod principium ad corruptionem movens totaliter tollitur, et hoc modo corpora damnatorum incorruptibilia erunt. Cum enim cælum sit primum alterans per motum suum localem, et alia omnia agentia secunda in virtute ipsius agant, et quasi ab ipso mota, oportet quod motu cæli cessante, nihil sit agens quod possit corpus per alterationem aliquam transmutare à naturali suâ

proprietate. Et ideo post resurrectionem, cessante motu cæli, nulla qualitas erit sufficiens ut corpus humanum alterare possit à suâ naturali qualitate. Corruptio autem est terminus alterationis, sicut et generatio. Unde corpora damnatorum corrumpi non poterunt; et hoc deservit divinæ justitiæ, ut perpetuò viventes perpetuò puniantur, quod divina justitia requirit, ut infra dicitur, art. seq.; sicut et nunc corruptibilitas corporum deservit divinæ providentiæ, per quam ex aliquibus corruptis alia generantur. Alio modo contingit ex hoc quod principium corruptionis impeditur; et hoc modo corpus Adæ incorruptibile fuit, quia contrariæ qualitates in hominis corpore existentes continebantur per gratiam innocentie ne ad dissolutionem corporis agere possent: et multò plus continebantur in corporibus gloriosis, quæ erunt omninò subjecta spiritui. Et sic in corporibus beatorum post resurrectionem communem conjungentur duo modi prædicti incorruptibilitatis.

Ad primum ergo dicendum quod contraria, ex quibus corpora componuntur, sunt secunda principia ad corruptionem agentia. Primum enim agens est motus cælestis: unde supposito motu cæli, necesse est ut corpus ex contrariis compositum corrumpatur, nisi sit aliqua causa potior impediens; sed motu cæli remoto, contraria, ex quibus corpus componitur, non sufficienter ad corruptionem faciendam, etiam secundum naturam, ut patet ex dictis in corp. art. Cessationem autem motûs cælestis non cognoverunt Philosophi. Unde pro infallibili habebant quod corpus compositum ex contrariis corrumpatur secundum naturam.

Ad secundum dicendum quod incorruptibilitas illa erit per naturam, non quod sit aliquid incorruptionis principium in corporibus damnatorum, sed per defectum principii moventis ad corruptionem, ut ex dictis patet in corp.

Ad tertium dicendum quod quamvis mors sit simpliciter maxima pœnarum, secundum quid tamen nihil prohibet mortem esse in pœnarum remedium, et per consequens ablationem mortis in pœnarum augmentum. *Vivere enim, ut dicit Philosophus 9 Ethic., cap. 9, à med., videtur omnibus delectabile esse, eò quod omnia esse appetunt. Non oportet autem* (ut ibidem dicitur) *accipere malam vitam, neque corruptam, neque quæ est in tristitiis.* Sicut ergo vivere simpliciter est delectabile, non autem vitâ quæ est in tristitiis, ita et mors, quæ est privatio vitæ, simpliciter est pœnosa, et maxima pœnarum, in quantum subtrahit primum bonum, scilicet esse, cum quo alia subtrahuntur; sed in quantum privat malam vitam, et quæ est in tristitiis, est in remedium pœnarum, quas terminat: et per consequens mortis subtractio est in augmentum pœnarum, quas perpetuas facit.

Si autem dicatur mors esse pœnalis propter corporalem dolorem, quem sentiunt morientes, non est dubium quod multum majorem dolorem damnati continè sustinebunt. Unde in perpetuâ morte esse dicuntur, sicut scriptum est in psal. 48, 15: *Mors depascet eos.*

ARTICULUS III. — *Utrum corpora damnatorum sint futura impassibilia.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod corpora damnatorum futura sint impassibilia, quia secundum Philosophum, in 6 Topic., cap. 2, loco 19, *omnis passio magis facta abicit à substantiâ.* Sed à finito si semper aliquid abiciatur, necesse est illud tandem consumi, ut dicitur in 1 Physic., text. 37. Ergo si corpora damnatorum erunt passibilia, et semper patientur, quandoque deficient et corrumpentur, quod falsum esse ostensum est art. præc. Ergo erunt impassibilia.

2. Præterea, omne agens assimilât sibi patiens. Si ergo corpora damnatorum patientur ab igne, ignis ea sibi assimilabit. Sed non consumit aliter ignis corpora, nisi in quantum ea sibi assimilans resolvit. Si ergo corpora damnatorum erunt passibilia, ab igne

quandoque consumentur; et sic idem quod prius.

3. Præterea, animalia quæ in igne sine corruptione dicuntur vivere, ut de salamandrâ dicitur, ab igne non affliguntur; animal enim (vel anima) dolore corporis non affligitur, nisi corpus aliquo modo lædatur. Si ergo corpora damnatorum in igne sine corruptione remanere possint, sicut et animalia prædicta, ut Augustinus, in lib. 21 de Civit. Dei, cap. 2 et 4, dicit, videtur quòd nullam afflictionem ibi sustinebunt; quod non esset, nisi eorum corpora impassibilia essent. Ergo, etc.

4. Præterea, si corpora damnatorum sunt passibilia, dolor qui ex eorum passione pervenit, ut videtur, superare debet omnem præsentem corporum dolorem, sicut et sanctorum jucunditas superabit omnem præsentem jucunditatem. Sed propter immensitatem doloris quandoque contingit in hac vitâ animam à corpore separari. Ergo multò fortius si corpora illa futura sint passibilia, ex immensitate doloris animæ à corpore separabuntur; et sic corpora corrumpentur, quod falsum est. Ergo corpora illa erunt impassibilia.

Sed contra est quod dicitur 1 Corinth. 15, 52: *Et nos immutabimur*; Glossâ, interl.: *Nos boni tantummodo immutabimur gloriæ immutabilitate et impassibilitate*. Ergo non erunt corpora damnatorum impassibilia.

Præterea, sicut corpus cooperatur animæ ad meritum, ita cooperatur ei ad peccatum. Sed propter cooperationem prædictam non solum anima, sed etiam corpus post resurrectionem præmiabitur. Ergo et simili ratione damnatorum corpora punientur; quod non esset, si impassibilia forent. Ergo erunt passibilia.

Respondeo dicendum quòd principalis causa quare corpora damnatorum ab igne non consumentur, erit divina justitia, quâ eorum corpora ad pœnam perpetuum sunt addicta. Sed divinæ justitiæ servit etiam naturalis dispositio ex parte corporis patientis, et ex parte agentium, quia cum pati sit recipere quoddam, duplex est modus passionis, secundum quòd aliquid in aliquo recipi potest dupliciter. Potest enim aliqua forma recipi in aliquo subjecto secundum esse naturale materialiter, sicut calor ab igne recipitur in aere materialiter: et secundum hunc modum receptionis est unus modus passionis, qui dicitur *passio naturæ*. Alio modo aliquid recipitur in alio spiritualiter per modum intentionis cujusdam, sicut similitudo albedinis recipitur in aere, et in pupillâ: et hæc receptio assimilatur illi receptioni quâ anima recipit similitudines rerum: unde secundum hunc modum receptionis est alius modus passionis, qui vocatur *passio animæ*. Quia igitur post resurrectionem, motu cœli cessante, non poterit aliquod corpus alterari à suâ naturali qualitate, ut dictum est art. præc., nullum corpus pati poterit passione naturæ: unde quantum ad hunc modum passionis corpora damnatorum impassibilia erunt, sicut et incorruptibilia. Sed cessante motu cœli, adhuc remanebit passio quæ est per modum animæ; quia et aer à sole illuminabitur, et colorum differentias deferet ad visum. Unde et secundum hunc modum passionis corpora damnatorum passibilia erunt. Et quia in tali passione sensus perficitur (1), idèò in corporibus damnatorum sensus pœnæ erit sine mutatione naturalis dispositionis. Corpora verò gloriosa, etsi recipient aliquid, et quodammodo patientur in sentiendo, non tamen passibilia erunt, quia nihil recipient per modum afflictivi, vel læsivi, sicut recipient corpora damnatorum, quæ ob hoc passibilia dicuntur.

Ad primum ergo dicendum quòd Philosophus loquitur de illâ passione per quam transmutatur patiens à suâ naturali dispositione. Talis autem passio non erit in corporibus damnatorum, ut dictum est in corp. art.

(1) Ita communiter. An patitur, ut theologi volunt?

Ad secundum dicendum quòd similitudo agentis est dupliciter in patiente: uno modo per modum eundem quo est in agente, sicut est in omnibus agentibus univocis, ut calidum facit calidum, et ignis generat ignem; alio modo per modum diversum à modo quo est in agente, sicut est in omnibus agentibus æquivocis, in quibus quandoque contingit quod in agente est forma spiritualiter, quæ in patiente materialiter recipitur, sicut forma quæ in domo facta per artificem, est materialiter in ipsâ, et in mente artificis est spiritualiter; quandoque verò è contrario est materialiter in agente, et recipitur spiritualiter in patiente; sicut albedo materialiter est in pariete, à quo recipitur, spiritualiter in pupillâ, et in medio deferente. Et similiter est in proposito, quia species quæ materialiter est in igne, recipitur spiritualiter in corporibus damnatorum; et sic ignis sibi assimilabit damnatorum corpora, nec tamen ea consumet.

Ad tertium dicendum quòd, secundum Philosophum, in libro de Proprietatibus elementorum, aliquant. à princ., *nullum animal in igne vivere potest*. Galeus etiam, in libro de simplicibus Medicamentis, dicit quòd *nullum corpus est quod tandem ab igne non consumatur*; quamvis quandoque quædam corpora sint quæ ad horam in igne sine læsione permanent, ut patet de ebena. Quòd autem inducitur de salamandrâ, non potest omninò esse simile, quia non posset perseverare finaliter in igne sine corruptione, sicut corpora damnatorum in inferno. Neque tamen oportet quòd quia corpora damnatorum ab igne inferni per corruptionem aliquam non lædentur, propter hoc ab igne non affligantur, quia sensibile non solum natum est delectare vel affligere sensum, secundum quòd agit actione naturæ confortando vel corrumpeudo organum, sed etiam secundum quòd agit actione spirituali; quia quando sensibile est in debita proportione ad sentiendum, delectat; è contrario autem quando se habet in superabundantiâ vel defectu. Unde et colores medii, et voces consonantes sunt delectabiles; inconsonantes autem offendunt auditum.

Ad quartum dicendum quòd dolor non separat animam à corpore, secundum quòd manet tantum in potentia animæ, cujus est dolere, sed secundum quòd ad passionem animæ mutatur corpus à suâ naturali dispositione; secundum modum quo videmus quòd ex irâ corpus calescit, et ex timore frigescit: sed post resurrectionem corpus non poterit transmutari à suâ naturali dispositione, ut ex dictis patet, art. præc. Unde quantumcumque sit dolor, animam à corpore non separabit.

QUÆSTIO LXXXVII.

DE COGNITIONE QUAM HABEBUNT RESUSCITATI IN JUDICIO RESPECTU MERITORUM ET DEMERITORUM. — (In tres articulos divisa.)

Post hæc agendum est de his quæ sequuntur resurrectionem: quorum prima consideratio erit de cognitione quam habebunt resuscitati in judicio respectu meritorum et demeritorum; secunda de ipso judicio generali, ac tempore et loco in quo erit; tertia de judicantibus et judicatis; quarta de forma in quâ iudex veniet ad judicandum; quinta de statu mundi et resurgentium post judicium.

Circa primum quærentur tria: 1º utrum cognoscat quilibet homo in judicio omnia peccata sua; 2º utrum poterit quilibet legere omnia quæ sunt in conscientia alterius; 3º utrum omnia merita et demerita uno intuitu quis videre poterit.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum post resurrectionem quilibet cognoscat peccata quæ fecit*. — (S. Thom., 4, dist. 43, art. ult., quæst. 2 et seq.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd post resurrectionem non cognoscat quilibet omnia peccata quæ fecit. Omne enim quod cognoscimus, vel de novo per sensum accipimus, vel de thesauro memoriæ educitur. Sed homines post resurrectionem sua peccata non poterunt sensu percipere, quia jam transierunt; sensus autem est tantum præsentium:

multa etiam peccata à memoriâ peccantis exciderunt, quæ non poterunt de thesauro memoriæ educi. Ergo non omnium peccatorum quæ fecit, resurgens cognitionem habebit.

2. Præterea, sicut in litterâ dicitur, 4, dist. 43, *libri conscientiæ quidam sunt, in quibus merita singulorum leguntur*. Sed in libris non potest aliquid legi, nisi ejus nota contineatur in libro: notæ autem quædam remanent peccatorum in conscientia, ut patet Rom. 2, in Glossâ Origen., sup. illud: *Testimonium reddente*, etc., quæ non videntur aliud esse quàm reatus vel macula. Cùm ergo multorum peccatorum macula et reatus, à multis sit deletus per gratiam, videtur quòd non omnia peccata quæ fecit, possit aliquis in suâ conscientia legere; et sic idem quod prius.

3. Præterea, *crescente causâ, crescit effectus*. Sed causa quæ facit nos dolere de peccatis, quæ ad memoriam revocamus, est charitas. Cùm ergo in sanctis resurgentibus sit perfecta charitas, maximè de peccatis dolebunt, si ea illis ad memoriam revocabuntur: quod non potest esse, quia *fugiet ab eis dolor et gemitus* (1), Apoc. 21. Ergo peccata propria eis ad memoriam non revocabuntur.

4. Præterea, sicut se habebunt resurgentes damnati ad bona quæ aliquando fecerunt, ita se habebunt resurgentes beati ad peccata quæ aliquando commiserunt. Sed resurgentes damnati, ut videtur, cognitionem de bonis quæ aliquando fecerunt, non habebunt, quia per hoc eorum pœna multum alleviaretur. Ergo nec beati habebunt cognitionem peccatorum quæ commiserunt.

Sed contra est quod Augustinus dicit 20 de Civit. Dei, cap. 14, à med., quòd *quædam divina vis aderit, quâ fiet ut cuncta peccata ad memoriam revocentur*.

Præterea, sicut se habet humanum iudicium ad testimonium exterius, ita se habet divinum iudicium ad testimonium conscientiæ, ut patet 1 Reg. 16, 7: *Homo videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor*. Sed non posset perfectum iudicium humanum esse de aliquo, nisi testes de omnibus de quibus iudicandum est, testimonium deponerent. Ergo oportet, cùm divinum iudicium sit perfectissimum, quòd conscientia teneat omnia de quibus iudicandum est. Sed iudicandum erit de omnibus bonis operibus et malis, 2 Cor. 5, 10: *Omnnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*. Ergo oportet quòd conscientia uniuscujusque retineat omnia opera quæ fecit, sive bona, sive mala.

Respondeo dicendum quod sicut dicitur Rom. 2, 15, *in die illâ cùm iudicabit Dominus, testimonium unicuique sua conscientia reddet; et cogitationes erunt accusantes et defendentes*. Et quia oportet quòd testis, accusator, et defensor, in quolibet iudicio habeant eorum notitiam quæ in iudicio versantur, in illo autem communi iudicio omnia opera hominum in iudicium venient, oportet quòd omnium operum suorum quisque tunc notitiam habeat. Unde conscientia singulorum erunt quasi quidam libri continentes res gestas, ex quibus iudicium procedet: sicut etiam in iudicio humano registris utimur. Et isti sunt libri de quibus Apoc. 20, 12, dicitur: *Libri aperti sunt; et alius liber apertus est, qui est vitæ; et iudicium mortui ex his quæ scripta erant in libro secundum opera ipsorum*: ut per libros qui dicuntur sic aperti, ut Augustinus exponit 20 de Civit. Dei, cap. 24, circa med., *significentur sancti novi et veteris Testamenti, in quibus Dei ostendit quæ mandata fieri jussisset*. Unde Richardus de Sancto-Victore, in tract. de iudiciis. Potest., in med., dicit: *Erunt corda eorum quasi quædam canonum decreta*. Sed per librum vitæ, de quo subiungitur, intelliguntur conscientia singulorum,

quæ dicuntur singulariter liber unus, quia unâ virtute divina fiet ut cunctis ad memoriam sua facta revocentur: et hæc vis, in quantum ad memoriam homini reducet sua facta, *liber vitæ* dicitur. Vel per primos libros conscientia intelliguntur, per secundum sententia iudicis in ejus providentiâ descripta.

Ad primum ergo dicendum quòd quamvis multa merita et demerita à memoriâ exciderint, tamen nullum eorum erit quod non aliquo modo maneat in suo effectu, quia merita quæ non sunt mortificata, manebunt in præmio quod eis redditur; quæ autem mortificata sunt, manent in reatu ingratitudinis, quæ augetur ex hoc quòd homo post gratiam susceptam peccavit. Similiter etiam demerita quæ non sunt per penitentiam deleta, manent in reatu pœnæ, quæ eis debetur; quæ autem penitentia deleta, manent in ipsâ penitentia memoriâ, quam simul cum aliis meritis in notitia habebunt. Unde in quolibet homine erit aliquid ex quo possit ad memoriam sua opera revocare.

Et tamen, ut Augustinus dicit, loc. sup. cit., principaliter ad hoc divina vis operabitur.

Ad secundum dicendum quòd aliqua notæ manent in conscientia singulorum de operibus à se factis; nec oportet quòd notæ istæ sint reatus tantum, ut ex dictis patet in corp., ad 1.

Ad tertium dicendum quòd quamvis charitas sit nunc causa dolendi de peccato, tamen sancti in patria erunt ita perfusi gaudio, quòd dolor in eis locum habere non poterit: et ideo de peccatis non dolebunt, sed potiùs gaudebunt de divina misericordia, quâ eis peccata sunt relaxata; sicut nunc etiam angeli gaudent de divina iustitia, quâ fit ut deserti à gratia in peccatum ruant illi quos custodiunt; quorum tamen salutem sollicitè invigilant.

Ad quartum dicendum quòd mali cognoscent omnia bona quæ fecerunt; et ex hoc non minuetur eorum dolor, sed magis augmentabitur, quia maximus dolor est multa bona perdidisse: propter quod dicit Boetius, in 2 de Consol., prosâ 4, in princ., quòd *summum infortunii genus est fuisse felicem*.

ARTICULUS II. — *Utrum quilibet poterit legere omnia quæ sunt in conscientia alterius.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd non quilibet poterit legere omnia quæ sunt in conscientia alterius. Resurgentium enim non erit limpidiior cognitio quàm nunc sit angelorum, quorum æqualitas resurgentibus promittitur, Matth. 22. Sed angeli non possunt invicem in suis cordibus videre ea quæ dependent à libero arbitrio: unde indigent locutione ad ea invicem innotescenda. Ergo resurgentes non poterunt inspicere ea quæ continentur in conscientia aliorum.

2. Præterea, omne quod cognoscitur, aut cognoscitur in se, aut in suâ causâ, vel in suo effectu. Sed merita, vel demerita, quæ continentur in conscientia alicujus, non poterit alijs cognoscere in seipsis, quia solus Deus cordi illabitur, et secreta ejus intuetur; similiter nec in causâ suâ, quia non omnes videbunt Deum, qui solus potest imprimere in affectum, ex quo procedunt merita vel demerita; similiter etiam nec in effectu, quia multa demerita erunt, quorum nullus effectus remanebit, eis totaliter per penitentiam abolitis. Ergo non omnia quæ sunt in conscientia alicujus, poterit quilibet alijs cognoscere.

3. Præterea, Chrysostomus dicit, hom. 31, sup. Epist. ad Hebr., vers. fin., ut supra habitum est, 4, dist. 17: *Nunc autem si recorderis peccatorum tuorum, et frequenter ea in conspectu Dei pronunties, et pro eis depreceris, citius illa delebis; si verbò obliviscaris, tunc eorum recordaberis nolens, quando publicabuntur, et in conspectu omnium amicorum et inimicorum, sanctorumque angelorum proferentur*. Ex hoc accipitur quòd illa publicatio pœna est negligentia, quâ homo confessionem prætermittit. Ergo illa peccata de quibus homo confessus est, non publicabuntur alijs.

(1) Ita legitur Isa. 35, 10; loco autem cit. Apocal.: *Mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, nec dolor erit ultra*.

4. Præterea, solatium est alicui, si scit se habere multos socios in peccato, et minus verecundatur inde. Si ergo quilibet peccatum alterius cognosceret, eujuslibet peccatoris erubescencia multum minuere- tur, quod non competit. Ergo non omnes omnium peccata cognoscent.

Sed contra, super illud 1 Cor. 4: *Illuminabit abscondita tenebrarum*, dicit Glossa interl.: Gesta et cogitata, bona et mala, tunc aperta erunt omnibus, et nota.

Præterea, omnium honorum peccata præterita æqualiter erunt abolita. Sed quorundam sanctorum peccata sciemus, sicut Magdalena, et Petri, et David. Ergo pari ratione aliorum peccata electorum scientur, et multo magis damnatorum.

Respondeo dicendum quod in ultimo et in communi iudicio oportet quod divina justitia omnibus evidenter appareat, quæ nunc in plerisque latet. Sententia autem condemnantis vel præmiantis justa esse non potest, nisi secundum merita vel demerita proferatur. Et ideo sicut oportet quod iudex et assessor iudicis merita causæ cognoscat ad hoc quod justam sententiam proferant, ita oportet, ad hoc quod justa sententia appareat, quod omnibus sententiam cognoscentibus merita innotescant. Unde quia sicut cuilibet nota erit sua præmiatio, et sua damnatio, ita et omnibus aliis innotescet, oportet quod sicut quilibet sua merita vel demerita reducet ad memoriam, ita etiam et aliena ejus cognitioni subjaceant. Et hæc probabilior et communior opinio, quamvis contrarium Magister in litterâ, 4, dist. 43, dicat, scilicet quod peccata quæ sunt per penitentiam deleta, in iudicio aliis non patebunt. Sed ex hoc sequeretur quod nec etiam penitentia de peccatis illis perfectè cognoscatur, in quo multum detraheretur sanctorum gloriæ, et laudis divinæ, quæ tam misericorditer sanctos liberavit.

Ad primum ergo dicendum quod omnia merita præcedentia, vel demerita, facient aliquam quantitatem in gloriâ vel miseriâ hominis resurgentis. Et ideo ex exterioribus visis poterunt cuncta in conscientiis videri, et præcipuè divinâ virtute ad hoc operante, ut sententia iudicis justa omnibus appareat.

Ad secundum dicendum quod merita vel demerita poterunt aliis ostendi in suis effectibus, ut ex dictis patet, art. præc., ad 1, vel etiam in seipsis per divinam virtutem; quamvis ad hoc virtus intellectus creati non sufficiat.

Ad tertium dicendum quod publicatio peccatorum ad ignominiam peccantis est effectus negligentia, quæ committitur in omissione confessionis. Sed quod peccata sanctorum revelentur, non poterit eis esse in erubescencia, vel verecundiam, sicut nec Mariæ Magdalena est in confusione quod peccata ejus publicè in ecclesiâ recitantur, quia verecundia est *timor ingloriationis*, ut Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., cap. 15, quæ in beatis esse non poterit. Sed talis publicatio erit eis ad magnam gloriam, propter penitentiam quam fecerunt; sicut et confessor approbat eum qui magna scelera fortiter confitetur. Dicuntur autem peccata esse deleta, quia Deus non videt ea ad puniendum.

Ad quartum dicendum quod ex hoc quod peccator aliorum peccata inspiciet, in nullo sua confusio minuetur; sed magis augebitur, in alieno vituperio suum vituperium magis agnoscens. Quod enim ex tali causâ confusio minuatur, contingit ex hoc quod verecundia respicit æstimationem hominum, quæ ex consuetudine redditur levior. Sed tunc confusio respiciet æstimationem Dei, quæ est secundum veritatem de quolibet peccato, sive sit unius tantum, sive multorum.

ARTICULUS III. — *Utrum omnia merita vel demerita, propria et aliena, uno intuitu ab aliquo videbuntur.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non omnia merita vel demerita, propria et aliena, ab aliquo uno intuitu videbuntur. Ea enim quæ sigillatim

considerantur, non videntur uno intuitu. Sed damnati sigillatim considerabunt sua peccata, et ea plangent: unde dicunt Sap. 5, 8: *Quid nobis profuit superbiam? Ergo non omnia videbunt uno intuitu.*

2. Præterea, Philosophus dicit in 2 Topic., cap. 44, loco 33, quod *non contingit simul plura intelligere*. Sed merita et demerita, propria et aliena, non videbuntur nisi intellectu. Ergo non poterunt simul omnia videri.

3. Præterea, intellectus damnatorum non erit post resurrectionem limpidior quàm nunc sit beatorum et angelorum, quantum ad cognitionem naturalem, quæ cognoscunt res per species innatas. Sed tali cognitione angeli non vident plura simul. Ergo nec tunc damnati poterunt omnia facta simul videre.

Sed contra, super illud Job 8: *Induenter confusione*, dicit Glossa (ordin. Gregorii): *Viso iudice, mala omnia ante oculos mentis versabuntur*. Sed iudicem subito videbunt. Ergo similiter mala quæ commiserunt, et eadem ratione omnia alia.

Præterea, Augustinus 20 de Civ. Dei, cap. 14, à med., habet pro inconvenienti quod legatur aliquis liber materialis in iudicio, in quo facta singulorum sunt scripta, eò quod nullus valeat æstimare illius libri magnitudinem, vel quanto tempore legi posset. Sed similiter etiam non posset æstimari tempus, quantum oporteret ponere ad considerandum omnia merita et demerita sua, et aliena, ab aliquo homine, si successivè diversa videat. Ergo oportet ponere quod omnia simul videat unusquisque.

Respondeo dicendum quod circa hoc est duplex opinio.

Quidam enim dicunt quod omnia merita et demerita simul aliquis videbit, sua et aliena, in instanti: quod quidem de beatis facile credi potest, quia omnia in Verbo videbunt; et sic non est inconveniens quod simul plura videant; sed de damnatis, quorum intellectus non est elevatus ut possint Deum videre, et in eo omnia alia, est magis difficile.

Et ideo alii dicunt quod mali simul omnia videbunt in genere peccata sua, et aliena, et hoc sufficit ad accusationem illam quæ debet esse in iudicio, vel ad absolutionem: non autem videbunt omnia simul, descendendo ad singula. Sed hoc etiam non videtur consonum dictis Augustini 20 de Civ. Dei, loc. sup. cit., qui dicit quod omnia mentis intuitu enumerant: quod autem in genere cognoscitur, non enumeratur.

Unde potest eligi media via, quod singula considerabunt, non tamen in instanti, sed in tempore brevissimo, divinâ virtute ad hoc adjuvante. Et hoc est quod dicit Augustinus, ibidem, quod *mirâ celeritate cernentur*. Nec est hoc impossibile, quia in quolibet parvo tempore sunt infinita instantia in potentia.

Et per hoc patet responsio ad objecta in utramque partem.

QUÆSTIO LXXXVIII.

DE JUDICIO GENERALI, TEMPORE, ET LOCO IN QUO FIET. — (*In quatuor articulos divisa*)

Deinde considerandum est de iudicio generali, tempore et loco in quo fiet.

Circa quod quaeruntur quatuor: 1º utrum generale iudicium sit futurum; 2º utrum quantum ad disceptationem fiet per vocalem locutionem; 3º utrum fiet tempore ignoto; 4º utrum fiet in valle Josaphat.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum generale iudicium sit futurum.* — (*S. Th., 4, dist. 47, qu. 1, art. 1, quaestio 1.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod generale iudicium non sit futurum, quia, ut dicitur Nahum 1, 9, secundum vers. Septuaginta, *non iudicabit Deus bis in idipsum* (1). Sed nunc Deus iudicat de singulis hominum operibus, cum post mortem unicuique penas vel præmia pro meritis tribuit, et dum etiam

(1) Vulgata, *non consurget duplex tribulatio*.

quosdam in hâc vitâ pro bonis vel malis operibus præmiat vel punit. Ergo videtur quòd non sit aliud iudicium futurum.

2. Præterea, in nullo iudicio executio sententiæ præcedit iudicium. Sed sententia divini iudicii quoad homines est de adeptione regni, vel exclusionem à regno, ut patet Matth. 25. Ergo cum modò aliqui adipiscantur regnum æternum, et quidam excludantur ab ipso perpetuò, videtur quòd aliud iudicium non sit futurum.

3. Præterea, propter hoc aliqua in iudicio oportet adduci, quia dubium est quid de eis definiendum sit. Sed ante finem mundi determinata est unicuique damnatorum sua damnatio, et cuique sanctorum sua beatitudo. Ergo, etc.

Sed contra, Matth. 12, 41, dicitur: *Viri Ninivita surgent in iudicio cum generatione istâ, et condemnabunt eam.* Ergo post resurrectionem aliquod iudicium fiet.

Præterea, Joan. 5, 29, dicitur: *Procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicii.* Ergo videtur quòd post resurrectionem aliquod iudicium sit futurum.

Respondeo dicendum quòd sicut operatio pertinet ad rerum principium, quo producuntur in esse, ita iudicium pertinet ad terminum, quo res ad finem suum perducentur. Distinguitur autem duplex Dei operatio: una quæ res primitus in esse produxit, instituens naturam, et distinguens ea quæ ad completionem ipsius pertinent; à quo quidem opere Deus dicitur quiescere, Genes. 2. Alia ejus operatio est quæ operatur in gubernatione creaturarum; de quâ Joan. 5, 17: *Pater meus usque modò operatur, et ego operor.* Et ita etiam duplex ejus iudicium distinguitur, ordine tamen converso. Unum, quod respondet operi gubernationis, quæ sine iudicio esse non potest: per quod quidem iudicium unusquisque singulariter pro suis operibus iudicatur, non solum secundum quòd sibi competit, sed etiam secundum quòd competit gubernationi universi. Unde differtur unius præmiatio pro utilitate aliorum, ut patet Hebr. 11, et pœnæ unius ad profectum alterius cedunt. Unde necesse est ut sit aliud iudicium universale correspondens ex adverso primæ rerum productioni in esse, ut videlicet sicut tunc omnia processerunt immediatè à Deo, ita tunc ultima completio mundo detur, unoquoque accipiente finaliter quod ei debetur secundum seipsum. Unde et in illo iudicio apparebit manifestè divina justitia quantum ad omnia, quæ nunc ex hoc occultantur quòd interdum de uno disponitur ad utilitatem aliorum, aliter quàm manifesta opera exigere videantur. Unde etiam et tunc erit universalis separatio bonorum à malis, quia ulterius non erit locus ut mali per bonos, vel boni per malos, proficiant; propter quem profectum interim commixti inveniuntur boni malis, quoadusque status hujus vitæ per divinam providentiam gubernatur.

Ad primum ergo dicendum quòd quilibet homo est singularis quædam persona, et est pars totius generis humani; unde et duplex ei iudicium debetur: unum singulare, quod de eo fiet post mortem, quando recipiet juxta ea quæ in corpore gessit, quamvis non totaliter, quia non quoad corpus, sed quoad animam tantum; aliud iudicium debet esse de eo, secundum quòd est pars totius humani generis; sicut aliquis iudicari dicitur secundum humanam justitiam, etiam quando iudicium datur de communitate, cujus ipse est pars. Unde et tunc quando fiet universale iudicium totius humani generis per universalem separationem bonorum à malis, etiam quilibet per consequens iudicabitur. Nec tamen Deus iudicabit *bis in idipsum*, quia non duas pœnas pro uno peccato inferet, sed pœna quæ ante iudicium completè inflicta non fuerat, in ultimo iudicio complebitur, postquam impii cruciantur quoad corpus et animam simul.

Ad secundum dicendum quòd propria sententia illius generalis iudicii est universalis separatio bono-

rum à malis, quæ illud iudicium non præcedet; sed etiam nunc quoad particularem sententiam unusquisque non plèné præcessit iudicii effectus, quia etiam boni amplius post iudicium præmiabuntur, tum ex gloriâ corporis adjunctâ, tum ex numero sanctorum completo; et mali etiam plus torquebuntur ex adjunctâ pœnâ corporis, et impleto in pœnis numero damnatorum, quia quantò cum pluribus ardebunt, tantò magis ardebunt.

Ad tertium dicendum quòd universale iudicium magis directè respicit universalitatem hominum quàm singulos iudicandorum, ut dictum est in corp. art. Quamvis ergo cuilibet homini ante iudicium erit certa notitia de suâ damnatione vel præmio, non tamen omnibus omnium damnatio vel præmium innotescet. Unde iudicium universale necessarium erit.

ARTICULUS II. — *Utrum iudicium fiet per locutionem vocalem.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd iudicium illud, quantum ad disceptationem et sententiam, fiet per locutionem vocalem, quia, ut Augustinus dicit 20 de Civ. Dei, cap. 1, ante med., *per quot dies futurum hoc iudicium tendatur, incertum est.* Sed non esset incertum, si illa quæ in iudicio dicuntur futura, tantum mentaliter completerentur. Ergo iudicium illud vocaliter fiet, et non solum mentaliter.

2. Præterea, Gregorius dicit, lib. 26 Moral., cap. 20, inter princ. et med. (et habetur in litterâ, 4, dist. 47): *Illi saltem verba iudicis audient qui ejus fidem verbo tenuerunt.* Hoc autem non potest intelligi de verbo interiori, quia sic omnes verba iudicis audient, quia omnibus et bonis et malis, nota erunt omnia facta aliorum. Ergo videtur quòd iudicium illud vocaliter peragetur.

3. Præterea, Christus secundum formam hominis iudicabit, in quâ corporaliter ab omnibus possit videri, Ergo eadem ratione videtur quòd corporali voce loquetur, ut ab omnibus audiat.

Sed contra, Augustinus dicit 20 de Civ. Dei, cap. 14, à med., quod liber vitæ, de quo Apocal. 20, *quædam vis intelligenda est divina, quâ fiet ut cuique opera sua bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mirâ celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam; atque ita simul et omnes et singuli iudicentur.* Sed si vocaliter discuterentur merita singulorum, non possent omnes et singuli iudicari simul. Ergo videtur quòd illa discussio non erit vocalis.

Præterea, sententia proportionaliter debet testimonio respondere. Sed testimonium et accusatio, et excusatio, erit mentalis: unde Rom. 2, 15: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium (1), in die cum iudicabit Deus occulta hominum.* Ergo videtur quòd illa sententia, et totum iudicium, mentaliter compleatur.

Respondeo dicendum quòd quid circa hanc quæstionem sit verum, pro certo definiri non potest; tamen probabilius æstimatur quòd totum illud iudicium, et quoad discussionem, et quoad accusationem malorum, et quoad commendationem bonorum, et quoad sententiam de utrisque, mentaliter perficietur. Si enim vocaliter singulorum facta narrarentur, inæstimabilis magnitudo temporis ad hoc exigeretur; sicut etiam Augustinus dicit 20 de Civ. Dei, loco citato, quòd *si liber, ex cujus scripturâ omnes iudicabuntur, ut dicitur Apocal. 20, carnaliter cogitetur, quis ejus magnitudinem aut longitudinem valeat æstimare? aut quanto tempore legi poterit liber in quo scriptæ sunt universæ vitæ universorum?* Non autem minus tempus requiritur ad narrandum ore tenus singulorum facta, quàm ad legendum, si essent in libro materiali scripta. Unde probabile est quòd illa quæ dicuntur, Matth. 25, non

(1) Vulgata: *Cogitationibus accusantium, aut etiam defendentibus.*

vocaliter, sed mentaliter, intelligenda sint esse perficienda.

Ad primum ergo dicendum quòd pro tanto dicit Augustinus, quòd *incertum est per quot dies hoc judicium tendatur*, quia non est determinatum, utrum mentaliter vel vocaliter perficiatur. Si enim vocaliter perficeretur, prolixum tempus ad hoc exigeretur; si autem mentaliter, in momento fieri poterit.

Ad secundum dicendum quòd etiamsi iudicium fiat mentaliter tantum, verbum Gregorii salvari poterit, quia etsi omnibus innotescant sua et aliorum facta, divinam virtute hoc faciente, quæ in Evangelio locutio dicitur, tamen illi qui fidem habuerunt, quam ex verbis Dei conceperunt, ex ipsis verbis iudicabuntur, quia dicitur Rom. 2, 12: *Quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur*. Unde quodam speciali modo dicitur aliquid his qui fuerint fideles, quod non dicitur infidelibus.

Ad tertium dicendum quòd Christus corporaliter apparebit, ut ab omnibus corporaliter iudex cognoscatur, quod quidem subito fieri poterit. Sed locutio, quæ tempore mensuratur, requireret immensam temporis longitudinem, si vocali locutione iudicium perageretur.

ARTICULUS III. — *Utrum tempus futuri iudicii sit ignotum.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd tempus futuri iudicii non sit ignotum. Sicut enim sancti patres expectabant primum adventum, ita nos expectamus secundum. Sed sancti patres sciverunt tempus primi adventus, sicut patet per numerum hebdomadarum, qui describitur Dan. 9: unde et reprehenduntur Judæi, quòd tempus adventus Christi non cognoverunt, ut patet Luc. 12, 56. *Hypocritæ, faciem celi et terræ nôtis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis?* Ergo videtur quòd etiam nobis esse debeat determinatum tempus secundi adventus, quo Deus ad iudicium veniet.

2. Præterea, per signa devenimus in cognitionem signatorum. Sed de futuro iudicio multa signa nobis proponuntur in Scripturâ, ut patet Matth. 24, et Lucæ 21, et Marci 13. Ergo in cognitionem illius temporis possumus pervenire.

3. Præterea, dicit Apostolus, 1 Corinth. 10, 2, *Nos sumus in quos fines secularum devenerunt* (1); et 1 Joan. 2, 18: *Filioli, novissima hora est*, etc. Cum ergo jam longum tempus transierit, ex quo dicta hæc sunt, videtur quòd saltem nunc scire possumus quòd ultimum iudicium sit propinquum.

4. Præterea, tempus iudicii non oportet esse occultum, nisi propter hoc quòd quilibet sollicitus se ad iudicium præparet, dum determinatum tempus ignorat. Sed eadem sollicitudo remaneret etiam si certum esset, quia cuique incertum est tempus suæ mortis, in quo, sicut dicit Augustinus, in epist. ad Hesychium, 199, al. 80, parum à princ., *quemcumque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies*. Ergo non est necessarium, tempus iudicii esse occultum.

Sed contra est quòd dicitur Marci 13, 32: *De die illo, vel hora, nemo scit, neque angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater*. Dicitur autem Filius nescire, in quantum nos scire non facit.

Præterea, 1 Thessal. 5, 2: *Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet*. Ergo videtur, cum adventus furis in nocte sit omnino incertus, quòd dies ultimi iudicii sit omnino incertus.

Respondeo dicendum quòd Deus per scientiam suam est causa rerum. Utrumque autem creaturis communicat, dum et rebus tribuit virtutem agendi alias res, quarum sint causæ, et quibusdam etiam cognitionem rerum præbet. Sed in utroque aliqua sibi reservat; operatur enim quædam, in quibus nulla creatura ei cooperatur; et similiter cognoscit quædam quæ à

nullâ purâ creaturâ cognoscuntur. Hæc autem nulla alia magis esse debent quàm illa quæ soli divinæ subjacent potestati, in quibus nulla creatura ei cooperatur. Et hujusmodi est finis mundi, in quo erit dies iudicii. Non enim per aliquam causam creatam mundus finietur, sicut etiam esse incepit immediatè à Deo. Unde decenter cognitio finis mundi soli Deo reservatur. Et hanc rationem videtur ipse Dominus assignare, Act. 1, 7: *Non est, inquit, vestrum nôsse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate; quasi diceret, quæ soli potestati ejus reservata sunt*.

Ad primum ergo dicendum quòd in primo adventu Christus venit occultus, secundum illud Isa. 45, 15: *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator*. Et ideo ut à fidelibus cognosci posset, oportuit determinatè tempus determinare. Sed in secundo adventu veniet manifeste, ut dicitur in psal. 49, 3: *Deus manifestè veniet*, etc. Et ideo circa cognitionem adventus ipsius error esse non poterit. Et propter hoc non est simile.

Ad secundum dicendum quòd, sicut dicit Augustinus, in epist. de die iudicii, ad Hesychium, 199, al. 80, aliquant. ante med., *signa quæ in Evangelii ponuntur, non omnia pertinent ad secundum adventum, qui erit in fine; sed quædam eorum pertinent ad tempus destructionis Jerusalem, quæ jam præterit; quædam verò, et plura, pertinent ad adventum quo quotidie venit in Ecclesiam, eam visitans spiritaliter, prout in nobis inhabitat per fidem et amorem: nec illa quæ in Evangelii vel in Epistolis ponuntur ad ultimum adventum spectantia, ad hoc possunt valere ut determinatè tempus iudicii possit agnosci; quia illa pericula quæ prænuntiantur, nuntiantia viciniam Christi adventum, etiam à tempore primitivæ Ecclesiæ fuerunt, quandoque intensius, quandoque remissius: unde et ipsi dies Apostolorum dicti sunt novissimi dies; ut patet Act. 2, ubi Petrus exponit illud verbum Joëlis 2, 28: *Erit in novissimis diebus*, etc., pro tempore illo; et tamen ex illo tempore jam tempus plurimum transiit; et quandoque plures, et quandoque pauciores tribulationes in Ecclesiâ fuerunt. Unde non potest determinari quantum tempus sit futurum, nec de mense, nec de anno, nec de centum, nec de mille annis, ut Augustinus in eodem libro, seu epist. cit., à med. dicit. Sed etsi credantur in fine hujusmodi pericula magis abundare, non potest tamen determinari quæ sit illa quantitas periculorum quæ immediatè diem iudicii præcedet, vel Antichristi adventum, cum etiam circa tempora primitivæ Ecclesiæ fuerint persecutiones aliquæ adeò graves, et corruptiones errorum adeò abundarent, quòd ab aliquibus tunc vicinus expectaretur, vel imminens, Antichristi adventus; sicut dicitur in ecclesiastica Historiâ Euseb., lib. 6, cap. 6, et in lib. Hieronymi de Viris illustribus, cap. *Judex de septuaginta*, etc.*

Ad tertium dicendum quòd ex hoc quòd dicitur: *Novissima hora est*, vel ex similibus locutionibus quæ in Scripturâ leguntur, non potest aliqua determinata quantitas temporis sciri. Non enim est dictum ad significandum aliquam brevem horam temporis, sed ad significandum novissimum statum mundi, qui est quasi novissima ætas; quæ quanto temporis spatio duret, non est definitum; cum etiam nec senio, quod est ultima ætas hominis, sit aliquis certus terminus definitus, cum quandoque inveniatur durare quantum omnes præcedentes ætates, vel plus, ut dicit Augustinus in lib. 83 QQ., quæst. 58, à med. Unde etiam Apostolus, 2 ad Thessal. 2, excludit falsum intellectum quem quidam ex suis verbis conceperant, ut crederent diem Domini jam instare.

Ad quartum dicendum quòd etiam suppositâ mortis incertitudine, dupliciter ad vigilantiam valet incertitudo iudicii. Primum quantum ad hoc quòd ignoratur, ut etiam tantum differatur, quantum est hominis vita; ut sic ex duabus partibus incertitudo majorem diligentiam faciat. Secundò quantum ad hoc

(1) Vulgata: *Scripta sunt autem ad correptionem nostram in quos*, etc.

quòd homo non gerit solùm sollicitudinem de personâ suâ, sed de familiâ, vel civitate, vel regno, aut totâ Ecclesiâ, cui non determinatur tempus durationis secundùm hominis vitam. Et tamen oportet unumquodque horum hoc modo disponi ut dies Domini non inveniatur imparatos.

ARTICULUS IV. — *Utrum iudicium fiet in valle Josaphat.*
— (4, dist. 4, quæst. 1, art. 4, quæstiunc. 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd iudicium non fiet in valle Josaphat, aut in loco circumstante, quia ad minus oportet omnes iudicandos in terrâ stare, eos autem tantùm elevari in nubibus quorum erit iudicare. Sed tota terra promissionis capere non posset multitudinem iudicandorum. Ergo non potest esse quòd circa vallem illam sit futurum iudicium.

2. Præterea, Christo in humanitate datum est iudicium, ut justè iudicet, quia injustè iudicatus est in prætorio Pilati, et sententiam injusti iudicii in Golphathâ suscepit. Ergo loca illa magis debent ad iudicium determinari.

3. Præterea, nubes fiunt ex resolutione vaporum. Sed tunc nulla erit evaporatio, vel resolutio. Ergo non poterit esse quòd *justi in nubibus obviâ Christo in aera rapiantur*; et sic oportebit et bonos et malos esse in terrâ: et ita multò amplior locus requiretur quàm sit vallis ista.

Sed contra est quòd dicitur Joelis 3, 2: *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo ibi cum eis.*

Præterea, Act. 1, 2, dicitur: *Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum, ita veniet.* Sed ipse ascendit in cælum de monte Oliveti, qui præminet valli Josaphat. Ergo et circa loca illa ad iudicandum veniet.

Respondeo dicendum quòd qualiter illud iudicium sit futurum, et quomodo homines ad iudicium conveniant, non potest multum per certitudinem sciri; tamen probabiliter potest colligi ex Scripturis quòd circa locum montis Oliveti descendet, sicut et inde ascendit, ut idem esse ostendatur qui descendit, et qui ascendit.

Ad primum ergo dicendum quòd magna multitudo in parvo spatio comprehendi potest. Sufficit autem ponere quantumcumque spatium circa locum illum ad capiendum multitudinem iudicandorum; dummodo ab illo spatio Christum videre possint, qui in aere præminens, et maximâ claritate refulgens, à longinquo inspicitur poterit.

Ad secundum dicendum quòd quamvis Christus per hoc quòd iudicatus est injustè, iudiciariam potestatem meruerit, non tamen iudicabit in formâ infirmitatis, in quâ injustè iudicatus est, sed in formâ gloriosâ in quâ ad Patrem ascendit. Unde locus ascensionis magis competit iudicio, quàm locus ubi condemnatus est.

Ad tertium dicendum quòd nubes hic appellantur, ut dicunt quidam, quædam densitates lucis resplendentis à corporibus sanctorum, et non aliquæ evaporationes ex terrâ et aquâ.

Vel potest dici quòd nubes illæ generabuntur divinâ virtute, ad ostendendum conformitatem in adventu ad iudicium, et ascensionem; ut qui ascendit in nube, ad iudicium veniat. Nubes etiam propter refrigerium indicat misericordiam iudicantis.

QUÆSTIO LXXXIX.

DE JUDICANTIBUS ET JUDICATIS IN JUDICIO GENERALI. —
(In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum est de iudicantibus et iudicatis in iudicio generali.

Circa quod quærentur octo: 1° utrum aliqui homines iudicaturi sint cum Christo; 2° utrum voluntariæ paupertati respondeat iudiciaria potestas; 3° utrum etiam angeli sint iudicaturi; 4° utrum dæmones exequentur sententiam iudicis in damnatos; 5° utrum omnes homines in iudicio comparebunt; 6° utrum

aliqui boni iudicandi sint; 7° utrum aliqui mali; 8° utrum etiam angeli sint iudicandi.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aliqui homines iudicabunt cum Christo.* — (S. Thom., 4, dist. 46, quæst. 1, art. 2, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd nulli homines iudicabunt cum Christo; Joann. 5, 22: *Pater omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, etc.* Sed honorificentia talis non debetur alicui nisi Christo. Ergo, etc.

2. Præterea, quicumque iudicat, habet auctoritatem super illud quòd iudicat. Sed ea de quibus debet esse futurum iudicium, sicut merita et demerita (1) humana, soli divinæ auctoritati subsunt. Ergo nulli competit de his iudicare.

3. Præterea, iudicium illud non exercebitur vocaliter, sed mentaliter, ut probabilius æstimatur. Sed hoc quòd cordibus hominum omnium (2) notificentur merita et demerita, quòd est quasi accusatio vel commendatio; vel retributio pœnæ et præmii, quòd est quasi sententiæ prolatio, solâ divinâ virtute fiet. Ergo nulli alii iudicabunt nisi Christus, qui est Deus.

Sed contra est quòd dicitur Matth. 19, 28: *Sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Ergo, etc.

Præterea, Isa. 3, 14: *Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui.* Ergo videtur quòd etiam alii iudicabunt cum Christo.

Respondeo dicendum quòd iudicare multipliciter dicitur. Uno modo quasi causaliter; ut dicatur illud iudicare, unde apparet aliquis iudicandus: et secundum hoc aliqui dicuntur iudicare comparisone, in quantum ex comparisone aliorum aliqui iudicandi ostenduntur, sicut patet Matth. 12, 41: *Viri Niniivitæ surgent in iudicio cum generatione istâ, et condemnabunt eam.* Sed sic iudicare in iudicio communiter et honorum et malorum est. Alio modo dicitur iudicare, quasi interpretativè: interpretamur enim aliquem facere qui facienti consentit. Unde illi qui consentient Christo iudici, ejus sententiam approbando, iudicare dicuntur; et sic iudicare erit omnium electorum: unde dicitur Sap. 3, 8: *Judicabunt justi nationes.* Tertio modo dicitur aliquis iudicare quasi assessorie, et per similitudinem, quia scilicet similitudinem iudicis habet, in quantum sedet in loco eminenti, sicut iudex: et sic assessores dicuntur iudicare. Et secundum hunc modum dicunt quidam quòd perfecti viri, quibus iudiciaria potestas promittitur Matth. 19, iudicabunt, scilicet per honorabilem assensionem; quia superiores cæteris apparebunt in iudicio, obviantes Christo in aera. Sed istud non videtur sufficere ad promissionem Domini complendam, quâ dicitur Matth. 19, 28: *Sedebitis iudicantes*; videtur enim iudicium sessioni superaddere. Et ideò est quartus modus iudicandi, qui perfectis viris conveniet, in quantum in eis continentur decreta divinæ justitiæ, ex quibus homines iudicabuntur; sicut si liber in quo continetur lex, iudicare dicatur. Unde Apocal. 20: *Judicium sedit, et libri aperti sunt* (3). Et per hunc modum hanc iudicationem Richardus de Sancto-Victore exponit, in tract. de iudiciis. Potest., circa med.; unde dicit: *Qui divinæ contemplationi assistunt, qui in libro sapientiæ quotidie legunt, velut in cordium voluminibus transcribunt quidquid jam perspicua veritatis intelligentiâ comprehendunt; et infra: Quid verò sunt iudicantium corda, divinitus in omnem veritatem edocta, nisi quædam canonum decreta?*

Sed quia iudicare importat actionem in alium procedentem, ideò, propriè loquendo, iudicare dicitur

(1) Ita passim, optimè. Al., et præmia.

(2) Al. deest omnium.

(3) In Vulgata, vers. 4: *Judicium datum est illis: et vers. 12: Et vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt.*

qui sententiam loquendo in alterum fert. Sed hoc dupliciter contingit. Uno modo ex propria auctoritate: et hoc est illius qui habet dominium in alios et potestatem, cujus regimini subduntur qui judicantur; unde ejus est in eos jus ferre. Et sic judicare est solius Dei. Alio modo judicare est sententiam alterius auctoritate latam in aliorum notitiam ducere, quod est sententiam latam pronuntiare. Et hoc modo perfecti viri judicabunt, quia alios ducent in cognitionem divinæ justitiæ, ut sciant quid justè pro meritis eis debeat; ut sic ipsa revelatio justitiæ dicatur judicium. Unde dicit Richardus de Sancto-Victore, loc. cit.: *Judices coram judicandis decretorum suorum libros aperire, est ad cordium suorum inspectionem inferiorum quorumlibet visum admittere, sensumque suum in his quæ ad judicium pertinent, revelare.*

Ad primum ergo dicendum quod objectio illa procedit de judicio auctoritatis, quod soli Christo convenit.

Et similiter dicendum est ad secundum.

Ad tertium dicendum quod non est inconveniens aliquos sanctorum aliis quædam revelare, vel per modum illuminationis, sicut superiores angeli inferiores illuminant; vel per modum locutionis, sicut inferiores superioribus loquuntur.

ARTICULUS II. — *Utrum judiciaria potestas correspondeat voluntariæ paupertati.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod judiciaria potestas non correspondeat voluntariæ paupertati. Hæc enim solum duodecim apostolis est promissa, Matth. 19, 28: *Sedebitis super sedes duodecim judicantes*, etc. Cum ergo non omnes voluntariè pauperes sint apostoli, videtur quod non omnibus judiciaria potestas respondeat.

2. Præterea, majus est offerre sacrificium Deo de proprio corpore quam de exterioribus rebus. Sed martyres, et etiam virgines, offerunt de proprio corpore sacrificium Deo; voluntariè autem pauperes de exterioribus rebus. Ergo sublimitas judiciariæ potestatis magis respondet martyribus et virginibus, quam voluntariè pauperibus.

3. Præterea, Joan. 5, 45: *Est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis*; Glossa interl., *quia voci ejus non creditis*. Et Joan. 12, 48: *Sermo, quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die*. Ergo ex hoc quod aliquis proponit legem, vel verbum exhortationis ad instructionem morum, habet quod judicet contemntes. Sed hoc est doctorum. Ergo doctoribus magis competit quam voluntariè pauperibus.

4. Præterea, Christus ex hoc quod injustè judicatus est, in quantum homo, meruit ut sit iudex omnium in humanâ naturâ, Joan. 5, 27: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est*. Sed qui persecutionem patiuntur propter justitiam, injustè judicantur. Ergo judiciaria potestas magis competit eis quam pauperibus.

5. Præterea, superior non judicatur ab inferiori. Sed multi licitè divitiis utentes erunt majoris meriti multis voluntariè pauperibus. Ergo voluntariè pauperes non judicabunt ubi illi judicabuntur.

Sed contra, Job 36, 6: *Non salvat impios, et judicium pauperibus tribuit*. Ergo pauperum est judicare.

Præterea, Matth. 19, super illud: *Vos qui reliquistis omnia, etc.*, dicit Glossa ord.: *Qui reliquerunt omnia, et secuti sunt Deum, hi judices erunt; qui licita habentes rectè usi sunt, judicabuntur*; et sic idem quod prius.

Respondeo dicendum quod paupertati debetur judiciaria potestas specialiter propter tria. Primò ratione congruitatis, quia voluntaria paupertas est eorum qui omnibus quæ mundi sunt contempntis, soli Christo inhaerent: et ideo non est in eis aliquid quod eorum judicium à justitiâ deflectat: unde idonei ad judicandum redduntur, quasi veritatem justitiæ per

omnibus diligentes. Secundò per modum meriti, quia humilitati respondet exaltatio pro merito. Inter omnia autem quæ hominem in hoc mundo despectum faciunt, præcipuum est paupertas. Unde et pauperibus excellentia judiciariæ potestatis promittitur, ut sic qui propter Christum se humiliat, exaltetur. Tertio quia paupertas disponit ad prædictum modum judicandi. Ex hoc enim aliquis sanctorum judicare dicitur, ut ex dictis patet, art. præc., quia cor habet edoctum omni divinâ veritate, quam aliis potens erit manifestare. In progressu autem ad perfectionem primum quod relinquendum occurrit, sunt exteriores divitiæ, quia hæc sunt ultimò acquisita. Quod autem ultimum in generatione est, primum est in destructione. Unde et inter beatitudines, quibus est progressus ad perfectionem, prima ponitur paupertas. Et sic paupertati respondet judiciaria potestas, in quantum est prima dispositio ad perfectionem prædictam. Et hinc est quod non quibuscumque pauperibus etiam voluntariè repromittitur potestas prædicta, sed illis qui relinquentes omnia sequuntur Christum secundum perfectionem vitæ.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus dicit 20 de Civit. Dei, cap. 5, ante med., *nec quoniam super duodecim sedes sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso judicatos putare debemus; alioquin quoniam in locum Judæ traditoris apostolum Matthiam legimus ordinatum, Paulus, qui plus aliis laboravit, ubi ad judicandum sedeat, non habebit*. Unde duodenario numero, ut ibidem judicat, *significata est universa judicantium multitudo, propter duas partes septenarii, scilicet tria, et quatuor, quæ in se ductæ faciunt duodenarium*. Duodenarius autem est numerus perfectus, propter hoc quod consistit ex duplici senario, qui est numerus perfectus.

Vel quoad litteram duodecim apostolis loquebatur, in quorum personâ hoc omnibus eorum sequacibus promittebatur.

Ad secundum dicendum quod virginitas et martyrium non ita disponunt ad retinendum in corde decreta divinæ justitiæ, sicut paupertas; sicut è contrario exteriores divitiæ ex suâ sollicitudine suffocant verbum Dei, sicut dicitur Lucæ 8.

Vel dicendum quod paupertas non sola sufficit ad meritum judiciariæ potestatis, sed est prima pars perfectionis, cui respondet judiciaria potestas. Unde inter ea quæ sequuntur ad paupertatem, ad perfectionem spectantia, possunt computari et virginitas, et martyrium, et omnia perfectionis opera; non tamen sunt ita principalia, sicut paupertas, quia principium rei est maxima pars ejus.

Ad tertium dicendum quod ille qui legem proposuit, aut exhortatus est ad bonum, judicabit, causaliter loquendo, quia per comparisonem ad verba ab ipso prolata, vel proposita, alii judicabuntur. Et ideo non respondet propriè potestas judiciaria prædicationi vel doctrinæ.

Vel dicendum, secundum quosdam, quod tria requiruntur ad potestatem judiciariam: primò abdicatio temporalium curarum, ne impediatur animus à sapientiæ perceptione; secundò requiritur habitus continens divinam justitiam scitam et observatam; tertio quod illam justitiam alios quis docuerit: et sic doctrina erit perfectio complens meritum judiciariæ potestatis.

Ad quartum dicendum quod Christus in hoc quod injustè judicatus est, seipsum humiliavit; *Oblatus est enim, quia voluit*, Isaia 53, 7, et meritum humilitatis est judiciaria exaltatio, quia ei omnia subduntur, ut dicitur Philip. 2. Et ideo magis debetur judiciaria potestas illis qui voluntariè se humiliant, bona temporalia abjiciendo, propter quæ homines à mundanis honorantur, quam his qui ab aliis humiliantur.

Ad quintum dicendum quod inferior non potest judicare superiorem auctoritate propriâ; sed tamen auctoritate superioris potest, sicut patet in iudiciis

delegatis. Et ideò non est inconveniens si hoc quasi accidentale præmium pauperibus detur, ut judicent alios, etiam qui sunt excellentioris meriti respectu præmii essentialis.

ARTICULUS III. — *Utrum angelì debeant judicare.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd angeli debeant judicare, Matth. 25, 31: *Cùm venerit Filius hominis in majestate sud, et omnes angeli cum eo.* Sed loquitur de adventu ad iudicium. Ergo videtur quòd angeli etiam judicabunt.

2. Præterea, angelorum ordines nomina sortiuntur ex officio quod exercent. Sed quidam ordo angelorum est ordo thronorum; quod videtur pertinere ad iudicariam potestatem; thronus enim est *sedes iudicis, solium regis, cathedra doctoris.* Ergo aliqui angeli judicabunt.

3. Præterea, sanctis post hanc vitam promittitur angelorum æqualitas, Matth. 22. Si ergo homines hanc habebunt potestatem ut judicent, multò fortius angeli.

Sed contra, Joan. 5, 27: *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.* Sed angeli non communicant in humanâ naturâ. Ergo nec in iudicariâ potestate.

Præterea, non est ejusdem judicare, et esse iudicis ministrum. Sed angeli erunt in iudicio illo, ut ministri iudicis, ut dicitur Matth. 13, 41: *Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala.* Ergo angeli non judicabunt.

Respondeo dicendum quòd assessores iudicis debent iudici esse conformes. Iudicium autem Filio hominis attribuitur, quia secundum humanam naturam omnibus apparebit tam bonis quàm malis, quamvis tota Trinitas iudicet per auctoritatem. Et ideò etiam oportet ut assessores iudicis humanam naturam habeant, in quâ possint ab omnibus bonis et malis videri. Et sic angelis non competit judicare, quia vis angeli etiam aliquo modo possint dici judicare, scilicet per sententiæ approbationem.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut ex Glossâ ord., ibidem, patet, angeli cum Christo venient, non ut iudices, sed ut sint testes humanorum actuum, sub quorum custodia homines benè vel malè egerunt.

Ad secundum dicendum quòd nomen throni attribuitur angelis ratione illius iudicii quod Deus semper exercet, omnia justissimè gubernando; cujus iudicii angeli sunt quodammodò executores et promulgatores. Sed iudicium quod de hominibus per hominem Christum fiet, etiam requirit homines assessores.

Ad tertium dicendum quòd hominibus promittitur angelorum æqualitas quantum ad præmium essentialia; nihil tamen prohibet aliquod præmium accidentale exhiberi hominibus, quod angelis non dabitur, ut patet de aureolâ virginum aut martyrum, et similiter potest dici de iudicariâ potestate.

ARTICULUS IV. — *Utrum dæmones exequentur sententiam iudicis in damnatos.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd post diem iudicii dæmones non exequentur sententiam iudicis in damnatos, quia, secundum Apostolum, 1 Cor. 15, 24, *tunc evacuabit omnem principatum, potestatem et virtutem.* Ergo cessabit omnis prælatio. Sed exequi iudicis sententiam, quamdam denotat prælationem. Ergo dæmones post diem iudicii non exequentur sententiam iudicis.

2. Præterea, dæmones magis peccaverunt quàm homines. Ergo non est justum quòd homines per dæmones torquantur.

3. Præterea, sicut dæmones suggerunt hominibus mala, ita angeli boni suggerunt bona. Sed præmiare bonos non erit officium bonorum angelorum, sed hoc erit ab ipso Deo immediatè. Ergo nec punire malos erit officium dæmonum.

Sed contra est quòd homines peccatores se diabolo subdiderunt peccando. Ergo justum est ut ei subiciantur in pœnis, quasi ab eo puniendi.

Respondeo dicendum quòd circa hoc tangitur à

Magistro in litterâ, 4, dist. 47, duplex opinio: et utraque videtur Dei justitiæ competere; ex hoc enim quòd homo peccat, justè dæmoni subicitur; sed dæmon injustè ei præest. Opinio ergo illa quæ ponit dæmones in futurum post diem iudicii hominibus non præesse in pœnis, respicit ordinem divinæ justitiæ ex parte dæmonum punientium. Contraria verò opinio respicit ordinem divinæ justitiæ ex parte hominum punitorum. Quæ autem earum verior sit, certum nobis esse non potest. Verius tamen existimo quòd sicut ordo servabitur in salvatis, quo quidam à quibusdam illuminabuntur et perficientur, eò quòd omnes cœlestis hierarchiæ ordines perpetui erunt, ita servabitur ordo in pœnis, ut homines per dæmones puniantur, ne totaliter divinus ordo, quo angelos medios inter naturam humanam et divinam constituit, annuletur. Et ideò sicut hominibus per angelos bonos divinæ illuminationes deferuntur, ita etiam dæmones sunt executores divinæ justitiæ in malos. Nec ob hoc minuitur aliquid de dæmonum pœnâ, quia in hoc etiam quòd alios torquent, ipsi torquebuntur; ibi enim miserorum societas miseriam non minuet, sed augebit.

Ad primum ergo dicendum quòd prælatio illa quæ dicitur evacuanda per Christum in futuro, est accipienda secundum modum prælationis quæ est secundum statum hujus mundi, in quo et homines hominibus principantur, et angeli hominibus, et angeli angelis, et angeli dæmonibus, et dæmones dæmonibus (1), et dæmones hominibus: et hoc totum ad perducendum ad finem, vel abducendum à fine. Tunc autem cùm omnia ad finem illum pervenerint, non erit prælatio abducens à fine, vel adducens ad finem, sed conservans in fine boni vel mali.

Ad secundum dicendum quòd quamvis meritum dæmonum non requirat quòd hominibus præferantur, quia injustè sibi homines subjecerunt, tamen hoc requirit ordo naturæ ipsorum ad naturam humanam. Bona enim naturalia in eis integra manent, ut Dionysius dicit, cap. 4 de divinis Nominibus, part. 4, lect. 19.

Ad tertium dicendum quòd angeli boni non sunt causa principalis præmii electis, quia hoc omnes immediatè à Deo percipiunt; sed tamen quorundam accidentalium præmiorum angeli hominibus sunt causa, in quantum per superiores angelos inferiores et angeli et homines illuminantur de aliquibus secretis divinorum, quæ ad substantiam beatitudinis non pertinent. Et similiter etiam principalem pœnam damnati excipient immediatè à Deo, scilicet exclusionem perpetuam à visione Dei; alias autem pœnas sensibiles non est inconveniens hominibus per dæmones infligi.

In hoc tamen est differentia, quia meritum exaltat, sed peccatum deprimit. Unde cùm natura angelica sit altior quàm humana, quidam propter excellentiam meriti in tantum exaltabuntur, quòd talis exaltatio excedet altitudinem naturæ et præmii in quibusdam angelis: unde etiam quidam angeli per quosdam homines illuminabuntur. Sed nulli homines peccatores propter aliquem gradum malitiæ perveniunt ad illam eminentiam quæ debetur naturæ dæmonum.

ARTICULUS V. — *Utrum omnes homines in iudicio comparebunt.* — (S. Thom., 4, dist. 47, qu. 2, art. 3. quæstiunc. 1.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd non omnes homines in iudicio comparebunt, quia dicitur Matth. 19, 28: *Sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Sed non omnes homines pertinent ad illas tribus duodecim. Ergo videtur quòd non omnes in iudicio comparebunt.

2. Præterea, idem videtur per hoc quod dicitur in psal. 1, 6: *Non resurgent impij in iudicio.* Sed multi

(1) Ita recensiores edit. Veteres omittunt: *Et angeli dæmonibus, et dæmones dæmonibus.*

sunt tales. Ergo videtur quòd non omnes comparebunt.

3. Præterea, ad hoc aliquis ad judicium adducitur, ut ejus merita discutiantur. Sed quidam sunt qui nulla merita habuerunt, sicut pueri ante perfectum ætatem decedentes. Ergo illos in judicio comparere necesse non erit.

Sed contra est quòd dicitur Act. 10, 42, quòd *Christus constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum*. Sed sub istis duabus differentiis comprehenduntur omnes homines, qualitercumque vivi à mortuis distinguantur. Ergo omnes homines in judicio comparebunt.

Præterea, Apoc. 1, 7, dicitur: *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus*. Hæc autem non essent, si non omnes in judicio comparerent. Ergo, etc.

Respondeo dicendum quòd potestas judicaria Christo homini collata est in præmium humilitatis quam in passione exhibuit. Ipse autem in suâ passione sanguinem pro omnibus fudit quantum ad sufficientiam, licet non in omnibus effectum habuit, propter impedimentum in aliquibus inventum. Et ideò congruum est ut omnes homines in judicio congregentur ad videndum ejus exaltationem in humanâ naturâ, secundum quam constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut dicit Augustinus, 20 de Civit. Dei, cap. 5, circa med., *non quia dictum est: « Judicantes duodecim tribus Israel, » tribus Levi, quæ tertia decima est, judicanda non erit; aut solum illum populum, non etiam gentes cæteras judicabunt*. Ideò autem per duodecim tribus omnes aliæ gentes significatæ sunt, quia in sortem duodecim tribuum per Christum sunt vocatæ.

Ad secundum dicendum quòd hoc quòd dicitur: *Non resurgent impii in judicio*, si referatur ad omnes peccatores, sic intelligendum est, quòd non resurgent ad hoc quòd judicentur; si autem impii dicantur infideles, sic intelligendum est, quòd non resurgent ad hoc quòd judicentur, quia *jam judicati sunt*, Joan. 3; sed omnes resurgent, ut in judicio compareant ad gloriam iudicis intuendam.

Ad tertium dicendum quòd etiam pueri ante perfectam ætatem decedentes in judicio comparebunt, non ut judicentur, sed ut videant gloriam iudicis.

ARTICULUS VI. — *Utrum boni in judicio judicabuntur.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd nulli boni in judicio judicabuntur, quia Joan. 3, 18: *Qui credit in eum, non judicatur*. Sed omnes boni crediderunt in eum. Non ergo judicabuntur.

2. Præterea, illi non sunt beati quibus est incerta sua beatitudo; ex quo Augustinus, lib. 11 sup. Gen. ad litt., cap. 17, probat dæmones nunquam fuisse beatos. Sed sancti homines nunc sunt beati. Ergo certi sunt de suâ beatitudine. Sed quòd certum est, non adducitur ad judicium. Ergo boni non judicabuntur.

3. Præterea, timor beatitudini repugnat. Sed extremum judicium, quòd tremendum maximè dicitur, non poterit fieri sine timore eorum qui sunt judicandi; unde etiam super illud Job 40: *Cum sublatus fuerit, timebunt angeli*, etc., dicit Gregorius, lib. 31 Moral., cap. 7, sub fin.: *Consideremus quomodo tunc iniquorum conscientia concutietur, quando etiam justorum vita turbatur*. Ergo beati non judicabuntur.

Sed cont. a, videtur quòd omnes boni judicabuntur, quia dicitur 2 Cor. 5, 10: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*. Sed nihil est aliud judicari. Ergo omnes etiam boni judicabuntur.

Præterea, universale omnia comprehendit. Sed illud judicium dicitur universale. Ergo omnes judicabuntur.

Respondeo dicendum quòd ad judicium duo pertinent, scilicet discussio meritorum, et retributio præ-

miorum. Quantum ergo ad retributionem præmiorum, omnes judicabuntur, etiam boni, in eo quòd unusquisque recipiet ex divinâ sententiâ præmium merito respondens. Sed discussio meritorum non fit nisi ubi est quædam meritorum commixtio bonorum cum malis. Qui autem ædificant supra fundamentum fidei *aurum et argentum, et lapides pretiosas*, 1 Cor. 3, divinis servitiis totaliter insistentes, qui nullam admixtionem notabilem alicujus mali meriti habent, in eis discussio meritorum locum non habet; sicut illi qui rebus mundi penitus abjectis, sollicitè cogitant solum quæ Dei sunt; et ideò salvabuntur, sed non judicabuntur. Illi verò qui ædificant super fidei fundamentum *ligna, fenum, stipulam*, qui adhuc scilicet amant secularia, et terrenis negotiis implicentur, ita tamen quòd nihil Christo præponunt, sed student peccata elemosynis redimere, habent quamdam commixtionem bonorum meritorum cum malis, et ideò discussio meritorum in eis locum habet; unde tales quantum ad hoc judicabuntur, et tamen salvabuntur.

Ad primum ergo dicendum quòd quia punitio est effectus justitiæ, præmiatio autem misericordiæ, ideò magis judicio, quòd est actus justitiæ, antonomasticè punitio attribuitur; ut interdum judicium pro ipsâ condemnatione accipiatur. Et sic intelligitur auctoritas inducta, ut per Glossam (ordin. sup. illud: *Ut judicem mundum*) ibidem patet.

Ad secundum dicendum quòd discussio meritorum in electis non erit ad tollendam certitudinem beatitudinis à cordibus ipsorum judicandorum, sed ut præminencia bonorum meritorum ad mala ostendatur omnibus manifestè, et sic Dei justitia comprobetur.

Ad tertium dicendum quòd Gregorius loquitur de justis adhuc in carne mortali existentibus; unde supra præmiserat: *Hi qui in corporibus reperiri poterunt, quamvis jam fortes atque perfecti, adhuc tamen quia in carne sunt positi, non possunt in tanti terroris turbine nulla formidine concuti*. Unde patet quòd terror ille referendus est ad tempus immediatè judicium præcedens, tremendum quidem maximè malis, non autem bonis, quibus nulla erit mali suspicio.

Rationes autem quæ sunt ad oppositum, procedunt de judicio quantum ad retributionem præmiorum.

ARTICULUS VII. — *Utrum mali judicabuntur.*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd nulli mali judicabuntur. Sicut enim est cæta infidelium damnatio, ita et eorum qui in mortali decedunt. Sed propter damnationis certitudinem dicitur Joan. 3, 18: *Qui non credit, jam judicatus est*. Ergo eadem ratione nec alii peccatores judicabuntur.

Præterea, vox iudicis est valde terribilis eis qui per judicium condemnantur. Sed, sicut in litterâ, 4, dist. 47, ex verbis Gregorii, lib. 26 Moral., cap. 20, inter princ. et med., habetur, *ad infideles locutio iudicis non fiet*. Si ergo fieret ad fideles damnandos, ipsi infideles de suâ infidelitate commodum reportarent, quòd est absurdum.

Sed contra, videtur quòd omnes mali sint judicandi, quia omnibus malis infligetur pœna secundum quantitatem culpæ. Sed hoc sine definitione iudicii esse non potest. Ergo omnes mali judicabuntur.

Respondeo dicendum quòd judicium quòd est pœnarum retributio pro peccatis, omnibus malis competit; iudicium autem quòd est discussio meritorum, solum fidelibus, quia in infidelibus non est fidei fundamentum, quo sublato, omnia opera sequentia perfectâ rectitudine intentionis carent; unde non est in eis aliqua permixtio bonorum operum vel meritorum ad mala, quæ discussionem requirat. Sed fideles, in quibus manet fidei fundamentum, ad minus fidei actum laudabilem habent, qui, quamvis non sit meritorius sine charitate, tamen quantum est de se, est ordinatus ad meritum; et ideò in eis iudicium discussionis locum habet. Unde ipsi fideles, qui fuerunt saltem numero cives civitatis Dei, judicabuntur ut cives in quos sine discussione meritorum sententia

mortis non feretur; sed infideles condemna buntur ut hostes, qui consueverunt apud homines absque meritorum discussione exterminari.

Ad primum ergo dicendum quòd quamvis eis qui in mortali decedunt, pro certo constet de eorum damnatione, quia tamen aliqua quæ pertinent ad benè merendum, habent annexa, oportet ad manifestationem divinæ justitiæ ut discussio de eorum meritis fiat, per quam ostendatur eos justè à sanctorum civitate excludi, cujus esse cives numero exterius videbantur.

Ad secundum dicendum quòd allocutio illa specialiter intellecta secundum hoc non erit aspera fidelibus condemnandis, quia in eis aliqua sibi placencia manifestabit, quæ in infidelibus inveniri non possunt, quia *sine fide impossibile est placere Deo*, Hebr. 11, 6. Sed sententia condemnationis, quæ in omnes feretur, omnibus terribilis erit.

Ratio verò in contrarium adducta procedebat de judicio retributionis.

ARTICULUS VIII. — *Utrum angeli in futuro judicio judicabuntur.*

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd angeli in futuro judicio judicabuntur, quia dicitur 1 Corinth. 6, 3: *Nescitis quoniam angelos judicabimus?* Sed hoc non potest referri ad statum presentis temporis. Ergo referri debet ad futurum judicium.

2. Præterea, Job 40, 28, dicitur de Behemot, seu Leviathan, per quem diabolus intelligitur: *Videntibus cunctis præcipitabitur*; et Marci 1, 24, exclamavit dæmon ad Christum: *Cur venisti ante tempus perdere nos* (1)? et Glossa (ord. Bedæ) dicit, ibidem, quòd *dæmones in terrâ Dominum cementes, se continuo judicandos esse credebant*. Ergo videtur quòd eis finale judicium reservetur.

3. Præterea, 2 Petri 2, 4, dicitur: *Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit cruciandos in judicium, reservari*. Ergo videtur quòd angeli judicabuntur.

Sed contra, *Deus non judicabit bis in idipsum* (2), Nahum 1, vers. 9, secundum LXX. Sed mali angeli jam judicati sunt; unde dicitur Joan. 16, 11: *Princeps hujus mundi jam judicatus est*. Ergo in futuro angeli non judicabuntur.

Præterea, perfectior est bonitas vel malitia angelorum, quam aliorum hominum in statu viæ. Sed quidam homines boni et mali non judicantur, ut dicitur in litterâ, 4, dist. 47. Ergo nec angeli boni vel mali judicabuntur.

Respondeo dicendum quòd judicium discussionis nullo modo habet locum neque in bonis angelis neque in malis, quia neque in bonis potest aliquid mali inveniri, neque in malis aliquid boni ad judicium pertinens. Sed si loquamur de judicio retributionis, sic est distinguenda duplex retributio: una respondens propriis meritis angelorum, et hæc à principio fuit utrisque, dum quidam in beatitudinem sublimati sunt, quidam verò in miseriam demersi; alia retributio est tuxæ respondet meritis bonis, vel malis per angelos procuratis, et hæc retributio in futuro judicio fiet, quia boni angeli amplius gaudium habebunt de salute eorum quos ad meritum induxerunt, et mali amplius torquebuntur, multiplicatâ malorum ruinâ qui per eos ad mala sunt incitati. Unde, directè loquendo, judicium neque ex parte judicantium, neque ex parte judicandorum, erit angelorum, sed hominum; sed indirectè quodammodo respiciet angelos, in quantum actibus hominum fuerunt commixti.

Ad primum ergo dicendum quòd illud verbum Apostoli est intelligendum de judicio comparationis, quia quidam homines quibusdam angelis superiores inveniuntur.

Ad secundum dicendum quòd ipsi dæmones, cunctis videntibus tunc præcipitabuntur, quia in perpetuum in inferni carcerem detrudentur, ut jam non sit

eis liberum egredi extra, quia hoc eis non concedebatur nisi secundum quòd ordinabantur ex divinâ providentiâ ad hominum vitam exercendam.

Et similiter dicendum est ad tertium.

QUÆSTIO XC.

DE FORMA JUDICIS VENIENTIS AD JUDICIUM. — *(In tres articulos divisa.)*

Deinde considerandum est de formâ judicis venientis ad judicium.

Circa quòd quærentur tria: 1° utrùm Christus in formâ humanitatis sit judicaturus; 2° utrùm apparebit in formâ humanitatis gloriosâ; 3° utrùm divinitas possit sine gaudio videri.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Christus in formâ humanitatis sit judicaturus.* — (S. Thom., 4, dist. 48, qu. 1, art. 1 et seq.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Christus in formâ humanitatis non sit judicaturus. Judicium enim auctoritatem requirit in judicante. Sed auctoritas super vivos et mortuos est in Christo, secundum quòd est Deus; sic enim est et Dominus et Creator omnium. Ergo in formâ divinitatis judicabit.

2. Præterea, in iudice requiritur potestas invincibilis; unde Eccli. 7, 6: *Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irumpere iniquitates*. Sed virtus invincibilis convenit Christo secundum quòd est Deus. Ergo in formâ divinitatis judicabit.

3. Præterea, Joan. 5, 22, dicitur: *Pater omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. Sed honor æqualis Patri non debetur Filio secundum humanam naturam. Ergo non judicabit secundum formam humanam.

4. Præterea, Daniel 7, 9, dicitur: *Aspiciebam, donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit*. Throni autem judicariam potestatem designant; antiquitas autem de Deo dicitur ratione æternitatis, ut Dionysius dicit in lib. de div. Nom., cap. 10, ante med. lect. 2. Ergo judicare convenit Filio, prout est æternus. Ergo non secundum quòd est homo.

5. Præterea, Augustinus dicit, tract. 19 in Joan., aliquant. à med. (et habetur in litterâ, 4, dist. 48), quòd *per Verbum Filium Dei fit animarum resurrectio, per Verbum factum in carne filium hominis fit corporum resurrectio*. Sed judicium illud finale pernet magis ad animam quam ad carnem. Ergo magis convenit judicare Christo, secundum quòd est Deus, quam secundum quòd est homo.

Sed contra, Joan. 5, 22, dicitur: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est*.

Præterea, Job 36, 17: *Causa tua quasi impij iudicata est* (Glossa, à Pilato); ideò *judicium, causamque recipies*; Glossa, *ut justè judices*. Sed Christus secundum humanam naturam iudicatus à Pilato. Ergo secundum humanam naturam judicabit.

Præterea, ejus est judicare cujus est legem condere. Sed Christus in humanâ naturâ apparens nobis legem Evangelii dedit. Ergo secundum eandem naturam judicabit.

Respondeo dicendum quòd judicium aliquod dominium in judicante requirit. Unde Rom. 14, 4: *Tu quis es, qui iudicans alienum servum?* Et ideò secundum hoc Christo competit judicare, secundum quòd dominium super homines habet, de quibus principaliter erit finale judicium. Ipse autem est noster Dominus, non solum ratione creationis, quia *Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, et non ipsi nos*, psal. 99, 3; sed etiam ratione redemptionis, quod ei competit secundum humanam naturam. Unde Rom. 14, 9: *In hoc Christus mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur*. Ad præmium autem vitæ æternæ consequendum nobis creationis bona non sufficerent, nisi redemptionis beneficium adderetur, propter impedimentum quod naturæ creatæ supervenit ex peccato primi parentis. Unde cum finale judicium ad hoc ordinetur ut aliqui admittantur ad regnum, et aliqui excludantur à regno, conveniens est ut ipse Chri-

(1) Vulgata: *Venisti perdere nos?*

(2) Vulgata: *Non consurget duplex tribulatio.*

stus secundum humanam naturam, cujus redemptionis beneficio homo ad regnum admittitur, illi iudicio præsideat. Et hoc est quod dicitur Act. 10, 42, quod ipse constitutus est à Deo iudex vivorum et mortuorum. Et quia per redemptionem humani generis non solum homines reparavit, sed etiam universaliter totam creaturam, secundum quod tota creatura, reparato homine, mellioratur, ut habetur Coloss. 1, 20: *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt*; ideo non solum super homines, sed super universam creaturam Christus per suam passionem dominium promeruit, et potestatem judicariam, Matth. ult., 18: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ.*

Ad primum dicendum quod in Christo secundum divinam naturam est auctoritas domini respectu universalis creaturæ ex jure creationis; sed in ipso secundum humanam naturam est auctoritas domini, quam promeruit per passionem: et est quasi auctoritas secundaria et acquisita; sed prima est naturalis et æterna.

Ad secundum ergo dicendum quod quamvis Christus, secundum quod homo, non habeat à se invincibilem potestatem ex naturali virtute humanæ speciei, tamen ex dono divinitatis etiam in humanâ naturâ invincibilem habet potestatem, secundum quod omnia sunt subjecta pedibus ejus, ut dicitur 1 Cor. 15 et Hebr. 2. Et ideo iudicabit quidem in humanâ naturâ, sed ex divinitatis virtute.

Ad tertium dicendum quod Christus non sufficeret ad humani generis redemptionem, si purus homo fuisset. Et ideo ex hoc ipso quod secundum humanam naturam genus humanum redimere potuit, ac per hoc judicariam potestatem consecutus est, manifestè ostenditur quod ipse est Deus, et ita æqualiter honorandus cum Patre, non in quantum homo, sed in quantum Deus.

Ad quartum dicendum quod in illâ visione Danielis manifestè totus exprimitur ordo judicariæ potestatis; quæ quidem, sicut in primâ origine, est in ipso Deo, et specialius in Patre, qui est fons totius deitatis; et ideo præmittitur primò quod *Antiquus dierum sedit.* Sed à Patre judicaria potestas traducta est in Filium, non solum ab æterno secundum divinam naturam, sed etiam in tempore secundum humanam, in quâ eam meruit. Et ideo subjungitur in visione prædictâ: *Ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum.*

Ad quintum dicendum quod Augustinus loquitur per appropriationem quamdam, ut scilicet reducat effectus quos Christus in humanâ naturâ fecit, ad causas aliquo modo consimiles. Et quia secundum animam sumus ad imaginem et similitudinem Dei, secundum autem carnem sumus ejusdem speciei cum homine Christo; ideo ea quæ in animabus nostris Christus fecit, divinitati attribuit; quæ verò in carne fecit vel facturus est, attribuit ejus carni; quamvis caro ejus, in quantum est divinitatis organum, ut dicit Damascenus, lib. 3 orth. Fid., cap. 15, à med., habeat etiam effectum in animabus nostris, secundum illud quod dicitur Hebr. 9, 14, quod *sanguis ejus emundavit conscientias nostras ab operibus mortuis*; et sic etiam *Verbum caro factum* est causâ resurrectionis animarum; unde etiam secundum naturam humanam convenienter est iudex non solum corporalium, sed etiam spiritualium bonorum.

ARTICULUS II. — *Utrum Christus in iudicio apparebit in formâ humanitatis gloriosâ.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Christus in iudicio non apparebit in formâ humanitatis gloriosâ, quia super illud Joan. 19: *Videbunt in quem transfecerunt*, dicit Glossa (interl. Aug., tract. 120 in Joan., à med.): *Quia in eâ carne venturus est, in quâ crucifixus est.* Sed crucifixus est in formâ infirmâ. Ergo in formâ infirmitatis apparebit, non in formâ gloriosâ.

2. Præterea, Matth. 24, 30, dicitur quod *apparebit signum Filii hominis in cælo*, id est, *signum crucis*, ut Chrysostomus dicit, hom. 77 in Matth., circa med., videlicet quod *veniet in iudicio Christus non solum vulnerum cicatrices, sed etiam ipsam mortem exprobratissimam ostendens.* Ergo videtur quod non apparebit in formâ gloriosâ.

3. Præterea, secundum hanc formam Christus in iudicio apparebit, quæ ab omnibus conspici possit. Sed Christus secundum formam humanitatis gloriosam non poterit videri ab omnibus, bonis et malis, quia oculus non glorificatus non videtur esse proportionatus ad videndam claritatem gloriosi corporis. Ergo non apparebit in formâ gloriosâ.

4. Præterea, illud quod promittitur justis in præmium, non coæceditur injustis. Sed videre gloriam humanitatis promittitur justis in præmium, Joan. 10, 2: *Ingrederetur et egredietur, et pasca inveniet*, id est, *refectionem in Divinitate et humanitate*, ut Augustinus exponit (alius auctor, lib. de Spiritu et Animâ, cap. 9, in med.), et Isa. 33, 17: *Regem in decore suo videbunt.* Ergo in iudicio non apparebit omnibus in formâ gloriosâ.

5. Præterea, secundum illam formam Christus iudicabit, in quâ iudicatus est; unde super illud Joan. 5: *Sic et Filius, quos vult vivificat*, dicit Glossa (ord. Aug., tract. 19 in Joan., aliquant. à princ.): *In quâ formâ injustè iudicatus est, justè iudicabit, ut possit ab impiis videri.* Sed iudicatus est in formâ infirmitatis. Ergo et in eadem in iudicio apparebit.

Sed contra est quod dicitur Lucæ 21, 27: *Tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magnâ et majestate.* Majestas autem et potestas ad gloriam pertinent. Ergo in formâ gloriosâ apparebit.

Præterea, ille qui iudicat, debet eminere illis qui iudicantur. Sed electi qui iudicabuntur à Christo, corpora gloriosa habebunt. Ergo multò fortius iudex in formâ gloriosâ apparebit.

Præterea, sicut iudicari est infirmitatis, ita iudicare est auctoritatis et gloriæ. Sed in primo adventu, quo Christus venit ad hoc quod iudicaretur, in formâ infirmitatis apparuit. Ergo in secundo adventu, in quo venit ad hoc quod iudicet, apparebit in formâ gloriosâ.

Respondeo dicendum quod Christus dicitur *Dei et hominum mediator*, 1 Timoth. 2, in quantum pro hominibus satisfacit, et interpellat apud Patrem, et ea quæ sunt Patris, hominibus communicat; secundum quod dicitur Joan. 17, 22: *Claritatem quam dedisti mihi, dedi eis.* Secundum hoc autem utrumque convenit ei, quod cum utroque communicat extremorum; in quantum enim cum hominibus communicat, vices hominum gerit apud Patrem; in quantum verò cum Patre communicat, dona Patris transmittit ad homines. Quia ergo in primo adventu ad hoc venit ut pro nobis satisfaceret apud Patrem, in formâ nostræ infirmitatis apparuit. Quia verò in secundo adventu ad hoc venit ut iustitiam Patris in homines exequatur, demonstrare gloriam debet, quæ inest ei ex communicatione ad Patrem; et ideo in formâ gloriosâ apparebit.

Ad primum ergo dicendum quod in eadem carne apparebit, sed non similiter se habente.

Ad secundum dicendum quod signum crucis apparebit in iudicio, non ad indicium tunc existentis infirmitatis, sed præteritæ; ut per hoc justior condemnatio eorum appareat qui tantam misericordiam neglexerunt, et eorum præcipuè qui Christum injustè persecuti sunt. Cicatrices autem quæ in ejus corpore apparebunt, non pertinebunt ad aliquam infirmitatem, sed erunt indicia maximæ virtutis, quâ Christus per passionem et infirmitatem de hostibus triumphavit. Exprobratissimam etiam mortem ostendet, non sensibiliter eam oculis ingerens, ac si tunc eam pateretur; sed ex his quæ apparebunt, scilicet indicii præteritæ passionis, homines in recogitationem præ-

teritæ mortis adducet.

Ad tertium dicendum quòd corpus gloriosum habet in potestate suâ ut se demonstret vel non demonstret oculo non glorioso, ut patet ex his quæ dicta sunt quæst. 85, art. 2, ad 3. Et ideò in formâ gloriosâ Christus ab omnibus poterit videri.

Ad quartum dicendum quòd sicut amici gloria est delectabilis, ita gloria et potestas ejus qui odio habetur, maximè contristat. Et ideò sicut visio gloriæ humanitatis Christi erit justis in præmium, ita inimicis Christi erit in supplicium; unde Isa. 26, 11: *Videant et confundantur zelantes populi; et ignis, id est, invidia, hostes tuos devoret.*

Ad quintum dicendum quòd forma accipitur ibi pro naturâ humanâ, in quâ judicatus est, et etiam judicabit; non autem pro qualitate naturæ, quæ non erit eadem in judicante, scilicet infirma, quæ in judicato fuit.

ARTICULUS III. — *Utrum Divinitas à malis sine gaudio videri possit.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd divinitas à malis sine gaudio videri possit. Constat enim quòd impii manifestissimè cognoscent Christum esse Deum. Ergo divinitatem ejus videbunt, et tamen de visione Christi non gaudebunt. Ergo sine gaudio videri poterit.

2. Præterea, voluntas impiorum perversa non magis adversatur humanitati Christi quàm ejus divinitati. Sed hoc quòd videbunt gloriam humanitatis, cedet eis in pœnam, ut dictum est art. præc., ad 4. Ergo multò fortius si divinitatem ejus viderent, magis contristarentur quàm gauderent.

3. Præterea, ea quæ sunt in affectu, non de necessitate sequuntur ad ea quæ sunt in intellectu; unde Augustinus dicit, conc. 8 in psal. 118, in fin.: *Præcedit intellectus, et sequitur tardus aut nullus affectus.* Sed visio ad intellectum pertinet, gaudium autem ad affectum. Ergo poterit esse divinitatis visio sine gaudio.

4. Præterea, omne quòd recipitur in aliquo, recipitur in eo per modum recipientis, et non per modum recepti. Sed omne quòd videtur, quodammodò in vidente recipitur. Ergo quamvis in se divinitas sit delectabilissima, tamen visa ab illis qui sunt tristitia absorpti, non delectabit, sed magis contristabit.

5. Præterea, sicut se habet sensus ad sensibile, ita se habet intellectus ad intelligibile. Sed ita est in sensibus, quòd *palato non sano pœna est panis, qui sano est suavis*, ut dicit Augustinus, lib. 7 Confess., cap. 16, et similiter accidit in aliis sensibus. Ergo cum damnati habeant intellectum indispositum, videtur quòd visio lucis increatæ magis afferet eis pœnam quàm gaudium.

Sed contra est quòd dicitur Joan. 17, 3: *Hæc est vita æterna ut cognoscant te verum Deum*; ex quo patet quòd essentia beatitudinis in Dei visione consistit. Sed de ratione beatitudinis est gaudium. Ergo Divinitas sine gaudio videri non potest.

Præterea, ipsa essentia Divinitatis est essentia veritatis. Sed unicuique est delectabile videre verum; unde *omnes naturâ scire desiderant*, ut dicitur in principio Metaphys. Ergo Divinitas sine gaudio videri non potest.

Præterea, si aliqua visio non semper est delectabilis, contingit eam quandoque esse tristabilem. Sed visio intellectiva nunquam est contristabilis, quia delectationi quæ est in intelligendo, non opponitur aliqua tristitia, ut dicit Philosophus. lib. 1 Top., cap. 13, parum à princ. Cum ergo Divinitas videri non possit nisi per intellectum, videtur quòd Divinitas sine gaudio videri non possit.

Respondeo dicendum quòd in quolibet appetibili vel delectabili duo possunt considerari: scilicet id quòd appetitur, vel quòd est delectabile, et id quòd est ratio appetibilitatis vel delectabilitatis in ipso. Sicut autem secundum Boetium, in lib. de Hebdomadibus, parum à princ. *id quòd est, potest*

habere aliquid præterquam quòd ipsum est, ipsum verò esse nihil aliud præter se habet ad mixtum, ita id quòd est appetibile vel delectabile, potest habere aliquid aliud admixtum, unde non sit delectabile vel appetibile; sed id quòd est ratio delectabilitatis, nihil habet admixtum, vel habere potest, propter quòd non sit delectabilis vel appetibilis. Res autem quæ sunt delectabiles per participationem bonitatis, quæ est ratio appetibilitatis et delectabilitatis, possunt apprehensæ non delectare; sed id quòd per essentiam suam est bonum, impossibile est quòd ejus essentia apprehensa non delectet. Unde cum Deus essentialiter sit ipsa bonitas, non potest Divinitas sine gaudio videri.

Ad primum ergo dicendum quòd impii manifestè cognoscent Christum esse Deum, non per hoc quòd divinitatem ejus videant, sed propter manifestissimam Divinitatis indicia.

Ad secundum dicendum quòd Divinitatem, secundum quòd est in se, nullus potest odio habere, sicut nec aliquis odio habere potest ipsam bonitatem; sed quantum ad aliquos Divinitatis effectus dicitur ab aliquibus odio haberi, in quantum scilicet aliquid agit vel præcipit, quòd est contrarium voluntati. Et ideò visio Divinitatis nulli potest esse non delectabilis.

Ad tertium dicendum quòd verbum Augustini est intelligendum quando illud quòd apprehenditur per intellectum præcedentem, est bonum per participationem, et non per essentiam, sicut sunt omnes creaturæ; unde potest in eis esse aliquid, quare affectus non moveatur: similiter etiam in viâ Deus cognoscitur per effectus; et intellectus non attingit ad ipsam essentiam bonitatis ejus. Unde non oportet quòd affectus intellectum sequatur, sicut sequeretur, si essentiam ejus videret, quæ est ipsa bonitas.

Ad quartum dicendum quòd tristitia non nominat dispositionem, sed magis passionem. Omnis autem passio à contrariâ causâ fortiori superveniente tollitur, et non eam tollit; et ita tristitia damnatorum tolleretur, si Deum per essentiam viderent.

Ad quintum dicendum quòd per indispositionem organi tollitur proportio naturalis ipsius organi ad objectum quòd natum est delectare; et propter hoc delectatio impeditur. Sed indispositio quæ est in damnatis, non tollit naturalem proportionem quæ sunt ordinati ad divinam bonitatem, cum imago semper in eis maneat. Et ideò non est simile.

QUÆSTIO XCI.

DE QUALITATE MUNDI POST JUDICIUM. — (In quinque articulos divisa.)

Consequenter agendum est de qualitate mundi et resurgentium post judicium; ubi triplex consideratio occurrit: prima de statu et qualitate mundi; secunda de statu beatorum; tertia de statu malorum.

Circa primum quærentur quinque: 1º utrum innovatio mundi sit futura; 2º utrum motus corporum cœlestium cessabit; 3º utrum corpora cœlestia tunc magis fulgebunt; 4º utrum elementa majorem claritatem recipient; 5º utrum animalia et plantæ remanebunt.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum mundus innovabitur.*

— (S. Th., 4, dist. 48, qu. 2, art. 1 et seq.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd mundus nunquam innovabitur. Nihil enim est futurum, nisi quòd aliquando fuit secundum speciem; Eccle. 1, 9: *Quid est quòd fuit? ipsum quòd futurum est.* Sed mundus nunquam aliam dispositionem habuit quàm nunc habet quantum ad partes essentielles, et ad genera, et ad species. Ergo nunquam innovabitur.

2. Præterea, innovatio alteratio quædam est. Sed impossibile est universum alterari, quia omne alteratum reducitur ad aliquod alterans non alteratum, quòd tamen secundum locum movetur; quòd non est

extra universum ponere. Ergo non potest esse quòd mundus innovetur.

3. Præterea, Genes. 2, 2, dicitur quòd *Deus die septimo requievit ab omni opere quod patravit*; et exponunt sancti quòd *requievit à novis creaturis condendis*. Sed in illâ primâ conditione non fuit alius modus rebus impositus quàm iste quem nunc naturali ordine tenent. Ergo nunquàm alium habebunt.

4. Præterea, ista rerum dispositio quæ nunc inest rebus, naturalis est. Si ergo in aliam dispositionem transmutentur, illa dispositio erit eis innaturalis. Sed illud quod est innaturale et per accidens, non potest esse perpetuum, ut patet in 1 de Cælo et Mundo, text. 15. Ergo etiam illa dispositio novitatis quandoque ab ipsis removebitur; et ita erit ponere circulationem quamdam in mundo, sicut Empedocles et Origenes, lib. 2 Periarch., cap. 3, posuerunt; ut post hunc mundum sit alius mundus iterum, et post illum iterum alius.

5. Præterea, novitas gloriæ in præmium rationali creaturæ datur. Sed ubi non est meritum, ibi non potest esse præmium. Cùm ergo creaturæ insensibiles nihil meruerint, videtur quòd non innovabuntur.

Sed contra est quod habetur Isa. 65, 17: *Ecce ego creo cælos novos et terram novam; et non erunt in memoriâ priora; et Apoc. 21, 1: Vidi cælum novum et terram novam; primum enim cælum et prima terra abiit.*

Præterea, habitatio debet habitatori congruere. Sed mundus factus est ut sit habitatio hominis. Ergo debet homini congruere. Sed homo innovabitur. Ergo similiter et mundus.

Præterea, *omne animal diligit simile sibi*, Eccli. 13, 19, ex quo patet quòd similitudo est ratio amoris. Sed homo habet aliquam similitudinem cum universo, unde et minor mundus dicitur. Ergo homo universum mundum diligit naturaliter; ergo et ejus bonum concupiscit; et ita ut satisfiat hominis desiderio, debet etiam universum meliorari.

Respondeo dicendum quòd omnia corporalia propter hominem facta esse creduntur, unde et omnia dicuntur ei subjecta. Serviant autem homini dupliciter: uno modo ad sustentationem corporalis vitæ, alio modo ad perfectum cognitionis divinæ; in quantum homo per ea quæ facta sunt, *invisibilia Dei conspicit*, ut dicitur Rom. 1. Primo ergo ministerio creaturarum homo glorificatus nullo modo indigebit; cùm ejus corpus sit futurum omninò incorruptibile, divinâ virtute id faciente per animam, quam immediatè glorificat. Secundo etiam ministerio non indigebit homo quantum ad cognitionem intellectivam, quia tali cognitione Deum sancti videntur immediatè per essentiam. Sed ad hanc visionem essentiæ oculus carnis attingere non poterit; et ideò ut ei etiam solatium congruens de visione divinitatis præbeat, inspiciet divinitatem in suis effectibus corporalibus, in quibus manifesta indicia divinæ majestatis apparent, et præcipuè in carne Christi, et post hoc in corporibus beatorum, et deinceps in omnibus aliis corporibus. Et ideò oportebit ut etiam illa corpora majorem influentiam à divinâ bonitate suscipiant quàm nunc; non tamen speciem variantem, sed addentem cujusdam gloriæ perfectionem; et hæc erit mundi innovatio. Unde simul mundus innovabitur, et homo glorificabitur.

Ad primum ergo dicendum quòd Salomon ibi loquitur de cursu naturali, quod patet ex hoc quod subditur: *Nihil sub sole novum*. Cùm enim sol circulariter moveatur, oportet ea quæ solis virtuti subsunt, circulationem aliquam habere; quæ consistit in hoc quòd illa quæ priora fuerunt, iterum redeunt specie eadem, sed numero diversa, ut dicitur in fine lib. 1 de Generatione. Ea verò quæ ad statum gloriæ pertinent, soli non subsunt.

Ad secundum dicendum quòd illa ratio procedit de alteratione naturali quæ habet agens naturale, quod

ex necessitate naturæ agit. Non enim potest tale agens variam dispositionem inducere, nisi ipsum alio et alio modo se habeat. Sed ea quæ divinitus fiunt, procedunt ex libertate voluntatis: unde sine aliquâ immutatione Dei volentis potest nunc hæc, nunc illa, dispositio ab ipso in universo existere; et sic ista innovatio non reducetur in aliquod principium motum; sed in principium immobile, scilicet Deum.

Ad tertium dicendum quòd pro tanto dicitur Deus die septimo à novis creaturis condendis cessasse, quia nihil postea factum est quod prius non præcesserit in aliquâ similitudine secundum genus, vel speciem, vel ad minus sicut in principio seminali, vel etiam sicut in potentiâ obedientiali. Dico ergo quòd novitas mundi futura præcessit in operibus sex dierum, in quâdam remotâ similitudine, scilicet in gloriâ et in gratiâ angelorum: præcessit etiam in potentiâ obedientiæ, quæ tunc creaturæ est indita ad talem novitatem suscipiendam à Deo agente.

Ad quartum dicendum quòd illa dispositio novitatis non erit naturalis, nec contra naturam; sed erit supra naturam (sicut gratia et gloria sunt supra animæ naturam); et erit à perpetuo agente, quod eam perpetuò conservabit.

Ad quintum dicendum quòd quamvis corpora insensibilia non meruerint illam gloriam, propriè loquendo; homo tamen meruit ut illa gloria toti universo conferretur, in quantum hoc cedit in augmentum gloriæ hominis; sicut aliquis homo meretur ut ornatoribus vestibus induatur, quem tamen ornatum ipsa vestis nullo modo meretur.

ARTICULUS II. — *Utrum motus corporum cælestium cessabit.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd motus corporum cælestium in illâ mundi innovatione non cessabit, quia Genes. 8, 2, dicitur: *Cunctis diebus terræ frigus et æstus, æstas et hiems, nox et dies non requiescent*. Sed nox et dies, æstas et hiems efficiuntur per motum solis. Ergo nunquàm motus solis cessabit.

2. Præterea, Jerem. 31, 35, dicitur: *Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare, et sonant fluctus ejus: Si defecerint leges istæ coram me, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus*. Sed semen Israel nunquàm deficiet, sed in perpetuum permanebit. Ergo leges diei, et noctis, et fluctuum maris, quæ ex motu cæli causantur, in perpetuum erunt. Ergo motus cæli nunquàm cessabit.

3. Præterea, substantia corporum cælestium semper erit. Sed frustra est ponere aliquid, nisi ponatur illud propter quod est factum: corpora autem cælestia ad hoc sunt facta *ut dividant diem, et noctem, et sint in signa, et tempora, et dies, et annos*; Genes. 1, 14; quod non possunt facere nisi per motum. Ergo motus eorum semper manebit; aliàs frustra illa corpora remanent.

4. Præterea, in illâ mundi innovatione totus mundus meliorabitur. Ergo nulli corpori remanenti auferetur id quod est de sui perfectione. Sed motus est de perfectione corporis cælestis; quia, ut dicitur in 2 de Cælo et Mundo, text. 65 et 66, *illa corpora participant divinam bonitatem per motum*. Ergo motus cæli nunquàm cessabit.

5. Præterea, sol successivè illuminat diversas partes mundi, secundum quòd circulariter movetur. Si ergo motus circularis cæli cesset, sequitur quòd in aliquâ superficie terræ erit perpetua obscuritas, quod non convenit illi novitati.

6. Præterea, si motus cessaret, hoc non esset, nisi in quantum motus aliquam imperfectionem in cælo ponit, utpote lassitudinis, vel laboris, quod non potest esse; cùm motus ille sit naturalis, et cælestia corpora sint impassibilia, unde in suo motu non fatigantur, ut dicitur in 2 de Cælo et Mundo, text. 3 et 4. Ergo motus cæli nunquàm cessabit.

7. Præterea, frustra est potentia quæ non reducitur ad actum. Sed in quocumque situ ponatur corpus cæli, est in potentia ad alium situm. Ergo nisi reduceretur ad actum, illa potentia frustra remaneret, et semper esset imperfecta. Sed non potest reduci in actum nisi per motum localem. Ergo semper movebitur.

8. Præterea, illud quod se habet indifferenter ad plura, aut utrumque attribuitur ei, aut nullum. Sed sol indifferenter se habet ad hoc quod sit in Oriente vel Occidente; aliàs motus ejus non esset uniformis per totum, quia ad locum, ubi naturalius esset, velocius moveretur. Ergo vel neuter situs attribuetur soli, vel uterque. Sed nec uterque, nec neuter, potest ei attribui, nisi successivè per motum; oportet enim, si quiescit, quod in aliquo situ quiescat. Ergo corpus solis in perpetuum movebitur; et eadem ratione omnia alia corpora cælestia.

9. Præterea, motus cæli est causa temporis. Si ergo motus cæli deficiat, oportet tempus deficere; quod si deficeret, deficeret in instanti. Definitio autem instantis est, in 8 Physic., text. 2, quod est *initium futuri, et finis præteriti*; et sic post ultimum instans temporis esset tempus; quod est impossibile. Ergo motus cæli nunquam cessabit.

10. Præterea, gloria non tollit naturam. Sed motus cæli est naturalis ei. Ergo per gloriam ei non tollitur.

Sed contra est quod dicitur Apoc. 10, 6, quod angelus qui apparuit, *juravit per Viventem in secula.... quod tempus amplius non erit*, scilicet postquam septimus angelus tubam cecinerit; quæ canente *mortui resurgent*, ut dicitur 1 Corinth. 15. Sed si non est tempus, non est motus cæli. Ergo motus cæli cessabit.

Præterea, Isa. 60, 20: *Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur*. Sed occasio solis et diminutio lunæ ex motu cæli causantur. Ergo motus cæli quandoque cessabit.

Præterea, ut probatur in 2 de Gener., text. 56, *motus cæli est propter continuum generationem in istis inferioribus*. Sed generatio cessabit, completo numero electorum. Ergo motus cæli cessabit.

Præterea, omnis motus est propter aliquem finem, ut dicitur in 2 Metaphys., text. 8. Sed omnis motus qui est propter finem, habito fine quiescit. Ergo vel motus cæli nunquam consequetur finem suum, et sic esset frustra; vel aliquando quiescet.

Præterea, quies est nobilior quàm motus, quia secundum hoc quod res sunt immobiles, Deo magis assimilantur, in quo est summa immobilitas. Sed corporum inferiorum motus terminatur naturaliter ad quietem. Ergo cum corpora cælestia sint multo nobiliora, eorum motus naturaliter ad quietem terminabitur.

Respondeo dicendum quod circa istam quæstionem est triplex positio.

Prima est philosophorum qui dicunt quod motus cæli semper durabit. Sed hoc non est consonum fidei nostræ, quæ ponit certum numerum electorum præfinitum à Deo: et sic oportet quod generatio hominum non in perpetuum duret, et eadem ratione nec alia quæ ad generationem hominum ordinantur, sicut est motus cæli, et variationes elementorum.

Alii verò dicunt quod motus cæli cessabit secundum naturam. Sed hoc etiam est falsum, quia omne corpus quod naturaliter movetur, habet locum in quo naturaliter quiescit, ad quem movetur naturaliter, et à quo non recedit nisi per violentiam. Nullus autem talis locus potest assignari corpori cælesti, quia non est magis naturalis soli accessus ad punctum orientis quàm recessus ab eo: unde vel motus ejus non esset naturalis totaliter, vel motus ejus non terminaretur naturaliter ad quietem.

Unde dicendum est, secundum alios, quod motus cæli cessabit in illa mundi innovatione, non quidem ex aliquâ naturali causâ, sed divinâ voluntate faciente.

Corpus enim illud, sicut et alia, in ministerium hominis facta sunt dupliciter, ut prius dictum est, art. præc. Altero autem horum ministeriorum homo post statum gloriæ non indigebit, scilicet secundum quod corpora cælestia ei deserviunt ad sustentationem corporalis vitæ. Hoc autem modo servit ei corpus cæleste per motum, in quantum per motum cæli multiplicatur genus humanum, et generantur plantæ; et animalia, quæ usui hominum sunt necessaria; et etiam temperies in aere efficitur conservans sanitatem. Unde, homine glorificato, motus cæli cessabit.

Ad primum ergo dicendum quod verba illa intelliguntur de terrâ secundum statum istum, in quo potest esse principium generationis et corruptionis plantarum; quod patet ex hoc quod ibi dicitur: *Cunctis diebus terræ sementis et messis, etc.* Et hoc simpliciter concedendum est, quod quamdiu terra erit sementibus et messibus apta, motus cæli non cessabit.

Et similiter dicendum est ad secundum, quod Dominus loquitur ibi deduratione seminis Israel secundum præsentem statum; quod patet ex hoc quod dicit: *Et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus*. Vicissitudo enim dierum post istum statum non erit. Et ideo etiam leges de quibus fecerat mentionem, post istum statum non erunt.

Ad tertium dicendum quod finis qui ibi assignatur corporibus cælestibus, est finis proximus, quia est proprius eorum actus; sed iste actus ulterius ordinatur ad alium finem, scilicet ad ministerium humanum, ut patet per id quod habetur Deuter. 4, 19. *Ne fortè oculis elevatis ad cælum videas solem, et lunam, et omnia astra cæli, et errore deceptus adores ea quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt*. Et ideo magis debet sumi iudicium de corporibus cælestibus secundum ministerium hominum quàm secundum finem in Genesi assignatum. Corpora autem cælestia per modum alium in ministerium hominis glorificati cedent, sicut prius dictum est, in corp., et art. præc.; et ideo non sequitur quod frustra remaneant.

Ad quartum dicendum quod motus non est de perfectione corporis cælestis, nisi in quantum per hoc est causa generationis, et corruptionis in istis inferioribus; et secundum hoc etiam motus ille facit corpus cæleste participare divinam bonitatem per quamdam similitudinem causalitatis. Non autem motus est de perfectione substantiæ cæli, quæ remanebit; et ideo non sequitur quod, motu cessante, aliquid de perfectione substantiæ cæli tollatur.

Ad quintum dicendum quod omnia corpora elementorum habebunt in semetipsis quamdam gloriæ claritatem. Unde quamvis aliqua superficies terræ non illuminetur à sole, nullo tamen modo remanebit ibi obscuritas.

Ad sextum dicendum quod, Rom. 8, super illud: *Omnis creatura ingemiscit, etc.*, dicit Glossa Ambrosii (ord. vetus Ms.) expressè, quod *omnia elementa cum labore explent sua officia; sicut sol et luna non sine labore statuta sibi implent spatia; quod est causa nostri: unde quiescent, nobis assumptis*.

Labor autem ille, ut credo, non significat aliquam fatigationem, vel passionem, illis corporibus accidentem ex motu; cum motus ille sit naturalis, nihil habens de violentiâ, ut probatur in 1 de Cælo et Mundo, text. 9 et seq. Sed labor ibi intelligitur defectus ab eo ad quod aliquid tendit. Unde quia motus ille ordinatus est ex divinâ providentiâ ad completum numerum electorum, illo non completo, nondum assequitur illud ad quod ordinatus est: et ideo similitudinariè dicitur laborare, sicut homo qui non habet quod intendit. Et hic etiam defectus à cælo tollitur, impleto numero electorum.

Vel etiam potest referri ad desiderium futuræ innovationis, quam ex divinâ dispositione expectat.

Ad septimum dicendum quod corpori cælesti non

inest aliqua potentia quæ perficiatur per locum, vel quæ facta sit propter hunc finem, qui est esse in tali loco; sed hoc modo se habet potentia ad ubi in corpore cœlesti, sicut se habet potentia artificis ad hoc quod faciat diversas domos unius modi; quarum si unam faciat, non dicitur frustra potentiam habere; et similiter in quocumque situ ponatur corpus cœleste, potentia quæ est in ipso ad ubi, non remanebit incompleta, nec frustra.

Ad octavum dicendum quod quamvis corpus cœleste secundum suam naturam æqualiter se habeat ad omnem situm qui est ei possibilis; tamen si compareret ad ea quæ sunt extra ipsum, non æqualiter se habet ad omnes situs; sed secundum unum situm nobiliter disponitur respectu quorundam quam secundum alium, sicut quoad nos nobiliter disponitur sol in die quam in nocte. Et ideo probabile est, cum tota innovatio mundi ad hominem ordinetur, quod cœlum habeat in illâ novitate nobilissimum situm, qui est possibilis in respectu ad nostram habitationem.

Vel secundum quosdam cœlum quiescet in illo situ in quo factum fuit; aliâ aliqua revolutio cœli remaneret incompleta. Sed ista ratio non videtur conveniens, quia cum aliqua revolutio fit in cœlo, quæ non finitur nisi in triginta sex millibus annorum, sequeretur quod mundus deberet tamdiu durare, quod non videtur probabile. Et præterea secundum hoc posset sciri quando mundus finire deberet. Probabiliter enim colligitur ab astrologis in quo situ corpora cœlestia sunt facta, considerato numero annorum, qui computantur ab initio mundi; et eodem modo posset sciri certus annorum numerus, in quo ad dispositionem similem reverteretur. Tempus autem finis mundi ponitur esse ignotum.

Ad nonum dicendum quod tempus quandoque deficiet, motu cœli deficiente; nec illud *nunc* ultimum erit principium futuri; dicta enim definitio non datur de *nunc*, nisi secundum quod est continuans partes temporis, non secundum quod est terminans totum tempus.

Ad decimum dicendum quod motus cœli non dicitur naturalis, quasi sit pars naturæ, eo modo quo principia naturæ naturalia dicuntur; nec iterum quod habeat principium activum in naturâ corporis, sed receptivum tantum. Principium autem activum ejus est substantia spiritualis, ut dicit Commentator in princ. Cœl. et Mund., lib. 1, comment. 5. Et ideo non est inconveniens, si per novitatem gloriæ motus ille tollatur; non enim eo ablato, natura corporis cœlestis variabitur.

Alias rationes concedimus, scilicet tres primas, quæ sunt ad oppositum, quia debito modo concludunt. Sed quia aliæ duæ videntur concludere quod motus cœli naturaliter cesset, ideo respondendum est ad eas.

Ad primam ergo earum dicendum quod motus cessat, eo habito propter quod est, si illud sequatur motum, et non concomitetur ipsum. Illud autem propter quod est motus cœlestis, secundum philosophos, concomitatur motum, scilicet imitatio divinæ bonitatis in causalitate quam habet super inferiora. Et ideo non oportet quod naturaliter motus ille cesset.

Ad secundam dicendum quod quamvis immobilitas sit simpliciter nobilior quam motus; tamen motus in eo quod per motum potest consequi aliquam perfectam participationem divinæ bonitatis, est nobilior quam quies in illo quod nullo modo per motum posset illam perfectionem consequi. Et ratione hæc terra, quæ est infimum elementorum, est sine motu; quamvis ipse Deus, qui est nobilissimus rerum, sine motu sit, a quo corpora nobiliora moventur. Et inde est etiam quod motus corporum superiorum possent poni secundum viam naturæ perpetuari, nec unquam ad quietem terminari, quamvis motus inferiorum corporum ad quietem terminetur.

ARTICULUS III. — *Utrum in corporibus cœlestibus claritas augebitur in illâ innovatione.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod corporibus cœlestibus claritas non augebitur in illâ innovatione. Innovatio enim illa in corporibus inferioribus erit per ignis purgationem. Sed ignis purgans non pertinet ad corpora cœlestia. Ergo corpora cœlestia non innovabuntur per majoris claritatis susceptionem.

2. Præterea, sicut corpora cœlestia per motum sunt causa generationis in istis inferioribus, ita et per lucem. Sed cessante generatione, cessabit motus, ut dictum est art. præc. Ergo similiter cessabit lux cœlestium corporum, magis quam augeatur.

3. Præterea, si innovato homine, corpora cœlestia innoventur, oportet quod eo deteriorato, fuerint etiam ea deteriorata. Sed hoc non videtur probabile, cum illa corpora sint invariabilia quantum ad eorum substantiam. Ergo nec innovato homine innovabuntur.

4. Præterea, si tunc deteriorata fuerint, oportet quod tantum deteriorata fuerint, quantum dicuntur esse melioranda in hominis innovatione. Sed dicitur Isa. 30, 26, quod *erit lux lunæ sicut lux solis*. Ergo et in primo statu ante peccatum luna lucebat quantum nunc lucet sol. Ergo quodcumque luna erat super terram, faciebat diem, sicut nunc sol, quod manifestè apparet esse falsum per id quod dicitur Genes. 1, quod luna facta est *ut præesset nocti*. Ergo homine peccante, non sunt cœlestia corpora diminuta in lumine; et ita nec eorum lumen augebitur, ut videtur, in hominis glorificatione.

5. Præterea, claritas corporum cœlestium ordinatur ad usum hominis, sicut et aliæ creaturæ. Sed post resurrectionem claritas solis non cedit in hominis usum; dicitur enim Isa. 60, 19: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te*; et Apoc. 21, 23: *Civitas illa non eget sole, neque luna, ut luceant in ea*. Ergo eorum claritas non augebitur.

6. Præterea, non esset sapiens artifex qui maxima instrumenta faceret ad aliquod modicum artificium construendum. Sed homo est quoddam minimum comparatione cœlestium corporum, quæ suâ ingenti magnitudine quasi incomparabiliter hominis quantitatem excedunt; imò etiam totius terræ quantitas se habet ad cœlum, ut punctus ad spheram, sicut astrologi dicunt. Cum ergo Deus sit sapientissimus, non videtur quod finis creationis cœli sit homo; et ita non videtur quod eo peccante cœlum deterioratum sit, nec eo glorificato melioretur.

Sed contra est quod dicitur Isa. 30, 26: *Erit lux lunæ sicut lux solis, et lux solis septemplexiter*.

Præterea, totus mundus innovabitur in melius. Sed cœlum est nobilior pars mundi corporalis. Ergo in melius mutabitur. Sed hoc non potest esse, nisi majori claritate resplendeat. Ergo meliorabitur, et crescet ejus claritas.

Præterea, *omnis creatura quæ ingemiscit et parturit, expectat revelationem gloriæ filiorum Dei*, ut dicitur Rom. 8. Sed corpora cœlestia sunt hujusmodi; ut ibidem dicit Glossa, ord. Ambros. Expectant ergo gloriam sanctorum. Sed non expectarent, nisi ex hoc eis aliquid accresceret. Ergo claritas eis per hoc accrescet, quæ præcipue decorantur.

Respondeo dicendum quod ad hoc innovatio mundi ordinatur ut etiam mundo innovato, manifestis indicibus quasi sensibiliter Deus ab homine videatur. Creatura autem præcipue in Dei cognitionem ducit suâ specie et decore, quæ manifestant sapientiam facientis et gubernantis; unde dicitur Sap. 13, 5: *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri*. Pulchritudo autem cœlestium corporum præcipue consistit in luce; unde Eccli. 43, 10, dicitur: *Species cœli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus*. Et ideo præcipue quantum ad claritatem corpora cœlestia meliorabuntur. Quantitas autem, ut et modus meliorationis, illi soli

cognita est qui erit meliorationis auctor.

Ad primum ergo dicendum quòd ignis purgans non causabit innovationis formam, sed disponet tantum ad eam, purgando à fœditate peccati et ab impuritate commixtionis, quæ in corporibus cœlestibus non invenitur. Et idèò quamvis corpora cœlestia per ignem non sint purganda, sunt tamen divinitus innovanda.

Ad secundum dicendum quòd motus non importat aliquam perfectionem in eo quòd movetur, secundum quòd in se consideratur, cum sit actus imperfecti; quamvis possit pertinere ad perfectionem corporis, in quantum est causa alicujus: sed lux pertinet ad perfectionem corporis lucentis, etiam in substantiâ suâ consideratâ; et idèò postquam corpus cœlestis desinet esse causa generationis, remanebit claritas ejus, et non remanebit motus.

Ad tertium dicendum quòd super illud Isa. 30: *Erit lux lunæ, sicut lux solis*, dicit Glossa (interl.): *Omnia propter hominem facta, sunt in ejus lapsu pejorata, et sol, et luna suo lumine minorata*; quæ quidem minoratio à quibusdam intelligitur secundum realem minorationem luminis. Nec obstat quòd corpora cœlestia secundum naturam sunt invariabilia, quia illa variatio facta est à divinâ virtute. Alii verò probabilius intelligunt, minorationem illam esse dicentes non secundum realem luminis defectum, sed quoad usum hominis, qui non tantum beneficium ex lumine corporum cœlestium post peccatum consecutus est, quantum ante fuisset; per quem etiam modum dicitur Genes. 3, 17: *Maledicta terra in opere tuo.... spinas, et tribulos germinabit tibi*; quæ tamen etiam ante spinas et tribulos germinasset, sed non in hominis pœnam. Nec tamen sequitur, si lux cœlestium corporum per essentiam minorata non est homine peccante, quòd realiter non sit augenda in ejus glorificatione, quia peccatum hominis non immutavit statum universi; cum etiam homo prius, sicut et post, animalem vitam habuerit, quæ motu et generatione corporalis creaturæ indiget; sed glorificatio hominis statum totius corporalis creaturæ immutabit, ut dicitur quæst. 76, art. 7. Et idèò non est simile.

Ad quartum dicendum quòd minoratio illa, ut probabilius æstimatur, non fuit secundum substantiam, sed secundum effectum. Unde non sequitur quòd luna existens super terram diem fecisset, sed quòd tantum commodum ex lumine lucæ homo tunc habuisset, sicut nunc habet ex lumine solis. Sed post resurrectionem, quando lux lunæ augebitur secundum rei veritatem, non erit alicubi nox super terram, sed solum in centro terræ, ubi erit infernus, quia tunc, ut dicitur, luna lucebit quantum lucet nunc sol; sol autem in septuplum plus quam nunc; corpora autem beatorum septies magis sole, quamvis hoc non sit aliqua auctoritate vel ratione probatum.

Ad quintum dicendum quòd aliquid potest cedere in usum hominis dupliciter: uno modo propter necessitatem, et sic nulla creatura cedit in usum hominis, quia ex Deo sufficientiam plenam habebit. Et hoc significatur Apoc. 21, 23, in auctoritate inductâ, quæ dicit quòd *civitas illa non eget sole neque luna*. Alius usus est ad majorem perfectionem, et sic homo aliis creaturis utetur, non tamen quasi necessariis ad perveniendum in finem, sicut nunc eis utitur.

Ad sextum dicendum quòd ratio illa est Rabbi Moysis, qui, lib. 3 *Dux errantium*, cap. 14, omninò improbare nititur mundum propter hominem esse factum. Unde et hoc quod in veteri Testamento de innovatione mundi legitur, sicut patet in auctoritatibus Isaïæ inductis, dicit esse metaphoricè dictum; ut sicut alicui dicitur obtenebrari sol, quando in magnam tristitiam incidit, ut nesciat quid faciat (qui etiam modus loquendi consuetus est in Scripturâ), ita etiam è converso dicitur ei sol magis lucere, et totus mundus innovari, quando ex statu tristitiæ in maximam exultationem convertitur. Sed hoc dissonat

ab auctoritatibus et expositionibus sanctorum. Unde rationi illi inductæ hoc modo respondendum est, quòd quamvis corpora cœlestia maximè excedant corpus humanum, tamen multò plus excedit anima rationalis corpora cœlestia, quàm ipsa excedant corpus humanum. Unde non est inconveniens, si corpora cœlestia propter hominem esse facta dicantur, non tamen sicut propter principalem finem, quia principalis finis omnium est Deus.

ARTICULUS IV. — *Utrum elementa innovabuntur per receptionem alicujus claritatis.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd elementa non innovabuntur per receptionem alicujus claritatis. Sicut enim lux est qualitas corporis cœlestis propria; ita calidum et frigidum, humidum et siccum sunt propriae qualitates elementorum. Ergo sicut cœlum innovatur per augmentum claritatis, ita debent innovari elementa per augmentum qualitatum activarum et passivarum.

2. Præterea, rarum et densum sunt qualitates elementorum, quas elementa in illâ innovatione non amittunt. Sed raritas et densitas elementorum resistere videntur claritati, cum corpus clarum oporteat esse condensatum; unde raritas aeris non videtur quòd possit claritatem pati; et similiter nec densitas terræ, quæ pervietatem tollit. Ergo non potest esse quòd elementa innoventur per alicujus claritatis additionem.

3. Præterea, constat quòd damnati erunt in terrâ. Sed ipsi erunt in tenebris non solum interioribus, sed etiam exterioribus. Ergo terra non dotabitur claritate in illâ innovatione, et eadem ratione nec alia elementa.

4. Præterea, multiplicatio claritatis in elementis multiplicat calorem. Si igitur in illâ innovatione erit major claritas elementorum quàm nunc sit, erit etiam per consequens major caliditas; et sic videtur quòd transmutabuntur à suis naturalibus qualitatum, quæ insunt eis secundum certam mensuram, quod est absurdum.

5. Præterea, bonum universi, quod consistit in ordine et harmoniâ partium, dignius est quàm aliquod bonum alicujus naturæ singularis. Sed si una creatura efficiatur melior, tollitur bonum universi, quia non remanebit eadem harmonia. Ergo si corpora elementaria, quæ, secundum gradum suæ naturæ quem tenent in universo, claritatis debent esse expertia, claritatem accipiant, magis ex hoc deperibit perfectio universi, quàm accrescet.

Sed contra est quod dicitur Apoc. 21, 1: *Vidi cœlum novum et terram novam*. Sed cœlum innovabitur per majorem claritatem. Ergo et terra, et similiter alia elementa.

Præterea, corpora inferiora sunt in usum hominis, sicut et superiora. Sed creatura corporalis remunerabitur propter ministerium quod homini exhibuit, ut videtur dicere Glossa, Rom. 8 (Ambros., sup. illud: *Omnis creatura ingemiscit*, et Gloss. ord. Hieron., sup. illud Isa. 30: *Et erit lux lunæ*). Ergo etiam elementa clarificabuntur, sicut corpora cœlestia.

Præterea, corpus hominis est ex elementis compositum. Ergo partes elementorum quæ sunt in corpore hominis, glorificato homine glorificabuntur per receptionem claritatis. Sed eandem convenit esse dispositionem totius et partis. Ergo et ipsa elementa convenit claritate dotari.

Respondeo dicendum quòd sicut est ordo cœlestium spirituum ad terrenos spiritus, scilicet humanos, ita etiam est ordo cœlestium corporum ad corpora terrestria. Cum ergo creatura corporalis sit facta propter spiritualem, et per eam regatur, oportet similiter disponi corporalia, sicut et spiritalia disponuntur. In illâ autem ultimâ rerum consummatione spiritus inferiores accipient proprietates superiorum spirituum, quia homines erunt sicut angeli in celo, sicut dicitur Matth. 22, 30. Et hoc erit, in quantum

ad maximam perfectionem perveniet id secundum quod humanus spiritus cum angelico convenit. Unde etiam similiter cum corpora inferiora cum cœlestibus non communicent nisi in naturâ lucis et diaphani, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 68, oportet corpora inferiora maximè perfici secundum claritatem. Unde omnia elementa claritate quâdam vestientur; non tamen æqualiter, sed secundum suum modum: dicitur enim quod terra erit in superficie exteriori per via sicut vitrum, aqua sicut crystallus, aer ut cœlum, ignis ut luminaria cœli.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dictum est art. 1 huj. quæst., innovatio mundi ordinatur ad hoc quod homo etiam sensu in corporibus quodammodo per manifesta indicia Divinitatem videat. Inter sensus autem nostros spiritualior est visus et subtilior. Et ideò quantum ad qualitates visivas, quarum principium est lux, oportet omnia corpora inferiora maximè meliorari. Qualitates autem elementares pertinent ad tactum, qui est maximè materialis, et earum excessus contrarietatis magis est contristativus quàm delectativus; excessus autem lucis erit delectabilis, cum contrarietatem non habeat nisi propter organi debilitatem, quæ tunc non erit.

Ad secundum dicendum quod aer non erit clarus, sicut radios projiciens, sed sicut diaphanum illuminatum. Terra verò, quamvis ex naturâ suâ opacitatem habeat propter defectum lucis, tamen ex divinâ virtute in sui superficie gloriâ claritatis vestietur, sine præjudicio densitatis ipsius.

Ad tertium dicendum quod in loco inferni non erit terra glorificata per claritatem; sed loco hujus gloriæ habebit pars illa terræ spiritus rationales hominum et dæmonum, qui quamvis ratione culpæ sint infirmi, tamen ex dignitate naturæ sunt quilibet qualitate corporali superiores.

Vel dicendum quod etiamsi sit tota terra glorificata, nihilominus reprobi in tenebris exterioribus erunt, quia etiam ignis inferni, qui quantum ad aliquid eis lucebit, quantum ad aliud eis lucere non poterit.

Ad quartum dicendum quod claritas illa erit in istis corporibus, sicut est in corporibus cœlestibus, in quibus caliditatem non causat, quia corpora ista tunc inalterabilia erunt, sicut sunt modò cœlestia.

Ad quintum dicendum quod non tolletur propter meliorationem elementorum ordo universi, quia etiam omnes aliæ partes meliorabuntur, et sic remanebit eadem harmonia.

ARTICULUS V. — *Utrum plantæ et animalia remanebunt in illâ innovatione.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod plantæ et animalia remanebunt in illâ innovatione. Elementis enim non debet aliquid subtrahi quod ad eorum ornatum pertinet. Sed animalibus et plantis elementa ornari dicuntur. Ergo non auferentur in illâ innovatione.

2. Præterea, sicut elementa homini servierunt, ita etiam animalia, et plantæ, et corpora mineralia. Sed elementa propter prædictum ministerium glorificabuntur. Ergo similiter et animalia, et plantæ, et corpora mineralia glorificabuntur.

3. Præterea, universum remanebit imperfectum, si aliquid quod est de perfectione ejus, auferatur. Sed species animalium, et plantarum, et corporum mineralium sunt de perfectione universi. Cum ergo non debeat dici quod mundus in suâ innovatione imperfectus remaneat, videtur quod oporteat dicere plantas et alia animalia remanere.

4. Præterea, animalia et plantæ habent nobiliorem formam quàm ipsa elementa. Sed mundus in illâ finali innovatione in melius immutabitur. Ergo magis debent remanere animalia et plantæ quàm elementa, cum sint nobiliora.

5. Præterea, inconveniens est dicere quod naturalis appetitus frustretur. Sed secundum naturalem appetitum animalia et plantæ appetit esse perpetua,

etsi non secundum individuum, saltem secundum speciem, et ad hoc ordinatur eorum generatio continua, ut in 2 de Gener., text. 59, dicitur. Ergo inconveniens est dicere quod istæ species aliquando deficient.

Sed contra, si plantæ et animalia remanebunt, aut omnia aut quædam. Si omnia, oportebit etiam animalia bruta, quæ prius fuerunt mortua, resurgere, sicut et homines resurgent: quod dici non potest; quia cum forma eorum in nihilum cedat, non potest eadem numero resumari. Si autem non omnia, sed quædam, cum non sit major ratio de uno quàm de alio quod in perpetuum maneat, videtur quod nullum eorum in perpetuum remanebit. Sed quicquid remanebit post mundi innovationem, in perpetuum erit, generatione et corruptione cessante. Ergo plantæ et animalia penitus post mundi innovationem non erunt.

Præterea, secundum Philosophum, in 2 de Gener., text. 55 et seq., in animalibus, et plantis, et hujus, modi corruptibilibus speciei perpetuitas non conservatur nisi ex continuatione motus cœlestis. Sed tunc ille cessabit. Ergo non poterit perpetuitas in illis speciebus conservari.

Præterea, cessante fine, cessare debet id quod est ad finem. Sed animalia et plantæ facta sunt ad animalem vitam hominis sustentandam; unde dicitur Genes. 9, 3: *Sicut olera virentia dedi vobis omnem carnem* (1). Ergo cessante viâ hominis animali, debent cessare animalia et plantæ. Sed post illam innovationem animalis vita in homine non erit. Ergo nec plantæ nec animalia remanere debent.

Respondeo dicendum quod cum innovatio mundi propter hominem fiat, oportet quod innovationi hominis conformetur. Homo autem innovatus de statu corruptionis in incorruptionem transibit, et statum perpetuæ quietis; unde dicitur 1 ad Corinth. 15, 53: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Et ideò mundus hoc modo innovabitur, ut abjectâ omni corruptione, perpetuò maneat in quiete. Unde ad illam innovationem nihil ordinari poterit nisi quod habet ordinem ad incorruptionem. Hujusmodi autem sunt corpora cœlestia, elementa et homines. Corpora enim cœlestia secundum sui naturam incorruptibilia sunt et secundum totum et secundum partes; elementa verò sunt quidem corruptibilia secundum partes, sed incorruptibilia secundum totum; homines verò corrumpuntur et secundum totum et secundum partes; sed hoc est ex parte materiæ, non ex parte formæ, scilicet animæ rationalis, quæ post corruptionem hominis remanet incorrupta. Animalia verò, bruta et plantæ, et mineralia, et omnia corpora mixta corrumpuntur et secundum totum et secundum partem, et ex parte materiæ quæ formam amittit, et ex parte formæ quæ actu non manet; et sic nullo modo habent ordinem ad incorruptionem. Unde in illâ innovatione non manebunt, sed sola ea quæ dicta sunt.

Ad primum ergo dicendum quod hujusmodi corpora dicuntur esse ad ornatum elementorum, in quantum virtutes activæ et passivæ generales, quæ sunt in elementis, ad speciales actiones contrahuntur; et ideò sunt ad ornatum elementorum in statu actionis et passionis. Sed hic status in elementis non remanebit; unde nec animalia nec plantas remanere oportet.

Ad secundum dicendum quod nec animalia, nec plantæ, nec aliqua alia corpora in ministrando homini aliquid meruerunt, cum libertate arbitrii careant; sed pro tanto dicuntur quædam corpora remunerari, quia homo hoc meruit ut illa innovarentur quæ ad innovationem ordinem habent. Plantæ autem et animalia non habent ordinem ad innovationem incorruptionis, ut prædictum est in corp. art.; unde ex hoc homo non meruit ut innovarentur, quia nullus

(1) Vulgata: *Quasi olera virentia tradidi vobis omnia.*

potest alteri mereri, nisi id cuius est capax, nec etiam ipse sibi ipsi.

Unde etiam dato quòd animalia bruta mererentur in ministèrio hominis, non tamen essent innovanda.

Ad tertium dicendum quòd sicut perfectio hominis multipliciter assignatur (est enim perfectio naturæ conditæ et naturæ glorificatæ), ita etiam perfectio universi est duplex: una secundum statum huiusmodi mutabilitatis; altera secundum statum futuræ novitatis. Plantæ autem et animalia sunt de perfectione ejus secundum statum istum, non autem secundum statum novitatis illius, cum ordinem ad eam non habeant.

Ad quartum dicendum quòd quamvis animalia et plantæ quantum ad quædam alia sint nobiliora quàm ipsa elementa, tamen quantum ad ordinem incorruptionis elementa sunt nobiliora, ut ex dictis patet in corp. art.

Ad quintum dicendum quòd naturalis appetitus ad perpetuitatem, qui inest animalibus et plantis, est accipiendus secundum ordinem ad motum cœli, ut tantum scilicet in esse permanent, quantum motus cœli durabit; non enim potest esse appetitus in effectu ut permaneat ultra causam suam. Et ideò si cessante primi mobilis motu, plantæ et animalia non remaneant secundum speciem, non sequitur appetitum naturalem frustrari.

QUÆSTIO XCII.

DE VISIONE DIVINÆ ESSENTIÆ PER COMPARATIONEM AD BEATOS. — (In tres articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de his quæ spectant ad beatos post iudicium generale. Et primò de visione eorum respectu divinæ essentiæ, in qua eorum beatitudo principaliter consistit; secundò de eorum beatitudine et eorum mansionibus; tertio de modo quo se erga damnatos habebunt; quartò de dotibus ipsorum, quæ in beatitudine eorum continentur; quòto de aureolis quibus eorum beatitudo perficitur et decoratur.

Circa primum quærentur tria: 1° utrùm sancti videbunt Deum per essentiam; 2° utrùm videbunt eum oculo corporali; 3° utrùm videndo Deum videbunt omnia quæ Deus videt.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrùm intellectus humanus possit pervenire ad videndum Deum per essentiam. — (S. Thom., 4, dist. 49, quæst. 2, art. 1, 2 et 5.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectus humanus non possit pervenire ad videndum Deum per essentiam, quia Joan. 1, 18, dicitur: *Deum nemo vidit unquam*; et exponit Chrysostomus, hom. 14 in Joan., aliquant. à princ., quòd *nec ipsæ cœlestes essentiæ (ipsa dico Cherubim et Seraphim) ipsum, ut est, unquam videre potuerunt*. Sed hominibus non promittitur nisi æqualitas angelorum, Matth. 22, 30: *Erunt sicut angeli Dei in cœlo*. Ergo nec sancti in patria Deum per essentiam videbunt.

2. Præterea, Dionysius sic argumentatur in 1 de divin. Nom., lect. 1: *Cognitio non est nisi existentium*. Omne autem existens finitum est, cum sit in aliquo genere determinatum; et sic Deus, cum infinitus sit, est super omnia existentia. Ergo ejus non est cognitio, sed est super omnem cognitionem.

3. Præterea, Dionysius in 1 de Myst. theolog., in fin., ostendit quòd perfectissimus modus quo intellectus noster Deo conjungi potest, est in quantum conjungitur ei ut ignoto. Sed illud quod est visum per essentiam, non est ignotum. Ergo impossibile est quòd intellectus noster per essentiam Deum videat.

4. Præterea, Dionysius in epist. ad Caium monachum, quæ est 1, dicit quòd *superpositæ Dei tenebræ (quas abundantiam lucis appellat) cooperiuntur omni lumini, et absconduntur omni cognitioni, et si aliquis videns Deum intellexit quod vidit, non ipsum vidit, sed aliquid eorum quæ sunt ejus*. Ergo nullus intellectus creatus poterit Deum per essentiam videre.

5. Præterea, sicut Dionysius dicit in epist. ad Dorotheum, quæ est 5, circ. princ., *invisibilis quidem est Deus existens propter exceedentem claritatem*. Sed

claritas ejus sicut excedit intellectum hominis in viâ, ita excedit intellectum hominis in patriâ. Ergo sicut invisibilis est in viâ, sic erit invisibilis in patriâ.

6. Præterea, cum intelligibile sit perfectio intellectus, oportet esse proportionem inter intelligibile et intellectum, sicut inter visibile et visum. Sed non est accipere proportionem aliquam inter intellectum nostrum et essentiam divinam, cum in infinitum distent. Ergo intellectus noster non poterit pertingere ad essentiam divinam videndam.

7. Præterea, plus distat Deus ab intellectu nostro quàm intelligibile creatum à sensu. Sed sensus nullo modo potest pertingere ad creaturam spirituales videndam. Ergo nec intellectus noster poterit pertingere ad videndam divinam essentiam.

8. Præterea, quodcumque intellectus intelligit aliquid in actu, oportet quòd informetur per similitudinem intellecti, quæ est principium intellectualis operationis in tale objectum terminatæ, sicut calor est principium calefactionis. Si ergo intellectus noster Deum intelligat, oportet quòd hoc fiat per aliquam similitudinem informantem ipsum intellectum. Hoc autem non potest esse ipsa divina essentia, quia formæ et formati oportet esse unum esse; divina autem essentia ab intellectu nostro differt secundum essentiam et esse. Ergo oportet quòd forma quâ informatur intellectus noster intelligendo Deum, sit aliqua similitudo impressa à Deo in intellectum nostrum. Sed similitudo illa, cum sit quid creatum, non potest ducere in Dei cognitionem, nisi sicut effectus in causam. Ergo impossibile est ut intellectus noster Deum videat nisi per effectum ipsius. Sed visio Dei quæ est per effectum ejus, non est visio Dei per essentiam. Ergo intellectus noster non poterit Deum per essentiam videre.

9. Præterea, divina essentia magis distat ab intellectu nostro quàm quicumque angelus vel intelligentia. Sed, sicut dicit Avicenna in suâ Metaphys., tract. 3, cap. 8, *intelligentiam esse in nostro intellectu, non est essentiam intelligentiæ esse in intellectu nostro*; quia sic scientia quam de intelligentiâ habemus, esset substantia et non accidens, sed hoc est, *impressionem intelligentiæ esse in nostro intellectu*. Ergo et Deus non est in intellectu nostro, ut intelligatur à nobis, nisi in quantum impressio ejus est in intellectu. Sed illa impressio non potest ducere in cognitionem divinæ essentiæ, quia cum in infinitum distet à divinâ essentiâ, degenerat in aliam speciem, multò amplius quàm si species albi degeneraret in speciem nigri. Ergo sicut ille in cuius visu species albi degenerat in speciem nigri, propter indispositionem organi, non dicitur videre album, ita nec intellectus noster, qui solum per huiusmodi impressionem Deum intelligit, eum per essentiam poterit videre.

10. Præterea, *in rebus separatis à materiâ idem est intelligens, et quod intelligitur*, ut patet in 3 de Animâ, text. 15. Sed Deus est maximè à materiâ separatus. Cum ergo intellectus, qui est creatus, non possit ad hoc pertingere ut fiat essentia increata, non poterit esse quòd intellectus noster Deum per essentiam videat.

11. Præterea, omne illud quod videtur per essentiam, de eo scitur quid est. Sed de Deo intellectus noster non potest scire quid est: sed solum quid non est, sicut Dionysius dicit, cap. 7 de div. Nom., lect. 4, et Damascenus lib. 1 orth. Fid., c. 4, à med. Ergo intellectus noster Deum per essentiam videre non poterit.

12. Præterea, omne infinitum, in quantum infinitum, ignotum est. Sed Deus est modis omnibus infinitus. Ergo est omnino ignotus. Ergo per essentiam ab intellectu creato videri non poterit.

13. Præterea, Augustinus dicit in lib. de videndo Deo, epist. 147, al. 112, cap. 7, 8 et 15, *Deus est naturâ invisibilis*. Sed ea quæ insunt Deo per naturam, non possunt aliter se habere. Ergo non potest esse quòd per essentiam videatur.

14. Præterea, omne quod est alio modo, et alio modo videtur, non videtur secundum id quod est. Sed Deus alio modo est, et alio modo videbitur à sanctis in patriâ: est enim per modum suum; sed videbitur à sanctis per modum eorum. Ergo non videbitur à sanctis secundum illud quod est, et sic non videbitur per essentiam.

15. Præterea, illud quod per medium videtur, non videtur per essentiam. Sed Deus in patriâ videbitur per medium, quod est lumen gloriæ, ut patet in psal-35, 10: *In lumine tuo videbimus lumen*. Ergo non videbitur per essentiam.

16. Præterea, Deus in patriâ videbitur facie ad faciem, ut dicitur 1 Corinth. 13. Sed hominem, quem facie ad faciem videmus, videmus per similitudinem. Ergo Deus in patriâ videbitur per similitudinem, et sic non per essentiam.

Sed contra est quod dicitur 1 Corinth. 13, 12: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*. Sed id quod videtur facie ad faciem, videtur per essentiam. Ergo Deus per essentiam videbitur à sanctis in patriâ.

Præterea, 1 Joan. 3, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Ergo videbimus eum per essentiam.

Præterea, 1 Corinth. 15, super illud: *Cum traderit regnum Deo et Patri*, dicit Glossa ord.: *Ubi* (scilicet in patriâ) *essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti videbitur, quod solum mundis cordibus dabitur, quæ est summa beatitudo*. Beati ergo Deum per essentiam videbunt.

Præterea, Joan. 14, 21, dicitur: *Si quis diligit me, diligetur à Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum*. Sed illud quod manifestatur, per essentiam videtur. Ergo Deus à sanctis in patriâ essentialiter videbitur.

Præterea, Exodi 33, super illud: *Non videbit me homo, et vivet*, Gregorius, lib. 18 Moral., cap. 18, improbat opinionem illorum qui dicebant quod in illâ regione beatitudinis Deus in claritate sua conspici potest, sed in naturâ videri non potest; quia aliud non est ejus claritas, et ejus natura. Sed natura ejus est essentia ejus. Ergo videbitur per essentiam suam.

Præterea, sanctorum desiderium non potest omnino frustrari; sed sanctorum desiderium commune est ut Deum per essentiam videant, ut patet Exodi 33, 13: *Ostende mihi gloriam tuam*; et in psal. 72, 20: *Ostende faciem tuam, et salvi erimus*; et Joan. 14, 8: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*. Ergo sancti per essentiam Deum videbunt.

Respondeo dicendum quod sicut secundum fidem ponimus finem ultimum humanæ vitæ esse visionem Dei, ita philosophi posuerunt ultimam hominis felicitatem esse intelligere substantias à materiâ separatas secundum esse. Et ideo circa hanc quæestionem eadem difficultas et diversitas invenitur apud philosophos et apud theologos. Quidam enim philosophi posuerunt quod intellectus noster possibilis nunquam potest ad hoc pervenire ut intelligat substantias separatas: sicut Alpharabius in fine suæ Ethicæ, quam vis contrarium dixerit in libro de Intellectu, ut Commentator refert in 3 de Animâ, comment. 36. Et similiter quidam theologi posuerunt quod intellectus humanus nunquam potest ad hoc pervenire ut Deum per essentiam videat. Et utrosque ad hoc movit distantia inter intellectum nostrum, et essentiam divinam, et alias substantias separatas. Cum enim intellectus in actu sit quodammodo unum cum intelligibili in actu, videtur difficile quomodo intellectus creatus aliquo modo fiat essentia increata. Unde Chrysostomus dicit, hom. 14 in Joan., aliquant. à princ.: *Quomodo creabile videt increabile?* Et major difficultas in hoc est illis qui ponunt intellectum possibilem esse generabilem, et corruptibilem, utpote virtutem à corpore dependentem, non solum respectu visionis divinæ, sed etiam respectu visionis quarumcumque substantiarum separatarum. Sed hæc positio stare omnino non po-

test. Primò quia repugnat auctoritati Scripturæ canonicæ, ut Augustinus dicit in libro de videndo Deo, epist. 147, al. 112, cap. 5. Secundò quia cum intelligere sit maximè propria operatio hominis, oportet quod secundum eam assignetur sibi sua beatitudo, cum hæc operatio in ipso perfecta fuerit. Cum autem perfectio intelligentis, in quantum hujusmodi, sit ipsum intelligibile, si in perfectissimâ operatione intellectus homo non perveniat ad videndam essentiam divinam, sed ad aliquid aliud, oportebit dicere quod aliquid aliud sit beatificans ipsum hominem quam Deus; et cum ultima perfectio ejuslibet sit in conjunctione ad suum principium, sequitur quod aliquid aliud sit principium effectivum hominis quam Deus; quod est absurdum secundum nos; et similiter est absurdum apud philosophos, qui ponunt animas nostras à substantiis separatis emanare, ut in fine eas possimus intelligere. Unde oportet ponere, secundum nos, quod intellectus noster quandoque perveniat ad videndam essentiam divinam; et secundum philosophos, quod perveniat ad videndam essentiam substantiarum separatarum.

Quomodo autem hoc possit accidere, restat investigandum. Quidam enim posuerunt, ut Alpharabius et Avempace, quod ex hoc ipso quod intellectus noster intelligit quæcumque intelligibilia, pertingit ad videndam essentiam substantiæ separatæ. Et ad hoc ostendendum procedunt duobus modis. Quorum primus est quod sicut natura speciei non diversificatur in diversis individuis, nisi secundum quod conjungitur principiis individuantiis, ita forma intellecta non diversificatur apud me et te, nisi secundum quod conjungitur diversis formis imaginalibus; et ideo quando intellectus separat formam intellectam à formis imaginabilibus, remanet quidditas intellecta, quæ est una et eadem apud diversos intelligentes, et hujusmodi est quidditas substantiæ separatæ. Et ideo quando intellectus noster ad summam abstractionem quidditatis intelligibilis cujuscumque pervenit, intelligit per hoc quidditatem substantiæ separatæ, quæ est ei similis. Secundus modus est, quia intellectus noster natus est abstrahere quidditatem ab omnibus intelligibilibus habentibus quidditatem. Si ergo quidditas, quam abstrahit ab hoc singulari habente quidditatem, sit quidditas non habens quidditatem, intelligendo eam intelligit quidditatem substantiæ separatæ, quæ est talis dispositionis, eò quod substantiæ separatæ sunt quidditates subsistentes, quæ non habent quidditates; quidditas enim simplicis est ipsum simplex, ut Avicenna dicit, *Metaphysic. tract. 3, cap. 8*. Si autem quidditas abstracta ab hoc particulari sensibili sit quidditas habens quidditatem; ergo quidditatem illam intellectus natus est abstrahere: et ita cum non sit abire in infinitum, erit devenire ad quidditatem non habentem quidditatem, per quam intelligitur quidditas separata.

Sed iste modus non videtur esse sufficiens. Primò quia quidditas substantiæ materialis, quam intellectus abstrahit, non est ejusdem rationis cum quidditatibus substantiarum separatarum; et ita per hoc quod intellectus noster abstrahit quidditates rerum materialium, et cognoscit eas, non sequitur quod cognoscat quidditatem separatæ substantiæ, et præcipuè divinam essentiam, quæ maximè est alterius rationis ab omni quidditate creatâ. Secundò quia dato quod esset ejusdem rationis, tamen cognitâ quidditate rei compositæ, non cognosceretur quidditas substantiæ separatæ, nisi secundum genus remotissimum, quod est substantia. Hæc autem cognitio est imperfecta, nisi deveniatur ad propria rei. Qui enim cognoscit hominem solum in quantum est animal, non cognoscit eum nisi secundum quid, et in potentia; et multò minus cognoscit eum, si non cognoscat nisi substantiæ naturam in ipso. Unde sic cognoscere Deum, vel alias substantias separatas, non est videre essentiam divinam, vel quidditatem substantiæ separatæ;

sed est cognoscere per effectum, et quasi in speculo.

Et ideò alius modus intelligendi substantias separatas ponitur ab Avicennâ, in suâ Metaphysicâ, scilicet quòd substantiæ separatae intelliguntur à nobis per intentiones suarum quidditatum, quæ sunt quædam earum similitudines, non abstractæ ab eis, quia ipsæmet sunt immateriales, sed impressæ ab eis in animabus nostris. Sed hic modus etiam non videtur nobis sufficere ad visionem divinam, quam quærimus. Constat enim quòd *omne quod recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis*. Et ideò similitudo divinæ essentiæ impressa in intellectu nostro erit per modum nostri intellectus. Modus autem intellectus nostri deficiens est à perfectâ receptione divinæ similitudinis. Defectus autem perfectæ similitudinis potest lot modis accidere, quot modis dissimilitudo invenitur. Uno enim modo est deficiens similitudo, quando participatur forma secundum eandem rationem speciei, sed non secundum eundem perfectionis modum; sicut est similitudo deficiens ejus qui parum habet de Albedine, ad illum qui multum habet. Alio modo adhuc magis deficiens, quando non pervenitur ad eandem rationem speciei, sed tantum ad eandem rationem generis; sicut est similitudo inter illum qui habet colorem citrinum, vel subflavum, et illum qui habet colorem album. Alio modo adhuc est magis deficiens, quando ad rationem eandem generis non pertingit, sed solum secundum analogiam, sive proportionem: sicut est similitudo albedinis ad hominem, in eo quòd utrumque est ens; et hoc modo est deficiens omnis similitudo quæ est recepta in creaturâ respectu divinæ essentiæ. Ad hoc autem quòd visus cognoscat albedinem, oportet quòd recipiatur in eo similitudo albedinis secundum rationem suæ speciei, quamvis non secundum eundem modum essendi, quia habet alterius modi *esse* forma in sensu, et in re extra animam; si enim fieret in oculo forma citrini, non diceretur oculus videre albedinem. Et similiter ad hoc quòd intellectus intelligat aliquam quidditatem, oportet quòd fiat in eo similitudo ejusdem rationis secundum speciem, quamvis fortè non sit idem modus essendi utrobique; non enim forma existens in intellectu, vel sensu, est principium cognitionis secundum modum essendi quem habet utrobique, sed secundum rationem in quâ communicat cum re exteriori. Et ita patet quòd per nullam similitudinem receptam in intellectu creato potest Deus intelligi, ita quòd essentia ejus videatur immediatè. Unde etiam quidam ponentes divinam essentiam solum per hunc modum videri, dixerunt quòd ipsa essentia non videbitur, sed quidam fulgor, quasi radius ipsius. Unde nec iste modus sufficit ad visionem divinam, quam quærimus.

Et ideò accipiendus est alius modus, quem etiam quidam philosophis posuerunt, scilicet Alexander et Averroes, in 3 de Animâ, comment. 5 et 36. Cum enim in quâlibet cognitione sit necessaria aliqua forma, quæ res cognoscatur aut videatur, forma ista quæ in intellectu perficitur ad videndas substantias separatas, non est quidditas quam intellectus abstrahit à rebus compositis, ut dicebat prima opinio; neque aliqua impressio relicta à substantiâ separata in intellectu nostro, ut dicebat secunda; sed est ipsa substantia separata, quæ conjungitur intellectui nostro ut forma, ut ipsa sit quòd intelligitur et quo intelligitur. Quidquid autem sit de aliis substantiis separatis, tamen istum modum oportet nos accipere in visione Dei per essentiam, quia quâcumque aliâ formâ informaretur intellectus noster, non posset per eam duci in essentiam divinam. Quod quidem non debet intelligi, quasi divina essentia sit vera forma intellectus nostri, vel quòd ex eâ et intellectu nostro efficiatur unum simpliciter, sicut in naturalibus ex formâ et materiâ naturali; sed quia proportio essentiæ divinæ ad intellectum nostrum est sicut proportio formæ ad materiam. Quandoquæque enim aliqua duo quorum unum est altero

perfectius, recipiuntur in eodem receptibili, proportio unius duorum ad alterum, scilicet magis perfecti ad minus perfectum, est sicut proportio formæ ad materiam, sicut lux et color recipiuntur in diaphano, quorum lux se habet ad colorem sicut forma ad materiam: et ita cum in animâ recipiatur lux intellectiva, et ipsa divina essentia in habitans, licet non per eundem modum, essentia divina se habeat ad intellectum sicut forma ad materiam. Et quòd hoc sufficiat ad hoc quòd intellectus per divinam essentiam possit videre ipsam divinam essentiam, hoc modo potest ostendi. Sicut enim ex formâ naturali quâ aliquid habet *esse*, et materiâ efficitur unum ens simpliciter, ita ex formâ, quâ intellectus intelligit, et ipso intellectu fit unum in intelligendo. In rebus autem naturalibus res per se subsistens, non potest forma esse alicujus materiæ, si illa res habeat materiam partem sui, quia non potest esse ut materia sit forma alicujus. Sed si illa res per se subsistens sit forma tantum, nihil prohibet eam effici formam alicujus materiæ, et fieri, *quod est* (1) ipsius compositi, sicut patet de animâ. In intellectu autem oportet accipere ipsum intellectum in potentiâ quasi materiam, et speciem intellegibilem quasi formam; et intellectus in actu intelligens erit quasi compositum ex utroque. Unde si sit aliqua res per se subsistens, quæ non habeat aliquid in se præter id quod est intelligibile in ipsâ, talis res per se poterit esse forma, quâ intelligit intellectus. Res autem quælibet est intelligibilis secundum id quod habet de actu, non secundum id quod habet de potentiâ, ut patet in 9 Metaph., text. 20. Et hujus signum est quòd oportet formam intellegibilem abstrahere à materiâ, et ab omnibus proprietatibus materiæ. Et ideò cum divina essentia sit actus purus, poterit esse forma, quâ intellectus intelligit: et hæc erit visio beatificans. Et ideò dicit Magister, 2, dist. 1, quòd unio animæ ad corpus est quoddam exemplum illius beatæ unionis quâ spiritus unitur Deo.

Ad primum ergo dicendum quòd auctoritas illa potest tripliciter exponi, ut patet per Augustinum, in lib. de videndo Deo, epist. 147, al. 112, cap. 6 et 9. Uno modo ut excludatur corporalis visio, quæ nemo vidit vel visurus est Deum in essentiâ suâ; alio modo ut excludatur intellectualis visio Dei per essentiam ab eis qui in istâ mortali carne vivunt; alio modo ut excludatur visio comprehensionis ab intellectu creato. Et sic intelligit Chrysostomus; unde subdit: *Notitiam hæc dicit evangelista certissimam considerationem, et comprehensionem tantam, quantum habet Pater de Filio*. Et hic est intellectus evangelistæ; unde subdit: *Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit*; per comprehensionem volens probare Filium esse Deum.

Ad secundum dicendum quòd sicut Deus excedit omnia existentia, quæ habent *esse* determinatum, per essentiam suam infinitam; ita cognitio sua, quæ cognoscit, est super omnem cognitionem. Unde quæ est proportio cognitionis nostræ ad essentiam nostram creatam, ea est proportio cognitionis divinæ ad essentiam suam infinitam. Ad cognitionem autem duo concurrunt, scilicet cognoscens, et quod cognoscitur. Visio autem illa quæ Deum per essentiam videbimus, est eadem cum visione quæ Deus se videt, ex parte ejus quo videtur: quia sicut ipse se videt per essentiam suam, ita et nos videbimus eum. Sed ex parte cognoscentis invenitur diversitas, quæ est inter intellectum divinum et nostrum. In cognoscendo autem id quod cognoscitur, sequitur formam quæ cognoscimus, quia per formam lapidis videmus lapidem. Sed efficacia in cognoscendo sequitur virtutem cognoscentis; sicut qui habet visum fortio-rem, acutius videt. Et ideò in illâ visione nos idem videbimus quod Deus videt, scilicet essentiam suam, sed non ita efficaciter.

Ad tertium dicendum quòd Dionysius loquitur ibi de cognitione quæ Deum in viâ cognoscimus per ali-

(1) AL., quod est

quam formam creatam, quā intellectus noster formatur ad Deum videndum. Sed, sicut dicit Augustinus, loc. sup. cit., *Deus omnem formam intellectus nostri subterfugit*, quia quamcumque formam intellectus noster concipiat, illa forma non pertingit ad rationem divinæ essentia. Et ideo ipse non potest esse pervius intellectui nostro; sed in hoc eum perfectissimè cognoscimus in statu viæ quòd scimus eum esse super omne id quòd intellectus noster concipere potest; et sic ei conjungimur quasi ignoto. Sed in patria ipsum per formam, quæ est essentia sua, videbimus; et conjungemur ei quasi noto.

Ad quartum dicendum quòd *lux est Deus*, ut dicitur Joan. 1. Lumen autem est impressio lucis in aliquo illuminato. Et quia essentia divina est alterius modi quam omnis similitudo ipsius impressa in intellectu, ideo dicit quòd *divinæ tenebræ cooperiuntur omni lumini*, quia scilicet essentia divina, quam *tenebras* vocat propter claritatis excessum, manet non demonstrata per impressionem intellectus nostri; et per hoc sequitur quòd abscondatur omni cognitioni. Et ideo quicumque videntium Deum aliquid mente concipit, hoc non est Deus, sed aliquid divinum effectuum.

Ad quintum dicendum quòd claritas Dei quamvis excedat omnem formam quā nunc intellectus noster informatur, non tamen excedit ipsam essentiam divinam, quæ erit quasi forma intellectus nostri in patria; et ideo licet nunc sit invisibilis, tamen tunc erit visibilis.

Ad sextum dicendum quòd quamvis finiti ad infinitum non possit esse proportio, quia excessus infiniti supra finitum non est determinatus, potest tamen esse inter ea proportionalitas, quæ est similitudo proportionum: sicut enim finitum æquatur alicui finiti, ita infinito infinitum. Ad hoc autem quòd aliquid totaliter cognoscatur, quandoque oportet esse proportionem inter cognoscens et cognitum, quia oportet virtutem cognoscentis coæquari cognoscibilitati rei cognitæ: æqualitas autem proportio quædam est. Sed quandoque cognoscibilitas rei excedit virtutem cognoscentis, sicut cum nos cognoscimus Deum, aut è converso sicut cum ipse cognoscit creaturas; et tunc non oportet esse proportionem inter cognoscentem et cognitum, sed proportionalitatem tantum; ut scilicet sicut se habet cognoscentis ad cognoscendum, ita se habeat cognoscibile ad hoc quòd cognoscatur: et talis proportionalitas sufficit ad hoc quòd infinitum cognoscatur à finito, vel è converso.

Vel dicendum quòd proportio secundum propriam nominis institutionem significat habitudinem quantitatis ad quantitatem secundum aliquem determinatum excessum, vel adæquationem; sed ulterius est translatum ad significandum omnem habitudinem cujuscumque ad aliud: et per hunc modum dicimus quòd materia debet esse proportionata ad formam. Et hoc modo nihil prohibet intellectum nostrum, quamvis sit finitus, dici proportionatum ad videndum essentiam infinitam, non tamen ad comprehendendum eam; et hoc propter suam immensitatem.

Ad septimum dicendum quòd duplex est similitudo et distantia. Una secundum convenientiam in naturā; et sic magis distat Deus ab intellectu creato quam intelligibile creatum à sensu. Alia secundum proportionalitatem; et sic est è converso, quia sensus non est proportionatus ad cognoscendum aliquid immateriale, sicut intellectus est proportionatus ad cognoscendum quodecumque immateriale. Et hæc similitudo requiritur ad cognoscendum, non autem prima, quia constat quòd intellectus intelligens lapidem non est similis ei in naturali esse: sicut etiam visus apprehendit mel rubeum, et fel rubeum, quamvis non apprehendat mel dulce; felis enim rubedo magis convenit cum melle, in quantum est visibile, quam dulcedo mellis cum melle.

Ad octavum dicendum quòd in visione quā Deus per essentiam videbitur, ipsa divina essentia erit

quasi forma intellectus, quā intelliget: nec oportet quòd efficiantur unum secundum esse simpliciter, sed solum quòd fiant unum quantum pertinet ad actum intelligendi.

Ad nonum dicendum quòd dictum Avicennæ quantum ad hoc non sustinemus, quia ei etiam ab aliis philosophis in hoc contradicitur.

Nisi fortè velimus dicere quòd Avicenna intelligit de cognitione substantiarum separatarum, secundum quòd cognoscuntur per habitus scientiarum speculativarum et similitudinibus aliarum rerum. Unde hoc introducit ad ostendendum quòd scientia non est in nobis substantia, sed accidens. Et tamen divina essentia, quamvis plus distet secundum proprietatem naturæ suæ ab intellectu nostro quam substantia angeli, tamen plus habet de ratione intelligibilitatis, quia est actus purus, cui non admiscetur aliquid de potentia; quod non contingit in aliis substantiis separatis. Nec illa cognitio quā Deum per essentiam videbimus, ex parte ejus quo videbitur, erit in genere accidentis, sed solum quantum ad actum ipsius intelligentis, qui non erit ipsa substantia intelligentis vel intellecti.

Ad decimum dicendum quòd substantia separata à materia se intelligit, et intelligit alia; et utroque modo potest verificari auctoritas inducta. Cum enim ipsa essentia substantiæ separata sit per se ipsam intelligibilis, et in actu, eò quòd est à materia separata, constat quòd quando substantia separata intelligit se, omnino est idem intelligens et intellectum; non enim intelligit se per aliquam intentionem abstractam a se, sicut nos intelligimus res materiales. Et hic videtur esse intellectus Philosophi, 3 de Animā, ut per Commentatorem ibidem patet. loc. cit. in arg. Secundum autem quòd intelligit res alias, intellectum in actu fit unum cum intellectu in actu, in quantum forma intellecti fit forma intellectus, in quantum est intellectus in actu, non quòd sit ipsamet essentia intellectus, ut Avicenna probat in 6 de Naturali, quia essentia intellectus manet una sub duabus formis, secundum quòd intelligit res duas successive, ad modum quo materia prima manet una sub diversis formis. Unde etiam Commentator, in 3 de Animā, comparat intellectum possibilem quantum ad hoc primæ materiæ. Et sic nullo modo sequitur quòd intellectus noster videns Deum fiat ipsa essentia divina, sed quòd ipsa comparetur ad illum quasi perfectio et forma.

Ad undecimum dicendum quòd auctoritates illæ et omnes similes sunt intelligendæ de cognitione quā cognoscimus Deum in viā, ratione prius positā.

Ad duodecimum dicendum quòd infinitum privativè dictum, est ignotum, in quantum hujusmodi, quia dicitur per remotionem complementi, à quo est cognitio rei. Unde infinitum reducitur ad materiam subjectam privationi, ut patet in 3 Physic., text. 72. Sed infinitum negativè acceptum dicitur per remotionem materiæ terminantis, quia forma etiam quodammodo terminatur per materiam. Unde infinitum hoc modo est maximè de se cognoscibile. Et hoc modo infinitus est Deus.

Ad tertium decimum dicendum quòd Augustinus loquitur de visione corporali, quā Deus nunquam videbitur: quod patet ex hoc quòd præmittitur, loc. cit. in arg., cap. 16, à med. : *Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, Deum nemo vidit unquam, nec videre potest, et est naturā invisibilis, sicut et incorruptibilis*. Sicut autem secundum naturam suam est maximè ens, ita et secundum se est maximè intelligibilis. Sed quòd à nobis quandoque non intelligatur, est ex defectu nostro: unde quòd videatur, postquam visus non fuit à nobis, non est ex mutatione suā, sed nostrā.

Ad decimum quartum dicendum quòd Deus in patria videbitur à sanctis sicuti est, si hoc referatur ad modum ipsius visi: videbitur enim à sanctis Deus habere illum modum quem habet. Sed si referatur modus ad ipsum cognoscentem, non videbitur sicuti

est, quia non erit tanta efficacia intellectus creati ad videndum, quanta est efficacia essentiae divinae ad hoc quod intelligatur.

Ad quintum decimum dicendum quod medium in corporali visione, et intellectuali, invenitur triplex. Primum est medium sub quo videtur: et hoc est quod perficit visum ad videndum in generali, non determinans visum ad aliquod speciale objectum; sicut se habet lumen corporali ad visum corporalem; et lumen intellectus agentis ad intellectum possibilem, secundum quod est medium. Secundum est medium quo videtur: et hæc est forma visibilis, quæ determinatur uterque visus ad speciale objectum, sicut per formam lapidis ad cognoscendum lapidem. Tertium est medium in quo videtur: et hoc est id per cuius inspectionem ducitur visus in aliam rem; sicut inspiciendo speculum ducitur in ea quæ in speculo representantur; et videndo imaginem ducitur in imaginatum; et sic etiam intellectus per cognitionem effectus ducitur in causam, vel è converso. In visione igitur patriæ non erit tertium medium, ut scilicet Deus per species aliorum cognoscatur, sicut nunc cognoscitur, ratione cuius dicimur nunc videre in speculo: nec erit ibi secundum medium, quia ipsa essentia divina erit id quo intellectus noster videbit Deum. Sed erit ibi tantum primum medium, quod elevabit intellectum nostrum ad hoc quod possit conjungi substantiæ increatæ modo prædicto. Sed ab hoc medio non dicitur cognitio mediata; quia non cadit inter cognoscentem et rem cognitam, sed est illud quod dat cognoscenti vim cognoscendi.

Ad sextum decimum dicendum quod creaturæ corporales non dicuntur immediate videri, nisi quando id quod est in eis conjungibile visui, ei conjungitur: non sunt autem conjungibiles visui per essentiam suam ratione materialitatis; et ideo tunc immediate videntur, quando earum similitudo visui conjungitur. Sed Deus per essentiam suam conjungibilis est intellectui: unde non immediate videretur, nisi essentia suâ conjungeretur intellectui; et hæc visio, quæ sit immediate, dicitur *visio faciei*. Et præterea, similitudo rei corporalis recipitur in visu secundum eandem rationem quæ est in re, licet non secundum eundem modum essendi; et ideo similitudo illa ducit in illam rem directè; non autem potest hoc modo ducere aliqua similitudo intellectum nostrum in Deum; ut ex dictis patet, in corp. art. Et propter hoc non est simile.

ARTICULUS II. — *Utrum sancti post resurrectionem Deum oculis corporalibus videbunt.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod sancti post resurrectionem Deum corporalibus oculis videbunt. Oculus enim glorificatus majoris est virtutis quam aliquis oculus non glorificatus. Sed beatus Job oculo suo Deum vidit; Job 42, 5: *Auditu auris audi-vi te; nunc autem oculus meus videt te*. Ergo multò fortius oculus glorificatus per essentiam Deum videre poterit.

2. Præterea, Job 19, 26: *In carne meâ videbo Deum Salvatorem meum* (1). Ergo in patriâ Deus corporalibus oculis videbitur.

3. Præterea, Augustinus, 22 de Civit. Dei, cap. 20, in med., loquens de visu oculorum glorificatorum, sic dicit: *Vis præpollentior oculorum erit illorum, non ut acrius videant quàm quidam perhibentur videre serpentes, vel aquilæ; quantalibet enim acrimonia cernendi eadem animalia vigeant, nihil aliud possunt videre quàm corpora, sed ut videant et incorporalia*. Quæcumque autem potentia cognoscitiva est incorporalium, potest elevari ad videndum Deum. Ergo oculi gloriosi Deum videre poterunt.

4. Præterea, quæ est differentia corporalium ad incorporalia, eadem est è converso. Sed oculus incorporeus potest corporalia videre. Ergo oculus corpo-

reus potest videre incorporali; et sic idem quod prius.

5. Præterea, Gregorius, in 5 Moralium, cap. 25, cir. princ., super illud Job 4: *Stetit quidam, cujus non agnoscebam vultum*, etc., sic dicit: *Homo, qui, si præceptum servare voluisset, carne spiritualis futurus fuerat, factus est peccando etiam mente carnalis*. Sed ex hoc quod est mente factus carnalis, ut ibidem dicitur, *solum ea cogitat quæ ad animum per corporum imagines trahit*. Ergo etiam quando carne spiritualis erit (quod post resurrectionem sanctis promittitur), etiam carne spirituali videre poterit; et sic ut prius.

6. Præterea, homo à solo Deo potest beatificari. Beatificabitur autem non solum quantum ad animam, sed etiam quantum ad corpus. Ergo non solum intellectu, sed etiam carne Deum videre poterit.

7. Præterea, sicut Deus est præsens per suam essentiam in intellectu, ita etiam erit præsens in sensu, quia *erit omnia in omnibus*, ut dicitur 1 Corinth. 15. Sed videbitur ab intellectu ex hoc quod sua essentia ei conjungetur. Ergo poterit videri etiam à sensu.

Sed contra, Ambrosius dicit super Lucam, cap. 1 sup. illud: *Apparuit illi angelus*: *Nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscibitur visu, nec tactu tenetur*. Ergo nullo modo corporali sensu Deus videbitur.

Præterea, Hieronymus dicit (sup. illud Isa. 6: *Vidi Dominum sedentem*): *Non solum divinitatem Patris, sed nec Filii, nec Spiritus sancti, oculi carnis possunt aspicere; sed oculi mentis, de quibus dicitur: Beati mundo corde*.

Præterea, idem Hieronymus alibi dicit (refert. Aug., epist. 147, al. 112, prope fin.): *Res incorporalis corporalibus oculis non videtur*. Sed Deus est maximè incorporeus. Ergo, etc.

Præterea, Augustinus, lib. de videndo Deo, epist. 147, al. 112, cap. 11, in fin.: *Deum nemo vidit unquam vel in hac vitâ, sicut ipse est, vel in angelorum vitâ, sicut visibilia ista quæ corporali visione cernuntur*. Sed vita angelorum dicitur vita beata; in quâ resurgentes vivunt. Ergo, etc.

Præterea, secundum hoc homo dicitur factus ad imaginem Dei, quod Deum conspiciere potest, ut Augustinus dicit, lib. 14 de Trinit., cap. 4, cir. princ. Sed homo est ad imaginem Dei secundum mentem, non secundum carnem. Ergo mente, et non carne, Deum videbit.

Respondeo dicendum quod sensu corporali aliquid sentitur dupliciter: uno modo per se, alio modo per accidens. Per se quidem sentitur illud quod per se passionem sensui corporali inferre potest. Per se autem potest aliquid passionem inferre aut sensui, in quantum est sensus, aut huic sensui, in quantum est hic sensus. Quod autem hoc secundo modo infert per se passionem sensui, dicitur sensibile proprium, sicut color respectu visus, et sonus respectu auditus. Quia autem sensus, in quantum est sensus, utitur organo corporali, non potest in eo aliquid recipi nisi corporaliter; cum omne illud quod recipitur in aliquo, sit in eo per modum recipientis. Et ideo omnia sensibilia inferunt passionem sensui, in quantum est sensus, secundum quod habent magnitudinem. Et ideo magnitudo et omnia consequentia, ut motus, quies, et numerus, et hujusmodi, dicuntur sensibilia communia, per se tamen. Per accidens autem sentitur illud quod non infert passionem sensui, neque in quantum est sensus, neque in quantum est hic sensus, sed conjungitur his quæ per se sensui inferunt passionem; sicut Socrates, et filius Diaris, et amicus, et alia hujusmodi, quæ per se cognoscuntur in universali ab intellectu, in particulari autem à virtute cogitativa in homine, æstimativa autem in aliis animalibus. Hujusmodi autem tunc sensus exterior dicitur sentire, quamvis per accidens, quando, ex eo quod per se sentitur, vis ap-

(1) Valgata, *Deum meum*.

prehensiva (cujus est illud cognitum per se cognoscere) statim et sine dubitatione et discursu apprehendit; sicut videmus aliquem vivere, ex hoc quod loquitur. Quando autem aliter se habet, non dicitur illud sensus videre etiam per accidens.

Dico ergo quod Deus nullo modo potest videri visu corporali, aut aliquo sentiri sensu, sicut per se visibile, neque hic, neque in patriâ; quia si à sensu removeatur id quod convenit sensui, in quantum est sensus, non erit sensus; et similiter si à visu removeatur illud quod est visus, in quantum est visus, non erit visus. Cum ergo sensus, in quantum est sensus, percipiat magnitudinem, et visus, in quantum est talis sensus, percipiat colorem; impossibile est quod visus percipiat aliquid quod non est color, nec magnitudo, nisi sensus diceretur æquivocè. Cum ergo visus et sensus sit futurus idem specie in corpore glorioso, qui erat in corpore non glorioso, non poterit esse quod divinam essentiam videat sicut visibile per se; videbit autem eam sicut visibile per accidens, dum, ex parte unâ, visus corporalis tantam gloriam Dei inspiciet in corporibus, et præcipuè gloriosis, et maxime in corpore Christi; et, ex parte aliâ, intellectus tam clarè Deum videbit, quod in rebus corporaliter visis Deus percipietur, sicut in locutione percipitur vita. Quamvis enim tunc intellectus noster non videat Deum ex creaturis, tamen videbit Deum in creaturis corporaliter visis. Et hunc modum quo Deus corporaliter possit videri, Augustinus ponit in fine de Civ. Dei, lib. ult., cap. 29, vers. fin., ut patet ejus verba intuenti; dicit enim sic: *Valde credibile est sic nos esse viros mundana corpora tunc cæli novi, et terræ novæ, ut Deum ubique præsentem, et universa etiam corporalia gubernantem, clarissimè perspicuè videamus; non sicut nunc invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sed sicut homines mox ut aspiciamus, non credimus vivere, sed videmus.*

Ad primum ergo dicendum quod verbum illud Job intelligitur de oculo spirituali, de quo dicit Apostolus, Ephes. 1, 18: *Illuminatos habere oculos cordis nostri* (1).

Ad secundum dicendum quod illa auctoritas non ita intelligitur, quod per oculos carnis Deum simus visuri, sed quia in carne existentes Deum videbimus.

Ad tertium dicendum quod Augustinus loquitur inquirendo in verbis illis, et sub conditione; quod patet ex hoc quod præmittit: *Longè itaque alterius erunt potentiæ, si per eos videbitur incorporea illa natura; et postea subdit: Vis itaque, etc.;* postmodum determinat, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quod omnis cognitio fit per aliquam abstractionem à materiâ. Et ideò quantò forma corporalis magis abstrahitur à materiâ, tantò magis est principium cognitionis. Et inde est quod forma in materiâ existens nullo modo est cognitionis principium; in sensu autem aliquo modo, prout à materiâ separatur; et in intellectu nostro adhuc melius. Et ideò oculus spiritualis, à quo removeatur impedimentum cognitionis, potest videre rem corporalem; non autem sequitur quod oculus corporalis, in quo deficit vis cognitiva, secundum quod participat de materiâ, possit cognoscere perfectè cognoscibilia quæ sunt incorporea.

Ad quintum dicendum quod quamvis mens facta carnalis non possit cogitare nisi accepta à sensibus; tamen ea cogitat immaterialiter; et similiter oportet quod visus illud quod apprehendit, semper apprehendat corporaliter: unde non potest cognoscere illa quæ corporaliter apprehendi non possunt.

Ad sextum dicendum quod beatitudo est perfectio hominis, in quantum est homo. Et quia homo non habet quod sit homo ex corpore, sed magis ex animâ; corpora autem sunt de essentiâ hominum, in quantum sunt perfecta per animam; ideò beatitudo homi-

nis non consistit principaliter nisi in animæ actu, et ex eâ derivatur ad corpus per quamdam redundantiam, sicut patet ex his quæ dicta sunt, quæst. 85, art. 1. Quædam tamen beatitudo corporis nostri erit, in quantum Deum videbit in sensibilibus creaturis, et præcipuè in corpore Christi.

Ad septimum dicendum quod intellectus est perceptivus spiritualium, non autem visus corporalis; et ideò intellectus poterit cognoscere divinam essentiam sibi conjunctam, non autem visus corporalis.

ARTICULUS III. — *Utrum sancti Deum videntes, omnia videant quæ Deus videt.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod sancti videntes Deum per essentiam omnia videant quæ Deus in seipso videt, quia, sicut Isidorus in lib. 1 de summo Bono, cap. 12, circa med., dicit, *angeli in Verbo Dei omnia sciunt, antequàm fiant.* Sed sancti angelis Dei æquales erunt, ut patet Matth. 22. Ergo et sancti vivendo Deum omnia vident.

2. Præterea, Gregorius in 4 Dialog., cap. 33, in fin., dicit: *Quia illic omnes communi claritate Deum conspiciunt, quid est quod ibi nesciant, ubi scientem omnia sciunt?* Loquitur autem de beatis, qui Deum vident per essentiam. Ergo qui vident Deum per essentiam, omnia cognoscunt.

3. Præterea, sicut dicitur in 3 de Animâ, text. 7, *intellectus, cum intelligit maxima, magis potest intelligere minima.* Sed maximum intelligibile est Deus. Ergo maxime augetur virtus intellectus intelligendo. Ergo intellectus eum videns omnia intelligit.

4. Præterea, intellectus non impeditur ab intelligendo aliquid, nisi in quantum id superat ipsum. Sed intellectum videntem Deum nulla creatura superat, quia, ut dicit Gregorius in 2 Dialog., cap. 35, à med., *animæ videnti Creatorem angusta fit omnis creatura.* Ergo videntes Deum per essentiam, omnia cognoscunt.

5. Præterea, omnis passiva potentia quæ non est reducta ad actum, est imperfecta. Sed intellectus possibilis animæ humanæ est potentia quasi passiva ad cognoscendum omnia, quia *intellectus possibilis est quo est omnia fieri*, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 18. Si ergo in illâ beatitudine non intelligeret omnia, remaneret imperfectus, quod est absurdum.

6. Præterea, quicumque videt speculum, videt ea quæ in speculo resultant. Sed in Verbo Dei omnia sicut in speculo resultant, quia ipsum est ratio et similitudo omnium. Ergo sancti, qui vident Verbum per essentiam, vident omnia creata.

7. Præterea, ut dicitur Prov. 10, 24, *desiderium suum justis dabitur.* Sed sancti desiderant omnia scire, quia *omnes homines naturâ scire desiderant*, et natura per gloriam non auferitur. Ergo dabitur eis à Deo quod omnia cognoscant.

8. Præterea, ignorantia est quædam pœnalitas præsentis vitæ. Sed omnis pœnalitas per gloriam à sanctis auferitur. Ergo et omnis ignorantia; et ita omnia cognoscunt.

9. Præterea, beatitudo sanctorum prius est in animâ quam in corpore. Sed corpora sanctorum reformantur in gloriâ ad similitudinem corporis Christi, ut patet Philipp. 3. Ergo et animæ perficientur ad similitudinem animæ Christi. Sed anima Christi in Verbo omnia videt. Ergo et omnes animæ sanctorum videbunt omnia in Verbo.

10. Præterea sicut sensus, ita intellectus cognoscit omne illud cujus similitudine informatur. Sed divina essentia expressius indicat quamlibet rem quam aliqua similitudo alia rei. Ergo cum in illâ beatitudine visione essentia divina fiat quasi forma intellectus nostri, videtur quod sancti videntes Deum omnia videant.

11. Præterea, Commentator dicit in 3 de Animâ, comment. 36, quod *si intellectus agens esset forma intellectus possibilis, intelligeremus omnia.* Sed divina essentia clarius representat omnia quam intellectus agens. Ergo intellectus videns Deum per essentiam, omnia cognoscit.

(1) Vulgata, *illuminatos oculos cordis vestri.*

12. Præterea, propter hoc quòd inferiores angeli nunc non omnia cognoscunt, illuminantur de ignotis à superioribus. Sed post diem iudicii angelus non illuminabit angelum; tunc enim omnis prælatio cessabit, ut dicit Glossa (interl. et ord., sup. illud: *Cùm evacuaverit*, etc.) 1 Cor. 15. Ergo inferiores angeli tunc omnia scient, et eadem ratione omnes alii sancti Deum per essentiam videntes.

Sed contra, sicut dicit Dionysius in 6 eccles. Hierarchy, circa fin., *angeli superiores inferiores à nescientia purgant*. Angeli autem inferiores vident essentiam divinam. Ergo angelus videns essentiam divinam potest aliqua nescire. Sed anima non perfectius videbit Deum quam angelus. Ergo animæ videntes Deum non oportet quòd omnia videant.

Præterea, solus Christus habet *spiritum non ad mensuram*, ut dicitur Joan. 3. Sed Christo, in quantum habet spiritum non ad mensuram, competit quòd in Verbo omnia cognoscat: unde ibidem dicitur quòd *Pater omnia dedit in manu ejus*. Ergo nulli alii competit cognoscere omnia in Verbo nisi Christo.

Præterea, quantò aliquod principium perfectius cognoscitur, tantò plures ejus effectus cognoscuntur per ipsum. Sed quidam videntium Deum per essentiam perfectius aliis cognoscent Deum, qui est rerum omnium principium. Ergo quidam aliis plura cognoscent, et ita non omnes omnia scient.

Respondeo dicendum quòd Deus videndo suam essentiam cognoscit omnia quæ sunt, et erunt, et fuerunt; et hæc dicitur cognoscere *notitiã visionis*, quia ad similitudinem visionis corporalis cognoscit ea quasi præsentia. Cognoscit insuper videndo suam essentiam omnia quæ potest facere, quamvis nunquam fecerit, nec facturus sit; aliis non perfectè cognosceret potentiam suam; non enim potest cognosci potentia, nisi sciatur potentiæ objecta: et hæc dicitur cognoscere *scientiã* vel *notitiã simplicis intelligentiæ*. Impossibile est autem quòd aliquis intellectus creatus cognoscat omnia, videndo divinam essentiam, quæ Deus potest facere, quia quantò aliquod principium perfectius cognoscitur, tantò plura sciuntur in illo, sicut in uno demonstrationis principio ille qui est perspicacioris ingenii, plures conclusiones videt quam alius qui est ingenii tardioris. Cùm ergo quantitas potentiæ divinæ attendatur secundum ea quæ potest, si aliquis intellectus videret in divinã essentiã omnia quæ Deus potest facere, eadem esset quantitas perfectionis in intelligendo, quæ est quantitas divinæ potentiæ in producendo effectus; et ita comprehenderet divinam potentiam; quod est impossibile omni creato intellectui. Illa autem omnia quæ Deus scit notitiã visionis, aliquis intellectus creatus cognoscit in Verbo, scilicet anima Christi. Sed de aliis videntibus divinam essentiam duplex est opinio: quidam enim dicunt quòd omnes videntes Deum per essentiam, vident omnia quæ Deus videt scientiã visionis. Sed hoc repugnat sanctorum dictis, qui ponunt angelos aliqua ignorare, quos tamen constat secundum fidem omnes Deum per essentiam videre. Et idè alii dicunt quòd alii à Christo, quamvis videant Deum per essentiam, non tamen omnia vident quæ Deus videt, eò quòd essentiam divinam non comprehendunt. Non est enim necessarium quòd sciens causam sciat omnes ejus effectus, nisi causam comprehendat; quod non competit intellectui creato. Et idè unusquisque videntium Deum per essentiam tantò plura in ejus essentiã conspicit, quantò clariùs divinam essentiam intuetur: et inde est quòd de his potest unus alium instruere. Et sic scientia angelorum et animarum sanctarum potest augeri usque ad diem iudicii, sicut et alia quæ ad præmium accidentale pertinent. Sed ulterius non proficiet, quia tunc erit ultimus status rerum, et in illo statu possibile est quòd omnes omnia cognoscant quæ Deus scientiã visionis novit.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc quod Isidorus dicit, quòd *angeli sciunt in Verbo omnia, antequam fiant*, non potest referri ad ea quæ Deus scit scientiã

simplicis intelligentiæ tantum, quia illa nunquam fient; sed referendum est ad ea tantum quæ Deus scit scientiã visionis; de quibus etiam non dicit quòd omnes angeli ea omnia cognoscant, sed fortè aliqui; et illi etiam qui cognoscunt, non perfectè cognoscunt omnia. In unã enim re est multas rationes intelligibiles considerare, sicut diversas ejus proprietates et habitudines ad res alias: et possibile est quòd eadem re scitã à duobus communiter, unus alio plures rationes percipiat, et has rationes unus ab alio accipiat. Undè et Dionysius dicit in cap. 4 de divinis Nominibus, à princ. lect. 1, quòd *inferiores angeli docentur à superioribus rerum scibiles rationes*. Et idè etiam angeli, qui omnes creaturas cognoscunt, non oportet quòd omnia quæ in eis intelligi possunt percipiant.

Ad secundum dicendum quòd ex verbo illo Gregorii ostenditur quòd in illã beatã visione est sufficientia ad omnia intuenda ex parte divinæ essentiæ, quæ est medium quo videtur, per quam Deus omnia videt. Sed quòd non omnia videantur, est ex defectu intellectus creati, qui divinam essentiam non comprehendit.

Ad tertium dicendum quòd intellectus creatus non videt divinam essentiam secundum modum ipsius essentiæ, sed secundum modum proprium qui finitus est; unde oportet quòd ejus efficacia in cognoscendo ex visione prædictã ampliatur in infinitum ad omnia cognoscenda.

Ad quartum dicendum quòd defectus cognitionis non solum procedit ex excessu et defectu cognoscibilis super intellectum, sed etiam ex hoc quòd intellectui non jungitur id quod est ratio cognoscibilis; sicut visus non videt lapidem quandoque, ex hoc quòd species lapidis non est ei conjuncta. Quamvis autem intellectui videntis Deum jungatur ipsa divina essentia, quæ est omnium ratio, non tamen jungitur ei prout est omnium ratio, sed secundum quòd est ratio aliquorum, et tantò plurium quantò quisque plenius divinam essentiam intuetur.

Ad quintum dicendum quòd quando potentia passiva est perfectibilis pluribus perfectionibus ordinatis, si perfecta sit ultimã perfectione suã, non dicitur imperfecta, etiamsi aliqua dispositiones præcedentes ei desint. Omnis autem cognitio quã intellectus creatus perficitur, ordinatur sicut ad finem ad Dei cognitionem. Unde videns Deum per essentiam, etiamsi nihil aliud cognosceret, perfectum intellectum haberet; nec est perfectior ex hoc quòd aliquid aliud cum ipso cognoscit, nisi quatenus ipsum plenius videt. Unde Augustinus in 5 Confessionum, cap. 4: *Infelix homo, qui scit illa omnia* (scilicet creata), *te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui verò te et illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est*.

Ad sextum dicendum quòd speculum illud est voluntarium, et sicut ostendet se cui vult, ita in se ostendet quæ vult. Nec est simile de speculo materiali, in cuius potestate non est quòd videatur vel non videatur.

Vel dicendum quòd in speculo materiali tam res quam speculum videntur sub propriã formã; quamvis speculum illud videatur per formam à re acceptam, lapis verò per propriam formam resultantem in re aliã; et idè per quam rationem cognoscitur unum, et aliud. Sed in speculo increato videtur aliquid per formam ipsius speculi, sicut effectus videtur per similitudinem causæ, et è contrario; et idè non oportet quòd quicumque videt speculum æternum, videat omnia quæ in speculo resultant; non enim necesse est quòd videns causam, videat omnes effectus ejus, nisi comprehendat causam.

Ad septimum dicendum quòd sanctorum desiderium, quo omnia scire desiderant, implebitur solum ex hoc quòd Deum videbunt; sicut desiderium eorum, quo omnia bona habere cupiunt, complebitur in hoc quòd Deum habebunt. Sicut enim Deus in hoc quòd habet perfectam bonitatem, sufficit affectui, et eo habito omnia bona habentur quodammodo, ita ejus visio sufficit intellectui; Joan. 14, 8: *Domine, ostende no-*

bis Patrem, et sufficit nobis.

Ad octavum dicendum quòd ignorantia propriè accepta privationem sonat, et sic pœna est: sic enim ignorantia est nescientia aliquorum quæ sciri debent, vel quæ necesse est scire. Nullius autem horum scientia sanctis deerit in patriâ. Quandoque autem ignorantia communiter accipitur pro omni nescientiâ. Et sic angeli et sancti in patriâ quædam ignorabunt. Unde Dionysius dicit, loc. cit. in arg. *Sed cont., quòd angelis à nescientiâ purgantur.* Sic autem ignorantia non est pœnalitas, sed defectus quidam. Nec est necesse quòd omnis talis defectus per gloriam auferatur; sic enim etiam posset dici quòd defectus esset in papâ Lino quòd non pervenit ad gloriam Petri.

Ad nonum dicendum quòd corpus nostrum conformabitur corpori Christi in gloriâ secundum similitudinem, non secundum æqualitatem; erit enim clarum, sicut et corpus Christi, sed non æqualiter. Et similiter anima nostra habebit gloriam ad similitudinem animæ Christi, sed non ad æqualitatem; et ita habebit scientiam, sicut anima Christi, sed non tantam, ut scilicet sciat omnia, sicut anima Christi.

Ad decimum dicendum quòd quamvis essentia divina sit ratio omnium cognoscibilium, non tamen conjungetur cuilibet intellectui creato, secundum quòd est ratio omnium. Et ideò ratio non sequitur.

Ad undecimum dicendum quòd intellectus agens est forma proportionata intellectui possibili; sicut etiam potentia materiæ est proportionata potentia agentis naturalis, ut omne quòd est in potentia passivâ materiæ, vel intellectus possibilis, sit in potentia activâ intellectus agentis, vel naturalis agentis; et ideò si intellectus agens fiat forma intellectus possibilis, oportet quòd intellectus possibilis cognoscat omnia ad quæ se extendit virtus intellectus agentis. Divina autem essentia non est forma hoc modo nostro intellectui proportionata. Et ideò non est simile.

Ad duodecimum dicendum quòd nihil prohibet dicere quòd post diem judicii, quando gloria hominum et angelorum erit penitus consummata, omnes beati scient omnia quæ Deus scientiâ visionis novit, ita tamen quòd non omnes omnia videant in essentia divina. Sed anima Christi ibi plenè videbit omnia, sicut et nunc videt; alii autem videbunt ibi plura vel pauciora, secundum gradum claritatis quo Deum cognoscent; et sic anima Christi de his quæ præ aliis videt in Verbo, omnes alias illuminabit. Unde dicitur Apocal. 21, 23, quòd *claritas Dei illuminabit civitatem Hierusalem, et lucerna ejus est Agnus.* Et similiter superiores illuminabunt inferiores, non quidem novâ illuminatione, ut scientia inferiorum per hoc augeatur, sed quâdam continuatione illuminationis; sicut si intelligatur quòd sol quiescens illuminat aerem. Et ideò dicitur Danielis 12, 3, quòd *qui ad justitiam erudierunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Prælatio autem ordinum dicitur cessatura quantum ad ea quæ nunc circa nos per eorum ordinata ministeria exercentur, ut patet etiam per Glossam ordin. ibidem.

QUÆSTIO XCIII.

DE SANCTORUM BEATITUDINE, ET EORUM MANSIONIBUS.
— (In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de sanctorum beatitudine, et eorum mansionibus.

Circa quòd quærentur tria: 1° utrùm sanctorum beatitudo augeatur post judicium; 2° utrùm gradus beatitudinis mansiones dici debeant; 3° utrùm diversæ mansiones distinguantur penès diversos gradus charitatis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm beatitudo sanctorum sit major futura post judicium quàm ante.* — (S. Th., 4, dist. 49, qu. 1, art. 4, quæstione. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd beatitudo sanctorum non sit major futura post judicium quàm ante. Quantò enim aliquid magis accedit ad similitudinem divinam, tantò perfectius beatitudinem participat. Sed anima à corpore separata Deo similior

est quàm corpori conjuncta. Ergo major est ejus beatitudo ante corporis resumptionem quàm post.

2. Præterea, virtus unita est magis potens quàm multiplicata. Sed anima extra corpus est magis unita quàm cum est corpori conjuncta. Ergo virtus ejus est major ad operandum, et ita perfectius beatitudinem participat, quæ in actu consistit.

3. Præterea, beatitudo consistit in actu intellectus speculativi. Sed intellectus in suo actu non utitur organo corporali; et sic corpus resumptum non efficiet ut anima perfectius intelligat. Ergo beatitudo animæ non erit major post resurrectionem quàm ante.

4. Præterea, infinito non potest esse aliquid majus; et ita infinitum cum aliquofinito non facit majus quàm infinitum ipsum. Sed anima beata ante corporis resumptionem beatitudinem habet de hoc quòd gaudet de bono infinito, scilicet Deo; post resurrectionem autem corporis non habebit de alio gaudium, nisi fortè de gloriâ corporis, quæ est quoddam bonum finitum. Ergo gaudium eorum post corporis resumptionem non erit majus quàm ante.

Sed contra est quòd Apocal. 6, super illud: *Vidi subtus altare animas interfectorum, etc.*, dicit Glossa ordin.: *Modò animæ sanctorum sunt existentes subtus altare, id est, in minori dignitate quàm sint futuræ.* Ergo major erit eorum beatitudo post resurrectionem quàm post mortem.

Præterea, sicut bonis beatitudo redditur pro præmio, ita et malis miseria. Sed miseria malorum post resumptionem corporum erit major quàm ante, quia non solum in animâ, sed etiam in corpore punientur. Ergo et beatitudo sanctorum erit major post resurrectionem corporum quàm ante.

Respondeo dicendum quòd beatitudinem sanctorum post resurrectionem augeri quidem extensive manifestum est, quia beatitudo tunc erit non solum in animâ, sed etiam in corpore; et etiam ipsius anime beatitudo augebitur extensive, in quantum anima non solum gaudebit de bono proprio, sed etiam de bono corporis. Potest etiam dici quòd ipsius anime beatitudo intensivè augebitur. Corpus enim hominis dupliciter potest considerari: uno modo secundum quòd est ab animâ perfectibile; alio modo secundum quòd est in eo aliquid repugnans animæ in suis operationibus, prout non perfectè corpus per animam perficitur. Secundum autem primam considerationem corporis, conjunctio ipsius ad animam addit animæ aliquam perfectionem, quia omnis pars imperfecta est, et completur in suo toto; unde et totum se habet ad partem ut forma ad materiam. Unde et anima perfectior est in esse suo naturali, cum est in toto, scilicet in homine conjunctio ex animâ et corpore, quàm cum est pars separata. Sed unio corporis quantum ad secundam ipsius considerationem impedit animæ perfectionem: unde dicitur quòd *corpus quòd corrumpitur, aggravat animam*, Sap. 9, 15. Si ergo à corpore removeatur omne illud per quòd animæ actioni resistit, simpliciter anima erit perfectior in corpore tali existens quàm separata. Quantò autem aliquid est perfectius in, tantò esse potest perfectius operari; unde et operatio animæ conjunctæ tali corpori erit perfectior quàm operatio animæ separatæ. Hujusmodi autem corpus erit corpus gloriosum, quòd omninò subdetur spiritui. Unde cum beatitudo in operatione consistat, perfectior erit beatitudo animæ post resumptionem corporis quàm ante. Sicut enim anima separata à corpore corruptibili perfectius potest operari quàm eiconjuncta, ita postquam fuerit conjuncta corpori glorioso, perfectior erit ejus operatio quàm quando erat separata. Omne autem imperfectum appetit suam perfectionem. Et ideò anima separata naturaliter appetit corporis conjunctionem, et propter hunc appetitum ex imperfectione procedentem, ejus operatio quâ in Deum fertur, est minus intensa. Et hoc est quòd dicit Augustinus, lib. 12, sup. Gen. ad litt., cap. 35, quòd *ex appetitu corporis retardatur ne totâ intentione pergat in illud summum bonum.*

Ad primum ergo dicendum quòd anima conjuncta corpori glorioso est magis Deo similis quàm ab eo separata, in quantum conjuncta habet esse perfectius; quantò enim est aliquid perfectius, tantò est Deo similis, sicut etiam cor, cujus vitæ perfectio in motu consistit, est Deo similis quando movetur quàm quando quiescit, quamvis Deus nunquàm moveatur.

Ad secundum dicendum quòd virtus quæ de suâ naturâ habet quòd sit in materiâ, magis est potens in materiâ existens, quàm à materiâ separata, quamvis, absolute loquendo, virtus à materiâ separata sit potentior.

Ad tertium dicendum quòd quamvis in actu intelligendi anima corpore non utatur, tamen perfectio corporis quodammodo ad perfectionem operationis intellectualis cooperabitur, in quantum ex conjunctione corporis gloriosi anima erit in suâ naturâ perfectior, et per consequens in operatione efficacior; et secundum hoc, ipsum bonum corporis cooperabitur quasi instrumentaliter ad operationem illam in quâ beatitudo consistit; sicut etiam Philosophus ponit in 1 Ethic., cap. 8 ad fin., et cap. 10, quòd bona exteriora cooperantur instrumentaliter ad felicitatem vitæ.

Ad quartum dicendum quòd quamvis finitum infinito additum non faciat majus, tamen facit plus, quia finitum et infinitum sunt duo, cum infinitum per se acceptum sit unum. Extensio autem gaudii non respicit majus, sed plus. Unde extensivè augetur gaudium, secundum quòd est de Deo, et de gloriâ corporis, respectu gaudii quòd erat de Deo. Gloria etiam corporis cooperabitur ad gaudii intensionem quòd est de Deo, in quantum cooperabitur ad perfectiorem operationem, quâ anima in Deum fertur. Quantò enim operatio conveniens fuerit perfectior, tantò delectatio erit major, ut patet ex hoc quòd dicitur 10 Ethic., cap. 8, à med.

ARTICULUS II. — *Utrum beatitudinis gradus mansiones dici debeant.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd beatitudinis gradus mansiones dici non debeant. Beatitudo enim importat rationem præmii. Sed mansio nihil significat quòd ad præmium pertineat. Ergo diversi gradus beatitudinum mansiones dici non debent.

2. Præterea, mansio locum significare videtur. Sed locus in quo sancti beatificabuntur, non est corporalis, sed spiritualis, scilicet Deus, qui unus est. Ergo non est nisi una mansio. Et ita diversi gradus beatitudinis mansiones dici non debent.

3. Præterea, sicut in patriâ erunt homines diversorum meritorum, ita nunc sunt in purgatorio, et in limbo patrum fuerunt. Sed in purgatorio et in limbo non distinguuntur diversæ mansiones. Ergo similiter nec in patriâ distinguuntur.

Sed contra est quòd dicitur Joan. 14, 2: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*; quòd Augustinus exponit de variis gradibus præmiorum, tract. 67 in Joan., ante med.

Præterea, in quâlibet civitate ordinata est mansio- num distinctio. Sed ecclesiis patriâ civitati comparatur, ut patet Apoc. 21. Ergo oportet ibi diversas mansiones distinguere secundum diversos beatitudinis gradus.

Respondeo dicendum quòd quia motus localis est prior omnium aliorum motuum, ideò secundum Philosophum, lib. 8 Physic., text. 55 et 56, nomen motus et distantia, et omnium hujusmodi, derivatum est à motu locali ad omnes alios motus. Finis autem motus localis est locus, ad quem cum aliquid pervenerit, ibi manet quiescens, et in eo conservatur. Et ideò in quolibet motu ipsam quietem in fine motus dicimus collocationem vel mansionem. Et ideò cum nomen motus derivetur usque ad actus appetitus et voluntatis, ipsa assecutio finis appetivi motus dicitur mansio aut collocatio in fine. Et ideò diversi modi consequendi finem ultimum diversæ mansiones dicuntur; ut si unitas domus respondeat unitati beatitudinis, quæ est ex parte objecti; et pluralitas mansionum respondeat differentia, quæ in beatitudine invenitur ex parte beatorum: sicut etiam videmus in rebus natu-

ralibus quòd est idem locus sursum, ad quem tendunt omnia levita, sed unumquodque pertingit propinquius, secundum quòd est levius; et ita habent diversas mansiones secundum differentiam levitatis.

Ad primum ergo dicendum quòd mansio importat rationem finis, et per consequens rationem præmii, quòd est finis meriti.

Ad secundum dicendum quòd quamvis sit unus locus spiritualis, tamen diversi sunt gradus appropinquandi ad locum illum; et secundum hoc constituuntur diversæ mansiones.

Ad tertium dicendum quòd illi qui erant in limbo, vel nunc sunt in purgatorio, nondum pervenerunt ad suum finem. Et ideò in purgatorio vel in limbo non distinguuntur mansiones, sed solum in paradiso et in inferno, ubi est finis honorum et malorum.

ARTICULUS III. — *Utrum diversæ mansiones distinguantur penes diversos gradus charitatis.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd diversæ mansiones non distinguantur penes diversos gradus charitatis, quia Matth. 25, 15, dicitur: *Dedit unicuique secundum propriam virtutem*. Propria autem unicuique rei virtus est ejus vis naturalis. Ergo et dona gratiæ et gloriæ distribuuntur secundum diversos gradus virtutis naturalis.

2. Præterea, in psalmo 61, 12, dicitur: *Tu reddes unicuique juxta opera sua*. Sed illud quòd redditur, est beatitudinis mensura. Ergo gradus beatitudinis distinguuntur secundum diversitatem operum, et non secundum diversitatem charitatis.

3. Præterea, præmium debetur actui, et non habitui: unde non fortissimi coronantur, sed agonizantes, ut patet 1 Ethic., cap. 8, circa med., et 2 Tim. 2, 5: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit* (1). Sed beatitudo est præmium. Ergo diversi gradus beatitudinis erunt secundum diversos gradus operum, et non secundum diversos charitatis gradus.

Sed contra est quòd quantò aliquis erit Deo magis conjunctus, tantò erit beator. Sed secundum modum charitatis est modus conjunctionis ad Deum. Ergo secundum differentiam charitatis erit et diversitas beatitudinis.

Præterea, si simpliciter sequitur ad simpliciter, et magis ad magis. Sed habere beatitudinem sequitur ad habere charitatem. Ergo et habere majorem beatitudinem sequitur ad habere majorem charitatem.

Respondeo dicendum quòd principium distinctivum mansionum sive graduum beatitudinis est duplex, scilicet propinquum et remotum. Propinquum est diversa dispositio quæ erit in beatis, ex quâ continget diversitas perfectionis apud eos in operatione beatitudinis; sed principium remotum est meritum, quo talem beatitudinem consecuti sunt. Primo autem modo distinguuntur mansiones secundum charitatem patriæ, quæ quantò in aliquo erit perfectior, tantò eum reddet capaciorem divinæ claritatis, secundum cujus augmentum augebitur perfectio visionis divinæ. Secundo verò modo distinguuntur mansiones secundum charitatem viæ. Actus enim noster non habet quòd sit meritorius ex ipsâ substantiâ actus, sed solum ex habitu virtutis quo informatur. Vis autem merendi in omnibus virtutibus est ex charitate, quæ habet ipsum finem pro objecto. Et ideò diversitas in merendo tota revertitur ad diversitatem charitatis, et sic charitas viæ distinguet mansiones per modum meriti.

Ad primum ergo dicendum quòd virtus ibi non accipitur solum pro naturali capacitate, sed pro naturali capacitate simul cum conatu ad habendam gratiam; et tunc virtus hoc modo accepta erit quasi materialis dispositio ad mensuram gratiæ, et gloriæ suscipiendæ. Sed charitas est formaliter complens meritum ad gloriam, et ideò distinctio gradus in gloriâ accipitur penes gradus charitatis potius quàm penes gradus virtutis predictæ.

Ad secundum dicendum quòd opera non habent

(1) Vulgata: *Non coronatur, nisi legitime certaverit.*

quòd eis retributio gloriæ reddatur, nisi in quantum sunt charitate informata. Et ideò secundùm diversos charitatis gradus erunt diversi gradus in gloriâ.

Ad tertium dicendum quòd quamvis habitus charitatis, vel cujuscumque virtutis, non sit meritum cui debeatur præmium, est tamen principium et tota ratio merendi in actu; et ideò secundùm ejus diversitatem præmia distinguuntur: quamvis etiam ex ipso genere actûs possitaliquis gradus in merendo considerari; non quidem respectu præmii essentialis, quod est gaudium de Deo, sed respectu alicujus accidentalitatis præmii, quod est gaudium de aliquo bono creato.

QUÆSTIO XCIV.

DE MODO QUO SANCTI SE HABEBUNT ERGA DAMNATOS.—
(In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de modo quo se sancti habebunt erga damnatos.

Circa quod quæruntur tria: 1° utrùm sancti pœnas damnatorum videant; 2° utrùm eis compatiantur; 3° utrùm de eorum pœnis lætentur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm beati qui erunt in patriâ, videbunt pœnas damnatorum.* — (S. Thom., 4, dist. 50, qu. 11, art. 4, quæstionem. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd beati qui erunt in patriâ, non videant pœnas damnatorum. Major enim est distantia damnatorum à beatis quàm viatorum. Sed beati viatorum facta non vident; unde Isa. 19, super illud: *Abraham nescivit nos*, dicit Glossa (interl. Aug. lib. de Curâ pro mort. agendâ, cap. 13 et 15): *Nesciunt mortui etiam sancti, quòd faciunt vivi, etiam eorum filii.* Ergo multò minus vident pœnas damnatorum.

2. Præterea, perfectio visionis dependet à perfectione visibilis; unde Philosophus dicit 10 Ethic., cap. 4, circ. med., quòd *perfectissima sensûs visûs operatio, est sensûs maxime dispositi ad pulcherrimum sub visu cadentium.* Ergo è contrario turpitudine visibilis redundat in imperfectionem visionis. Sed imperfectio nulla erit in beatis. Ergo non videbunt miseras damnatorum, in quibus est summa turpitudine.

Sed contra est quod dicitur Isa. ult., 24: *Egredientur, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me*: Glossa ordin.: *Electi egredientur intelligentiâ, vel visione manifestâ, ut ad laudem Dei magis accedantur.*

Respondeo dicendum quòd à beatis nihil subtrahi debet quod ad perfectionem beatitudinis eorum pertinet. Unumquodque autem ex comparatione contrarii magis cognoscitur, quia contraria juxta se posita magis elucescunt. Et ideò ut beatitudo sanctorum eis magis complaceat, et de eâ uberores gratias Deo agant, datur eis ut pœnas impiorum perfectè videant.

Ad primum ergo dicendum quòd Glossa illa loquitur de sanctis mortuis secundùm possibilitatem naturæ; non enim oportet ut naturali cognitione cognoscant omnia quæ erga vivos aguntur. Sed sancti qui sunt in patriâ, omnia clarè cognoscunt quæ aguntur et apud viatores, et apud damnatos. Unde Gregorius dicit 12 lib. Moral., cap. 14, à princ.: *De animabus sanctis sentiendum non est hoc* (scilicet quod Job dicit 14, 21: *Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget, etc.*), *quia qui intus habent Dei claritatem, nullo modo credendum est quòd sit foris aliquid quod ignorent.*

Ad secundum dicendum quòd quamvis pulchritudo visibilis ad perfectionem faciat visionis; visibilis tamen turpitudine sine visionis imperfectione esse potest; species enim rerum in animâ, per quas contraria cognoscuntur, non sunt contrariæ. Unde etiam Deus, qui perfectissimam cognitionem habet, omnia pulchra et turpia videt.

ARTICULUS II. — *Utrùm beati compatiantur miseriis damnatorum.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd beati miseriis damnatorum compatiantur. Compassio

enim ex charitate procedit. Sed in beatis erit perfectissima charitas. Ergo maxime miseriis damnatorum compatiantur.

2. Præterea, beati nunquam erunt elongati tantum à compassionem; quantum Deus est. Sed Deus quodammodo miseriis nostris compatitur (unde et misericors dicitur), et similiter angeli. Ergo beati compatiantur miseriis damnatorum.

Sed contra, quicumque alicui compatitur, fit miseriæ ejus quodammodo particeps. Sed beati non possunt esse participes alicujus miseriæ. Ergo miseriis damnatorum non compatiantur.

Respondeo dicendum quòd misericordia, vel compassio, potest in aliquo inveniri dupliciter: uno modo per modum passionis; alio modo per modum electionis. In beatis quidem non erit aliqua passio in parte inferiori, nisi consequens electionem rationis: Unde non erit in eis compassio, vel misericordia, nisi secundum electionem rationis. Hoc autem modo electione rationis misericordia vel compassio nascitur, scilicet prout aliquis vult malum alterius repelli: unde in illis quæ secundum rationem repelli non volumus, compassionem talem non habemus. Peccatores autem, quamdiu sunt in hoc mundo, in tali statu sunt, quòd sine præjudicio divinæ justitiæ possunt in beatitudinem transferri de statu miseriæ et peccati. Et ideò compassio ad eos locum habet et secundum electionem voluntatis (prout Deus, angeli et beati eis compati dicuntur, eorum salutem volendo), et secundum passionem, sicut compatiuntur eis homines boni in statu viæ existens. Sed in futuro non poterunt transferri à suâ miseriâ. Unde ad eorum miseras non poterit esse compassio secundum electionem rectam. Et ideò beati, qui erunt in gloriâ, nullam compassionem ad damnatos habebunt.

Ad primum ergo dicendum quòd charitas tunc est compassionis principium quando possumus ex charitate velle remotionem miseriæ alicujus. Sed sancti ex charitate hoc velle non possunt de damnatis, cum divinæ justitiæ repugnet. Unde ratio non sequitur.

Ad secundum dicendum, quòd Deus dicitur esse misericors, in quantum subvenit illis quos secundum ordinem sapientiæ et justitiæ suæ convenit à miseriâ liberari; non quòd damnatorum misereatur, nisi fortè puniendo citra condignum.

ARTICULUS III. — *Utrùm beati lætentur de pœnis impiorum.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd beati non lætentur de pœnis impiorum. Lætari enim de malo alterius ad odium pertinet. Sed in beatis nullum erit odium. Ergo non lætabuntur de miseriis damnatorum.

2. Præterea, beati in patriâ erunt summè Deo conformes. Sed Deus non delectatur in pœnis nostris. Ergo nec beati delectabuntur in pœnis damnatorum.

3. Præterea, illud quod est vituperabile in viatore, nullo modo cadit in comprehensorem. Sed in homine viatore maxime est culpabile quòd reficiatur aliorum pœnis, et maxime laudabile ut de pœnis doleat. Ergo beati nullo modo lætantur in pœnis damnatorum.

Sed contra est quod in psal. 57, 2, dicitur: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam.*

Præterea, Isa. ult., 24: *Erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* Satietas autem refectionem mentis designat. Ergo beati gaudebunt de pœnis impiorum.

Respondeo dicendum quòd aliquid potest esse materia gaudii dupliciter. Uno modo per se, quando scilicet de aliquo gaudetur, in quantum hujusmodi; et sic sancti non lætabuntur de pœnis impiorum. Alio modo per accidens, id est ratione alicujus adjuncti; et hoc modo sancti de pœnis impiorum gaudebunt, considerando in eis divinæ justitiæ ordinem, et suam liberationem, de quâ gaudebunt. Et sic divina justitia

et sua liberatio erunt per se causa gaudii beatorum : sed poena damnatorum per accidens.

Ad primum ergo dicendum quòd lætari de malo alterius, in quantum hujusmodi, pertinet ad odium, non autem lætari de malo alterius ratione alicujus adjuncti. Sic autem aliquis de malo proprio quandoque lætatur ; sicut cum quis gaudet de propriis afflictionibus, secundum quòd prosunt ei ad meritum vitæ ; Jacobi 1, 2 : *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis.*

Ad secundum dicendum quòd quamvis Deus non delectetur in pœnis, in quantum hujusmodi ; delectatur tamen in eis, in quantum sunt per suam justitiam ordinatæ.

Ad tertium dicendum quòd in viatore non est laudabile quòd delectetur de aliorum pœnis secundum se ; est tamen laudabile, si delectetur de eis in quantum habent aliquod boni annexum. Tamen alia ratio est de viatore et comprehensore, quia in viatore passiones frequenter insurgunt sine judicio rationis ; et tamen tales passiones interdum sunt laudabiles, secundum quòd bonam dispositionem mentis indicant ; sicut patet de verecundiâ, et misericordiâ, et pœnitentiâ de malo ; sed in comprehensoribus non potest esse passio, nisi iudicium rationis consequens.

QUÆSTIO XCV.

DE DOTIBUS BEATORUM. — (In quinque articulos divisa.)

Deinde considerandum est de dotibus beatorum.

Circa quod quærentur quinque : 1° utrum beatis sint assignandæ aliquæ dotes ; 2° utrum dos à beatitudine differat ; 3° utrum Christo competat habere dotes ; 4° utrum angelis ; 5° utrum convenienter assignentur tres animæ dotes.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum ponendæ sint aliquæ dotes in hominibus beatis.* — (S. Thom., 4, dist. 49, quæst. 4, art. 1 et seq.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sint ponendæ aliquæ dotes in hominibus beatis. Dos enim secundum jura, l. *Pro oneribus*, c. de Jure dotium, et l. *Dotis fructus*, ff. eod., datur sponso ad sustinendam onera matrimonii. Sed sancti non gerunt figuram sponsi, sed magis figuram sponsæ, in quantum sunt Ecclesiæ membra. Ergo eis dotes non dantur.

2. Præterea, dotes non dantur secundum jura, l. ult., c. de dotis Promissione, et l. *Qui libros*, ff. de Ritu nupt., à patre sponsi, sed à patre sponsæ. Omnia autem dona beatitudinis dantur beatis à patre sponsi, scilicet Christi ; Jacobi 1, 17 : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum*, etc. Ergo hujusmodi dona, quæ beatis dantur, non sunt dotes appellanda.

3. Præterea, in matrimonio carnali dantur dotes ad facilius toleranda onera matrimonii. Sed in matrimonio spirituali non sunt aliqua onera, maximè secundum statum Ecclesiæ triumphantis. Ergo non sunt ibi aliquæ dotes assignandæ.

4. Præterea, dotes non dantur nisi causâ matrimonii. Sed matrimonium spirituale contrahitur cum Christo per fidem secundum statum Ecclesiæ militantis. Ergo eadem ratione si beatis aliquæ dotes conveniant, convenient etiam sanctis existentibus in viâ. Sed istis non conveniunt. Ergo nec beatis.

5. Præterea, dotes ad bona exteriora pertinent, quæ dicuntur bona fortunæ. Sed præmia beatorum erunt de interioribus bonis. Ergo non debent dotes nominari.

Sed contra, Ephes. 5, 32, dicitur : *Sacramentum hoc magnum est ; ego autem dico in Christo, et in Ecclesiâ ; ex quo habetur quòd spirituale matrimonium per carnale significatur. Sed in carnali matrimonio sponsa dotata traducitur in domum sponsi. Ergo cum sancti in domum Christi traducantur, cum beatificantur, videtur quòd aliquibus dotibus dotentur.*

Præterea, dotes in matrimonio corporali assignantur ad matrimonii solatium. Sed matrimonium spirituale delectabilius est quàm corporale. Ergo ei sunt dotes maximè assignandæ.

Præterea, ornamenta sponsarum ad dotem pertinent. Sed sancti ornati in gloriam traducuntur, ut dicitur Isa. 61, 10 : *Induit me vestimentis salutis...*, quasi sponsam ornatam monilibus suis. Ergo sancti in patriâ dotes habent.

Respondeo dicendum quòd absque dubio beatis, quando in gloriam transferuntur, aliqua dona divinitus dantur ad eorum ornatum, et hi ornatus à Magistris dotes sunt nominati. Unde datur quædam definitio de dote, de quâ nunc loquimur, talis : *Dos est perpetuus animæ et corporis ornatu, vitæ sufficiens, in æternâ beatitudine jugiter perseverans.* Et sumitur hæc descriptio ad similitudinem dotis corporalis, per quam sponsa ornatur, et providetur viro unde possit sufficienter sponsam et liberos nutrire ; et tamen inamissibiliter dos sponsæ conservatur, ut ad eam separato matrimonio revertatur.

Sed de ratione nominis diversi diversimodè opinantur.

Quidam enim dicunt quòd dos non accipitur ex aliquâ similitudine ad matrimonium corporale, sed secundum modum loquendi, quo omnem perfectionem seu ornatum cujuscumque hominis dotem nominamus ; sicut aliquis dicitur esse dotatus scientiâ, qui scientiâ pollet ; et sic Ovidius usus est nomine dotis, dicens, lib. 1 de Arte amandi, vers. 598 :

Et quâcumque potes dote placere, place.

Sed hoc non videtur usquequaque conveniens, quia quancumque aliquod nomen est impositum ad aliquid principaliter significandum, non consuevit ad alia transferri nisi secundum aliquam similitudinem. Unde cum secundum primam institutionem nominis dos ad carnale matrimonium pertineat, oportet quòd in quâlibet aliâ acceptione attendatur aliqua similitudo ad principale significatum.

Et ideò alii dicunt quòd secundum hoc similitudo attenditur, quòd dos propriè dicitur donum, quod in matrimonio corporali datur sponsæ ex parte sponsi, quando traducitur in domum sponsi, ad ornatum sponsæ pertinens : quod patet ex hoc quod dixit Sicheus Jacob et filius ejus, Genes. 34, 12 : *Augete dotem, et munera postulate* ; et Exodi 22, 16 : *Si seduxerit quis virginem, dormieritque cum ea, dabit eam, et accipiet eam uxorem.* Unde et ornatus qui à Christo sanctis exhibetur, quando traducuntur in domum gloriæ, dos nominatur.

Sed hoc manifestè est contra id quod juristæ dicunt, loc. cit. in arg. 1, ad quos pertinet de his tractare. Dicunt enim quòd dos propriè est quædam datio ex parte mulieris facta his qui sunt ex parte viri, pro onere matrimonii quod sustinet vir ; sed illud quod sponsus dat sponsæ, vocatur *donatio propter nuptias* ; et secundum hunc modum accipitur dos 3 Reg. 9, 16, ubi dicitur quòd *Pharao, rex Egypti, cepit Gazer, et dedit eam in dotem filix suæ uxori Salomonis.* Nec contra hoc faciunt auctoritates inductæ. Quamvis enim dotes à parente puellæ consueverint assignari ; tamen quandoque contingit quòd sponsus, vel pater sponsi assignet dotes vice patris puellæ, quod contingit dupliciter : vel præ nimio affectu ad sponsam, sicut fuit de Hemor patre Sicheus, qui voluit assignare dotem, quam debebat accipere, propter vehementem amorem filii sui ad puellam : vel hoc fit in pœnam sponsi, ut virgini à se corruptæ dotem de suo assignet, quam pater puellæ debuerat assignare. Et in hoc casu loquitur Moyses in auctoritate inductâ hic, sup.

Et ideò, secundum alios, dicendum est quòd dos in matrimonio corporali propriè dicitur illud quod datur ab his qui sunt ex parte mulieris, his qui sunt ex parte viri, ad sustentanda onera matrimonii, ut dictum est hic, sup. Sed tunc remanet difficultas, quomodo hæc

significatio possit aptari ad propositum; cum ornatus qui sunt in beatitudine, dentur sponsæ spirituali à patre sponsi, quod manifestabitur respondendo ad argumenta.

Ad primum ergo dicendum quòd quamvis dotes assignentur sponso in carnali matrimonio ad usum, tamen proprietates, et dominium, pertinet ad sponsam; quod patet ex hoc quòd soluto matrimonio, dos remanet sponsæ secundum jura, cap. 1, 2 et 3, de Donat. inter virum et uxorem. Et sic etiam in matrimonio spirituali ipsi ornatus, qui sponsæ spirituali dantur, scilicet Ecclesiæ in membris suis, sunt quidem ipsius sponsi, in quantum ad ejus gloriam et honorem cedunt, sed sponsæ in quantum per eos ornatur.

Ad secundum dicendum quòd pater sponsi, scilicet Christi, est sola persona Patris; pater autem sponsæ est tota Trinitas; effectus enim in creaturis ad totam Trinitatem pertinet. Unde hujusmodi dotes in spirituali matrimonio, propriè loquendo, magis dantur à patre sponsæ, quàm à patre sponsi. Sed tamen hæc collatio, quamvis ab omnibus personis fiat, singulis personis potest appropriari per aliquem modum. Personæ quidem Patris, ut danti, quia in ipso est auctoritas; ei etiam paternitas respectu creaturæ appropriatur, ut sic idem sit pater sponsi et sponsæ; Filio verò appropriatur, in quantum propter ipsum et per ipsum dantur; sed Spiritui sancto, in quantum in ipso et secundum ipsum dantur; amor enim est omnis dationis ratio.

Ad tertium dicendum quòd dotibus per se convenit illud quod per dotes efficitur, scilicet solatium matrimonii; sed per accidens illud quod per eas removetur, scilicet onus matrimonii, quod per eas levatur; sicut gratiæ convenit per se facere justum, sed per accidens quòd de impio faciat justum. Quamvis ergo in matrimonio spirituali non sint aliqua onera, est tamen ibi summa jucunditas; et ad hanc perficiendam jucunditatem dotes sponsæ conferuntur, ut scilicet delectabiliter per eas sponso jungatur.

Ad quartum dicendum quòd dotes non consueverunt assignari sponsæ, quando desponsatur, sed quando in domum sponsi traducitur, ut præsentialiter sponsum habeat. *Quamdiu autem in hac vitâ sumus, peregrinamur à Domino*; 2 Corinth. 5, 6. Et idè dona quæ sanctis in hac vitâ conferuntur, non dicuntur dotes, sed illa quæ conferuntur eis, quando transferuntur ad gloriam, in quâ sponso præsentialiter perfruuntur.

Ad quintum dicendum quòd in spirituali matrimonio decor interior requiritur: unde dicitur in psal. 44, 14: *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus*, etc. Sed in matrimonio corporali requiritur decor exterior. Unde non oportet quòd dotes hujusmodi assignentur in matrimonio spirituali, sic assignantur in corporali.

ARTICULUS II. — *Utrum dos sit idem quod beatitudo.*
Ad secundum sicut proceditur. 1. Videtur quòd dos sit idem quod beatitudo. Ut enim ex definitione dotis prædictâ patet, art. præc., *dos est ornatus corporis et animæ in aeternâ beatitudine jugiter perseverans*. Sed beatitudo animæ est quidam ornatus ejus. Ergo beatitudo est dos.

2. Præterea, dos dicitur illud per quod sponsa delectabiliter sponso conjungitur. Sed in spirituali matrimonio beatitudo est hujusmodi. Ergo beatitudo est dos.

3. Præterea, visio, secundum Augustinum, lib. 1 de Trin., cap. 8, à med., *est tota substantia beatitudinis*. Sed visio ponitur una de dotibus. Ergo beatitudo est dos.

4. Præterea, fructio beatum facit. Fructio autem est dos. Ergo dos facit beatum; et sic beatitudo est dos.

5. Præterea, secundum Boetium, in lib. 3 de Cons., prosâ 2, cir. princ., *beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus*. Sed status beatorum perficitur ex dotibus. Ergo dotes sunt beatitudinis partes.

Sed contra, dos datur sine meritis. Sed beatitudo non datur, sed redditur pro meritis. Ergo beatitudo non est dos.

Præterea, beatitudo est una tantum; dotes verò sunt plures. Ergo beatitudo non est dos.

Præterea, beatitudo inest homini secundum id quod est potissimum in eo, ut dicitur in 10 Ethic., cap. 7, à med. Sed dos etiam in corpore ponitur. Ergo dos et beatitudo non sunt idem.

Respondeo dicendum quòd circa hoc est duplex opinio.

Quidam enim dicunt quòd beatitudo et dos sunt idem re, sed differunt ratione; quia dos respicit spirituale matrimonium, quod est inter Christum et animam; non autem beatitudo. Sed hoc non potest esse, ut videtur; cum beatitudo in operatione consistat, dos autem non sit operatio, sed magis sit qualitas, vel dispositio quædam.

Et idè, secundum alios, dicendum est quòd beatitudo et dos etiam realiter differunt; ut beatitudo dicatur ipsa operatio perfecta, quâ anima beata Deo conjungitur; sed dotes dicuntur habitus, vel dispositiones, vel quæcumque aliæ qualitates, quæ ordinantur ad hujusmodi perfectam operationem; ut sic dotes ordinentur ad beatitudinem magis quàm sint in beatitudine ut partes ejus.

Ad primum ergo dicendum quòd beatitudo, propriè loquendo, non est animæ ornatus, sed est aliquid quòd ex ornatu animæ provenit, cum sit operatio quædam; ornatus verò dicitur aliquis decor ipsius beati.

Ad secundum dicendum quòd beatitudo non ordinatur ad conjunctionem, sed est ipsa conjunctio animæ cum Christo, quæ est per operationem; sed dotes sunt dona disponentia ad hujusmodi conjunctionem.

Ad tertium dicendum quòd visio dupliciter potest accipi. Uno modo actualiter, id est pro ipso actu visionis; et sic visio non est dos, sed est ipsa beatitudo. Alio modo potest accipi habitualiter, id est pro habitu à quo talis operatio elicitor, sive pro ipsâ gloriæ claritate, quâ anima divinitus illustratur ad Deum videndum; et sic est dos et principium beatitudinis, non autem est ipsa beatitudo.

Et similiter dicendum ad quartum de fructione.

Ad quintum dicendum quòd beatitudo colligit omnia bona, non quasi partes essentialiter beatitudinis, sed quasi aliquo modo ad beatitudinem ordinata, ut supra dictum est, in corp. art.

ARTICULUS III. — *Utrum competat Christo habere dotes.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Christo competat habere dotes. Sancti enim Christo per gloriam conformantur; unde dicitur Philipp. 3, 21: *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ*. Ergo etiam Christus dotes habet.

2. Præterea, in spirituali matrimonio assignantur dotes ad similitudinem matrimonii corporalis. Sed in Christo invenitur quoddam matrimonium spirituale, quod est sibi singulare, scilicet duarum naturarum in unâ personâ, secundum quòd dicitur natura humana in ipso esse desponsata à Verbo, ut patet ex Glossâ (ord. Aug., lib. 1 de Cons. evangelist., cap. 30, ad fin., super illud psal. 18: *In sole posuit tabernaculum*, etc.) et Apoc. 21: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*. Ergo et Christo competit habere dotes.

3. Præterea, ut dicit Augustinus, in lib. 3 de Doctrinâ christ., cap. 31, *Christus secundum regulam Ticonii propter unitatem corporis mystici, quæ est inter caput et membra, nominat se etiam sponsam et non solum sponsum*; ut patet Isa. 61, 10: *Quasi sponsum decoratum coronâ, et quasi sponsam ornatum menilibus suis*. Cum ergo debeantur dotes sponsæ, oportet, ut videtur, in Christo dotes ponere.

4. Præterea, omnibus membris Ecclesiæ debetur dos, cum Ecclesia sit sponsa. Sed Christus est Ec-

clesiæ membrum, ut patet 1 Corinth. 12, 27: *Vos estis corpus Christi, et membra de membro*; Glossa interl., id est, *de Christo*. Ergo Christo debentur dotes.

5. Præterea, Christus habet perfectam visionem, fruitionem et delectationem. Hæc autem ponuntur dotes. Ergo, etc.

Sed contra, inter sponsum et sponsam exigitur distinctio personarum. Sed in Christo non est aliquid personaliter distinctum à Filio Dei, qui est sponsum; ut patet Joan. 3, 29: *Qui habet sponsam, sponsus est*. Ergo cum dotes sponsæ assignentur, vel pro sponsâ, videtur quòd Christo non competat habere dotes.

Præterea, non est ejusdem habere dotes, et recipere. Sed Christus est qui dat dotes spirituales. Ergo Christo non competit dotes habere.

Respondeo dicendum quòd circa hoc est duplex opinio. Quidam enim dicunt quòd in Christo est triplex unio: una quæ dicitur consentanea, quâ unitur Deo per connexionem amoris; alia dignativa, quâ humana natura unitur divinæ; tertia quâ ipse Christus unitur Ecclesiæ. Dicunt ergo quòd secundum duas primas uniones competit Christo habere dotes sub ratione dotis; sed quantum ad tertiam convenit ei id quòd est dos excellentissimè, non tamen sub ratione dotis; quia in tali conjunctione Christus est ut sponsus, sed Ecclesia ut sponsa; dos autem datur sponsæ quantum ad proprietatem et dominium, quamvis detur sponso ad usum. Sed hoc non videtur esse conveniens. In illâ enim conjunctione quâ Christus unitur Patri per consensum amoris, etiam in quantum est Deus, non dicitur aliquod matrimonium esse, quia non est ibi aliqua subjectio, quam oportet esse sponsæ ad sponsum. Similiter etiam nec in conjunctione humanæ naturæ ad divinam, quæ est in unione personæ, vel etiam per conformitatem voluntatis, potest esse propria ratio dotis, propter tria: primò quia exigitur conformitas naturæ inter sponsum et sponsam in matrimonio illo in quo dantur dotes, et hoc deficit in conjunctione humanæ naturæ ad divinam; secundò quia exigitur ibi distinctio personarum: humana autem natura non est personaliter distincta à Verbo; tertio quia dos datur quando sponsa de novo traducitur in domum sponsi; et sic videtur ad sponsam pertinere, quæ de non conjunctâ fit conjuncta: humana autem natura, quæ est assumpta in unitatem personæ à Verbo, nunquam fuit quin esset perfectè conjuncta.

Unde secundum alios est dicendum quòd vel omnino non convenit Christo ratio dotis, vel non ita propriè, sicut aliis sanctis; ea tamen quæ dotes dicuntur, excellentissimè ei conveniunt.

Ad primum ergo dicendum quòd conformatio illa est intelligenda secundum id quòd est dos, et non secundum rationem dotis quæ sit in Christo; non enim oportet quòd illud in quo Christo conformamur, sit eodem modo in Christo et in nobis.

Ad secundum dicendum quòd natura humana non propriè dicitur esse sponsa in conjunctione illâ quâ Verbo conjungitur; cum non servetur ibi personarum distinctio, quæ inter sponsum et sponsam requiritur. Sed quòd quandoque dicatur desponsata humana natura, secundum quòd Verbo conjuncta est, hoc est in quantum habet aliquem actum sponsæ, quia scilicet inseparabiliter conjungitur, et quia in illâ conjunctione humana natura est Verbo inferior, et per Verbum regitur, sicut sponsa per sponsum.

Ad tertium dicendum quòd hoc quòd aliquando dicitur Christus sponsa, non est quia ipse verè sit sponsa, sed in quantum sibi assumit personam sponsæ suæ, scilicet Ecclesiæ, quæ est ei spiritualiter conjuncta. Unde nihil prohibet quin per illum modum loquendi possit dici habere dotes, non quòd ipse habeat, sed quia Ecclesia habet.

Ad quartum dicendum quòd nomen Ecclesiæ dupliciter accipitur. Quandoque enim nominat tantummodo corpus, quòd Christo conjungitur sicut capiti; et sic tantum Ecclesia habet rationem sponsæ: sic

verò Christus non est Ecclesiæ membrum, sed est caput influens omnibus Ecclesiæ membris. Alio modo accipitur Ecclesia, secundum quòd nominat caput et membra conjuncta; et sic Christus dicitur membrum Ecclesiæ, in quantum habet distinctum officium ab omnibus aliis, scilicet influere aliis vitam; quamvis non multum propriè dicatur membrum, quia membrum importat partialitatem quamdam. in Christo autem bonum spirituale non est particulatum, sed est totaliter integrum: unde ipse est totum Ecclesiæ bonum; nec est aliquid majus ipse et alii, quàm ipse solus (1). Sic autem loquendo de Ecclesiâ, Ecclesia non solum nominat sponsam, sed sponsum et sponsam, prout per conjunctionem spirituales est ex eis unum effectum. Unde licet Christus aliquo modo dicatur membrum Ecclesiæ, nullo tamen modo potest dici membrum sponsæ; et sic ei non convenit ratio dotis.

Ad quintum dicendum quòd in processu illo est fallacia accidentis; non enim illa Christo conveniunt, secundum quòd habent rationem dotis.

ARTICULUS IV. — *Utrum angeli habeant dotes.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd angeli habeant dotes, quia super illud Cantic. 6: *Una est columba mea, dicit Glossa: Una est Ecclesia in hominibus et angelis*. Sed Ecclesia est sponsa; et sic membris Ecclesiæ convenit habere dotes. Ergo angeli dotes habent.

2. Præterea, Lucæ 12, super illud: *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur à nuptiis, dicit Glossa ordin.: Ad nuptias Dominus ivit, quando post resurrectionem novus homo angelorum sibi multitudinem copulavit*. Ergo angelorum multitudo est sponsa Christi; et sic angelis competunt dotes.

3. Præterea, spirituale matrimonium in spirituali conjunctione consistit. Sed spiritualis conjunctio non est minor inter angelos et Deum, quàm inter homines beatos et Deum. Ergo cum dotes, de quibus nunc agimus, ratione spiritualis matrimonii assignentur, videtur quòd angelis conveniant dotes.

4. Præterea, spirituale matrimonium requirit spirituales sponsum, et spirituales sponsam. Sed Christo in quantum est summus spiritus, magis sunt conformes in naturâ angeli quàm homines. Ergo magis potest esse spirituale matrimonium angelorum ad Christum quàm hominum.

5. Præterea, major convenientia exigitur inter caput et membra, quàm inter sponsum et sponsam. Sed conformitas quæ est inter Christum et angelos, sufficit ad hoc quòd Christus dicatur caput angelorum. Ergo eadem ratione sufficit ad hoc quòd dicatur sponsum respectu eorum.

Sed contra, Origenes super Cantica, in princ. Prologi, distinguit quatuor personas, scilicet *sponsum et sponsam, et adolescentulas et sodales sponsi*; et dicit quòd *angeli sunt sodales sponsi*. Cum ergo dotes non debeantur nisi sponsæ, videtur quòd angelis dotes non conveniant.

Præterea, Christus desponsavit sibi Ecclesiam per incarnationem et passionem: unde figuratur per hoc quòd dicitur Exodi 4, 25: *Sponsus sanguinem tu mihi es*. Sed Christus per passionem et incarnationem non aliter fuit conjunctus angelis quàm prius erat. Ergo angeli non pertinent ad Ecclesiam secundum quòd Ecclesia dicitur sponsa. Ergo angelis non conveniunt dotes.

Respondeo dicendum quòd ea quæ ad dotes animæ pertinent, non est dubium angelis, sicut et hominibus, convenire; sed secundum rationem dotis non ita eis, sicut hominibus, conveniunt, eò quòd non ita propriè convenit angelis ratio sponsæ sicut hominibus. Exigitur enim inter sponsum et sponsam naturæ con-

(1) Ita pressius ad litteram retinemus. Al.: *Ipso et aliis*; item *ipso et aliis*. Fortè in *ipso et aliis, quàm in ipso solo*.

formitas, ut scilicet sint ejusdem speciei. Hoc autem modo homines cum Christo conveniunt, in quantum naturam humanam assumpsit, per quam assumptionem factus est conformis in naturâ speciei humanæ omnibus hominibus. Angelis autem non est conformis secundum unitatem speciei neque secundum naturam divinam, neque secundum humanam. Et ideo ratio dotis non ita propriè convenit angelis, sicut hominibus. Cum tamen in his quæ metaphoricè dicuntur, non requiratur similitudo quantum ad omnia, non potest ex aliquâ dissimilitudine concludi quòd metaphoricè aliquid de aliquo non prædicetur. Et sic ex ratione inductâ non potest simpliciter haberi quòd angelis dotes non conveniant, sed solum quòd non ita propriè, sicut hominibus, ratione dissimilitudinis prædictæ.

Ad primum ergo dicendum quòd quamvis angeli pertineant ad unitatem Ecclesiæ, non tamen sunt membra Ecclesiæ, secundum quòd Ecclesia dicitur sponsa per conformitatem naturæ; et sic non convenit eis propriè habere dotes.

Ad secundum dicendum quòd desponsatio illa largè accipitur pro unione quæ non habet conformitatem naturæ in specie; et sic etiam nihil prohibet, largè accipiendo dotes, ponere dotes in angelis.

Ad tertium dicendum quòd quamvis in matrimonio spirituali non sit nisi conjunctio spiritualis, tamen illos qui junguntur ad perfectam matrimonii rationem, oportet in specie naturæ convenire. Et propter hoc desponsatio propriè ad angelos non pertinet.

Ad quartum dicendum quòd illa conformatio quæ angeli conformantur Christo, in quantum est Deus, non est talis quæ sufficiat ad perfectam rationem matrimonii; cum non sit secundum convenientiam in specie, sed magis adhuc remanet infinita distantia.

Ad quintum dicendum quòd nec etiam Christus propriè dicitur caput angelorum, secundum illam rationem quæ caput requirit conformitatem naturæ ad membrum. Tamen sciendum quòd licet caput et alia membra sint partes individui unius speciei, si tamen unumquodque per se consideretur, non est cum alio ejusdem speciei: manus enim habet aliam speciem partis à capite. Unde, loquendo de membris secundum se, non requiritur inter ea alia convenientia quam proportionis; ut unum ab alio accipiat, et unum alii subserviat. Et sic convenientia quæ est inter Deum et angelos, magis sufficit ad rationem capitis quam ad rationem sponsi.

ARTICULUS V. — *Utrum convenienter ponantur tres animæ dotes.* — (S. Th., 4, dist. 49, qu. 4, art. 5, qu. 1.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter ponantur tres animæ dotes, scilicet *visio, dilectio et fruitio*. Anima enim conjungitur Deo secundum mentem, in quâ est imago Trinitatis secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem. Sed dilectio ad voluntatem pertinet, visio ad intelligentiam. Ergo debet aliquid poni quod memoriæ respondeat; cum fruitio non pertineat ad memoriam, sed magis ad voluntatem.

2. Præterea, dotes beatitudinis dicuntur respondere virtutibus viæ, quibus Deo jungimur; quæ sunt fides, spes et charitas, quibus est ipse Deus objectum. Sed dilectio respondet charitati, visio autem fidei. Ergo deberet aliquid poni quod pertineret ad spem; cum fruitio magis pertineat ad charitatem.

3. Præterea, Deo non fruimur nisi per dilectionem et visionem; *illis enim dicimur frui quæ diligimus propter se*, ut patet per Augustinum, in lib. 1, de Doctr. christ., cap. 4. Ergo fruitio non debet poni alia dos à dilectione.

4. Præterea, ad perfectionem beatitudinis requiritur comprehensio; 1 Corinth. 9, 24: *Sic currite ut comprehendatis*. Ergo debet adhuc quarta dos poni.

5. Præterea, Anselmus dicit, lib. de Similitudinib., cap. 48, quòd hæc pertinent ad beatitudinem

animæ, *sapientia, amicitia, concordia, potestas, honor, securitas, gaudium*; et sic videntur prædictæ dotes inconvenienter assignari.

6. Præterea, Augustinus in fine de Civit. Dei, cap. ult., inter princ. et med., dicit quòd *Deus in illâ beatitudine sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur*. Ergo laus præassignatis dotibus annumerari debet.

7. Præterea, Boetius ponit quinque ad beatitudinem pertinentia in 3 de Consolat., prosâ 10, à med., quæ sunt hæc: *sufficientia*, quam promittunt divitiæ; *juvunditas*, quam promittit voluptas; *celebritas*, quam promittit fama; *securitas*, quam promittit potentia; *reverentia*, quam promittit dignitas. Et sic videtur quòd potius ista deberent assignari dotes quam prædicta.

Respondeo dicendum quòd ab omnibus communiter tres ponuntur animæ dotes, diversimodè tamen. Quidam enim dicunt quòd tres dotes animæ sunt *visio, dilectio et fruitio*; quidam verò dicunt quòd sunt *visio, comprehensio et fruitio*; quidam verò, quòd sunt *visio, delectatio* (1) et *comprehensio*. Omnes tamen hæc assignationes reducuntur in idem; et eodem modo earum numerus assignatur. Dictum enim est, art. 2, huj. quæst., quòd dos est aliquid animæ inhærens, per quod ordinatur ad operationem, in quâ consistit beatitudo. In quâ quidem operatione duo requiruntur: scilicet ipsa substantia operationis, quæ est *visio*, et perfectio ejus, quæ est *delectatio*. Oportet enim beatitudinem esse operationem perfectam. Visio autem aliqua est delectabilis dupliciter: uno modo ex parte objecti, in quantum id quod videtur, est delectabile; alio modo ex parte visionis, in quantum ipsum videre delectabile est; sicut delectamur in cognoscendo mala, quamvis mala non delectent nos. Et quia operatio illa in quâ ultima beatitudo consistit, debet esse perfectissima, ideo requiritur quòd visio illa sit utroque modo delectabilis. Ad hoc autem quòd visio illa sit delectabilis ex parte visionis, requiritur quòd sit facta naturalis videnti per aliquem habitum; sed ad hoc quòd sit delectabilis ex parte visibilis, requiruntur duo, quòd scilicet ipsam visibile sit conveniens, et quòd sit conjunctum. Sic ergo ad delectabilitatem visionis ex parte sui requiritur habitus, qui visionem eliciat; et sic est una dos, quæ dicitur ab omnibus *visio*. Sed ex parte visibilis requiruntur duo: scilicet convenientia, quæ est per affectum; et quantum ad hoc ponitur à quibusdam dos *dilectio* et à quibusdam *fruitio*, secundum quòd fruitio ad affectum pertinet: illud enim quod summè diligimus convenientissimum æstimamus; requiritur etiam ex parte visibilis conjunctio, et sic ponitur à quibusdam *comprehensio*, quæ nihil est aliud quam in præsentia Deum habere, et in seipso tenere; sed secundum alios ponitur *fruitio*, prout est non spei, sicut est in viâ, sed jam rei, sicut est in patriâ. Et sic dotes tres respondent tribus virtutibus theologis; scilicet *visio* fidei; spei verò *comprehensio*, vel *fruitio* secundum unam acceptionem; charitati verò *fruitio*, vel *delectatio* (2) secundum assignationem aliam. Fruitio enim perfecta, qualis in patriâ habebitur, includit in se et delectationem et comprehensionem: et ideo à quibusdam accipitur pro uno, à quibusdam verò pro alio. Quidam verò attribuunt hæc tres dotes tribus animæ viribus, *visionem* scilicet rationali; *delectationem* concupiscibili; *fruitionem* verò irascibili, in quantum talis fruitio est per quamdam victoriam adepta. Sed hoc non propriè dicitur, quia irascibilis et concupiscibilis non sunt in parte intellectivâ, sed in parte sensitivâ; dotes autem animæ ponuntur in ipsâ mente.

Ad primum ergo dicendum quòd memoria et intelligentia non habent nisi unam operationem, vel quia ipsa intelligentia est operatio memoriæ, vel si intelli-

(1) Al., *dilectio*. In veteri exemplo sic: *Quidam enim dicunt quòd tres dotes animæ sunt: visio, et dilectio, et comprehensio; quidam dicunt quòd sint visio, fruitio, et comprehensio. Omnes tamen, etc., aliis omissis.*

(2) Al., vel *dilectio*; et mox, *dilectionem*.

gentia dicatur esse potentia quædam, memoria non exit in operationem nisi mediante intelligentiâ, quia memoriæ est notitia tenere; unde etiam memoriæ et intelligentiæ non respondet nisi unus habitus, scilicet notitia; et ideo utrique respondet tantum una dos, scilicet visio.

Ad secundum dicendum quod fruitio respondet spei, in quantum includit comprehensionem, quæ spei succedet; quod enim speratur, nondum habetur; et ideo spes quodammodo affligit propter distantiam amati; et propter hoc in patriâ non remanebit, sed succedet ei comprehensio.

Ad tertium dicendum quod fruitio, secundum quod comprehensionem includit, distinguitur à visione et dilectione; alio tamen modo quàm dilectio à visione. Dilectio enim et visio diversos habitus nominant, quorum unus pertinet ad intellectum, alter verò ad affectum. Sed comprehensio, vel fruitio, secundum quod ponitur pro comprehensione, non importat alium habitum ab illis duobus, sed importat remotionem impedimentorum, ex quibus efficiebatur ut non posset mens Deo præsentialiter conjungi. Et hoc quidem fit per hoc quod ipse habitus gloriæ animam ab omni defectu liberat; sicut quod facit eam sufficientem ad cognoscendum sine phantasmatis, et ad prædominandum corpori, et ad alia hujusmodi, per quæ excluduntur impedimenta, quibus fit ut aunc peregrinemur à Domino.

Ad quartum patet responsio ex dictis in corp.

Ad quintum dicendum quod propriè dotes sunt immediata principia illius operationis, in quâ perfecta beatitudo consistit, per quam anima Christo conjungitur. Illa autem quæ Anselmus enumerat, non sunt hujusmodi, sed sunt qualitercumque beatitudinem concomitantia, vel consequentia, non solum in comparatione ad sponsum, ad quem sola sapientia inter enumerata ab eo pertinet, sed etiam in comparatione ad alios; vel pares, ad quos pertinet amicitia quantum ad unionem affectum, et concordia quantum ad consensum in agendis; vel inferiores, ad quos pertinet potestas, secundum quod à superioribus inferiora disponuntur, et honor secundum id quod ab inferioribus superioribus exhibetur; et etiam per comparationem ad seipsum, ad quod pertinet securitas quantum ad remotionem mali, et gaudium quantum ad adeptionem boni.

Ad sextum dicendum quod laus, quæ ab Augustino ponitur tertium eorum quæ in patriâ erunt, non est dispositio ad beatitudinem, sed magis ad beatitudinem consequens; ex hoc enim ipso quod anima Deo conjungitur, in quo beatitudo consistit, sequitur quod in laudem prorumpat. Unde laus non habet rationem dotis.

Ad septimum dicendum quod illa quinque supra dicta, quæ enumerat Boetius, sunt quædam beatitudinis conditiones, non autem dispositiones ad beatitudinem, vel ad beatitudinis actum, eò quod beatitudo, ratione suæ perfectionis, sola et singulariter habet per seipsam quidquid ab hominibus in diversis rebus quæritur, ut patet etiam per Philosophum, in 1 Ethic., cap. 7, à med., et in 10, cap. 7 et 8. Et secundum hoc ostendit Boetius illa quinque in verâ beatitudine esse, quia hæc sunt quæ ab hominibus in felicitate temporali quærantur; quæ vel pertinent ad immunitatem à malo, sicut est securitas; vel ad consecutionem boni convenientis, sicut *juvunditas*; vel perfecti, sicut *sufficientia*; vel ad manifestationem boni, sicut *celebritas*, in quantum bonum unius est in notitiâ multorum; et *reverentia*, in quantum illius notitiæ vel boni signum aliquod exhibetur; reverentia enim consistit in exhibitione honoris, qui est testimonium virtutis. Unde patet quod ista quinque non debent dici dotes, sed quædam beatitudinis conditiones.

QUÆSTIO XCVI.

DE AUREOLIS. — (In tredecim articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de aureolis.

Circa quod quærantur tredecim: 1° utrum au-

reola differat à præmio essentiali; 2° utrum differat à fructu; 3° utrum fructus soli virtuti continentiæ debeat; 4° utrum convenienter assignentur tres fructus tribus partibus continentiæ; 5° utrum virginibus debeat aureola; 6° utrum debeat martyribus; 7° utrum debeat doctoribus; 8° utrum Christo debeat; 9° utrum angelis; 10° utrum corpori humano debeat; 11° utrum convenienter tres aureolæ assignentur; 12° utrum aureola virginum sit potissima; 13° utrum unus alio intensius eandem aureolam habeat.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aureola sit aliud à præmio essentiali, quod aurea dicitur.* — (S. Th., 4, dist. 59, quæst. 5, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod aureola non sit aliquid aliud præmium à præmio essentiali, quod aurea dicitur. Præmium enim essentiali est ipsa beatitudo. Sed beatitudo secundum Boetium, lib. 3 de Consol., prosa 2, circ. princ., est status omnium bonorum aggregatione perfectus. Ergo præmium essentiali includit omne bonum quod habetur in patriâ; et sic aureola includitur in aureâ.

2. Præterea, *Magis et minus* non diversificant speciem. Sed illi qui servant consilia et præcepta, magis præmiantur quàm illi qui servant præcepta, tantum; nec in aliquo præmium eorum videtur differre, nisi quod unum est altero majus. Cum jam ergo aureola nominet præmium quod debetur operibus perfectionis, videtur quod aureola non dicat aliquid distinctum ab aureâ.

3. Præterea, præmium respondet merito. Sed radix totius meriti est charitas. Cum ergo charitati respondeat aurea, videtur quod in patriâ non erit aliquid præmium ab aureâ distinctum.

4. Præterea, omnes homines beati assumuntur ad angelorum ordines, ut dicit Gregorius, hom. 34 in Evang., parum ante med. Sed in angelis licet quædam data sint quibusdam excellenter, nihil tamen ibi possidet singulariter; omnia enim in omnibus sunt non quidem æqualiter, quia alii aliis sublimius possident, quæ tamen omnes habent, ut etiam Gregorius dicit, ibid., à med. Ergo in beatis non erit aliquid aliud præmium nisi omnium commune. Ergo aureola non est præmium distinctum ab aureâ.

5. Præterea, excellentiori merito excellentius præmium debetur. Si ergo aurea debetur operibus quæ sunt in præcepto, aureola verò his quæ sunt in consilio, aureola erit perfectior quàm aurea, et ita non deberet diminutiva significari; et sic videtur quod aureola non sit præmium distinctum ab aureâ.

Sed contra, Exodi 25, super illud: *Facies et alteram coronam aureolam*, dicit Glossa (ord. Bedæ, lib. 1 de Tabernac., cap. 6, à med.): *Ad coronam hanc pertinet canticum novum, quod virgines tantum coram Agno concinunt*: ex quo videtur quod aureola sit quædam corona non omnibus, sed quibusdam specialiter reddita. Aurea autem omnibus beatis redditur. Ergo aureola est aliud quàm aurea.

Præterea, pugnae quam sequitur victoria, debetur corona; 2 Timoth. 2, 5: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*. Ergo ubi est specialis ratio certaminis, ibi debet esse corona specialis. Sed in aliquibus operibus est specialis ratio certandi. Ergo præ aliis aliquam coronam habere debent; et hanc dicimus aureolam.

Præterea, Ecclesia militans descendit à triumphante, ut patet Apoc. 21, 2: *Vidi civitatem sanctam*, etc. Sed in Ecclesiâ militante specialia opera habentibus redduntur specialia præmia, sicut victoribus corona, currentibus bravium. Ergo similiter debet esse in Ecclesiâ triumphante.

Respondeo dicendum quod præmium essentiali hominis, quod est ejus beatitudo, consistit in perfectâ conjunctione animæ ad Deum, in quantum eo perfectè fruitur ut viso et amato perfectè. Hoc autem præmium metaphorice corona dicitur, vel aurea, tum

ex parte meriti, quod cum quâdam pugna agitur; *militia enim est vita hominis super terram*, Job, 7, 1; tum etiam ex parte præmii, per quod homo efficitur quodammodo Divinitatis particeps, et per consequens regni potestatis; Apoc. 5, 10: *Fecisti nos Deo nostro regnum*, etc. Corona autem est proprium signum regni potestatis; et eadem ratione præmium accidentale, quod essentiali additur, coronæ rationem habet. Significat etiam corona perfectionem quamdam, ratione figuræ circularis, ut ex hoc etiam competat perfectioni beatorum. Sed quia nihil potest superadditum essentiali, quin sit eo minus, ideo superadditum præmium *aureola* nominatur. Huic autem essentiali præmio, quod *aurea* dicitur, aliquid superadditur dupliciter. Uno modo ex conditione naturæ ejus qui præmiatur; sicut supra beatitudinem animæ gloria corporis adjungitur; unde et ipsa gloria corporis inter *aureola* nominatur. Unde super illud Exod. 25: *Facies et alteram coronam aureolam*, dicit quædam Glossa (ord. Bedæ, loc. cit.) quod *in fine aureola superponitur, cum in Scripturâ dicitur quod ei sublimior gloria in receptione corporum servetur*. Sic autem nunc de aureolâ non agitur. Alio modo ex ratione operis meritorii; quod quidem rationem meriti habet ex duobus, ex quibus etiam habet bonitatis rationem: scilicet ex radice charitatis, quia refertur in finem ultimum; et sic debetur ei essentialia præmium, scilicet perventio ad finem, quæ est *aurea*; et ex ipso genere actûs, quod laudabilitatem quamdam habet ex debitis circumstantiis, et ex habitu elicente, et ex proximo fine; et sic debetur ei quoddam accidentale præmium, quod *aureola* dicitur: et hoc modo de aureolâ ad præsens intendimus. Et sic dicendum est quod *aureola* dicit aliquid *aureæ* superadditum, id est quoddam gaudium de operibus à se factis, quæ habent rationem victoriæ excellentis; quod est aliud gaudium ab eo quo de conjunctione ad Deum quis gaudet, quod gaudium *aurea* dicitur.

Quidam tamen dicunt quod ipsum præmium commune, quod est *aurea*, accipit nomen *aureolæ*, secundum quod virginibus, vel martyribus, vel doctoribus, redditur; sicut et denarius accipit nomen debiti ex hoc quod alicui debetur; quamvis omnino sint idem debitum, et denarius: non tamen ita quod præmium essentialia oporteat esse majus, quando *aureola* dicitur; sed quia excellentiori actui respondet, non quidem secundum meriti intensionem, sed secundum modum merendi; ut 'quamvis in duobus sit æqualis limpeditas divinæ visionis, in uno tamen dicitur *aureola*, non in altero, in quantum respondet excellentiori merito secundum modum agendi. Sed hoc videtur esse contra intentionem Glossæ, sup. cit., Exodi 25. Si enim idem esset *aurea* et *aureola*, non diceretur *aureola* *aureæ* superponi. Et præterea cum merito respondeat præmium, oportet quod illi excellentiæ meriti quæ est ex modo agendi, respondeat aliqua excellentia in præmio; et hanc excellentiam vocamus *aureolam*. Unde oportet *aureolam* ab *aureâ* differre.

Ad primum ergo dicendum quod beatitudo includit in se omnia bona quæ sunt necessaria ad perfectam hominis vitam quæ consistit in perfectâ hominis operatione; sed quædam possunt superaddi, non quasi necessaria ad perfectam operationem, ut sine quibus esse non possit, sed quia his additis est beatitudo clarior: unde pertinet ad bene esse beatitudinis, et ad decentiam quamdam ipsius; sicut et felicitas politica ornatur nobilitate, et corporis pulchritudine, et hujusmodi; sine quibus tamen esse potest, ut patet in 1 Ethic., cap. 8. Et hoc modo se habet *aureola* ad beatitudinem patriæ.

Ad secundum dicendum quod ille qui servat consilia et præcepta, semper meretur magis quam ille qui servat præcepta tantum, secundum quod ratio meriti consideratur in operibus ex ipso genere operum, non autem semper secundum quod ratio meriti pensatur ex radice charitatis; cum quandoque ex majori charitate aliquis servet præcepta tantum,

quam aliquis præcepta et consilia. Sed ut pluries accidit è contrario, quia *probatio dilectionis exhibitio est operis*, ut Gregorius dicit, hom. 30 in Evang., circ. princ. Non ergo ipsum essentialia præmium magis intensum dicitur *aureola*, sed id quod præmio essentiali superadditur indifferenter, sive sit majus præmium essentialia habentis *aureolam*, sive minus, sive æquale præmio essentiali non habentis.

Ad tertium dicendum quod charitas est primum principium merenti; sed actus noster est quasi instrumentum quo meremur. Ad effectum autem consequendum non solum requiritur debita dispositio in primo movente, sed etiam recta dispositio in instrumento. Et ideo in effectu aliquid consequitur ex parte primi principii, quod est principale, et aliquid ex parte instrumenti, quod est secundarium. Unde et in præmio aliquid est ex parte charitatis, scilicet *aurea*; et aliquid ex genere operationis, scilicet *aureola*.

Ad quartum dicendum quod angeli omnes eodem genere actûs suam beatitudinem meruerunt, scilicet in hoc quod sunt conversi ad Deum; et ideo nullum singulare præmium invenitur in uno quod aliis non habeat aliquo modo. Homines autem diversis generibus actuum beatitudinem merentur; et ideo non est simile.

Tamen illud quod unus videtur specialiter habere inter homines, quodammodo omnes communiter habent, in quantum scilicet per charitatem perfectam unusquisque bonum alterius suum reputat. Non tamen hoc gaudium quo unus alteri congaudet, potest *aureola* nominari; quia non datur in præmium victoriæ ejus, sed magis respicit victoriam alienam. Corona autem ipsis victoribus redditur, non victoriæ congredientibus.

Ad quintum dicendum quod major est excellentia meriti quæ consurgit ex charitate, quam illa quæ consurgit ex genere actûs; sicut finis ad quem ordinat charitas, est potior his quæ sunt ad finem, circa quæ actus nostri consistunt. Unde etiam præmium respondens merito ratione charitatis, quantumcumque sit parvum, est majus quolibet præmio respondente actui ratione sui generis. Et ideo *aureola* dicitur diminutivè respectu *aureæ*.

ARTICULUS II. — *Utrum aureola differat à fructu.* — (S. Th., 4, dist. 49, qu. 5, art. 2, qu. 1 et seq.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod *aureola* non differat à fructu. Eidem enim merito non debentur diversa præmia. Sed eidem merito respondet *aureola*, et fructus centesimus, scilicet virginitati, ut patet in Glossâ (ord., sup. illud: *Aliud quidem centesimus*), Matth. 13. Ergo *aureola* est idem quod fructus.

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Virginit., cap. 45, quod *centesimus fructus debetur martyribus, et idem debetur virginibus*. Ergo fructus est quoddam præmium commune virginibus et martyribus. Sed eisdem etiam debetur *aureola*. Ergo *aureola* est idem quod fructus.

3. Præterea, in beatitudine non invenitur nisi duplex præmium, scilicet essentialia et accidentale, quod essentiali superadditur. Sed præmium essentiali superadditum dicitur *aureola*, quod patet ex hoc quod Exodi 25 *aureola* coronæ *aureæ* superponi dicitur. Sed fructus non est præmium essentialia, quia sic deberetur omnibus beatis. Ergo est idem quod *aureola*.

Sed contra, quæcumque non sunt ejusdem divisionis, non sunt etiam ejusdem rationis. Sed fructus et *aureola* non similiter dividuntur, quia *aureola* dividitur in *aureolam* virginum, martyrum et doctorum; fructus autem in fructum conjugatorum, viduarum et virginum. Ergo fructus et *aureola* non sunt idem.

Præterea, si fructus et *aureola* essent idem, cuiusque deberetur fructus, deberetur et *aureola*. Hoc autem patet esse falsum, quia fructus debetur viduitati, non autem *aureola*. Ergo, etc.

Respondeo dicendum quod ea quæ metaphoricè

dicuntur, possunt variè accipi, secundum adaptationes ad diversas proprietates ejus unde fit transumptio. Cum autem fructus propriè in rebus corporalibus dicatur de terrâ nascentibus, secundum diversas conditiones quæ in fructibus corporalibus inveniri possunt, diversimodè fructus spiritualiter accipitur. Fructus enim corporalis dulcedinem habet, quâ reficit, secundum quod in usum hominis venit; est etiam ultimum ad quod operatio naturæ pervenit; est etiam id quod ex agriculturâ expectatur per seminationem vel quoscumque alios modos. Quandoque igitur fructus spiritualiter accipitur pro eo quod reficit, quasi ultimus finis; et secundum hanc significationem dicimur Deo frui perfectè quidem in patriâ, imperfectè autem in viâ; et ex hac significatione accipitur fructio, quæ est dos. Sic autem nunc de fructibus non loquimur. Quandoque autem sumitur fructus spiritualiter pro eo quod reficit tantum, quamvis non sit ultimus finis; et sic virtutes fructus dicuntur, in quantum mentem sincerâ dulcedine reficiunt, ut Ambrosius dicit. Et sic accipitur fructus, Gal. 6, 22: *Fructus autem spiritus charitas, gaudium, etc.* Sic autem de fructibus nunc etiam non loquimur; de hoc enim dictum est, 3, dist. 34, quæst. 1, art. 1, et 1-2, quæst. 7, art. 1, ad 2. Potest autem alio modo sumi fructus spiritualis ad similitudinem corporalis, in quantum corporalis fructus est quoddam commodum quod ex labore agriculturæ expectatur; ut sic fructus dicatur illud præmium quod homo consequitur ex labore quo in hac vitâ laborat; et sic omne præmium quod in futuro habebitur ex nostris laboribus, *fructus* dicitur. Et sic accipitur fructus, Rom. 6, 22: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.* Sic etiam nunc nos de fructu non agimus; sed agimus de fructu secundum quod ex semine con-surgit; sic enim de fructu Dominus loquitur Matth. 13, ubi fructum dividit in tricesimum, sexagesimum et centesimum. Fructus autem secundum hoc potest prodire ex semine, quod vis sementina est efficax ad convertendum humores terræ in suam naturam; et quando hæc virtus est efficacior, et terra ad hoc paratior, tantò fructus sequitur uberior. Spirituale autem semen quod in nobis seminatur, est verbum Dei: unde quantò aliquis magis in spiritualitatem convertitur à carne recedens, tantò in eo est major fructus verbi. Secundum hoc igitur fructus verbi differt ab aureâ et ab aureolâ, quia *aurea* consistit in gaudio quod habetur de Deo; aureolâ verò in gaudio quod habetur de operum perfectione; sed *fructus* in gaudio quod habetur de ipsâ dispositione operantis secundum gradum spiritualitatis, in quem proficit ex semine verbi Dei. Quidam tamen distinguunt inter-aureolam et fructum, dicentes quod aureola debetur pugnanti, secundum illud 2 Timoth. 2, 5: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*; fructus autem laboranti, secundum illud quod dicitur Sap. 3, 15: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Alii verò dicunt quod *aurea* respicit conversionem ad Deum; sed *aureola* et *fructus* consistunt in his quæ sunt ad finem; ita tamen quod fructus principalius respicit voluntatem, aureola autem magis corpus. Sed cum in eodem sit labor et pugna, et secundum idem, et præmium corporis ex præmio animæ dependeat; secundum prædicta non esset differentia inter fructum, auream et aureolam, nisi ratione tantum; et hoc non potest esse, cum quibusdam assignetur fructus quibus non assignatur aureola.

Ad primum ergo dicendum quod non est inconveniens eidem merito, secundum diversa quæ in ipso sunt, diversa præmia respondere. Unde et virginitati respondet aurea, secundum quod propter Deum servatur imperio charitatis; aureola verò, secundum quod est quoddam perfectionis opus habens rationem victoriæ cujusdam excellentis; fructus verò, secundum quod per virginitatem homo in quadam spiritualitatem transit, à carnalitate recedens.

Ad secundum dicendum quod fructus secundum

propriam acceptionem, prout nunc loquimur, non dicit præmium commune martyrio et virginitati, sed tribus continentiæ gradibus. Glossa autem illa, quæ ponit fructum centesimum martyribus respondere, largè accipit fructum secundum quod quælibet remuneratio dicitur fructus; ut sic per centesimum fructum remuneratio designetur quæ quibuslibet operibus perfectionis debetur.

Ad tertium dicendum quod quamvis aureola sit quoddam accidentale præmium essentiali superadditum; non tamen omne accidentale præmium est aureola, sed præmium de operibus perfectionis, quibus homo maximè Christo conformatur secundum perfectam victoriam. Unde non est inconveniens quod abstractioni à carnali vitâ aliquando aliud accidentale præmium debeat, quod fructus dicitur.

ARTICULUS III. — *Utrum fructus debeat soli virtuti continentiæ.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod fructus non debeat soli virtuti continentiæ, quia 1 Cor. 15, super illud: *Alia claritas solis, etc.*, dicit Glossa ord. Ambros. quod *claritati solis illorum dignitas comparatur qui centesimum fructum habent; lunari autem, qui sexagesimum; stellis verò, qui trigesimum.* Sed illa diversitas claritatis, secundum intentionem Apostoli, pertinet ad quamcumque beatitudinis differentiam. Ergo diversi fructus non debent respondere soli virtuti continentiæ.

2. Præterea, fructus à fruitione dicuntur. Sed fructio pertinet ad præmium essentielle, quod omnibus virtutibus respondet. Ergo, etc.

3. Præterea, fructus labori debetur; Sap. 3, 15: *Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Sed major est labor in fortitudine quam in temperantiâ vel in continentia. Ergo fructus non respondet soli continentia.

4. Præterea, difficilins est modum non excedere in cibis, qui sunt necessarii ad vitam, quam in venereis, sine quibus vita conservari potest; et sic major est labor parcimoniæ quam continentia. Ergo parcimoniæ magis respondet fructus quam continentia.

5. Præterea, fructus refectionem importat; perfectio autem præcipuè est in fine. Cum ergo virtutes theologice finem habeant pro objecto, scilicet ipsum Deum, videtur quod eis fructus maximè debeat respondere.

Sed contra est quod habetur in Glossâ (ord., super illud: *Aliud trigesimum, etc.*) Matth. 13, quæ fructus assignat virginitati, viduitati et continentia conjugali, quæ sunt continentia partes.

Respondeo dicendum quod fructus est quoddam præmium quod debetur homini ex hoc quod à carnali vitâ in spiritualem transit. Et ideò illi virtuti præcipuè fructus respondet quæ hominem præcipuè à subjectione carnis liberat. Hoc autem facit continentia, quia per delectationes venereas anima præcipuè carni subditur; adeò ut in actu carnali, secundum Hieronymum, epist. ad Ageruch., aliquant. à med., nec spiritus prophetiæ corda tangat prophetarum, nec in illâ delectatione est possibile aliquid intelligere; ut Philosophus dicit 7 Ethic., cap. 11, cir. fin. Et ideò continentia magis respondet fructus quam alii virtuti.

Ad primum ergo dicendum quod Glossa illa accipit fructum largè, secundum quod quælibet remuneratio fructus nominatur.

Ad secundum dicendum quod fructio non sumitur à fructu secundum illam similitudinem quâ nunc de fructu loquimur, ut patet ex dictis, art. præc.

Ad tertium dicendum quod fructus, secundum quod nunc loquimur, non respondet labori ratione fatigationis, sed secundum quod per laborem semina fructificant. Unde et ipsæ segetes labores dicuntur, in quantum propter eas laboratur, vel labore acqui-runtur. Similitudo autem fructus, secundum quod oritur ex semine, magis aptatur continentia quam fortitudini, quia per passiones fortitudinis homo non

subditur carni, sicut per passiones circa quas est continentia.

Ad quartum dicendum quòd quamvis delectationes quæ sunt in cibis, sint magis necessariae illis quæ sunt in venereis, non tamen sunt ita vehementes : unde per eas anima non ita subditur carni.

Ad quintum dicendum quòd fructus non sumitur hic, secundum quòd frui dicitur qui reficitur in fine: sed alio modo dicto art. præc. Et ideò ratio non sequitur.

ARTICULUS IV. — *Utrum convenienter assignentur tres fructus tribus continentia partibus.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter assignentur tres fructus tribus continentia partibus, quia Galat. 5 ponuntur duodecim fructus spiritus: *charitas, gaudium, pax*, etc. Ergo videtur quòd non debeant poni tres tantum.

2. Præterea, fructus nominat aliquod præmium speciale. Sed præmium quod assignatur virginibus, viduis et conjugatis, non est speciale, quia omnes salvandi continentur sub aliquo horum trium, cum nullus salvetur qui continentia careat, et continentia per has tres sufficienter dividatur. Ergo inconvenienter tribus prædictis tres fructus assignantur.

3. Præterea, sicut viduitas excedit continentiam conjugalem, ita virginitas vidualem. Sed non similiter excedit sexagenarius tricenarium, et centenarius sexagenarium, neque secundum arithmeticam proportionem, quia sexagenarius excedit tricenarium in triginta, et centenarius sexagenarium in quadraginta; neque etiam secundum proportionem geometricam, quia sexagenarius se habet in duplâ proportionem ad tricenarium, centenarius verò ad sexagenarium in superabundantiâ (1), quia continet totum, et duas tertias partes ejus. Ergo inconvenienter aptantur fructus tribus continentia gradibus.

4. Præterea, ea quæ in sacrâ Scripturâ dicuntur, perpetuitatem habent, Luc. 21, 33: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Sed ea quæ ex institutione hominum sunt facta, quotidie possunt mutari. Ergo ex his quæ ex institutione hominum sunt, non est accipienda ratio eorum quæ in Scripturâ sacrâ dicuntur; et sic videtur quòd inconveniens sit ratio quam Beda (æquivalenter lib. 3 in Luc., cap. 29, et Hieron., lib. 1 cont. Jovinian., cap. 1) assignat de istis fructibus, dicens quòd *fructus tricesimus debetur conjugatis, quia in representatione quæ fit in abaco, triginta significatur per contactum pollicis et indicis secundum suam summitatem, unde ibi quodammodo osculantur se; et sic tricenarius numerus significat conjugatorum oscula; sexagenarius verò numerus significatur per contactum indicis super medium articuli pollicis; et sic per hoc quòd index jacet super pollicem, opprimens ipsum, significat oppressionem illam quam viduæ patiuntur in mundo. Cum autem numerando ad centenarium pervenimus, ad dexteram à lævâ transimus: unde per centenarium virginitas designatur, quæ habet portionem angelicæ dignitatis, qui sunt in dextera, scilicet in gloria; nos autem in sinistra, propter imperfectionem præsentis vitæ.*

Respondeo dicendum quòd per continentiam, cui fructus respondet, homo in quamdam spiritualitatem adducitur, carnalitate abjectâ. Et ideò secundum diversum modum spiritualitatis, quem continentia facit, diversi fructus distinguuntur. Est autem quædam spiritualitas necessaria, et quædam superabundans. Necessaria quidem spiritualitas est in hoc quòd relictio spiritus ex delectatione carnis non pervertatur, quod fit, cum aliquis secundum rectum ordinem rationis utitur delectationibus carnis; et hæc est spiritualitas conjugatorum. Spiritualitas verò superabundans est per quam homo ab hujusmodi delectationibus carnis spiritum suffocantibus omnino se abstrahit. Sed hoc contingit dupliciter; vel respectu

cujuslibet temporis, præteriti, præsentis et futuri, et hæc est spiritualitas virginum; vel secundum aliquod tempus, et hæc est spiritualitas viduarum. Servantibus ergo continentiam conjugalem, datur fructus tricesimus, vidualem sexagesimus, virginalem centesimus, ratione illâ quam Beda superius assignat. Quamvis possit et alia ratio assignari ex ipsâ naturâ numerorum. Tricenarius enim numerus ex ductu ternarii in denarium surgit: ternarius autem est numerus omnis rei, ut dicitur in 1 de Cælo et Mundo, text. 2, et habet in se perfectionem quamdam omnibus communem, scilicet principii, medii et finis. Unde convenienter tricenarius numerus conjugatis assignatur; in quibus supra observationem Decalogi, qui per denarium significatur, non additur aliqua perfectio nisi communis, sine quâ non potest esse salus. Senarius autem numerus, ex cuius ductu in denarium sexagenarius surgit, habet perfectionem ex partibus, cum constet ex omnibus partibus suis simul aggregatis: unde convenienter viduitati respondet, in quâ invenitur perfecta abstractio à delectationibus carnis quantum ad omnes circumstantias, quæ sunt quasi partes virtuosus actus; cum nullâ enim personâ, et in nullo loco viduitas utitur carnis delectationibus; et sic de aliis circumstantiis, quòd non erat in continentia conjugali. Sed centenarius convenienter respondet virginitati, quia denarius, ex cuius ductu centenarius surgit, est limes numerorum. Et similiter virginitas tenet spiritualitatis limitem, quia ad eam nihil de spiritualitate adjici potest. Habet enim centenarius in quantum est numerus quadratus, perfectionem ex figurâ; figura enim quadrata secundum hoc perfecta est, quòd ex omni parte æqualitatem habet, utpote habens omnia latera æqualia: unde competit virginitati, in quâ quantum ad omne tempus æqualiter incorruptio invenitur.

Ad primum ergo dicendum quòd ibi fructus non accipiuntur hoc modo, sicut hic de eis loquimur.

Ad secundum dicendum quòd nihil cogit ad ponendum fructum esse præmium non omnibus salvandis commune. Non solum enim essentialia præmia commune est omnibus, sed etiam aliquid accidentale, sicut gaudium de operibus illis sine quibus non est salus.

Potest tamen dici quòd fructus non omnibus conveniunt salvandis, sicut patet de his qui in fine poenitent, et incontinenter vixerunt; eis enim non fructus, sed essentialia præmia debentur tantum.

Ad tertium dicendum quòd distinctio fructuum magis accipitur secundum species et figuras numerorum, quàm secundum quantitates ipsorum.

Tamen etiam quantum ad quantitatis excessum, potest aliqua ratio assignari. Conjugatus enim abstinet tantum à non suâ, vidua verò à suo et non suo; et sic invenitur ibi quædam ratio dupli: sicut sexagenarius est duplus ad tricenarium, centenarius verò supra sexagenarium addit quadragenarium, qui consurgit ex ductu quaternarii in denarium; quaternarius autem est primus numerus solidus, et cubicus: et sic convenit talis additio virginitati, quæ supra perfectionem viduitatis perpetuam incorruptionem adjungit.

Ad quartum dicendum quòd quamvis illa representatio numerorum sit ex humanâ institutione, tamen fundatur aliquo modo super rerum naturam, in quantum secundum ordinem dictionum articulo, et contactum, numeri gradatim designantur.

ARTICULUS V. — *Utrum aureola debeatur ratione virginitatis.* — (S. Thom., 4, dist. 49, quæst. 5, artic. 3, quæst. 1 et seq.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ratione virginitatis non debeatur aureola. Ubi est enim major difficultas in opere, ibi debetur majus præmium. Sed majorem difficultatem patiuntur in abstinendo à delectationibus carnis viduæ quàm virgines; dicit enim Hieronymus, implic. epist. ad Ageruch.,

(1) Ita passim. Veter. edit. et Mss., in *superbitentiâ*. AL. *uperbitriciâ*; Nicolaius, in *sequitertiâ*.

parum à princ. et a med., quòd *quantò major est difficultas ex parte quorundam à voluptatis illecebris abstinere, tantò majus est præmium*; et loquitur in commendationem viduarum. Philosophus etiam dicit in lib. 7 Animalium, cap. 1, ante med., quòd *juvenes corruptæ magis appetunt coitum propter rememorationem delectationis*. Ergo aureola, quæ est maximum præmium, debetur magis viduis quàm virginibus.

2. Præterea, si virginitati deberetur aureola, ubi esset perfectissima virginitas, maximè inveniretur aureola. Sed in B. Virgine est perfectissima virginitas: unde et *Virgo virginum* nominatur; et tamen ei non debetur aureola, quia nullam pugnam sustinuit in continendo, cum corruptione fomitis non fuerit infestata. Ergo virginitati aureola non debetur.

3. Præterea, ei quod non est secundum omne tempus laudabile, non debetur præmium excellens. Sed virginitatem servare in statu innocentie non fuisset laudabile; cum tunc præceptum esset: *Crescite et multiplicamini, et replete terram*; nec etiam tempore legis, cum steriles erant maledictæ. Ergo virginitati aureola non debetur.

4. Præterea, non debetur idem præmium virginitati servatæ, et virginitati amissæ. Sed pro virginitate amissâ quandoque debetur aureola; ut si aliqua invita prostituatur à tyranno, quia Christum confitetur. Ergo virginitati aureola non debetur.

5. Præterea, excellens præmium non debetur ei quod inest nobis à naturâ. Sed virginitas innascitur cuilibet homini et bono et malo. Ergo virginitati aureola non debetur.

6. Præterea, sicut se habet viduitas ad fructum sexagesimum, ita virginitas ad fructum centesimum et ad aureolam. Sed non cuilibet viduæ debetur fructus sexagesimus, sed solum viduitatem voventi, ut quidam dicunt. Ergo videtur quòd nec cuilibet virginitati aureola debeatur, sed solum virginitati ex voto servatæ.

7. Præterea, præmium non respondet necessitati, cum omne meritum in voluntate consistat. Sed quidam sunt virgines ex necessitate, ut naturaliter frigidi et eunuchi. Ergo virginitati non semper debetur aureola.

Sed contra est quod habetur Exodi 25, 25: *Facies et alteram coronam aureolam*. Glossa (ord. Bedæ, lib. 1 de Tabernac., cap. 6, à med.): *Ad hanc coronam pertinet canticum novum, quòd virgines coram Agno concinunt*; scilicet *qui sequuntur Agnum, quòcumque ferit*. Ergo præmium quod virginitati debetur, dicitur aureola.

Præterea, Isaia 56, 4, dicitur: *Hæc dicit Dominus eunuchis*; et sequitur: *Dabo eis nomen melius à filiis et sibi*. Glossa (interl. Aug., lib. de Virginit., cap. 25, ad fin.): *Propriam gloriam excellentemque significat*. Sed per eunuchos, qui se ipsos castraverunt propter regnum celorum, Matth. 19, 12, virgines designantur. Ergo sequitur quòd virginitati debetur aliquod excellens præmium, et hoc vocatur aureola.

Respondeo dicendum quòd ubi est præcellens ratio victoriæ, ibi debetur aliqua specialis corona. Unde cum per virginitatem aliquis singularem quamdam victoriam obtineat de carne, contra quam continuè bellum geritur, ut patet ad Galat. 5, 17: *Spiritus concupiscit adversus carnem*, etc., virginitati specialis corona debetur, quæ aureola nominatur. Et hoc quidem communiter ab omnibus tenetur; sed cui virginitati debeatur aureola, non similiter omnes dicunt.

Quidam enim dicunt aureolam actui deberi. Unde illa quæ actu virginitatem servat, aureolam habebit, si sit de numero salvandorum. Sed hoc non videtur esse conveniens, quia secundum hoc illæ quæ habent voluntatem nubendi, et tamen antequàm nupserint decedunt, haberent aureolam.

Unde alii dicunt quòd aureola debetur statui, et non actui; ut illæ tantum virgines aureolam mereantur quæ in statu virginitatis perpetuæ servandæ per votum se posuerunt. Sed hoc etiam non videtur con-

veniens, quia aliquis ex pari voluntate potest servare virginitatem non vovens, sicut aliquis alius vovens.

Et ideò aliter dici potest quòd meritum omni actui virtutis debetur à charitate imperato. Virginitas autem secundum hoc ad genus virtutis pertinet, secundum quòd perpetua incorruptio mentis et corporis sub electione cadit, ut patet ex his quæ dicta sunt 4, dist. 33, quæst. 3, art. 1 et 2. Et ideò illis tantum virginibus aureola propriè debetur, quæ propositum habuerunt virginitatem perpetuò conservandi, sive hoc propositum voto firmaverint, sive non: et hoc dico, secundum quòd aureola propriè accipitur ut præmium quoddam merito redditum, quamvis hoc propositum aliquando fuerit interruptum, integritate tamen carnis manente, dummodò in fine vitæ invenitur, quia virginitas mentis reparari potest, quamvis non virginitas carnis. Si autem aureolam largè accipiamus pro quocumque gaudio quod in patriâ habebunt super gaudium essentialia, sic etiam incorruptis carne aureola respondebit, etiamsi propositum non habuerint perpetuò virginitatem servandi. Non enim est dubium quòd de incorruptione corporis gaudebunt, sicut et innocentes de hoc quòd immunes à peccato fuerunt; quamvis etiam peccandi opportunitatem non habuerint, ut patet in pueris baptizatis. Sed hæc non est propria acceptio aureolæ, sed valdè communis.

Ad primum ergo dicendum quòd in continendo secundum aliquid majorem pugnam sustinent virgines, et secundum aliquid viduæ, cæteris paribus. Virgines enim concupiscentia inflamat, et experiendi desiderium, quòd ex quâdam quasi curiositate procedit, quâ scilicet fit ut homolibentius videatur quæ nunquam vidit: et etiam quandoque in eis concupiscentiam augeat æstimatio majoris delectationis quàm sit secundum veritatem; et inconsideratio eorum incommodorum quæ delectationi hujusmodi adjunguntur: et quantum ad hoc viduæ minorem sustinent pugnam, majorem autem propter delectationis memoriam: et in diversis unum alteri præjudicat, secundum diversas hominis conditiones et dispositiones, quia quidam magis moventur hoc, quidam illo. Quidquid autem sit de quantitate pugnæ, hoc tamen certum est, quòd perfectior est victoria virginum quàm viduarum; perfectissimum enim genus victoriæ est, et pulcherrimum, hosti nunquam cessisse. Corona autem non debetur pugnæ, sed victoriæ de pugnâ.

Ad secundum dicendum quòd duplex circa hoc est opinio. Quidam enim dicunt quòd beata Virgo pro virginitatis præmio non habet aureolam, si aureola propriè accipiat secundum quòd respicit pugnam, tamen habet aliquid majus aureolâ, propter perfectissimum propositum virginitatis servandæ. Alii verò dicunt quòd etiam aureolam sub propriâ ratione aureolæ habet, et excellentissimam, quamvis enim pugnam non senserit, pugnam tamen carnis aliquam habuit; sed ex vehementiâ virtutis, habuit adeò carnem subditam quòd hujusmodi pugna ei insensibilis erat. Sed istud videtur inconvenienter dici, quia cum Virgo beata credatur omninò immunis fuisse à fomitis inclinatione, propter ejus sanctificationem perfectam, non est pium ponere aliquam pugnam à carne fuisse in eâ; cum talis pugna non sit nisi à fomitis inclinatione; nec tentatio, quæ est à carne, sine peccato esse possit, ut patet per Glossam (Petri Lomb., et Aug., lib. 19 de Civit. Dei, cap. 4, ante med.) 2 Corinth. 12, super illud: *Datus est mihi stimulus carnis meæ*, etc. Unde dicendum est quòd aureolam propriè habet, ut in hoc membrum aliis Ecclesiæ conformetur, in quibus virginitas invenitur; et quamvis non habuerit pugnam per tentationem quæ est à carne, habuit tamen pugnam per tentationem quæ est ab hoste, qui nec etiam ipsum Christum reveritus fuit, ut patet Matth. 4.

Ad tertium dicendum quòd virginitati non debetur aureola, nisi in quantum addit quamdam excellentiam super alios continentie gradus. Si autem Adam non

peccasset, virginitas nullam perfectionem supra continentiam conjugalem habuisset, quia fuissent tunc honorabiles nuptiæ, et torus immaculatus, nullâ concupiscentiæ fœditate existente: unde virginitas tunc servata non fuisset, nec ei tunc aureola deberetur. Sed mutatâ humanæ naturæ conditione, virginitas speciale decorem habet; et ideo ei speciale redditur præmium. Tempore etiam legis Moysi, quando cultus Dei per carnalem actum propagandus erat, non erat omninò laudabile à commixtione carnis abstinere: unde nec tali proposito speciale præmium redderetur, nisi ex divino processisset instinctu; ut creditur de Jeremiâ et de Eliâ, quorum conjugia non leguntur.

Ad quartum dicendum quòd si aliqua per violentiam oppressa fuerit, propter hoc non amittit aureolam; dummodò propositum virginitatem perpetuò servandi inviolabiliter servet, illi actui nullo modo consentiens: nec etiam per hoc virginitatem perdit; et hoc dico, sive pro fide, sive pro quâcumque aliâ causâ corruptatur violentè. Sed si hoc pro fide sustineat, hoc erit ad meritum, et ad genus martyrii pertinebit; unde Lucia dixit: *Si me invitam violari feceris, castitas mihi duplicabitur ad coronam*; non quòd habeat duas virginitatis aureolas, sed quia duplex præmium reportabit, unum pro virginitate custodiâ, aliud pro injuriâ quam passa est. Dato etiam quòd taliter oppressa concipiat, nec ex hoc meritum virginitatis perdit; nec tamen Matri Christi æquabitur, in quâ fuit cum integritate mentis etiam integritas carnis.

Ad quintum dicendum quòd virginitas nobis à naturâ innascitur, quantum ad id quod est materiale in virginitate; sed propositum perpetuæ incorruptionis servandæ, ex quo virginitas meritum habet, non est innatum, sed ex munere gratiæ proveniens.

Ad sextum dicendum quòd non cuilibet viduæ fructus sexagenarius debetur, sed ei solùm quæ propòsitum viduitatis servandæ retinet, quamvis etiam votum non emittat, sicut etiam de virginitate dictum est, in corp. art., et ad 4.

Ad septimum dicendum quòd si frigidi et eunuchi voluntatem habeant perpetuam incorruptionem servandi, etiamsi facultas adesset coeundi, virgines sunt dicendi, et aureolam merentur; faciunt enim de necessitate virtutem. Si verò voluntatem habeant ducendi conjugem, si possent, aureolam non merentur. Unde dicit Augustinus in libro de sanctâ Virginitate, cap. 21, circa princ.: *Quibus ipsum virile membrum debilitatur, ut generare non possint, ut sunt eunuchi, sufficit, cum Christiani sunt, et Dei præcepta custodiunt, eo tamen proposito sunt ut conjuges, si possent, haberent, conjugatis fidelibus adæquari.*

ARTICULUS VI. — *Utrum martyribus aureola debeat.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd martyribus aureola non debeat. Aureola enim præmium est quod operibus supererogationis redditur: unde dicit Beda, super illud Exodi 25: *Facies et alteram coronam*, etc. (hab. in Glos. ord.): *De eorum præmio potest rectè intelligi qui generalia mandata spontanea vitæ perfectioris electione transcendunt.* Sed mori pro confessione fidei quandoque est necessitatis, non supererogationis, ut patet ex hoc quod dicitur Rom. 10, 10: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Ergo martyrio non semper debetur aureola.

2. Præterea, secundum Gregorium (æquivalenter lib. 9 Moral., cap. 2, ad fin., et Aug., lib. 1 de adult. Conjug., cap. 14, in princ.) *servitia quantum sunt magis libera, tanto sunt magis grata.* Sed martyrium minimum habet de libertate, cum sit poena ab alio inflictâ violentè. Ergo martyrio aureola non debetur, quæ responderet merito excellenti.

3. Præterea, martyrium non solùm consistit in exteriori passione mortis, sed etiam in interiori voluntate: unde Bernardus, in serm. SS. Innocent., distinguit tria genera martyrum, scilicet *voluntate,*

non nece, ut Joannes; voluntate et nece, ut Stephanus; nece, et non voluntate, ut Innocentes. Si ergo martyrio aureola deberetur, magis deberetur martyrio voluntatis quam exteriori martyrio, cum meritum ex voluntate procedat. Hoc autem non ponitur. Ergo martyrio aureola non debetur.

4. Præterea, afflictio corporis est minor quam afflictio mentis, quæ est per interiores dolores et animæ passionem. Sed interior afflictio quoddam etiam martyrium est: unde dicit Hieronymus in sermone de Assumptione (alius auctor, epist. ad Paul. et Eustoch., inter med. et fin.): *Rectè dixerim, Dei genitrix virgo et martyr fuit, quamvis in pace vitam finiret; unde: Tuam ipsius animam pertransiit gladius, scilicet dolor de morte Filii.* Cum ergo interiori dolori aureola non respondeat, nec exteriori respondere debet.

5. Præterea, ipsa pœnitentia martyrium quoddam est: unde dicit Gregorius, hom. 3 in Evang., in fin.: *Quamvis occasio persecutionis desit, habet tamen et pax nostra martyrium suum; quia etsi carnis colla ferro non subjicimus, spirituali tamen gladio carnalia desideria in mente trucidamus.* Pœnitentiæ autem, quæ in exterioribus operibus consistit, aureola non debetur. Ergo nec etiam omni exteriori martyrio debetur aureola.

6. Præterea, illicito operi non debetur aureola. Sed illicitum est sibi ipsi manus injicere, ut patet per Augustinum in 1 lib. de Civit. Dei, cap. 17 et 20, et tamen quorundam martyria in Ecclesiâ celebrata sunt qui sibi manus injecerunt, tyrannorum rabiem fugientes; ut patet in eccles. Hist. Euseb., lib. 8, cap. 24, de quibusdam mulieribus apud Antiochiam. Ergo non semper martyrio debetur aureola.

7. Præterea, contingit aliquando aliquem pro fide vulnerari, et postmodum aliquo tempore supervivere. Hunc autem constat martyrem esse; et tamen, ut videtur, ei aureola non debetur, quia ejus pugna non duravit usque ad mortem. Ergo non semper martyrio debetur aureola.

8. Præterea, quidam magis affliguntur in amissione rerum temporalium quam etiam in proprii corporis afflictione, quod patet ex hoc quòd multas afflictiones sustinent ad lucra acquirenda. Si ergo eis propter Christum temporalia bona diripiantur, videtur quòd sint martyres; nec tamen eis, ut videtur, debetur aureola. Ergo idem quod prius.

9. Præterea, martyr videtur esse tantum ille qui pro fide occiditur: unde dicit Isidorus, lib. 7 Etym., cap. 11: *Martyres græcè, testes latinè dicuntur; quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certaverunt.* Sed aliqua alia virtutes sunt fide excellentiores, ut justitia, et charitas, et hujusmodi, quæ sine gratiâ esse non possunt; quibus tamen non debetur aureola. Ergo videtur quòd nec martyrio aureola debeat.

10. Præterea, sicut veritas fidei est à Deo, ita et quælibet alia veritas, ut dicit Ambrosius (alius auctor, sup. illud 1 Cor. 12: *Nemo potest dicere*, etc.), quia *omne verum, à quocumque dicatur, à Spiritu sancto est.* Ergo si sustinenti mortem pro veritate fidei debetur aureola, eadem ratione et sustinentibus mortem pro aliâ quâlibet veritate, quod tamen non videtur.

11. Præterea, bonum commune est potius bono particulari. Sed si aliquis pro conservatione reipublice moriatur in bello justo, non debetur ei aureola. Ergo etiamsi occidatur pro conservatione fidei in seipso; et sic idem quod prius.

12. Præterea, omne meritum ex libero arbitrio procedit. Sed quorundam martyria celebrat Ecclesia qui usum liberi arbitrii non habuerunt. Ergo aureolam non meruerunt; et sic non omnibus martyribus debetur aureola.

Sed contra, Augustinus dicit in lib. de sanctâ Virginitate, cap. 46, in fin.: *Nemo, quantum puto, ausus fuit præferre virginitatem martyrio.* Sed virginitati debetur aureola. Ergo et martyrio.

Præterea, corona debetur certanti. Sed in martyrio

est specialis difficultas pugnae. Ergo ei debetur specialis aureola.

Respondeo dicendum quod sicut inest quaedam pugna spiritui contra interiores concupiscentias, ita etiam inest homini quaedam pugna contra passiones exterioris illatas. Unde sicut perfectissimae victoriae, quae de concupiscentiis carnis triumphatur, scilicet virginitati, debetur specialis corona, quae aureola dicitur, ita etiam perfectissimae victoriae, quae habetur de impugnatione exteriori, debetur aureola. Perfectissima autem victoria de exterioribus passionibus consideratur ex duobus: primo ex magnitudine passionis; inter omnes autem passiones illatas exterioris praecipuum locum mors tenet, sicut et in passionibus exterioribus praecipuae sunt venereorum concupiscentiae; et ideo quando quis obtinet victoriam de morte et ordinatis ad mortem, perfectissimè vincit; secundo perfectio victoriae consideratur ex causa pugnae, quando videlicet pro honestissimâ causâ pugnat, quae scilicet est ipse Christus. Et haec duo in martyrio considerantur, quod est mors suscepta propter Christum: *Martyrem enim non facit poena, sed causa*, August. cont. Crescon., lib. 3, cap. 47. Et martyrio aureola debetur, sicut et virginitati.

Ad primum ergo dicendum quod sustinere mortem propter Christum, quantum est de se, est opus supererogationis: non enim quilibet tenetur fidem suam coram persecutore confiteri; sed in casu est de necessitate salutis, quando scilicet aliquis à persecutore deprehensus de fide suâ requiritur, quam confiteri tenetur. Nec tamen sequitur quod aureolam non mereatur. Aureola enim non debetur operi supererogationis in quantum est supererogatio, sed in quantum perfectionem quamdam habet. Unde, tali perfectione manente, etiamsi non sit supererogatio, aureolam aliquis meretur.

Ad secundum dicendum quod martyrio non debetur aliquod praemium, secundum hoc quod ab exteriori infligitur, sed secundum hoc quod voluntariè sustinetur; quia non meretur nisi per ea quae sunt in nobis; et quantum id quod aliquis sustinet voluntariè, est difficilius, et magis natum voluntati repugnare, tanto voluntas, quae propter Christum illud sustinet, ostenditur firmiter in Christo, et ideo ei excellentius praemium debetur.

Ad tertium dicendum quod quidam actus sunt qui in ipso actu habent quamdam vehementiam delectationis vel difficultatis; et in talibus actus semper addit ad rationem meriti vel demeriti, secundum quod in actu oportet voluntatem variari ex vehementiâ actus à statu in quo prius erat. Et ideo, cæteris paribus, actu luxuriam exercens plus peccat quam qui solum in actum consentit, quia in ipso actu voluntas augetur. Similiter et cum actus martyrii maximam difficultatem habeat, voluntas martyrii non pertingit ad illud meritum quod actui martyrii debetur ratione difficultatis; quamvis etiam possit pervenire ad altius praemium, considerata radice merendi, quia aliquis ex majori charitate potest velle sustinere martyrium quam alius sustineat; unde voluntariè martyr potest mereri suâ voluntate praemium essenziale, æquale, vel majus eo quod martyri debetur. Sed aureola debetur difficultati quae est in ipsâ pugna martyrii; unde aureola voluntariè tantum martyribus non debetur.

Ad quartum dicendum quod sicut delectationes tactus, circa quas est temperantia, praecipuum locum tenent inter omnes delectationes interiores et exteriores, ita dolores tactus omnibus aliis doloribus praeminent. Et ideo difficultati illi quae accidit in sustinendo dolores tactus, putâ qui sunt in verberibus, et hujusmodi, debetur aureola magis quam difficultati sustinendi interiores dolores, pro quibus tamen non propriè dicitur aliquis martyr, nisi secundum quamdam similitudinem, et hoc modo Hieronymus loquitur.

Ad quintum dicendum quod afflictio poenitentiae, propriè loquendo, non est martyrium, quia non con-

sistit in his quae ad mortem inferendam ordinantur, cum ordinetur solum ad carnem domandam; quam mensuram si quis excedat, erit afflictio culpanda. Dicitur tamen propter quamdam similitudinem afflictionis martyrium; quae quidem afflictio excedit martyrii afflictionem diuturnitate, sed exceditur intentione.

Ad sextum dicendum quod secundum Augustinum in 1 de Civ. Dei, cap. 17, 20 et 26, nulli licitum est sibi ipsi manus injicere quacumque ex causâ; nisi fortè divino instinctu fiat ad exemplum fortitudinis ostendendum, ut mors contemnatur. Illi autem de quibus objectum est, divino instinctu mortem sibi intulisse creduntur, et propter hoc eorum martyria Ecclesia celebrat.

Ad septimum dicendum quod si aliquis propter fidem vulnus mortale accipiat et supervivat, non est dubium quin aureolam mereatur; sicut de beatâ Cæciliâ patet, quae triduo supervixit, et de multis martyribus qui in carcere sunt defuncti. Sed etiamsi vulnus non mortale accipiat, et tamen exinde mortem incurrat, creditur aureolam mereri: quamvis quidam dicant quod aureolam non meretur, si ex incuriâ vel negligentia propriâ mortem quis incurrat. Non enim ista negligentia eum ad mortem induxisset, nisi praesupposito vulnere, quod pro fide acceptum est; et ita vulnus, quod pro fide acceperat, est prima occasio mortis, unde propter hoc aureolam non videtur amittere, nisi sit talis negligentia, quae culpam mortalem inducat, quae ei et auream aufert et aureolam. Si verò ex mortali vulnere suscepto non moriatur, aliquo casu contingente, vel etiam vulnera non mortalia susceperit, et adhuc carcerem sustinens moriatur, adhuc aureolam meretur. Unde et quorundam sanctorum martyria in Ecclesiâ celebrantur qui in carcere mortui sunt, aliquibus vulneribus longè ante susceptis, sicut patet de Marcello papâ. Qualitercumque igitur afflictio propter Christum illata usque ad mortem continetur, sive mors inde sequatur, sive non, aliquis martyr efficitur, et aureolam meretur. Si verò non continuetur usque ad mortem, non propter hoc aliquis dicitur martyr; sicut patet de B. Sylvestro, de quo non solemnizat Ecclesia sicut de martyre, quia in pace vitam finivit, quamvis prius aliquas passiones sustinuerit.

Ad octavum dicendum quod sicut temperantia non est circa delectationes in pecuniis vel in honoribus et hujusmodi, sed solum in delectationibus tactus, quasi praecipuis, ita etiam fortitudo est circa pericula mortis sicut circa praecipua, ut dicitur in 3 Ethic., cap. 6. Et ideo soli illi injuriæ quae irrogatur circa corpus proprium, ex quâ nata est mors sequi, debetur aureola. Sive igitur aliquis propter Christum res temporales, sive famam, vel quidquid hujusmodi amittat, non efficitur propter hoc propriè martyr, nec meretur aureolam.

Nec aliquis potest ordinatè res exteriores plus diligere quam proprium corpus; amor autem inordinatus non coadjuvat ad meritum aureolae; nec etiam potest dolor de amissione rerum corporalium coequari dolori de corporis occisione, et aliis hujusmodi.

Ad nonum dicendum quod causa sufficiens ad martyrium non solum est confessio fidei, sed quaecumque alia virtus non politica, sed infusa, quae finem habeat Christum. Quolibet enim actu virtutis aliquis testis Christi efficitur, in quantum opera quae in nobis Christus perficit, testimonia bonitatis eius sunt. Unde aliquae virgines sunt occisae pro virginitate, quam servare volebant; sicut beata Agnes et quaedam aliae, quarum martyria in Ecclesiâ celebrantur.

Ad decimum dicendum quod veritas fidei habet Christum pro fine et pro objecto; et ideo confessio ipsius aureolam meretur, si poena addatur, non solum ex parte finis, sed etiam ex parte materiae. Sed confessio cujuscumque alterius veritatis non est causa

sufficiens ad martyrium ratione materiæ, sed solum ratione finis; utpote si aliquis vellet prius occidi pro Christo, quam quocumque mendacium dicendo contra ipsum peccare.

Ad undecimum dicendum quod bonum increatum excedit bonum omne creatum. Unde quicumque finis creatus, sive sit bonum commune, sive privatum, non potest actui tantam bonitatem præstare, quantum finis increatus, cum scilicet aliquid propter Deum agit. Et ideo cum quis propter bonum commune non relatum ad Christum mortem sustinet, aureolam non meretur; sed si hoc referat ad Christum, aureolam merebitur, et martyr erit, utpote si rempublicam defendat ab hostium impugnatione, qui fidem Christi corrumpere moliantur, et in tali defensione mortem sustineat.

Ad duodecimum dicendum quod quidam dicunt quod in innocentibus occisis pro Christo virtute divinâ acceleratus est usus rationis, sicut et in Joanne Baptistâ, dum adhuc esset in materno utero: et secundum hoc verè martyres fuerunt et actu et voluntate, et aureolam habent. Sed alii dicunt quod fuerunt martyres actu tantum, et non voluntate; quod videtur sentire Bernardus distinguens tria genera martyrum, ut dictum est in arg. 3. Et secundum hoc innocentes sicut non pertingunt ad perfectam rationem martyrii, sed aliquid martyrii habent ex hoc quod passi sunt pro Christo, ita etiam et aureolam habent, non quidem secundum perfectam rationem, sed secundum aliquam participationem, in quantum scilicet gaudent se in obsequium Christi occisos esse, ut dictum est art. præc., de pueris baptizatis, quod habebunt aliquod gaudium de innocentia et carnis integritate.

ARTICULUS VII. — *Utrum doctoribus aureola debeatur.*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod doctoribus aureola non debeatur. Omne enim præmium quod in futuro habebitur, alicui actui virtutis respondet. Sed prædicare vel docere non est actus alicujus virtutis. Ergo doctrinæ vel prædicationi non debetur aureola.

2. Præterea, docere et prædicare ex studio et doctrinâ proveniunt. Sed ea quæ præmiantur in futuro, non sunt acquisita per humanum studium, quia naturalibus et acquisitis non meremur. Ergo pro doctrinâ et prædicatione nullus in futuro aureolam promerebitur.

3. Præterea, exaltatio in futuro respondet humiliationi in præsentî, quia *qui se humiliat, exaltabitur*, Matth. 23, 16. Sed in docendo et in prædicando non est humiliatio, imò magis superbiæ occasio: Glossa enim (ord. sup. illud: *Tunc diabolus assumpsit eum*) dicit, Matth. 4, quod *diabolus multos decipit honore magisterii inflatos*. Ergo videtur quod prædicationi et doctrinæ aureola non debeatur.

Sed contra, Ephes. 1, sup. illud: *Ut sciatis quæ sit supereminens*, etc., dicit Glossa (ord. et interl.): *Quoddam incrementum gloriæ habebunt sancti doctores, ultra illud quod communiter omnes habebunt*. Ergo, etc.

Præterea, Cant. 8, super illud: *Vinea mea coram me est*, dicit Glossa ord.: *Ostendit quid singularis præmii doctoribus ejus disponat*. Ergo doctores habebunt singulare præmium; et hoc vocamus aureolam.

Respondeo dicendum quod sicut per martyrium et virginitatem aliquis perfectissimam victoriam obtinet de carne et mundo, ita etiam perfectissima victoria contra diabolum obtinetur, quando aliquis non solum diabolo impugnantî non cedit, sed etiam expellit eum non solum à se, sed etiam ab aliis. Hoc autem fit per prædicationem et doctrinam. Et ideo prædicationi et doctrinæ aureola debetur, sicut et virginitati et martyrio. Nec est dicendum, ut quidam dicunt, quod debeatur tantum prælatis, quibus competit ex officio prædicare et docere, sed quibuscumque qui licitè hunc actum exercent. Prælatis autem non debetur, quamvis habeant officium prædicandi, nisi actu prædicent, quia corona non debetur habitui, sed pu-

gnæ actuali, secundum illud 2 Tim. 2, 5: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*.

Ad primum ergo dicendum quod prædicare et docere sunt actus alicujus virtutis, scilicet misericordiæ; unde et inter spirituales eleemosynas computantur.

Ad secundum dicendum quod quamvis facultas prædicandi et docendi quandoque ex studio proveniat, tamen usus doctrinæ ex voluntate procedit, quæ per charitatem informatur à Deo infusam; et sic actus ejus meritorius esse potest.

Ad tertium dicendum quod exaltatio in hac vitâ non diminuit alterius vitæ præmium, nisi ei qui ex tali exaltatione propriam gloriam quærit; qui autem talem exaltationem in utilitatem aliorum convertit, ex eâ sibi mercedem acquirit. Cum autem dicitur quod doctrinæ debetur aureola, intelligendum est de doctrinâ quæ est de pertinentibus ad salutem, per quam diabolus à cordibus hominum expugnatur, sicut quibusdam spiritualibus armis; de quibus dicitur 2 Corinth. 10, 4: *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed spiritualia* (1).

ARTICULUS VIII. — *Utrum Christo aureola debeatur.* — (S. Thom., 4, dist. 49, quæst. 5, art. 4, quæstiunc. 1.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod Christo aureola debeatur. Debetur enim aureola virginitati et martyrio et doctrinæ. Sed in Christo hæc tria præcipuè fuerunt. Ergo ipsi præcipuè aureola competit.

2. Præterea, omne quod est perfectissimum in rebus humanis, præcipuè Christo est attribuendum. Sed præmium aureolæ debetur excellentissimis meritis. Ergo et Christo debetur.

3. Præterea, Cyprianus dicit, lib. de Habitu virginum, parum à princ., quod *imaginem Dei virginitas portat*. Ergo virginitatis exemplar in Deo est. Et sic videtur quod Christo, etiam in quantum est Deus, aureola competat.

Sed contra est quod aureola est gaudium de conformitate ad Christum, ut dicitur. Sed nullus conformatur vel assimilatur sibi ipsi, ut patet per Philosophum, lib. 10 Metaph., text. 10 et 11. Ergo Christo aureola non debetur.

Præterea, Christi præmium nunquam est augmentatum. Sed Christus ab instanti suæ conceptionis non habuit aureolam, quia tunc nunquam pugnaverat. Ergo nunquam postea aureolam habuit.

Respondeo dicendum quod circa hoc est duplex opinio; quidam enim dicunt quod in Christo est aureola secundum propriam aureolæ rationem, cum in eo pugna inveniatur et victoria, et per consequens corona secundum propriam rationem. Sed, diligenter considerando, quamvis Christo competat ratio aureæ, vel coronæ, non tamen ei competit ratio aureolæ. Aureola enim ex hoc ipso quod diminutive dicitur, importat aliquid quod participativè et non secundum sui plenitudinem possidetur. Unde illis competit aureolam habere in quibus est aliqua perfectionis victoriæ participatio secundum imitationem ejus in quo perfectæ victoriæ ratio plena consistit. Et ideo, cum in Christo inveniatur hujusmodi principalis et plena victoriæ ratio, per eujus victoriam omnes alii victores constituuntur, ut patet Joan. 16, 33: *Confidite, ego vici mundum*; et Apoc. 5, 5: *Ecce vicit leo de tribu Juda, Christo non competit aureolam habere, sed aliquid, unde omnes aureolæ originantur*. Unde dicitur Apoc. 3, 21: *Qui vicerit faciam eum sedere* (2) *in throno meo sicut ego vici, et sedeo in throno Patris mei*. Unde secundum alios dicendum est quod quamvis id quod est in Christo, non habeat rationem aureolæ, tamen est excellentius omni aureolâ.

Ad primum ergo dicendum quod Christus fuit verissimè virgo, martyr et doctor; sed tamen præmium accidentale his respondens in Christo non habet ali-

(1) Vulgata, *sed potentia Deo*.

(2) Vulgata, *dabo ei sedere*.

quam notabilem quantitatem in comparatione ad magnitudinem essentialis præmii: unde non habet aureolam sub ratione aureolæ.

Ad secundum dicendum quòd aureola quamvis debeat operi perfectissimo, quo ad nos tamen aureola, in quantum diminutivè dicitur, significat quamdam participationem perfectionis ab aliquo in quo plenariè invenitur; et secundum hoc ad quamdam minorationem pertinet: et sic in Christo non invenitur, in quo omnis perfectio plenissimè invenitur.

Ad tertium dicendum quòd quamvis virginitas habeat aliquo modo exemplar in Deo, non tamen habet exemplar unius rationis. Incorruptio enim Dei, quam virginitas imitatur, non eadem ratione est in Deo et in aliquo virgine.

ARTICULUS IX. — *Utrum angelis aureola debeat.*

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quòd angelis aureola debeat, quia, ut dicit Hieronymus (alius auctor in serm. de Assumpt. B. M.), de virginitate loquens: *In carne præter carnem vivere, potius est vita angelica quàm humana*; et 1 Corinth. 7 dicit Glossa (ord. sup. illud: *Propter instantem necessitatem*) quòd *virginitas est portio angelica*. Cum igitur virginitati respondeat aureola, videtur quòd angelis debeat.

2. Præterea, nobilior est incorruptio spiritus quàm incorruptio carnis. Sed in angelis invenitur incorruptio spiritus, quia nunquam peccaverunt. Ergo eis magis debetur aureola quàm hominibus corruptis carne, qui aliquando peccaverunt.

3. Præterea, doctrinæ debetur aureola. Sed angeli nos docent purgando, illuminando et perficiendo, ut Dionysius dicit, cap. 6 eccles. Hier., vers. fin. Ergo eis debetur aureola saltem doctorum.

Sed contra, 2 Tim. 2, 5: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*. Sed in angelis non est pugna. Ergo eis aureola non debetur.

Præterea, aureola non debetur actui qui per corpus non exercetur; unde amantibus virginitatem, martyrium et doctrinam, si exterius eis hæc non insint, aureola non debetur. Sed angeli sunt spiritus incorporei. Ergo aureolam non habent.

Respondeo dicendum quòd angelis aureola non debetur. Cujus ratio est quia aureola propriè respondet cuidam perfectioni excellenti in merito. Ea verò quæ in hominibus ad perfectionem meriti pertinent, angelis sunt connaturalia, vel etiam spectant ad communem statum eorum, aut etiam ad ipsum præmium essentiale. Et ideo ratione quâ hominibus aureola debetur, angeli non habent aureolam.

Ad primum ergo dicendum quòd virginitas dicitur esse vita angelica, in quantum per gratiam virgines imitantur id quod angeli habent per naturam. Non enim virtutis est in angelis quòd omnino à delectabilibus carnis abstineant, cum hujusmodi delectationes in eis esse non possint.

Ad secundum dicendum quòd perpetua incorruptio spiritus in angelis præmium essentiale meretur; est enim de necessitate salutis, cum in eis non possit subsequi reparatio post ruinam.

Ad tertium dicendum quòd illi actus secundum quos angeli nos docent, pertinent ad gloriam eorum, et communem ipsorum statum: unde per hujusmodi actus aureolam non merentur.

ARTICULUS X. — *Utrum aureola etiam corpori debeat.*

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd aureola etiam corpori debeat. Præmium enim essentiale est potius quàm accidentale. Sed dos, quæ ad præmium essentiale pertinet, non solum est in animâ, sed etiam in corpore. Ergo et aureola, quæ pertinet ad præmium accidentale.

2. Præterea, peccato quod per corpus exercetur respondet pœna in animâ et corpore. Ergo et merito quòd exercetur per corpus, debetur præmium et in animâ et in corpore. Sed meritum aureolæ per corpus exercetur. Ergo aureola etiam debetur corpori.

3. Præterea, in corporibus martyrum quædam nitens virtutis plenitudo apparebit in ipsis cicatricibus

corporis; unde Augustinus dicit, 22 de Civit. Dei, cap. 20: *Nescio quomodo sic afficimur amore martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnere cicatrices quæ pro Christi nomine pertulerunt; et fortassè videbimus; non enim erit deformitas in eis, sed dignitas quædam erit, et quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit*. Ergo videtur quòd aureola martyrum etiam in corpore sit, et eadem ratione de aliis.

Sed contra, animæ quæ modò sunt in paradiso, habent aureolas; nec tamen habent corpora. Ergo proprium subjectum aureolæ non est corpus, sed anima.

Præterea, omne meritum est ab animâ. Ergo præmium totum in animâ esse debet.

Respondeo dicendum quòd aureola propriè est in mente: est enim gaudium de operibus illis quibus aureola debetur. Sed sicut ex gaudio essentialis præmii, quod est aurea, redundat quidam decor in corpore, qui est gloria corporis, ita ex gaudio aureolæ resultat aliquis decor in corpore; ut sic aureola principaliter sit in mente, sed per quamdam etiam redundantiam refulgeat in corpore.

Et per hoc patet responsio ad objecta. Tamen sciendum est quòd decor cicatricum, quæ in corporibus martyrum apparebunt, non potest dici aureola, quia aliqui martyres aureolam habebunt, in quibus hujusmodi cicatrices non erunt, utpote illi qui sunt submersi, aut famis inediâ vel squalore carceris interempti.

ARTICULUS XI. — *Utrum convenienter designentur tres aureolæ, virginum, martyrum et prædicatorum.*

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter designentur tres aureolæ, virginum scilicet, martyrum et prædicatorum. Aureola enim martyrum respondet virtuti fortitudinis eorum; aureola virginum virtuti temperantiæ; aureola verò doctorum virtuti prudentiæ. Ergo videtur quòd debeat esse quarta aureola, quæ respondeat virtuti justitiæ.

2. Præterea, Exodi 25 dicit Glossa (ord. Bedæ sup. illud: *Coronam interasilem*, etc.) quòd *corona aurea additur, cum per Evangelium his qui mandata custodiunt, vita æterna promittitur*, Matth. 19, 17: *« Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. »* Huic aureola superponitur, cum dicitur: *« Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus. »* Ergo paupertati debetur aureola.

3. Præterea, per votum obedientiæ aliquis se subicit Deo totaliter. Ergo in voto obedientiæ maxima perfectio consistit, et ita videtur quòd ei aureola debeat.

4. Præterea, multa sunt etiam alia supererogationis opera, de quibus homo in futuro speciale gaudium habebit. Ergo multæ sunt aliæ aureolæ præter tres prædictas.

5. Præterea, sicut aliquis divulgat fidem prædicando et docendo, ita scripta compilando. Ergo et talibus quarta aureola debetur.

Respondeo dicendum quòd aureola est quoddam privilegiatum præmium privilegiatæ victoriæ respondens; et ideo secundum privilegiatas victorias in tribus pugnis, quæ cuilibet homini imminet, tres aureolæ sumuntur. In pugna enim quæ est contra carnem, ille potissimam victoriam obtinet qui à delectabilibus venereis, quæ sunt præcipua in hoc genere, omnino abstinet, cujusmodi est virgo; et ideo virginitati aureola debetur. In pugna verò quæ contra mundum pugnatur, illa est præcipua victoria, cum à mundo persecutionem usque ad mortem sustinemus; unde et martyribus, qui in istâ pugna victoriam obtinent, secunda aureola debetur. In pugna verò quæ contra diabolium pugnatur, illa est præcipua victoria cum aliquis hostem non solum à se, sed etiam à cordibus aliorum removet; quod fit per doctrinam et prædicationem; et ideo doctoribus et prædicatoribus tertia aureola debetur.

Quidam verò distinguunt tres aureolas secundum

tres vires animæ, ut dicantur tres aureolæ respondere potissimis trium virum animæ actibus. Potissimus enim actus potentia rationalis esse veritatem fidei etiam in aliis diffundere; et huic actui debetur doctorum aureola. Irascibilis verò actus potissimus est, etiam mortem propter Christum superare, et huic debetur aureola martyrum. Concupiscibilis verò actus potissimus est à delectabilibus carnis maximis abstinere penitus; et huic debetur aureola virginum.

Alii verò aureolas tres distinguunt secundum ea quibus Christo nobilissimè conformamur. Ipse enim mediator fuit inter Patrem et mundum. Fuit ergo doctor, secundum quod veritatem quam à Patre acceperat, mundo manifestavit; fuit autem martyr, secundum quod à mundo persecutionem sustinuit; fuit verò virgo, in quantum puritatem in seipso servavit. Et ideò doctores, martyres, virgines et perfectissimè conformantur. Unde talibus debetur aureola.

Ad primum ergo dicendum quòd in actu iustitiæ non attenditur aliqua pugna, sicut in actibus aliarum virtutum. Nec tamen verum est quòd docere sit actus prudentiæ; imò est potius actus charitatis vel misericordiæ, secundum quòd ex tali habitu inclinamur ad huiusmodi actus exercitium; vel etiam sapientiæ, ut dirigentis.

Vel potest dici, secundum alios, quòd iustitia circum omnes virtutes; et ideò ei specialis aureola non debetur.

Ad secundum dicendum quòd paupertas quamvis sit opus perfectionis, non tamen tenet summum locum in aliqua spiritali pugna, quia amor temporalium minus impugnat quam concupiscenti acarnis, vel persecutio inflicta in corpus proprium. Unde paupertati non debetur aureola; sed debetur ei iudicialia potestas ratione humiliationis, quæ consequitur paupertatem. Glossa autem adducta largè accepit aureolam pro quolibet præmio quòd redditur merito excellenti.

Et similiter dicendum ad tertium et quartum.

Ad quintum dicendum quòd etiam scribentibus sacram doctrinam debetur aureola; sed hæc non distinguitur ab aureolâ doctorum, quia scripta componere quidam modus docendi est.

ARTICULUS XII. — *Utrum aureola virginum sit potissima inter alias.*

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quòd aureola virginum sit inter alias potissima, quia Apoc. 14, 4, de virginibus dicitur quòd sequuntur Agnus quòcumque ierit, et quòd nemo alius poterat dicere canticum quòd virgines cantabant. Ergo virgines habent excellentiorem aureolam.

2. Præterea, Cyprianus de Virginibus (seu de Habitu virg., parùm à princ.), dicit quòd sunt illustrior portior gregis Christi. Ergo eis major aureola debetur.

3. Item, videtur quòd potissima sit aureola martyrum, quia dicit Aymo sup. illud Apoc. 14: *Et nemo poterat dicere canticum, quòd non omnes virgines conjugatas præcedunt; sed hi specialiter qui in tormento passionis virginitate insuper custoditâ còxquantur martyribus conjugatis.* Ergo martyrium dat virginitati præminentiam super alios status. Et sic martyrio potior aureola debetur.

4. Item, videtur quòd potissima debeatur doctoribus, quia Ecclesia militans exemplata est ab Ecclesiâ triumphante. Sed in Ecclesiâ militante maximus honor debetur doctoribus, 1 Timoth. 5, 17: *Qui bene præsent presbyteri duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo et doctrinâ.* Ergo in Ecclesiâ triumphante talibus potior aureola debetur.

Respondeo dicendum quòd præminentia aureolæ ad aureolam potest dupliciter attendi: primò ex parte pugnae, ut dicatur aureola potior quæ fortiiori pugnae debetur; et per hunc modum aureola martyrum aliis aureolis supereminet quodam modo, et aureola virginum alio modo; pugna enim martyrum est fortior secundum seipsam, et vehementius affligens; sed pugna carnis est periculosior, in quantum est diuturnior et magis nobis imminet è vicino. Secundò ex

parte eorum de quibus est pugna, et sic aureola doctorum inter omnes est potior, quia huiusmodi pugna versatur circa bona intelligibilia; aliæ verò pugnae circa sensibiles passiones. Sed illa eminentia quæ attenditur ex parte pugnae, est aureolæ essentialior, quia aureola secundum propriam rationem respicit victoriam et pugnam; difficultas autem pugnae quæ attenditur ex parte ipsius pugnae, est potior quàm illa quæ attenditur ex parte nostri, in quantum est nobis vicinior. Et ideò, simpliciter loquendo, aureola martyrum inter omnes est potior, et ideò dicitur Matth. 5, in Glossâ ord., quòd *in octavâ beatitudine, quæ ad martyres pertinet (scilicet: Beati qui persecutionem patiuntur), omnes aliæ perficiuntur.* Et propter hoc etiam Ecclesia in connumeratione sanctorum martyres doctoribus et virginibus præordinat. Sed quantum ad aliquid, nihil prohibet alias aureolas excellentiores esse. Et per hoc patet solutio ad objecta.

ARTICULUS XIII. — *Utrum unus alio aureolam excellentius habeat.*

Ad tertium decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd unus aureolam virginitatis, vel martyrii, vel doctoris excellentius alio non habeat, quia ea quæ sunt in termino, non intenduntur neque remittuntur. Aureola autem debetur operibus quæ sunt in termino perfectionis. Ergo aureola non intenditur nec remittitur.

2. Præterea, virginitas non suspicit magis et minus, cum importet privationem quamdam, privationes autem non intendantur, nec remittantur. Ergo nec præmium virginitatis, scilicet aureola virginum, intenditur et remittitur.

Sed contra, aureola superponitur aureæ. Sed aurea est intensior in uno quàm in alio. Ergo et aureola.

Respondeo dicendum quòd cum meritum sit quodammodo præmii causa, oportet diversificari præmia, secundum quòd merita diversificantur; aliquid enim intenditur et remittitur per intensionem et remissionem suæ causæ. Meritum autem aureolæ potest esse majus et minus. Unde et aureola potest esse major et minor. Sciendum tamen quòd meritum aureolæ potest intendi dupliciter: uno modo ex parte radicis; alio modo ex parte operios. Contingit enim esse aliquos duos, quorum unus ex minori charitate majus tormentum martyrii sustinet, vel magis prædicationi instat, aut etiam magis à delectabilibus carnis elongat se. Intensionem ergo meriti quæ attenditur penes radicem, non respondet intensio aureolæ, sed intensio auræ; intensionem verò meriti quæ est ex genere actus, respondet intensio aureolæ. Unde potest esse quòd aliquis qui minus in martyrio meretur, quantum ad essentielle præmium, habeat pro martyrio majorem aureolam.

Ad primum ergo dicendum quòd merita quibus debetur aureola, non attingunt ad terminum perfectionis simpliciter, sed secundum speciem, sicut ignis est specie subtilissimum corporum. Unde nihil prohibet unam aureolam aliâ esse excellentiorem, sicut unus ignis est alio subtilior.

Ad secundum dicendum quòd una virginitas potest esse major aliâ propter majorem recessum à virginitatis contrario; ut dicatur in illâ esse major virginitas, quæ magis occasiones corruptionis vivat; sic enim privationes intendi possunt, ut cum dicitur homo magis cæcus, quia magis elongatur à visu.

QUÆSTIO XCVII.

DE POENA DAMNATORUM. — *(In septem articulos divisa.)*

Consequenter considerandum est de pertinentibus ad damnatos post iudicium: et primò de poenâ damnatorum, et igne quo eorum corpora cruciabantur; secundò de his quæ pertinent ad eorum affectum et intellectum; tertio de iustitiâ et misericordiâ Dei respectu damnatorum.

Circa primum quærentur septem: 1º utrum damnati in inferno solâ poenâ ignis affligantur; 2º utrum vermis eorum quo affliguntur sit corporalis; 3º utrum

fletus in eis existens sit corporalis; 4° utrūm tenebræ eorum sint corporales; 5° utrūm ignis quo affliguntur sit corporalis; 6° utrūm sit ejusdem speciei cum igne nostro; 7° utrūm ignis ille sit sub terrâ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrūm damnati in inferno solâ pœnâ ignis affligantur.* — (S. Thom., 4, dist. 5), qu. 2. art. 3, quæstionc. 1.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati in inferno solâ pœnâ ignis affligantur, quia Matth. 25, 41, ubi eorum damnatio exprimitur, fit mentio solum de igne, cum dicitur: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum.*

2. Præterea, sicut pœna purgatorii debetur peccato veniali, ita pœna inferni debetur peccato mortali. Sed in purgatorio non dicitur esse, nisi pœna ignis, ut patet per hoc quod dicitur 1 Corinth. 3, 13: *Uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit.* Ergo nec in inferno erit nisi pœna ignis.

3. Præterea, pœnarum varietas refrigerium præstat, sicut cum de calido transfertur quis ad frigidum. Sed nullum refrigerium est ponere in damnatis. Ergo non erunt diversæ pœnæ, sed sola pœna ignis. Sed contra est quod dicitur in psalm. 10, 7: *Ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum.*

Præterea, Job 24, 19: *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.*

Respondeo dicendum quod, secundum Basilium, conc. 14, de futuro Judicio, circa med., et hom. 1 in psal. 28, à med., in ultimâ mundi purgatione fiet separatio in elementis, ut quidquid est purum et nobile remaneat superius ad gloriam beatorum; quidquid verò est ignobile et fæculentum, in infernum projiciatur ad pœnam damnatorum; ut sicut omnis creatura erit beatis materia gaudii, ita damnatis ex omnibus creaturis tormentum accrescat, secundum illud Sap. 5, 21: *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* Hoc etiam divinæ justitiæ competit, ut sicut ab uno recedentes per peccatum, in rebus materialibus, quæ sunt multæ et variæ, finem suum constituerunt, ita etiam multipliciter et ex multis affligantur.

Ad primum ergo dicendum quod, quia ignis est maximè afflictivus, propter hoc quod abundat in virtute activâ, idèd nomine ignis omnis afflictio designatur, si sit vehemens.

Ad secundum dicendum quod pœna purgatorii non est principaliter ad affligendum, sed ad purgandum: unde per solum ignem fieri debet, qui maximè habet vim purgativam. Sed damnatorum pœna non ordinatur ad purgandum. Unde non est simile.

Ad tertium dicendum quod damnati transibunt ex vehementissimo calore ad vehementissimum frigus, sine hoc quod in eis sit aliquod refrigerium; quia passio ab exterioribus non erit per transmutationem corporis à suâ pristinâ naturali dispositione, ut contrario passio ad æqualitatem, vel temperiem reducendo refrigerium causet, sicut nunc accidit; sed erit per act. ouem spirituales, secundum quod sensibilia agunt in sensum, prout sentiuntur, imprimendo formas illas secundum esse spirituale in organum, et non secundum esse materiale.

ARTICULUS II. — *Utrūm vermīs damnatorum sit corporalis.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod vermīs quo affliguntur damnati, sit corporalis, quia caro non potest affligi per vermem spirituales. Sed caro damnatorum affligetur per vermem; Judith 16, 21: *Dabit ignem, et vermes in carnes eorum;* et Eccli. 7, 19: *Vindicta carnis impij ignis et vermīs.* Ergo vermīs ille erit corporalis.

2. Præterea, Augustinus dicit 21 de Civit. Dei, cap. 20, et lib. 20, cap. 22: *Utrumque, id est ignis et vermīs, pœna erunt carnis.* Ergo, etc.

Sed contra est quod Augustinus dicit 20 de Civ. Dei, cap. 22, à med.: *In pœnis malorum inextinguibilis ignis, et vivacissimus vermīs, ab alijs atque alijs aliter*

atque aliter exponitur. Alii utrumque ad corpus, alii utrumque ad animam retulerunt; alii propriè ad corpus ignem, tropicè ad animam vermem; quod esse credibilis videtur.

Respondeo dicendum quod post diem judicii in mundo innovato non remanebit aliquid animal, vel aliquod corpus mixtum, nisi corpus hominis tantum, eò quod non habeat aliquem ordinem ad incorruptionem, nec post illud tempus sit futura generatio et corruptio. Unde vermīs qui in damnatis ponitur, non debet intelligi esse corporalis, sed spiritualis, qui est conscientie remorsus, qui dicitur vermīs, in quantum oritur ex putredine peccati, et animam affligit, sicut corporalis vermīs ex putredine ortus affligit pungendo.

Ad primum ergo dicendum quod ipsæ animæ damnatorum dicuntur carnes eorum, pro eo quod carni subjectæ fuerunt.

Vel potest dici etiam quod per vermem spirituales caro affligetur, secundum quod passiones animæ redundant in corpus, et hic, et in futurum.

Ad secundum dicendum quod Augustinus loquitur sub quâdam comparatione. Non enim vult simpliciter asserere quod ille vermīs sit materialis, sed quod potius esset asserendum ignem et vermem materialiter intelligi, quàm quod utrumque spiritualiter tantum intelligatur, quia sic nullam pœnam corporalem damnati sustinerent, ut patet seriem verborum ejus ibidem insipienti.

ARTICULUS III. — *Utrūm fletus qui erit in damnatis, sit corporalis.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod fletus, qui erit in damnatis, erit corporalis, quia, Lucæ 13, dicit quædam Glossa (ord., .up. illud: *Ibi erit fletus*) quod *per fletum quem Dominus reprobis comminatur, potest probari vera corporum resurrectio;* quod non esset, si fletus ille tantum esset spiritualis; ergo, etc.

2. Præterea, tristitia quæ est in pœnâ respondet delectationi quæ fuit in culpâ, secundum illud Apoc. 18, 7: *Quantum glorificavit se, et in delicijs fuit, tantum date illi tormentum et luctum.* Sed peccatores in culpâ habuerunt delectationem interiorem et exteriorem. Ergo etiam habebunt fletum exteriorem.

Sed contra, fletus corporalis fit per quamdam resolutionem lacrymarum. Sed à corporibus damnatorum non potest fieri perpetua resolutio, cum nihil in eis per cibum restitueretur; omne enim finitum consumitur, si aliquid ab eo continuè abstrahatur. Ergo in damnatis non erit corporalis fletus.

Respondeo dicendum quod in fletu corporali duo inventiuntur. Unum est lacrymarum resolutio; et quantum ad hoc fletus corporalis in damnatis esse non potest, quia post diem judicii, quiescente motu primi mobilis, non erit aliqua generatio, vel corruptio, vel corporalis alteratio: in lacrymarum autem resolutione oportet esse illius humoris generationem qui per lacrymas distillat. Unde quantum ad hoc corporalis fletus in damnatis esse non poterit. Aliud quod invenitur in corporali fletu, est quædam commotio et turbatio capitis et oculorum, et quantum ad hoc fletus in damnatis esse poterit post resurrectionem; corpora enim damnatorum non solum ab exteriori affligentur, sed etiam ab interiori, secundum quod corpus immutatur ad passionem animæ in bonum vel malum. Et quantum ad hoc fletus carnis resurrectionem indicat, et respondet delectationi culpæ, quæ fuit in animâ et in corpore.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS IV. — *Utrūm damnati sint in tenebris corporalibus.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati non sint in tenebris corporalibus, quia super illud Job 10: *Sed sempiternus horror inhabitat,* Gregorius, in lib. 9 Moral., cap. 39, parum à med., dicit: *Quamvis ignis ille ad consolationem non luceat, tamen ut*

magis torquent, ad aliquid lucet; nam sequaces quos secum traxerunt de mundo reprobi, flammâ illustrant visuri sunt. Ergo non erunt ibi tenebræ corporales.

2. Præterea, damnati vident poenam suam, hoc enim est eis in augmentum poenæ. Sed nihil videtur sine lumine. Ergo non sunt ibi tenebræ corporales.

3. Præterea, damnati ibi habebunt potentiam visivam post corporum resumptionem. Sed frustra in eis esset, nisi aliquid viderent. Ergo cum nihil videatur nisi in lumine, videtur quod non sint omnino in tenebris.

Sed contra est quod dicitur Matth. 22, 14: *Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; super quod dicit Gregorius, lib. 9 Moral., cap. 38. vers. fin.: Si ignis ille lucem haberet, in tenebras exteriores nequaquam mitti diceretur.*

Præterea, Basilius dicit, super illud psalm. 28: *Vox Domini intercidentis flammam ignis, hom. 1 in hunc psalm., à med., et conc. 14, de futuro Judicio, cir. med., quod virtute Dei separabitur claritas ignis ab ejus virtute adustivâ, ita quod claritas cedit in gaudium beatorum, et ustivum ignis in tormentum damnatorum.* Ergo damnati habebunt tenebras corporales. Quædam verò alia, quæ ad poenam damnatorum pertinent, determinata sunt quæst. 86.

Respondeo dicendum quod dispositio inferni erit talis, quod maximè miseriæ damnatorum competat. Unde secundum hoc sunt ibi lux et tenebræ, prout maximè spectant ad miseriam damnatorum. Ipsa autem visio secundum se delectabilis est; ut enim dicitur in principio Metaph., *sensus oculorum est maximè diligibilis, eò quod per ipsum plura cognoscimus.* Sed per accidens contingit visionem esse afflictivam, in quantum videmus aliqua nobis nociva, vel nostræ voluntati repugnantia. Et ideò in inferno hoc modo debet esse locus dispositus ad videndum secundum lucem et tenebras, ut nihil ibi perspicue videatur; sed solummodo sub quâdam umbrositate videantur ea quæ afflictionem cordi ingerere possunt. Unde, simpliciter loquendo, locus est tenebrosus. Sed tamen ex divinâ dispositione est ibi aliquid luminis, quantum sufficit ad videndum illa quæ animam torquere possunt: et ad hoc satisfacit naturalis situs loci: quia in terræ medio, ubi infernus ponitur, non potest esse ignis nisi fæculentus, et turbidus, et quasi fumosus.

Quidam autem tenebrarum harum causam assignant ex commassatione corporum damnatorum, quæ præ multitudine ita replebit locum inferni, quod ibi nihil de aere remanebit: et sic non erit ibi aliquid de diaphano, quod possit esse subjectum lucis, et tenebræ, nisi oculi damnatorum, qui erunt obtenebrati.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS V. — *Utrum ignis inferni erit corporalis.* — (S. Thom., 4, dist. 44. qu. 3, art. 2, quæstiunc. 1.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod ignis inferni, quo cruciabantur corpora damnatorum, non erit corporeus. Dicit enim Damascenus in 4 lib. orth. Fil., in fin.: *Tradetur diabolus, et dæmones et homo ejus, scilicet Antichristus, cum impiis et peccatoribus in ignem æternum, non materiale, qualis est qui apud nos est, sed qualem novit Deus.* Sed omne corporeum est materiale. Ergo ignis inferni non erit corporeus.

2. Præterea, animæ damnatorum à corpore separatae ad ignem inferni deferuntur. Sed Augustinus dicit, 12, super Genes. ad litt., cap. 32, à princ.: *Spiritualiter arbitror esse, scilicet locum, ad quem anima deferretur post mortem, non corporalem.* Ergo, etc.

3. Præterea, ignis corporeus in modo suæ actionis non sequitur modum culpæ in eo quod igne crematur, sed magis modum humiditatis et siccitatis; in eodem enim igne corporeo videmus affligi justum et impium. Sed ignis inferni in modo suæ afflictionis vel actionis sequitur modum culpæ in eo qui punitur; unde

dicit Gregorius in 4 Dial., cap. 63: *Unus quidem est gehennæ ignis, sed non uno modo omnes cruciat peccatores. Unusquisque enim, quantum exigit culpa, tantum sentiet de pœnâ.* Ergo ignis ille non est corporeus.

Sed contra est quod dicitur 4 Dialog., cap. 29, ad fin.: *Ignem gehennæ corporeum esse non ambigo, in quo certum est corpora cruciari.*

Præterea, Sap. 5, 21, dicitur: *Pugnabit orbis terrarum contra insensatos.* Sed non totus orbis terrarum contra insensatos pugnaret, si solummodo spirituali poenâ et non corporali punirentur. Ergo punientur igne corporeo.

Respondeo dicendum quod de igne inferni multiplex fuit opinio.

Quidam enim philosophi, ut Avicenna, resurrectionem non credentes, solius animæ post mortem poenam esse crediderunt. Et quia eis inconveniens videbatur ut anima, cum sit incorporea, igne corporeo puniretur, negaverunt ignem corporeum esse quo mali punirentur, volentes quod quicquid dicitur de poenâ animarum post mortem per aliqua corpora futura, metaphoricè dicatur. Sicut enim bonarum animarum delectatio et jucunditas non erit in aliqua re corporali, sed spirituali tantum, scilicet in consecutione sui finis, ita afflictio malorum spiritualis erit tantum, in hoc scilicet quod tristabuntur de hoc quod separabuntur à fine, cujus inest eis desiderium naturale. Unde sicut omnia quæ de delectatione animarum post mortem dicuntur, quæ videntur ad delectationem corporalem pertinere (ut quod reficiantur, vel rideant, vel hujusmodi), ita etiam quicquid de earum afflictione dicitur, quod corporalem punitionem sonare videatur, per similitudinem debet intelligi; sicut quod in igne ardeant, vel fetoribus affligantur, et hujusmodi. Spiritualis enim delectatio et tristitia cum sint ignotæ multitudini, oportet quod per delectationes et tristitias corporales figuratè manifestentur, ut homines magis moveantur ad desiderium vel timorem. Sed quia in poenâ damnatorum non solum erit poena damni, quæ respondet aversioni, quæ fuit in culpâ, sed etiam poena sensûs, quæ respondet conversioni, ideò non sufficit prædictum modum punitionis ponere.

Et ideò etiam ipse Avicenna, Metaph. tract. 9, cap. 7, alterum modum superaddit, dicens quod animæ malorum post mortem non per corpora, sed per corporum similitudines puniantur; sicut in somnis propter similitudines prædictas in imaginatione existentes, videtur homini quod torquetur poenis diversis. Et hunc etiam modum punitionis videtur ponere Augustinus in 12, super Genes. ad litt., cap. 32, sicut ibidem manifestè patet. Sed hoc videtur inconvenienter dictum esse. Imaginatio enim potentia quædam est, utens organo corporali; unde non potest esse quod visiones hujusmodi imaginariæ fiant in animâ separata à corpore, sicut in animâ somniantis. Unde etiam Avicenna, ut hoc inconveniens evitaret, dixit quod animæ separatae à corpore utebantur, quasi pro organo, aliqua parte celestis corporis, cui corpus humanum oportet esse conforme, ad hoc quod perficiatur animâ rationali, quæ est similis motoribus cælestis corporis, in hoc secutus quodammodo opinionem antiquorum philosophorum, qui posuerunt animas redire ad comparas stellas (1). Sed hoc est omnino absurdum secundum doctrinam Philosophi, quia anima utitur determinato organo corporali, sicut ars determinatis instrumentis; unde non potest transire de corpore in corpus; quod Pythagoras ponit, ut dicitur in 1 de Animâ, text. 53. Qualiter autem ad dictum Augustini sit respondeandum, infra dicitur, in resp. ad 2.

Quicquid autem dicatur de igne qui animas separatas cruciat, de igne tamen quo cruciabantur corpora damnatorum post resurrectionem oportet dicere quod

(1) Al., ad orbis stellarum.

sit corporeus, quia corpori non potest convenienter adaptari pœna, nisi sit corporea. Unde Gregorius in 4 Dialog., cap. 29, in fin., ex hoc ipso probat ignem inferni asse corporeum, quòd reprobì post resurrectionem in eum detrudentur. Augustinus etiam, lib. 21 de Civ. Dei, cap. 10, ut habetur in litterâ, 4, dist. 44, manifestè confitetur ignem illum quo cruciabuntur corpora, esse corporeum. Et de hoc ad præsens est quæstio. Qualiter autem animæ damnatorum ab igne isto corporeo puniantur, aliàs dictum est, quæst. 70, art. 3.

Ad primum ergo dicendum quòd Damascenus non negat simpliciter illum ignem materialem esse, sed quòd non est materialis talis qualis apud nos est, eò quòd quibusdam proprietatibus ab hoc igne distinguitur.

Vel dicendum quòd quia ignis ille non materialiter alterat corpora, sed quâdam spirituali actione agit in ea ad punitionem, ideò dicitur non materialis esse, non quantum ad substantiam, sed quantum ad punitionis effectum in corporibus, et multò amplius in animabus.

Ad secundum dicendum quòd dictum Augustini potest hoc modo accipi, ut pro tanto dicatur locus ille ad quem animæ deferentur post mortem, non esse corporeus, quia anima in eo corporaliter non existit, per modum scilicet quo corpora existunt in loco; sed alio modo spirituali, sicut angeli in loco sunt.

Vel dicendum quòd Augustinus loquitur opinando, et non determinando, sicut sæpè facit in libris illis.

Ad tertium dicendum quòd ignis ille erit instrumentum divinæ justitiæ punientis. Instrumentalis autem non solum agit in virtute propriâ, et per proprium modum, sed etiam in virtute principalis agentis, et secundum quòd est regulatum ab eo. Unde quamvis ignis secundum propriam virtutem non habeat quòd aliquos cruciet secundum magis vel minus, secundum modum peccati, habet tamen hoc, secundum quòd ejus actio modificatur ex ordine divinæ justitiæ; sicut etiam ignis fornacis modificatur ex industria fabri in suâ actione, secundum quòd competit ad effectum artis.

ARTICULUS VI. — *Utrum ignis inferni sit ejusdem speciei cum igne nostro.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd ignis ille non sit ejusdem speciei cum igne isto corporeo quem videmus. Augustinus enim, lib. 20 de Civ. Dei, cap. 16, à princ., dicit (et habetur in litterâ, 4, dist. 44): *Ignis æternus cujusmodi sit, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit.* Sed naturam istius ignis omnes vel ferè omnes sciunt. Ergo ignis ille non est ejusdem speciei aut naturæ cum isto.

2. Præterea, Gregorius, 15 Moralium, cap. 17, exponens illud Job 20: *Devorabit eum ignis qui non succenditur*, dicit: *Ignis corporeus ut esse valeat, corporeis indiget fomentis; nec valet nisi succensus esse, et nisi refotus subsistere. At contra gehennæ ignis, cum sit corporeus, et in se missos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur; sed creatus semel durat inextinguibilis, et succensione non indiget, et ardore non caret.* Ergo non est ejusdem naturæ cum eo quem videmus.

3. Præterea, æternum et corruptibile non sunt ejusdem rationis, cum nec etiam in genere communicent, secundum Philosophum, in 10 Metaph., text. ult. Sed iste ignis est corruptibilis, ille autem æternus, Matth. 25, 41: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum.* Ergo non sunt ejusdem naturæ.

4. Præterea, de naturâ hujus ignis nostri est ut luceat. Sed ignis inferni non lucet; unde Job 18, 5: *Nonne lux impij extinguetur?* Ergo, ut prius.

Sed contra, secundum Philosophum, in 1 Topic., cap. 6, parum à princ., *omnis aqua omni aquæ est eadem specie.* Ergo eadem ratione omnis ignis omni igni est idem specie.

Præterea, Sap. 11, 17, dicitur: *Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur.* Sed homines peccant per res sensibiles hujus mundi. Ergo justum est ut per easdem puniantur.

Respondeo dicendum quòd ignis propter hoc quòd est maximæ virtutis in agendo inter reliqua elementa, alia corpora pro materiâ habet; ut dicitur in 4 Meteor., cap. 1, circa med. Unde et ignis dupliciter invenitur, scilicet in materiâ propriâ, prout est in suâ spherâ, et in materiâ alienâ, sive terrestri, ut patet in carbone, sive aerâ, ut patet in flammâ. Quocumque autem modo ignis invenitur, semper est idem in specie, quantum ad naturam ignis pertinet; potest autem esse diversitas in specie, quantum ad corpora quæ sunt materia ignis. Unde flamma et carbo differunt specie; et similiter lignum igneum et ferrum ignitum; nec differt, quantum ad hoc, sive ignita sint per violentiam, ut in ferro apparet; sive ex principio intrinseco naturali, ut accidit in sulphure. Quòd ergo ignis inferni, quantum ad hoc quòd habet de naturâ ignis, sit ejusdem speciei cum igne qui apud nos est, manifestum est. Utrum autem ille ignis sit in propriâ materiâ existens, aut si in alienâ, in quâ materiâ sit, nobis ignotum est. Et secundum hoc potest ab igne qui apud nos est, specie differre, materialiter consideratus. Quasdam tamen proprietates differentes habet ab igne nostro, ut quòd succensione non indiget, nec lignis nutritur. Sed istæ differentiæ non ostendunt diversitatem in specie, quantum ad id quod pertinet ad naturam ignis.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus loquitur quantum ad id quod est materiale in igne illo, non autem quantum ad ignis naturam.

Ad secundum dicendum quòd ignis iste qui apud nos est, lignis nutritur, et ab homine succenditur, quia est artificialiter et per violentiam in alienam materiam introductus. Sed ignis ille lignis non indiget, quibus foveatur, quia vel in propriâ materiâ existit, vel est in materiâ alienâ non per violentiam, sed per naturam à principio intrinseco; unde non est ab homine succensus, sed à Deo, qui naturam illam instituit; et hoc est quod dicitur Isaiæ 30, 33: *Flatus Domini, sicut torrens sulphuris succendens eam.*

Ad tertium dicendum quòd sicut corpora damnatorum erunt ejusdem speciei cujus modò sunt, quamvis modò sint corruptibilia, tunc autem erunt incorruptibilia ex ordine divinæ justitiæ, et propter quietem motûs cœli; ita est etiam de igne inferni, quo corpora illa punientur.

Ad quartum dicendum quòd lucere non convenit igni secundum quemlibet modum existendi, quia in propriâ materiâ existens non lucet; unde non lucet in propriâ spherâ, ut philosophi dicunt: similiter etiam in aliquâ materiâ alienâ ignis existens non lucet; sicut cum est in materiâ opacâ terrestri, ut in sulphure: et similiter est etiam, quando ex aliquo grosso fumo ejus claritas obfuscatur. Unde quòd ignis inferni non luceat, non est sufficiens argumentum ad hoc quòd non sit ejusdem speciei.

ARTICULUS VII. — *Utrum ignis inferni sit sub terrâ.*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd ignis ille non sit sub terrâ, quia Job 18, 18, de homine damnato dicitur: *Et de orbe transferet eum Deus.* Ergo ignis ille quo damnati punientur, non est sub terrâ, sed est extra orbem.

2. Præterea, nullum violentum et per accidens potest esse sempiternum. Sed ignis ille erit in inferno in sempiternum. Ergo non erit ibi per violentiam, sed naturaliter. Sed sub terrâ non potest esse ignis nisi per violentiam. Ergo ignis inferni non est sub terrâ.

3. Præterea, in igne inferni omnia corpora damnatorum post diem judicii cruciabuntur. Sed illa corpora locum replebunt. Ergo cum futura sit maxima multitudo damnatorum, quia *stultorum infinitus est numerus*, Eccle. 1, 15, maximum oportet esse spatium in quo ignis ille continetur. Sed inconveniens videtur

dicere, infra terram esse tantam concavitatem, cum partes terræ naturaliter ferantur ad medium. Ergo ignis ille non erit sub terrâ.

4. Præterea, Sap. 11, 17: *Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur.* Sed mali super terram peccaverunt. Ergo ignis eos puniens non debet esse sub terrâ.

Sed contra est quod dicitur Isa. 14, 9: *Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui.* Ergo ignis inferni sub nobis est.

Præterea, Gregorius dicit in 4 Dialog., cap. 42, in fin.: *Quid obstet non video, quod infernus esse sub terrâ credatur.*

Præterea, Jonæ 2, super illud: *Projecisti me in corde maris.* Glossa interl. *id est, in inferno*; pro quo dicitur in Evangelio Matth. 12, 40: *In corde terræ*; quia sicut cor est in medio animalis, ita et infernus in medio terræ perhibetur esse.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, lib. 15 de Civ. Dei, cap. 16, a princ. (et habetur in litterâ, 4, dist. 44), *in quâ parte mundi infernus sit, scire neminem arbitror, nisi cui divinus Spiritus revelavit.* Unde Gregorius in 4 Dialog., cap. 42, super hæc quæstione interrogatus respondet: *Hæc de re temere definire nihil audeo. Nonnulli namque in quiddam terrarum parte infernum esse putaverunt. Alii verò hunc sub terrâ esse existimant.* Et hanc opinionem probabiliorum esse ostendit dupliciter. Primò ex ipsâ nominis ratione, sic dicens: *Si idcirco infernum dicimus, quia inferius jacet, quod terra ad cælum est, hoc esse infernus debet ad terram.* Secundò ex hoc quod dicitur Apoc. 5, 3: *Nemo poterat neque in celo, neque in terrâ, neque subtus terram aperire librum*; ut hoc quod dicitur in celo, referatur ad angelos; hoc quod dicitur in terrâ, referatur ad homines viventes in corpore; hoc quod dicitur subtus terram, referatur ad animas existentes in inferno. Augustinus etiam, in lib. 12 super Gen. ad litt., cap. 34, cir. med., duas rationes tangere videtur, quare congruum sit infernum esse sub terrâ. Una est ut *quoniam defunctorum animæ carnis amore peccaverunt, hoc eis exhibeatur quod ipsi carni mortuæ solet exhiberi, ut scilicet sub terrâ recondantur.* Alia est quod sicut est gravitas in corporibus, ita tristitia in spiritibus, et lætitia sicut levitas. Unde sicut secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora; et sic sicut conveniens locus gaudii electorum est cælum empyreum, ita conveniens locus tristitiæ damnatorum est intimum terræ. Neque movere debet quod Augustinus, ibidem, et cap. 33, a princ., dicit quod *inferi sub terris esse dicuntur vel creduntur*; quia in lib. 2 Retractionum, cap. 29, in fin., hoc retractans, dicit: *Mihi videor dicere debuisse magis, quod sub terris sint inferi, quam rationem reddere cur sub terris esse dicantur sive credantur.* Quidam tamen philosophi posuerunt quod locus inferni erat sub orbe terrestri, tamen supra terræ superficiem ex parte nobis oppositâ. Et hoc videtur Isidorus sensisse, cum dixit (hab. in Glos. ord. super illud Is. 59: *Non erit tibi amplius*) quod *sol et luna in ordine quo creati sint, stabunt, ne impii in tormentis positi fruantur luce eorum.* Quæ ratio nulla esset, si infernus infra terram esse dicitur. Qualiter tamen hæc verba possint exponi, patuit supra, quæst. 91, art. 2. Pythagoras verò posuit locum pœnarum in sphaerâ ignis, quam in medio totius orbis esse dixit; et regionem illam carcerem Jovis appellavit, ut patet per Aristotelem, in 2 de Cælo et Mundo, text. 73. Sed tamen convenientius his quæ in Scripturâ dicuntur, est ut sub terrâ esse dicatur.

Ad primum ergo dicendum quod verbum illud Job: *De orbe transferet eum Deus*, intelligendum est de orbe terrarum, id est, de hoc mundo. Et hoc modo exposuit Gregorius, lib. 14 Moral., cap. 11, inter prioc. et med., dicens: *De orbe quippe transfertur, cum superno apparente iudice, de hoc mundo tollitur, n quo perverse gloriatur.* Nec est intelligendum quod

orbis hic accipiatur pro universo, quasi extra totum universum sit locus pœnarum.

Ad secundum dicendum quod in loco illo conservatur ignis in æternum ex ordine divinæ justitiæ; quamvis secundum naturam suam non possit extra suum locum aliquod elementum in æternum durare, præcipuè statu generationis et corruptionis manente in rebus. Ignis autem ibi erit fortissimæ caliditatis, quia calor ejus erit undique congregatus, propter frigus terræ undique ipsum circumstantes.

Ad tertium dicendum quod infernus nunquam deficiet in amplitudine, quin sufficiat ad damnatorum corpora capienda: infernus enim, Prov. 30, inter tria insatiabilia ponitur. Nec est inconveniens quod intra viscera terræ tanta concavitas conservetur divinæ virtute, quæ damnatorum omnium corpora possit capere.

Ad quartum dicendum quod hoc quod dicitur: *Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur*, non est necessarium nisi in principalibus instrumentis peccandi; quia enim homo in animâ peccat, et in corpore, in utroque punietur. Non autem oportet quod in quo loco quis peccavit, in eodem puniatur, cum alius sit locus qui viatoribus et damnatis debetur.

Vel dicendum quod hoc intelligitur de pœnis quibus homo puniatur in viâ; secundum quod quælibet culpa suam pœnam habet annexam, prout *omnis inordinatus animus sibi est pœna*, ut dicit Augustinus, lib. 1 Confess., cap. 12, in fin.

QUÆSTIO XCVIII.

DE VOLUNTATE ET INTELLECTU DAMNATORUM. — (In novem articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de pertinentibus ad affectum et intellectum damnatorum.

Circa quod quærentur novem: 1º utrum omnis damnatorum voluntas sit mala; 2º utrum aliquando pœniteant de malis quæ fecerunt; 3º utrum magis vellent non esse quam esse; 4º utrum vellent alios esse damnatos; 5º utrum impii habeant Deum odio; 6º utrum ipsi demereri possint; 7º utrum possint uti scientiâ hic acquisitâ; 8º utrum cogitent aliquando de Deo; 9º utrum ipsi videant gloriam beatorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum omnis voluntas damnatorum sit mala.* — (S. Th., 4, dist. 50, qu. 2, art. 1, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod non omnis voluntas damnatorum sit mala, quia, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., part. 4, lect. 19, *dæmones bonum et optimum concupiscunt, scilicet esse, vivere et intelligere.* Cum ergo damnati homines non sint peioris conditionis quam dæmones, videtur quod et ipsi bonam voluntatem habere possint.

2. Præterea, *malum*, ut dicit Dionysius, ibid., lect. 22, *est omnino involuntarium.* Ergo si damnati aliquid volunt, illud volunt, in quantum est bonum, vel apparens bonum. Sed voluntas quæ per se ordinatur ad bonum, est bona. Ergo damnati possunt habere voluntatem bonam.

3. Præterea, aliqui erunt damnati, qui in hoc mundo existentes aliquos virtutum habitus secum detulerunt, utpote gentiles, qui habuerunt virtutes politicas. Sed ex habitibus virtutum elicitur laudabilis voluntas. Ergo in aliquibus damnatis poterit esse laudabilis voluntas.

Sed contra, obstinata voluntas nunquam potest flecti nisi in malum. Sed damnati homines erunt obstinati sicut et dæmones. Ergo voluntas eorum nunquam poterit esse bona.

Præterea, sicut se habet voluntas damnatorum ad malum, ita voluntas beatorum ad bonum. Sed beati nunquam habent voluntatem malam. Ergo nec damnati aliquam habent voluntatem bonam.

Respondeo dicendum quod in damnatis potest duplex voluntas considerari, scilicet voluntas deliberativa, et voluntas naturalis. Naturalis quidem non est eis ex seipsis, sed ex auctore naturæ, qui in naturâ

hanc inclinationem posuit, quæ naturalis voluntas dicitur. Unde cum natura in eis remaneat, secundum hoc bona poterit in eis esse voluntas naturalis. Sed voluntas deliberativa est eis ex seipsis, secundum quod in potestate est eorum inclinari per affectum ad hoc vel illud; et talis voluntas est in eis solum mala: et hoc ideo, quia sunt perfectè aversi à fine ultimo rectæ voluntatis, neque aliqua voluntas potest esse bona nisi per ordinem ad finem prædictum. Unde etiam etsi aliquod bonum velint, non tamen bene volunt illud, ut ex hoc voluntas eorum bona dici possit.

Ad primum ergo dicendum quod verbum Dionysii intelligitur de voluntate naturali, quæ est inclinatio naturæ in aliquid bonum; sed tamen ista naturalis inclinatio per eorum malitiam corrumpitur, in quantum hoc bonum quod naturaliter desiderant, sub quibusdam malis circumstantiis appetunt.

Ad secundum dicendum quod malum, in quantum est malum, non movet voluntatem, sed in quantum est æstimatum bonum. Sed hoc ex eorum malitiâ procedit, ut id quod est malum, æstimet ut bonum. Et ideo voluntas eorum mala est.

Ad tertium dicendum quod habitus virtutum politicarum non remanent in animâ separatâ, eò quod virtutes illæ perficiunt solum in vitâ civili, quæ non erit post hanc vitam. Si tamen remanerent, nunquam in actu exirent, quasi ligatæ ex obstinatione mentis.

ARTICULUS II. — *Utrum damnati pœniteant de malo quod fecerint.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati nunquam pœniteant de malis quæ fecerunt, quia dicit Bernardus in Cantica (habetur implic. lib. 5 de Considerat., cap. 12, et lib. de Grat. et lib. Arb. cap. 9, ad fin.), quod *damnatus semper vult iniquitatem suam, quam fecit*. Ergo nunquam de peccato commissio pœnitent.

2. Præterea, velle se non peccasse, est bona voluntas. Sed damnati nunquam habebunt bonam voluntatem. Ergo damnati nunquam volent se non peccasse; et sic idem quod prius.

3. Præterea, secundum Damascenum, lib. 2 orth. Fid., cap. 4, in fin., *hoc est hominibus mors, quod angelis casus*. Sed angeli voluntas post casum est invertibilis hoc modo ut non possit recedere ab electione quæ prius peccavit. Ergo et damnati non possunt pœnitere de peccatis à se commissis.

4. Præterea, major erit perversitas damnatorum in inferno quam peccatorum in hoc mundo. Sed peccatores aliqui in hoc mundo non pœnitent de peccatis commissis, vel propter excæcationem mentis, sicut hæretici, vel propter obstinationem, sicut qui *lætantur, cum malè fecerint, et exultant in rebus pessimis*, ut dicitur Proverb. 2, 24. Ergo, etc.

Sed contra, Sap. 5, 3, de damnatis dicitur: *Intra se pœnitentiam agentes*.

Præterea, Philosophus, 4 Ethic., cap. 4, ad fin., dicit quod *pœnitudo replentur pravi; mox enim tristantur de hoc in quo prius delectati sunt*. Ergo damnati, cum sint maximè pravi, magis pœnitent.

Respondeo dicendum quod pœnitere de peccato contingit dupliciter: uno modo per se; alio modo per accidens. Per se quidem de peccato pœnitet, qui peccatum, in quantum est peccatum, abominatur; per accidens verò qui illud odit ratione alicujus adjuncti, utpote pœnæ, vel alicujus hujusmodi. Mali igitur non pœnitebunt, per se loquendo, de peccatis, quia voluntas malitiæ peccati in eis remanet; pœnitebunt autem per accidens, in quantum affligentur de pœnâ quam pro peccato sustinent.

Ad primum ergo dicendum quod damnati iniquitatem volunt, sed pœnam refugiant; et sic per accidens de iniquitate commissâ pœnitent.

Ad secundum dicendum quod velle se non peccasse propter turpitudinem iniquitatis est bona voluntas; sed hoc non erit in damnatis.

Ad tertium dicendum quod sine aliquâ aversione

voluntatis continget quod damnati de peccatis pœniteant, quia non hoc refugient in peccatis quod prius appetiverunt, sed aliquid aliud, scilicet pœnam.

Ad quartum dicendum quod homines in hoc mundo, quantumcumque obstinati, per accidens de peccatis suis pœnitent, si pro eis puniantur, quia, ut dicit Augustinus in lib. 83 QQ., qu. 36, aliquant. à princ., *videmus etiam ferocissimas bestias dolore pœnarum à maximis voluptatibus abstinere*.

ARTICULUS III. — *Utrum damnati rectè et deliberativè ratione vellent non esse.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod damnati rectè ratione et deliberativè non possint velle non esse. Augustinus enim dicit in lib. 3 de lib. Arb., cap. 7, à princ.: *Considera quantum bonum est esse, quod et beati et miseri volunt; majus enim est esse, et esse miserum, quam omnino non esse*.

2. Præterea, Augustinus sic ibidem arguit, cap. 8: Prælectio supponit electionem. Sed non esse non est eligibile. cum non habeat apparentiam boni, cum nihil sit. Ergo non esse non potest esse magis appetibile damnatis quam esse.

3. Præterea, majus malum magis est fugiendum. Sed non esse est maximum malum, cum tollat totaliter bonum, ita quod nihil relinquat. Ergo non esse est magis fugiendum quam miserum esse; et sic idem quod prius.

Sed contra est quod dicitur Apocal. 9, 6: *In diebus illis desiderabunt homines mori, et fugiet mors ab eis*.

Præterea, damnatorum miseria omnem hujus mundi miseriam excedit. Sed ad vitandum miseriam hujus mundi appetibile est aliquibus mori; unde dicitur Eccli. 41, 3: *O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus, defecto ætate, et eui de omnibus cura est, et incredibili, qui perdit sapientiam* (1). Ergo multò fortius est damnatis appetibile non esse secundum rationem deliberativam.

Respondeo dicendum quod non esse potest dupliciter considerari: uno modo secundum se, et sic nullo modo est appetibile, cum non habeat aliquam rationem boni, sed sit boni pura privatio; alio modo potest considerari, in quantum est ablativum pœnalis vitæ, seu alicujus miseriæ; et sic non esse accipit rationem boni; carere enim malo est quoddam bonum, ut dicit Philosophus in 5 Ethic., cap. 1, ad fin. Et per hunc modum melius est damnatis non esse quam miseros esse. Unde Matth. 26, 24, dicitur: *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille*; et Jerem. 20, super illud: *Maledicta dies in qua natus sum, etc.*, dicit Glossa Hieronymi: *Melius est non esse quam malè esse*. Et secundum hoc damnati possunt præeligere non esse secundum deliberativam rationem.

Ad primum ergo dicendum quod verbum Augustini est intelligendum, quod non esse non est per se eligibile, sed per accidens, in quantum scilicet est miseriæ terminativum. Quod enim dicitur, quod esse et vivere ab omnibus appetitur naturaliter, non oportet hoc accipere quantum ad malam vitam, et corruptam, et eam quæ est in tristitiis, ut dicit Philosophus in 9 Ethic., cap. 4, à med., sed absolute.

Ad secundum dicendum quod non esse non est eligibile per se, sed per accidens tantum, ut dictum est in corp., et ad 1.

Ad tertium dicendum quod licet non esse maximè sit malum, in quantum privat esse, est tamen valdè bonum, in quantum privat miseriam, quæ est maximum malorum, et sic non esse eligitur.

ARTICULUS IV. — *Utrum damnati in inferno vellent alios esse damnatos qui non sunt damnati.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati in inferno non vellent alios esse damnatos qui non sunt damnati, quia, Lucæ 16, dicitur de divite quod orabat pro fratribus suis, ne venirent in locum tormentorum. Ergo eadem ratione damnati alii non vellent ad minus carnales suos amicos in inferno damnari.

(1) Vulgata, *patientiam*.

2. Præterea, affectiones inordinatæ à damnatis non auferuntur. Sed aliqui damnati inordinatè aliquos non damnatos dilexerunt. Ergo non vellent eorum malum, quod est esse damnatos.

3. Præterea, damnati non desiderant augmentum suæ pœnæ. Sed si plures damnarentur, major esset eorum pœna, sicut etiam multiplicatio beatorum amplificat eorum gaudium. Ergo damnati nolent saluatos damnari.

Sed contra est quod Isa. 14, super illud: *Surrexerunt de solis, dicit Glossa (ord. Hieron.): Solatium est malorum, multos socios habere pœnarum.*

Præterea, in damnatis maximè regnat invidia. Ergo dolent de felicitate beatorum, et eorum damnationem appetunt.

Respondeo dicendum quòd sicut in beatis in patriâ erit perfectissima charitas, ita in damnatis erit perfectissimum odium. Unde sicut sancti gaudebunt de omnibus bonis, ita et impii de omnibus bonis dolebunt. Unde et felicitas sanctorum ab eis considerata maximè eos affligit; unde dicitur Isa. 26, 11: *Videant et confundantur zelantes populi; et ignis hostes tuos devoret.* Unde volent omnes bonos esse damnatos.

Ad primum ergo dicendum quòd tanta erit invidia in damnatis quòd etiam propinquorum gloriâ invidiebunt, cum ipsi sint in summâ miseriâ, cum etiam in hac vitâ hoc accidat, crescente invidiâ. Sed tamen minus invidiebunt propinquis quàm aliis, et major esset eorum pœna, si omnes propinqui damnarentur, et alii salvarentur, quàm si aliqui de suis propinquis salvarentur. Et exinde fuit quòd dives peliit fratres suos à damnatione eripi. Sciebat enim quòd aliqui eriperentur; malisset tamen fratres suos cum omnibus aliis damnari.

Ad secundum dicendum quòd dilectio quæ non fundatur super honestum, facilè rescinditur, et præcipuè in malis hominibus, ut Philosophus dicit in 9 Ethic., cap. 4, à med. Unde damnati non servabunt amicitiam ad eos quos inordinatè dilexerunt. Sed in hoc voluntas eorum remanebit perversa, quòd causam inordinatæ dilectionis adhuc diliget.

Ad tertium dicendum quòd quamvis ex damnatorum multitudine pœna singulorum augeatur, tamen tantum superexcrecent odium et invidia, quòd magis eligent torqueri magis cum multis quàm minus soli.

ARTICULUS V. — *Utrum damnati odio habeant Deum.*
Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd damnati non habeant Deum odio, quia, ut dicit Dionysius cap. 4 de div. Nomin., part. 1, lect. 5, *omnibus diligibile est pulchrum et bonum, quod est omnis boni et pulchritudinis causa.* Hoc autem est Deus. Ergo Deus à nullo odio haberi potest.

2. Præterea, nullus potest ipsam bonitatem odio habere, sicut nec ipsam malitiam velle; *malum enim est omnino involuntarium*, ut Dionysius dicit, 4 de div. Nom., part. 4 lect. 22. Deus autem est bonitas ipsa. Ergo nullus ipsum odio potest habere.

Sed contra est quod dicitur in ps. 73, 23: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.*

Respondeo dicendum quòd affectus movetur ex bono vel malo apprehenso. Deus autem apprehenditur dupliciter, scilicet in se, sicut à beatis, qui eum per essentiam vident; et per effectus, sicut à nobis et damnatis. Ipse igitur in seipso, cum sit per essentiam bonitas, non potest alicui voluntati displicere; unde quicumque eum per essentiam videt, eum odio habere non potest. Sed effectuum ejus aliqui sunt voluntati repugnantes, in quantum contrariantur alicui. Et secundum hoc aliquis non in seipso, sed ratione effectuum Deum odio habere potest. Damnati ergo Deum percipientes in effectu justitiæ, qui est pœna, eum odio habent, sicut et pœnas quas sustinent.

Ad primum ergo dicendum quòd verbum Dionysii est intelligendum de appetitu naturali; qui tamen in damnatis pervertitur per id quod additur ex deliberatâ voluntate, ut dictum est art. 1 huj. quæst.

Ad secundum dicendum quòd ratio illa procederet,

si damnati Deum in seipso concupiscerent, in quantum est per essentiam bonus.

ARTICULUS VI. — *Utrum damnati demereantur.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd damnati demereantur. Damnati enim habent voluntatem malam, ut dicitur in litterâ, 4, dist. ult. Sed per malam voluntatem, quam hic habuerunt, demeruerunt. Ergo si ibi non demereantur, ex suâ damnatione commodum reportant.

2. Præterea, damnati sunt ejusdem conditionis cum dæmonibus. Sed dæmones demerentur post suum casum; unde serpenti, qui hominem ad peccandum induxit, est à Deo pœna inflictâ, ut dicitur Genes. 3. Ergo et damnati demerentur.

3. Præterea, actus inordinatus ex libertate arbitrii procedens non excusatur quin sit demeritorius, etiamsi aliqua necessitas adsit, cujus aliquis sit sibi causa: *ebrius enim meretur duplicem mulctationem*, si ex ebrietate aliquid aliud peccatum committat, ut dicitur in 3 Ethic., cap. 5, ante med. Sed ipsi damnati fuerunt sibi causa propriæ obstinationis, per quam necessitatem quamdam patiuntur peccandi. Ergo cum eorum actus inordinatus ex libero arbitrio procedat, non excusatur à demerito.

Sed contra, pœna contra culpam dividitur. Sed perversa voluntas in damnatis ex obstinatione procedit, quæ est eorum pœna. Ergo perversa voluntas in damnatis non est culpa, per quam demereantur.

Præterea, post ultimum terminum non relinquuntur aliquis motus sive profectus in bonum vel in malum. Sed damnati maximè post diem iudicii ad ultimum terminum suæ damnationis perveniunt, quia *tunc finem habebunt duæ civitates*, ut Augustinus dicit, in Enchir., cap. 111. Ergo damnati post diem iudicii perversâ voluntate non demerebuntur, quia sic cresceret eorum damnatio.

Respondeo dicendum quòd de damnatis ante diem iudicii et post distinguendum est. Omnes enim communiter consentitur quòd post diem iudicii non erit aliquod meritum vel demeritum. Et hoc idè est quia meritum vel demeritum ordinatur ad aliquod bonum vel malum ulterius consequendum. Post diem autem iudicii erit ultima consummatio honorum et malorum, ita quòd nihil erit ulterius addendum de bono vel de malo. Unde et bona voluntas in beatis non erit meritum, sed præmium; et mala voluntas non erit in damnatis demeritum, sed pœna tantum. Operationes enim virtutum sunt præcipuè in felicitate, et earum contrariæ sunt præcipuè in miseriâ, ut dicitur in 1 Ethic., cap. 9 et 10.

Sed ante diem iudicii quidam dicunt et beatos mereri et damnatos demereri. Sed hoc non potest esse respectu præmii essentialis, vel pœnæ principalis, cum quantum ad hoc utrique ad terminum pervenerint; potest tamen hoc esse respectu præmii accidentalitatis, vel pœnæ secundariæ, quæ possunt augeri usque ad diem iudicii: et hoc præcipuè in dæmonibus vel angelis bonis, quorum officio aliqui trahuntur ad salutem; ex quo beatorum angelorum gaudium crescit; vel ad damnationem, ex quo crescit pœna dæmonum.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc est summum incommodum ad summum malorum pervenisse; ex quo contingit in damnatis quòd demereri non possunt, unde patet quòd ex peccato commodum non reportant.

Ad secundum dicendum quòd ad damnatorum hominum officium non pertinet ad damnationem alios pertrahere, sicut pertinet ad officium dæmonum, ratione cujus demerentur quantum ad secundariam pœnam.

Ad tertium dicendum quòd propter hoc non excusantur à demerito, quia necessitatem habent peccandi, sed quia ad summum malorum pervenerunt.

Tamen necessitas peccandi cujus causa sumus excusat à culpâ, in quantum est necessitas quædam, quia omne peccatum oportet esse voluntarium; sed quòd non excuset, hoc est in quantum à voluntate præcedente processit; et sic totum demeritum sequentis culpæ videtur ad primam culpam pertinere.

ARTICULUS VII. — *Utrum damnati possint uti notitiâ quam in hoc mundo habuerunt.*—(S. Th., 4, dist. 50, qu. 2, art. 2, qu. 1 et seq.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati non possint uti notitiâ quam in hoc mundo habuerunt. In consideratione enim scientiæ est maxima delectatio. Sed in eis delectatio aliqua non est ponenda. Ergo non possunt uti scientiâ prius habitâ secundum aliquam considerationem.

2. Præterea, damnati sunt in majoribus pœnis quàm sint aliquæ pœnæ hujus mundi. Sed in hoc mundo, dum aliquis est in maximis tormentis constitutus, non potest considerare aliquas intelligibiles conclusiones, abstractas à pœnis quas patitur. Ergo multò minùs in inferno.

3. Præterea, damnati sunt subjecti tempori. Sed *longitudo temporis est causa oblivionis*, ut dicitur 4 Phys., text. 128. Ergo damnati obliviscuntur eorum quæ hic sciverunt.

Sed contra est quod, Lucæ 16, 25, dicitur diviti dam-nato: *Recordare quia recepisti bona in vitâ tuâ*, etc. Ergo considerabunt ea quæ hic sciverunt.

Præterea, species intelligibiles in animâ separatâ remanent (1), ut supra dictum est, qu. 70, art. 2, ad 3, et part. 1, qu. 89, art. 5 et 6. Si ergo eis uti non possent, frustra remanerent in eis.

Respondeo dicendum quod sicut propter perfectam sanctorum beatitudinem nihil erit in eis quod non sit gaudii materia, ita nihil erit in damnatis quod non sit eis materia et causa tristitiæ, nec aliquid quod ad tristitiam possit pertinere, deerit, ut sit eorum miseria consummata. Consideratio autem aliquorum notorum quantum ad aliquid inducit gaudium vel ex parte cognoscibilem, in quantum diliguntur, vel ex parte ipsius cognitionis, in quantum est conveniens et perfecta. Potest etiam tristitiæ esse ratio et ex parte cognoscibilem qua nata sunt contristare, et ex parte ipsius cognitionis, prout ejus imperfectio consideratur, utpote cum aliquis considerat se deficere in cognitione alicujus rei, cujus perfectam cognitionem appetet. Sic ergo in damnatis erit actualis consideratio eorum quæ prius sciverunt ut materia tristitiæ, non autem ut delectationis causa. Considerabunt enim et mala quæ gesserunt, ex quibus damnati sunt, et bona delectabilia quæ amiserunt, et ex utroque torquebuntur; similiter etiam torquebuntur de hoc quod considerabunt notitiam quam de rebus speculabilibus habuerunt imperfectam esse, et se amisisse summam ejus perfectionem, quam poterant adipisci.

Ad primum ergo dicendum quod quamvis consideratio scientiæ sit per se delectabilis, tamen ex aliquo accidente potest esse tristitiæ causa, ut ex dictis patet in corp. art., et sic erit in damnatis.

Ad secundum dicendum quod in hoc mundo anima conjungitur corruptibili corpori, unde per hoc quod corpus affligitur, consideratio animæ impeditur; sed in futuro anima non ita trahetur à corpore; sed quantumcumque corpus affligitur, tamen anima semper considerabit luculentissimè illa quæ ei poterunt esse causa mœroris.

Ad tertium dicendum quod tempus est causa oblivionis per accidens, in quantum motus, cujus est mensura, est causa transmutationis. Sed post diem judicii non erit motus cœli; unde nec oblivio esse poterit ex quantumcumque diuturnitate; sed et ante diem judicii anima separata non mutatur à suâ dispositione per motum cœli.

ARTICULUS VIII. — *Utrum damnati aliquando cogitant de Deo.*

Ad octavam sic proceditur. 1. Videtur quod aliquando damnati cogitant de Deo, quia non potest haberi odio actu, nisi id de quo cogitatur. Sed damnati Deum odio habebunt ut in litterâ dicitur, 4, dist. ult. Ergo de Deo aliquando cogitant.

2. Præterea, damnati habebunt remorsum con-

scientiæ. Sed conscientia patitur remorsum de actis contra Deum. Ergo de Deo aliquando cogitant.

Sed contra, perfectissima hominis cogitatio est quæ est de Deo. Sed damnati erunt in statu imperfectissimo. Ergo de Deo non cogitant.

Respondeo dicendum quod Deus potest considerari dupliciter: uno modo secundum se, et secundum id quod est ei proprium, scilicet esse totius bonitatis principium; et sic nullo modo cogitari potest sine delectatione; unde sic nullo modo à damnatis cogitabitur: alio modo secundum aliquid quod est ei quasi accidentale in effectibus ejus, utpote punire, vel aliquid hujusmodi; et secundum hoc consideratio de Deo potest tristitiam inducere, et hoc modo damnati de Deo cogitant.

Ad primum ergo dicendum quod damnati non habent Deum odio, nisi ratione punitionis et prohibitionis ejus quod malæ eorum voluntati consonat; unde non considerabunt eum nisi ut punitorem et prohibitorum.

Et per hoc patet solutio ad secundum, quia conscientia non remordet de peccato, nisi in quantum est divino præcepto contrarium.

ARTICULUS IX. — *Utrum damnati gloriam beatorum videant.*

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod damnati gloriam beatorum non videant. Magis enim distat ab eis gloria beatorum quàm ea quæ in hoc mundo aguntur. Sed ipsi non vident quæ circa nos aguntur; unde Gregorius, 12 Moral., cap. 14, à princ., super illud Job 14: *Sive fuerint nobiles filii ejus*, etc., dicit: *Sicut hi qui adhuc vivunt, mortuorum animæ quo loco habeantur, ignorant, ita mortui, qui corporaliter vixerunt, vita in carne positorum qualiter circa eos disponatur, ignorant.* Ergo multò minùs possunt videre gloriam beatorum.

2. Præterea, illud quod conceditur sanctis in hâc vitâ pro magno munere, nunquàm concedetur damnatis. Sed Paulo pro magno munere est concessum videre vitam illam in quâ sancti æternaliter cum Deo vivunt, ut dicitur 2 Cor. 12, in Glossâ. Ergo damnati sanctorum gloriam non videbunt.

Sed contra est quod dicitur Luc. 16, quod dives in tormentis positus vidit Abraham et Lazarum in sinu ejus.

Respondeo dicendum quod damnati ante diem judicii videbunt beatos in gloriâ; non hoc modo quod gloriam eorum qualis sit, cognoscant; sed solum cognoscent eos esse in gloriâ quâdam inæstimabili: et ex hoc turbabuntur, tum propter invidiam dolentes de felicitate eorum, tum propter hoc quod ipsi talem gloriam amiserunt. Unde dicitur Sap. 5, 2, de impiis: *Videntes turbabuntur timore horribili.* Sed post diem judicii omninò beatorum visione privabuntur; nec tamen ex hoc eorum pœna minuetur, sed augebitur, quia memoriam habebunt gloriæ beatorum, quam in judicio viderunt, vel ante judicium; et hoc erit eis in tormentum; sed ulterius affligentur in hoc quod videbunt se indignos reputari etiam videre gloriam quam sancti merentur habere.

Ad primum ergo dicendum quod ea quæ in hâc vitâ aguntur non ita affligent damnatos in inferno, si viderentur, sicut sanctorum gloria inspecta: unde non ita ostenduntur damnatis ea quæ hic aguntur, sicut sanctorum gloria; quamvis etiam eorum quæ hic aguntur ostendantur eis ea ex quibus tristitiam habere possunt.

Ad secundum dicendum quod Paulus in spexit vitam illam in quâ sancti cum Deo vivunt, eam experiendo et in futurum perfectius sperando, quod non est de damnatis; et ideo non est simile.

QUESTIO XCIX.

DE MISERICORDIA ET JUSTITIA DEI RESPECTU DAMNATORUM. — *In quinque articulos divisa.*

Deinde considerandum est de justitiâ et misericordiâ Dei respectu damnatorum.

Circa quod quærentur quinque: 1° utrum ex divinâ justitiâ inferatur peccatoribus pœna æterna; 2° utrum per divinam misericordiam omnis pœna tam hominum quàm dæmonum terminetur; 3° utrum saltem pœna hominum terminetur; 4° utrum saltem

(1) Al. hic additur, in eis.

pœna christianorum; 5° utrùm illorum qui opera misericordiæ fecerunt.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm ex divina justitiâ inferatur pœna æterna peccatoribus.* — (S. Thom., 4, dist. 46, quæst. 1, art. 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd ex divinâ justitiâ non inferatur peccatoribus pœna æterna. Pœna enim non debet excedere culpam, Deut. 25, 2: *Secundùm mensuram delicti (1) erit et plagarum modus.* Sed culpa est temporalis. Ergo pœna non debet esse æterna.

2. Præterea, duorum peccatorum mortalium unum est altero majus. Ergo unum debet majori quàm alterum pœnâ puniri. Sed nulla pœna est major quàm æterna, cum sit infinita. Ergo non cuiilibet peccato mortali debetur pœna æterna; et si uni non debetur, nulli debetur. cum eorum distantia non sit infinita.

3. Præterea, à justo iudice non inferitur pœna nisi ad correctionem: unde 2 Ethic., cap. 3, à princ., dicitur quòd *pœnæ sunt quedam medicinæ.* Sed quòd impii in æternum puniantur, hoc non est ad correctionem eorum, nec aliorum aliorum, cum tunc non sint aliqui futuri qui per hoc corrigi possint. Ergo secundùm divinam justitiâ non inferitur pro peccatis æterna pœna.

4. Præterea, omne quod non est per se volitum, nullus vult nisi propter aliquam utilitatem. Sed pœnæ à Deo non sunt per se volitæ; non enim delectatur in pœnis. Cum ergo nulla utilitas accidere possit ex perpetuatione pœnæ, videtur quòd talem pœnam pro peccato inferre non debeat.

5. Præterea, nihil quod est per accidens, est perpetuum, ut dicitur in 1 de Cœlo et Mundo, text. 15, et lib. 2, text. 18. Sed pœna est eorum quæ sunt per accidens, cum sit contra naturam. Ergo non potest esse perpetua.

6. Præterea, justitiâ Dei hoc requirere videtur, ut peccatores ad nihilum redigantur; quia propter ingratitudinem meretur quis beneficia amittere. Inter cætera autem Dei beneficia est ipsum esse. Unde videtur justum ut peccator qui ingratus Deo existit, ipsum esse amittat. Sed si peccatores in nihilum redigantur, eorum pœna non potest esse perpetua. Ergo non videtur esse consonum divinæ justitiæ ut peccatores perpetuò puniantur.

Sed contra est quod dicitur Matth. 25, 46: *Ibunt hi, scilicet peccatores, in supplicium æternum.*

Præterea, sicut se habet præmium ad meritum, ita pœna ad culpam. Sed secundùm divinam justitiâ merito temporali debetur præmium æternum. Joan. 6, 40: *Omnis qui videt Filium, et credit in eum, habet vitam æternam.* Ergo et culpæ temporali secundùm divinam justitiâ debetur pœna æterna.

Præterea, secundùm Philosophum, in 5 Ethic., cap. 5, pœna taxatur secundùm dignitatem ejus in quem peccatur: unde majori pœnâ punitur qui percutit alapâ principem, quàm alium quemcumque. Sed quicumque peccat mortaliter, peccat contra Deum, cujus præcepta transgreditur, et cujus honorem alii impartitur, dum in alio finem constituit; majestas autem Dei est infinita. Ergo quicumque peccat mortaliter, dignus est infinitâ pœnâ; et ita videtur quòd justè pro peccato mortali quis perpetuò puniatur.

Respondeo dicendum quòd cum pœna duplicem habeat quantitatem, scilicet secundùm intensionem acerbatis, et secundùm durationem temporis, quantitas pœnæ respondet quantitati culpæ secundùm intensionem acerbatis, ut secundùm quod gravius quis peccavit, secundùm hoc gravior pœna ei infligatur: unde Apoc. 18, 7: *Quantum gloriificavit se, et in deliciis fuit, tantum date ei tormentum et luctum.* Non autem respondet duratio pœnæ durationi culpæ, ut dicit Augustinus 21 de Civit. Dei, cap. 11; non enim adulterium, quod in momento temporis perpetratur, momentaneâ pœnâ punitur, etiam secundùm leges hu-

manas. Sed duratio pœnæ respicit dispositionem peccantis. Quandoque enim ille qui peccat in aliquâ civitate, ex ipso peccato efficitur dignus ut totaliter à civium consortio repellatur vel per exilium perpetuum, vel etiam per mortem. Quandoque verò non redditur dignus ut totaliter à societate civium excludatur; et ideò ut possit esse conveniens membrum civitatis, pœna ei prolongatur, vel breviatur, secundùm quòd expedit ejus curationi, ut in civitate convenienter et pacificè vivere possit. Et ita etiam secundùm divinam justitiâ aliquis ex peccato redditur dignus penitus à civitatis Dei consortio separari; quod fit per omne peccatum quo contra charitatem peccat, quæ est vinculum civitatem prædictam uniens. Et ideò pro peccato mortali, quod est contrarium charitati, aliquis in æternum à societate sanctorum exclusus æternæ pœnæ addicitur, quia, ut Augustinus dicit in lib. prædicto, ibid., à med., *quod est de istâ civitate mortali, homines supplicio primæ mortis, hoc est de civitate illâ immortalî, homines supplicio secundæ mortis auferre.* Quòd autem pœna quam civitas mundana infligit perpetua non reputetur, hoc est per accidens, vel in quantum perpetuò homo non manet, vel in quantum etiam ipsa civitas deficit. Unde si homo in perpetuum viveret, pœna exilii, vel servitutis, quæ per legem humanam inferitur, in eo perpetuò maneret; qui verò hoc modo peccat, ut tamen inde non reddantur digni totaliter separari à sanctæ civitatis consortio, sicut peccantes venialiter, tantò eorum pœna erit brevior, vel diuturnior, quantò magis vel minus purgabiles erunt, secundùm quòd eis peccata vel plus vel minus inhæserunt; quod in pœnis hujus mundi et purgatorii secundùm divinam justitiâ servatur.

Inveniuntur etiam et aliæ rationes à sanctis assignatæ, quare justè pro peccato temporali aliqui pœnâ perpetuâ puniantur. Una est, quia peccaverunt contra bonum æternum, dum contempserunt æternam vitam; et hoc est etiam quod Augustinus in prædicto lib., cap. 12, à princ., dicit: *Factus est malo dignus æterno qui hoc in se peremit bonum quod esse posset æternum.* Alia ratio est, quia homo in suo æterno peccavit: unde Gregorius dicit in 4 Dialog., cap. 44, ante med.: *Ad magnam justitiâ judicantis pertinet ut nunquàm careant supplicio qui in hac vitâ nunquàm voluerunt carere peccato.* Et si obijciatur quòd quidam peccantes mortaliter proponunt vitam suam in meliùs quandoque commutare, et ita secundùm hoc non essent digni æterno supplicio, ut videtur, dicendum est, secundùm quosdam, quòd Gregorius loquitur de voluntate quæ manifestatur per opus. Qui enim in peccatum mortale labitur propriâ voluntate, se ponit in statu à quo erui non potest, nisi divinitus adjutus: unde ex hoc ipso quòd vult peccare, consequenter vult in peccato manere perpetuò. Homo enim est *spiritus vadens*, scilicet in peccatum, et non rediens per seipsum; psal. 77, 39. Sicut si aliquis se in foveam projiceret, unde exire non posset nisi adjutus, posset dici quòd in æternum ibi manere voluerit, quantumcumque aliud cogitaret. Vel potest dici, et meliùs, quòd ex hoc ipso quòd mortaliter peccat, finem suum in creaturâ constituit. Et quia ad finem vita tota ordinatur, ideò ex hoc ipso totam vitam suam ordinat ad illud peccatum; et vellet perpetuò in peccato manere, si hoc sibi esset impanè. Et hoc est quod Gregorius in 34 lib. Moral., cap. 16, circ. med., super illud Job 41: *Estimabit abyssum quasi senescentem*, dicit: *Iniqui ideò cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt; voluissent quippe sine fine vivere, ut sine fine potuissent in suis iniquitatibus permanere; nam magis appetunt peccare quàm vivere.* Potest et alia ratio assignari, quare pœna culpæ mortalis sit æterna: quia per eam contra Deum, qui est infinitus, peccatur. Unde cum non possit esse infinita pœna per intensionem, quia creatura non est capax alicujus qualitatis infinitæ, requiritur quòd sit saltem duratione infinita. Est etiam quarta ratio ad hoc idem: quia culpa manet in æternum, cum culpa non possit remitti sine gratiâ, quam homo non potes-

(1) Vulgata, pro *mensurâ peccati.*

post mortem acquirere; nec debet pœna cessare, quamdiu culpa manet.

Ad primum ergo dicendum quod pœna non debet æquari culpæ secundum quantitatem durationis, ut videtur etiam per leges humanas accidere.

Vel dicendum, sicut Gregorius solvit, lib. Dialog. cap. 44, ante med., quod quamvis culpa sit actu temporalis, voluntate tamen est æterna.

Ad secundum dicendum quod quantitati peccati respondet quantitas pœnæ secundum intensionem. Et ideo peccatorum mortalium inæqualium erunt pœnæ inæquales intensione, æquales autem duratione.

Ad tertium dicendum quod pœnæ quæ infliguntur his qui à civitatis societate non penitus ejiciuntur, sunt ad correctionem eorum ordinatæ. Sed illæ pœnæ per quas aliqui totaliter à civitatis societate exterminantur, non sunt ad correctionem eorum; possunt tamen esse ad correctionem et tranquillitatem aliorum qui in civitate remanent. Et ita damnatio æterna impiorum est ad correctionem eorum qui nunc sunt in Ecclesiâ; non enim pœnæ sunt ad correctionem solum quando infliguntur, sed etiam quando determinantur.

Ad quartum dicendum quod impiorum pœnæ in perpetuum duraturæ non erunt omnino inutiles. Sunt enim utiles ad duo: primo ad hoc quod in eis divina justitia conservetur, quæ est Deo accepta propter seipsam; unde Gregorius, 4 Dialog., cap. 44, circ. med.: *Omnipotens Deus, quia pius est, miserorum cruciatu non pascitur: quia autem justus est, ab iniquorum ultione in perpetuum non sedatur.* Secundò ad hoc sunt utiles ut de his electi gaudeant, cum in his Dei justitiam contemplantur, et dum se evasisse eas cognoscunt. Unde psal. 57, 11: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam,* etc. et Isa. 66, 24: *Erunt, scilicet impii, usque ad satietatem visionis omni curni, scilicet sanctis, ut Glossa (interl.) dicit. Et hoc est quod Gregorius dicit, 4 Dialog., loc. cit.: Iniqui omnes æterno supplicio deputati suæ quidem iniquitate puniuntur, et tamen ad aliud quid ardeunt, scilicet ut justi omnes et in Deo videant gaudia quæ percipiunt, et in illis perspiciant supplicia quæ evaserunt: quatenus tantò magis in æternum divinæ gratiæ debitores se esse cognoscant, quanto in æternum mala puniri conspiciunt quæ ejus adjutorio vicerunt.*

Ad quartum dicendum quod quamvis pœna per accidens respondeat animæ, attamen per se respondet animæ culpâ infectæ. Et quia culpa in perpetuum in eâ manebit, ideo et pœna perpetua erit.

Ad sextum dicendum quod pœna respondet culpæ (propriè loquendo) secundum inordinationem quæ invenitur in ipsâ, et non secundum dignitatem ejus in quem peccatur, quia sic cuilibet peccato responderet pœna infinita intensione. Quamvis ergo ex hoc quod aliquis peccat contra Deum, qui est auctor essendi, mereatur ipsum esse amittere; consideratâ tamen ipsius actûs inordinationem, non debetur ei amissio esse, quia esse præsupponitur ad meritum et demeritum; nec per inordinationem peccati esse tollitur vel corrumpitur; et ideo non potest esse debita pœna alicujus culpæ privatio ipsius esse.

ARTICULUS II. — *Utrum per divinam misericordiam omnis pœna damnatorum terminetur tam hominum quàm dæmonum.* — (S. Th., 4, dist. 46, qu. 2, art. 3, quæstiunc. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod per divinam misericordiam omnis pœna terminetur tam hominum quàm etiam dæmonum, Sap. 11, 24: *Misereris omnium, Domine, quoniam omnia potes.* Sed inter omnia etiam dæmones conuertuntur, qui sunt Dei creaturæ. Ergo et ipsorum dæmonum pœna finietur.

2. Præterea, Rom. 11, 32: *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnium miseretur* (1). Sed Deus dæmones sub peccato conclusit, id est, concludi permisit. Ergo videtur quod etiam dæmonum quandoque misereatur.

3. Præterea, sicut dicit Anselmus in lib. 2, *Cur Deus homo*, cap. 4, *Non est justum ut Deus creaturam*

quam fecit ab beatitudine, omnino perire sinat. Ergo videtur, cum quælibet creatura rationalis creata fuerit ad beatitudinem, non esse justum ut omnino perire permittatur.

Sed contra est quod dicitur Matth. 25, 41: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Ergo æternaliter punientur.

Præterea, sicut boni angeli effecti sunt beati per conversionem ad Deum, ita mali angeli effecti sunt miseri per aversionem à Deo. Si ergo miseria malorum angelorum finietur quandoque, et beatitudo bonorum finem habebit, quod est inconveniens.

Respondeo dicendum quod error Origenis fuit, ut Augustinus dicit, 21 de Civ. Dei, cap. 17 et 23, quod dæmones quandoque per Dei misericordiam liberandi sunt à pœnis. Sed iste error est ab Ecclesiâ reprobatus propter duo: primo quia manifestè auctoritati sacre Scripturæ repugnat, quæ habetur Apoc. 20, 9: *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestię et pseudoprophetę* (1) *cruciantur die ac nocte in secula seculorum;* per quod in Scripturâ signficari æternitas consuevit. Secundò quia ex unâ parte nimis Dei misericordiam extendebat, et ex aliâ parte nimis eam coarctabat. Eiusdem enim rationis esse videtur bonos angelos in æternâ beatitudine permanere, et malos angelos in æternum puniri. Unde sicut ponebat dæmones et animas damnatorum quandoque à pœnâ liberandas; ita ponebat angelos et animas beatorum quandoque à beatitudine in hujus vitæ miseriis devolvendas.

Ad primum ergo dicendum quod Deus, quantum in ipso est, miseretur omnibus. Sed quia ejus misericordia sapientiæ ordine regulatur, inde est quod ad quosdam non se extendit, qui se misericordiæ fecerunt indignos, sicut dæmones et damnati qui sunt in malitiâ obstinati. Tamen potest dici quod etiam in eis misericordia locum habet, in quantum citra condignum puniuntur, non quod à pœnâ totaliter absolvantur.

Ad secundum dicendum quod ibi intelligenda est distributio pro generibus singulorum, et non pro singulis generum; ut intelligatur auctoritas de hominibus secundum statum vite, quia scilicet et Judæorum et gentilium miseretur, sed non omnium gentilium vel omnium Judæorum.

Ad tertium dicendum quod Anselmus intelligit non esse justum, quantum ad decentiam divinæ bonitatis; et loquitur de decretis secundum genus suum. Non enim est conveniens divinæ bonitati ut totum unum genus creaturæ deficiat à fine propter quem est factum. Unde nec omnes homines nec omnes angelos damnari convenit. Sed nihil prohibet quin aliqui vel ex hominibus vel ex angelis in æternum pereant, quia divinæ voluntatis intentio impletur in aliis qui salvantur.

ARTICULUS III. — *Utrum divina misericordia patiatur saltem homines in æternum puniri.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod divina misericordia non patiatur saltem homines in æternum puniri, quia Genes. 3, 3, dicitur: *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est;* et accipitur ibi spiritus pro indignatione, ut patet per Glossam interl. ibidem. Cum ergo indignatio Dei non sit aliud quàm ejus pœna, non punietur æternaliter.

2. Præterea, charitas sanctorum in præsentem hoc facit ut pro inimicis exoret. Sed tunc habebunt perfectiorem charitatem. Ergo tunc orabunt pro inimicis damnatis. Sed orationes eorum esse cassæ non poterunt, cum sint maxime Deo accepti. Ergo precibus sanctorum divina misericordia damnatos quandoque à pœnâ liberabit.

3. Præterea, hoc quod Deus pœnam damnatorum æternam prædixit, ad prophetiam comminationis pertinet. Sed prophetia comminationis non semper impletur, quod patet per hoc quod dictum est, Jonæ 3, de subversione Ninivæ, quia non fuit subversa, sicut

(1) *Vulgata, in incredulitate, ut omnium miseretur.*

(1) *Vulgata, et bestia pseudopropheta.*

prædictum fuerat per prophetam, qui ex hoc etiam contristatus fuit. Ergo videtur quòd multò ampliùs per divinam misericordiam comminatio pœnæ æternæ commutabitur in mitiorem sententiam, quando in nullius tristitiam, sed in omnium gaudium cedere poterit.

4. Præterea, ad hoc facit quod in psalmo 76, 8, dicitur: *Numquid in æternum irascetur Deus (1)?* Sed ira Dei est ejus punitio. Ergo, etc.

5. Præterea, Isa. 14, super illud: *Tu autem projectus es, etc.* dicit Glossa interl.: *Et si omnes animæ aliquando habebunt requiem, tu nunquam;* et loquitur de diabolo. Ergo videtur quòd omnes animæ humanæ aliquando requiem habebunt à pœnis.

Sed contra est quod dicitur Matth. 25, 46, simul de electis et reprobis: *Ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Sed inconueniens est ponere quòd justorum vita quandoque finiatur. Ergo inconueniens est ponere quòd reproborum supplicium terminetur.

Præterea, sicut dicit Damascenus, lib. 2 orth. Fid., cap. 4, in fin., *hoc est hominibus mors, quod est angelis casus.* Sed angeli post casum irreparabiles fuerunt. Ergo et homines post mortem; et sic reproborum supplicium nunquam terminabitur.

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 21 de Civit. Dei, cap. 17 et 18, quidam in hoc ab errore Origenis declinaverunt, quòd dæmones posuerunt in perpetuum puniri, sed omnes homines quandoque liberari à pœnâ, etiam infideles. Sed hæc positio omninò est irrationabilis. Sicut enim dæmones sunt in malitiâ obstinati, et ita perpetuò puniendi, ita et hominum animæ qui sine charitate decedunt, cum hoc hominibus sit mors, quod est angelis casus, ut Damascenus dicit.

Ad primum ergo dicendum quòd verbum illud est intelligendum de homine secundum genus suum, quia ab humano genere quandoque Dei indignatio est remota per Christi adventum. Sed illi qui in hæc reconciliatione quæ facta est per Christum, noluerunt esse permanere, in seipsis divinam iram perpetuaverunt, cum non sit nobis aliquis modus reconciliationis concessus nisi per Christum.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 21 de Civit. Dei, cap. 24, parùm à priuc., et Gregorius, 34 Moral., cap. 16, à med., et 4 Dialog., cap. 44, à med., sancti in hac vitâ ideò pro inimicis exorant, ut convertantur ad Deum, cum adhuc converti possunt. Si enim esset nobis notum quòd essent præscitti ad mortem, non magis pro eis quam pro dæmonibus oraremus. Et quia post hanc vitam decedentibus sine gratiâ tempus conversionis non erit, nulla pro eis fiet oratio nec ab Ecclesiâ militante, nec à triumphante. Hoc enim pro eis orandum est, ut Apostolus dicit, 2 Timoth. 2, 25, *ut det illis Deus penitentiam, et respiciant à diaboli laqueis.*

Ad tertium dicendum quòd prophetia comminatoria pœnæ tunc solum immutatur quando variantur merita ejus in quem comminatio facta est; unde Jerem. 18, 7, dicitur: *Repente loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicem, et destruam, et disperdam illud. Si penitentiam egerit gens illa à malo suo, agam et ego penitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei.* Unde cum damnatorum merita mutari non possint, comminatio pœnæ semper in eis implebitur.

Nihilominus tamen prophetia comminationis semper quantum ad aliquem intellectam impletur; quia, ut dicit Augustinus in prædicto lib., ibid., à med., *eversa est Ninive, quæ malu erat, et bona ædificata est, quæ non erat; stantibus enim manibus atque domibus, eversa est civitas in perditis moribus.*

Ad quartum dicendum quòd illud verbum psalmi pertinet ad vasa misericordiae, quæ se indignos misericordiâ non fecerunt, quia in hac vitâ (quæ quædam ira Dei est propter vitæ miserias) vasa miseri-

cordiæ mutat in melius. Unde sequitur in psalmo: *Hæc mutatio dexteræ Excelsi.*

Vel dicendum quòd hoc intelligitur de misericordiâ aliquid relaxante, non de misericordiâ totaliter liberante, si extendatur etiam ad damnatos. Unde non dicit: *Continebit ab ira misericordias suas,* sed *in ira,* quia non totaliter pœna tollitur; sed et ipsâ pœnâ durante, misericordiâ operabitur, eam diminuendo.

Ad quintum dicendum quòd Glossa illa non loquitur simpliciter, sed sub hypothese impossibili ad exaggerandum peccati magnitudinem ipsius diaboli vel Nabuchodonosor.

ARTICULUS IV. — *Utrum pœna Christianorum damnatorum per divinam misericordiam terminetur.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd saltem Christianorum pœna per divinam misericordiam terminetur, quia, Marci ult. 16. *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit.* Sed hoc est omnium Christianorum. Ergo omnes Christiani finaliter salvabuntur.

2. Præterea, Joan. 6, 55, dicitur: *Qui manducat carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Sed hic est communis cibus et potus Christianorum. Ergo omnes Christiani finaliter salvabuntur.

3. Præterea, 1 Cor. 3, 15: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem;* et loquitur de illis in quibus fuit fundamentum fidei christiæ. Ergo omnes tales finaliter salvabuntur.

Sed contra est quod dicitur 1 Cor. 6: *Iniqui regnum Dei non possidebunt.* Sed quidam Christiani sunt iniqui. Ergo non omnes Christiani ad regnum perveniunt; et ita perpetuò puniuntur.

Præterea, 2 Petri 2, 21, dicitur: *Melius erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est, sancto mandato.* Sed illi qui viam veritatis non cognoscunt, æternaliter puniuntur. Ergo et Christiani qui ab agnitâ retrocesserunt.

Respondeo dicendum quòd quidam fuerunt, ut dicit Augustinus in præfatio lib. 21 de Civ. Dei, cap. 20 et 21, qui non omnibus hominibus promiserunt absolutiorem à pœnâ æternâ, sed solis Christianis; et in hoc diversificati sunt. Quidam enim dixerunt quòd quicumque sacramenta fidei perceperunt, ab æternâ pœnâ erunt immunes. Sed hoc est contrarium veritati, quia quidam sacramenta fidei recipiunt, et fidem non habent, *sine quâ impossibile est placere Deo,* Hebr. 11, 6.

Et ideò alii dixerunt quòd solum illi ab æternâ pœnâ erunt immunes, qui sacramenta fidei sunt consecuti, et fidem catholicam tenuerunt. Sed contra hoc esse videtur quòd aliquando aliqui catholicam fidem tenent, et postea ab eâ recedunt, qui non minori pœnâ sunt digni, sed majori; quia 2 Petri 2, 21, *melius erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.* Plurimum est etiam peccare plus hæresarchas, qui à fide catholicâ recedentes novas hæreses fingunt, quam illos qui à principio aliquam hæresim sunt secuti.

Et ideò alii dixerunt quòd illi soli sunt ab æternâ pœnâ immunes, qui in fide catholice finaliter perseverant, quantumcumque aliis criminibus involvantur. Sed hoc manifestè contrariatur Scripturæ, quia Jacobi 2, 20, dicitur: *Fides sine operibus mortua est;* et Matth. 7, 21: *Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est;* et in multis aliis locis Scriptura peccantium æternas pœnas comminatur. Unde non omnes finaliter in fide persistentes à pœnâ æternâ erunt immunes, nisi et ab aliis criminibus inveniantur finaliter absoluti.

Ad primum ergo dicendum quòd Dominus ibi loquitur de fide formalâ, quæ per dilectionem operatur, in quâ quicumque decesserit, salvus erit. Sed huic non solum opponitur infidelitatis error, sed quodlibet peccatum mortale.

(1) Vulgata, *projiciet Deus.*

Ad secundum dicendum quòd verbum Domini intelligitur non de illis qui tantum sacramentaliter edunt, qui indignè quandoque sumentes, *judicium sibi manducant et bibunt*, ut dicitur 1 Cor. 11; sed loquitur de manducantibus spiritualiter, qui per charitatem ei incorporantur, quam incorporationem facit sacramentalis comestio, si quis dignè accedat. Unde, quantum est ex virtute sacramenti, ad vitam æternam perducit, quamvis aliquis possit tali fructu privari per peccatum, etiam postquam dignè sumpserit.

Ad tertium dicendum quòd fundamentum in verbis Apostoli intelligitur fides formata, supra quam qui peccata venialia ædificaverit, *detrimendum patietur*, quia pro eis punietur à Deo; ipse tamen *salvus erit finaliter quasi per ignem*, vel temporalis tribulationis, vel pœnæ purgatoriae, quæ post mortem erit.

ARTICULUS V. — *Utrum omnes illi qui operantur misericordiae opera, puniantur æternaliter.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd illi omnes qui opera misericordiae faciunt, non puniuntur æternaliter, sed solum illi qui opera misericordiae negligunt. Dicitur enim Jacobi 2, 13: *Judicium sine misericordia fiet ei qui non fecit misericordiam*; et Matth. 5, 7: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*.

2. Præterea, Matth. 25 ponitur disceptatio Domini cum reprobis et electis. Sed illa disceptatio non est nisi de operibus misericordiae. Ergo solum pro operibus misericordiae omissis aliqui æternaliter puniuntur; et sic idem quod prius.

3. Præterea, Matth. 6, 12, dicitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*; et sequitur: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra*. Ergo videtur quòd misericordes, qui aliis peccata dimittunt, ipsi veniam peccatorum consequuntur, et sic non æternaliter puniuntur.

4. Præterea, 1 Timoth. 4, super illud: *Pietas ad omnia utilis est*, dicit Glossa Ambrosii (alius auctoris): *Omnis summa disciplinae christianæ in misericordia et pietate est: quam aliquis sequens si lubricum carnis patiatur, sine dubio vapulabit, sed non peribit; si quis autem solum exercitium corporis habuerit, perennes pœnas patietur*. Ergo illi qui insistunt operibus misericordiae, et peccatis carnalibus detinentur, non in æternum puniuntur; et sic idem quod prius.

Sed contra est quod dicitur 1 Corinth. 6, 9: *Neque fornicarii, neque adulteri, etc., regnum Dei possidebunt*. Sed multi qui se exercent in operibus misericordiae, sunt tales. Ergo non omnes misericordes ad regnum æternum perveniunt: et ita aliqui eorum æternaliter puniuntur.

Præterea, Jacobi 2, 10, dicitur: *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est om-*

nium reus. Ergo quicumque servat legem quoad opera misericordiae, et negligit alia opera, reatum de transgressione legis incurret, et ita æternaliter punietur.

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit in lib. prædicto (scilicet 21 de Civit. Dei, cap. 22), quidam posuerunt non omnes qui catholicam fidem tenent, à pœnâ æternâ esse liberandos, sed solum illos qui operibus misericordiae insistant, quamvis etiam aliis criminibus sint subjecti. Sed istud non potest stare, quia sine charitate non potest aliquid Deo esse acceptum, nec sine eâ prodest aliquid ad vitam æternam contingit autem aliquos operibus misericordiae insistere qui charitatem non habent. Unde his nihil prodest ad vitam æternam promerendam, vel ad immunitatem æternæ pœnæ, ut patet 1 Corinth. 13. Et præcipuè hoc apparet absurdum in raptoribus, qui multa rapiunt, et tamen aliqua misericorditer largiuntur. Et ideò dicendum quòd quicumque cum peccato mortali decedunt, nec fides, nec opera misericordiae eos liberabunt à pœnâ æternâ, etiam post quantumcumque spatium temporis.

Ad primum ergo dicendum quòd illi misericordiam consequuntur qui misericordiam ordinatè impendunt. Non autem ordinatè misericordiam impendunt qui seipsos in miserando negligunt, sed magis se impugnant malè agendo. Et ideò tales misericordiam penitus absolutem non consequuntur, etsi consequuntur misericordiam de pœnis debitis aliquid relaxantem.

Ad secundum dicendum quòd non propter hoc ponitur disceptatio de operibus misericordiae solum, quia pro eorum negligentia tantummodò aliqui puniuntur æternaliter, sed quia illi ab æternâ pœnâ liberabuntur post peccata, qui per opera misericordiae sibi veniam impetraverunt, *facientes sibi amicos de mammonâ iniquitatis*, Lucæ 9.

Ad tertium dicendum quòd illud à Domino dicitur illis qui petunt sibi debitum relaxari, non autem illis qui in peccato persistunt. Et ideò soli pœnitentes per opera misericordiae consequuntur veniam penitus liberantem.

Ad quartum dicendum quòd Glossa Ambrosii loquitur de lubrico venialis peccati, à quo aliquis post purgatorias pœnas, quas *vapulationem* dicit, per opera misericordiae absolvitur. Vel si loquatur de lubrico mortalis peccati, est intelligendum quantum ad hoc quòd adhuc in vitâ istâ existentes illi qui ex fragilitate in carnalia peccata incidunt, per opera misericordiae ad pœnitentiam disponitur. Unde talis non peribit, id est, disponetur per talia opera ad non pereundum (1), gratiâ introductâ à Domino, *qui est benedictus in secula seculorum. Amen*.

(1) Hucusque veteres edit. Cæteræ post Nicolaium addunt quæ in textu sequuntur.

MONITUM

IN SEQUEMTEM APPENDICEM.

Ne inolitam Supplementi quæstionum seriem turbaremus, huc transtulimus quæstiones duas, quas, à Supplementi auctore omissas, primus concinnavit Nicolaius, et post septuagesimam collocavit, aucto deinceps numero insequentium usque ad finem quæstionum. His addimus articulos duos, quos cum aliis sex secundæ quæstionis junctos, et unicâ quæstione comprehensos dedit editio Patavina anni 1712, in calce tomæ 2 Supplementi; ut nihil jam in hac editione desiderandum supersit.

APPENDIX.

QUÆSTIO PRIMA.

(Apud Nicolaium LXXI.)

DE QUALITATE ANIMARUM QUÆ CUM ORIGINALI PECCATO SOLO EX HAC VITA DECEDUNT. — (In duos articulos divisa.)

Deinde considerandum est in particulari de diver-

sis qualitibus animarum à corporibus exutarum juxta diversum statum earumdem: et primò quidem de animabus quæ cum solâ originali culpâ ex hac vitâ decedunt.

Circa quod quærentur duo: 1º utrum tales animæ à corporeo igne patiantur, vel affligantur pœnâ ignis;

2° utrùm tales animæ patiantur afflictionem spiritua-
lem in seipsis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm animæ cum solâ originali
culpâ decedentes à corporeo igne patiantur, vel affli-
gantur pœnâ ignis.* — (S. Thom., 2 Sent., dist. 33,
qu. 2, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd animæ
cum solâ originali culpâ decedentes à corporeo igne
patiantur, vel affligantur pœnâ ignis. Dicit enim Au-
gustinus (Fulgentius), de Fide ad Petrum, cap. 27 :
*Firmissimè tene, et nullatenus dubites, parvulos qui sine
sacramento baptismatis de hoc seculo transierunt, æterne
supplicio puniendos.* Sed supplicium pœnam sensibi-
lem nominat. Ergo animæ cum solâ originali culpâ
decedentes à corporeo igne patiantur, vel affliguntur
pœnâ ignis.

2. Præterea, majori culpæ debetur major pœna.
Sed originale est majus peccatum quàm veniale, quia
plus habet de aversione, eò quòd gratiam subtrahit,
veniale autem secum gratiam compatitur; et iterum
æternâ pœnâ punitur originale, sed veniale temporali.
Cum ergo veniali peccato debeatur pœna ignis, multò
amplius originali.

3. Præterea, gravius puniuntur peccata post hanc
vitam quàm in vitâ istâ, ubi est misericordiæ locus.
Sed in hac vitâ respondet originali pœna sensibilis;
pueri enim qui solùm originale habent, multas pœnas
sensibiles sustinent, nec injustè. Ergo et post hanc
vitam pœna sensibilis ei debetur.

4. Præterea, sicut in peccato actuali est aversio et
aversio, ita et in peccato originali aliquid aversioni
respondet, scilicet privatio originalis justitiæ; et ali-
quid conversioni, scilicet concupiscentia. Sed peccato
actuali ratione conversionis, debetur pœna ignis. Ergo
et originali ratione concupiscentiæ.

5. Præterea, corpora puerorum post resurrectionem
aut erunt passibilia, aut impassibilia. Si impassibilia,
et nullum corpus humanum potest esse impassibile nisi
vel per dotem impassibilitatis (sicut est in beatis), vel
ratione originalis justitiæ (sicut in statu innocentie),
ergo corpora puerorum vel habebunt dotem impassi-
bilitatis, et sic gloriosa erunt, et non erit differentia
inter pueros baptizatos et non baptizatos, quod est
hæreticum; vel originalem justitiam habebunt, et sic
originali peccato carebunt, nec pro peccato originali
punientur, quod est similiter hæreticum. Si autem
sint passibilia, omne autem passibile de necessitate
patitur activo præsentè; ergo præsentibus corporibus
sensibilibus activis sensibilem pœnam patientur.

Sed contra, Augustinus, Enchir. cap. 93, dicit
pœnam parvulorum qui originali tantum tenentur,
omnium esse mitissimam. Sed hoc non esset, si sensi-
bili pœnâ torquerentur, quia pœna ignis inferni
est gravissima. Ergo pœnam sensibilem non sustine-
bunt.

Præterea, acerditas pœnæ sensibilis delectationi
culpæ respondet, Apoc. 18, 7: *Quantum glorificavit
se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et
luctum.* Sed in peccato originali non est aliqua delecta-
tio, sicut nec operatio; delectatio enim operatio-
nem consequitur, ut ex 10 Ethic., cap. 4 sive 5, patet.
Ergo peccato originali non debetur pœna ignis.

Præterea, Gregorius Nazianzenus, orat. 40, quæ in
sanctum Baptisma inscribitur, tria genera non bapti-
zatorum, distinguens, qui vel baptismum contempse-
runt, vel ex negligentia suâ usque ad finem vitæ distu-
lerunt, et improvisâ morte obierunt, vel sine culpâ
suâ eum non receperunt, ut infantes, de primis qui-
dem dicit quòd non aliorum duntaxat peccatorum
quæ commiserint; sed baptismi contempti pœnas
luent; et de secundis quòd pro illo neglecto pœnas
etiam patientur, sed leviores primis; at de postremis
addit quòd ipsi nec cælesti gloriâ, nec æterno inferni
supplicio à justo et æterno iudice afficientur, quia licet
baptismo consignati non fuerint, improbitate tamen et
malitiâ carent, ac jacturam baptismi passi sunt potiùs
quàm fecerunt. Et rationem reddit cur etiam si ad

gloriam cœlestem non perveniant, pœnas tamen æter-
nas, quales damnati patiuntur, non propterea susti-
neant; *quia medium quoddam inter utrumque reperitur,
nec statim supplicio dignus est qui honorem sive gloriam
non meretur; vel è converso non statim promeretur glo-
riam vel honorem qui supplicio dignus non est.*

Respondeo dicendum quòd pœna debet esse pro-
portionata culpæ, ut dicitur Isa. 23, 8: *In mensurâ
contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabis eam.*
Defectus autem qui per originem traducitur, rationem
culpæ habens, non est per subtractionem vel corrup-
tionem alicujus boni quod naturam humanam conse-
quitur ex principis suis, sed per subtractionem vel
corruptionem alicujus quod naturæ superadditum
erat. Nec ista culpa ad hunc hominem pertinet, nisi
secundum quòd talem naturam habet, quæ hoc hono-
quod in eo natum erat esse, et possibile conservari,
destituta est. Et ideò nulla alia pœna ei debetur nisi
privatio illius finis ad quem donum subtractum ordi-
nabat, ad quod per se natura humana attingere non
potest. Hoc autem est divina visio; et ideò carentia
hujus visionis est propria et sola pœna originalis pec-
cati post mortem; si enim alia pœna sensibilis pro
peccato originali post mortem indigeretur, puniretur
iste non secundum hoc quòd culpam habuit, quia
pœna sensibilis pertinet ad id quod personæ proprium
est, quia per passionem hujus particularis, talis pœna
est. Unde sicut culpa non fuit per operationem ejus,
ita nec pœna per passionem ipsius esse debet; sed
solùm per defectum illius ad quod natura de se suffi-
ciens non erat. In aliis autem perfectionibus et boni-
tatis quæ naturam humanam consequuntur ex suis
principiis, nullum detrimentum sustinebunt pro pec-
cato originali damnati.

Ad primum ergo dicendum quòd *supplicium* non
nominat in auctoritate illâ pœnam sensibilem, sed so-
lùm pœnam damnati, quæ est carentia divinæ visionis,
sicut etiam nomine ignis frequenter in Scripturâ quæ-
libet pœna figurari consuevit.

Ad secundum dicendum quòd inter omnia peccata
minimum est originale, eò quòd minimum habet de
voluntario; non enim est voluntarium voluntate istius
personæ, sed voluntate principii naturæ tantum. Pec-
catum autem actuale, etiam veniale, est voluntarium
voluntate ejus in quo est; et ideò minor pœna debe-
tur originali quàm veniali. Nec obstat quòd originale
non compatitur secum gratiam; privatio enim gratiæ
non habet rationem culpæ, sed pœnæ, nisi in quan-
tum ex voluntate est; unde ubi minus est de volunta-
rio, minus est de culpâ. Similiter etiam non obstat
quòd peccato actuali veniali temporalis pœna debetur,
quia hoc est per accidens, in quantum decedens in
veniali tantam gratiam habet, virtute cujus pœna
purgata est. Si autem veniale peccatum sine gratiâ in
aliquo esset, perpetuam pœnam haberet.

Ad tertium dicendum quòd non est eadem ratio de
pœnâ sensibili ante mortem et post mortem, quia
ante mortem pœna sensibilis consequitur virtutem
naturæ agentis; sive sit pœna sensibilis interior, ut
febris vel aliquid hujusmodi; sive etiam sensibilis
pœna exterior, ut ustio, sive aliquid hujusmodi; sed
post mortem nihil agere virtute naturæ, sed secundum
justitiæ divinæ ordinem tantum; sive in animam se-
paratam, in quam constat quòd ignis naturaliter agere
non potest; sive etiam in corpus post resurrectionem,
quia tunc omnis actio naturalis cessabit, cessante
motu primi mobilis, qui est causa omnis motûs et al-
terationis corporalis.

Ad quartum dicendum quòd dolor sensibilis respon-
det delectationi sensibili, quæ est in conversione
actualis peccati; concupiscentia autem habitualis,
quæ est in originali peccato, delectationem non ha-
bet; et ideò dolor sensibilis non respondet ei pro
pœnâ.

Ad quintum dicendum quòd corpora puerorum non
erunt impassibilia ex defectu potentiæ ad patiendum
in ipsis, sed ex defectu exterioris agentis in ipsa, quia

post resurrectionem nullum corpus erit agens in alterum, præcipuè ad corruptionem inducendam per actionem naturæ, sed erit actio tantum ad puniendum ex ordine divinæ justitiæ. Unde illa corpora pœnam non patientur quibus pœna sensibilis ex divinâ justitiâ non debetur. Corpora autem sanctorum erunt impassibilia, quia deficiet in eis potentia ad patiendum, et ideo impassibilitas in eis erit dos, non autem in pueris.

ARTICULUS II. — *Utrum ejusmodi animæ patientur afflictionem spiritualem propter statum in quo sunt.* — (Loc. cit., art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod ejusmodi animæ patientur afflictionem spiritualem propter statum in quo sunt; quia, sicut dicit Chrysostomus, hom. 23 in Matth., in damnatis gravior erit pœna quod visione Dei carebunt, quam quod igne inferni cremabuntur. Sed ejusmodi animæ visione divinâ carebunt. Ergo afflictionem spiritualem ex hoc patientur.

2. Præterea, carere illo quod quis vult habere, sine afflictione esse non potest. Sed ejusmodi animæ vellent visionem divinam habere; aliâs voluntas eorum actualiter perversa esset. Ergo cum eâ careant, videtur quod et afflictionem patientur.

3. Præterea, si dicatur quod non affliguntur, quia sciunt se non per culpam propriam eâ esse privatos, contra: Immunitas à culpâ dolorem pœnæ non minuit, sed auget; non enim si aliquis non propriâ culpâ exhaeredatur, vel mutilatur, propter hoc minus dolet. Ergo etiam quamvis ejusmodi animæ non propriâ culpâ tanto bono priventur, ex hoc earum dolor non tollitur.

4. Præterea, sicut pueri baptizati se habent ad meritum Christi, ita non baptizati ad demeritum Adæ. Sed pueri baptizati ex merito Christi consequuntur præmium vitæ æternæ. Ergo et non baptizati dolorem sustinent ex hoc quod per demeritum Adæ æternâ vitâ privantur.

5. Præterea, absentari à re amatâ non potest esse sine dolore. Sed pueri naturalem cognitionem de Deo habebunt, et eadem ratione naturaliter eum diligunt. Ergo cum ab eo sint in perpetuum separati, videtur quod hoc sine dolore pati non possint.

Sed contra, si pueri non baptizati post mortem dolorem interiore habebant, aut dolebunt de culpâ, aut de pœnâ. Si de culpâ, cum à culpâ illâ ulterius emundari non possint, dolor ille erit in desperationem inducens. Sed talis dolor in damnatis est vermis conscientiæ. Ergo pueri vermem conscientiæ habebunt; et sic non esset eorum pœna mitissima, ut Augustinus dicit. Si autem de pœnâ dolerent, ergo cum pœnâ eorum justè à Deo sit, voluntas eorum divinæ justitiæ obviaret; et sic actualiter deformis esset, quod non conceditur. Ergo nullum dolorem sentient.

Præterea, ratio secta non patitur ut aliquo perturbetur de eo quod in ipso non fuit ut vitaretur, propter quod Seneca probat, epist. 85. et lib. 2 de Ira, cap. 6, quod *perturbatio in sapientem non cadit*. Sed in pueris est ratio recta nullo actuali peccato obliquata. Ergo non turbantur de hoc quod talem pœnam sustinent, quam vitare nullo modo poterunt.

Respondet dicendum quod circa hoc est triplex opinio.

Quidam enim dicunt quod prædicti pueri nullum dolorem sustinebunt; quia in eis ad eam ratio obtenebrata erit ut non cognoscant se amisisse quod amiserunt. Quod probabile non videtur, ut anima ab onere corporis absoluta, ea non cognoscat quæ saltem ratione investigari possint, et etiam multo plura.

Et ideo alii dicunt quod in eis est perfecta cognitio eorum quæ naturali rationi subjacent, et cognoscunt Deum, et se ejus visione privatos esse, et ex

hoc aliquem dolorem sentient; tamen mitigabitur eorum dolor, in quantum non propriâ voluntate culpam incurrerunt pro quâ damnati sunt. Sed hoc etiam probabile non videtur, quia talis dolor parvus esse non potest de tanti boni amissione, et præcipuè sine spe recuperationis; unde pœna eorum non esset mitissima. Præterea omnino eâ-tem ratione quâ dolore sensibilii, ut exterius affligente non punientur etiam interiore dolorem non sentient, quia dolor pœnæ delectationi culbæ respondet; unde delectatione remotâ à culpâ originali, omnis dolor ab ejus pœnâ excluditur.

Et ideo alii dicunt quod cognitionem perfectam habebunt eorum quæ naturali cognitioni subjacent, et vitâ æternâ se privatos esse cognoscent, et causam quare ab eâ exclusi sunt, nec tamen ex hoc aliquo modo affligentur; quod qualiter esse possit, videndum est.

Sciendum ergo quod ex hoc quod caret aliquis eo quod suam proportionem excedit, non affligitur, si sit rectæ rationis: sed tantum ex hoc quod caret eo ad quod aliquo modo proportionatus fuit; sicut nullus sapiens homo affligitur de hoc quod non potest volare sicut avis, vel quia non est rex, vel imperator, cum ei non sit debitum; affligeretur autem, si privaretur eo ad quod habendum aptitudinem aliquo modo habuit. Dico ergo quod omnis homo usum liberi arbitrii habens, proportionatus est ad vitam æternam consequendam, quia potest se ad gratiam præparare, per quam vitam æternam merebitur; et ideo si ab hoc deficiat, maximus dolor erit eis, quia amittunt illud quod ipsorum esse possibile fuit. Pueri autem nunquam fuere proportionati ad hoc quod vitam æternam habent, quia nec eis debebatur ex principiis naturæ, cum omnem facultatem naturæ excelat, nec actus proprios habere potuerunt, quibus tantum bonum consequerentur. Et ideo nihil omnino debebunt de carentiâ visionis divinæ; imò magis gaudebunt de hoc quod participabunt multum de divinâ bonitate et perfectionibus naturalibus. Nec potest dici quod fuerunt proportionati ad vitam æternam consequendam, quamvis non per actionem suam, tamen per actionem aliorum circa eos, quia potuerunt ab aliis baptizari, sicut et multi pueri ejusdem conditionis baptizati vitam æternam consecuti sunt; hoc est enim superexcedentis gratiæ ut aliquis sine actu proprio præmiatur. Unde defectus talis gratiæ non magis tristitiam causat in pueris decedentibus non baptizatis quam in sapientibus hoc quod eis multæ gratiæ non sunt quæ aliis similibus factæ sunt.

Ad primum ergo dicendum quod in damnatis pro culpâ actuali, qui usum liberi arbitrii habuerunt fuit aptitudo ad vitam æternam consequendam; non autem in pueris, ut dictum est, et ideo non est similis ratio de utriusque.

Ad secundum dicendum quod quamvis voluntas sit possibile et impossibile, ut in 3 Ethic., cap. 4, vel 5, dicitur, tamen voluntas ordinata et completa non est nisi eorum ad quæ quis aliquo modo ordinatus est: et si in hac voluntate deficiant homines, dolent; non autem si deficiant ab illâ voluntate quæ impossibile est, quæ potius *velleitas* quam *voluntas* debet dici; non enim aliquis illud vult simpliciter; sed vellet, si possibile foret.

Ad tertium dicendum quod ad habendum proprium patrimonium, vel membra corporis sui, quilibet est ordinatus; et ideo non est mirum si dolet aliquis de eorum amissione, sive pro culpâ suâ, sive pro alienâ, eis privetur: unde patet quod ratio non procedit ex simili.

Ad quartum dicendum quod donum Christi excedit peccatum Adæ, ut ad Rom. 5 dicitur: unde non oportet quod pueri non baptizati tantum habeant de malo, quantum baptizati habent de bono.

Ad quintum dicendum quod quamvis pueri non baptizati sint separati à Deo quantum ad illam conjunctionem quæ est per gloriam, non tamen ab eo pœni-

tus sunt separati, imò ei conjunguntur per participationem naturalium bonorum: et ita etiam de ipso gaudere poterunt naturali cognitione et dilectione. [Non tamen (1) eo modo gaudebunt quò perperam intelligebant Pelagiani, vitam illis beatam assignantes, quia nullum eis detrimentum naturæ, nec peccatum originale, agnoscebant. Illorum enim sensus erat quòd ejusmodi parvuli, quamvis absque baptismo decedentes, ab omni prorsus pœnâ immunis ita essent ac si Adamus non peccasset; quia peccatum ejus ipsius posteris, vel in ipsam naturam ex ipsius personâ propagatam, corruptionis intulerat. Et propterea tale gaudium parvulorum non distinguebant ab adultis, nisi quatenus isti pro bonis operibus actualiter à se factis aliquid singulare præmium reportarent, quod sub nomine regni cœlorum, à quo Christus non baptizatos excluderat, significatum intelligebant. Gaudium autem naturale duntaxat hic ponitur, quod pœnam damni, vel carentiam visionis beatificæ, non excludit.]

QUÆSTIO II.

(Apud Nicolaïam LXXII.)

DE QUALITATE ANIMARUM QUÆ IN PURGATORIO PROPTER PECCATUM ACTUALE, VEL EJUS PŒNAM, EXPIANTUR. — (In sex articulos divisa.)

Deinde considerandum est de animabus quæ post hanc vitam propter actualium peccatorum pœnam igne purgatorio expiantur.

Circa quod quærentur sex: 1° utrùm pœna purgatorii excedat omnem pœnam temporalem hujus vitæ; 2° utrùm illa pœna sit voluntaria; 3° utrùm animæ in purgatorio per dæmones puniantur; 4° utrùm per pœnam purgatorii expietur peccatum veniale quoad culpam; 5° utrùm ignis purgatorii liberet à reatu pœnæ; 6° utrùm ab illâ pœnâ unus alio citius liberetur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm pœna purgatorii excedat omnem pœnam temporalem hujus vitæ.* — (S. Thom., 4 Sent., dist. 21, qu. 1, art. 1, quæstionc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd pœna purgatorii non excedat omnem pœnam temporalem hujus vitæ. Quantò enim aliquid est magis passivum, tantò magis affligitur, si sensum læsionis habeat. Sed corpus est magis passivum quàm anima separata, tum quia habet contrarietatem ad ignem agentem, tum quia habet materiam, quæ est susceptiva qualitatis agentis; quod de animâ dici non potest. Ergo major est pœna quam corpus patitur in hoc mundo, quàm pœna quâ anima purgatur post hanc vitam.

2. Præterea, pœna purgatorii directè ordinatur contra venialia. Sed venialibus, cum sint levissima peccata, levissima pœna debetur, si secundum mensuram delicti sit plagarum modus. Ergo pœna purgatorii est levissima.

3. Præterea, reatus cum sit effectus culpæ, non intenditur, nisi culpa intendatur. Sed in illo cui jam culpa dimissa est, non potest culpa intendi. Ergo in eo cui culpa mortalis dimissa est, pro quâ non plenè satisfecit, reatus non crescit in morte. Sed in hâc vitâ non erat ei reatus respectu gravissimæ pœnæ. Ergo pœna quam patietur post hanc vitam, non erit ei gravior omni pœnâ istius vitæ.

Sed contra est quòd Augustinus dicit in quodam sermone, scilicet 4 de Defunctis, qui est 41 de SS., circ. med., et sup. psal. 37 à princ.: *Ille ignis purgatorii durior erit quàm quidquid in hoc seculo pœnarum aut sentire, aut videre, aut cogitare quis potest.*

Præterea, quantò pœna est universalior, tantò est major. Sed anima separata tota punitur, cum sit simplex; non autem ita est de corpore. Ergo illa pœna quæ est animæ separatæ, est major omni pœnâ quam corpus patitur.

Respondeo dicendum quòd in purgatorio erit duplex pœna: una damni, in quantum scilicet retar-

dantur à divinâ visione; alia sensûs, secundum quòd ab igne corporali punientur. Et quantum ad utrumque pœna purgatorii minima excedit maximam pœnam hujus vitæ. Quantò enim aliquid magis desideratur, tantò ejus absentia est molestior. Et quia affectus quo desideratur summum bonum post hanc vitam, in animabus sanctis est intensissimus, quia non retardatur affectus mole corporis, et etiam quia terminus fruendi summo bono jam advenisset, nisi aliquid impediret; deò de retardatione maximè dolent. Similiter etiam cum dolor non sit læsio, sed læsionis sensus, tantò aliquid magis dolet de aliquo læsivo, quantò magis est sensitivum. Unde læsiones quæ fiunt in locis maximè sensibilibus, sunt maximum dolorem causantes. Et quia totus sensus corporis est ab animâ, ideò si in ipsam animam aliquid læsivum agat, de necessitate oportet quòd maximè affligatur. Quòd autem anima ab igne corporali patiat, hoc ad præsens supponimus, quia de hoc infra dicetur, dist. 44, quæst. 3, art. 3, quæst. 3. Vide Suppl., qu. 70, art. 3. Et ideò oportet quòd pœna purgatorii, quantum ad pœnam damni et sensûs, excedat omnem pœnam istius vitæ. Quidam autem assignant rationem ex hoc quòd anima tota punitur, non autem corpus. Sed hoc nihil est, quia sic pœna damnatorum esset mitior post resurrectionem quàm ante, quod falsum est.

Ad primum ergo dicendum quòd quamvis anima sit minùs passiva quàm corpus, tamen est magis cognoscitiva passionis: et ubi est major passionis sensus, ibi est major dolor, etiamsi sit minor passio.

Ad secundum dicendum quòd acerbitas illius pœnæ non est tantum ex quantitate peccati, quantum ex dispositione puniti, quia idem peccatum gravius punitur ibi quàm hic; sicut ille qui est melioris complexionis, magis punitur eisdem plagis impositis quàm alius; et tamen iudex utriusque easdem plagas pro eisdem culpis inferens, justè facit.

Et per hoc patet solutio ad tertium.

ARTICULUS II. — *Utrùm illa pœna sit voluntaria.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd illa pœna sit voluntaria, quia illi qui sunt in purgatorio, rectum habent cor. Sed hæc est rectitudo cordis, ut quis voluntatem suam voluntati divinæ conformet, ut Augustinus dicit, conc. 1, in psal. 32, à princ. Ergo cum Deus velit eos puniri, ipsi illam pœnam voluntariè sustinent.

2. Præterea, omnis sapiens vult illud sine quo non potest pervenire ad finem intentum. Sed illi qui sunt in purgatorio, sciunt se non posse pervenire ad gloriam, nisi priùs puniantur. Ergo volunt puniri.

Sed contra, nullus petit liberari à pœnâ quam voluntariè sustinet. Sed illi qui sunt in purgatorio, petunt liberari, sicut patet per multa quæ in Dialog. Greg., lib. 4, cap. 40 et 65, narrantur. Ergo non sustinent illam ponam voluntariè.

Respondeo dicendum quòd aliquis dicitur voluntarium dupliciter. Uno modo voluntate absolutâ; et sic nulla pœna est voluntaria, quia ex hoc est ratio pœnæ quòd voluntati contrariatur. Alio modo dicitur aliquid voluntarium voluntate conditionatâ; sicut ustio est voluntaria propter sanitatem consequendam. Et sic aliqua pœna potest esse voluntaria dupliciter. Uno modo quia per pœnam aliquid bonum acquirimus; et sic ipsa voluntas assumit pœnam aliquam, ut patet in satisfactione: vel etiam quia ille libenter eam accipit, et non vellet eam non esse, sicut accidit in martyrio. Alio modo quia quamvis per pœnam nullum bonum nobis accrescat, tamen sine pœnâ ad bonum pervenire non possumus, sicut patet de morte naturali; et tunc voluntas non assumit pœnam, et vellet ab eâ liberari; sed eam supportat, et quantum ad hoc voluntaria dicitur. Et sic pœna purgatorii est voluntaria.

Quidam autem dicunt quòd non est aliquo modo voluntaria, quia sunt ita absorpti pœnis, quòd nesciunt se per pœnam purgari, sed putant se esse

(*Quarante-six*)

damnatos. Sed hoc est falsum, quia nisi scirent se liberandos, suffragia non peterent, quod frequenter faciunt.

Et per hoc patet solutio ab objecto.

ARTICULUS III. — *Utrum animæ in purgatorio per dæmones puniantur.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod animæ in purgatorio per dæmones puniantur, quia, sicut infra dicit Magister, 4, dist. 47, in fin., *illos habebunt tortores in penis, quos habuerunt incedentes in culpâ.* Sed dæmones incitant ad culpam non solum mortalem, sed etiam venialem, quando aliud non possunt. Ergo etiam in purgatorio ipsi animas pro peccatis venialibus torquebunt.

2. Præterea, purgatio à peccatis competit iustis et in hac vitâ et post hanc vitam. Sed in hac vitâ purgantur per pœnas à diabolo inflictas, sicut patet de Job. Ergo etiam post hanc vitam puniuntur à dæmonibus purgandi.

Sed contra, injustum est ut qui de aliquo triumphavit, ei subiciatur post triumphum. Sed illi qui sunt in purgatorio, de dæmonibus triumphaverunt, sine peccato mortali decedentes. Ergo non subiciantur eis puniendi per eos.

Respondeo dicendum quod sicut post diem iudicii divina iustitia succendet ignem quo damnati in perpetuum puniuntur, ita etiam nunc solâ iustitiâ divinâ electi post hanc vitam purgantur, non ministerio dæmonum, quorum victores extiterunt, nec ministerio angelorum, qui cives suos non tam vehementer affligerent. Sed tamen possibile est quod eos ad loca pœnarum deducant: et etiam ipsi dæmones, qui de penis hominum lætantur, eos comitantur, et assistunt purgandis, tum ut eorum pœnis satientur, tum ut in eorum exitu à corpore aliquid suum ibi reperiant. In hoc autem seculo, quando adhuc locus pugnæ est, puniuntur homines et à malis angelis, sicut ab hostibus. ut patet de Job; et à bonis, sicut patet de Jacob, cuius nervus femoris angelo percussente emarcuit, Gen. 32. Et hoc etiam expressè Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 4, 18, quod boni angeli interdum puniunt

Et per hoc patet solutio ab objecta.

ARTICULUS IV. — *Utrum per pœnam purgatorii expietur peccatum veniale quoad culpam.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod per pœnam purgatorii non expietur peccatum veniale quoad culpam, quia super illud 1 Joan. 5: *Est peccatum ad mortem, etc.*, dicit Glossa (interl. Gregor., lib. 16 Moral., c. 28): *Quod in hac vitâ non corrigitur, frustrâ post mortem ejus veniâ postulat.* Ergo nullum peccatum post hanc vitam quoad culpam dimittitur.

2. Præterea, ejusdem est labi in peccatum, et à peccato liberari. Sed anima post mortem non potest peccare venialiter. Ergo nec à peccato veniali absolvi.

3. Præterea Gregorius dicit, lib. 4 Dialog., cap. 39, à princ., quod talis in iudicio quisque futurus est, qualis de corpore exiit, quia *lignum ubi ceciderit, ibi erit*, Eccl. 11, 3. Si ergo aliquis ex hac vitâ cum veniali exit, in iudicio cum veniali erit; et ita per purgatorium non expiatur aliquis à culpâ veniali.

4. Præterea, supra dictum est, Suppl. quæst. 2, art. 3, quod culpa actualis non deletur nisi per contritionem. Sed post hanc vitam non erit contritio, quæ est actus meritorius, quia tunc non erit meritum, neque demeritum; cum, secundum Damascenum, lib. 2 orth. Fid., cap. 4, in fin., *hoc sit hominibus mors, quod angelis casus.* Ergo post hanc vitam non dimittitur in purgatorio veniale quoad culpam.

5. Præterea, veniale non est in nobis nisi ratione fomitis. Unde in primo statu Adam venialiter non peccasset, ut in 2 libro dictum est, dist. 21, quæst. 2, art. 3. Sed post hanc vitam in purgatorio non erit sensualitas, fomite corrupto in animâ separata; quia fomes dicitur lex carnis, Rom. 7. Ergo non erit ibi venialis culpa; et ita non potest expiari per purgatorium ignem.

Sed contra est quod Gregorius dicit in 4 Dialog.,

cap. 39, et Augustinus (alius auctor) de verâ et falsâ Pœnitentiâ, cap. 4, à princ., et cap. 18), quod quædam culpæ leves in futuro remittuntur. Nec potest intelligi quoad pœnam; quia sic omnes culpæ quantumcumque graves, quantum ad reatum pœnæ, per ignem purgatorium expiantur. Ergo venialia quantum ad culpam purgantur per ignem purgatorium.

Præterea, 1. Corinth. 3, per lignum, fenum et stipulam, venialia intelliguntur, ut dictum est 4, dist. 21, quæst. 1, art. 2, quæst. 1, et 1-2, quæst. 89, art. 2, Sed lignum, fenum et stipula per purgatorium consumuntur. Ergo ipsæ veniales culpæ post hanc vitam remittuntur.

Respondeo dicendum, quod quidam dixerunt, quod post hanc vitam non dimittitur aliquod peccatum quoad culpam: et si cum mortali culpâ quis decedat, damnatur, et remissionis non est capax; non autem potest esse quod cum veniali decedat sine mortali, quia ipsa gratia finalis culpam purgat venialem; veniale enim peccatum contingit ex hoc quod aliquis Christum habens in fundamento, nimis aliquod temporale diligit; qui quidem excessus ex concupiscentiâ corruptione contingit. Unde si gratia omnino concupiscentiæ corruptionem vincat, sicut in B. Virgine fuit, non manet aliquis locus veniali. Et ita cum in morte omnino diminuat, et annihilatur ista concupiscentia, potentiæ animæ totaliter gratia subiciuntur, et veniale expellitur.

Sed hæc opinio frivola est et in se et in causâ suâ. In se quidem, quia dictis sanctorum et Evangelii adversatur, quæ non possunt exponi de remissione venialium quantum ad pœnam, ut Magister in litterâ dicit, 4, dist. 21, quia sic tam levia quàm gravia in futuro dimittuntur. Gregorius autem, loc. cit., leves culpas tantum post hanc vitam remitti perhibet. Nec sufficit quod dicunt, quod hoc dicitur specialiter de levibus, ne putetur nihil grave pro eis nos passuros, quia remissio pœnæ magis aufert gravitatem pœnarum quàm ponat. Quantum ad causam autem, frivola apparet, quia defectus corporalis, qualis est in ultimo vitæ, non aufert concupiscentiæ corruptionem, vel diminuit quantum ad radicem, sed quantum ad actum, sicut patet de illis qui graviter infirmantur: nec iterum tranquillat potentias animæ, ut eas gratiæ subiciat, quia tranquillitas potentialium, et subiectio earum ad gratiam est, quando inferiores vires obediunt superioribus, quæ legi Dei condelectantur; quod in statu illo esse non potest, cum actus utrarumque impediatur, nisi tranquillitas dicatur privato pugnæ, sicut in dormientibus accidit; nec tamen propter hoc sumnus dicitur concupiscentiam diminueri, aut vires animæ tranquillare, aut eas gratiæ subdere. Et præterea dato quod concupiscentiam radicaliter diminueret defectus ille, et vires animæ subderet gratiæ, adhuc hoc non sufficeret ad purgationem culpæ venialis jam commissæ, quam vis sufficeret ad vitiationem futuræ, quia culpa actualis, etiam venialis, non dimittitur sine actuali contritionis motu, ut supra dictum est, 4, dist. 17, quæst. 2, art. 2, quæst. 3, et Suppl. quæst. 2, art. 3, quantumcumque habetualiter intendatur. Contingit autem quandoque quod aliquis dormiens moritur, in gratiâ existens, qui cum veniali obdormivit. Et talis non potest actum contritionis habere de veniali ante mortem. Nec potest dici, ut dicunt, quod si non pœnituit actu vel proposito, in generali vel speciali, sit verum in mortale, propter hoc quod *veniale fit mortale, dum placet*; quia non quælibet placencia peccati venialis facit peccatum mortale (aliàs omne veniale esset mortale, quia quodlibet veniale placet, cum sit voluntarium), sed talis placencia, quæ ad fruitionem spectat, in quâ omnis humana perversitas consistit, dum rebus utendis fruimur, ut Augustinus dicit, lib. 10 de Trinit., cap. 10, à princ. Et sic placencia illa quæ facit peccatum mortale est actualis placencia, quia omne peccatum mortale in actu consistit. Potest autem contingere quod aliquis postquam veniale peccatum commisit, nihil actualiter

cogitet de peccato vel dimittendo, vel tenendo; sed cogitet fortè quòd triangulus habet tres angulos æquales duobus rectis, et in hâc cogitatione obdormiat, et moriatur.

Unde patet quòd hæc opinio omninò irrationalis est. Et ideò cum aliis dicendum quòd culpa venialis in eo qui cum gratiâ decedit, post hanc vitam dimittitur per ignem purgatorium; quia pœna illa aliqualiter voluntaria, virtute gratiæ habebit vim expiandi culpam omnem, quæ simul cum gratia stare potest.

Ad primum ergo dicendum quòd Glossa loquitur de peccato mortali.

Vel dicendum quòd quamvis in hâc vitâ non corrigatur in se, corrigitur tamen in merito, quia hic homo meruit ut ibi illa pœna sit meritoria sibi.

Ad secundum dicendum quòd peccatum veniale contingit ex corruptione fomitis, qui in animâ separatâ in purgatorio existente non erit, et ideò non poterit peccare venialiter. Sed remissio culpæ venialis est ex voluntate gratiâ informatâ, quæ in purgatorio erit in animâ separatâ. Et ideò non est simile.

Ad tertium dicendum quòd venialia non variant statum hominis, quia neque tollunt neque diminunt charitatem, secundum quam mensuratur quantitas gratuitæ bonitatis animæ. Et ideò per hoc quòd venialia dimittuntur, vel committuntur, talis manet anima qualis prius.

Ad quartum dicendum quòd post hanc vitam non potest esse meritum respectu præmii essentialis, sed respectu alicujus accidentaliter potest esse, quamdiu manet homo in statu viæ aliquo modo. Et ideò in purgatorio potest esse actus meritorius quantum ad remissionem culpæ venialis.

Ad quintum dicendum quòd quamvis veniale ex pronitate fomitis contingat, tamen culpa in mente consequitur; et ideò etiam destructo fomite, culpa adhuc manere potest.

ARTICULUS V. — *Utrum ignis purgatorius liberet à reatu pœnæ.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ignis purgatorius non liberet à reatu pœnæ. Omnis enim purgatio respicit fœditatem. Sed pœna non importat aliquam fœditatem. Ergo ignis purgatorius non liberat à pœnâ.

2. Præterea, contrarium non purgatur nisi per suum contrarium. Sed pœna non contrariatur pœnæ. Ergo per pœnam purgatorii non purgatur aliquis à reatu pœnæ.

3. Præterea, 1 Corinth. 3, super illud: *Salvus erit, sic tamen, etc.*, dicit Glossa: *Ignis iste est tentatio tribulationis, de quâ scriptum est: Vasa figuli probat fornax, etc.*, Eccli. 27, 6. Ergo homo expiatur ab omni pœnâ per pœnas hujus mundi, saltem per mortem, quæ est maxima pœnarum, et non per purgatorium ignem.

Sed contra est quòd pœna purgatorii est gravior quàm pœna quælibet hujus mundi, ut supra dictum est, art. 3, huj. quæst. Sed per pœnam satisfactoriam, quam aliquis in hâc vitâ sustinet, expiatur à debito pœnæ. Ergo multò fortius per pœnam purgatorii.

Respondeo dicendum quòd quicumque est debitor alicujus, per hoc à debito absolvitur quòd debitum solvit. Et quia reatus nihil est aliud quàm debitum pœnæ, per hoc quòd aliquis pœnam sustinet quam debebat, à reatu absolvitur; et secundum hoc pœna purgatorii à reatu purgat.

Ad primum ergo dicendum quòd reatus quamvis non importet fœditatem, quantum in se est, tamen habet ordinem ad fœditatem ex causâ suâ.

Ad secundum dicendum quòd pœna quamvis non contrariatur pœnæ, tamen contrariatur reatu ad pœnam, quia ex hoc manet obligatio ad pœnam quòd pœnam non sustinuit quam debebat.

Ad tertium dicendum quòd in eisdem verbis sacræ Scripturæ latet multiplex intellectus: unde

ignis ille potest intelligi et tribulatio præsens et pœna sequens; et per utramque venialia purgari possunt. Sed quòd mors naturalis ad hoc non sufficiat, supra dictum est, 4, dist. 20, quæst. 1, art. 1, quæst. 3, ad 3.

ARTICULUS VI. — *Utrum ab illâ pœnâ unus liberetur alio citius.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd ab illâ pœnâ unus non liberetur alio citius. Quantum enim gravior est culpa, et major reatus, tantò acerbior pœna imponitur in purgatorio. Sed quæ est proportio pœnæ acerbioris ad culpam graviorem, eadem est proportio pœnæ levioris ad culpam leviolem. Ergo ita citò liberetur unus à pœnâ illâ, sicut alius.

2. Præterea, inæqualibus meritis redduntur æquales retributiones et in cœlo et in inferno, quantum ad durationem. Ergo videtur similiter esse in purgatorio.

Sed contra est similitudo Apostoli, qui differentias venialium per lignum, fenem et stipulam, significavit, 1 Cor. 3. Sed constat quòd lignum diutius manet in igne quàm fenem et stipula. Ergo unum peccatum veniale diutius punitur in purgatorio quàm aliud.

Respondeo dicendum quòd quædam venialia sunt majoris adhærentiæ quàm alia, secundum quòd affectus magis ad ea inclinatur, et fortius in eis figitur. Et quia ea quæ sunt majoris adhærentiæ, tardiùs purgantur, ideò quidam in purgatorio diutius quàm alii torquentur, secundum quòd affectus eorum ad venialia fuit magis immersus.

Ad primum ergo dicendum quòd acerbitas pœnæ propriè respondet quantitati culpæ; sed diuturnitas respondet radicationi culpæ in subjecto: unde potest contingere quòd aliquis diutius moretur qui minùs affligitur, et è converso.

Ad secundum dicendum quòd peccatum mortale, cui debetur supplicium inferni, et charitas, cui debetur præmium paradisi, post hanc vitam radicanter immobiliter in subjecto; et ideò quantum ad omnes est eadem diuturnitas utrobique. Secus autem est de peccato veniali, quod in purgatorio punitur, ut ex dictis patet, art. 6 huj. quæst. (1).

[Cæterum quòd sit ignis propriè dictus vera purgatorii pœna, ut supponitur ex prædictis, patet apertè satis ex Latinorum et Græcorum locutione uniformi, priusquàm in dubium ac disceptionem ejus veritas vocaretur. Inter Latinos enim Augustinus, in ps. 37: *In hâc vitâ me purges, et talem reddas cui emendatorio igne non sit opus*: et lib. 50 Homiliarum, hom. 16: *Qui temporalibus pœnis digna gesserunt per ignem quendam purgatorium transibunt*; ut et lib. 2 de Genesi contra Manich., cap. 20: *Qui agrum suum non coluerit, et spinis eum opprimi permiserit, vel ignem purgationis, vel pœnam æternam, post hanc vitam habebit*. Ambrosius in psal. 118, conc. 3: *Hic (seu in præsentî vitâ) purgatus necesse habet illic purificari (scilicet post hanc vitam) ut unusquisque nostrum ustus romphæâ illâ flammæ, non exustus, introgressus in illam paradisi amœnitatem gratias agat Deo, etc.* Non refert quòd post consummationem seculi hoc futurum indicat, quia si qui reperiantur eo tempore purgatione indigentes, per ignem purgabuntur, quem symbolicè per flammeam romphæam seu flammeum gladium in vestibulo paradisi terrestris collocatum designat; idem de illis quâdam proportione subintelligi debet qui post consummationem vitæ suæ purgatione opus habent, ut ad æternam vitam et gloriam subinde admittantur, quam ante iudicium universale, vel consummationem sæculi, percipiunt, ex Ambrosii mente, qui eâ digni sunt habiti; cum de Anacholio dicat, lib. 3 Epistolarum, epist. 22 (vel, ut alii citant, lib. 7, epist. 39), quòd *jam æternæ Jerusalem possessor videt faciem ad faciem*; unde purgantem ignem statim post consummationem vitæ in

(1) Quæ sequuntur addit Nicolaus.

purgandis agnoscit. Hieronymus etiam peccatorum christianorum opera igne probanda et purganda, in Isaiam significat, purgatorum insinuans, quod in æternum cruciandis opponit. Similiter et Gregorius, lib. 4 Dialogorum, cap. 39: *De levibus quibusdam culpis esse ante iudicium purgatorius ignis credendus est.* Bernardus quoque inter hæreticorum sui temporis qui se apostolicos jactabant (quamvis apostatici dici verius possent), sacrilegos errores ponit, serm. 66 in Cant., quod non crederent ignem purgatorium restare post mortem, etc. Sed inter Græcos Basilius, in Isa. cap. 9, peccatum quod in confessione detectum est, defacto comparat feno, et tale ait esse quod facile devoret purgatorius ignis. Gregorius Nyssenus ejus frater, in Orat. pro mortuis, quod post egressum à corpore nemo particeps Divinitatis fieri potest, nisi maculas ejus purgatorius ignis abstulerit. Gregorius Nazianzenus, orat. de Baptismo (seu in sancta lumina), quod inter plura quæ animam purgare possunt baptismata baptismus ignis est ultimus, per quem animæ recedentes à corporibus in alio seculo purgabuntur. Theodoretus, in Scholiis græcis ad Corinth. 1, cap. 3, (ex quo refert S. Thomas in opusc. contra Græcos, et Gagnæus ibi; sed in Theodoreti commentariis nunc non habetur): *Ignem purgatorium credimus, in quo animæ defunctorum probantur, et sicut aurum in conflatorio purgantur,* etc. Eusebius etiam Emyseus (ut vult Bellarminus, juxta Perronium Eschærius), hom. 3 Epiphaniæ, ait quod qui temporalibus pœnis digna gesserunt, per fluvium igneum post hanc vitam transibunt, etc. Hinc et iidem ferè omnes (August., in psal. 37; Hier., in Amos 4, et Matth. 3; Basilius, lib. de Spirit. sanct., cap. 15; et Gregor., 4 Dialog., cap. 39) nunc locum illum Luc. 3: *Baptizabit vos in Spiritu sancto et igni, nunc illum 1 Corinth. 3: Salvus erit quasi per ignem,* sic explicant, ut, præter quasdam quas adjiciunt interpretationes, ignem purgatorii utrobique significari velint. Cum ergo verba Patrum, et potissimum verba Scripturæ, in quantum fieri potest, proprio sensu intelligi debeant, quando nihil metaphoricè sumi cogit, et alioquin proprium sit maximè ignis ut purgativus esse possit, hinc verus ignis purgatorius, et non metaphoricus tantum putandus est; sicut et de igne inferni suo loco dicitur.]

ARTICULI DUO.

DE PURGATORIO.

(Ex editione Patavinâ an. 1712.)

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum purgatorium sit post hanc vitam.* — (S. Th., 4, dist. 21, quæst. 1, art. 1, quæstiunc. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod purgatorium non sit post hanc vitam. Apoc. enim 14, 13, dicitur: *Beati mortui qui in Domino moriuntur. Amodò jam dicit Spiritus ut requiescant à laboribus suis.* Ergo his qui in Domino moriuntur, non manet aliquis purgatorius labor post hanc vitam, nec illis qui non in Domino moriuntur, quia illi purgari non possunt. Ergo purgatorium post hanc vitam non est.

2. Præterea, sicut se habet charitas ad præmium æternum, ita peccatum mortale ad supplicium æternum. Sed decedentes in peccato mortali statim ad supplicium æternum deportantur. Ergo decedentes in charitate statim ad præmium vadunt; et ita non manet eis aliquod purgatorium post hanc vitam.

3. Præterea, Deus qui est summè misericors, prior est ad præmiandum bona quàm ad puniendum mala. Sed sicut illi qui sunt in statu charitatis, faciunt aliqua mala quæ non sunt digna supplicio æterno; ita illi qui sunt in peccato mortali, interdum faciunt aliqua bona ex genere, quæ non sunt digna præmio æterno. Ergo cum illa bona non præmientur in damnatis post hanc vitam, nec illa mala debent post hanc vitam puniri; et sic idem quod prius.

Sed contra, 2 Machab. 12, 46, dicitur: *Sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à pecca-*

tis solvantur. Sed pro defunctis qui sunt in paradiso, non est orandum, quia illi nullo indigent, nec iterum pro illis qui sunt in inferno, quia illi à peccatis solvi non possunt. Ergo post hanc vitam sunt aliqui à peccatis nondum absoluti, qui solvi possunt: et tales charitatem habent, sine quâ non fit peccatorum remissio; quia *universa delicta operit charitas*, Proverb. 10, 12; unde ad mortem æternam non devenient, quia *qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum*, Joan. 11, 26; nec ad gloriam inducentur nisi purgati, quia nihil immundum ad illam perveniet, ut patet Apocal. ult. Ergo aliqua purgatio restat post hanc vitam.

Præterea, Gregorius Nyssenus dicit (æquivalenter in orat. de illis qui in fide dorm., à med.): *Si aliquis Christo amico consentiens, in hac vitâ purgare peccata minùs potuerit, post transitum hunc per purgatori ignis conflationem expeditur.* Ergo post hanc vitam restat aliqua purgatio.

Respondeo dicendum quod ex illis quæ supra determinata sunt 4, dist. 14, quæst. 2, art. 1, quæst. 2 et 3, et 3 part., quæst. 86, art. 4 et 5, et Suppl. quæst. 12, art. 1, satis potest constare, purgatorium esse post hanc vitam. Si enim per contritionem deleta culpa, non tollitur ex toto reatus pœnæ, nec etiam semper venialia, dimissis mortalibus, tolluntur, et justitia hoc exigit ut peccatum per pœnam debitam ordinetur, oportet quod ille qui post contritionem de peccato et absolutionem decedit ante satisfactionem debitam, post hanc vitam puniatur. Et ideo illi qui purgatorium negant, contra divinam justitiam loquuntur. Et propter hoc erroneum est, et à fide alienum. Unde Gregorius Nyssenus post prædicta verba subjungit: *Hoc prædicamus, dogma veritatis servantes; et ita credimus: hoc etiam universalis Ecclesia tenet, pro defunctis exorans, ut à peccatis solvantur.* Quod non potest nisi de illis qui sunt in purgatorio, intelligi. Ecclesiæ autem auctoritati quicumque resistit, hæresim incurrit.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas illa loquitur de labore operationis ad merendum, et non de labore passionis ad purgandum.

Ad secundum dicendum quod malum non habet causam perfectam, sed ex singularibus defectibus contingit; sed bonum ex unâ causâ perfectâ concurrit, ut Dionysius dicit, cap. 4 de div. Nom., part. 4, lect. 22. Et ideo quilibet defectus impedit à perfectione boni; sed non quodlibet bonum impedit consummationem aliquam mali, quia nunquam est malum sine aliquo bono. Et ideo peccatum veniale impedit habentem charitatem ne ad perfectum bonum deveniat, scilicet vitam æternam, quamdiu purgatur; sed peccatum mortale non potest impediri per aliquod bonum adjunctum, quominus statim ad ultimum malorum perducat.

Ad tertium dicendum quod ille qui in peccatum mortale incidit, omnia bona antea facta mortificat; et quæ in peccato mortali existens facit, mortua sunt: quia ipse Deum offendens omnia bona meretur amittere, quæ à Deo habet. Unde ei qui in peccato mortali decedit, non manet aliquod præmium post hanc vitam; sicut manet aliquando pœna ei qui in charitate decedit, quæ non semper delet omne malum quod invenit, sed solum hoc quod est sibi contrarium.

ARTICULUS II. — *Utrum sit idem locus quod animæ purgantur, et quod damnati puniuntur.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod non sit idem locus quod animæ purgantur, et quod damnati puniuntur, quia pœna damnatorum est æterna, ut dicitur Matth. 25, 46: *Ibunt hi in ignem æternum.* Sed purgatorius ignis est temporalis, ut supra Magister dicit, 4, dist. 21. Ergo non simul puniuntur hi et illi eodem igne; et sic oportet loca esse distincta.

2. Præterea, pœna inferni nominatur pluribus nominibus, ut in psal. 10, *ignis, sulphur et spiritus procellarum*, etc. Sed pœna purgatorii non nisi uno no-

mine nominatur, scilicet ignis. Ergo non eodem igne et eodem loco puniuntur.

3. Præterea, Hugo de Sancto-Victore dicit, lib. 2 de Sacram., part. 16, cap. 4, in med.: *Probabile est quòd in his locis puniuntur in quibus commiserunt culpam.* Gregorius etiam in Dialogis narrat, lib. 4, cap. 40, quòd Germanus, episcopus Capuanus, Paschasium qui in balneis purgabatur, invenit. Ergo in loco inferni non purgantur, sed in hoc mundo.

Sed contra est quòd Gregorius dicit (id hab. August., lib. 1 de Civit. Dei, cap. 8, ad fin.) quòd *sicut sub eodem igne aurum rutilat, et palea fumat; ita sub eodem igne peccator crematur, et electus purgatur.* Ergo idem est ignis purgatorii et inferni; et sic in eodem loco sunt.

Præterea, sancti patres ante adventum Christi fuerunt in loco digniori quàm sit locus in quo nunc purgantur animæ post mortem, quia non erat ibi aliqua pœna sensibilis. Sed locus ille erat conjunctus inferno, vel idem quòd infernus; aliàs Christus ad limbum descendens non diceretur ad inferos descendisse. Ergo et purgatorium est in eodem loco, vel juxta infernum.

Respondeo dicendum quòd de loco purgatorii non invenitur aliquid expressè determinatum in Scripturâ, nec rationes possunt ad hoc efficaces induci. Tamea probabiliter, et secundum quòd consonat magis sanctorum dictis, et revelationi factæ multis, locus purgatorii est duplex. Unus secundum legem communem; et sic locus purgatorii est locus inferior,

inferno conjunctus; ita quòd idem sit ignis qui damnatos cruciat in inferno, et qui justos in purgatorio purgat, quamvis damnati, secundum quòd sunt inferiores merito, et loco inferiores ordinandi sint. Alius est locus purgatorii secundum dispensationem; et sic quandoque in diversis locis aliqui puniti leguntur, vel ad vivorum instructionem, vel ad mortuorum subventionem, ut viventibus eorum pœna innotescens per suffragia Ecclesiæ mitigaretur. Quidam tamen dicunt quòd secundum legem communem locus purgatorii est ubi homo peccat. Quòd non videtur probabile, quia simul potest homo puniri pro peccatis quæ in diversis locis commisit. Quidam verò dicunt quòd puniuntur supra nos, secundum legem communem, quia sunt medii inter nos et Deum, quantum ad statum. Sed hoc nihil est, quia non puniuntur pro eo quòd supra nos sunt, sed pro eo quòd est infimum in eis, scilicet peccatum.

Ad primum ergo dicendum quòd ignis purgatorius est æternus quantum ad substantiam, sed temporalis quantum ad effectum purgationis.

Ad secundum dicendum quòd pœna inferni est ad affligendum; et ideo nominatur ab omnibus illis quæ hic nos affligere consueverunt. Sed pœna purgatorii est principaliter ad purgandum reliquias peccati; et ideo sola pœna ignis purgatorio attribuitur, qui ignis habet purgare et consumere.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa procedit secundum dispensationem specialem, et non secundum legem communem.

SUMMÆ THEOLOGICÆ S. THOMÆ AQUINATIS FINIS.

BERNARDI MARLÆ DE RUBEIS DISSERTATIO,

DE SUMMA THEOLOGICA, GENUINO CERTISSIMOQUE SANCTI THOMÆ AQUINATIS OPERE, ADVERSUS JOANNEM LAUNOIJUM, ET PETRUM DE ALVA, ET ASTORGA; DEQUE SUPPLEMENTO TERTIÆ PARTIS, AC ETIAM TEMPORE QUO IDEM OPUS ELUCUBRAVIT AQUINAS; EJUSQUE VERSIONE GRÆCA, ARMENICA, ALIISQUE.

CAPUT PRIMUM. — *Imperita Joannis Launoii censura. Natalis Alexandri et Jacobi Echardi apologetica scripta. Aquinatis Summam Theologiæ adjudicant Ptolomæus de Lucâ, et Bartholomæus Logotheta, protonotarius regni Siciliae.*

1. Præstantissimum Theologiæ Summæ opus, quòd Angelico præceptori maximam apud omnes christiani orbis Aca-
demitatem conciliavit, veluti dubium foetum (quis crederet?) habuerunt nonnulli, plagioque manifesto ex parte defloratum ex aliorum lucrubationibus putarunt alii. Joannes Launoius, sacræ Facultatis Parisiensis magister, socius Navaricus, opusculum Parisiis edidit, anno 1673, inscriptum: *Veneranda Romanæ Ecclesiæ circa Simoniam traditio*, apud viduam Edmundi Martini in-8, ubi cap. 57, in observatione octavâ sententiam ac verba divi Thomæ allegaturus: *Beatus Thomas*, inquit, *vel alius qui sub illius nomine.* Tum mentem suam, criticumque judicium prodiit: *Porrò autem*, inquit, *dixi (beatus Thomas, vel alius qui sub ejus nomine), quia ut id dicerem, effecit Clemens papa VI, in sermone, quem de beato Thomâ recens numero cælium adscripto habuit.* Petrus Rogerius (postea Clemens VI, electus Avenione die 7 mali anni 1342, eodemque anno redimitus coronâ in ædibus sacris Fratrum Prædicatorum Avenionensium die 19 ejusdem maii), in ipsâ solemnî sacræ apothecis die sermonem habuit de laudibus beati Thomæ, coram Joanne XXI, dicto XXII, anno 1323, mense julio. Incipit hic sermo: *Vir Dei es tu*, etc., quo et nos hactenus usi sumus, genuina Aquinatis opera recensentes, ac vindicantes in superioribus dissertationibus.

Eo in sermone *Summam Theologicam Tripartitam* à Rogerio prætermissam existimavit Launoius; indeque argumenta promit, quæ sequuntur, ut opus illud in dubium revocet. 1° « Quomodo, inquit, opus tam grande, si beati Thomæ foetus est, fugere potuit Clementis diligentiam, qui sibi sumpsit, doctorem sanctum à librorum, quos edidit

« multitudine laudare? Quomodo tam insigne opus præter-
« misset, qui tot minuta opuscula recenset? 2° Deinde
« Clemens Parisiensis erat theologus, beato Thomæ ætate
« suppar, et forsân natus antequam Thomas de vitâ decederet;
« et eam ob causam facile nôsse potuit, quæ Thomæ
« opera conscripserat, et cum primis *Summam Tripartitam*,
« quæ ab eo sub extremo vitæ tempore edita fuisset. 3° Tum
« credibile non est, Clementem usque adeò accuratum li-
« brorum Thomæ texuisse catalogum inconsultis Domini-
« canis, à quibus quin adjutus fuerit vix dubitari potest.
« Omisissentne *Summam*, si hæc inter opera illius tunc existi-
« tisset? 4° Postremò, non memini legere me, fuisse, qui
« tunc Clementem de imperfecto librorum Thomæ catalogo
« accusaverit. Accusatus esset sine dubio, quia intoleranda
« fuisset Clementis negligentia. 5° Non me latet, in Præfa-
« tione librorum Durandi super Sententias, *Summæ* mentio-
« nem fieri, eamque citari. Sed non me quoque latet, Du-
« randi in *Sententiis*, esse scripta duo, quæ existant in bi-
« bliothecâ cœnobii Sancti Victoris ad Lutetiam. In scripto
« priori nulla est præfatio; in posteriori est præfatio, quæ
« alterius esse potest, quàm Durandi, cum ex aliis, tum ex
« eo quoque, quòd illis scriptis *Summæ* nominatim memine-
« rit nusquam, etiamsi Thomæ placita passim refellat. De
« inde, si Durandi esset, diceretur verisimiliter, unum vel
« plures fuisse, qui statim atque Thomas in sanctorum au-
« merum relatus est, *Summam* ex variis beati Thomæ com-
« mentariis jam consecerat, cum Durandus præfationem
« posteriori scripto adtexuit; Durandus verò relationi Tho-
« mæ in sanctorum numerum annis X supervixit. »

Ex silentio, quòd Petrum Rogerium, postea Clementem VI, tenuisse putat, colligit Launoius *Theologicam Summam*, quæ sancto Thomæ attribuitur, nondum anni 1323, mense julio, quo laudatum Rogerius habuit sermonem, prodiisse in lucem; conjectatque vir, ingenio suo genioque indulgens, inra decennium fortasse, quòd sancti doctoris apo-

theosim secuntum est, opus illud ab uno vel pluribus consodalibus ex variis ab eodem elucubratis commentariis congestum, consarcinatamque fuisse. Addit verò oblationem, pro germano Thomæ factu habiturum se *Tripartitam Summam*, si vetustior Clemente VI, et ante an. 1323 afferatur scriptor, qui operum Thomæ catalogum texens, *Summam* ei adscripserit: « Cæterum, inquiens, si vetustior Clemente scriptor « operum Thomæ catalogum composuit, eique *Summam* in- « didit, illi potius quam Clementi assentiar. »

2. Id ultrò offerenti Launoio satis ut faceret, sibi munus adsumpsit Natalis Alexander, anno 1675, mense junio, novus tunc renuntiatus Parisiensis doctor, edito opusculo, quod inscribitur: *Summa sancti Thomæ vindicata, et eidem angelico doctore asserta, contra præposteram Joannis Launoii Parisiensis theologi dubitationem; item contra Launoianas circa simoniam observationes animadversio*; Parisiis, typis Andreae Cramoisy, 1675, in-8. Omnium plausu exceptæ doctissimi viri vindiciæ fuerunt. Auctor Dissertationis *Launoianæ*, quæ tomò 4 operum Launoii habetur, refert parte 3. « Responsum ipsius Launoii ad Alexandri opusculum ad « calcem penè perductum fuisse, et prelo committi coactam, « cum repente morbo correptus, » ille, vitâ mortali migravit die 16 martii 1678. An hæc responsio partem duntaxat illam opusculi ab Alexandro concinnati impeteret, in quâ *Annatas*, ut vocant, labe simoniæ purgandas vir doctus susceperat; an alteram etiam partem, quæ *Summam Theologicam* Aquinatis vindicabat, non constat. Opusculi sui exemplaria à longo tempore distracta cùm essent, pretium operæ existimavit clarissimus auctor, illud ipsum *in novam formam redactum, emendatum, novis etiam auctum observationibus, selectis dissertationibus in historiam ecclesiasticam XIII seculi, quo floruit Thomas, et quartidecimi quo in sanctorum cælium relatus est, inserere, ut ad posteros facilius transmitteretur*. Prodierunt Dissertationes illæ Parisiis, typis Antonii Dezallier anno 1684 et 1687, in-8, et 1699, et 1714, in-fol., itemque postea in Italiâ Venetiis, et Lucae, eadem formâ.

Novam solidissimam, omnibusque numeris absolutam molitns est apologiam Jacobus Echardus, quam inscripsit: *Sancti Thomæ Summa suo auctori vindicata*. Parisiis prodit opus anno 1708, in-8, apud Joan. Baptistam Delespine. Launoii dubia vocat ad examen sectione 3, § 1, eademque luculentissimis argumentis depellit. Hanc egregii operis partem, novis documentis auctam, inseruit auctor tomò primo scriptorum Ordinis Prædicatorum, qui Parisiis typis J.-B. Christophori Ballard, et Nicolai Simari lucem vidit anno 1718, in Elogio sancti Thomæ. Tam amplâ verò testium Clemente VI antiquiorum fide, et auctoritate rem pertractat Alexander; tot alia plura peremptoria monumenta, ex vetustis auctoribus, et manuscriptis codicibus desumpta, addidit Echardus, ac omnia peragit diligentissimâ crisi; ut sententiam dubio prorsus omni *pro obtatâ* mutaret, ejuraretque pollicitatione Launoio.

Muneris etiam mei ratio postulat, ut ejusdem doctoris Parisiensis dubia et ego pro virili discutiam; eademque probatissimis testibus, et argumentis validissimis elidam. Si nova proferre non liceat, dabo vetera meliore fortassè collocata ordine, novisque animadversionibus illustrata ac munita. Illud verò mihi probandum assumo, *Theologicam Summam*, velut opus germanissimum Aquinatis, tum decennio illo, quod sacram ejus apotheosim anno 1323 peractum secutum est, laudatam celebratamque fuisse; tum etiam longè ante sermonem à Petro Rogero in ipsis canonizationis solemnibus habitum, eidem Thomæ abs scriptoribus synchronis supparibusque tributam, et in codicibus ætate illâ manu exaratis nomine ejus inscriptam.

3. Primus adest luculentissimus testis, Ptolomæus Lucensis. Divo Thomæ mortalem vitam agenti familiarissimus ipse fuit; testaturque libro 23 Hist. eccles., capite 8, ubi refert Aquinatis obitum, *suam sæpè confessionem se audivisse, et cum ipso multo tempore conversatum esse in familiari ministerio*. Probatiorem testem vel ipse Launoio non exoptabit. Ad ipsam ecclesiasticam Historiam, libris 24 comprehensam quod attinet; perduxit eam auctor vel ad annum 1295, ad ipsam usque Bonifacii VIII summi Pontificis electionem, vel ut summum ad annum 1313, plurium codicum manu exaratorum fide. Priorem de fine Historiæ ab Ptolomæo nostro adornatæ sententiam confirmat Jacobus Echardus; alteramque præferre videtur Ludovicus Antonius Muratorius in amplissimâ scriptorum Italiæ collectione tomò 11, fide adhibita codicis Patavini optimæ notæ. Hinc verò, quæ in aliquibus Mss. additamenta occurrunt ad annum 1336 vel 1342, auctorem non habent Ptolomæum. Ut sit sese res habeat, Chronicon adest, quod ante Aquinatis apotheosim, habitumque à Petro Rogero sermonem concinnatum fuit. Anno demum circiter 1322 vitâ illum migrasse, Echardus conjectat; adhuc ipsam egisse vitam anno 1325, ex monumentis ecclesiæ Torcellanæ, cui præfuit episcopus, satis patet factum legitur

in ejusdem ecclesiæ tabulis apud Ughellum in Italiâ Sacra^a tomò 5 Venetæ editionis anni 1720. Sed ipsum jam anno 1327 vitâ functum, colligitur ex successione Bartholomæi de Piscialis, quam referi Ughellus ad annum 1328, quò anno, ait, die 28 mensis februarii sacro collegio solvit subsidium; nimirum inter decennium, quod apotheosim Thomæ secutum est.

Probatissimi testis, omni majoris exceptione, jam accipe testimonium, quod ipse perhibet libro 22 Historiæ, capite 39: « Hujus pontificis, (Clementis IV, qui à die 5 februarii « anni 1265 tenuit sedem ad diem 29 octobris anni 1268) « tempore, dicitur doctor scripsit *Summam* quam in tres « partes divisit, videlicet *Naturalem*, quia ibi definitur de « naturis rerum, et primò de divinâ essentiâ, et secundò de « rebus creatis. *Secundam partem* vocat *Moralem*, quam « divisit in duo volumina. Unum volumen accepit in univer- « salibus materiis, quæ *Prima Secundæ* vocatur respectu « philosophiæ (al. scientiæ) moralis. Alia verò pars principi- « pales materias continet omnium virtutum et vitiorum, tota « fundata et ornata philosophorum dictis, et rationibus, ac « doctorum sacrorum auctoritatibus, quam *Secundam Se- « cundæ* respectu ejusdem materiæ appellamus. *Tertia au- « tem pars Summæ*, quæ est *quartum volumen*, sacra- « mentalis vocatur, quia in ea de Sacramentis agitur, et in- « carnatione Verbi; et *ultima pars* dicitur, quia ultimò facta, « sive quia finis est aliarum. » Launoii votis cumulatissimè factum satis. Synchronus nempe testis, Elemente VI antiquior, Aquinatis adjudicat *Summam Theologicam*, eamque *Tripartitam*, ac secundam partem ejus in volumina duo distributam, quorum alterum *Prima Secundæ*, alterumque *Secundæ Secundiæ* jam tum appellabatur, postremâ vitæ Thomæ periodo elucubratam.

Sequitur Bartholomæus de Capuâ, logotheta et protonotarius regni Siciliæ, in processu canonizationis testis *citatus et juratus*, qui de vitâ et moribus, ac scriptis divi Thomæ testimonium perhibuit anno 1319, die 8 augusti; quatuor scilicet fermè annis ante sermonem, quem habuit Rogerius postea Clemens VI, in solemnibus apotheosoes. Lati testimonii fragmentum vulgavit Baluzius, quod in ejusdem processûs capite nono desideratur apud Bollandianos, num. 84, lineâ 20, post illa verba: *Quem dixerat ipse Dei electus*. Opera divi Thomæ eo in loco recensetur, ac inter alia *Tres partes Summæ*. Rursùm fragmenti initio hæc habentur luculentissima: « Item dixit dictus testis, quòd cum ipse legisset « aliquibus annis in scriptis dicti fratris Thomæ, occurrit « sibi quâdam vice memoriæ, se legisse in eis, quòd *con- « sætudo populi christiani pro lege servanda est*. Et dum « hæc verba idem testis studiosè perquireret per plures « dies, cùm essent sibi opportuna, nullo modo potuit illa « invenire. Finaliter tamen idem testis genuflexit, et roga- « vit dictum fratrem Thomam, quòd revelaret sibi. Qui « statim aperto libro *Secundæ partis Secundæ*, sine revolu- « tione chartarum invenit ipsa verba in tractatu de *Jeju- « nio*. » Articulum quartum centesimæ quadragesimæ septimæ quæstionis indicat Logotheta, ubi hæc habentur ad 3: « In jejuniis autem quadragesimali interdicitur universa- « liter etiam ova, et lactinia; circa quarum abstinentiam « in aliis jejuniis diversæ consuetudines existunt apud di- « versos, quas quisque observare debet secundum morem « eorum, inter quos conversatur. Unde Hieronymus dicit, « de jejuniis loquens: Unaquæque provincia abundet in suo « sensu, et præcepta majorum leges apostolicas arbitro « tur; » in Epistolâ ad Lucinium, num. 6. Splendidè ergo constat, ante annum 1319 laudatam vulgatamque fuisse *Theologicam Summam* divi Thomæ, *tres in partes* tributam, ac *Secundæ partis* volumem alterum appellari consuevisse *Secundam Secundæ*.

In eodem processûs capite, num. 79, sic ipse fari inducit Logotheta: « Quod cum dictus frater Thomas celebrat « ret missam in dicitâ capellâ sancti Nicolai Neapoli, fuit mirâ « mutatione commotus; et post ipsam missam non scripsit « neque dictavit aliquid, imò suspendit organa inscriptionis « in *Tertiâ parte Summæ* in tractatu de *Panitentia*. » Dissertissimè commemoratam habes et ipsam *Theologicam Summam tertiam partem*, veluti opus cuique notum vulgatamque, ante sacram canonizationem divi auctoris, habitumque sermonem à Rogero. Id verò sibi à fratre Joanne de Judice « relatum, Logotheta testatur. Anagninæ in loco Fratrum « Prædicatorum... paulò antequàm dominus papa Bonifa- « cius VIII caperet. » Captum Anagninæ summum Pontificem historiæ produnt, anno 1303, in tempestâ nocte sabbati ante 7 idus septembris; unde eodem anno 1303, manibus omnium *Summa* divi Thomæ *Tripartita* terebatur. Sed idem Logotheta denique testatur, rem hanc *Joanni de Judice* narratam fuisse à fratre *Reginaldo de Piperno*, socio Aquinatis fidelissimo, ejusque arcanorum omnium conscio. Mortali fato functum Reginaldum inter annum 1280 et annum 1300 adnotat Echardus in ejus Elogio: unde meritò colligit

quisque, pro indubio Thomæ factu ante annum 1300 habitam fuisse Tripartitam Theologiæ Summam. Splendidius exoptari non potest rei testimonium, de quâ agimus: fide dignissimum omni, si spectetur vel ab uno Logothetâ latum; et quæ magis luculentum probatumque, utpote Joannis de Jodice, et Reginaldi Privernatis auctoritate munitum.

CAPUT II.—*De germano eodem sancti Thomæ factu testimonium perhibent Nicolaus Trivetus, et Guillelmus de Tocco. Perperam in dubium vocat Antonius Pagius, laudatum Guillelmum vulgatam scripsisse Aquinatis vitam.*

1. Nicolaus Trivetus, rei de quâ agimus, testis accedit tertius. Chronicon regum Angliæ à Dacherio in lucem editum perduxit ad annum usque 1307, vitamque suam egit ad annum 1328, teste Balæo, quem excipiunt Pitseus et Caveus apud Echaridum, undelucis usurâ fruebatur intra decennium à Launoio præstitutum, et ante illud scripsisse Chronicon dicendum est. Ad annum 1274, de Thomâ Aquinate agit; ipsumque cum vocet *Venerabilem doctorem fratrem Thomam de Aquino*, satis indicat banc à se Chronici partem elucubratam ante sacram ejusdem canonizationem. Neque hominis, utpote Angeli, respuenda fides; cum enim in *Studio Parisiensi*, ut ipse testatur in Chronici prologo, diuturnam traxerit *moram*, literas theologicas accepturas, addiscere perquam facile potuit ibidem gesta Thomæ, compositosque ab eo libros. Testis ergo probatissimi, contra quem exceptione intercedi nullâ potest, accipe verba loco citato: *Item* (scripsit) *Summam Theologiæ, quam in tres partes divisit; et Secundam in duas partes.*

Quantum locum tenet Guillelmus de Tocco. Testem scilicet advoco, præcipuum canonizationis divi Thomæ promotorem, scriptoremque vitæ ejus, anno 1323 adhuc inter vivos agentem, his demum, quas postulabat Launoius, conditionibus munitum orationem. Quisimò synchronus Thomæ fuit, quem *vidit scribentem*, ut in processu apud Bollandianos capite 7, num. 58, testatur ipse; et *audivil prædicantem et legentem*. Opera ejus, quæ noverat, capite 4 Vitæ recenset, et ait: « Præter opus, quod fecit super quatuor libros Sententiarum, *Summam* fecit, quam distinxit libris, materias quatuor librorum aliter ordinans, quam cum pluribus articulis amplificavit subtilioribus rationibus, ipsas determinans sanctorum auctoritatibus. »

2. Dubium ingerit Antonius Pagius num istam, quam Bollandi continuatores vitæ Aquinatis ediderunt, confecerit Guillelmus de Tocco? Ad annum 1490, num. 10, sic habet: « Juvabit hic obiter observare, dubitandi locum esse, an Guillelmus istius vitæ scriptor fuerit; cum id tantum meris conjecturis adstruat: constatque ex ea, ipsum anno 1319 collaborasse, ut fieret processus canonizationis doctoris Angelici, quæ postea anno 1323 præacta fuit. Nam eo tempore doctor subtilis scholam suam habebat, sicut doctor Angelicus; et tamen in eâ vitâ, n. 17, legitur: « Est omnibus manifestum, quòd in toto mundo inter fideles catholicos, in philosophiâ et theologiâ in omnibus scholis nihil aliud legitur, quàm quod de ejus scriptis hauritur; quamvis multi alii magistri ejus styllum scribendi, quo potuerunt studio, imitantes, quasi ex ejus (S. Thomæ) scriptis clavem habentes scientiæ, ingressi sunt divinarum secreta cellaria; et multa volumina scripserunt suum exercitantes studium supra positum dicti doctoris fundamentum; divinâ dispensatione mirabiliter permitteute, ut quicumque ab hujus doctoris scripturâ volunt divertere, contingat eos aut in fide, aut moribus aberrare. » Quod verè dici non potuit à Guillelmo de Tocco, cum anno 1320, Schola Scotistarum jam vigerit, ut manifestè ostendit codex manuscriptus Francisci Mayronis Joannis Scoti discipuli in *primum librum Sententiarum*, qui asservatur in bibliothecâ Conventûs nostri Cesennæ, manuscriptis diviti, à me aliàs lectus. In illius enim codicis fine legitur: *Explicit lectura super primum Sententiarum fratris Francisci Mayronis de provinciâ ordinis Fratrum Minorum, reportata sub eo Parisiis anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo.* Quare cum Mayronius tam in illo codice, quàm in aliis omnibus libris theologicis in lucem editis, doctrinam Scoti propugnauerit, liquet Scholam Scotistarum jam ab eo saltem anno floruisse. » Pergit num. 11, præfatio tempore Scholam Scotistarum jam institutam ostendere: « Ex quibus, inquit, necessariò sequitur, quod aut Guillelmus de Tocco non edidisse vitam S. Thomæ ipsi adscriptam, aut eum non verè scripsisse, quæ superius ex eodem desumpta sunt.

Merè et inani conjecturâ dubitare mihi Pagius videtur de vero vitæ Aquinatis parente; quem non *meris conjecturis*, sed solidis rationibus, Guillelmus de Tocco habuerunt bibliographi. Unum procul dubio, eumdemque fuisse *Vitæ* auctorem, et promotorem *canonizationis*, verba declarant, quæ num. 29 habentur: « De hujus doctoris puritate mirabili, et inviolatâ, ac modernis temporibus inauditâ, facta est revelatio cuidam fratri devoto dicti sancti, de quo in-

« ferius dicitur.... cum cogitasset ejus historiam texere, et de quibus posset ipsum virtutibus commendare. Qui cum prosecutus prædicti doctoris canonizationem, rediret ad Curiam, et esset in portu Asturii, » etc. Quo loco idem ipse est, qui canonizationis negotium agebat, cogitabatque Aquinatis vitam texere. Imò illam eodem tempore jam elucubratam servabat. Eo quippe in portu *intolerabili tempestate* detentus dum apparentem sibi divum alloqueretur: « Magister, inquit, ego scripsi totam historiam tuam; unum tamen mirabile est, de quo dicas mihi, si est ut scripsi, « plenius veritatem. » Hæc acciderunt, cum ipse rediret ad Curiam, negotium scilicet Apotheoseos prosecutionem, ulterioremque postulaturus miraculorum perquisitionem; quæ demum novis curis ut perageret, jussit Pontifex dictis litteris apostolicis *Avenioni cal. junii, pontificalis anno 5, Christi 1321*. Mutuum diploma refert Raynaldus ad eundem annum num. 46, unde tempus denique constat, quo vitam Aquinatis jam ille composuerat, qui canonizationem ejus promovebat.

Quinam ille fuerit, loca duo invicem collata splendidissimè patefaciunt. Quæ sequuntur, affero primùm verba ex capite 13 Vitæ, de quâ agimus, num. 80: « Ad gloriam etiam dicti sancti scribenda sunt miracula, quæ in prosecutione canonizationis ejus divinitus contigerunt fratribus, quibus commissa fuit inquisitio de miraculis à Deo meritis ejus factis.... cum dicti fratres in quâdam galeâ Provinçiam plurimis onerata, de Neapoli versùs Romanam Curiam navigarent.... cum ad montem Argentarium ventus galeam impelleret, » etc. Fratres adsunt, quibus de ulteriori miraculorum inquisitione commissum fuerat; quive mari iter fuerant aggressi, ut ad Romanam Curiam apud Avenionem proficiscerentur. Rem hanc pariter scripto reliquit Bernardus Guidonis in eâ, quam ipse Vitam Aquinatis elucubravit; Fratresque prædictos proprio nomine appellat. Verba accipe, quæ habentur parte 3, capite 99, apud Bollandi continuatores: « Cum frater Guillelmus de Tocco, ordinis Prædicatorum, prior conventûs Beneventani, cum socio suo fratre Roberto Lectore, venerit per mare ad Romanam Curiam apud Avenionem inventariis factis de miraculis sancti Thomæ de cujus canonizatione tunc temporis tractabatur; accidit, ut ipsis navigantibus quâdam nocte.... tempestate gravissimâ excitata in mari, galea, in quâ cum aliis navigabat, ad montem Argentarium viciniam ventorum nimâ impellebatur, » etc. Utrumque modò conferas locum; compertumque fiet, illum eundem, qui et canonizationis Thomæ negotium præcipuè urgebat, et vitam ejus scripserat, Bernardi Guidonis fide et testimonio, fuisse Guillelmum de Tocco. Nomen scilicet suum, quod ipse præ modestiâ ubique reticuit, Bernardus Guidonis patefacit, ut meritissimus illius vitæ auctor innotesceret.

Quidni verò laudatus Guillelmus, qui anno 1321, ut adnotavimus, vitam Aquinatis jam elucubraverat, scribere potuerit, « in toto mundo inter fideles Catholicos in philosophiâ et theologiâ in omnibus scholis nihil aliud legi, quàm quod de ejus scriptis hauriretur? » Ipse Pagius loco citato, num. 11, ultra fatetur, « certum videri, doctrinam doctoris Angelici ante annum 1300 communiter à professoribus lectam fuisse. » At subdit tamen ille: « Postquam anno 1304 Joannes Scotus lauream doctoratus Parisiis accepit, quamplurimos doctrinam ejus professores esse; tandemque, ut quam tardissimè, ante annum 1320, theologiam et philosophiam in duas scholas divisam fuisse. » Res ita se habeat. Quidni verò scribere Guillelmus de Tocco potuerit debueritque, doctrinam Aquinatis communiter ab doctoribus traditam in scholis fuisse, eo quidem tempore, quo vix emergerat Scoti Schola? Satis hæc sunt superque, ut levi motum conjecturâ Pagium vocasse in dubium vitæ Aquinatis auctorem constet.

CAPUT III.—*Testes accedunt Nicolaus de Freaville S.R.E. cardinalis, et Joannes de Friburgo. Alii etiam consodales. Itemque exteri, Galienus de Orto, Guillelmus de la Mare, S. Ludovicus, episcopus Tolosanus. Codices denique MSS.*

1. Ad alios cumulandos testes redit oratio, qui intra decennium, quod apotheosim Thomæ agebat, est, et ante ipsam apotheosim, *Theologicam Summam* pro germano habuerunt ejusdem Aquinatis factu. Quintum numero Nicolaum de Freaville, conventûs Rotomagensis alumnum, anno circiter 1296, à sacris Philippo Pulchri, regis Francorum, confessionibus adscitum, ad purpuram petitione ejusdem regis anno 1303 evectum, vitæque mortali functum anno 1324, die 14 februarii, ornatissimum testem non respuat Launoius. Ulmæ voluntatis ejus tabulas vulgavit Baluzius tomo 2 paparum Avenionensium, pag. 410, scriptas, confectasque anno Nativitatis Domini M.CCCXXI. Indictione IV, die 16 mensis octobris. Hæc in illis verba leguntur: « Item declaramus, quòd libri, videlicet Biblia, Summa Decretalium in

« duobus voluminibus, Summa contra Gentiles, et *Secunda Secunda*, quos habemus, antequam essemus facti cardialis, fuerunt dicti conventus ordinis Prædicatorum Rotomagensium. » Opinatioem Launoii evertit tam insigne testimonium. Putabat morosissimus censor, Summam Theologicam ejusque partes *confectas* consarcinatasque fuisse à consodalibus Dominicanis intra decennium, quod apothéosim Thomæ exceptit, ex *variis Beati Thomæ Commentariis*. At *Secundam Secundam*, Summæ illius egregiam partem, ante annum 1305 jam possidebat conventus Rotomagensis: ab eo anno commodatam habuit Nicolaus de Freaville, cum sacram purpuram indutus esset; eandemque resituit demum anno 1321, integro ferè biennio ante canonizationem Thomæ.

Audiendum sexto loco venit Joannes de Friburgo, quem etiam *Theutonicum* nuncupatum legimus, et *Joannem Lectorem*. Ipsum commendat Leander Albertus, utpote *virum devotum, et litteraturâ præstantissimum*; ejusque refert obitum ad anni 1314 sextum idus martias. Dotibus ornatus adest, quas Launoius exposcit omnes. Fœtus ejusdem sunt *Questiones causales*, sive de causis, An opus typis aliquando proderit, incompertum mihi. Lucem vidit atamen ejusdem operis Præfatio, in aliâ ipsius Joannis elucubratione, quæ inscribitur: *Summa Confessorum*. Editione utor Parisinâ, *expensis Joannis Petit denuò impressa anno millesimo CCCCXIX, idibus januarii*. Quæ sequuntur, accipe: « Prologus fratris Joannis Lectoris in priorem libellum *Questionum causalium*. ... Sunt autem hæc collecta maxime de libris horum doctorum memorati ordinis, videlicet fratris Alberti, quondam Ratisponensis episcopi, *fratris Thomæ de Aquino*, et fratris Petri de Tarantasiâ. » Ex appellatione, *fratris Thomæ de Aquino*, collige operis elucubrati tempus, ante illius apothéosim. Pergit ille: « Sed hic considerandum est, quòd cum *Secunda pars Secundæ* de Summâ fratris Thomæ prædicti, quasi pro majori parte sit moralis et causalis, plurima de illa sumpta in hoc opusculo posui; et idèd ubicumque solum dicitur: *Resp. secundum Thomam in Summa*, vel simile, nullo addito; semper intelligendum est de *Secundâ Secundâ*, nisi alia pars specialiter exprimitur. » Summam eo tempore, quo à Launoio definitum est, ejusque partes, vulgatas jam quisque videt, laudatasque à scriptoribus.

Sequitur in editione citatâ *Prologus ejusdem fratris Joannis Lectoris in Summam Confessorum*. Hæc profero verba: « Modum autem eundem tenui in hæc compilatione, quem in priori libello. Videlicet, quòd cum nominatur hic *Summa Thomæ*, semper intelligitur de *Secundâ parte Secundæ*, nisi alia pars specialiter exprimitur. » Constantissimo nempe Joannis de Friburgo testimonio evincitur, revinciturque de præcipiti et iniquo judicio Launoius.

Verba sequuntur, quæ digna sunt animadversione: « Similiter cum nominatur hic *glosa*, semper intelligendum est de *glosâ Vilelmi super Summam Raimundi*, nisi alia *glosa* specificetur; ut *glosa Innocentii*, vel *Hostiensis*, aut *Bernardi*, vel *glosa super aliquod decretum*. » Quod argumentum est clarissimum (verbis utor doctissimi Echaridi), *glosas super Summam S. Raimundi* opus esse F. Guillelmi Redonensis; easque falso in editis, F. Joanni Lectori, seu de Friburgo ascribi. Viri utriusque Elogia consule apud ipsum.

2. Dominicanos testes, qui vel eadè, quâ superiores, floruerunt ætate, vel etiam sequioris, tametsi probatissimos, advocare supersedeo, Bernardum Guidonis, S. Antoninum, Pignorum, et Valleletanum. Fidem verò Joannis de Columnâ ne committens urgerem, ea me permovit ratio, quòd opus de *Viris illustribus* abs synchrono quidem scriptore confectum, interpolatrices tamen sequioris ævi manus passum est, ut argumentis luculentissimis in dissertatione primâ ostendimus. Verba solum, quæ eodem in opere habentur, describere liceat, ut iis pro eâ, quâ pollet auctoritate, uti quisque valeat: « Scripsit... *Summam Theologicam*, quam divisit in quatuor volumina. »

3. Exteros audire testes præstat conditionibus insignitos abs Launoio postulatis, qui suffragim ferant. Gauiliens de Orto primus est. Virum fuisse votis religiosi adstrictum, notum est compertumque apud Jacobum Echaridum ad annum 1288 inter scriptores ordinis Prædicatorum; ignotum verò cui nomen suum dederit ordini. Codex Ms. membranaceus in Victorinâ Parisiensi Bibliothecâ adservatur, cujus initium: « Incipit abbreviatio Fratris Galieni de Orto super *Secundam Secundam* Fratris Thomæ de Aquino. » Notam accipe in calce codicis appositam: « Explicat anno Domini MCC. octuagesimo VIII, mense aprilii. » Jam ergo tot ante sacram apothéosim Thomæ annis, imò quatuordecimo duntaxat anno post ejus obitum, *Secunda Secundâ* sub nomine *fratris Thomæ de Aquino* in compendium redacta fuerat; quod est argumentum, ante illum annum vulgatissimam fuisse egregium *Summæ Theologicæ* opus, illudque

doctorum omnium manibus die noctuque tritum, versatumque.

Similem prætermittere notim Dominicani licet scriptoris lucubrationem, quam manu exaratam in Bibliothecâ Colbertinâ vidit, lustravitque diligentissimus Echaridus; longè diversa ab eâ, quæ Galienum de Orto auctorem habet. Hæc affero verba, quæ idem Echaridus descripsit in suâ sancti Thomæ Summâ vindicatâ: « Explicat Summa utcumque abbreviata, et per quasdam decisiones dearticulata; excerpta de 2-2 S. Thomæ de Aquino ordinis Fratrum Prædicatorum, per fratrem Joannem Dominici ejusdem ordinis, de expresso mandato sanctissimi patris et domini nostri D. Joannis divinâ providentiâ sacrosanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ papæ XXII. Completa in Aventionem anno Domini MCCCXXIII, pontificatus sui anno.... sabbato post festum venerabilis doctoris S. Thomæ prædicti immediatè subsequente. Anno intellige stylo novo 1324, quo hanc Epitomen complevit Joannes Dominici; indeque certum argumentum prome de fusionis Theologicæ Thomæ Summæ existentiâ ante canonizationem ejusdem. Quomòdò enim de opere, quod nondum exstaret, ac post sacram apothéosim collectum fuerit, ut vana ac futillis Launoii conjectura ferebat, abbreviando et in epitomen regendo cogitari anno 1324 potuisse.

Notum nemini non est opus Guillelmi de la Mare, Angli natione, professione ordinis Minorum, quod inscribitur: *Correctorium fratris Thomæ de Aquino*. Florebat auctor anno 1290, teste Wadingo; eodemque seculo cadente decimo tertio *Correctorium*, quod verè *Corruptorium* dixere vidices Thomæ, prodiit. Latiore sermone de homine doctrinæ divi Thomæ infenso agendum erit. Theses quamplures ex universis operibus ejus deserpsit inimica manus, quos in invidiam traduceret, ac præsertim ex Theologicâ Summâ, nempe novem et quadraginta ex primâ parte, ex primâ Secundâ duodecim, et ex Secundâ Secundâ sexdecim. Quàm loculentum ergo testimonium, quòd primus ac vetustissimus hostis fert contra novissimum hostem Launoium, pro vindicando Aquinati opere præstantissimo!

In calce *Sermonum de Sanctis* divi Antonii Paduani, legitur in editione ab Antonio Pagio curatâ, *Testamentum S. Ludovici, episcopi Tolosani*, qui anno 1297 ad cœlestes evolavit. In hocce monumento tam vetusto Theologicam D. Thomæ Summam laudari, ipse Pagius testatur. Verba ejus sunt ad an. 1190, num. 11, in Criticâ ad Annales Baronii: « Hic obiter lectorem monebo, me ex eo (Testamento) demonstrâsse, *Summam Theologicam*, cujus in eo mentio, genuinum factum esse doctoris angelici. »

4. Tam frequentii testium agmini, quo prælium cum Launoio commisimus, accedunt vetustissimi codices; quibus eadem inferitur pugna interneconem, ab diligentissimo Echarido recensiti. Codices nempe sunt, suismet oculis accuratissimè lustrati in Parisiensibus Bibliothecis Navarræ, Sorbonicâ, Victorinâ, Colbertinâ, aliisque; ipso tertio decimo seculo cadente, quo floruit, decuit, scripsit, obitque Thomas, manu exarati; Summam ipsam Theologicam, ejusque singulas partes, sub ejusdem *fratris Thomæ de Aquino* nomine, præstantes. Plurimos ejus ætatis, similisque optimæ notæ, nullus dubito alios asservari codices in Hispaniâ, in Belgiâ, in Germaniâ, in Italiâ, quos etiam in indicibus librorum manuscriptorum preli beneficio in lucem editis memoratos legimus. His verò systema Launoianum quis non videat eversum planè, profligatumque?

CAPUT IV.—*Petrus Rogerius, postea Clemens VI, quem Launoius imperitè putavit, silentio præterisse Theologicam Summam, amplissimis eam memorat verbis in primo Sermone de Laudibus sancti Thomæ. Itaque in alio, quem eodem de argumento sermonem habuit.*

1. Quid ergo adversus tot luculentissima antiquitatis, longè majoris quàm Launoius expeteret, monumenta valeat illud Petri Rogerii, postea Clementis VI, in suâ de *Laudibus divi Thomæ* oratione silentium, quod unicum pro suo systemate laudatus urget Launoius? Verum et hocce telum infensissimo censori eripiendum. Rogerii verba sub oculos pono, quæ censor desumpsit ex codice Ms. Caroli Mauriti Tellerii, archiepiscopi Remensis, nunc Regio-Theta sermone est: *Vir Dei es tu*, etc.; in eoque hæc habentur, quod attinet ad libros ab Aquinate elucubratos: « Scripsit enim tam *super Sententias*, quam *alias questiones*, 16 volumina. » Quo loco diligentius animadvertere numerum voluminum, quæ sexdecim numerantur; ac materiam expende, argumentumque eorum, res nempe theologicas ut statim infra. Numerata quippe universim volumina, sic recenset singula: « Scilicet *quatuor scripta* super *Sententias*; *quatuor libros* in Summâ contra Gentiles (Ila nempe legebat in codice doctor Parisiensis Launoius); *questiones de Veritate*; item *questiones de Potentiâ*; item *questiones de Animâ*; item *questiones de Virtutibus*; item *questiones de Malo*; item

« *quæstiones de spiritualibus Creaturis*; item *undecim quodlibeta disputata*. » Commentarios addit, quos *super Bibliam* scripsit, eosque numerat; tum opera *super Philosophiam* memorat, quæ singula recenset; ac demùm de opusculis agit, *item sunt parva opuscula*, inquit, *circiter 40*.

Locum habes, ubi de *Summâ* divi Thomæ *Theologicâ*, auctore Launoio, mentio nulla, altumque silentium. Imò disertam operis præstantissimi, expressamque mentionem nemo non videat, qui mente et oculis captus non sit. Jam tene, quod animadvertendum proposuimus, sexdecim numerari volumina, quæ de rebus theologicis confecerit Aquinas. Atqui verò si lectioni adhæreas, quam exhibet Launoius; si quatuor nempe libros in *Sententias*, itemque quatuor in *Summâ* contra *Gentiles*, acseptem quæ sequuntur volumina, in summam redigas, quindecim volumina colligis, nunquam sexdecim. Fac verò, post illa verba, *Quatuor in Summâ*, et ante illa, *Contra Gentiles*, punctum adde; jam numerus prodit sexdecim voluminum; nempe *super Sententias* quatuor, in *Summâ* quatuor et contra *Gentiles* unius; quod opus, tametsi quatuor in libros tributum sit, uno semper volumine comprehensum recensuerunt veteres. Novem jam adsunt volumina. Adde septem, quæ sequuntur; simulque collecta sunt sexdecim. Uti verò conjectamus, habere se rem in codicibus, Casimirus Oudinus testatur: « Ego, inquit, qui codicem tenui, ac volvi; lego illius meminisse legens cum puncto » (*yporum sphalma corrige, ac lege*: Memini me legisse cum puncto): *quatuor libros in Summâ. Contra Gentiles*; quomodo certè legendum et punctuandum est. Itaque relictè de Joanne Launoio dicere possumus, quod de alio vulgus effatur: *Solo pro puncto cecidit Martinus aselo*.

Diligentiorè adhibita crisi, Echardus rem hanc pertractat. Codicem Tellerianum, modò regium, quo Launoius usus est, vidit ipse, lustravitque accuratissimè; notatque, laudatum Rogerii sermonem bis in eodem codice reperiri. In utroque ea primùm habentur verba: *Scriptis enim tam super Sententias, quàm alias quæstiones, sexdecim volumina*. Hic definitus voluminum numerus pro face habendus est, quæ verborum sequentium, si quid insit obscuritatis, explorari sensus tutò valeat. Priore in sermone verba sequuntur: *Quatuor Scripta super Sententias. Quatuor libros contra Gentiles*; sed in altero: *Quatuor scripta super Sententias. Quatuor in Summâ. Contra Gentiles*; cum puncto, primâ sine dubio manu apposito. Collige plura. 1. Memoriam lapsu Oudinum testari, se legisse in codice: *Quatuor libros in Summâ, contra Gentiles*. 2. Ex utraque codicis utriusque lectione tertiam conlâsse Launoium; scilicet, *Quatuor libros in Summâ contra Gentiles*. 3. Primo in sermone desiderari, *In Summâ*; in altero ejusdem sermonis exemplo Ms., *in Libros*. 4. Factâ porro utriusque Ms. exempli collatione, maximèque numero *sexdecim*, non librorum, sed voluminum inspecto, ita verè scripsisse Rogerium, ut S. Thomas ediderit quatuor scripta (seu volumina) *super Sententias*; itemque quatuor scripta (seu volumina) *in Summâ*; ac rursus volumen unum *contra Gentiles*; quibus demùm si addas novem alia quæstionum *Theologicarum* volumina, sexdecim illa volumina prodent, quæ ante omnia numeraverat Regerius.

2. Nondùm verò pro veritate satis, quam vindicamus. Bonis utique avibus, eodem in codice sermonem alium natæ est Echardus, ab ipso Rogerio habitum in Parisiensium Fratrum Prædicatorum Templo sub nuncupatione S. Jacobi, in primo divi Thomæ post sacram apotheosim festo, anno 1323, stylo veteri, seu 1324, stylo novo, die 7 martii, coram doctorum Parisiensium cœtu, thema est: *Ecce plusquam Salomon hic, etc.* Mirum est Launoii, qui ipsissimum vanu suâ versavit codicem, oculos fugisse alterum istum sermonem; aut ab ipso insuper habitum, neglectumque. Texitur in eodem brevis operum S. Thomæ elenchus, his verbis: « In *Theologâ*, quatuor scripta *super Sententias*; post tres *Summas*; quarum *Scientiam* (lege, *Secundam*), tractantem de *Virtutibus*, in duas dividit; ferè loquentes de omni materiâ subtilissimè, composuit; postea, de *Veritate et potentia Dei, de Malo, contra Gentiles, quodlibeta* etiam determinavit. » Quo splendidissimo in loco animadvertit, opus *contra Gentiles*, quod etiam *Summa* appellari solet, longè diversum representari ab illis tribus *Theologiæ Summis*, quarum illa, quæ de *Virtutibus* tractat, nempe *Secunda*, dividitur in duas. Cæcus est, qui non videat, agnoscat disertissimè recensitam inter germana Thomæ opera *Summam* *Theologicam*, ac tres operis præstantissimi partes, ac secundam partem demùm in duas distributam. Hinc voces illas in ejusdem sermonis textu, *quarum Scientiam*, librarii manu corruptas, emenda; ac lege: *Quarum Secundam* (*Summam, seu partem Summæ*) *tractantem de Virtutibus, etc.* An ergo Petrus Rogerius, postea Clemens VI elucubratam à divo Thomâ *Summam* *Theologicam* silentio præterierit? Imò amplissimis utroque in sermone verbis memorat eam, ac partes distinguit, itemque *secundam partem in duas distributam* notat. Quæ de re si quis in posterum ambigat, næ

se deridendum omnibus, et sibilandum dabit.

CAPUT V.—*Tertia Summæ Theologicæ pars ad xc usque quæstionem, veterum testimonio, et ipsius Thomæ fide, genuinus ostenditur ejusdem Aquinatis fatus. Petri de Alvâ et Astorgâ dubia, et objecta depelluntur.*

1. Egregium, quod hactenus adversus Launoium vindicavimus opus doctori Angelico, Petri de Alvâ et Astorgâ in tertiâ et postremâ parte effugere censuram non potuit. Hanc ille suppletam cum legeret, completamque post obitum Aquinatis, confidentius pronuntiare ausus est; illi « tertiæ parti non debere absolutam fidem præstari; imò, cum ignoremus (ut inquit) ubi fuerit illud complementum, an in principio, fine, medio, totam tertiam partem suspensam esse. » Hæc ille, et similia in suo *Sole Veritatis*, suoque in *Nodo et Funiculis*, ac in libello, quem inscripsit: *Certum quid certissimè falsitatis*.

Quantùm à vero deviaverit Alva, quàm gravi mentis vertigine se in hoc negotio verti et circumagi sivarit, luce meridianâ clariùs patefaciunt synchroni probatissimi scriptores. Partem hanc *Summæ Theologicæ* tertiam ab sancto Thomâ Aquinate elucubratam scribunt; tempus definiunt, quo eidem componendâ operam impendit; argumenta quæstionum, quæ in eadem pertractantur, satis indicant; ipsamque demùm quæstionem memorant. Quam postremam reliquit mortali fato sublatam. Primus adest Ptolomæus Lucensis, cujus verba sunt lib. 23 *Histor. eccl.*, capite 11: « Hic doctor tempore hujus pontificis (Gregorii X) scripsit « ultimam partem *Summæ*, quæ *Sacramentalis* dicitur, quia « de Sacramentis ibidem agit, et de Incarnatione Verbi, « in quâ articuli fidei continentur secundùm ipsius humanitatem; sed non complevit morte præveniente. » Tertiam, seu postremam partem disertè memoratam habes; imperfectam quidem, incompletamque *morte præveniente* relictam; sed quæ tamen quæstiones complecteretur de *Incarnatione Verbi*, deque *Sacramentis*; adeoque vulgò *Sacramentalem* appellatam; eandemque demùm ab Aquinate confectam *tempore pontificis Gregorii X*, quem, cum absens foret, electum anno 1271, die 1 septembris, coronatumque anno insequente 1272, die 27 martii, nescit nemo.

Par est Nicolai Triveti, et Bernardi Guidonis testimonium. In Chronico apud Dacherium inquit ille: « Item *Summam Theologicam*, quam in tres partes divisit, et secundam in duas partes: morte autem præventus, tertiam totius et ultimam non complevit. » Apud Echardum, et Oudinum hæc habet alter: « *Summam prædictam* in tres partes distinctit; videlicet in *Naturalem, Moralem, et Sacramentalem*. Tertia autem pars *Summæ* est quartum volumen ejusdem, quæ ideo *Sacramentalis* vocatur, quia in eâ agit de Sacramentis Christi et Ecclesiæ, et de toto mysterio Incarnationis Filii Dei; et intitulatur ultima pars *Summæ*, quia finis est aliarum, et ultima facta fuit; in quâ scribendi, et vitæ suæ finem fecit, et morte præventus incompletam reliquit. » Mens fuerat Angelici præceptoris *Theologiæ* *Summam* elucubrare, in tres partes tributam; partemque secundam distinctit in duas. Tertiæ parti conscribendæ applicuerit manum? Testes adsunt, qui perhibent eam ab Aquinate confectam incompletamque relictam; dubiumque nullum ut supersit, *Tertiam et ultimam Summam partem* vocant, ac insuper *quartum volumen ejusdem*. Quænam verò ab ipso argumenta pertractata fuerint? Satis verò faciunt laudati testes, iniquentes, in eadem tertiâ parte agi de *toto mysterio Incarnationis Filii Dei*, et agi de *Sacramentis Christi et Ecclesiæ*. Manum ultimam operi suo non imposuit Thomas morte præventus; unde anno 1274 emortuali adhuc in eo elucubrando insudabat.

Sed hanc denique tertiam partem eò usque ab Angelico doctore deductam fuisse, prout in codicibus Mss. omnibus, omnibusque editis exemplis prostat ipsa, luculentissimo docet testimonio magnificus dominus Bartholomæus de Capuâ, logotheta et protonotarius regni Siciliæ, in processu canonizationis *testis citatus et juratus*, anno 1319, dieque 8 Augusti. Hæc ab ipso relata leguntur, num. 79, apud Bollandi continuatores ad diem 7 martii; item dixit idem testis, quòd cum dictus « Frater Thomas celebraret missam in dictâ capellâ S. Nicolai Neapoli, fuit mirâ mutatione commotus; et post ipsam missam non scripsit, neque *ut clavaret aliquid*, imò suspendit organa scriptionis in *tertiâ parte Summæ, in tractatu de Penitentia*. » An luculentiora optari possint? Non ambigat ergo nisi caput infirmum, elucubri ceptam ab Aquinate tertiam partem, perductam etiam opus ad tractatum de Penitentia, ipsamque incompletam ad eodem relictam præveniente morte. Incipit in editis, et Mss. exemplis prædictus tractatus de Penitentia à quæstione 84, ac desinit in quæstione 90, minimè absolutus completusque.

Fidem logothetæ hæc referentis fides auget Joannis de Judice, et Reginaldi Privernatis, fideissimi sancti Thomæ socii. Ex loco namque citato in processu canonizationis con-

stat Logothetam rem hanc accepisse à F. Joanne de Judice Anagninæ, paulò antequàm dominus papa Bonifacius VIII caperetur intempestâ nocte diei sabbati ante 8 idus septembris, anno 1303, fratremque Joannem rem eandem didicisse à fratre Raynaldo Privernate, dùm extremo circa annum 1300 morbo laboraret; coram demùm palamque id à Logothetâ vulgatum « Fratri Guillelmo de Tocco, et pluribus aliis prædicatoribus, et postea fel. rec. domino Benedicto papæ in Urbe moranti, » qui Bonifacio VIII successit anno 1303, die 22 octobris. Neque firmissimè adduci neque optari testimonium potest, quod motum à Petro de Alvâ dubium dirimat, ac dissipet.

Quamquàm demùm et ipse Thomas postremæ sui operis parti testimonium perhibet tanquam genuino fœtui, quem mente concepit, propriâque manu conscripsit. Frequentiùs enim in hæc tertiâ parte ad nonagesimam usque quæstionem occurrunt indices, quibus ad ea se remittit, quæ primâ parte, et primâ Secundæ, et secundâ Secundæ pertractaverat, his verbis ac similibus, ut in prima parte, vel in secunda parte habitum est, dictum est, etc. Adde, commentarios in quatuor Sententiarum libros neminem hactenùs in dubium vocasse, num germani sint Aquinatis fœtus; eosdemque in hæc tertiâ Summæ parte ita allegari, ut unus idemque utriusque operis appareat auctor, ipse nempe Thomas. Hæc verba legimus 3 part., quæst. 9, art. 4: *Et ideo quamvis aliter alibi scripserim, dicendum est in Christo fuisse scientiam acquisitam*, etc., quibus sententiam revocat, quam in 3, dist. 14, quæst. 1, art. 3, qu. 5, ad 3, tradiderat.... *lumen intellectûs agentis*, inquit, *in Christo non fuit aliqua species, de novo recepta in intellectu possibili ejus*; quo posito inferebat, scientiam acquisitam locum in Christo non habere. Similis revocatio sententiæ prostat in ejusdem tertiæ partis quæstione 70, et articulo 4, ubi sic ait: « Alii dixerunt quòd in circumcisione conferebatur gratia; sed quæ non sufficiebat reprimere concupiscentiam fœmitis, nec ad implendum mandata legis; quod etiam aliquando mihi visum est. Sed diligenter consideranti apparet, hoc non esse verum, quia minima gratia potest resistere cui libet concupiscentiæ. » Se nempe ad eam opinionem refert, quam in 4, dist. 1, quæst. 2, art. 4, qu. 3, amplexus fuerat, docueratque his verbis: *Ad quod (totaliter concupiscentiam reprimendam, et meritòrè agendum) gratiâ in circumcisione data sufficere non valebat.*

2. Hæc ignorasse omnia Petrum de Alva oportet, cum Tertiâ Summæ Theologicæ Partem in suspicionem vocare ausus est. Quis enim sanæ mentis fuerit, qui testimonia tam luculenta, et argumenta tam solida noverit, simulque dubitationem moveat, num eadem tertiâ pars ab Aquinate prodierit auctore? An graves aliæ præstò illi fuerint hæsitandi rationes? Suppletam, inquit, completamque partem illam fuisse post obitum Thomæ, inficiatur nemo; cum vero ignoremus, ubi fuerit illud complementum, an in principio, fine, aut medio, totam tertiâ partem suspectam esse. Accedit (pergit ille opposita proferre argumenta) partem eandem laudari nusquam ab Alberto de Brixia, à Nicolao Eymerico, à Girando Renerio, ab Ægidio Romano in Correctorio Corruptorii. Et machinas omnes à Petro de Alvâ adhibitas. Quænam illis vires insint, experiamur.

Suppleta, inquit, completaque fuit tertiâ Summæ pars post obitum Thomæ. Ita est. Prostat verò, quòd alii consecrunt. Supplementum in codicibus Mss. ac editis exemplis. Prima, quæ dicitur quæstio, agit de partibus penitentia in speciali, et primo de contritione, in tres articulos divisa. Locum scilicet sibi vindicat post quæstionem 90 ad quam usque calamus Thomæ pervenit; quæ de partibus penitentia in generali pertractat, in quatuor articulos divisa. Integrum verò hoc Supplementum ex quarto S. doctoris in Sententiâ Commentario decerptum est. Hinc palam fit, ex eodem supplemento ingeri nullam suspicionem posse contra tertiâ Aquinatis partem; imò solidissimum argumentum promi, quo Nonaginta priores quæstiones ab ipso Aquinate scriptas, confectasque fuisse mirificè confirmatur.

Mirum est, silentium opponi Alberti de Brixia, Nicolai Eymerici, Girandi Renerii, Ægidii Romani Vitâ migravit Albertus anno 1314. Ad annum usque 1399 pervenit Eymericus. Ante annum 1390 florebat Renerius. Hanc illustrat Echardus chronographiam, quam Petrus de Alvâ turbaverat; ac plura castigat, et corrigit alia, quæ minùs peritè dixerat ille. Sileant verò laudati Scriptores. Quid inde? Dissertissime namque eloquuntur synchroni, et suppare testes, Ptolomæus Lucensis, Nicolaus Trivetus, Bernardus Guidonis, Bartholomæus Logotheta, et his omnibus antiquior Regionalis de Priverno, fideissimus ac individuus Thomæ Aquinatis socius. Quid ipsi verò testentur, jam recensuimus; confectam à Thomâ tertiâ partem; quæstiones in eâ pertractari de toto mysterio Incarnationis Filii Dei, et de Sacramentis Christi et Ecclesiæ; ipsamque denique Thomam, dùm tractatum de Penitentia scriberet, vitâ mortali migrasse inter Cœlestes

collocatum. Pudeat, Alvam, levissimum scriptorum, quos laudat, opposuisse silentium.

At minimè silet Albertus de Brixia. Is vel Parisiis, vel in Italiâ auditor fuit S. Thomæ. Opus elucubravit, cui titulus: *De officio Sacerdotis, sive Summa casuum conscientia*. Manuscriptum servant bibliothecæ. Prologum in auctoris elogio profert Echardus, ipsumque ante vulgaverat Alva in Sole Veritatis. Ea sunt inter alia animadversione dignissima verba: « Ideo ego frater Albertus de Brixia de ordine Fratrum Prædicatorum..., hunc librum compilavi ex verbis et quæstionibus, et tractatibus fratris Thomæ de Aquino de ordine prædicto Fratrum Prædicatorum. » Codicem diligentius expendit Echardus; testaturque in recensione Supplementi ad 3 partem, compendio breviori collectâ ab Alberto Brixiano fuisse, quæ omnia lato calamo disserit in tertiâ parte Thomas de Incarnatione Verbi, deque Sacramentis Ecclesiæ. Si verbis ergo tertiâ partem non laudârît Albertus Brixianus; facto certè, quod omnia verba superat, de eadem tertiâ parte genuino Thomæ fœtu testimonium perhibet.

Abjudicandum ab Ægidio de Columnâ opus, quod Venetiis anno 1516 typis Octaviani Scoti prodit sub titulo: *Correctorium Corruptorii fratris Thomæ*, censent viri peritissimi; quâ de re in aliâ dissertatione. Quid interest verò, Ægidium, sive alium operis illius auctorem Tertiâ Summæ Theologicæ partem non laudasse? Guillelmum de la Mare insequitur auctor, qui Thomæ theses nonnullas veluti damnatas traducebat, scilicet novem et quadraginta ex prima parte desumptas, duodecim ex prima Secundæ, et ex secunda Secundæ sexdecim. Cur ergo aut tertiâ partem laudasset, aut tradita theologia dogmata vindicasset, quæ intacta reliquit imprudens Lammarensis censura?

Silentium denique Girandi Renerii, qui ante annum 1390 florebat, et Nicolai Eymerici, qui ad annum 1399 vitam protraxit, quis non videat frustra ac irritò conatu opponi? Diligentius eorum lustrare opera non vacat, ut certiores reddamur, num tertiâ partem aliquandò partem laudaverint, an eam præterierint? Nonne satis fuerint anterioris ævi testes luculentissimi, quos allegavimus? Sed accipe sequioris ætatis testimonia, quæ postulas. Joannem Bromiardum profero, qui anno 1390 florebat. In suâ Prædicantium Summâ non pauca is decerpit ex Tertiâ S. Thomæ parte; citatque quæstionem 27, quam ab eodem Aquinate scriptam, superis tamen invitis, dubitat Petrus de Alvâ. Acta etiam profero, quæ anno 1387 de insequentibus habita fuerunt Parisiis contra Joannem de Montesono. Prostant ea tomo 1 Judiciorum de novis erroribus, quæ collegit Carolus Duplessis d'Argente; in quibus frequens Tertiâ Summæ partis, et quæstionis 27 mentio. Vereor, ne si plura addiderim, et lectorum patientiâ abuter et tempore.

CAPUT VI.—*Supplementi ad Tertiâ Partem auctor non videtur esse Albertus de Brixia, neque Petrus de Alvernia. Henrico de Gorcomio probabilius adjudicatur opus, ex commentario in quartum Sententiarum librum confectum.*

1. Satius erit ultra procedere, ac investigare, quisnam ille fuerit, qui memoratum Supplementum Tertiæ Partis compilaverit, totum ac integrum ex Commentario in librum quartum Sententiarum decerptum. Laudato Alberto de Brixia opus istud à Vincentio Bandello tribui, refert Petrus de Alvâ in Sole Veritatis. Tractatum Bandelli, quem citat, de Veritate Conceptionis gloriosæ Virginis Mariæ, præ manibus non habeo, ut ipsum diligentius expendam, deque mente auctoris certiora documenta teneam. Æquivocatione fortassè vel Bandellis, vel Alva laborat. Quod enim opus de Sacerdotis officio elucubravit Albertus compilatum fatetur ipse in Prologo ex verbis, et quæstionibus, et tractatibus fratris Thomæ de Aquino. Compendio scilicet collecta eo in opere prostant, quæ de Incarnatione Verbi, deque Sacramentis ecclesiasticis fusè pertractantur in tertiâ parte, quæve cœtera desiderantur, ex quarto in Sententiarum libros Commentario, pluribus quidem resecatis, totidem tamen omnia verbis, decerpta sunt. Hinc ansa data, ut Alberto quoddam attribueretur Supplementum Tertiæ Partis; quod aliud ab illo est, de quo agimus.

2. Hunc laborem adscribi Petro de Alverniâ in quodam Ms. codice Lovaniensis S. Martini monasterii, prodit laudatus Alva. Codicis inscriptio est: « Incipit complementum, quod Petrus de Alverniâ, doctoris sancti sequens vestigia, ex Quarto Scripto ejusdem super Sententias consummavit. » Et in calce hæc habentur: « Explicit tertiâ pars Summæ S. Thomæ de Aquino, quam ipse morte præventus incompletam reliquit, Deo aliqua melius de eo disponente; quam Petrus de Alverniâ, doctoris sancti sequens vestigia, ex Quarto Scripto ejusdem super Sententias consummavit. » Virum eximium ordinis Prædicatorum frequentius accensent Nostrates, ac etiam Casimirus Oudinus ad annum 1280, et Dionysius Sammarthanus, tomo 2 Gallia christiana; in episcopis Claromontensibus, num. 69. Adducunt postremi duo laudati Scriptores, ejusdem Ecclesiæ Claromontensis

cathedram ipsum tenuisse; quod ante traditum legimus à Ptolomæo Lucensi in Hist. Eccl. lib. 23, capite 11. Hanc ejus dignitatem pro dubiâ Echarodus habet; Dominicanam verò professionem nihil hæsitans pernegat; ipsumque collegio Canonicorum Ecclesiæ Parisiensis, ac sociis Domûs Sorbonicæ restituit. Thomæ Aquinatis, ejusque doctrinæ addictissimus fuit; ejusdem Commentarios *Politicorum, de Cælo et Mundo, deque Generatione*, imperfectos relictos, proprio Marte supplavit, complevitque. Hæc fortassè ratione ductus notarius quispiam Petro de Alverniâ adscripserit Supplementum tertiæ partis, minimè proprio alicujus Marte confectum, sed ex *Quarto Scripto Aquinatis super Sententias*, totidem questionibus, et articulis, et verbis compilatum.

3. Tertius adest Henricus de Gorichen, seu de Gorcomio, à loco natali in Bataviâ nuncupatus. Codices duos Petrus de Alvâ à se visos testatur Colonia apud Regulares Cruciferos, quorum primus hunc præferebat titulum: « Sequuntur questiones ex Quarto Scripto S. Thomæ de Aquino ord. Præd. S. T. D. extimâ, per Ven. Mag. Henricum de Gorichen doctorem theologum, pro completionem materiæ in tertiâ, parte supra dicti S. doctoris declarandæ, ut in principio patuit, compilatæ. In altero codice ad calcem sic idem Alva legebat: Explicit pars Summæ S. Thomæ de Aquino ord. Præd. quam ut intendebat, non complevit morte præventus; cujus suppletionem ex scripto ejusdem Doctoris magister Henricus de Gorichen bonæ memoriæ compilavit. » Mirum est hæc Alvam in codicibus Mss. legisse; proprio rursùm addicere potuisse experimento in primâ Supplementi questione de *partibus penitentiæ in speciali*; et primò de *contritione* agi; ac nihilominus veluti se ignarum prodere, ubi fuerit illud complementum tertiæ partis, an in principio, an in medio; ipsamque totam tertiam partem in suspicionem vocasse! Doctorem Theologum Coloniensem anno 1420 renuntiatum ejusdem Universitatis vicecancellarium fuisse Gorcomium, Gymnasii Bursemonti collegam, inquit Alva, annuit Echarodus.

Num ergo ipse revera fuerit Supplementi compilator? Id jam dixerat ante Alvam in sua Bibliothecâ Belgicâ anno 1643 typis editâ Valerius Andreas. Id ab ipso exceptum verisimile est ex *Indice codicum Mss. in bibliothecis Belgii, vicinarumque provinciarum anno 1500 adhuc exstantium*, quem Joannes Bunderius ordinis Prædicatorum concinnavit. Id antea fortassè tradiderat Guillelmus cornificus ejusdem ordinis Prædicatorum, anno 1525 denatus, qui prædicatorum codicum titulos collegit, à Bunderio postea in ordinem redactos. Adde, manuscriptos codices nullos, teste Echarodo, indicari posse, laudatum Supplementum præstantes, qui seculo 13 et 14 exarati fuerint; unde neque Alberto Brixiensi, neque Petro de Alverniâ collectio illa adjudicari posse videtur. Aque superiores duo codices, ac tertius in Parisiensi Navarræ Bibliothecâ servatus, ad insequens seculum quintum decimum spectant, quo etiam florebat Henricus de Gorichen. Hujus ergo auctoris fuerit opus. Quod cum nihil aliud esse constet, quam *Commentarii in quartum Sententiarum librum* partem, totidem transcriptam verbis; ulla certè ratio non erat, ob quam Nostrates, veluti Gorcomii gloriæ invententes, opus istud sibi vindicarent. Ita nihilominus (an seriò, an joco) suspicabatur Petrus de Alvâ.

CAPUT VII. — *Scriptores nonnulli referuntur, qui Summam Theologiæ à Thomâ juniore, et Commentarios in Sententias ab eodem seniore confectos, arbitrati sunt. Opposita chronographia vindicatur.*

1. Tempus jam innotescit, quo præstantissimum opus elucubravit verus auctor S. Thomas, extremis videlicet vitæ ejus annis. Certam chronographiam, inepto consilio ducti, nonnulli vexare ausi sunt. Refert eos auctor Elucidarii Deiparæ in Defensione Cantabricâ, qui laudatam *Theologiæ Summam* opinati sunt à juniore Thomâ confectam; et eodemque jam ætate profecto Commentarios in quatuor *Sententiarum* libros elucubratos. Tam abszonè adhæsit etiam opinionati Paulus Scherlogus in Anteloquio 11, in Canticum canticorum. Sic ait sect. 11, num. 14: « In nuperâ editione Operum Bellovacensis, quæ studio theologorum Vedastini Collegii Duacensis S. Benedicti prodit, itum est in examine Elogii Bellarmini in eam sententiam, quæ à juvene beato Aquinate compositam esse *Summam* autumat. Cujus opinionis aliquod esse valeat fulcimentum; quod beatus doctor, quam in 3 p., qu. 27, art. 2, sustinuit cogitationem de læsâ Dei Genitrice à peccato originali, maturiori judicio senior retractavit in 1 Sent., dist. 4, qu. 1, art. 3, ad 3: *Et talis, inquit, fuit puritas beatæ Virginis, quæ peccato originali et actuali immunis fuit.* » Hinc num. 15 demum: « Certius esset *Vincetium* à B. Thomâ mutuatum esse, quando in *Supriorum exordio Summam confecerit.* » Vedastini illi monachi in Prologo, quem Duacensæ speculi Vincentiani editioni anno 1624 accuratè præfixerunt, Vincentium Bellovacensem ad annum 1274

pervenire potuisse putant, imò et Aquinati fuisse superstitem; quâ positâ chronographiâ, facillimè impacti sancto doctori plagii, de quo in aliâ mihi agendum dissertatione, maculam abslergi posse edisserunt. Hanc Vedastinorum monachorum opinionem validissimis argumentis refellit Echarodus, qui in ejusdem Bellovacensis elogio, tum obitum ejus ante annum 1263 non accidisse probat, tum ipsum clarissimum virum insequente anno 1264 vitâ demum mortali migrasse. At ex anno Vincentii Bellovacensis emortuali, sive quem constituit Echarodus, sive quem monachi Vedastini definierunt, colligas nunquam Theologiæ Summam à juniore Thomâ confectam esse. Commentum istud est, quod auctor Elucidarii et Paulus Scherlogus excogitarunt.

2. Otiosorum hominum systema convellunt synchroni scriptores. Ptolomæus Lucensis rem diligentissimè confecit omnem. Hæc habet lib. 22 Hist. Eccl., capite 39: « Hujus (Clementis IV, summi pontificis) tempore (a die 5 mensis februarii anni 1265, quod ad Summum sacerdotium evectus est), dictus doctor scripsit *Summam*, quam in tres partes divisit. Istius ergo *Summæ tres partes* quasi scriptæ tempore istius pontificis, et sequentis vacationis. » Diem clausit extremum Clemens anno 1268, die 29 novembris; vacavitque Romana Sedes ad annum usque 1271, diemque 1 septembris, quo Gregorius X, ubi absens foret, electus fuit, anno insequente 1272, die 27 martii, diademate sacro redimitus. Hinc septem annos habes; quo temporis spatio, *Summæ* suæ Theologiæ *tres partes quasi scripsit*, ipsius nempe operis partem majorem, Thomas Aquinas. Pergit namque Ptolomæus libro 13, capite 11, sic adnotare. « Tempore hujus pontificis (Gregorii X) scripsit *ultimam partem Summæ* quæ *Sacramentis* vocatur; quia de *Sacramentis* ibidem agitur, et de *Incarnatione Verbi*, in quâ articuli fidei continentur secundum ipsius humanitatem; sed non complevit, morte præventus » (anno 1274, die 7 martii). Tempus innotescit, scilicet postremum vitæ decennium, quo Thomas Theologiæ edendæ *Summæ* consilium cepit, ipsumque elucubravit opus. Dum versaretur in Italiâ, post annum 1265, manum admovit operi; in illud Parisiis incumberebat, dum iterum anno 1269 regendam suscepit Saniacobæam scholam; ipsumque ut ad complimentum redigeret, in Italiam anno 1271 redux, insudabat; at morte prævento ultimam non licuit manum eidem imponere. Ita verò ad id opus conficiendum mentem operamque confererebat, ut simul et scholas regeret, ubi diversabatur, et ab aliis edendis lucubrationibus non cessaret, quas partim recensimus, ac porro notabimus alias.

Hanc eandem temporis epocham indicant, confirmantque cæteri operum Thomæ vetusti nomenclatores, qui disertè adnotant: *Tertiam Summam partem* fuisse incompletam ab eodem morte prævento relictam. Trivetius ait: *Morte autem præventus, tertiam totius (operis) et ultimam (partem) non complevit.* Bernardus Guidonis: *In qua (tertiâ parte) scribendi et vitæ suæ finem fecit; et morte præventus incompletam reliquit.* His vetustior, Reginaldus de Priverno, intimus Thomæ socius, insigne demum testimonium perhibet, à Bartholomæo de Capuâ allegatus in processu canonizationis apud Bollandi continuatores, num. 79, testaturque: *Suspendisse Aquinatem organa scriptiois in tertiâ parte Summæ, in tractatu de Penitentia.* A questione 84 initium sumit hic de *Penitentia* tractatus; idemque mancus incompletusque desinit in notandissima questione. Quæ cum certissima et explorata haberi debeant, quis non miretur dici ab auctore Elucidarii potuisse, *Juvenem Thomam elucubrâsse Theologicam Summam*, protractumque et senem, Commentarios edidisse in *quatuor Sententiarum libros*? Maxima subit etiam miratio, eam Sherlogo insedis opinionem de nonnullis doctrinæ capitibus, quæ Thomas tradiderit in *Summa*, ac revocaverit in *Commentario*! Gerræ sunt, ac nugæ, et somnia vanissima.

CAPUT VIII. — *De Græca versione ejusdem Summæ Theologiæ. Quis fuerit auctor, inquiritur. Versio armenica, atque vulgares.*

1. Præstantissimi operis totius versionem Græcam præstant codices Miss, plures, qui asservantur in bibliothecis. Vaticanos numerat Jacobus Echarodus, Regios Parisienses, Coislinianos, Vindobonenses, Anglos, Venetos sancti Marci. Diligentissima ejusdem scriptoris recensio operam nostram prævertit omnem, ac inhibet. Unam ille ex Thomæ *Primam Secundam Græcè* versam inter codices Mss. cardinalis Bessarionis memorat: *partem etiam primam recensitam lego in Græcâ divi Marci bibliotheca codicum Mss., quæ anno 1740 typis prodit Venetiis, hoc modo: « Co-dex 146 in-fol. chartaceus. S. Thomæ, Aquinatis Summæ Theologiæ prima pars, Græcè versa.* Adjuvitur nota: *Ἐκλήρωθη τῇ ἐπτακλιεστῇ τοῦ Ἀπριλίου τῆς πρώτης τοῦ κατὰ τὸ ἑξακλιεστόν ὀκτακλιεστόν ἑβδομηκονοστοῦ πρώτου ἔτος: Completus est die decima quarta (decimâ septimâ) Aprilis Ind. prima anno 6871 (Christi 1363) Codex 147, in-fol. chartaceus.... Primæ secundæ partis*

• *Summæ Theologicæ*. Codex 148, in-4, chartaceus..., *Prima pars Summæ Theologicæ. Epitome Primæ Secundæ partis Summæ Theologicæ.*

Ex Cæsareo-Vindobonensi codice 204, chartaceo, apud Lambecium libro, refert idem Echardus: *Thomæ de Aquino Quæstiones de Divina Incarnatione*; quæ sunt, inquit, vel priores quæstiones *tertius partis Summæ S. Thomæ*, vel quæstio inter Disputatas « de Unione Verbi Incarnati. Sed apud Nesselium cod. 243, num. 4, et cod. 245, num. 4, sic titulus effertur: Ex sancti Thomæ Aquinatis libris quatuor de Veritate catholicæ fidei contra Gentiles, et ex eisdem Summæ Theologicæ, capita Miscellanea quadraginta quinque. Primi Capituli initium affert Nesselius, quod sumptum constat ex capite quadragesimo libri quarti contra Gentiles. Vide quæ adnotavimus in dissertatione iis libris præmissâ.

In codice regio Parisiensi 2422, qui *Secundam Secundam* continet, hæc latine ab Echardo versa legi; idem testatur vir doctissimus: « Utinam, ô Thoma, non in Occidente, sed in Oriente natus fuisses, ut esses orthodoxus, ac de Spiritûs sancti processione sic rectè sentire, ut de aliis præclare disseris. » Itemque. « Sapiens est iste (Thomas), excepto quòd est Latinus; et Barlaamita, nisi potius Barlaam Thomista fuerit, et Latinus; cætera admirandus » (ipse nempe Thomas). Barlaamus monachus Calaber Græcus, pro versatili ingenio Latinis et Græcis infensus, anno 1240 florebat. Duas prædictas adnotationes ad ipsum Summæ Thomisticæ interpretem pertinere, verisimillimum putat Echardus; unde colligit, Græcam *Summæ Theologicæ* versionem Demetrio Cydonio non adscribendam, qui Latinorum dogma de Spiritûs sancti ex Patre Filioque processione constanter tenuit.

2. Maximo Planudi, quem constat dogmatis ejusdem hostem acerrimum fuisse, Græcam istam versionem tribuendam censet. Conjecturam confirmat fide codicis Ms. versionem prædictam continentis, in quo eadem translatio *Maximo Planudi* tribuitur. Codex est, inquit, *bibliothecæ Barocyanæ* (Barocianæ), quæ olim Venetiis erat, postea in Angliam translata. Indicem codicum reliquit Thomassinus; quos ipse adnotat, *Jacobi Harocii Patricii Veneti non minori diligentia quàm sumptu conquestus: et Thomæ Comitissæ Arundeliani ære in Britanniam translato* Codicem de quo agimus, his verbis recenset pag. 81: *D. Thomæ Summæ Theologicæ in Græcum translata à Maximo Planude in Bomb. fol. 412.* Planudes florebat anno 1327, et adhuc anno 1353, lucis usurâ fruebatur, Guillelmo Cave, et Joan. Alberto Fabricio adnotantibus. Hinc animadvertit in augmentum conjecturæ, Planudis ætati proximum esse codicem, quem servat Veneta S. Marci bibliotheca, anno 1363 completum;

eidemque homini Græco maximè convenire diceretur, quo Thomas Barlaamita vocatur.

3. Armenicam integræ *Summæ Theologicæ* versionem debemus D. Michitar Sebasteno, abbati monachorum è Congregatione S. Antonii. Hanc ipse Michitar, vir catholicæ fide, moribus antiquis ac litterarum peritiâ conspicuus, anno 1712 instituit Methone in Peloponneso. In Peloponnesiacâ clade à Turcis inlatâ, Venetiis anno 1716 confugerunt monachi; receptique sunt in æstuaris prope Urbem in insulâ sancti Lazari, anno 1717. Congregationem suam ad obitum usque, id est anno 1749, ipse Michitar prudentissimè rexit primus abbas. In laborioso conficiendo operesibi socium adscivit Joannem ejusdem congregationis monachum. Confectæ versionis plura, quæ vidi asservantur volumina Mss. in-4.

Eandem *Summam* carminibus Armenicis expressit, sex in partes tributam, D. Caciatur Arzerumensis, doctor theologus, qui Venetæ Armenorum Ecclesiæ plures annos præfuit. Primus tomus et secundus primæ partis prodierunt Venetiis anno 1729, typis Antonii Bortoni; lucemque vidit tomus primus secundæ partis anno 1731. Cæteri desiderantur.

Mutilum laudat monachi S. Antonii servat Ms. codicem, qui antiquiorem, ut aiunt, præstat ejusdem *Summæ Theologicæ* versionem Armenicam. An fuerit Bartholomæi, cognomento Parvi ex ordine nostro, Armenorum apostoli? Viri sanctissimi, ad Armenorum reconciliationem à Joanne XXII, anno circiter 1320 cissi, vitæque mortali anno 1333 functi in monasterio de Chorna, elogium consule apud Echardum. Armenicam *Summæ contra Gentiles*, et *Summæ Theologicæ tertius partis* versionem eidem attribuit Ambrosius de Altamura in bibliothecæ Dominicanæ Centuriâ 11, ad annum 1333. Hæc sibi si constent, novis accedit pro *Summâ Theologicâ*, genuino Aquinatis fœtu, adversus imperitam Launoi censuram fide omni dignissimus testis.

Vulgares etiam apud Europæos linguæ ad idem opus exprimentum adhibita fuerunt ab interpretibus auctori sanctissimo addictis. Manuscriptam Hispanam *primæ Partis* versionem ex Antonio Augustino, et ex Tamaio refert Echardus Tomo 2 Scriptorum ord. Prædic., pag. 339, inter anonymos seculi sextidecimi. Gallicas aliquot, sive integras versiones totius operis, sive epitomes, earumque auctores, aut editores recenset Antonius Touron in Aquinatis vitâ, lib. 6 capite 9. Mirum verò laborem hujusmodi ab Italorum nemine, quem sciam, susceptum fuisse. Translationem Sincensem loco citato Touronius memorat, quæ confecta à P. Regio Siculo dicitur in Catalogo Patrum Societatis Jesu, qui post obitum S. Francisci Xaverii in imperio Sinarum fidem propagaverunt, Parisiis edito, 1686, in-8.

BERNARDI MARIE DE RUBEIS DISSERTATIO,

DE PRÆCIPUIS SUMMÆ THEOLOGICÆ EDITIONIBUS, CUM MENDORUM CORRECTIONE; DEQUE GENUINO EJUSDEM TEXTU, NUNQUAM ET NUSTIAM DEPRAVATO.

CAPUT PRIMUM. — *Typographiæ menda, aliæque id genus indicantur, quæ in vetustas ac Romanam anni 1570 editiones irreperunt. In ea mendis expurganda Francisci Garciz stultum; ejusdemque vitia nonnulla. Dominici Nicolini typographi Veneti oseitantia; diligentia vera Cosmæ Moreles.*

1. Haud operæ dispendium ullum, sed pretium utique fuerit. *Theologicæ* à sancto Thomâ Aquinate elucubrata *Summæ* præcipuas editiones, quæ prodierunt, recensere, menda etiam indicare, quæ sive prelo errante, sive librariorum oseitantiâ, in operis præstantissimi textum irreperunt; atque demum frequentius adhibitas à viris peritissimis palam facere castigations; quin inde opponi quidpiam jure queat, quod inveciæ interpolationis corruptionisque suspicionem ullam ingerat. Nonnullis ergo vanos homines, qui corruptam vitiatamque divi Thomæ *Summam*, quam recentiores præsertim exhibent editiones, ut palam clamant, aut clam musitant, cobibendos aggreditur hæc nostra dissertatio.

Ab artis typographicæ incunabulis plurimæ, ac fermè innumeræ prodierunt operis præclarissimi editiones; quarum aliæ per partes, integrum illud simulque totum præstant aliæ. Præcipuas recenset diligentissimus Jacobus Echardus,

nominiibus tyothetarum, locisque et annis editionum, ac voluminum formis adnotatis; doctisque viris commemoratis, qui easdem labore multo, summoque studio accurârunt. Post vetustas quamplures, sive nitidas, siue gothicis (ut aiunt) characteribus vulgatas, Romana prodit anno 1570, tum *Summæ Theologicæ*, tum omnium et singulorum Angelici doctoris operum editio in-folio, tomis 17 comprehensa, jussu Pii V, pontificis maximi; operam suam conferentibus, ut expurgata undique, prorsusque splendida redderetur, Vincentio Justiniano, et Thomâ Manriques, eximii Prædicatorum ordinis alumnis.

Votis, curisque adhibitis haud benè cessit, cum eadem sceateat non paucis mendis Romana editio; parioresque fermè sint, quæ jam antea prodierant. Menda nempe intelligo, quæ vel incuriam tyothetarum, vel eorum qui manuscrip-tos codices transcribebant, oseitantiâ aut imperitiâ, causam habent. Rem nonnullis patefacere exemplis liceat, Romanâ *Summæ Theologicæ* editione collatâ cum vetusto exemplari, quod præsto est, gothicis characteribus a Venetis impresso per Antonium de Strata de Cremonâ, anno « ab Incarnatione 1489, die 24 decembris. » Qu. 1, art. 5, in c., legitur in Romanâ: « Pracicarum verò scientiarum

« illa dignior est, quæ ad ulteriorem finem non ordinatur. » Sphalma videtur esse quæ caret Veneta, in quâ legitur: « Quæ ad ulteriorem finem non ordinatur. » Quæst. 3, art. 8, in c., sic habet illa in fine secundæ rationis: « Unde Deus « potest esse pars alienius compositi; » at verò, et catholico sensu Veneta: « Unde Deus non potest esse pars alienius « compositi. » In illâ quæst. 4, art. 1, arg. 1, sic habetur: « Non convenit esse factum, sed Deo; » in ista: « Sed Deo non « convenit esse factum, » genuinâ scilicet verborum structurâ retentâ. Quæst. 5, art. 5, ad 2, corruptam lectionem præstat Romana: « Sicut albedo non dicitur ens, quia ipsa « in aliquo sit; sed quia ipsa aliquid est secundum quid, ut « album; » at germana lectio occurrit in Venetâ: « Sicut « albedo non dicitur ens, quia ipsa aliquid sit; sed ens dicitur (tur), quia ipsâ aliquid est secundum quid, ut album. » In priore sententiæ membro, pronomen *ipsa* in recto accipiendum est, in obliquo et ablativo casu in posteriore. Quæst. 7, art. 4, in c., sic habet Romana: « Quia augmentum multitudinis consequitur divisionem multitudinis; » sphalmate rejecto, sic legitur in Venetâ: « Quia augmentum multitudinis consequitur divisionem magnitudinis. » Plurima passim occurrunt id genus errata; quorum plerisque, non omnibus, carent priores vetustæ editiones; inter quas memorare etiam liceat, quæ typis prodiit per *Magistrum Albertum de Stenda anno Domini M. CCCC. LXXIII, die V mensis octobris* Laudata Veneta superior editio reliquas *Theologicæ Summæ* partes gothicis, ut adnotavimus, characteribus præstat; non eodem tamen anno impressas, nec eodem typographo. Pars prima secundæ partis prodiit per *Joannem Rubeum Vercellensem, anno ab Incarnatione Domini 1497, die ultimo julii*. Liber secundus partis secundæ, ejusdem *Joannis Rubei Vercellensis curâ, 5 idus septembris 1496*. Tertia denique pars cum supplemento, per *Philippum Pinzium Mantuanum anno salutis Dominicæ 1493, die 12 septembris*.

2. Hanc Romanam editionem, ne fucum ipsa lectoribus faceret, ac in posterum *Summa Theologica* ut mendis expurgata prodiret, corrigendam aggressus est Franciscus Garcia natione Castellanus in Hispaniâ, professione Valentianus in provinciâ Aragoniæ ordinis Prædicatorum. Libellum *Tarraconæ apud Philippum Mey anno 1578* vulgavit, Antonio Augustino archiepiscopo Tarraconensis dicatum, cui titulus: « Emendatio eorum errorum quæ hinc inde, aut typographorum incuriâ in *Summâ Theologicâ* S. Thomæ hæcenus admissa reperiebantur. » Quid ipse præstiterit, quibusve subsidiis optatissimam perfecit emendationem, in Prologo narrat his verbis: « Selegimus ergo ex omnibus « exemplaribus illud, quod emendatius reputatur, et pro « lecto est; illud scilicet, quod modo Romæ (anno 1570), « fuit excusum; ut illo penitus repurgato, ad illius rectitudinem et normam alia possent repurgari omnia. In istâ « emendatione hanc rationem secuti sumus. Doctrinam traditam in divo Thomâ prius exacte intelligendam curabamus... Et sic ubi obscuritas, ut improprietas, adsonantia, quæ à vero et germano literæ sensu, et à S. doctoris præclaro ingenio abhorrere videretur, occurrebat; « statim exemplaria diversa consulebamus, præsertim quædam manuscrita, quæ in bibliothecâ Tarraconensis reperta « sunt, antiquissima quidem illa, et quæ de primis archetypis esse videbantur. In consultationem quoque adhibebantur interdum Tabula Bergami, Pantologia Rainerii, « aliorumque veterum libri, qui verbum è verbo ex operibus divi Thomæ sumpti fuere; in quibus aliquando lucem « aliquam inveniebam ad veram et germanam lectionem « repriendam... In 1-2 præsertim corrigendâ, Comenariâ Conradi multum lucis nobis attulisse, constat. In eadem « præterea, pariter et 2-2 repurgandâ, ad *Speculum Morale* « Vincentii Bellovacensis confugiebamus; ex quo apertissimum est, S. Thomam, mutuasse ferè omnia quæ in « duobus codicibus de virtutibus et vitis scripta reliquit. »

Garcia studium nemo impensius non commendat; quo sanè factum, ut codicum Tarraconensium fide, editorumque plurium exemplarium collatione, doctrinâ Thomisticâ peritâ ac optimâ crisi, plurimum germanæ puritatis, quæ ab ipso prodiit auctore, *Summæ Theologicæ* redderetur. At ipse verò, ut in aliâ luculentissimis argumentis ostensum est dissertatione, gravissimè, turpissimèque allucinatus est, seu cum *Speculum Morale* à Vincentio Bellovacensi fabrefactum censuit; seu cum ipsum ornatissimum virum vitâ mortali anno 1240 functum putavit, qui ante annum 1264 ad plures non abiit; seu cum ex eo demum sancium Thomam primam Secundæ et secundam Secundæ, nobilissimas *Theologicæ* suæ *Summæ* partes, utramque ferè integram, deflorasse, aut mutuasse, primus et imprudens proferre ausus est. In eo rursùm Garcia labitur, cum ait: « Sancti Thomæ *Summæ* ad manuscriptos *Speculi Moralis* codices, typisque edita exempla corrigi oportere. Imò res esse contra omnino debet, ut verissimè Echardus anim-

advertit: « ille namque falsarius auctores quos depeccatus est identidem interpolat, et sua quædam immiscet; « unde *Summa Theologica* fœdaretur, et maculis oppleretur « potius, quàm expurgaretur, si ad *Speculi Moralis* lectionem nem exigeretur. »

Quæ tamen, tametsi reprehensione digna sint, justâ demum ac debitâ Garcia laude fraudare non debent; illudque luce clariùs constat, propositis ab eo mendationibus germanam quàmplurimis in locis restitui *Summæ Theologicæ* lectionem, quæ in editione Romanâ aliisque vetustis scatebat mendis. Sphalmatum exempla nonnulla jam attulimus, quæ in libello Garcia corrigenda jubentur. Pauca sub jectio ex laudatâ Venetâ editione; pariter et Romanâ, quæ in eodem libello notantur, et emendantur. Primâ parte, qu. 1, art. 10, arg. 2, legitur: « Scriptura, quæ Testamentum vetus vocatur, quadrifariam traditur, scilicet « secundum historiam, secundum etymologiam, secundum « analogiam, secundum allegoriam. » Corrige vocem alteram, et lege: *Secundum ætiologiam*. Quæst. 8, art. 3, in arg. Sed contra, *Gre. seu Gregor. dicit super Cantica canticorum*. Corrige, *Glossa*, etc. Quæst. 60, art. 5, ad 4: « In quantum verò est bonum, beatificans naturaliter omnes « supernaturali beatitudine. » Corrige, *beatificans universaliiter omnes*, etc. Primâ 2, quæst. 2, art. 7, in fine corp., sic habet Veneta editio: « Unde dicendum, quòd beatitudo « est aliquid extra animam. » Tarraconensis codex, emendatioresque editiones legendum præbent: *Unde dicendum est, quòd beatitudo est aliquid animæ; sed id, in quo consistit beatitudo, est aliquid extra animam*. Art. 8, in utrâque editione: « Qui est universale subjectum beatitudinis « omnium bonorum; » ubi pro *subjecto* reponi oportere nemo non videt, *objectum*; vocemque bonorum retinere alia exempla; habent alia *beatorum*. Hæc verò satis.

3. Garcia labores commendatione plurimâ dignos aut ignoravit, aut neglexit Dominicus Nicolaus in suâ Venetâ operum divi Thomæ editione anno 1593. 1594, quæ omnibus inquinata mendis est, quibus editio Romana scateat. At viri diligentissimi correctiones admisit, approbavitque Cosmas Morelles, qui patriâ Catalanus, et alumnus cenobii S. Honorii prope Valentiam Aragoniæ ordinis Prædicatorum, novam operum S. Thomæ editionem curavit Antuerpiæ (vel potius Colonia) typis Joannis Keerbergii anno 1612, tomis 18, in-fol. Hæc disserit ille in Præfatione: « Ad corrigendum « verò *Summæ Theologicæ* loca plurima, excitavit me Correctorium industriè elaboratum atque editum à perdocto « viro F. Francisco Garcia, quondam apud Tarraconenses « publico Theologiæ professore, et postea Valentis gymnasii prædicatorii regente. Cujus viri correctionem, etsi non « in omnibus locis ab ipso designatis, pro majori tamen « parte in principalioribus, cum manuscriptis tamen plerisque « vetustioribus exemplaribus consonam deprehendi. » Hinc patet, Garcia lectionibus, quas ipse ex Tarraconensi præsertim codice sumpsit, quasve in suis Mss. vetustioribus exemplaribus legebat Morelles, fidem plurimam conciliari.

CAPUT II.—*Nova Romæ à Gregorio Donato curata editio. Lovaniensium Doctorum, et Duacensium emendationes, et notæ: quarum aliqua ad examen vocatæ. Parisiensis Joannis Nicolai accuratior editio: quid in ea videri possit minus laude dignum, indicatur. Reginaldi Lucarini emendationes aliqua expensæ, et correctæ.*

1. Spartam hanc novis curis ornari posse existimavit exornavitque Gregorius Donatus Romanus, Romanæ ordinis Prædicatorum Provinciæ alumnus, et Hyacinthi Petronii S. Apostolici Palatii magistri socius, novâ romanâ editione sumptibus Andree Brugioti, apud Bartholomæum Zannetum anno 1619, accuratâ, in tomos 12, in-12, distributâ. In Epistolâ ad *sinceræ veritatis candidum amatorem*, quæ Romæ data legitur die 15 octobris anno 1618, hæc habentur: « Ipsissimæ Angelici auctoris menti, tanque utilitati consu- « lendam duxi; quod factum est castigatissimâ emendatione. Nullus quippe codex, aut vetustate eximius, aut fide « insignis, in Italiâ, Galliâ, Hispaniâ, Germaniâque fuit univ- « versâ, qui Romanam hanc tertiam plenissime non adjuverit « editionem. Habes hic puram Thomæ mentem, cui nihil « extraneum admixtum, nihil detractum auctumque. Subre- « ptia nonnulla eliminavimus; si qua deerant, adjecimus. »

Hæc eadem recusa prostat editio Amstelodami sub emendationibus Agrippinæ typis Cornelii ab Egmond 1639, vol. 12, in-12, et ibidem, 1640, tom. 5, in-4, quas notat Echardus; et Lugduni sumptibus Joan. Baptistæ Barbier 1638, vol. 10, in-12. Errata plura, quæ non vidit, aut non advertit Garcia, et in editione prostant Cosmæ Morelles, correctæ in hæc Romanâ editione sunt, et expurgatæ. Exempla profero nonnulla. Primâ parte, quæst. 5, art. 3, ad 4, hæc habentur verba: « Sunt autem mathematica separata secundum rationem tantum, prout abstrahunt ut à motu, et à « materiâ; » quæ emendata leguntur in editione Donati, *prout abstrahuntur à motu, et à materiâ*. Quæst. 2, art. 4,

in c., legit Donatus, *sicut si homo est albus dente*; legunt alii. *secundum dentem*; et in editione Cosmæ Morelles, *albus dente*. Primâ 2, quæst. 1, art. 7, in c., sic habet postrema laudata editio: *Habens effectum bene dispositum*; rectè verò Donatus, *habens affectum bene dispositum*. Id genus plura innotescunt editiones diligentius invicem comparanti et expendenti.

2. Operam suam, studiumque per hæc tempora contulere doctores Lovanienses et Duacenses, ut omnibus expurgata nævis, quorum genus et conditionem exemplis batenus patefecimus, *Summa Theologica* divi Thomæ prodiret. Thomæ Madalena, in sua *Crisi Thomistica*, de qua inferius agendum, Lugdunensem anni 1663 editionem laudat, in quâ « Observationem theologorum Lovaniensium et Duacensium « circa litteram divi Thomæ » typis editæ exhibentur; quarum aliæ codice Tarraconensis à Garcîâ adhibito, et codice Cameracensi ab eisdem theologis collato innituntur; ab ipsâ Theologorum conjectura et crisi prodeunt aliæ. Parisina mihi præstò est editio, quæ sumptibus Dionysii Moreau proiit partim anno 1648, partim anno 1652, « quorundam « theologorum Lovaniensium operâ mendis repurgata, eorum criticis observationibus » in calce uniuscujusque voluminis munita. Lugdunensis etiam præstò est anni 1677 editio, in quâ sic lego: « Summa sancti Thomæ Aquinatis, divi vinæ voluntatis interpretis, ordinis Prædicatorum... » in tres partes ab auctore suo distribuita. Post Lovaniensium « atque Duacensium theologorum insignem operam, novis « adhuc mendis castigata, » etc.

De notis hujusmodi, quas laudati theologî apposuere, latiore agunt calamo Joannes Nicolaius in suâ Parisinâ editionis Præfatione, et Thomas Madalena in *Crisi Thomistica*. Plurimas nempe laudant, rejiciunt alias, aliasque veluti superfluas insuper habent. Primâ p., q. 11, art. 3, in c., legit Donatus: « Si ergo essent plures dii, oporteret eos differre. Aliquid ergo conveniret uni, quod non alteri. Si autem hoc esset, perfectio alteri eorum deesset; et sic ille, in quo esset, privatio, non esset simpliciter perfectus. *Nitidam lectionem obscurant theologî Duacenses*: « et si hoc esset privatio, non esset simpliciter perfectus: si autem esset perfectio, alteri eorum deesset. » Interpunctionem mutant Lovanienses, hoc modo: « Si autem hoc esset perfectio, alteri eorum deesset, » etc., q. 61, art. 2, ad 2, in editionibus, Romanâ Pii V. Antuerpiensi Cosmæ Morelles, et Romanâ Gregorii Donati, hæc habentur: « Non tamen est (*Angelus*) supra tempus, quod est numerus successioneis esse ejus post non esse; et etiam quod est numerus successioneis, quæ est in operibus ejus (ubi « perperam theologî expungenda jubent), quod est numerus successioneis esse ejus post non esse. » Secundâ 2, q. 24, art. 10, ad 2, in his verbis: *Est autem alia cupiditas venialis peccati, quæ semper diminuitur per charitatem*; negantem particulam desiderari censent theologî, legendumque monent, *quia non semper diminuitur per charitatem*. Qu. 63, art. 4, ad 2, sic habent frequentius editiones: « Et ideò accusatus si innocens fuerit, potest ei injuriam « suam remittere, maxime si non calumniosè accusaverit, « sed ex animi levitate. Si verò ab accusatione innocentis « al. nocentis) desistat propter aliquam collusionem (al. confusionem) cum adversario, facit injuriam reipublicæ. « (Quo loco theologî Duacenses legunt:) Si verò ab accusatione innocentis desistat propter aliquam confusionem, « potest ei remitti ab eo, qui accusatur; si autem ab accusatione nocentis desistat propter aliquam collusionem, » etc. Ubi doctiores observant, intrusa verba neque vetustâ editione, neque Ms. codicis fide niti, neque loco sacre Scripturæ ex decimo nono capite Deuteronomii allegato consonare. Pauca diligens lector sedulo expendat loca, quæ protulimus, ut ex uno exemplo discat omnia, similemque aliorum conditionem pernoscat.

3. Nondum satis emaculatum in lucem prodiiisse visum est præstantissimum opus. Novam curavit Parisiis anno 1663 editionem, Societatis typis in-fol. Joannes Nicolai; quem virum clarissimum debito elogio non semel nostris in dissertationibus exornavimus. Titulus est: « Summa Theologica S. Thomæ Aquinatis, quinti Ecclesiæ Doctoris, jure merito Angelici, post anteaactas omnes ubicumque terrarum ejus editiones accuratè recognita: et tum à mendis expurgata, tum restituta quorumlibet auctorum veris et legitimis indicibus, et innumeris Patrum, conciliorum, « Scripturarum ac decretorum testimoniis, ad materias controversas vel ad moralem disciplinam pertinentibus, « in margine locupletata; notisque historicis ac dogmaticis « undequaque editis aucta, ornata, illustrata, ut paulò post subjecta, Præfatio plenius indicabit. » Hæc eadem iterum lucem vidit editio Lugduni, typis Anisson, Possuel, et Rigaud, anno 1685, fol. charactere nitido et eleganti; et ibidem sumptibus Anisson, et Possuel, anno 1701, et 1702 in-12, typographicis mendis textum se repurgasse profitetur Ni-

colaius in Præfatione; historicam alicubi sinceritatem veritateque restituisse, hiatus plures et lacunas implèsse ad suppleendam seriem textûs: prætermittas non semel supervisse aliquorum argumentorum solutiones, undecumque prætermisso illa videri possit contigisse; verosque demum indices Patrum, conciliorum, Scripturarum, glossarum, decretorum, vel legum civilium, imò et profanarum auctoritatum reposuisse.

Diligentiæ à Nicolao in hæc editione adhibita specimen habet lector in ejusdem Præfatione, ubi nonnulla offeruntur exempla. Ad veritatem historice restitutam pertinent, quæ sequuntur. Secundâ 2, qu. 2, art. 7, ad 3, *ex historiis Romanorum* adinventio refertur ejusdem sepulcri, et aureæ laminæ cum epigrapha, *tempore Constantini Augusti et Helenæ matris ejus*. Quo loco Irenem reponit Nicolaius, matrem Constantini sexti. Vide Theophanem apud Baronium ad an. 790, num. 8. Item q. 108, art. 1, ad 4, hæc habentur: « Et Sylvester papa excommunicavit eos, qui « eum in exilium miserunt; ubi Silverium lege. » Demum q. 189, art. 1, arg. 3, rejectâ aliarum editionum lectione, *sicut Gregorius scribit Anglorum episcopo*, hanc vir peritissimus reponendam jubet: *sicut Gregorius scribit Siagrii Gallorum episcopo*. Quæ utique subjunctur verba, partim legere est, sin omnia, libro 9, epistolâ 106, ad Syagrium, Etherium, Virgilium, et Desiderium episcopos. Laudatam consule Epistolam in novissimâ operum sanctissimi pontificis editione.

Additamenta verò, quæ supplenda censuit doctissimus editor, loco exempli hæc accipe. Primâ p., q. 1, art. 5, in c., ubi « practicarum scientiarum illa dignior dicebatur, « quæ ad ulteriorem finem non ordinatur, adjecta leguntur « verba: Sed ad ipsam aliæ, sicut ad finem ordinantur. » Secundâ 2, q. 136, art. 3, ad 1, sic habent editiones: « Et ideò prior est homo ad sustinenda mala, in quibus concupiscentia delectatur præsentialiter; addit ille: Propter « bona, in quibus concupiscentia delectatur præsentialiter « (quod additamentum exposcit series textûs), quàm tolerare « mala propter bona futura quæ secundum rationem appetuntur. » Prætermittas demum solutionis ad argumenta præstò exemplum est 1-2, q. 102, art. 6, ubi solutio ad 10 desideratur in editione Romanâ anni 1570, et Antuerpiensi anni 1612. Hanc supplevit primus Franciscus Garcias; eademque nitidiorè stylo legitur in Romanâ editione Gregorii Donati, lineolis inclusa, cum adjectâ marginali admonitione; quam demum et ipse adoptavit Nicolaius.

Curatam ergo à viro clarissimo editionem cæteris « accuratorem vocat Jacobus Echardus; præsertim quantum ad « indices, ubi sanctus doctor in articulo aliquo ad alium « ejusdem Summæ articulum remittit. » Maluisset idem Echardus, « ut quadam sua vir doctus ipsis divi Thomæ articulis uno contextu non addidisset; (sed ea) vel alio charactere, vel in inferiori margine extra contextum » *ponticus*. Unde diligentem demum lectorem admonet ut « ad asteriscos attendat in principio et fine assumentium « positos; » quos attamen admeone ego, nimia typographi incuriæ prætermittos in Lugdunensi laudatâ editione anni 1701 et 1702. Sed et multò nimius videri Nicolaius potest in solutione ad 3, quæ habetur 2-2, qu. 11, art. 2, quam scilicet prolixo adauxit additamento, Hieronymi et Cyrilli Alexandrini testimoniis adjectis: quæ, tametsi aptissima sint, è calamo tamen divi Thomæ non prodierunt.

4. Paucis post hanc editionem annis, anno videlicet 1666, lucem Romæ apud successores Vitalis Mascardo viderunt *Animadversiones quædam* Reginaldi Lucarini, sacri Palatii Apostolici magistri, in textum operum S. Thomæ Doctoris Ecclesiæ. Dolet ipse in Præfatione, Romanam anni 1570 editionem non paucis, errante prelo, inquinatam mendis prodidisse; studiumque se, operamque suam collocasse testatur, ut quæ sibi in Summâ Theologica præcipuè impressionis Venetæ apud Dominicum Nicolinum 1564 (lege 1593) sphalmata occurrerunt, vel corrigeret, vel suppleret; variasque demum admonet lectiones apud sapientes, quæ colligerat, in suo libello communicasse.

Dolendum, illustrem virum moliri novum correctionis opus voluisse, quod jam præstantissimi laudati Editores perfecerant; ipsorum labores dignissimos commendatione vel ignorante vel paulò confidentius neglexisse. De libello ejus proferre satius erit judicium, quod Raimundus Capisucus tulit in *Controversiis Theologicis selectis* Romæ typis editis anno 1670. Hæc habet ille controversiâ 24 de Propitiatorio, pag. 572: « Non video, inquit, cur errorum existentium in « textu Summæ Theologicæ Venetæ impressionis apud Dominicum Nicolinum anno 1564 (1593) catalogum illum proferre debuisset hic auctor; cum errores illi ferè omnes « jam correcti sint in aliis editionibus, Romanâ scilicet, Lovaniensi, Coloniensi, Parisinâ, ante illius Manualis (titulus « est operis, cui Animadversiones Lucarini adjectæ sunt) editionem; nam hoc Manuale prodit anno 1666. Nec enim ap-

« paret, quid utilitatis lectoribus, aut laudis Angelico magistro, ejusque doctrinæ hujusmodi antiquorum errorum « refractione afferre possit. Refert quidem et Gregorius Donatus in principio Primæ Partis Summæ divi Thomæ editionis Romanæ anni 1619, errores, qui olim in eamdem « *Summam* irrepserant; sed eos ipsos emendatos monet, « collatis undequæque ipsius *Summæ* variis codicibus, tum « antiquis manuscriptis, tum in ipsâ typographica artis « infantia impressis. At Lucarinus errores antiquos recenset, et correctionis jam adhibitas non meminit; imò corrigendos monet etiam illos, qui correcti sunt in editione « Romanâ anni 1619, quod certè illi notum fuit, vel notum esse debuit. Alios etiam errores profert, qui reverà « errores non sunt; illisque correctiones nullatenus ferendas præscribit... Plura etiam corrigi, quæ utroque modo « æquè benè legi possant. »

Errantem Lucarinum in locis, quæ corrigenda censet, vel pauca producit, quæ profero exempla. P. 1, qu. 13, art. 5, ad 1: « Agens verbò univocum non est causa universalis totius « speciei... sed est causa particularis respectu hujus individui, quod in participatione speciei constituit. » Legendum, ait ille, *consistit*; apertissimè scilicet sphalmate. Sententia namque Thomæ est: Agens univocum non agere in ipsam rationem speciei, sed individuum *constituere* in participatione speciei. Q. 34, art. 1, ad 2: *Per eundem modum potest intelligi, quod dicere Deo sit cogitando intueri.* Aliam ipse præfert lectionem, *dicere de Deo*; absurdam sine dubio, et Angelico doctore repugnantem, qui hæc addit: *In quantum scilicet intuitu cogitationis divinæ concipitur Verbum Dei.* Hinc vox illa, *Deo*, in dandi casu accipi debet, verborumque Thomæ sensus est: *Dicere*, seu producere Verbum, quod convenit *Deo*, est *cogitando intueri.* Q. 46, art. 2, ad 1: *Non enim mundum temporis volunt (quidam) habere, sed suæ creationis initium.* Reponit ille *mundum tempus*; hoc est, volunt quidam, mundum non habere tempus. Non ita Augustinus, cujus verba adhibet Aquinas, qui libro 11 de Civitate Dei, capite 4, num. 2, sic ait: « Qui autem à « Deo quidem actum *mundum* fatentur; non tamen eum volunt tempore habere, sed suæ creationis initium, ut modo « quodam vix intelligibili semper sit factus. » Minus attenti, et ipsi Patavini editores vocem *temporis* mutarunt in *tempus*, 1-2, q. 12, art. 5, ad 3: « Bruta animalia moventur ad « finem, non quasi considerantia, quòd per motum suum « possint consequi finem, quod est propriè intendentis, sed « quasi concupiscentia, naturali instinctu moventur ad finem. » Quo loco legi jubet Lucarinus: *Sed quasi concupiscentes finem, naturali instinctu moventur ad finem.* At *animalia bruta* si dicas *concupiscentes finem*, Priscianum egregiè verberas; itaque retine, *concupiscentia*, ac subintellige, ut pervium est; *finem*.

Generis alterius lectionum, quas prorsus inutiles Capisuecus habet, duo, quæ sequuntur, exempla accipe. P. 1, q. 46, art. 1, corp.: *Nihil potest præter Deum ab æterno fuisse*; et qu. 50, art. 5, ad 3: *Omnia deciderent in nihilum, nisi continerentur à Deo.* Loco priore aliam Lucarinus lectionem affert, *nihil oportet præter Deum*; et loco altero, *nisi conservarentur à Deo.* Nullius nempe momenti obtrudit lectiones.

CAPUT III. — Accuratissimæ editiones Patavinæ duæ: quæ invicem comparantur, et expenduntur. Emendationes curari adhuc possunt. Novissimæ correctiones Thomæ Madalenæ ordinis Prædicatorum, cum Animadversionibus.

1. Patavina sequitur editio, quæ anno 1693 prodiiit ex typographiæ *seminarii*, quinque voluminibus comprehensa in folio. In Præfatione ad lectorem hæc sunt typographi monita. 1° Multa exemplaria diligentius collata esse, ut quæ in singulis dispersa venustatem aliquam singulis editionibus afferrent, ea in hanc simul collecta universa, illam præ cæteris illustriorem redderent, atque ornatiorem. 2° Tantùm in erroribus corrigendis operæ ac laboris positum, quantum ab homine navo atque industria afferri potest; multoque certè in hæc editione futura pauciora, quæ corrigi debeant, quam in quibusvis vel peregrinis editionibus; neque tamen omnia sublata, 3° Summorum pontificum, conciliorum, sanctorum Patrum, aliorumque denique scriptorum omnium testimonia, quorum plurima mendosis ad marginem notis in omnibus propemodùm editionibus legebantur, ad suos fontes revocata, laborem in quatuor maximè post primum voluminibus alleviant Joannis Nicolai diligentia. Quæ disserit typographus, accuratissimè præstita fuisse, inficiabitur nemo qui hanc sedula manu tractaverit, ac attentis lustraverit oculis, expendenterque editionem; quam reverà illustrem ornatamque reddiderunt Patavini editores, germanis à Francisco García restitutis lectionibus adhibitis, collatisque vetustis ac recentibus insignioribus editis exemplaribus, locorumque indicibus (quantùm patitur humana diligentia) ad suos fontes revocatis. Si quæ variæ occurrerant lectiones,

divi Thomæ menti, ac doctrinæ contextui consonæ; eam retineri in textu visum est, quæ convenientior credebatur; in marginem alia alio caractere rejecta est. Si quæ demùm suppleri aliquando oportuit, quæ desiderabantur; hæc asterisco vel cruculæ signo adnotata sunt, ut à germano sancti doctoris textu quæcumque distinguerentur assumpta; alia demùm, utpote superflua, prætermissa.

Iterùm Patavii typis ejusdem seminarii anno 1712 prodiiit Theologica Summa, in duodecim distributa volumina in-12. Quid operæ ac industriæ secundis curis præstitum fuerit, typographus narrat. 1° Ad internum nitorem operis quod attinet ac perfectionem, nec antehac in priore anni 1693 editione Patavinâ, nec ab aliis unquam plus operæ ac studii emendationi ejus tributum. 2° Nullam non adhibitam diligentiam, ut non verba modò divi Thomæ, sed ipsa illa per divum Thomam aliunde accita, fidei suæ restituerentur. 3° Id porro maximè accuratum, ut optima et probatissima ubique lectio retineretur; tum si qua dubia visa est, adde-retur altera; cæteraque, unde nullus est usus, omninò rejicerentur. 4° Idque non pro genio ingenioque à Patavinis editoribus præstitum, sed into diligentiore vetustorum exemplarium examine, consultisque præstantissimorum virorum lucubrationibus, quas editas ad id perficiendum correctionis opus jam memoravimus. Majoris adhibitæ in hæc editione à Patavinis diligentia pauca satis fuerint exempla. P. 1, qu. 5, art. 5, c., editio prior sic habet: « Ad hoc quòd « aliquid sit perfectum et bonum, necesse est quòd formam « habeat, et quæ consequuntur ad istam; » at posterior: « Et ea quæ præexistunt, et ea quæ consequuntur ad istam; » ut in editione Gregorii Donati, ac Lovaniensium theologorum, et Duacensium. Q. 15, art. 1, c., in priore editione: « Mundus factus (dicitur) à Deo per intellectum agentem; » in alterâ: « A Deo per intellectum agente. » Q. 46, art. 2, ad 1, in illâ: « Non enim mundum tempus volunt habere; » in istâ: « Non enim mundum temporis (initium scilicet) volunt habere, » ut apud Augustinum, lib. 11 de Civit. Dei, cap. 4. Sed hæc præclarâ in editione quis ægrè non ferat cruculas, lineolas, asteriscos, ubi supplementa occurrunt, prætermisissos fuisse, ut 1-2, q. 102, art. 6, ad 10. Quo loco admonet Seraphinus Capponi à Porreçtâ, solutionem illam ad argumentum decimum (quæ à sancto doctore data fuerat, negligentia nonnullorum) excidisse; ad dubio procul quæ modò legitur, non ipsum Aquinatem, sed Garciam et Donatum auctores habet; unde asterisco aut lineolis insignienda fuerat, ne pro germano divi Thomæ textu acciperetur.

2. Neque tamen in his Patavinis editionibus inficias iverimus, adhuc aliqua exstare menda, quæ diligentioribus curis detergenda forent. Sphalmatum hujusmodi, re velle videamur fucum facere, accipe exempla. 2-2, q. 11, art. 2, ad 2, hæc habentur in editione Patavinâ fol. anni 1693: « Unde « Leo papa in quâdam Epistolâ ad Procerum (al. Proterium) « episcopum Alexandrinum dicit, *Quod inimici Crucis Christi,* » etc. In aliâ editione anni 1812, in-8, legitimus: « Unde « Leo papa in quâdam Epistolâ ad Proterium episcopum « Alexandrinum (quæ Epistolâ nunc non exstat), dicit quòd « *inimici Crucis Christi,* » etc. Vox illa, *Procerum*, utpote corrupta, omninò rejicienda; Leonis verò Magni Epistolâ, ad illum Alexandrinum episcopum data, perperam dicitur *nunc non exstare*, cum eam tot ante annos ex insigni codice Dominici Grimani patriarchæ Aquileiensis, et S. R. E. cardinalis, typis vulgaverit Paschasius Quesnelius. Allata ab Aquinate verba habentur capite 2.

Item 3 p., q. 68, art. 3, arg. 1, in utrâque editione legitur: « Dicit enim Leo papa (Ep. 4, c. 5): *Duo tempora, « Pascha et Pentecoste, ad baptizandum à Romano pontifice « legitimè præfixa sunt. Unde dilectionem vestram monemus, ut nullos alios dies huic observationi misceatis.* » Admonendum fuerat, postrema tantùm apud sanctum Leonem in Epistolâ 4, nunc 16, verba legi; cætera ad titulum pertinere Canonis præfixum, ut colligere facillimè quisque potest ex concilio Moguntino I, anno 817 celebrato, capite 3. Denique 2-2, q. 147, art. 7: *Sed contra*, inedit. in-fol.: « Concilium Chalcedonense dicit: *In Quadragesimâ,* » etc. (habetur de Consecrat., dist. 1, c. 50, *Solent*). Et in alterâ editione: « Habetur in quodam concil. capitulari incerti auctoris, loci et temporis. » Admonendum fuerat, *concilium Cabilonense* legi apud Iyoneum et Gratianum, ipsumque sanctum Thomam, 4 Sent. dist. 15, q. 3, art. 4, in arg. *Sed contra*; qu. 3 reponi verò demùm oportere, ex Capitulari, non *incerti auctoris, loci et temporis*, sed Theodulphi Aureliensis anno 797.

3. Emendationem præterea, purioremque curari posse editionem, correctiones evincunt propositæ à Thomâ Madalenæ ordinis Prædicatorum, natione Hispano, provincie Aragoniæ alumno, conventus Alcanitiensis priore. Opusculum prostat abs viro doctissimo editum Cæsaraugustæ, apud hæcudes Emmanuelis Romanæ Universitatis typographi, anno

1719. In fronte titulos legitur his verbis: *Crisis Thomistica, et novissima litteralis emendatio, Summæ Theologicæ Angelici doctoris sancti Thomæ Aquinatis adjicienda... juxta antiqua volumina manuscriptoria, quæ divus Vincentius Ferrerius tradidit conventui Alcanitiensi ordinis Prædicatorum.* Adnotat Madalena in Præfatione, codicem prædictum Mss., quatuor in volumina distributum esse; et in cujusque voluminis fronte hæc verba antiquo caractere scripta legi: *Istum librum dedit conventui Alcanitiensi venerabilis Pater F. Vincentius, sacre Theologiæ magister et confessor domini papæ Benedicti XIII. Etatem voluminum non eandem esse; in primo quippe libro, seu primâ parte, Thomas appellatur sanctus, in aliis tribus dicitur simpliciter frater Thomas; ut hæc posteriora volumina tria ante sacram ejus apotheosim manu fuerint exarata. Atqui verò Summam Theologiæ anno 1683, « prelofugundi mandatam, in quâ « observationes theologorum Lovaniensium et Duacensium « circa litteram divi Thomæ obijciuntur, adhuc vitio preli ita « mendis abundare, ut ipsa theologorum emendatio sit non « væ correctionis indiga. » Hanc auspiciò peragi ac perfici posse ope codicis manuscriptorii Alcanitiensis. Novam denique editionem, quæ Joannis Nicolai adnotationibus, aliisque locupletata anno 1698 prodiit Patavii consultò prætermitti, « ne repetitione variarum editionum abiret opusculum in « volumen; et præsertim quia sensus et ordo litteralis divi « Thomæ potius ex manuscriptoriis exemplaribus, quàm ex « editionibus subsistere debet. »*

Nemolaudè plurimâ non celebret Madalenæ studium, qui germanum Thomæ textum in Summâ Theologicâ, manuscriptorum codicum bonæ notæ fide et auctoritate, restitui curavit, ac frequentibus restitutum comprobavit. Non ita fortasse videri dignas commendatione auctor potest, quòd Patavinam editionem, quæ in ejus, ut ait, *venerat manus*, prætermiserit; ac sphalmata, quæ in eadem correctâ habentur, iterùm sub oculos corrigenda ponat. Similium emendationum, quæ supervacaneæ sunt, exempla affero. P. 1, qu. 6, art. 3, ad 1: *Unum non importat rationem perfectionis, sed indivisionis tantum; non, seu indivisionis.* Qu. 8, art. 4, ad 6: *Anima ejus esset ubique, primo quidem, sed per accidens; absque negante particulâ, non primo, ut ex collatione textus aperte colligitur.* Q. 14, art. 9, ad 2: *Cùm Deus sit ipsum esse; non, sicut ipsum esse.* 1-2, q. 4, art. 1 ad 3: *Delectatio sensus, contraria rationi, impedit æstimationem prudentiæ magis quàm æstimationem speculativi intellectus; quo loco aliquibus in editionibus desiderantur ea verba: *Æstimationem prudentiæ magis.* Q. 5, art. 5, in arg. 1: *Quàmvis, per quod finem ultimum consequitur; ubi alia mendosa lectio: *Quàmvis id, quod per finem.* 2-2, quæst. 19, art. 1, c.: *Potest nobis malum culpæ provenire; non, pænæ.* Qu. 24, art. 10, ad 1: *Potest enim (charitas) habere causam agentem; non, agentem; unde subdit Thomas: *Sed non potest habere causam minuentem.* 3 p., q. 27, art. 1, ad 3: *Non tamen fuit liberata... nisi per Christi hostiam; non, ostium.* Q. 29, art. 2, c.: *Finis autem matrimonii est proles geranda et educanda, ad quorum primum pervenitur per concubitus conjugales; perperam in aliquibus editis, per consensum.* Q. 31, art. 3, ad 4: *Benedictio facta est super Jehu, non, Jesu.* Hæc satis; quæ, et quamplura ejusdem generis veluti corrigenda, proponi non debuisse videntur; utpote in editionibus Donati, Nicolai, et Patavinâ, diligenti instituta codicum manuscriptorum ac editionum vetustarum collatione, jam emendata.***

Neque tamen vanos duxerim, inutilesque Madalenæ labores, ac si laudabile nihil ad aliorum vigilias adjecerim. Phares imò in ejus opusculo aut emendationes, aut lectiones variæ prostant, ex codice illo Alcanitiensi desumptæ; quibus aut expurgari mendis potest Summæ Theologicæ textus, aut si quando involutus et obscurus appareat, reddi nitidior. Rem nonnullis patefacio exemplis. P. 1, q. 10, art. 5, c.: « Quædam verò recedunt minus à permanentiâ essendi, « quia esse eorum nec in transmutatione consistit, nec est « subjectum transmutationis; tamen habent transmutationem « nem adjunctam, vel in actu, vel in potentia. Sicut patet in « corporibus cœlestibus, quorum esse substantiale est intransmutabile; tamen esse intransmutabile habent cum « transmutabilitate secundum locum. Et similiter patet de « Angelis, quòd scilicet habent esse intransmutabile cum « transmutabilitate secundum electionem, quantum ad eorum naturam naturam pertinet, et cum transmutabilitate intelligentiarum et affectionum, et fororum suo modo. » Tolle cum Alcanitiensi codice verba illa, « quantum ad eorum naturam pertinet; » ac nitida remanet, plana, facilisque lectio. Q. 18, art. 3, c.: « Inveniuntur igitur quædam, quæ « movent seipsa, non habito respectu ad formam vel finem, « qui inest eis à naturâ; sed solam quantum ad executionem motus. Sed forma, per quam agunt, et finis propter « quem agunt, determinantur eis à naturâ, » sententiam clariorem habes; si cum eodem legas: « Inveniuntur igitur

« quædam, quæ movent seipsa solùm quantum ad executionem motus; sed forma, per quam agunt, » etc. Qu. 19, art. 1, ad 3: « Voluntas, cujus objectum principale est bonum, quod est extra voluntatem, oportet quòd sit mota « ab alio; » ubi germanam lectionem, sui codicis ope, sic restituit Madalena: « Quod est extra voluntatem, » 1-2, qu. 13, art. 3, c.: « Ratio eligendi aliquid est, ut ex hoc possibilemus consequi finem, vel hoc quod ducit ad finem. » Sincera videtur Madalenæ lectio: « Ratio eligendi aliquid est « ex hoc, quod ducit ad finem. » Quæst. 102, art. 3, ad 7: « Prohibitum erat, ne mercedem prostibuli, aut pretium canis in domum Dei offerrent. » Codex Alcanitiensis, « pretium canis » habet; ut nempe legitur in 23 capite Deuteronomii vers. 18. Ibidem, art. 4, ad 6: « Arca sita erat inter « duos Cherubim, qui se mutuis vultibus respiciebant; et « super arcam erat quædam tabula lapidea, quæ dicebatur « Propitiatorium, super alas Cherubim. » At Propitiatorium, de auro mundissimo, fabricatum, luculentissimè testatur sacra Scriptura, Exodi cap. 25, vers. 18, et cap. 37, vers. 6. Mendo itaque, quod in edita plura Summæ Theologicæ exemplaria irrepsit, Alcanitiensis alique codices carent in quibus ita legitur: « Super arcam erat quædam tabula, « quæ dicebatur Propitiatorium. » Hæc de re latius et uberius infra 2-2, quæst. 1, art. 5, ad 1: « Infideles eorum, quæ « sunt fidei, ignorantiam habent, quia nec vident, nec sciunt « ea esse credibilia. » Longè nitidior in codice sæpè laudato occurrit lectio: « Quia nec vident aut sciunt ea in seipsis, nec cognoscunt ea esse credibilia. » Quæst. 2, art. 9, ad 3: « Unde non leviter credit, cum habeat sufficiens « inductivum ad credendum; et ideò non tollitur ratio merito. » Sensus, textumque legitimum exhibet codex: « Unde non leviter credit; tamen non habet sufficiens inductivum ad sciendum; et ideò non tollitur ratio merito. »

CAPUT IV.— *Neque indicata menda plura quæ irrepserant, neque adhibita à viris peritissimis emendationes, ullam unquam in præstantissimam Summæ Theologicæ opus corruptionem invexere. Joannis Bromiardi sententia quædam expenditur.*

1. Laudabiles jam curæ innotescunt, quas viri præstantissimi per succedentia tempora suscepere, ut Summa Theologica divi Thomæ, quantum humana conferre industria poterat, expurgata mendis prodiret; textumque præstaret, qui sanctissimi auctoris genuinus et germanus videretur. Quid ergo? Nom sincera ac primæva verborum sententiarumque lectio, quam dictaverit scripseritque Thomus, dabit fuerit, non explorata? Absit. Errorum qui irrepserunt, et emendationum quamplura consultò dedimus exempla; quæ compertum exploratumque fiat, nihil ex ipsis mendis, quibus edita egregii illius operis exempla scatebant; nihil ex emendationibus, quas docti solertesque editores adhibuerunt, quod attinet ad sensum, et sententiam, et doctrinam, cepisse illud unquam detrimentum.

Sunt enim sphalmata plura, quæ prelo errante, vel incuriâ typographorum exciderunt. Sunt alia, quæ librariorum oscitantiam aut imperitiam causam habent, quippe qui minus attento corporis oculo, minusque intentâ mentis acie codices manuscriptorum legebant, notisque præsertim compendiaris decepti vocem alteram pro alterâ scripserunt. Quo duplici quidem mendorum genere, nitor quidem textus inficitur; doctrinæ sensus et sententiæ auctoris non immutantur. Sunt etiam variæ quædam lectiones, quæ in ipsis manu exaratis codicibus exstant; alteramque præstant edita nonnulla exempla, alteram alia pro codicum varietate, quos illi adhibuere qui editiones accurarunt. An ergo lectionum hæc discrepantia variam inferere alicubi sententiam, atque repugnantem? Minime gentium. Exemplo res clara, et perspicua fiat. Part. 1, qu. 1, art. 1, c., sic habent edita et manuscripta exempla quædam: « Practicum verò « scientiarum illa dignior est, quæ ad ulteriorem finem non « ordinatur; » habent alia, « quæ ad altiorem finem ordinatur; » et rursùm alia, « quæ ad ultimam finem ordinatur. » Alia nempe lectio præ aliâ nitidior est, non invicem pugnant illæ. Quæst. 14, art. 5, ad 1: « Dicendum, « quòd Dominus et Creator, et hujusmodi important relationes ad creaturas, secundum quòd sunt in seipsis; sed « scientia Dei importat relationem ad creaturas, secundum quòd sunt in Deo; quia secundum hoc est unumquodque « intellectum in actu, quod est in intelligente; res autem « creatæ sunt in Deo invariabiliter, in seipsis autem variabiliter. Vel aliter dicendum est quòd Dominus et Creator, et hujusmodi important relationes, quæ consequuntur actus, qui intelligentur terminari ad ipsas creaturas, secundum quòd sunt in seipsis; et ideò hujusmodi relationes variè de Deo dicuntur secundum varietatem creaturarum. Sed scientia, et amor, et hujusmodi important relationes, quæ consequuntur actus, qui intelligentur in Deo esse; et ideò invariabiliter predicantur de Deo. »

Sunt verò codices, sunt etiam edita exempla, in quibus una duntaxat responsio legitur, quæ secundo loco prostat; at responsa illa duo in aliis editionibus distinguuntur, quorum alterum non repugnat alteri, sed illud declarat.

In secundâ Parte Partis secundæ, quæst. 10, art. 3, ad 3, sic legitur: « Pro alio peccato, puta pro adulterio, si committatur à fidei et ab infidei, cæteris paribus, gravius punitur, quia gravius peccat fidei quam infidei. » Mutillum textum, absque ullâ sententiæ corruptione, exhibent edita aliqua exempla: « Cæteris paribus, et gravius peccat fidei quam infidei. » Quæst. 131, art. 3, ad 1: « Et magnificentiam, quæ respicit magnum pecuniæ usum; » ubi nitidior alia videtur lectio: « Quæ respicit magnum in pecuniæ usu. » Variantes plurimas id genus lectiones notârunt Patavini editores, aliisque præstat ex codice Alcaniensi Thomas Madalena; quas in argumentum si quis assumat, ut ancipitem ac dubiam sancti Thomæ mentem ejusque doctrinæ sententiam objiciat, is nihil certè sapiat, imò desipiat oportet.

In ipsis Mss. codicibus, quos hactenus lustrârunt Summæ Theologicæ editores, quidpiam excidisse primigenii textûs, ultro et candidè fateor, v. g., solutionem ad aliquod argumentum, ipsum interdum prolusorium, quod vocant argumentum *Sed contra*; ac mutila hujusmodi loca, quæ paucissima sunt, indigârunt Garcias, Madalena, aliique nostrates. Hinc verò factum ut Supplementa alicubi adjecta fuerint. Exemplum præstò est 1-2, quæst. 102, art. 6, ubi quæ responsio ad 10 desiderabatur, à Garcia et à Donato suppleta legitur. At ipsum assummentum inter asteriscos, aut lineolas, includerunt diligentes ac sinceri editores, ut ipsum crederet nemo partem esse primigenii textûs; quantum illud, et alia id genus supplementa, ex ipsâ Aquinatis doctrinâ desumpta sunt. Sed in eo demùm Joannis Nicolai et Patavinorum editorum maximè desudavit industria ac diligentia, ut scriptorum allegata testimonia suos ad fontes revocarentur. Indices corruptissimis in vetustis editis exemplis occurrunt; quorum vitium (si partim exciderit ex ipso Thomæ calamo, qui non omnia mutuari ex ipso fonte potuit), repeti sine dubio debet, majorem quod atinet ad partem, ex librariorum oscitantia et imperitia typographorum. His detergi et ex urgari Summam Theologicam mendia, non illam est interpolari, sed ornari et illustrari.

2. Insigne corruptionis, quod afferri solet, argumentum præterire piaculum foret, quod ex quodam Joannis Bromiardi Ordinis Prædicatorum loco desumitur. In Summâ prædicantium V, *Maria*, num. 10, ait ille: « Ipsa verò tam eminenter sanctificata fuit, quòd nec mortaliter, nec venialiter peccavit; sicut patet per sanctum Thomam in tertiâ parte de Christo, quæst. 37, art. 6. In eadem etiam quæstione art. 2, ponit ejus sanctificationis excellentiam, quantum ad temporis prioritatem, in hoc quòd sanctificata fuit in sua animatione, id est, in conjunctione animæ cum corpore in utero matris suæ, et non ante; quia sanctificatio, et mundatio fit per gratiam, cujus subjectum est anima; nihil enim est capax gratiæ, nisi anima rationalis. » Utor ego Venetâ editione apud Dominicum Nicolinum anni 1586, in-4.

Quod primo loco tradit Bromiardus de Virginis Deiparæ immunitate ab omni culpâ, lethali ac levi, jam Thomas luculentissimè docuerat in tertiâ laudatâ Summæ Theologicæ parte: non 37, sed 27 quæstione; non articulo 6, sed 4, ubi inquit: « Utrum per hujusmodi sanctificationem fuerit consecuta, ut nunquam peccaret. » Hanc verò vicesimam septimam Tertiiæ Partis quæstionem conferre mihi libuit cum vetustis pluribus editionibus, maximèque cum Venetâ anni 1493, easque omnes cum recentibus omninò consonas deprehendi; quin adjectum quidpiam, aut imminutum, aut demùm immutatam suspicari quis valeat. At obstare videntur allata Bromiardi verba. Nihil meheretè minus.

Quæ namque tradere loco citato perguit ille, partim in articulo 2 ejusdem quæstionis prostant; partim de suo adjectit ipse, vel alius quispiam Bromiardi interpolator. Inquit Aquinas, « utrum Beata Virgo fuerit sanctificata ante animationem? » Quæstionem dirimit: « Dicendum, inquit, quòd sanctificatio Beatæ Virginis non potest intelligi ante ejus animationem. » Primæ rationis momentum sic habet: « Quia sanctificatio, de qua loquimur, non est nisi emundatio à peccato originali; sanctitas enim est perfecta munditia, ut Dionysius dicit in 12 cap. de divinis Nominibus. Culpâ autem non potest emundari, nisi per gratiam, cujus subjectum est sola creatura rationalis; et ideo ante infusionem animæ rationalis Beata Virgo sanctificata non fuit. » Hæc eadem apud Bromiardum transcripta leguntur, sed interpolata. Thomas ait: « Sanctificatio, de qua loquimur (de qua scilicet art. 1 egerat ipse), non est nisi emundatio à peccato originali... culpa autem non potest emundari, nisi per gratiam. Tres, quatuorve assumit voces Bromiar-

du, cæteras omnes prætermittit: *Sanctificatio*, inquit, et emundatio fit per gratiam. Addit Aquinas: *Gratiæ subjectum esse solam creaturam rationalem*. Idem tradit Bromiardus amplioribus verbis: *Cujus subjectum est anima; nihil enim est capax gratiæ, nisi anima rationalis, Beata Virgo sanctificata non fuit*. Non ita Bromiardus, qui tum adnotat, sanctificatam Deiparam fuisse non ante ejus animationem: tum addit, hanc ejusdem peractam sanctificationem in sua animatione, id est conjunctione animæ cum corpore. Invicem diligentiùs textum articuli 2 compara cum verbis Bromiardi; non illum interpolatum, corruptumque dixeris; sed ista ita composita, ut perperam ac malâ fide textum expriment.

Textum istum fido calamo ejusdem penè verbis descriptum legimus apud vetustum auctorem opusculi, quod Aquinatus tributum prostat num. 60. Sic habet ille, articulo 3: « Triplex est hujus sanctificationis effectus. Primus est culpa originalis expiatio, quia sanctificatio est motus ad sanctitatem. Sanctitas autem, ut dicit Dionysius de Divinis Nominibus, est ab omni immunditiâ libera et perfecta, et omninò immaculata munditia. Hæc autem sanctificatio non potest intelligi ante animationem; tum quia sanctificatio est emundatio à culpa; culpa autem non expellitur, nisi per gratiam gratum facientem; cujus objectum (subjectum) non est, nisi creatura rationalis; tum etiam quia cum sola creatura rationalis sit susceptiva culpæ, ante infusionem animæ proles concepta non est culpæ obnoxia. » Hinc certò disce, qualis olim fuerit ac semper extiterit sancti Thomæ textus, quem corruptum, super inivitis, vellent ac jactant censores morosiores alii.

Venetam Bromiardi editionem aliæ præcesserunt, Lugdunensis 1522, in-4. Norimbergensis 1518, et 1485, fol., et alia antiquior absque loco, et anno, et nomine typographi; quibus in omnibus corruptissimus occurrit index tertiiæ Partis quæst. 37, art. 6 et 2. An ita oscitanter Thomæ locum, quem exscribebat, indicaverit Bromiardus? Florebat vir illustris cadente seculo quarto decimo, ac vidit seculi insequentis annum tertium decimum, si Ludovico Vallesolano fides. De loco, quem expendimus, sic habet Jacobus Echardus in ejus Elogio: « Nullum mihi dubium, quin inter-polatus fuerit in editionibus laudatis. Id enim sibi per-miserunt, præsertim in Germaniâ, in incunabulis typographiæ, ob decretum concilii Basiliensis, ut videre est in Summâ sancti Raymundi, in Roberti Holkotii commentario super librum Sapientiæ, in aliis. » Quod an rectè factum (rursus ait ille in Elogio laudati Holkotii), penes summum pontificem judicium esto. Id non permisserat tamen Index romanus in auctoribus, Bulla Sixti IV, anterioribus; intactos manere jubens. Hinc edita demùm ferre exempla, nihil prodest; ad antiquos codices manuscriptorum recurrendum est, ut quid illi scripserint hocce in argumento auctores, certò innotescat.

CAPUT V.—Propitiatorium Arcæ in quodam Summæ loco dicitur lapideum, prelo errante. Theophilus Raynaudus refellit.

1. De mendo certo compertoque agendum est postremo loco, quod aliquas in editiones Primæ Secundæ irrepsit; ubi arcæ Propitiatorium dicitur lapideum. Illud nimis confidenti-ter exaggerat Petrus à Valle clausâ, seu eo sub nomine latens Theophilus Raynaudus; ac si ex mente et calamo sancti Thomæ exciderit. Id verò ad examen vocandum est. Verba refero, quæ habentur in diatribâ VI de Immunitate Cyriacorum: « Dixerat sanctus Thomas 1-2, qu. 102, art. 4, ad 6: « Propitiatorium fuisse lapideum. Hoc Thomas de Lemos... in romanâ editione Summæ, absque ullâ veterum codicum fide, ex suo cerebro mutavit, factâ lapidis mutatione in lignum... Quamvis quod Lemos erasit, falsum esset; et quod ipse substituit, sit verissimum; tamen mentitur qui ait, sanctum Thomam in re propositâ dixisse veritatem, et ei Lemos falsarius attribuit. » Fateor ergo, pleraque prostare mendo vitiosa typis edita exempla, in quibus loco citato, ita legimus: *Hæc autem arca sila erat inter duos Cherubim, qui se mutuis vultibus respiciebant; et super arcam erat quædam tabula lapidea, quæ dicebatur Propitiatorium, super alas Cherubim, quasi ab ipsis Cherubim portaretur*. At hocce mendum Thomæ Aquinati auctori adscribendum esse, id est quod nihil hæsitans et intrepidus inficior.

Tabulam hanc, non lapideam, verùm de auro mundo, et de auro mundissimo constructam, luculentissimè testatur sacer Exodi liber capite 25, vers. 17, et capite 37, vers. 6. An ita perfunctoriè et oscitanter divina lustrasse eloquia sanctum Thomam putaveris, ut imperitissimè lapideam existimaverit tabulam illam, quæ erat Propitiatorium? Calumniam amolitur omnem ipse Thomas lectione 1 in capitulo 9 ad Hebræos, ubi hæc habet disertissima: *Inter duas aut*

(Quarante-sept)

tem alas, quibus tangebant se, erat tabula aurea... et erat supereminens; quæ dicitur Propitiatorium. Causa finita est. Dignum verbò animadversione, commentarios in hanc ad Hebræos Epistolam elucubratos ab Aquinate eo videri tempore, quo priores partes Theologicæ Summæ scribebat, vel etiam postea, ut ex lectione 1 ad caput 4 certò colligimus, ubi ait: « De distinctione autem istorum dierum (in creatione mundi) diversimodè loquuntur sancti; aliter enim accipit Augustinus ab aliis sanctis, sicut patet Primâ Parte Summæ (qu. 74, art. 2 et 3). » Et iterum: « Est enim in ipsis (operibus Dei) duplex perfectio, una secundum partes mundi, quæ sunt cælum et quatuor elementa; et hæc attenditur penes earum essentiam, sicut habetur in Primâ Parte Summæ. » An ergo sui immemor scripserit in Summâ Thomas, *Tabulam illum fuisse lapideam*, quam alibi eodem circiter tempore verissimè vocat *auream*?

Typis edita exempla contra auctoris mentem vitia prædisse, negaverit prudens cordatusque nemo. An aliqui fuerint codices manuscripti, ex quibus illa profecta sunt, imperiti librarii vitio depravata? An erraverint illi, qui codices vetustos transcribebant tradebantque typographis descripta folia? Servantur utique vetusti plures in Bibliothecis, qui labè illâ sunt immunes: Salmanticensis apud Bartholomæum à Medinâ; Alcantiensis apud Thomam Madalenam; Parisiensis apud Joannem Nicolaum; Vaticani apud Gregorium Donatum; Coloniensis aliique apud Thomam Gravinam, in quibus aut vox illa (*lapidea*) desideratur, aut legitur *aurea*. Adde Venetum optimæ notæ in Bibliothecâ SS. Joannis et Pauli asservatum, in quo vox eadem (*lapidea*) non comparet. Initium codicis est: *Incipit Prima Secundæ Fratris Thomæ de Aquino de Ordine Fratrum Prædicatorum*; ubi titulus ille, *Fratris*, ætatem codicis indicat ante sacram ipsius Thomæ apotheosim. Ad hæc, labis illius, quæ sive codices manuscripti, sive typis edita exempla vitia inveniuntur, origo fortassè fuerit, quam pandit laudatus Nicolaus. Loco nempe citato sic ait S. Thomas: « In tabernaculo tria continebantur: scilicet arca Testamenti, in quâ erat urna aurea habens manna; et virga Aaron, quæ frondebat, et *tabulæ* in quibus erant scripta decem præcepta legis. Hæc autem arca sita erat inter duos Cherubim, qui se mutuis vultibus respiciebant; et super arcam erat quædam *tabula* (lapidea, in mendosis editionibus, vel etiam codicibus) quæ dicebatur *Propitiatorium*. » Fieri potest ut vox, *lapidea*, in margine scripta è regione *tabularum*, in quibus decem præcepta legis exarata fuerant, ab imperito librario vel typographo in textum recepta fuerit, ac *tabulæ* illi, quæ dicitur *Propitiatorium*, imperitè ac falso attributa.

2. Jam error Thomæ Aquinati impactus in auras abit. Quid est verò, quod Raynaudus refert, Thomam de Lemos in editione romanâ quidpiam mutavisse? Nec romanam, nec aliam alicubi Summæ Theologicæ editionem accuravit unquam Lemosius, Romanæ quidem anni 1570 fol. non Summæ duntaxat, sed omnium Aquinatis operum editioni præferre

Vincentius Justinianus ac Thomas Manriquez, ut præxiim docet Pii V, romani pontificis, diploma; ac romanæ ann. 1619, quæ solam Summam præstat, suam adhibuit diligentiam Gregorius Donatus. Pergit Raynaudus: *Ex suo cerebro* (ille qui romanæ præfuit editioni) *mutavit; ac id lapidis mutatione in lignum*. Imò suo ille ex cerebro hanc profert mutationem, quæ frustra in utraq; recensitâ editione romanâ quæritur, nec in aliis editis exemplis adhuc inventa est.

Fuerunt sacræ Scripturæ interpretes apud Tostatum ad caput 25 Exodi qu. 17, quorum erat sententia: « Arcam habuisse cooperitorium suum, quod esset de lignis setim, secundum quòd ex illis compacta erat arca, et esset deauratum intus et foris, sicut tota ipsa arca; et *Propitiatorium* non fuisse cooperitorium arcæ, sed quædam tabulam auream positam ultra cooperitorium arcæ inter duos Cherubim, quasi ipsi Cherubim tenerent ipsam tabulam Propitiatorii in manibus suis. » Frequentius verbò docti interpretes existimant Propitiatorium non distinguui ab ipso arcæ operculo: quod alii tamen arbitrantur, adnotante Calmeto, veluti in aera suspensum, super alas Cherubim dententum fuisse, quin tangeret arcam; ipsi arcæ quam clauderet, ac tegeret, immediatè superpositum alii, in cuius finibus duo Cherubim aurei consurgerent, unum cum ipso operculo constituentes opus. Aut illa sententia, quam refert Tostatus, aut prior alia quam memorat Calmetus, placuisse divo Thomæ videtur, qui 1-2, qu. 102, art. 4, ad 6, docet: *Super arcam fuisse quædam tabulam, quæ dicebatur Propitiatorium, super alas Cherubim, quasi ab ipsis Cherubim portaretur*; et lectione 1, ad caput 9 ad Hebræos: *Inter duas alas, quibus tangebant se Cherubim, fuisse tabulam auream... supereminentem, quæ dicebatur Propitiatorium*.

At quæcumque demùm seligi debeat interpretatio; *lignea* nunquam, nisi falsò et imperitè, dici potest illa tabula, quæ *Propitiatorium* vocabatur, sive ab arcæ operimento distincta, sive ipsum operimentum fuerit, aut suspensum in aera, aut immediatè tangens, et tegens arcam. Attamen supinum adeò errore Thomæ Lemosi, locum Thomæ Aquinatis interpolanti, tribuit Raynaudus, ipsumque amplecti ipse videtur. Nimiùm certè obscura sunt et implexa verba ejus. Ait enim: « Quamvis quod Lemos erasit (*lapidea*) esset falsum; et quod ipse substituit (*lignea*) sit verissimum; tamen mentitur qui ait, sanctum Thomam in re propositâ dixisse veritatem, ut ei Lemos falsarius attribuit. » Veritatem *in re proposita* ab Aquinate dictam, patefecimus: eademque quidpiam in eadem re propositâ ab Lemosio tributum, ipsius Raynaudi somnium est. Imò aut ipse turpissimè labitur, si *Propitiatorium* fuisse *ligneam* credat; aut certè scribit, loquiturque imperitissimè. Falsum quippe est *tabulam* illam, quæ erat *Propitiatorium*, fuisse *lapideam*; cur ergo ita loqueris, *quamvis esset falsum*? *Æquè* abludit à vero, *tabulam* eandem fuisse *ligneam*; cur ergo ita scribis, *quamvis sit verissimum*? Suis deque miscentur omnia.

BERNARDI MARIÆ DE RUBEIS

DISSERTATIO,

DE SECUNDA SUMMÆ THEOLOGICÆ PARTE, QUAM MINIME SANCTUS THOMAS EX TLIO SCRIPTORE, SED ALTER EX AQUINATE DEFLOREAVIT: DEQUE SPECULI MORALIS, NOMINE VINCENTII BELLOVACENSIS INSIGNITI, VERO AUCTORE, EJUSQUE ÆTATE.

CAPUT PRIMUM.—Franciscus Garcias primus asseruisse videtur Sanctum Thomam suam Summæ Theologicæ secundam partem deflorasse ex Speculo Morali. Validissima repugnant generalia argumenta. De emortuali Vincentii Bellovacensis anno. Num ejusdem Bellovacensis dici debeat *Ætus Speculum Morale*, dubium ingerunt gravissimi Scriptores.

Summam Theologicam, germanum esse foetum sancti Thomæ Aquinatis, minimeque ab alio aut aliquibus consodalibus post sacram ejusdem apotheosim, sive post annum æræ vulgaris 1333 collectam confectamque fuisse perspicuis et invictis argumentis contra Joannem Launoium confestim. Invidiosa questio sequitur, cujus movendæ excitandæque occasione præbet *Speculum Morale*, sub nomine Vincentii Bellovacensis Ordinis Prædicatorum insignis alumni vulgatum; in quo partes illæ duæ Summæ Theologicæ, quas

Primam Secundæ, et Secundam Secundæ appellare soleamus, ferè integræ, iisdemque verbis leguntur. Hinc orta controversia, ingentibus moliminibus hactenus agitata, quisnam ab altero accepit; an ex Vincentio transcripserit Thomas, an ille ex isto?

Franciscus Garcias Hispanus, cœnobii nostri Valentini in provinciâ Aragoniæ alumnus, in libello, quem Tarraconæ apud Philippum May anno 1578 typis edidit sub titulo *Emendationis errorum, quæ librorum aut typographorum incuria in Summa Theologica sancti Thomæ hactenus admixta reperiebantur*; primus videtur, et imprudens, in præfatione scripsisse: *Apertissimum esse, ex Speculo Morali Vincentii Bellovacensis mutuasse S. Thomam sermè omnia, quæ in his duobus codicibus (Primâ 2 et Secundâ 2) de virtutibus et vitiis scripta reliquit*. In hanc sententiam ivit Petrus de Alva et Astorga suis in opusculis: *Nodus indissol-*

lubiis; Sol veritatis; Judicium Salomonis; mentemque suam his fermè verbis frequentius aperit, non aliter Primam Secundam, et Secundam Secundam esse doctoris Angelici, quam Commentarii in epistolam ad Romanos Hieronymi sint (verum interpretem Rufinum Aquiliensem nesciebat Alva), qui eos fatetur ex Origene se transcripsisse; nec aliter, quam libri in Hexameron sint sancti Ambrosii, qui integros transtulit ex Basilio, easdemque duas demum partes Theologicam Summam ex Vincentii Bellovacensis Morali Speculo surreptas esse.

2. Tam apertum plagii crimen, imò vel ipsam suspicionem ejus, removeare ab Aquinate nisi sunt docti quique, prudentesque viri. Militant pro doctore Angelico tot alia opera ejus, proprio Marte confecta; militantque Summæ Theologicæ pars prima, et pars tertia, selectissimâ eruditione, solidissimis documentis, methodo perspicuâ, subtili ratiocinatione refertæ, vim maximam ingenii ejus præferentes ad opera parturienda aptissima. Summam integram expende, partesque in dubium vocatas confer cum indubiis. Idem in opere toto stylus apparet, ac individuum partium omnium inter se connexionem nemo non deprehendit; se articuli omnes, ac singuli eodem ex fonte scaturisse palam demonstrant; fulget æquè in hisce partibus ac in aliis elucubrationibus eminentissima Thomæ sapientia; ordo, dicitio, nitor, brevitatis, soliditas, notæque cæteræ unum indicant parentem.

Accedunt validissima argumenta, quæ sententiam ferè præjudicatam evincunt contra Vincentium, aut alium Speculi Moralis auctorem. Constat quippe omni semotâ dubitatione, Thomam allegari aliquibus in locis à Vincentio, ejusque non paucos articulos totidem verbis describi. Nempè in Speculo Naturali lib. 22, cap. 74, legitur: *Qualiter Angelus animam docet, Thomas de Aquino*, quo loco surrepta sunt verba et documenta, quæ ipse Aquinas habet in quæstione 11 de Veritate, articulo 3. Item capite 82 hæc habentur: *Quid sit Prophetia, Thomas*; ex quo scilicet deloravit Vincentius, quæ disserit omnia de eodem Prophetiæ argumento, ad caput usque 95, eaque licet cuique legere quæstione 12 de Veritate, articulo 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13. Denique capite 101: *Qualiter raptus sit ad id, quod est supra naturam, Thomas de Aquino*, usque ad caput 110, prostant quinque quæstiones 13 de Veritate articuli, verbo tenus descripti. Suas porrò de Veritate quæstiones ab Aquinate habitas Parisiis post annum 1257, quo scilicet Vincentius adhuc vitam agebat, florebatque, aliâ Dissertatione jam ostendimus.

Se denique non auctorem Speculi, quod in tres duntaxat partes tributum docemus infra, sed collectorem et consarcinatorem candidè ac verè fatetur Bellovacensis. « Mihi « omnium Fratrum minimo (inquies in Prologi capite 1), « plurimarum librorum assiduo revolventi, ac longo tempore « studiosè legenti, visum est tandem, accedente etiam ma- « jorum meorum consilio, quosdam flores pro modulo inge- « nii mei electos ex omnibus ferè, quos legere potui, sive « nostrorum, id est catholicorum doctorum, sive gentilium, « scilicet philosophorum et poetarum, et ex utrisque histo- « ricorum, in unum corpus voluminis quodam compendio « et ordine summatis redigere. » Iterum capite 4, pro sui animi candore sic habet: « Præsertim cum hoc ipsum opus « utique meum simpliciter non sit, sed illorum potius, ex « quorum dictis ferè totum illud contextui; nam ex meo « pauca vel nulla apposui; ipsorum igitur est auctoritate, « nostrum autem solâ ordinatione. »

3. Hinc Vincentii ac Thomæ consilium eùm pateat in libris conscribendis, nemo non videat, si cui plagium, illi potius, quam isti affingendum est. At gravis illa ac difficilis militat oppositio, quomodò Vincentius, qui antiquior est Aquinate, Theologicam Summam extremis vitæ istius annis confectam expilare potuerit? Vitâ migrasse Bellovacensem anno 1240 putabat Franciscus Garcias; ad annum 1256 obitum ejus producit Antonius Senensis, quem plures alii bibliographi exceperunt. Errant omnes; manifestum errorem evincunt quæstiones de Veritate, à Thomâ post annum 1257 pertractatas, in Speculo Naturali insertæ.

Jacobi Echardi Sententia est, non ante annum 1263 ad patres abiisse Vincentium, neque ultra annum 1264 vitam ejusdem prorogari posse; quo nempè tempore Summam suam Theologicam non ediderat Aquinas, testimonium ferente Ptolomæo Lucensi in Histor. Eccl. lib. 22, cap. 19, per hæc verba: *Hujus (Clementis IV. summi pontificis) tempore (à die 5 mensis februarii anni 1265, quo ad summum sacerdotium evectus est), dictus doctor scripsit Summam, quam in tres partes divisit..... Istius ergo Summæ tres partes quasi scripsit tempore istius pontificis, vacationis sequentis (à die 29 novembris anni 1268, ad annum 1271, diemque 1 septembris, quo Gregorius X, cum absens foret, electus fuit; vel ad annum insequentem 1272, diemque 27 martii, quo thiam pontificiam ipse accepit). Quâ posita utriusque, Bellovacensis et Aquinatis chronographiâ, nodus intricatis-*

simus apparet, quem neque Alexandri gladius secare possit.

Hinc aliam incunt alii chronographiæ rationem, Bellovacensis vitam producentes ad annum 1274 et ultra; quo tempore biennium et amplius elapsum erat post confectam ab Aquinate Summæ suæ Theologicæ Primam Secundam, et Secundam Secundam. Hinc prædicto biennio, vel etiam latiore spatio temporis, quo Vincentius aut synchronus fuit Aquinati adhuc vitam agenti, aut illi superstes, potuisse ab illo partem Summæ istius describi, ac inseri Morali Speculo, prima est responsio Vedastinorum Ordinis S. Benedicti monachorum in Duacensi operum Bellovacensis editione anno 1624.

Ab emortuali ejusdem Bellovacensis anno 1264, non recedunt alii plerique, accuratiore calculo chronographiæ rationes subducentes, Albertus, Castellanus, Ildephonsus Baptista, Alphonsus de Ribera, Joannes à S. Thomâ, Joan. Paulus Nazarius, Vincentius Ferre, Seraphinus Piccinardus. Nodum ergo implicatissimum quomodò secent illi? Videre Bellovacensis, inquit, ante annum 1264 potuerit vel integram Theologicam Thomæ Summam, vel Primam Secundam et Secundam Secundam, in primâ contexturâ delineatas, adhuc informes et imperfectas, nondum manu ultimâ perpolitatas, ac publici juris factas. Quidni enim quæstiones ad partem moralem spectantes longè ante parâset Aquinas, quàm operi suo eximio manum ultimam imponeret? Quidni Bellovacensis quæstiones easdem sibi communicatas deloraverit, contraseritque, ut Speculum Morale compingeret?

4. Conjecturis hujusmodi minimè sibi factum satis, fatetur Bellarminus de Scriptoribus ecclesiasticis in Elogio S. Thomæ, observat. 3. Hinc « in his angustiis, inquit, nihil mihi « occurrit, nisi Speculum illud Morale fortassè non esse « Vincentii Bellovacensis, sed *alicujus auctoris postertoris*, « qui... *secundam partem sancti Thomæ* (scilicet 1-2 et 2-2) « in compendium redigere voluerit; id quod videtur posse « confirmari ex eo quòd Speculum Morale gravius multò « esse videtur, quàm sint Speculum Doctrinale et Historiale, « quæ tria sine dubio sunt Vincentii Bellovacensis. » Paulò diversa monachorum Vedastinorum conjectura est Vincentium Bellovacensem, qui Speculum quadruplex pollicitus fuerat, morte præventum non composuisse partem illam, quæ titulo Speculi Moralis inscribenda erat; studiosum porrò aliquem post obitum ejus, ad perfectionem operis, cui Speculum Morale deerat, supplementum addidisse, ex illis quæstionibus ad mores pertinentibus confectum, quas in Primâ Secundam, et in Secundâ Secundam tradiderat sanctus Thomas. In hanc fertur etiam conjecturam Natalis Alexandri, qui tamen putat Morale Speculum compositum fuisse, perfectumque à Bellovacensi; verisimile esse, ut nescio quo fato exciderit illud; in ejusque supplementum substituta à juniore quopiam, ac supposita fuisse excerpta ex Primâ et ex Secundâ Secundam sancti Thomæ, titulo eisdem tributo *Speculi Moralis*.

CAPUT II.—*Genitum Vincentii Bellovacensis opus vetustissimi optimæ notæ codices in tria Specula tributum præstant, rejecto Speculo Morali. Idem confirmant synchroni testes probatissimi. Quod etiam evincitur, in illâ ejusdem Speculi Moralis comparatione cum tribus genuinis. Naturali, Doctrinale, Historiale.*

1. Ita conjecturis in obscurâ controversiâ indulgebant viri doctissimi, eâ permoti existimatione, quam doctrinæ sublimitate, ingenii acumine, ac proprio quodam operum stylo, ac nitore, sibi sanctus Thomas comparavit; cui vel levissima plagii suspicio non nisi per injuriam affingi queat. Auspicatò demùm, diisque faventibus, factum ut Jacobus Echardus insignis Ordinis Prædicatorum alumnus, improbo labore codicibus vetustis perquisitis ac lustratis, ipsoque Speculo Morali accuratissimâ indagine expenso, lucem meridianâ clariùs deprehendit, Vincentium Bellovacensem de laudato Speculo Morali edendo nunquam cogitasse; opus immane suum in tria duntaxat Specula, *Naturale, Doctrinale, Historiale* partitum esse; Moralis ejusdem Speculi consarcinatorem longè Bellovacensi et Aquinate recentiorum dici debere. Luculentissimum hoc de argumento vulgavit opusculum parisiis typis anno 1708, sub titulo: *S. Thomæ Summa suo auctori vindicata, sive de vener. Fratris Vincentii Bellovacensis scriptis Dissertatio*; quod etiam opus insertum legitur in Elogiis ipsius Bellovacensis, et S. Thomæ tomo 1 Scriptorum Ordinis Prædicatorum, quos post Jacobum Quetiùm ipse Echardus recensuit, complevit, vulgavitque Parisiis anno 1716.

Dissertationem nostram ratio postulat, ut hanc celebrem relinquere intactam quæstionem non liceat. Nova non proferam argumenta, cum omnia præverent, pertractaveritque doctissimus auctor. Ipsam ejus luculentissimam Dissertationem in pauciora capita contraham, ut veritas facti, quæ tandem splendidissimè illuxit, uno veluti conspectu innotescat.

Aio primum, Speculum Morale falsò hactenus tributum Vincentio Bellovacensi sive in manuscriptis codicibus, sive in editis exemplis. Primum argumentum suppeditat vetustis optimæ notæ codex Speculi Doctrinalis, quem Parisiensis Bibliotheca Sorbonæ possidet ex legato Magistri Petri de Lemovicis, socii domus ejusdem Sorbonæ, ut in fine ejusdem codicis adnotatum legitur. Quo vitam duxerit, ac floruerit tempore Petrus ille Lemovicensis, accuratissimè perquiri laudatus Echardus. Temporarias accipe sequentes notas. Exstat in eadem Bibliothecâ Sorbonicâ Collectio quædam Ms. *Sermonum* quos theologi Parisienses à festo SS. Simonis et Judæ annis 1272, ad festum S. Martini anni 1273, habuerunt. Ad sermonem 34, hæc appicta legitur adnotatio: *Sermo Fratris Egidii de Aurelianus ad Beguinas in Dominicâ 3 Adventus; et sui sermo peroptimus, in quo fuit Magister Petrus Lemovicensis.* Alius ibidem servatur codex, *Distinctiones bonas continens secundum ordinem alphabeti à Magistro Petro de Lemovicis;* quæ nempe *Distinctiones* nihil aliud sunt, quàm varii conceptus ab eodem Petro Lemovicensi ex aliorum concionantium ore excepti, et ordine alphabeticò dispositi. Verbo, *Ortus*, Christus nasci debuisset de Beatâ Virgine anno 1263, id est, ante annos mille ducentos, tres et sexaginta. Hæc satis cuique sunt, ut lucidè certòque tempus innotescat, quo vitam agebat florebatque Petrus de Lemovicis; simulque constat antiquitas, ac optima nota codicis Vincentiani speculi Doctrinalis.

Prologus primo voluminis loco, tum in editis, tum in Mss. exemplis, prostat in capita plura tributus; quem in eisdem editis exemplis, aliisque pluribus manuscriptis codicibus interpolatum depravatamque fuisse, ubi operis partitio exhibetur, ex laudato vetusto optimæ notæ codice luculentissimè evincitur. Partem hanc prologi à falsario vitiatam sub oculis ponere præstat.

Ex codice Petri de Lemovicis. CAPUT XVI. « *De triformi divisione totius operis.*

« . . . Quapropter ipsum opus universum, quod Speculum majus vocabatur, in tres partes principales, tanquam in tria volumina, vel opuscula perfecta, et à se invicem separata distinxit. Quorum etiam unumquodque Speculi nomine divisim intitulavi. Prima itaque pars continet totam Historiam naturalem; et hæc vocatur Speculum Creatoris. Secunda totam seriem Doctrinalem; et hæc vocatur Speculum Scientiarum. Tertia verò totam Historiam temporalem; et hæc vocatur Speculum Historiarum. Prima siquidem prosequitur naturam et proprietatem omnium rerum; secunda materiam, et ordinem omnium artium: tertia verò seriem omnium temporum. » Alia sequuntur, quæ tritariam tantum partitionem illustrent.

CAPUT XVII. — *De materia uniuscujusque partis.*

« Igitur primæ partis fundamentum est historia sacra, ab ipso principio usque ad ejectionem hominis lapsi de Paradiso: cui videlicet historia interseruntur ea, quæ pertinent ad naturam cæli et mundi; et in fine adjiciuntur cuncta, quæ pertinent ad ruinam vel sequelam peccati. Porro fundamentum secundæ partis est reparatio lapsi. Fundamentum verò tertiæ partis est, primò quidem historia hominis usque ad imperium Neronis, inde verò usque ad diem istum. »

Invectæ depravationis partes alias notat Echardus, integri vulgati Prologi collatione factâ cum Prologo, qui prostat in vetusto citato codice Ms. optimæ notæ. Hinc duo colliguntur. 1° Vincentium Bellovacensem de Speculo Morali, quod à

tribus aliis Naturali, Doctrinali, Historiali distinctum sit, elucubrando edendoque ne quidem cogitasse. 2° Speculum idem Morale falsò hactenus eidem Bellovacensi tributum fuisse.

Codicis hujus, qui tam insigne splendidumque suppeditat argumentum, fidem augent et confirmant duo alia Speculi Doctrinalis ac Prologi præmissi exemplaria manuscripta; in quibus *triformia* tantum Speculi, quod Bellovacensis conceptit confecitque, occurrit partitio. Servatur alterum in ditissimâ Bibliothecâ, olim Colbertinâ; alterum videre, ac lustrare licet in Bibliothecâ majoris conventus Parisiensis Eremitarum S. Augustini. Inquis verò, longè plures Mss. codices reperiri, eisque typis edita exempla consonare omnia, quæ vulgatum Prologum cum partitione *quadripartitâ* representant. Reponam ego, editionum fidem majorem non esse fide et auctoritate codicum ita se habentium, ex quibus illæ prodierunt; codicesque hujusmodi longè notâ ac ætate inferioris esse codice laudato Sorbonico, qui manum seculi tertii decimi ad finem vergentis præfert, suæque antiquitatis ac fidei certissimum signum habet in nomine Petri de Lemovicis, quem anno 1263 et 1272 florentem adedoque synchronum Vincentio Bellovacensi videmus. Codices alios duos, Colbertinum, et Augustinianum, quemcumque ad annum referas, pro sententiâ nostrâ militare constat; idque saltem palam ex iis fieri nemo non videt, *quadripartitum* operis Vincentiani divisionem nondum eo tempore inventam cognitamque, atque nondum Speculum Morale in lucem editum, quo librarius eisdem manu exarabat.

2. Codicibus ac *triformi* laudati Speculi partitioni, fidem maximam addunt synchroni testes. Primus adest, qui codicem Petri de Lemovicis his verbis propriâ manu scriptis adnotat: « Iste liber est pauperum Magistrorum de Sorbonâ, ex legato Magistri Petri de Lemovicis, quondam socii domus hujus. . . In hoc volumine continetur 1° pars Speculi Majoris, videlicet novem libri primi ipsius. Quod quidem Speculum habet tria nomina secundum tres ejus partes. Quarum prima vocatur *Speculum Naturale*; secunda verò, *Speculum Doctrinale*; tertia verò pars ejus vocatur *Speculum Historiale*. » Animadvertite tria nomina Speculi Majoris, quod est integrum Vincentianum opus; itemque tres ejus partes, tresque titulos Speculi Naturalis, Doctrinalis, Historialis. Quartum ergo Speculum, quod Morale dicitur, non agnoscebat anonymus hic adnotator.

Sequitur Henricus Gandavensis, quem vitâ Tornaci migrasse anno 1293 refert Joannes Molanus in Ms. Bibliothecâ sacrâ. Sic habet ille de Scripulis Eccl. capite 42: « Vincentius ejusdem Ordinis (Prædicatorum) dicitur scripsisse quoddam opus magni ingenii et laboris, quod prætulavit *Triplex Speculum, Historiale, Allegoricum et Morale*. » Quo in testimonio digna sunt animadversione quæ plura. 1° Ex aliorum relatu (dicitur scripsisse) Vincentii nostri opus recenseri ab Henrico. 2° Famam operis viguisse, quod prætitulatum esset *Triplex Speculum*, non quadruplex. 3° Partem *Historialem* optime laudari, non ita reliquas duas. 4° *Allegoricum* quod inscribitur Speculum, idem esse cum *Naturali*; ita dictum ob ea, quæ ipse Vincentius habet in utroque Prologo, genuino et vulgato, capite 18 inquitente: *Hoc est igitur Speculum, quod licet Naturale sit, totum tamen per quasdam rerum similitudines et integumenta figurarum ad edificationem morum referri valeat.* 5° Speculum denique *Morale* ab Gandavensi appellatum, non aliud intelligi debere, nisi *Speculum Doctrinale*, propterea quòd scientiæ in eodem ab auctore pertractatæ ad ethicam universalem pertinent, *Monasticam, Oeconomiam, Politicam*; ad jus utrumque, *Civile et Canonicum*; et ad omnia generatim, quæ hominis totius, ejusque morum reformationem complectuntur. Hæc habere præ oculis, lector, disertissimumque deprehendes Gandavensis testimonium pro *triplici* duntaxat Speculo Vincentiano, *Naturali, Doctrinali, Historiali*. Quæ de re adhuc infra agendum.

Tertius testis accedit Joannes Hautfuey, auctor *Tabulæ* in Speculum Historiale. In Mss. codicibus, quos plures vidit Jacobus Echardus, nuncupata legitur ea Tabula S. tituli sanctæ Priscæ presbytero *ordinari*; qui alius non est, quàm Simon de Archiaco Gallus Sanctonenensis, archiepiscopus Viennæ: « Primus enim ille est (verbis utor laudati Ecardi) ab obitu Bellovacensis, ejus nomen ab S. inchoetur, et tibi sanctæ Priscæ cardinalis fuerit, ad purpuram scilicet euectus die 20 decembris anno 1320, à Joanne XXII, teste Bernardo Guidonis præsentate et oculato; et reverè in codice Ms. eju-sdem Tabulæ Monasterii nostri Pissiacensis legitur, Simon. » Tabulæ præfixit Proœmium, in quo hæc habentur: « P. Vincentius de Belvac, cum collegis suis Ordinis Prædicatorum. . . tres Summas egregias ac perutiles compilarunt. . . Prima enim dicitur *Speculum Naturale*, in quâ appropriatè tractantur Speculabilia, per quæ exercitatur intellectus in cognitione veritatis. Secunda, *Speculum Morale*, in quâ tractantur moralia,

« per quæ excitatur affectus in operatione boni. *Tertia*, « *Speculum historiarum*, in quâ tractantur gesta et dicta viro-
rum illustrium, per quæ confortatur memoria, » etc. Ex-
pende tres tantum operis Vincentiani partes. Animadvertite
rursùm operis ejusdem divisionem juxta numerum trium
animæ facultatum, *intellectus, voluntatis et memoriæ*. Hinc
collige, Speculum tunc *Morale* appellatum non aliud esse,
quàm *Speculum Doctrinale*.

Codicem Ms. optimæ notæ, in quo eadem Joannis Haut-
funey Tabula continetur, servat Bibliotheca Veneta SS. Joan-
nis et Pauli, ubi descripta superius verba propriis oculis
perlegi.

Quidnò verò eo titulo *Speculi Moralis* insigniri potuerit
Speculum, quod auctor *Doctrinale* appellavit? Ad morum
quippe instructionem plures pertinent libri in eodem con-
tenti. Libros aliquos, eorumque titulos accipe: « Liber quin-
tus incipit agere de practicis, sive moralibus scientiis; et
« agit de monasticâ, tanquàm quæ priorem locum inter
« has tenet, eo quia *vitam propriam* unumquemque *compo-*
« *nerè* decet; habet autem 177 capitula... Liber sextus
« adhuc agit de monasticâ scientiâ, id est quasi comple-
« mentum quinti libri: lo illo namque generaliter agitur
« de moribus vel habitibus bonis et malis, id est de virtu-
« tibus et vitiis; in hoc autem primò quidem describuntur
« particulariter mores hominum cujuscumque conditionis
« ac sexûs et ætatis; postmodùm autem in universali de
« bonâ et malâ hominum vitâ... habet capitula 134... Liber
« octavus incipit agere de politicâ, quæ pertinet ad regi-
« men civitatum. Agit itaque de civitatibus, earumque re-
« ctoribus; et etiam *de legibus* ac de jure multiplici, de
« personis publicis et privatis, de rebus quoque sacris et
« non sacris; et habet capitula 152... Liber nonus agit de
« actionibus, sive de illâ parte juris, quæ pertinet ad actio-
« nes. Continet ergo processum causarum ac litium, et or-
« dinem judiciorum; habet autem Liber iste 130 capitula...
« Liber decimus agit de criminibus, sive judiciis criminum,
« quæ committuntur in Deum, secundùm quòd pertinent ad
« utrumque forum, seculare videlicet, et ecclesiasticum;
« habet autem capitula 160... Liber undecimus agit simili
« modo de criminibus, quæ committit homo in proximum,
« vel etiam in seipsum; habet autem liber iste 154 capi-
« tula. » Videntur magnam *Speculi Doctrinalis* partem, ad
mores hominum et ad scientiam moralem atinentem, ut
mirum non sit, Speculum idem appellari potuisse, appella-
tumque esse *Speculum Morale*.

3. Tot verò argumenta, quæ mores hominum illustrent,
cùm eodem in Speculo Doctrinali versaverit Bellovacensis,
de bono scilicet et malo, de virtutibus et vitiis, de criminibus,
in Deum, proximum et seipsum, deque rebus sacris et
non sacris; notum fit compertumque, consilium auctoris
non fuisse, ut Speculum Morale ab aliis distinctum elucubraret.
Hoc primum argumentum esto inter ea, quæ *istata*
dicuntur, sive quæ ex ipso opere in sese spectato compara-
toque cum Speculo Morali depromi possunt.

Alia duo subministrant verba utriusque Prologi, quæ ha-
bentur capite 3: « Denique quoniam, ut superius dictum
« est, *ex universis auctoribus* hoc opus contextum est, ut
« sciat quod cuiusque sit, *singulorum dictis eorum no-*
« *mina* annotavi; ac ne faciliè transpenderentur de locis pro-
« priis, *nequamquam in margine*... sed *inter lineas ipsas*,
« sicut fecit Gratianus in Compilatione Canonum, ea inserui.
« Interdùm etiam ea, quæ ipse vel à majoribus meis, scili-
« cet modernis auctoribus, didici, vel in quorundam scrip-
« tis notabilia reperi, nomine meo, id est auctoris intitu-
« ravi... Ut autem hujus operis partes singulæ lectori faci-
« liùs elucescant, ipsum opus *totum per libros, et libros per*
« *capitula distinguere volui.* » Hæc postrema tene verba.
Speculum Morale confer cum tribus aliis, *Naturali, Doctrinali*
« *et Historiali*, quæ germanos Bellovacensis fœtus agnos-
« cit natio omnis. Hæc tria verò sunt *in libros* divisa, et li-
« bri tributi *in capita*. Non ita Speculum Morale quod in li-
« bros dividitur, in partes libri distributi sunt, et singulæ
« partes in distinctiones, et istæ in articulos. Cur ordinem
« mutavisset Vincentius, nullâ mutationis faciâ alicubi men-
« tionem, nec reddidit causâ?

Priora ejusdem loci verba recole, quæ Bellovacensis bo-
nam fidem patefaciunt, plenamque sinceritatem. Datam fi-
dem liberat ille in triplici Speculo, *Naturali, Doctrinali,*
« *Historiali*; nihil quod suum non est, sibi arrogans; scripto-
« rumque nomina, à quibus accepit, non in *margine* notans,
« sed *intra lineas* inserens. V. g., hæc et similia passim oc-
« currunt, libro 1 Speculi Naturalis, capite 1: *De diversis*
« *mundi acceptionibus, ex libro qui dicitur Inaio Mundi;*
« capite 2: *De duobus mundis existentibus, Hermes, qui et*
« *Mercurius, et Trimegistus, et Astelepus;* capite 3: *Quod*
« *mundus archetypus ipse sit Dei filius; Basilii in Hezame-*
« *ron libro primo;* capite 4: *Quid sit Deus; Dionysius in libro*
« *de divinis Nominibus, et sic deinceps. Eadem fulget bona*

fides Bellovacensis in *Speculo Doctrinali*. Quæ pauca se-
quuntur, profero exempla: nempe libro, qui secundus in
editis numeratur, capite 10: *de primis Philosophis, qui*
« *naturam scrutati sunt; Augustinus de Civitate Dei, libro 8,*
« capite 12. *De diversis Generibus philosophorum; Isidorus*
« *in libris Etymolog., libro 8, capite 13. De Definitionibus*
« *philosophiæ; Richardus. Cætera conveniunt omnia. Notan-*
« *dumque diligenter est, capita occurrere, quibus auctoris*
« *nomen infra lineas non præfigitur; eandemque intelligi*
« *accepta debere ex auctore proximè ante citato. Ab hæc non*
« *discedit methodo Bellovacensis in Speculo Historiali, ubi*
« *passim infra capitum lineas laudantur Acta Sanctorum, et*
« *Chronica, et scriptores alii, sacri et profani, qui sacram*
« *secularemque historiam scripsere. Integram modò evolve,*
« *lege ac perlege Speculum Morale. Variis passim distinctio-*
« *num et articulorum stylus apparet; quæ varietas diversos*
« *absque dubio scriptores indicat, quin eorum nomina adno-*
« *tentur. Superis grates; hi namque scriptores, deformati*
« *atque transcripti, sin omnes, innotescunt aliqui, quos infra*
« *dabimus. Id jam verò satis est, ut Morale Speculum, in quo*
« *Bellovacensis bona fides desideratur, nihilque ingenii ejus*
« *agnoscitur, non ab ipso, sed à falsario consarcinateore enis-*
« *simum innotescat.*

Atque tria utique Specula, *Naturale, Doctrinale, Histo-*
« *riale*, coherent sibi invicem, sibi que mutò perhibent
« testimonium. In Speculo Doctrinali, quod secundum juxta
« mentem consiliumque auctoris locum tenet in opere, epilogo-
« præmittitur Speculi Naturalis; siquidem à capite primo
« ad quintum usque, compendio colliguntur, quæ latiore
« calamo in Speculo Naturali pertractata sunt de lapsu homi-
« nis, ac hominis lapsi miserâ; indeque fit gradus ad repara-
« tionem hominis per doctrinam et studium philosophiæ. Idem
« epilogus tum Speculi Naturalis, tum etiam Doctrinalis primo
« loco apparet in Speculo Historiali. A primo capite ad 47 in-
« clusive compendio perstringuntur, quæ in Naturali Speculo
« latissime disseruit auctor de Deo, de Angelis, de Homine,
« deque hominis Lapsu; et à capite octavo et quadragesimo
« usque ad 55, breviter agitur de reparatione hominis per
« poenitentiam et virtutes, deque scientiis quæ datæ sunt
« homini lapsu in remedium, de practicis et mechanicis arti-
« bus; ac demùm de sermone naturalibus scientiis et artibus mag-
« icis; quæ omnia et singula argumenta luculentiore ser-
« mone in Speculo Doctrinali illustrant. Atqui compendium
« id genus desideratur in Speculo Morali; quæve in ipso latè
« pertractantur, compendio nullo perstringuntur in postremo
« Speculo, quod est Historiale. Cùm ergo prædicto Morali
« Speculo desit nexus ille, quo simul Specula sua collegavit
« Vincentius; cùm illud etiam Speculum Morale duorum præ-
« cedentium, Naturalis et Doctrinalis, mentionem ingerat
« nullam; ac postremum Historiale nullum perhibeat de Mo-
« rali testimonium; evidens compertumque signum est, ne-
« que de illo edendo cogitasse Bellovacensem.

Animadversione demùm digna profero verba Prologi ge-
« nui capite 18: « Hunc autem *libellum nostrum apologeti-*
« *cum* (qui nempe est ipse Prologus), propter prædictas
« causas à principio operis hucusque protractum, quia
« pari ratione respondet *cuique parti*, totum in *unuscu-*
« *que* capite inserendum putavi. » Interpolatis verbis
« eundem sensum effert vulgatus prologus capite 19: « Hunc
« autem Prologum propter causas prædictas à principio ope-
« ris hucusque protractum, quia pari jure correspondet
« *unicuique parti*, totum in *cuiuslibet* capite inseren-
« lum « judicavi, ut simul cum totius partis capitulis adjunctis
« locum repleat unius libri. » Ad mentem auctoris, tribus
« generibus ejusdem Speculi, *Naturali, Doctrinali, Historiali*,
« præfixus habetur Prologus ille, seu libellus apologeticus,
« unus idemque; sed illum non habet nulla Speculi Moralis
« editio, nec nullus codex manuscriptus. Quid ita? Tanta scilicet
« falsarii consarcinatoris cautio non fuit, ut suppositum
« illud Speculum cum præmisso laudato Prologo prodire cura-
« ret juxta mentem consiliumque Bellovacensis.

CAPUT III. — *Auctores deformati in Speculo Morali sunt*
« *Aquinatè et Vincentius Bellovacensis recentiores; ac primò*
« *Petrus de Tarentasiâ, postea Innocentius papa V. Item*
« *anonymus auctor de Consideratione Novissimorum. Et*
« *Stephanus de Borbone interpolatus. Venique Richardus*
« *de Mediavilla.*

1. Quàm longè distat ergo Speculum Morale ab ingenio,
« et bonâ fide, et consilio Vincentii Bellovacensis, quem
« Speculi triplicis, Naturalis, Doctrinalis, Historialis, verum
« parentem nemo nescit! Penitenti examini ipsius Speculi
« Moralis viscera scrutanda sunt. Opus est ex aliorum luca-
« brationibus surreptis, convasatisque compaginatum, nomi-
« nibus eorum, fide non bonâ, suppressis. Sunt illi verò inter
« alios, qui adhuc latent, Petrus de Tarentasiâ, postea Inno-
« centius papa V; Stephanus de Borbone, anonymus auctor *de*
« *Consideratione Novissimorum*; Richardus de Mediavilla —
« quos tam supinâ negligentia et oscitantia transcripsit con-

sarcinator, ut notas temporarias aut reliquerit, aut invexerit, quæ certò demonstrant, longè post obitum sancti Thomæ consarcinator illum opus fuisse. Hinc evidens consurgit demonstratio, articulos illos quàm plurimos, qui in Speculo Morali et in Summâ divi Thomæ totidem verbis reperiuntur, non ab Aquinate surreptos ex alio; sed ex Aquinate falsarium quemdam recentiore transcripsisse.

Age verò, quod alio, invictis argumentis demonstrandum est. Primum deprædatum scriptorem profero Petrum de Tarentasiâ. Vitam produxit ille ad annum 1276, diemque 22 junii, postquam Sedem Petri tenuit menses quinque, diesque duos. Commentarios elucubravit in *Quatuor Sententiarum libros*, quos nemo dubitat, compendium quoddam esse doctrinæ ab Aquinate traditæ in suo in eosdem libros Commentario. Sed opus illud non scriptum, editumque à Petro ante annum 1267, evincit diligentissimus Echardus; quo nempe vir clarissimus ad Sententias suis lectionibus explanandas, Parisiis pro formâ, ut inquebant, magisterii assignatus fuit. Atqui verò in Speculo Morali plus viginti articuli ex eodem Tarentasiensis Commentario surrepti prostant, quos judicat singulos Echardus; unde post annum 1267 consarcinator ejusdem vitam agebat.

2. Tractatum quemdam *De Consideratione novissimorum* præstant codices Manuscripti, ac typis edita exempla. Servant illos frequentius Bibliothecæ; editumque prostat exemplum in typographiæ incunabulis, absque notâ loci, anni, typothetæ, in-4°, sub hoc titulo: *Sermones de Quatuor Novissimis*. Tres primi Sermones verbi totidem sunt tres primæ distinctiones libri primi *Speculi Moralis*; tresque priores partes libri secundi ejusdem Speculi, *de morte, de judicio, de inferno*, compactæ confectæque sunt ex dicti tractatus parte secundâ, tertiâ et quartâ; ac demùm ejusdem libri secundi pars quarta, vocabis et sententiis, eadem est cum parte quintâ laudati tractatus. Plagium jam certò et perspicuè innotescit. Superest ut quondam scripserit tractor iste anonymus, relegatur.

Temporis notam felicissimè et auspiciò detexit Echardus in ejusdem tractatus sermone 2 *de Judicio extremo*, ubi hæc habentur: « *Nuper diebus istis etiam Christiani nostri propter eorum peccata nefaria, quæ magis tacenda censui, quàm pandenda, justo Dei judicio per manus infidelium nefandorum trucidati, captivati, vel in fugam conversi, de Terra sancta promissionis, quam Dominus Jesus suâ benedictâ navitate, conversatione et morte sacratissimâ consecravit, turpissimè sunt ejeti, quia flagitiosam eorum vitam non poterat amplius sustinere.* » Animadvertente nuperam illam ejectionem, quæ contigisse dicitur *de Terra sancta promissionis*. Illa nempe est, quando Aconem, seu Ptolemaidam civitatem Sarraceni obsederunt ceperuntque anno 1291, ut historiæ produnt. Tunc enim *Acone deleta*, teste Ptolomæo Lucensi in *Histor. eccles.*, libro 24, capite 23, *delentur omnes in circuitu regiones; et sic de regno Hierosolymitano, nec de Terra promissionis* (hæc nota verba, quibus utitur et auctor ille anonymus), *remansit aliquid quod non sit à Sarracenis occupatum*. Christianorum peccata nefaria inter excidii causas numerat laudatus auctor; eademque pariter incusat Sanutus libro 3, p. 12, capite 21, apud Raynaldum t. num. 8, *cum carnalia*, inquires, *cæteraque peccata continuè auferentur in fracturibus sceleris baptismatis, nec de malis vellent converti, nec per penitentiam ad viam redire justitiæ*, etc. Luculentissimus locus hic est, quo evincitur, Speculum Morale non esse factum Vincentii Bellovacensi anno 1264 vitâ functi; ejusdemque operis auctorem post annum 1291 vitam egisse, et Summam Theologicam S. Thomæ expilasse.

3. Temporariam posteriorem notam exhibent alia verba, quæ habentur libro 3 *Speculi Moralis*, parte 3, distinctione 1, *de Superbia*: « *Ad idem etiam facit consideratio infirmitatis alienæ; sicut de Josaphat et Barlaam dicitur, quòd cum Josaphat videret secum leprosum et decrepitem senem, et audiens quòd humanâ miseriâ poterat ad hoc devenire, ingemuit intra se humiliatus. Item dicitur quòd Odo, episcopus Parisiensis, cum comederet, despiciabiliores pauperes faciebat ante se poni, alios hinc, et alios inde. Hoc idem faciebat beatissimus Ludovicus. Ad idem etiam valent exempla.* » Siste, lector, expende illa verba: *Hoc idem faciebat beatissimus Ludovicus*. Ludovicum IX, Francorum regem, intelligebat scriptor, ipsumque sine dubio mortali vitâ functum, sanctorumque catalogo inscriptum; quod accidit 3 idûs augusti, anno Christi 1297, et pontificatus Bonifacii VIII anno tertio. Itaque *Speculi Moralis* auctor prodit se anno 1297 posteriorem, longèque juniorem Vincentio Bellovacensi et Thomâ Aquinate.

Integra prædicta distinctio prima de Superbiâ, aliæque plures, quæ in eodem *Speculo Morali* libro tertio et secundo, ac primo reperiuntur, transcriptæ sunt, surreptæque omnes, eodem aliquando retento, aliquando nonnihil immutato ordine aut verbo tentis, aut aliquibus additis

subtractisque, ex opere *de septem Donis Spiritûs Sancti*, à Stephano de Borbone, ordinis Prædicatorum confecto. Accuratissimam instituit Echardus collationem; eoque in loco quo de agimus, adnotat, *Vincenciastrum solam illam de suo addidisse lineam: Hoc idem faciebat beatissimus Ludovicus*, loco exempli *sancti Martini*, quod in germano Stephani de Borbone opere legitur. Mortem obiit hic auctor in Conventu Lugdunensi, teste Bernardo de Guidonis, anno 1262. Non ita scilicet sibi cavet consarcinator, quin falsarium more notas appingeret chronicas, scriptorum ætati, quos deprædabatur, repugnantes.

4. Postremum denique argumentum, quo Speculum Morale evincitur confectum ab consarcinatore sequioris ætatis, promittitur ex libri 3 parte decimâ, distinctionis decimæ articulo 3. Insignis locus est, ubi quæritur: *Utrum illi, qui confessi sunt alicui potestatem superioris habenti, teneantur eodem anno confiteri suo parochiali sacerdoti?* Inter alia, quæ sequuntur accipe verba: « *Præterea papa in Privilegio concessio Minoribus et Prædicatoribus, super confessionibus audiendis, declarando videtur dicere, quòd in illo statuto, Omnis utriusque sexûs, intelligitur presbyter parochialis ille, qui in communi usu sic vocatur, in hoc quòd dicit: Quod confessi Fratribus, teneantur semel in anno suis presbyteris parochialibus confiteri, prout statuit concilium generale. Cum enim dicendo, presbyteris, excludat non presbyteros, et per hoc quòd dicit, suis, excludat non habentes jurisdictionem super eos; videtur quòd per hoc quòd dicit, parochialibus, excludit episcopos; alia illud verbum, parochialibus, ibi poneretur pro nihilo. Ubi cumque autem papa aliud dicit per modum declarationis juris, si Bullatum est ad omnes se extendit, etiam si non sit insertum inter alias decretales: ergo cum episcopus non sit super statutum, confessi sibi vel alicui auctoritate sequuntur eodem anno suo curato inferiori semel confiteri. Non sic autem dicendum est de confitentibus papæ, vel habentibus ejus auctoritatem absolutè, quia dapa est super concilium generale.* »

Nihil hæsitans, memoratum papam intellige Martinum II, dictum IV. Datum ab illo, quòd dicitur privilegium *Fratribus Minoribus, et Prædicatoribus*, non aliud est quàm Bulla ejus, quæ incipit: *Ad fructus uberes*. Integram referunt Martene et Durand Asectæ Congregationis S. Mauri, tomo 1 *Thesauri Anecdotorum*, col. 1172, et Joannes Launois in opusculo, cui titulus: *Explicata Ecclesiæ traditio circa Canonem, Omnis utriusque sexûs*, capite tertio. Quæ papæ et Privilegii verba citato loco referuntur, ipsissima sunt in Bullâ: *Volumus autem quòd hi qui Fratibus confitebuntur eisdem, suis parochialibus presbyteris confiteri saltem semel in anno, prout generale concilium statuit, nihilominus teneantur*; quæ apud antiquiores pontifices frustra quæras. Data Bulla legitur *apud Urbem veterem 4 idûs januarii, pontificatus nostri anno primo*. Launois adnotat: *Hic annus Martini primus incidit in annum Christi 1281*, stylo scilicet veteri, ut exponit Echardus; in cursu erat quippe annus 1282, stylo novo. In Cathedrali Petri contendit Martinus anno 1281, die 28 februarii; unde 4 idûs januarii, seu die 10 ejusdem mensis anno 1282 adhuc primus annus pontificatus labebatur. Jam ergo chronica nota fulget, quæ luce meridianâ clarius patefacit, Speculum Morale factum esse ætate longè posteriorem tum Vincentio Bellovacensi, tum Thomâ Aquinate; eamque controversiam in auras abire, quæ vocat in questionem, num ex Bellovacensi Thomas, an ille transcripserit ex isto; sed plagium denique certò innotescere, quo Summam Theologicam Aquinatis recentior quispiam expilaverit.

Vis augetur argumenti mirum in modum, propterea quòd laudatæ Distinctionis decimæ primus articulus, ac tertius citatus et quintus, totidem verbis prostant apud Richardum de Mediavillâ Ordinis Minorum in libri quarti Sententiarum distinctione 17, articulo 3, quæstione 1, 2 et 3. Nempe articulo 1, citato quæritur in Speculo Morali, *utrum necessesit cuihbet confiteri proprio sacerdoti*; et responsio est, *quod proprius sacerdos quadrupliciter potest accipi*, etc. Articulo 3, *utrum illi, qui confessi sunt alicui potestatem superioris habenti, teneantur eodem anno confiteri suo parochiali sacerdoti*; *Dicendum quòd episcopus habet ordinariam jurisdictionem*, etc. Articulo 5, *utrum confessi confessori non sacerdoti, quem parochialis sacerdos posuit loco sui*, etc. *Dicendum quòd tales tenentur illa eadem peccata, si illorum sunt memores, iterum confiteri sacerdoti*, etc. Quæ omnia sunt integræ partes illæ, quæ articuli vel quæstionis corpora dici consueverunt, apud Mediavillam exstantes quæstione 1, 2 et 3. Insignis ille Ordinis Minorum scriptor circa annum 1300 obusse dicitur à Pitræo; hoc verò tempore superstes judicatur à Wadingo, anno scilicet 1302, ubi num. 10, de viro clarissimo mentionem ingerit. Neque prædictas tantum quæstiones Mediavillæ surripuit consarcinator *Speculi Moralis*; quàm plures alias de-

prædatus indicat omnes doctissimos diligentissimisque Echardus. Finem liti impositum nemo jam non videt.

CAPUT IV. — Alia quædam indicia et argumenta quæ plagiarium exhibent, genuinum sancti Thomæ opus expilantem. Quo vitam tempore egerit ille, cujusvis fuerit professionis? Quo sensu plagiarium dici debeat?

1. Dubium jam omne eliminatum est, certoque constat auctorem Speculi Moralis, cum Aquinate longe recentior sit, Summam ejus Theologicam in iis expilasse locis, ubi ipsissimi concepti, scriptique verbis occurrunt articuli opere in utroque. Pars ista farraginis, quod diligentius accuratiusque expenditur, eò plura ob oculos ponit evidentissima plagii signa. Hoc argumenti genus diligentissimo criterio versat Jacobus Echardus; illudque antea proposuerat ac illustraverat Vincentius Ferre tomo 1 de Virtutibus theologis et vitis oppositis, in quæstione Prolegomena de vero auctore Secundæ partis Summæ Theologicæ. Selectiora, quæ habent illi, profero.

Animadvertite, ex quæstionibus 114, quibus Prima Secundæ constat, septem supra septuaginta reperiri in Speculo Morali, deesse triginta septem; pariterque ex quæstionibus 189, quas complectitur Secunda Secundæ, centum legi et quinquaginta quinque in eodem Morali Speculo, et abesse quatuor et triginta; earumque quæstionum articulos plus quam quadraginta integros omitti. Ita verò inserti articuli sunt, qui insunt, ut pars illa, quæ *Corpus* dicitur, frequentius transcribatur, adjiciatur aliquando argumentum proliorum *Sed contra*; modò etiam responsio ad primum occurrit, modò ad secundum, modò ad tertium, modò etiam ad duo, modò denique ad omnia; sed et ipsa intersecantur aliquando opposita argumenta cum responsionibus. Hæc signa sunt plagarii cujusdam, qui Thomæ articulos, aut integros, aut ex parte, prout ejus postulabat consilium, surripiebat.

In eâ, quam inuimus, articulorum multitudine, sex duntaxat exceptis, mutili sunt omnes. Corpus articuli transcribitur, cæteris partibus aut omnino prætermisissis, aut earum aliquibus tantum appositis. Ita verò apponuntur, v. g., responsiones argumentorum, ut argumenta nulla appareant; et ipsa, quæ in responsionibus doctrina traditur, speciem nullam solutionis ad argumenta præbeant: insulseque conjuncta sit corpori articuli per voces illas, *nota, item, sciendum autem*, similesque. Fac verò, ipsa reddi argumenta, quæ suppressa fuerint, habenturque in Summâ Theologicâ; his etiam addi argumentum proliorum *Sed contra*; tam conjungi doctrinam, quæ in Speculo Morali legitur, eamque poni loco corporis articuli. Quid inde? Quæ nempe in eodem Speculo additamenta leguntur, vocibus illis, *item, nota, sciendum*, exclusis, totidem apparent responsiones ad superiora argumenta. An evidentijs haberi signum potest, integros quosdam articulos existisse, qui detruncati fuerint? Illos nempe, quos proprio Marte scripsit Aquinas, mutilavit postea plagiarium consarcinator.

Festivum lepidumque quiddam non prætereo, quod addidit in tertio articulo quæstionis sexagesimæ primæ ex Primâ Secundæ. Quærit doctor Angelicus, *utrum alix virtutes magis debeant dici principales, quam istæ* (quatuor cardinales)? Tria opponit argumenta; sequitur argumentum, *Sed contra*; corpus (ut vocant) articuli succedit, quod his verbis clausum legitur in eadem Summâ Theologicâ: *Et sic etiam cessant objectiones, quia alix virtutes possunt habere aliquas alias principalitates; sed istæ dicuntur principales ratione materiæ, ut supra* (in ipso corpore) *dictum est.* Idem occurrit articulus in Speculo Morali libro 1, parte 3, distinctione 6. Hoc est, argumentis prætermisissis, corpus integrum legitur, ac insuper totidem verbis clausula superior. At nullæ cum objectiones appareant, cur admonetur lector, *cessare objectiones*? Nimirum plagiarium plagii sui signa reliquit. Animadvertite, apud Thomam legi: *Et sic etiam cessant objectiones*, quæ nempe in primâ parte articuli positæ sunt. Vocem unam addit plagiarium, *et sic etiam* (inquiens) *cessant alix objectiones*, quæ scilicet venire in mentem possunt.

Sex illos articulos, quos integros adnotavimus prostare in Speculo Morali, recensere præstat, ex Secundâ Secundæ depromptis. Primus est ex quæstione 80, *de justitijs annexis virtutibus*, qui habetur in Speculo, libro 1, part. 3, dist. 60. Item ex quæst. 138, *de Mollitie* articulus primus; quem Speculum præstat eodem in libro, eademque parte, dist. 9, art. 1. Tum etiam ex qu. 95, articulus 8, *de Divinatione quæ fit per sortes*, in Speculo prostat libro 3, parte 3, dist. 27, art. 7. Denique ex qu. 96, articulus 1, 3 et 4, *de Superstitionibus observantiarum*: qui referuntur in Speculo in eodem libro 3 et parte 3, dist. 18, art. 2, 3 et 4. Plagii signum præferunt sex isti articuli, qui solidi et integri inter pluresquam mille alios truncatos, mutilosque relicti sunt. Aperitissimè namque loquuntur, et alios omnes integros existisse, eosdemque mutilos factos pro instituto con-

sarcinatoris; adeoque ex Summâ D. Thomæ, ubi habentur integri, absque dubio surreptos.

In hisce articulis detruncatis, qui Speculo Morali insunt, frequentius occurrunt superiores alicujus loci indices, ut supra dictum est, ut supra habitum est, ut ex supra dictis apparet, ut ex prædictis patet. Similes indices passim in eisdem habentur articulis, quos Theologica Summa complectitur, loca denotantes vel in superioribus Secundæ Secundæ quæstionibus, vel in Primâ Secundæ; vel Primâ Parte, ubi de argumento, quod indicatur, datâ disseritur operâ. Non ita in Speculo, in quo articuli, ad quos lectorem remittuntur indices illi, non supra, sed postea, vel etiam nullibi reperuntur. An ita sibi solet illudere verus auctor, tamque frequenter sui immemor esse? Se prodit ipsum plagiarium, qui Theologicam Summam in Speculo præceptis transcriberet.

Dignissima denique Jacobi Echardi animadversio est: tot S. Thomæ quæstiones, quæ prostant in Morali Speculo, non esse puras, sed quàm plurimis alienis admixtas; sunt enim primò quæstiones alternatim aliquando positæ; hoc est ex Aquinate una, altera ex alio; vel ex uno plures, pluresque ex altero; præterque in aliquibus Thomæ, subsequitur in aliis. In ipsis articulis eadem conspiciuntur alienorum commixtio; cum ita variegati compareant nonnulli, ut sex lineæ sint unus, sex lineæ pluresque sint alterius. « Hoc solium « videas (inquit Echardus); permittito postea iudicium, quem « plagiarium existimes. An ita censeas, Thomam aurum « suum hæc et illac sparsum minutatim intra hos arenæ cumulos collegisse, quæque deerant solùm supplevisse? « Hæc duo planè sunt certissima: hinc eum, quisquis ille « sit, qui articulos Summæ et Speculo communes excogitavit « vit primus, et scripto commendavit, hominem fuisse ingenii excelsioris, et iudicii acerrimi: contra, qui articulos illos tam sapienter excogitatos alienis tot ac tantis « commiscuit, reverà nihili censendum. » Illum quis omni summotâ hæsitatione non dixerit continuò S. Thomam? Ac istum Speculi Moralis, quisquis ille fuerit, non dixerit auctorem? Illumque verum questionum illarum, eorumque articulorum parentem, ac istum plagiarium et alieni fœtus deprædatorem?

2. Quæstionculæ supersunt, quæ paucis dirimantur, ut colophon demùm opusculo nostro imponatur. Inquiritur primò, quo verisimilius tempore floruerit consarcinator Speculi Moralis, illudque publici juris fecerit? Jam egimus capite 2, num. 2, de quâdam in Speculo Historiale Tabellâ, quam post annum 1320 confecit Joannes Hautfuney. Memorantur in eâ tres duntaxat Vincentii Bellovacensis Summæ; quæ item recensentur sub titulo triplicis Speculi, Naturalis et Moralis seu Doctrinalis, et Historialis. Ergo jam constat ætate illâ ignotam fuisse quadrifariam operis Vincentiani partitionem; ignotum etiam Speculi Moralis à Doctrinali describerem, atque nondùm interpolatum depravatamque auctoris Prologum. Antiquior adduci scriptor nullus potest, qui partitionis quadrupartitæ meminerit; neque codices Mss. Speculi Moralis comparuere, qui ante illum annum exarati fuerint. Unus allegari Stephanus de Salanhaco potest, in cuius tractatu de Quatuor, in quibus Deus Prædicatorum Ordinem insignivit, Vincentii opus memoratur, quatuor Speculis distinctum. Mortem obiit vir illustris anno 1290. At negotium inde facessat nullum, cum prædictus tractatus modò purus non exstet, qualem Salanhacus elucubravit. Additamentis ubique insertis, adjectisque capitibus integris, et longioribus interpolatum fuisse à Bernardo de Guidonis, qui vitâ mortali migravit anno 1331, evincit Echardus.

Conditionem professionemque plagarii, quem Thomæ et Bellovacensi recentiorum vidimus, altera perquirat quæstio. Laudato Echardo duo sunt hæc in re penè certissima. 1° Hominem fuisse votis religiosi adstrictum; 2° ad Ordinem Prædicatorum non pertinere. Peculiarem Ordinem definire non audeo; tot verò conjecturas accumulatas, quas Petro de Alvâ animadvertere si licuisset, nihil hæsitans Morale Speculum sui Ordinis alium vindicasset.

3. Notari ergone *plagarii* nomine jure queat, quisquis ille fuerit? Nomen nos frequentius adhibuimus; quo vero sensu et intellectu, declarandum. Quæstionculam movit Theophilus Raynandus Erotemate 10 de malis ac bonis libris, partitione 1, 2 6, eamque scitè ac prudentissimè dirimit Echardus. *Plagii* crimen admittebant olim, qui civem romanum ingenium, libertinum, servumque alienum celabant, vendiderant, vinxerant, comparaverant; contra quos lex Fabia rogata est. Ad librorum furtum alienique operis acceptationem, vox ea extenditur. Surreptas quæstiones Thomæ, surreptosque articulos ejus, et hæc omnia celata sub nomine Vincentii Bellovacensis, res est apertissima. Doloso et invidio id factum consilio, sibi nemo iudicium arroget; ut scilicet Aquinas gloriâ sibi debitâ fraudaretur, vel etiam ipse traduceretur tanquam plagiarium, qui suos fecerit scriptoris antiquioris labores.

Non longè fortassè à vero abeat ille, qui existimet, eâ mente farraginem illam Speculi Moralis aliorum tractibus, Quæstionibus, articulis compactam fuisse, ut in librorum penuriâ subsidium præstò foret concionatoribus præsertim, ac iis qui proximorum confessionibus excipiendis addicti sunt. An verò absolvi omni plagio debet farraginis consarcinator? Pro crimine amolendo ea verba faciunt, quæ in Prologo interpolato vulgatoque habentur capite 19: « In « tertiâ verò (parte, seu Speculo Morali) virtutes ac vitia « describendo, non potui, ut supra dixi, omnium librorum « moralium, etiam quos in promptu habebam, omnes flores « in unum colligere; sed de multis pauca pro modulo meo « eligere. » Candor animi videtur illucescere, quo fatetur consarcinator, aliorum flores in eodem Morali Speculo collectos in unum proponi. Minui notam plagii constat. Verum adhuc vituperatione dignum est; tum deprædatis scriptores, proprio appellatos nomine, non legi; tum suppositum opus Vincentio Bellovacensi fuisse, qui Thomâ Aquinate ali-

quot annos antiquior est. Hinc enim debitâ gloriâ illi frustrantur auctores, qui nondum innotescunt, transcriptique sunt in Speculo; ac ansa præterea data ut in dubium vocaretur, utrùm S. Thomas proprio Marte Primam Secundam et Secundam Secundam elucubraverit; an potius utramque expilaverit, majorem partem, ex Bellovacensi?

At ipsum denique plagium, imminutum etiam, purgatumque quodammodo, longè absit ab Aquinate; quod imò eò magis grave in ipso appareret, si quæstiones articulosque ex Vincentio Bellovacensi desorasset, quem neque proprio unquam nomine appellavit, neque ullâ indicavit generali notâ; quod à consarcinatore factum adnotavimus. Facinus istud admitti quâ ratione ab Aquinate potuerit, qui cum acerrimo præditus esset ingenio ad opera proprio Marte eudenda aptissimo, et sanctitatis eximia prærogativâ excelleret, ab alienis factibus ullo sibi modo vindicandis alienissimus esse debuit?

BERNARDI MARIE DE RUBEIS DISSERTATIO,

DE INTEGRA SANCTI THOMÆ IMMUNITATE A PLAGIO, QUO THEOLOGICA QUADRIPARTITA SUMMA, AC SUMMA QUEDAM VIRTUTUM ALEXANDRI HALENSIS, NIMIA CONFIDENTIA AB EODEM AQUINATE SUR REPTÆ DICUNTUR EXPILATÆQUE, ADVERSUS LUCAM WADINGUM ET JOANNEM DE LA HAYE.

CAPUT PRIMUM. — *Alexandrum Halensem à S. Thomâ Aquinate expilatam, excogitârunt Lucas Wadingus et Joannes de la Haye. Nihil de Summâ Halensis quadrupartitâ adduci potest, quod ab Aquinate surreptum fuerit. Joannis Gersonii locus castigatus et expositus.*

1. Nondum plagii notam, quâ S. Thomam Aquinatem superiore in dissertatione immunem pronuntiavimus, integrè detersam penitètius detritam inquirunt. Convulsa fuerit difficultas, quæ Theologicam Summam Aquinatis ex Morali Speculo Vincentii Bellovacensis decerptam opponebat: adhuc fontes alios indicant Lucas Wadingus, et Joannes de la Haye, ex quibus integras quæstiones plurimosque articulos in suam Thomam derivaverit Summam Theologicam.

Wadingus profert Summam Virtutum, nescio quam, ab Alexandro Halensi elucubratam, veluti Summæ suæ theologicæ, in quatuor partes distributæ, *supplementum*: quam noster Aquinas, dum simili operi concinando operam daret, adhibuerit, defloraverit, expilârit, ad annum 1245, num. 27, edit. Rom. 1733, fol.; sic habet ille: « Quod si quis « opinionem præferre vellet rationi (et), dicat, Speculum « Morale alicujus esse posterioris et Vincentio et Thomâ « auctoribus, nihil salvat, nec huic accrescit quod alteri « surripitur: quia Summam Virtutum esse constat Halensis « utroque antiquioris, estque ipsius auctoris fide *Supplementum* tertie partis, juxta ea quæ promisit de *Virtutibus* 3 p., q. 26. q. 61 et 68, et nullibi nisi in Summâ Virtutum exhibentur, cujus auctor continuationem et ordinem ejus ad tertiam partem primis verbis sic exprimit: « Habito ergo, inquit, de gratiâ gratum faciente et gratiâ « datâ sermone, consequenter dicendum est de virtute. » Quo loco 1° permittit Wadingus, ut opinio illa præferatur quæ Speculum morale factum existimat auctoris et Vincentio Bellovacensi, et Thomâ Aquinate posterioris: quamquam non opinio, animadvertente Echardo, prælata rationi dici debet, verum depulsis tenebris manifesta veritas, quæ rationis est regula. Superiorem dissertationem nostram consule. 2° Summam Virtutum obrudit, quam instar *supplementi* tertie partis Summæ theologicæ composuerit Alexander de Hales, utroque Bellovacensi et Aquinate antiquior: vitâ quippe mortali anno 1271, migravit sanctus Thomas, non ante annum 1263 obiit Vincentius Bellovacensis, et anno 1245 jam ad plures abierat Alexander de Hales. 3° Hanc ergo Summam Virtutum, tot ante Aquinatis obitum annos ab Halensi scriptam, verbo tenus plenè Secundam Secundam ipsius Aquinatis insertam, Wadingi sententia est, quam eodem loco numero superiore 26 confidentissimè pronuntiat.

Symbolam jam affert Joannes de la Haye in vitâ Alexandri Halensis, quam præfixam ejusdem Alexandri in commentario in Apocalypsim, Parisini typi præstant anno 1647.

Nihil hæsitans asseverat ille in theologicâ sancti Thomæ Summâ frequentius occurrere Scripturæ sententias, Augustini aliorumque doctorum Ecclesiæ testimonia, rationes etiam ac doctrinæ fundamenta, et responsa, quæ pariter in theologicâ Summâ Halensis reperiuntur, aut eadem, aut quasi eadem, quoad sensum, quoad substantiam, et aliquantulum quoad verba, aut non valdè dissimilia. Hanc Alexandri Halensis vitam videre et expendere mihi non licuit; quæ verò ex ipsâ decerpta sunt, profert Natalis Alexander in opusculo de Titulo præceptoris S. Thomæ, profert etiam Jacobus Echardus. Mens ergo Joannis de la Haye perspicue patet, non solum Summam Virtutum, quæ Alexandro Halensi tribuitur, verum theologicam etiam ejusdem Summam ab S. Thomâ Aquinate expilatam fuisse, ut suam ipse theologicæ Summam concinnaret.

II. Hanc primo loco subijcio examini partem controversiæ, quam videtur Joannes de la Haye induxisse. Plurima Thomam mutuatum esse ex ipsius Halensis Theologicâ Summâ, contendis? Id verò quomodo probas? Quia eadem, inquis, Scripturæ loca, eadem testimonia Patrum eademque doctrinæ fundamenta in utriusque, Halensis antiquioris, et junioris Aquinatis, reperiuntur Summâ. Appositissimum est Natalis Alexandri responsum loco superius citato: « Scilicet « Scripturam sacram ac Patres doctor Angelicus æquè non « pervolverat ac Halensis? Æquè admirandâ vi ingenii objectiones non prævidebat? Numquid optima ratio, communis « res non est? Si quid ponderis est in his patris de la Haye « ratiunculis, nullus erit theologus, qui ab altero non sit « dicendus accepisse: cum nemo sit, qui aliquibus Scripturæ sacre, et Patrum testimoniis non utatur, quibus in « iisdem controversiis usus est alter. Nemo, qui momenta « graviora ab hæreticis objectari solita vel trita in scholis « argumenta non diluat: propria quisque eruditione ac « methodo eadem tractans, discutiens, ac edisserens. »

Vagum istum argumentandi modum, elumbem dicas et nugacissimum. Vaga utique, quæ proferri solent responsa, non eâ vi et efficacâ prædita fateor, quæ positam difficultatem elidant. Seligat Labaius articulum quempiam ex theologicâ Summâ Halensi, qui cum pari Summæ divi Thomæ articulo collatus idem appareat quoad sensum, quoad substantiam, et aliquantulum quoad verba, aut non valdè dissimilia. Quod optamus, factum jam ab adversario. Articulum secundum quæstionis centesimæ partis primæ S. Thomæ conferendum proponit cum articulo tertio, membri primi quæstionis nonagesimæ quintæ partis secundæ theologicæ Summæ ipsius Halensis: quos adeo verbis ac sententiis putat similes, ut alter ex altero decerptus fuerit; junioris nempe Thomæ articulus ex articulo senioris Alexandri.

Propositam utriusque loci collationem recusare non licet. Utor ergo Romanâ operum sancti Thomæ editione anno 1579

confectâ fol. Utor etiam quadripartitæ Alexandri & Hales theologice Summæ editionibus, Norimbergensi 1481 et 1482 fol., et Venetâ 1575 et 1576 apud Franciscum Franciscum fol. Apprimè conveniunt ambæ, solo quæstionum numero excepto, qui in editione Norimbergensi major est, minor in Venetâ, prelo, ut puto, errante.

Apud S. Thomam.

Ut um pueri in statu innocentia nati fuissent in iustitiâ confirmati.

Quam dilucidè concinnisque verbis propositus ab Aquinate status quæstionis! Obscurum et implexum quis inficiabitur positum ab Halensi titulum? Quatuor opponit argumenta S. Thomas: quatuor etiam leguntur in Halensi, quæ facile resolvit in sex possunt. Argumentum primum, quod ex auctoritate Gregorii Magni trahit Aquinas, in Alexandro desideratur: quæ sequuntur, longè differunt stylo, verbis, argumentationis modo.

1. « Videtur quod pueri in statu innocentia nati fuissent in iustitiâ confirmati. Dicit enim Gregorius 4 Moral. (cap. 33, alias 31) super illud Job, *Somno meo requiescerem*: « Si parentem primum nulla putredo peccati corrumpere, nequaquam ex se filios genitæ generaret: sed hi, qui nunc per Redemptorem salvandi sunt, soli ab illo electi nascerentur. Ergo nascerentur omnes in iustitiâ confirmati.

2. « Præterea Anselmus dicit in libro, *Cur Deus homo*, cap. 18, quod « si primi parentes sic vixissent, ut tentati non peccassent, ita confirmarentur cum omni propagine suâ, ut ultra peccare non possent. » Ergo pueri nascerentur in iustitiâ confirmati.

3. « Præterea bonum est potentius quam malum. Sed propter peccatum primi hominis consecuta est necessitas peccandi in his qui nascuntur ex eo: ergo si primus homo in iustitiâ persistisset, derivetur ad posteros necessitas observandi iustitiâ.

4. « Præterea angelus ad hærens Deo, aliis peccantibus, statim est in iustitiâ confirmatus, ut ulterius peccare non posset; ergo similiter et homo, si tentationi resistisset, confirmatus fuisset. Sed qualis ipse fuit, tales alios generasset: ergo et filii confirmati in iustitiâ nascerentur. »

Verba, stylus ac sententiâ nitor longè differunt: ipsum-

Apud Halensem. *Sequitur inquirere utrum (liberi) essent hæredes paternæ iustitiæ quantum ad iustitiâ confirmatam.*

Apud Halensem post quatuor vel sex memoratas objectiones, responsio sequitur, quæ argumento secundo à Thomâ posito consona est. « Ad hoc dicendum secundum Anselmum, quod si stitissent primi parentes, genuissent filios hæredes paternæ iustitiæ quantum ad iustitiâ confirmatam: sed hæc confirmatio esset quantum ad iustitiâ originalem. Unde Anselmus lib. 1 *Cur Deus homo*, c. 17. Quamvis nondum proveherentur ad illam requilitatem angelorum, ad quam perventuri erant homines cum perfectus erat numerus de illis assumendus; in illâ tamen iustitiâ in quâ erant, videtur quod si vixissent, ut tentati non peccassent, ita confirmarentur cum omni propagine suâ, ut ultra peccare non possent, » etc.

Apud Halensem objectionis, quæ primo loco posita est, ita procedit: « Quia malum non est potentius in malum, quam bonum in bonum. Sed Adam peccando transmissit posteris necessitatem peccandi, saltem venialiter: ergo videtur quod stans sive proficiens transmississet illis iustitiâ confirmatam.

Obj. 2° « Item angeli stantes, statim confirmati sunt. Si ergo meritum Adæ non fuisset minus quam meritum angeli, quod patet hoc quod non erat tantæ fortitudinis: videtur quod ipse, si stitisset, statim esset confirmatus. Sed tales filios generasset, qualis statim fuisset, ergo, » etc.

que, quod est objectionis momentum, non idem apud utrumque. Pro hæc quæstionis parte, quæ iustitiâ confirmatam filiorum spectat, pergit Halensis depromere argumenta ex aliis Anselmi verbis, et ex philosophi auctoritate ac rationum fundamentis: quæ non habet Aquinas. Affert hic verò in argumento prolusorio, vulgò *Sed contra*, Augustini sententiâ, quâ sibi viam parat ad quæstionem dirimendam: eodemque utitur testimonio Halensis, quod ipse demum deserit.

« Sed contra: quod Augustinus dicit 14 de Civitate Dei (c. 10): *Tunc felix una versa esse humana societas* (sensum habes, non literam), *si nec illi, scilicet primi parentes, malum in posteros trajecerunt: nec quispiam ex stirpe eorum iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet.* Ex quo datur intelligi quod, etiamsi primi homines non peccassent, aliqui ex eorum stirpe potuissent iniquitatem committere: non ergo nascerentur in iustitiâ confirmati. »

Apud Halensem: « Contra August. 14 de Civitate Dei, cap. 10: *Quam felices erant (primi homines), ut nullis agitantur perturbationibus animorum, (et) nullis corporum lædabantur incommodis! Tam felix una versa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros trajecerunt (trajecerunt) nec quispiam ex (eorum) stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet.* Ex hoc verbo Augustini videtur, ad hoc quod posterorum parentum stitissent in primâ felicitate, necesse fuisse quod nec parentes eorum, nec illi peccarent. Ex quo videtur quod si parentes stitissent, quod adhuc posterorum peccare potuissent: ergo poterant esse alieni à paternâ iustitiâ, et ita non esse hæredes iustitiæ confirmatæ. »

Tum quæstionem dirimit doctor angelicus: *Respondeo dicendum*, inquit, *quod non videtur possibile quod pueri in statu innocentia nascerentur in iustitiâ confirmati* Hanc ille, quam delegit sententiâ, solidissimis argumentorum momentis probat ac evincit; nihilve eorum, quæ disserit, sive sensum, sive substantiam, sive verba spectes, apud Halensem reperitur. Imò Franciscanus doctor post allatas objectiones, *re-ponsonem* pro aiente parte subjicit: in quâ Anselmi sententiâ superius allatam profert, additque Boetium et Augustinum libro 14 de Civitate Dei, cap. 1, ipsiusque demum Augustini testimonium ex eodem de Civitate libro, cap. 10, desumptum sic interpretatur: « *Ut felix esset societas humana, si primi parentes non trajecerunt malum in posteros, quia tunc nec aliquis de posteritate iniquitatem committeret. Quod autem, inquit, subditur (quæ damnationem reciperet), nota est expressionis, quia omnis iniquitas in statu illo damnationem inducere.* » Sensum inducit nempe, præposterum et ab Augustini mente longè dissitum. Adversa argumenta quatuor solvit sanctus Thomas, ut sententiâ negantis veritas confirmetur, et elucescat: eademque, scilicet secundum, tertium et quartum, ita solvere nititur Halensis ut in problemate tamen sistat. Sed ipsæ demum solutiones differunt apud utrumque et verbis, et sensu, et substantiâ.

« Ad secundum dicendum, quod Anselmus hoc non dicit asserendo, sed opinando: quod patet ex ipso modo loquendi: *Videtur quod, si vixissent.* »

« Ad tertium dicendum, quod ratio ista non est efficax, quamvis per eam Anselmus motus fuisse videtur, ut ex ejus verbis apparet. Non enim sic per peccatum primi hominis ejus posterorum necessitatem peccandi incurrunt, ut ad iustitiâ redire non possint: quod est tantum in damnatis. Unde nec ita necessitatem non peccandi transmississet ad posteros, quod omnino peccare non possent: quod est tantum in beatis. »

Apud Halensem: « Sunt autem quidam, non accipientes sententiâ Anselmi, dicentes quod semper genti fuissent filii in statu illo in possibilitate peccandi: quod videtur sentire Hugo de S. Victor. »

Apud Halensem: « Dicendum quod necessitatem peccandi dupliciter potest intelligi aliquis habere, aut quod necesse habet in peccato permanere. Primo quidem modo reperitur necessitas in statu naturæ humanæ post lapsam: sed secundo modo, in statu ruinæ angelicæ. Si quis recto intellecta velit arguere, ex hoc non habebit, quod Adam, si obediisset, necessitatem habuisset permanendi in iustitiâ sicut habet. »

« Ad quartum dicendum
 • quòd non est simile de ho-
 • mine et angelo. Nam homo
 • habet liberum arbitrium
 • vertibile et ante electio-
 • nem et post : non autem
 • angelus, sicut supra di-
 • ctum est (Q. 64, art. 2),
 • cùm de angelis agere-
 • tur. »

« non possunt labi: sed quòd
 • statu illo manente, necesse
 • esset ipsum in aliquod opus
 • bonum et laudabile exire.
 • Et hoc ulique verum est,
 • quia sicut status naturæ
 • corruptæ ponit defectus et
 • deordinationes, sic sta-
 • tus ille requireret rectas
 • et ordinatas operationes,
 • et cogitationes, nunquam
 • enim homo in statu in-
 • nocentiæ otiosus fuisset. »

Apud Halensem : « Ad il-
 • lud quod objicitur de an-
 • gelis, etc., dicendum quòd
 • non est simile : et hoc dif-
 • fusius habet explicari :
 • cùm agitur de irremedia-
 • bilitate peccati angelici.
 • Sed nunc sufficit tantum
 • dixisse quòd ratione nobi-
 • litatis et simplicitatis, et
 • incorporeitatis, ac Deiformi-
 • mitatis naturæ angelicæ,
 • quæ nullum habebat re-
 • tardans, et ratione status
 • merendi sunt præfixi, sicut
 • aiunt Damascenus et Au-
 • gustinus : angelus statim
 • in primo conflictu fuit con-
 • firmatus in bono, vel obsti-
 • natus in malo. Homo verò,
 • quia erat alterius conditio-
 • nis, sicut per demeritum
 • non fuit in malo obstinatus,
 • secundum quòd patet, nec
 • in se, nec in posteris, sic
 • non fuit in bono confirma-
 • tus. Ideò non oportuit ip-
 • sum iustitiam confirmari
 • tam in posteros transfudi-
 • se. »

En utriusque articuli diligentem collationem, quam tibi sisto, lector humanissime. Articulum Thomæ ex articulo Alexandri deceptum contendit Joannes de la Haye, quoad sensum, quoad substantiam, et aliquoties quoad verba, aut non valde dissimilia. Nihil aliud colligi posse aio ego, nisi eandem ab utroque, Halensi et Aquinate, versari quæstionem : quod alii fecere ejus ævi theologi. Non eadem occurrunt verba, nec aliquoties nec non valde dissimilia. Primum adversum argumentum cum responsione desideratur integrum in Halensi. Desunt etiam ejus, quæ *Cor. us* vocari solet, verba, sensus, substantia. Tres alias objectiones fateor si rem ipsam spectemus, easdem legi in utroque : at non idem apparet in utroque argumentationis momentum, neque solus ante Thomam easdem adhibuit Alexander. Suas uterque solutiones affert : quæ invicem collatæ longè differunt et verbis, et sensu, et substantiâ. Styli denique nitor ubique fulget in articulo S. Thomæ : obscura sunt et implexa omnia in articulo Alexandri. Augustino duce, quæstionem solvit ac dirimit ille : Augustinum deserit iste, ac problematicè disserit : Animi candorem postulo et oculos, ut quisque judicet articulum Aquinatis dici non posse ex Halensis articulo deceptum expilatamque.

3. Judicium opponunt, quod inquirunt à Joanne Gersonio latum, doctore theologo, et cancellario Parisiensi, iudice æquissimo. Epistola ab eo missa Lugdunum cuidam fratri Minori anno 1426 in laudem doctrinæ S. Bonaventuræ, prout tomò primæ editionis Antuerpiensis, ut legitur, anno 1706 curatæ f. col. 117, in quâ hæc habentur : « De quâ (doctrina fratris Alexandri de Hales) fertur respondisse sanctus Thomas, dùm inquireretur ab eo, quis esset optimus modus studendi theologia, respondit, exercere se in uno doctore præcipuè. Dùm ultra peteretur quis esset talis doctor : Alexander de Hales, inquit. Testor me ita legisse pridem in tractatu quodam de Visione beatæ contra Joannem XXII. Testantur scripta ejusdem sancti Thomæ, maxime Secunda Secundæ, quàm intimum sibi fecerat et familiarem illum, quem laudabat, doctorem Alexandrum. » Gersonii locum, quem opponis, lego, perlego, pondero : idque unum extendi posse consentio, Halensis opera habuisse in pretio Aquinatem : seque ipsum ad Summæ theologicæ opus elucubrandum comparantem, sicut plurimos aliorum libros, ita quadripartitam Alexandri Summam evolvisse, rejectisque subtilitatibus minimè theologo dignis, doctrinam solidam, quam in Halensi deprehendere sibi videbatur Gersonius, ubique in suâ Summâ, maximeque in parte Secundâ Secundæ partis, ut idem notat auctor, con-

sectatum esse. Eò namque loci Parisiensis cancellarii scopus est, ut Lugdunensem Minoritam ab vehementiore in subtilem Scotum studio retraheret, ipsumque induceret ad S. Bonaventuræ et Alexandri Halensis lectionem, quos eruditiores gravioreque theologos existimabat. Ipsam epistolam consule.

Si quid ampliùs à Gersonio scriptum imputatumque Aquinati plagium velint, id oppido est, quod à vero longissimè aberrat : quod neque historiæ ab eodem Gersonio allatæ fide, neque ipsius Parisiensis doctoris auctoritate satis fulciri potest. Verba illa, « de quo (Halensi) fertur respondisse S. Thomas, » historiæ veritatem multum elevat, utpote quæ rem vulgi rumore factam, non certam exploratamque, plerumque significant. Quis deinde fuerit auctor ille tractatus ejusmodi de Visione beatæ, qui prædictam historiam narrare dicitur ? Ignota ejus professio, ætas ignota, ac ignota demum occasio ob quam in theologico tractatu rem hanc inseruerit, fidem detrahère narrationi valent. Gesta præterea dictaque Thomæ, diligentius perquisita, collegerunt, scriptoque mandata tradidère posteris Ptolomæus de Luca, Guillelmus de Tocco, Nicolaus Trivetis, Bernardus Guidonis, plures alii : ejusdemque historiæ vola nulla apud eos, nullum vestigium.

Quod ipse Thomas de optimo studendi modo percontatus, responsum consiliumque dedisse fertur, « exercere se in uno doctore præcipuè, » refelli validissimè potest ipsius Thomæ exemplo : quem peritissimum maximeque versatum in multiplici librorum lectione, quotquot illi præstè esse poterant, ejus opera perspicuè evincunt. De lectionis copiâ in Aquinate et inexhaustâ industriâ, quam etiam commendat Jacobus Bruckerus, licet sancto doctori parùm amicus, in historiâ criticâ philosophiæ, in aliâ mihi diligentius agendum dissertatione.

Quid est verò quòd adhuc hæreamus ? Si quid ab Alexandro accepit surripuitque Thomas, loca expilata digito monstrantur, impositusque lili et controversiæ finis erit. Articulum tertium membri primi quæstionis 95 secundæ partis proponit Labaius : ex quo suum Aquinas confecerit articulum secundum quæstionis centesimæ primæ partis. Jam utrumque numero superiore è regione articulum ob oculos posuimus, ut diligens et accurata institui collatio possit. Quid inde verò confectum ? Oculos et animi candorem postulavimus, iterumque ostulamus, ut quisque propriâ inspectione proprioque experimento edoctus, ferat sententiam, nihil inter utrumque simile reperiri aut verbis, aut sensu, aut substantiâ. Haud me latet alios quosdam ab eodem Labaio articulos proponi confendens : « at si gustum lector habere voluerit (fidens ac tutus loquor cum Echar-do), utrumque et Thomam et Halensem conferat : experieturque non solum in aliis, sed et in his, quæ planè eadem asserere Labaius audet, nec lineolam quidem S. Thomæ, verbis totidem apud alterum legi. »

CAPUT II. — *Perperam ac temerè Summæ quædam virtutum, Halensi tributa, obtruditur, quam Thomas expilaverit. Ab eodem Halensi commentariis in Sententiarum libros, adjudicantur. Itemque Summa, quæ destructoria vitiorum inscribitur.*

I. Discrimen fuerit, illudque latissimum, theologiam sancti Thomæ Summam inter ac quadripartitam Summam Alexandri de Hales, atque inter utriusque articulos et quæstiones : nondum tamen integer plagii ac purus evincitur Aquinas. « Intelligit quippe Gersonius inquit Wadingus ad an. 1245, (num. 26) Summam virtutum, scriptam ab Halensi, familiarem potissimum fuisse sancto Thomæ : ut quam « verbotenus plenè secundæ secundæ hujus insertam ex cepit : » illam nempe Summam virtutum, quæ ab Halensi elubrata, veluti supplementum terciæ partis, quadripartitæ summæ theologicæ, « ipsius auctoris fide, dicitur (ut ipse addit Wadingus, num. 27) juxta ea quæ promisit de virtutibus eadem terciâ parte, quæstion. 26, 61 et 68, et « nullibi nisi in Summâ virtutum exhibentur. » Superis gratias. Ultrò fatentem habemus Wadingum, nihil ab Aquinate nostro acceptum de Summâ quadripartitâ Halensi. Aliud opus ab eodem dicitur confectum Halensi, Summa virtutum in scriptum, quod verbotenus plenè secundæ secundæ inseruit Thomas, quodve intellexerit loco citato Gersonius.

Ad cancellarii Parisiensis mentem quod attinet, non aliud ipsi observatum fuisse Halensis opus, pronum est intelligere, nisi quod vulgatissimum omniumque manibus tritisimum erat, theologiam nempe quadripartitam Summam. Favet Gersonianæ epistolæ scopus, ut doctores isti duo, Alensis et Bonaventura, qui videbantur quasi sepulti cum illis, quorum non est memoria ampliùs, excitarentur in scholis apud fratres minores : quo planè evincitur Gersonii consilium fuisse ut Bonaventuræ commentarios, aut Halensis theologicum quadripartitum opus, in quibus gravem et solidam traditam doctrinam commendabat, ipsi fratres minores amplecterentur. Non acquiescit Wadingus : intellectam-

que à Gersonio putat Summam quamdam Virtutum, quam ipsa Halensis elucubraverit : indeque colligi posse arbitrator hocce illud opus esse quod spoliaverit Aquinas, suamque in Summam, maximeque secundam secundam, plenè et verbotenus corraserit. Age verò : paucis finiri lis tota potest. In medium tandem aliquando hæc Summa proferatur. Germanum Halensis factum esse probetur : diligens ejusdem instituat collatio cum Summâ divi Thomæ, maximeque cum secundâ secundâ, proprioque experimento quisque deprehendat, num Summam illam Virtutum operi suo theologico verbotenus plenè inseruerit Aquinas? Quid verò? Neque hactenus tam necessaria ab ullo inita est collatio : neque ipsa Virtutum Summa in medium prolata, ut eadem institui collatio queat.

Donec utrumque præstetur, neque ipsa peragatur, liceat nobis aut fictitium credere prædictam Summam, aut factum esse cujusdam recentioris, si quidem uspiam existet. Hanc se vidisse nunquam, lubens fatetur Wadingus : nec vidit eam Joannes de la Haye. Petrus ipse de Alvâ, qui se bibliothecas Europæ omnes lustrasse jactat, nullibi suas in manus tam celebre venisse opus memorat. « Exstat, inquit » Wadingus, Tolosæ Ms. in bibliothecâ Fuxensi. » « Quis non expectâret (reponit Echardus) dicturum passim in bibliothecis ordinis Minorum servari? Aut saltem celeberrimam aliquam Europæ bibliothecam, Vaticanam, Venetas, Patavas, Florentinas, regiam, et alias Parisienses, Anglicanas, Belgicas, Germanicas laudaturum? Sed (heu infeliciter!) nec in illis, nec in ipsâ Fuxensi, quæ tota in Colbertinum transiit, invenitur : nam nec in eâ à se visam, quæ, aut ex eâ ab aliquo subreptam meminit, aut conquestus est. »

« Esto, desint codices Mss. (pergit suam Wadingus causa sam orare), ea typis prodit Parisiis, 1509, et alibi. » Viderit ergo eam doctissimus Minorum annalista, legerit, contuleritque cum theologica sancti Thomæ Summâ? Minime. Quomodo ergo et locum typorum, et annum indicet? Animadvertite, lector humanissime, 1° antiquis omnibus librorum nomenclatoribus, Hendico Gandavensi, Trithemio, Gesnero, Simlero, Eysingrenio, et omnium vetustissimo Nicolao Triveto in Chronico, hocignotum fuisse, quod obtruditur, Halensis opus. 2° Primum videri Possevinum, qui et opus recenset, et anni 1509 editionem notat, sine loco typorum. 3° Wadingum esse, qui primus Parisiense preluum addidit : typographumque demùm legi Joannem Parvi in Gallicâ de origine typographiæ historiâ Joannis de la Caille. Fama scilicet de opere, deque operis editione crevit eundo. 4° Possevinum excipientes, Virtutum Summam Halensi tribuisse, Bellarminum, Pitsæum, et Miræum, neque codicibus Mss. indicatis, neque editionibus. 5° Wadingi demùm ipsissima verba à Labbeo excerpta, et à Guilelmo Cave, ut tota demùm ad unum Possevinum fides redigatur.

Hinc aut fictitium illud opus esse jam nemo non intelligit, aut falsò tributum Alexandro Halensi, si quidem existet. Dupinii judicium accipe in ejusdem Halensis elogio : « *Je ne crois pas même qu'on l'ait attribué à la Somme des Vertus, imprimée à Paris l'an 1509.* » Negotium facessit nullum Joannis de la Caille fides, qui suâ in typographiâ Historiâ quamplurimos libros, non omnes à se visos, ipso teste, sed ex variis bibliopolarum catalogis, qui ad nundinas mitti solent, descriptos recenset. Suppetias validiores non fert Possevinus, à quo sui in Apparatu lapsus plurimos pro humana infirmitate admissos notârunt viri doctissimi. Commentarium in Psalmos adjudicavit primùm Halensi, adjudicavitque doctior factus, ac germanum Hugonis de sancto Charo factum agnovit.

II. Fuerunt etiam, qui præter Summam quadripartitam tribuerunt Halensi Commentarium in Sententiarum libros. Sed utrumque unum esse idemque opus invictè probat Natalis Alexander, collatione factâ cum duobus bibliothecæ Parisiensis Victorinæ codicibus. Codex alter ipsam Halensis quadripartitam Summam exhibet, ac præterea textum Magistri Sententiarum : in ejusque calce hæc habentur : « Primum liber Sententiarum, sive Summæ theologicae domini Alexandri de Halis ; itemque tertius liber Sententiarum, seu Summæ theologicae, quem composuit Magister Alexander de Halis. » His Victorinis codicibus addit Sorbonicos aliosque Jacobus Echardus. Hinc compertum esse adnotat Natalis Alexander : « Commentarios in quatuor libros Sententiarum, Lugduni sub nomine Alexandri Alensis excusos anno 1515, ut refert Possevinus in Apparatu, alterius auctoris factum esse. » Hanc se diligenter lustrasse et expendisse editionem, testatur Casimirus Oudinus : docetque nihil aliud in eâ præstari, nisi Summam ipsissimam quadripartitam Halensis.

III. Fuit demùm qui germanum factum laudat Alexandri de Hales existimavit Summam destructoriam vitiorum, quæ Venetiis edita prostat anno 1582, in-4, et antea Parisiis per Petrum Levat expensis Joannis Cohelens, præfati Levat, et

Michaelis Morin, tertio idus Aprilis 1497. Ex hujus editionis vetustæ calce adnotatione profert Oudinus, quæ sic habet : « Insignis notabilisque compilatio, haud modicum cuique statui conferens, omne genus vitiorum suis cum speciebus clarissimè evidenterque eradicans, ob id non immeritò destructorium nuncupata, à quodam Alexandro nationis Anglicæ, et cujusdam fabri lignarii filio, maximam ad Ecclesiæ utilitatem anno Domini 1429 collecta. » Animadvertite temporis notam, quæ præceps elidit eorum judicium, qui opus istud Halensi adjudicârunt aut adjudicandum coniecere.

Quid? quod in eadem Summâ ipse non rarò citatur S. Thomas, et Lyranus, Jacobus de Voragine, Joannes de Genuâ, Robertus Holkot, Ricardus Radulphi Armacanus, quorum aliqui mediocritatem seculi quattordicimi transgressi sunt. Addo verba, quæ partis primæ capite 1 de Peccato in communi habentur. Peccatum isto modo sumptum dicitur nihil, ut dicit S. Thomas De veritate theologicae libro 3, capite 3, quod est nempe opusculum falsò tributum Aquinati. Eadem parte 1, capite 5, locus adducitur ex ipsius Thomæ commentario in Sententiarum libros, et alibi ex ipsâ theologica Summâ. Mirum ergo non esset, aut fingi potuisse Summam quamdam Virtutum, quæ Halensi tribueretur : aut ejus factum existimari simile quoddam opus, quod alius auctor confecerit.

CAPUT III. — *Virtutum Summam nuspiam Halensis pollicitus est. Summæ theologicae quadripartitæ examen instituitur. Eadem manca est et imperfecta; colligiturque Summam Virtutum non elucubrâsse Halensem.*

I. At Summam istam Virtutum elucubrâsse Alexandrum de Hales, instar supplementi ad tertiam Summam quadripartitæ partem constat (reponit Wadingus), juxta ea quæ promisit de Virtutibus eadem tertiâ parte, q. 26, 61 et 68. Tria hæc sub oculis habeo loca, quæ indicantur. Factas ab Halensi pollicitationes lego et expendo : promissam ab eo Virtutum Summam, ab ipsâ quadripartitâ Summâ diversam, instar supplementi ad tertiam partem, pernego : ac aio demùm promissa sua præstari ab auctore, aliqua saltem, sin minus omnia, in eadem Summâ quadripartitâ.

Verba, quæ locis citatis habentur, in antecessum profero. Quæstionis 26 prologus est : « Summa theologica disciplina in duobus consistit, in fide et moribus. » « Expeditis inquisitionibus pertinentibus ad fidem, ut de Redemptore, procedendum est ad inquisitiones pertinentes ad mores. Ad informationem autem morum concurrunt necessariò leges et præcepta, ut ostendentia debitum boni faciendi, et mali vitandi, gratia et virtutes, etc., ut præstantia facultatem faciendi et vitandi. Prima igitur pars inquisitionis moralis erit de legibus et præceptis; secunda de gratiâ et virtutibus; tertia de donis, fructibus et beatitudinibus. » Argumenta animadvertite, de quibus acturum sese pollicetur auctor. Fidem liberare sua incipit ipsa in quæstione 26, quæ tricesima sexta errante prelo numeratur, de lege æternâ. Promissa pergit præstare q. 27 de lege naturali; q. 28 de lege Moysis generaliter; q. 29 de præceptis Decalogi in generali; q. 30 de adoratione; q. 31 de secundo præcepto Decalogi; q. 32 de tertio præcepto Decalogi; q. 33 de quarto præcepto; q. 34 de quinto præcepto; q. 35 de sexto præcepto; q. 36 de septimo præcepto; q. 37 de octavo præcepto; q. 38 de ultimis duobus præceptis; q. 39 de explanatione Decalogi; q. 40 de legibus judicialibus, quantum ad personam judicis; q. 41 de persona rei; q. 42 de personâ accusatoris; q. 43 de testibus; q. 44 de advocatis; 45 de processu judicii; q. 46 de legibus permissionis; q. 47 de legibus punitionis; q. 48 de præceptis judicialibus circa personas; q. 49 de præceptis judicialibus circa possessiones; q. 50 de præceptis judicialibus circa actiones; q. 51 de decimis; q. 52 de primitiis; q. 53 de oblationibus; q. 54 de cærimonis in generali; q. 55 de ratione cærimonialium, etc.; q. 56 de numero et differentiâ cærimonialium; q. 57 de observantiâ cærimoniarum circa immunditias; q. 58 de vitâ sacrificiorum legalium; q. 59 de cessatione cærimonialium. Datæ ab Halensi fidei partem plenissimè expletam jam vides.

Quæstio sequitur 60 de lege et præceptis Evangelii in generali. Prologum profero : « Consequens est, invocata Spiritus Sancti gratiâ, inquirere de lege et præceptis Evangelii, ejus inquisitionis erit talis modus : ut primò quæramus in generali de ratione et conditionibus legis Evangelicæ; deinde verò in speciali de præceptis et consiliis Evangelii. » In hæc ipsâ quæstione 60 de lege et præceptis Evangelii in generali disserit. Sexagesima prima sequitur quæstio, quam secundo loco citat Wadingus, inscripta, de lege Evangelii in speciali, ordinante primo motum irascibilem. Quænam sint ab Halensi facta promissa, in prologo continentur. Ejus accipe verba : « Expletis inquisitionibus de lege Evangelii in generali, inquirendum est in speciali de sanctionibus legis Evangelii. Notandum igitur,

« quod sicut in lege Moysi sunt leges circa opera necessitatis, quæ sunt in præcepto, et circa opera supererogationis, quæ sunt in voto, sic lex Evangelii continet duas partes, præcepta in operibus necessitatis, et consilia in operibus supererogationis. Primò igitur inquirendum erit de præceptis Evangelicis, secundò de consiliis. Item sicut præcepta legis Moysi in tres differentias distinguuntur, in præcepta moralia, judicialia et figuralia; ita præcepta Evangelii in tribus partibus continentur. Prima pars erat moralium, secunda judicialium, tertia sacramentalium. Idè istò ordine erit de præceptis Evangelicis inquirendum: primò de præceptis moralibus, secundò de judicialibus, tertio de sacramentalibus. Item præcepta moralia Evangelii dupliciter sunt; nam quædam sunt generalia respectu omnium, ut ea quæ continentur in sermone Domini in monte, Matth. 5, 6 et 7. et Lucæ 5 et 6. Quædam verò sunt specialia personarum præsentium, ut præcepta quæ dantur Apostolis, Matth. 10 et Lucæ 9 et 10. Primò igitur erit inquirendum de generalibus, secundò de specialibus seu particularibus. Item circa generalia præcepta procedet inquisitio secundùm ordinem Evangelicæ traditionis; in quâ primò disponuntur præcepta ad determinationem faciendorum et vitandorum; consequenter ad ordinandam intentionem faciendorum et vitandorum. » Hoc loco suprema duo capita, quæ ad generalia legis Evangelicæ moralia præcepta spectant, pluribus quas indicat, pollicetur se quæstionibus illustraturum Halensis: promissaque exponere argumenta incipit, in ipsâ quæstione 61, in quâ agit de lege Evangelii, in speciali ordinante primò motum irascibilem. Ad sequentes procedit auctor quæstiones, 62 de præcepto Evangelii ordinante motum concupiscibilem; 63 de præceptis Evangelii ordinantibus motum rationalem, et primò de prohibitione jurationis illicitæ; 64 de præceptis patientiæ respectu triplicis injuriæ; 65 de præcepto beneficentiæ, seu donationis; 66 de præcepto mutui; 67 de præcepto charitatis.

Ad quæstionem 68 devenimus, quam tertio loco indicat Wadingus, ac si pollicetur auctor in eâ se virtutum Summæ elucubraturum, tanquam supplementum ad hanc Summæ suæ quadripartitæ tertiam partem. Titulus est de præceptis ordinantibus intentionem. Hanc nimirum promiserat Halensis quæstionem in prologo quæstionis 61. Item circa generalia « præcepta legis Evangelicæ, inquires, procedet inquisitio secundum ordinem Evangelicæ traditionis: in quâ primò disponuntur præcepta ad determinationem faciendorum et vitandorum, consequenter ad ordinandam intentionem faciendorum et vitandorum; Matth. 5: *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.* » Eiusdem quæstionis 64 prologum describo: « *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* Matth. 5 Hic disponuntur præcepta ad ordinandam intentionem faciendorum et vitandorum. » Ordinatur autem tripliciter, quantum ad rectitudinem, quantum ad simplicitatem, et quantum ad discretionem. » etc. Quæ sunt ejusdem quæstionis tria membra, in aliis articulos tributa. In calce articuli 2, membri 3 hæc habentur: et hoc sufficit de præceptis. Quæstio sequitur 69 de Gratia absolutè consideratâ. Hinc palam fit competentique, promissa varia, quæ in prologis quæstionum habentur, in hoc eodem opere expleta non esse omnia: desiderantur quippe quæstiones de præceptis Evangelii specialibus personarum præsentium, de judicialibus, deque consiliis, de quibus peracturum se pollicitus fuerat Halensis in prologo quæstionis 60 et 61.

Sed hæc ejus promissa lege et expende. Summæ alienus de Virtutibus, quam instar Supplementi ad hanc tertiam partem pollicitus Halensis fuerit, nulla mentio occurrit in locis à Wadingo indicatis, nullum vel levissimum vestigium. Varia in aliis prologis habentur ejus promissa, promissaque illæ quæstiones partim pertractantur ab auctore, partim prætermissæ sunt, utpote aut morte prævento, aut aliis implicito occupationibus.

II. Neque solum indicatæ, sed aliæ plures in hoc Halensis opere lacunæ patent; ut mirum fuisset doctum prudentemque auctorem, prætermissis illis, tempus in alio conficiendo opere instar Supplementi, insumere voluisse. Verisimile fuerit ne, Summæ suæ quadripartitæ supplementum scripsisse auctorem, qui potius ut idem opus continuaret et perficeret, ratio postulabat?

Quod atò, diligentè demonstrandum est ejusdem quadripartitæ Summæ examine. De ipsâ tertiâ parte nondum subduco manum. Quæstionis 69 prologum accipe: « Post tractatum de legibus et præceptis, quæ ad cognitionem cavendorum feruntur et faciendorum; aggredientes inquisitionem de gratiâ et virtutibus, quæ conferunt ad eorum executionem, adjutorium divinæ gratiæ imploramus à Deo Patre et Domino Jesu Christo. » Hanc de gratiâ et virtutibus pertractationem pollicetur Halensis in

prologo quæstionis sextæ supra vicesimam. Pergit ille in prologo quæstionis 69: « Modus autem inquisitionis erit, ut imprimis separatim de gratiâ disputantes, ad virtutes secundum theologicam et veram acceptionem, dona, fructus, beatitudines ordine congruo procedamus. » Acturum se de donis etiam et fructibus et beatitudinibus in citatâ quæstione 26 promiserat.

Datam fidem liberat institutâ quæstione 69 de gratiâ absolutè consideratâ. Q. 70 de effectibus gratiæ. Q. 71 de cognitione gratiæ. Quæstionis 72 prologus est: « Inquisitio de gratiâ absolutè, inquirendum est de gratiâ in comparatione. Sciendum igitur quod est gratia perficiens et gratia reficiens; gratia sanitatis et gratia curationis. Item gratia perficiens et sanitatis spiritualis creat virtutes, dona, fructus et beatitudines; gratia vero reficiens seu curationis ægritudinis spiritualis, dat vim Sacramentis Evangelicis, quæ sunt medicinæ et remedia animarum. » De Sacramentis verò in parte aliâ (scilicet quartâ Summæ quadripartitæ) agendum est; reliqua verò præsentis sunt negotii. » Itaque in ipsâ quæstione 72 de gratiâ deseruit in comparatione ad virtutes, ad dona, ad fructus, ad beatitudines; q. 73 de gratiâ gratis datâ generatim; q. 74, 75, 76 de gratiâ gratis datâ homini propter se, scilicet de fide informi, de spe informi, de timore servili; q. 77 de gratiâ gratis datâ ad honorem Dei et utilitatem proximi.

Hactenus de gratiâ separatim quæstiones agitavit auctor, ut ipse in prologo quæstionis 69 pollicitus fuerat. Tum se pertractaturum pollicetur ibidem de virtutibus secundum theologicam et veram acceptionem, donis, fructibus et beatitudinibus. At in opere quæstio sequitur 78 de Fide formatâ, colligiturque ex prologo, qui præfigitur, desiderari quæstionem de virtutibus in genere. Prologi verba sunt: « Post tractatum de Virtutibus in genere, inquirendum est de speciebus virtutum secundum præassignatam differentiationem (scilicet secundum theologicam et veram acceptionem). » Lacunam patentem et hiatus habes. Sequitur prologus, quo promissæ ab auctore quæstiones de speciebus virtutum continentur: « Et primò agatur de virtutibus theologicis, quæ sunt virtutes ad finem, ut fides, spes, charitas, etc.: consequenter verò de virtutibus cardinalibus, quæ sunt de his quæ sunt ad finem, ut prudentia, justitia, fortitudo, temperantia. Primò ergo agatur de fide secundò de spe, tertio de charitate, » etc. Agit auctor dictâ quæstione 78 de fide formatâ secundum rem et definitionem; q. 79 de objecto fidei; q. 80 de subiecto fidei; q. 81 de passionibus consequentibus fidem; q. 82 de articulis fidei et symbolis. Hæc hujusce tertie partis postrema quæstio est: unde quamplures aliæ, ab Halensi promissæ, desiderantur quæstiones, de spe, de charitate, de virtutibus cardinalibus, de donis, de fructibus, de beatitudinibus.

Quomodo ac tempus habuerit idem Halensis, ut in studia incumberet atque conscribendis quæstionibus operam daret: cur ergo patentes in suâ quadripartitâ Summâ hic et illic lacunas non expleverit, sed opus diversum instar supplementi aggressus fuerit? Animadvertite in eâ prologi in quæstionem 78 verba: « Post tractatum de Virtutibus in genere, inquirendum est de speciebus virtutum, etc. » Nimirum consilium auctoris erat, ut expediatis quæstionibus de gratiâ sanctificante, deque gratiâ gratis datâ, à quæstione 69 ad quæstionem inclusive septimam et septuagesimam, ad alias quæstiones procederet de virtutibus in genere primùm, deinde de speciebus virtutum. Tractatum de Virtutibus in genere non scripsit ille: hinc factum, ut in quæst. 73 in quâ de eisdem virtutibus in genere agendum fuerat, inquisitio de fide formatâ institueretur, quæ prima est virtutum species. Sed ea rursùm animadvertite verba, à quibus exordiri Summam Virtutum adnotat Wadingus: nempe, « Habito ergo de gratiâ gratum faciente et gratis datâ sermone, consequenter dicendum est de virtute. » Jam pronum erit conjicere, cuidam fortassè, qui prætermissam ab Halensi quæstionem de Virtute in genere observabat, incidisse in mentem, ut eo scripto prologo modum indicaret lacunas quadripartitæ Summæ explendi, quia illud tamen supplementum scriptum editumque unquam fuerit. Illud utique haud scripsit aut scribere cogitavit Alexander de Hales.

Ad alias quadripartitæ Summæ partes, primam, secundam et quartam, progredior, ut inito examine innotescat, nunc eas perfectas completasque elucubraverit Alexander de Hales, an imperfectas et abruptas lacunis reliquerit? Quo casu quærendum foret, an deficientes quæstiones in illâ Virtutum, quæ obtruditur, Summâ, suppleverit omnes Halensis, an aliquas? Primam partem examine verso, eamque integram deprehendo. Agit ipsa de Deo uno ejusque attributis, deque sanctissimâ Trinitate: absolviturque in editione Norimbergensi 1481, 1482, f., quâ utor, quæstionibus quatuor supra septuaginta.

Alterius partis prologum profero: «Completis tractatibus de his quæ pertinent ad speculationem Dei, qui est factor omnium creaturæ, sequitur tractatus de his quæ pertinent ad considerationem creaturæ. Et primò de his quæ pertinent ad ipsam creaturam, in quantum est creatura; deinde de his quæ pertinent ad lapsum, sive deteriorationem ejusdem; tertio sequitur tractatus de reparatione.» Duo priora, quæ proferuntur amplissima argumenta, in hac secundâ parte institutis de more quæstionibus illustrantur.

Quæstiones porrò numerantur novem supra nonaginta, quibus agit auctor de creaturâ, in quantum est creatura in centesimâ, quæ sequitur, incipit agere de lapsu, sive deterioratione creaturæ. Prologus est: «Adjuvante gratiâ Jesu Christi, post considerationem eorum, quæ pertinent ad creaturam, in quantum est creatura; procedendum est ad considerationem eorum, quæ pertinent ad lapsum sive ad deteriorationem ejusdem. Et quia deteriorativum creaturæ est malum et peccatum, quærendum est de malo et peccato, etc. Malum ergo peccatumque generatim acceptum, tum singulas peccatorum species ac vitia quæque, consueto quæstionum, membrorum, et articulorum ordine servato, exponit ac declarat. Postrema numeratur quæstio centesima octogesima nona: ejusque ex prologo comprehensum fit, mancâ esse et imperfectam hanc alteram quadripartitæ Summæ partem. Laudati prologi verba sunt: «Dicitur est supra de criminibus quæ committuntur in Deum: consequenter dicendum est de his quæ committuntur in proximum. In quibusdam autem læditur proximus in mente, ut scandalum; in quibusdam læditur in corpore, sicut est homicidium, et quæ sunt illius generis, sicut sunt duellum, et tirocinium. Aliquando verò læditur in possessione, sicut est in rapinâ, et usurâ, et in fraudulento contractu, et furto. Primò autem dicendum est de scandalo.» Quo de vitio peccatoque in ipsâ disseritur centesima octogesimâ nonâ quæstione; aliæque desiderantur quæstiones omnes, in quibus agendum fuerat de homicidio, duello, tirocinio, deque rapinâ, usurâ, fraudulento contractu, et furto.

Tertiam partem jam accurato versavimus examine, pluresque in eâ deprehendimus lacunas. Addendum est, prolixior primò loco prologum occurrere: tum quæstionem primam proponi cum prologo brevi, in quo ipsa quæstio in membra, et hæc in articulos dividuntur. Prologus hujusmodi prolixior prostat nullus in primâ parte nec in alterâ. Utraque initium ab quæstione primâ ducit, cui brevis alter præfigitur prologus cum membrorum et articulorum partitione. Hic non abs re fuerit, si conjectemus, et hunc esse theologicæ hujusce Summæ quempiam defectum. Prolixior ipsam prologum describo. «Inquisitio igitur catholica de his quæ pertinent ad fidem, quadripartita est. Prima pars pertinet ad cognitionem substantiæ divinæ Trinitatis et unitatis; secunda ad opera divinæ conditionis; tertia ad personam Salvatoris in naturâ divinitatis et naturâ humanitatis; quarta verò pertinet ad Sacramenta salutis et opera futuræ glorificationis. Pertractatus igitur duobus primis partibus, pertinentibus ad fidem Conditoris, nunc accedendum est ad inquisitionem eorum quæ pertinent ad fidem Salvatoris. Et primò circa personam Filii Dei, qui est caput nostræ salutis per assumptionem nostræ humanitatis, deinde verò circa Sacramenta nostræ salutis et opera glorificationis. Adjuvante igitur suâ gratiâ, hoc ordine prosequemur: primò de Incarnatione et Assumptione; secundò de Conceptione et Nativitate; tertio de gratiâ, scientiâ et potestate ejus; quartò de merito et voluntate; quintò de passione et morte; sextò de descensu ad inferos et resurrectione; septimò de Ascensione ad cælos, et ad dexteram Patris sessione; octavò de adventu ad iudicium Dei et hominis Jesu Christi.» Hæc porrò, quæ ad hominis reparationem pertinent octo capita, quinque et viginti quæstionibus enarrantur accuratissimè ab auctore. Quæstio sequitur 26, cujus examen sequiorumque, tum hocce numero, tum superiore initium est.

Quarta demum succedit pars, in quâ, prætermissis prologo prolixiore, ab ipsâ quæstione primâ initium sumitur brevi, qui præfigitur, prologo: hæc habentur: «Dicitur est supra (tertiâ parte, de Redemptore, qui est per gratiam redemptor; nunc dicendum est de reparatione. Reparatio autem, quædam est per gratiam imperfectam; quædam verò per gratiam perfectam, sive consummatam. Primò igitur tangitur de primâ reparatione, secundò de secundâ. Reparatio per gratiam imperfectam est illa quæ fit per gratiam Sacramentorum, ad quam procedendum est.» Quæstiones numerantur quatuordecim supra centum: quibus latè dissertit Halensis de Sacramentis in genere, deque Sacramentis legis naturæ et legis scriptæ usque ad octavam exclusivè quæstionem. Ipsâ quæstione octavâ agitur de Sacramentis legis Evangelicæ in genere: tum de Baptismo usque ad

quæstionem vigesimam quartam; de Confirmatione ad vigesimam nonam; de Eucharistiâ ad quinquagesimam quartam. Quæ sequuntur reliquæ quæstiones insumuntur omnes in exponendo sacramento Pœnitentiæ. Quæstionis 81 prologus est: «Dicto de duabus partibus Pœnitentiæ, scilicet contritione et confessione, sequitur tertia pars, scilicet de satisfactione. Circa quam sic proceditur: Primò agitur de satisfactione in communi; secundò in speciali, scilicet de partibus illius, scilicet oratione, jejuniis et elemosynâ.» De hæc satisfactionis parte, videlicet elemosynâ, agit auctor in postremâ quartæ partis quæstione: unde perspicuè innotescit et hanc partem quartam Summæ quadripartitæ imperfectam esse, incompletamque. Desiderantur quippe quæstiones de Extremâ unctione, de Ordine, de Matrimonio: itemque desunt aliæ de operibus futuræ glorificationis, de quibus in hæc parte quartâ se pertractatorum, pollicentem habemus Halensem in prolixiore prologo, qui tertiæ parti præfixus prostat.

III. Quænam sit quadripartita Alexandri de Hales theologica Summa, jam tenes, lector humanissime. Manca illa est, imperfecta: habentque lacunas plurimas secunda, tertia et quarta pars. An fuerit verisimile, Halensem incompletum hoc opus relinquere voluisse, operamque locasse suam, ut opus diversum sub titulo Summæ virtutum elucubraret, ipsumque conficere tanquam supplementum quoddam vellet? In ipsâ tertiâ parte lacunæ duæ ingentes patent: altera post quæstionem 68, ubi agendum Halensi fuerat de præceptis Evangelii specialibus personarum præsentium, de præceptis ejusdem Evangelii judicialibus, deque consiliis: altera post quæstionem 82, quam juxta auctoris promissa excipere quæstiones debuerant de spe formatâ, de charitate, de virtutibus cardinalibus, de donis, de fructibus, de beatitudinibus. An lacunas istas omnes expleat Summa illa, quæ obtruditur, de virtutibus? Cur ergo prima prologi ejus verba describuntur: «Habitio ergo de gratiâ gratum faciente et gratis datâ sermone, consequenter dicendum est de Virtute?» Hæc alteram tantum non priorem lacunam spectant. Nos porrò doceant, quænam sint illæ quæstiones, quæ in Summâ virtutum pertractantur? An de virtutibus secundum theologicam et veram acceptionem, ut ipse ait Halensis 3 part. quæst. 96 in prologo? An etiam secundum philosophicam acceptionem disserat? An argumenta illustret, quæ pertinent ad dona, ad fructus, ad beatitudines? An de spe formatâ disserat, deque charitate Dei et erga proximum? An quæstiones de fide formatâ, quæ in Summâ quadripartitæ tertiâ parte numerantur 78, 79, 80, 81 et 82 prætermittat auctor in suâ virtutum Summâ, an easdem novis curis pertractet? Hactenus verò hæc et alia id genus frustra perquisita.

CAPUT IV. — Num Summæ prædictæ theologicæ lacunas expleret Guillelmus de Melitonâ? Piagium omne ab Aquinate removelur. Hunc in schola Alexandri Halensis audiatorem fuisse, rejicitur.

I. Nondum satis. Morte præventum Halensem reliquisse imperfectam Summam quadripartitam, passim fatetur Wadingus. Hæc insuper narrat ad annum 1257, num. 8, ubi de Guillelmo de Melitonâ, tratum Minorum alumnus, sermonem habet: «Guillelmus de Melitonâ, qui Summam theologicam Alexandri Halensis ob auctoris mortem imperfectam, absolvit, ita hortante Alexandro IV pontifice; et scribente anno primo sui pontificatus (Christi 1255) ad Franciæ ministrum, ut huic doctissimo viro adjudicaret alios, qui in tanto opere ei adlaborarent.»

Diploma pontificium, quod Wadingus non profert in lucem, inventum à se in Sorbonâ ad caput cujusdam codicis Summæ Halensis, luci publicæ tradidit Jacobus Echardus in Adnotationibus ad Elogium sancti Thomæ. Excerpta nonnulla hoc loco describo: Alexander episcopus servus servorum Dei, dilecto filio ministro fratrum ordinis Minorum in Franciâ, salutem et apostolicam benedictionem. Quadripartitam Summam Halensis præconio exornat pontifex: «Lacunosissimi operis sanctum aggrediendo propositum super quæstionibus theologicis, utiliore utique quam prolixam molitus est Summam, profectibus in lege Domini studere volentium compendiosius profuturam.» Sed illam, inquit, imperfectam ab auctore relictam, utpote morte prævento: «Deo ejusdem fratris (Alexandri de Hales) laboribus finem, antequam suscepti operis dictam perficeret, imponente perfectæ pietatis imperfectus mansit labor.» Hinc laudato ministro injungit: «Ut de consilio discretorum fratrum studentium ad perfectionem ejusdem Summæ, necessarios pro numero et idoneos pro merito convocet Parisius fratres: quibus ex parte nostrâ (ait) in remissionem injungas peccaminum, et ad suorum cumulum meritorum, ut dilecto filio fratri Guillelmo de Melitonâ, huic sollicitudini deputato, sedulo assistentes, ipsumque ac se mutuo adjuvantes, sine dilationis dispendio, præ-

« dicta Summæ opus fideliter exequantur. Datum Anagninæ « quinto cal. augusti, pontificatus nostri anno secundo, » id est, die 28 julii, anno æræ vulgaris 1256, cum Alexander IV electus in pontificem fuerit die 21 decembris 1254. Aut diversum est diploma pontificium, quod anno primo pontificatus datum memorat Wadingus, aut errat certe in diplomatibus anno efferendo.

II. « Ut perfectum opus (verba sunt Wadingi loco citato), à « septuaginta duobus magistris Parisiensibus commenda- « tum, et sigillis appositis comprobatum, pontifex etiam suo « diplomate confirmavit. » Opus esset, ut documentis in medium prolatis hæc innotescerent, quæ narrat doctissimus Minorum Annalista. Interim verò testatur quadripartitam Halensium theologicam Summam à Guillelmo de Melitonâ, et consodalibus perfectam fuisse, absolutam suppletamque : et hocce supplementum à magistris Parisiensibus comprobatum confirmatumque à Pontifice. Res ita fuerit. Jam sequitur Summam illam virtutum, quam instar Supplementi tertiarum partis confecerit ipse Halensis, adhibitam fuisse à Guillelmo de Melitonâ, eamque totam inter quæstiones ejusdem tertiarum partis repositam. Si namque eam elucubraverit instar supplementi Halensis, cur insuper eadem habere, ac prætermittere voluisset Melitonâ? Quod si in eadem Summâ tertiarum parte continetur inserta Summa illa virtutum, cur secundam partem suam secundæ non acceperit Thomas ex ipsâ quadripartitâ Summâ, ut ais, sed ex Summâ virtutum? Perinde foret et Summam eandem proferre, ac tertiarum prædictarum partis quæstiones designare, ut plagium divi Thomæ evinceretur. At neutrum hæcenus præstitum nec præstari unquam poterit.

Atqui verò Summa eadem quadripartita typis prodit nunquam perfecta et absoluta : patentibusque lacunis, quas indicavimus, abruptæ prostant editiones, quæ hæcenus curatæ sunt anno 1481 et 1482, et anno 1575 et 1576, et demum anno 1622, prima Norimbergensis, altera Veneta, ac tertia Coloniensis. Hinc argumentum redit, quod evincit, fictitium opus esse illam virtutum Summam, quæ ab Halensi instar supplementi tertiarum partis elucubrata dicitur. Si namque quod otium fuerit ipsi, quod in scribendis libris insumeret, ipsam sine dubio Summæ quadripartitæ seriem hinc inde et abruptam continuasset et explevisset: novum opus diversumque molitus non esset. Quod postremo, si alicubi aut typis editum aut manuscriptum reperiatur, in lucem proferri postulamus, ut cum Summâ theologicâ sancti Thomæ, ejusque potissimum secundâ secundæ conferatur. Nondum comparuit illud, neque poterit unquam exhiberi, nisi fortasse eò audaciæ processerit quispiam, ut ipsam secundam secundæ sancti Thomæ verbotenus describat, eamque sub doctoris Halensis nomine, apposito Summæ virtutum titulo, edi curet.

Sive ergo maneam et imperfectam quadripartitam Summam Halensis absolverit Guillelmus de Melitonâ, si injunctum perficere non poterit supplementum; de plagio accusari Thomas Aquinas, nisi per summam injuriam, non potest. Casimirus Oudinus in elogio ipsius Melitonæ ad annum 1240, sic habet: « Illud autem Guillelmi de Melitonâ « Supplementum impressum est cum ipsâ Summâ (quadri- « partitâ) seu Commentario Alexandri Halensis, Lugduni « annis 1515 et 1516, tomis quatuor in-4° apud Antonium « Koberger, ut in Alexandro Halensi supra diximus. » Animadversionem ejus, quæ in Elogio Alexandri Halensis legitur, integram profero: « In bibliothecâ sancti Germani « de Pratis Parisiensi, ob suas antiquas editiones celebri, « habetur hæc editio facta Lugduni anno 1515 et anno 1516 « apud Antonium Koberger: eaque est ipsa Summa sub no- « mine Alexandri Halensis sæpius impressa, ut Norimbergæ « 1482, fol. Venetiis 1576, fol. Coloniae 1622, unde patet evi- « denter nec manuscriptum inveniri Commentarium in « quatuor libros Sententiarum Alexandri Halensis, nec im- « pressum ulibi, quod ab ipsâ ejus Summâ (quadripartitâ) « distinctum probari possit. » Sorbonici quidem et Victorini codices Parisienses adservantur, in quibus ipsa quadripartita Summa exhibetur, ac præterea textus Magistri Sententiarum. An istud solum fuerit supplementum, quod Melitonâ confecerit?

Eidem Melitonæ conjectatur Natalis Alexander tribuendam potius fore Summam virtutum, si quidem uspiam eadem existet quam Alexandro de Hales: indeque verisimilius esse colligit Guillelmus de Melitonâ Summam virtutum accepisse ex secundâ secundæ sancti Thomæ, quam istum ex illo quidpiam mutuatum esse. Neutrum conjecerim ego. Summæ suæ tres partes, primam, secundam, et quæ secunda secundæ appellari solet, scripsit Aquinas tempore hujus pontificis (Clementis IV, ad summum pontificatum die quintâ Februarii anno 1255 evecti) et sequens vacationis, ad annum usque 1271, quo Gregorius X, cum absens foret, electus tuit die primâ Septembris, vel etiam usque ad annum insequentem 1272, quo diademate sacro die vigesimâ

septimâ Martii redimitus est, ut Ptolomæus Lucensis disertè notat. Atqui verò Guillelmum de Melitonâ ante annum 1243 floruisse, vitæque mortali migrasse circa annum 1260 documenta docent, quæ afferunt Wadingus et Echardus. Viro suæ ætatis clarissimo postillas sive Commentarios tribuit Possevinus in Pentateuchum, in duodecim Prophetas, in Epistolam ad Hebræos ac Sermones in Evangelia. Commentationes in Cantica Cantorum et super Ecclesiasticum addidit Echardus, qui virum celeberrimum restituendum ordinis fratrum Minorum lubens agnoscit et candidè fatetur. Postillas denique Casimirus Oudinus addidit in Ecclesiastem et in Sapientiam Salomonis. At virtutum Summam, de quâ agimus, nemo unus est, qui pro Melitonæ fœtu habuerit.

Quæ demum omnia, totidem validissima puto argumenta, ut fictitia demum evincatur eadem Summa virtutum. Cæteroque verò in germano opere suo, scilicet in Summâ quadripartitâ, tametsi manco et incompleto, de pluribus egisse virtutibus Alexandrum de Hales, certò constat ex illo questionum elencho, quem hæcenus datâ occasione dedimus. Disserit quippe de fide informi, deque fide formatâ, de spe informi, de timore servili, de scandalo, de oratione, de jejunio. Easdem movet versatque Thomas quæstiones in secundâ secundæ, quæst. 1 de fide, quæst. 17 de spe, quæst. 19 de timore, quæst. 32 de elemosynâ, quæst. 43 de scandalo, quæst. 83 de oratione, quæst. 147 de jejunio. Utroque in auctore si prædictæ diligentius conferantur quæstiones, nihil sanè in Thomâ reprehenditur, quod verbotenus coram fuerit ex Halensi: ipsæque quæstiones neque resolutione, neque rationibus, neque argumentis, neque responsionibus, neque demum stylo conveniunt.

III. Dispendium operæ postremo loco non fuerit, si decantatam illam nostri sanctissimi Aquinatis disciplinam sub Alexandri Halensis magisterio paucis expendam. « Nescio « quid hoc opprobrii secum ferat, (ait Wadingus ad annum « 1244 numero 24) divum Thomam Halensis discipulum « fuisse? » Nihil neque nos contumeliosum et injurium sancto Thomæ Aquinati in hæc cum ipso Wadingo videmus, quæ sub Halensi Magistro disciplina decantatur. Quæstionem facti versamus, in quâ veritas quærenda est, ne in errore veritati injuriam minus consulti imprudentesque incidamus.

« Suspensæ ad ejus (Halensis) memoriam ab antiquo Ta- « bellæ (pergit clarissimus Minorum annalista) hoc inter « reliqua inscribitur distichon:

Quo duce præmonitus in prælia divus Aquinas.

Quotquot et usque legis fortius arma gerunt.

« Hoc ipsum præfert ejusdem doctoris imago quædam ve- « tustate exesa, ad introitum capituli conventus Parisiensis « depicta, in quâ divus Bonaventura, ac sanctus Thomas « doctoris magistri verba excipiunt. » Scilicet et fabulas canunt parietes. Epitaphium Halensis primoque lapidi sepulchrali inscriptum, mutilum hæcenus edium, integrum profert Jacobus Echardus, descriptum ex codic. Ms. seculi tertii decimi in bibliothecâ Sorbonicâ adservato fol. magn. membran. qui est altera pars Summæ quadripartitæ Halensis. Verba sunt: « In tumbâ, quæ de directo distat per « unam tumbam ab introitu chori Ecclesiæ FF. Minorum « Parisiis, hæc scribuntur. In tabernaculo capitis imaginis « sculptæ in dictâ tumbâ scribitur: Hic jacet frater Alexan- « der de Hales, qui obiit anno Domini 1245, duodecimâ « kalendas septembris. In circuitu dictæ tumbæ scribuntur « in versus: Gloria doctorum, decus et flos philosophorum, « etc. » ut apud Wadingum. In his carminibus tirocinii ab Aquinate positi sub magistro Halensi mentio nulla: unde evincitur tum altam superiorem elegiam ad murum appensam, tum imaginem ad introitum capituli depictam, novitias esse, ut infert Echardus, antiquis incognitas nulliusque momenti.

Quod sumi solet ex chronographiâ Halensis et Thomæ argumentum, his eludere verbis Wadingus nititur num. 28: « Nam et Parisios studiorum gratiâ missum fuisse præclarum « juvenem, non est ambigendum. Nec ita maturè inde pro- « fectus; sed postquam in curiam accersitus oblatam Cassi- « nensis monasterii administrationem renuit, et clam curiâ « dilapsus aufugit primùm Coloniam, ut auctor est Canti- « pratanus, qui tum vixit, et Thomam cognovit. Potuit ergo « Alexandrum audivisse, quamdiu Parisiis degit, illo super- « stite. Nec refert, si diu, si parùm, modo in scholis discendi « studio, Alexandrum conveniens audivit. » Plura sunt animadversione digna. Ac primò verba illa: « Nec refert si diu, « si parùm, » mihi videntur Wadingum exhibere pro ingenii acuminè subdubitantem de illâ Aquinatis sub Halensi magistro disciplinâ. Cur enim eam decantari oportuisset, tametsi probari et evinci posset Thomam aliquâ vice magistrum Halensem in scholis docentem audivisse, non studii gratiâ, sed virum in Academiâ Parisiensi celeberrimum cognoscendi desiderio? Mirum est ab eodem Wadingo in solu-

tione argumenti, quod Thomæ chronographiam spectat, unum laudari Cantipratensem, diligentioribus et synchronis prætermisissis testibus, Ptolomæo Lucensi, et Guillelmo de Tocco. Menda, quibus inquinata est narratio Cantipratani, protulimus omnia in dissertatione adversus Monachatum Benedictinum sancti Thomæ, capite 6, num. 11, ubi ostendimus à veritate ipsum abluere, cum narrat, 1° Aquinatam de Romanorum partibus venisse Bononiam; 2° Dominicam vestem Bononiæ indutum, ibidem aliquandiu subsistisse; 3° in curiam semel et iterum per litteras Apostolicas vocatum, eoque profectum esse; 4° dignitatibus ecclesiasticis à pontifice oblati insigniri nolentem, tunc à germanis fratribus furtim raptum et in carcerem detrusum; 5° à curiâ demum secundâ vice clam prolapsam, Coloniâ Agripinam profectum esse. Ad ipsam Abbatia Cassinensis oblationem quod attinet, si fides quidem adhibenda est, ad annum 1248 vel insequentem referri commodè eam posse, loco citato haud levibus conjecturis confecimus.

In eadem dissertatione, capite 9, num. 1, ingressum Thomæ in ordinem fratrum Prædicatorum, capturam ejusdem ac detentionem in carcere per biennium saltem incompletum, egressumque demùm à carcere, libertatemque ipsi donatam, eo temporis intervallo concludi, quod ab anno cadente 1243 excurrit ad annum 1245 inequentem, non conjecturis, verùm perspicuis argumentis demonstravimus. Atqui verò, fure demisso è carcere Thomâ, « statim animata sunt parata (Ptolomæi Lucensis verba sunt in Hist. Eccl. lib. 22, cap. 21) ad ipsum deducendum Romam. Inde vadit Coloniâ ad fratrem Albertum, ubi multo tempore fuit. » Verba etiam refero Guillelmi de Tocco, capite 3 « apud Bollandi continuatores inquentis: « Postquam verò frater Thomas, sicut divinitus ordini deditus sic fuit divinitus restitutus.... Fratres sui ipsum Romam ad captivum generale miserunt, in quo provideretur ei propter « spem futuri profectus in proximo de studio generali. » Ut minùs accurata hæc narratio redigi ad veritatem queat, animadvertite comitia ordinis generalis anno 1243 habita fuisse Parisiis die 31 Maii: anno 1244 Bononiæ 22 Maii: anno 1245

Coloniæ 4 Junii. Unde Guillelmi de Tocco verba sic intellige, ut Aquinas Romam missus fuerit, indeque ad capitulum generale celebrandum Coloniâ eo anno 1245 in quo de studio generali eidem provideretur. Ita factum: « cum enim Joannes magister Ordinis (pergit referre Guillelmus de Tocco) ipsum in charissimum in Christo filium suscepisset, duxit eum ad Parisios, et deinde Coloniâ, » ubi fratri Alberto tunc florenti erudiendum tradidit. Parisinum iter silet Ptolomæus de Lucâ: disertè memorat illud Guillelmus de Tocco. Nempe, cum vix ibi commoratus fuerit Thomas, iterque suum Coloniâ cum magistro Generali continuò profecisset; Parisinam illam neque memorandam duxit Ptolomæus Lucensis profectionem.

Quæ demùm accuratissima chronographia satis evincit, neque diù, neque parùm, Thomam nostrum in scholis, discendi studio, Alexandrum Halensem audivisse: quem scilicet ipso anno 1245 vitâ migrasse, fatetur Wadingus, die duodecimâ kalendas septembris, seu die 21 augusti, ut in superiore legitur epitaphio, quod Echarthus in lucem protulit; cum Thomas jam Coloniâ pervenisset ante diem quartam Junii, quo comitia Ordinis generalia Joannes Theutonicus celebravit. Quid? quod eodem nec anno 1245, neque superiore aliquo post annum 1238 tempore, publicis præfuisse scholis Alexandrum Halensem, Echarthi sententia est, quam alii expendant. Ipsum consule in notis ad sancti Thomæ elogium, et Natalem Alexandrum in opusculo hæc de re edito, egregiè disserentes.

« Ego doctori angelico (iterum Wadingus numero 25) « nihil in hoc derogatum esse video, si jam senem juvenis « audivit, quem senex præ reliquis assumpsit imitandum « et sequendum. » Priorem facti quæstionem jam solutam direptamque puto. Quod additur, ad examen vocent alii: num scilicet ita « Halensem secutus et imitatus fuerit » S. Thomas, ut ipsum etiam superaverit, « theologiam parturando (verbis utor Natalis Alexandri) Summamque scribendo, cujus ab ordine, methodo, subtilitate, nitore, « stylo, eruditione, ratiocinandi vi, Summa doctoris Halensis toto cælo distet. »

BERNARDI MARIE DE RUBEIS DISSERTATIO,

DE QUATUOR S. THOMÆ AQUINATIS LOCIS AC DOCTRINÆ CAPITIBUS, INEPTA ET INJUSTA CENSURA
NOTATA A JOANNE FABRICIO.

CAPUT PRIMUM. — *Sanctum Thomam notat Joannes Fabricius de mendoso indice Gregorii Magni super Cantica: quænam ejusdem fuerit in hujusmodi indicibus diligentia. Ante Aquinatam idem index mendosus legitur in Magistro Sententiarum, Petro Lombardo: unde Fabricii censura, insipiens et injusta. Vitiosæ prædictæ citationis origo: an ergo potius Glossam quàm Gregorium, verè citaverit sanctus Thomas. Hujusmodi censuræ in Thomam ineptissimæ. Bona et optima fides ejus.*

I. Joannes Fabricius in secundâ Historiæ bibliothecæ Fabricianæ parte, num. 13, recenset Thomæ Aquinatis Summam theologiæ, Coloniæ anno 1622 typis editam. Hæc datâ occasione, aliorum dicta plura colligit, quæ sanè aut minùs accurata sunt, aut inepta, aut falsa, ut sanctissimi doctoris, ejusque postremi operis claritas et auctoritas quoquo modo infuscetur ac minuatur. Singula, quæ fide protestantium aut criticæ intemperantioris hominum adhibita opponuntur, referre hoc loco non lubet, cum ea in præviis Admonitionibus aut Dissertationibus nostris hactenus in lucem emissis, aut validissimè refutata sint aut diligentius enarrata. Pauca occurrunt ab ipso Fabricio adnotata, quæ cum momenti quidpiam videantur habere, ad examen vocare præstat.

Paginâ 83, in editione scilicet Wolfenbutelii anno 1718 curatâ, sic ait censor: « Nunc depremdenda sunt, quæ viri « eruditissimi in hæc Summâ (Theologiæ) observârunt notârunt « que. » Quænam verò et quot illa sunt, quæ à novo censore item proferri ac redargui debuerint? Nimirum quatuor tantum numerantur, vel quæ insuper habenda fuerant utpote levissima, vel quæ iniqua censurâ perstringuntur. Primum est: « P. 1 (parte prima), quæst. 8, art. 3: *Sed contra est quod Gregorius dicit super Cant. canticorum: « quod Deus communi modo est in omnibus rebus præsentia, potentia et substantia.* Hic locus non reperitur in Gregorio Magno: Ancillon, Mélanges critiques, P. 2, 333.

« Atquid si in Gregorio Nysseno, qui illum in librum commentatus est? Imò in nostræ editionis margine citatur Gregorius M., homil. 7 in Ezechielem, parùm ante medium. »

Inter dissertationes triginta, in uno volumine in-folio simul collectas, de Gestis et Scriptis ac Doctrinâ sancti Thomæ Aquinatis, editasque Venetiis anno 1750, apud Joan. Baptistam Paschali, postrema est, ubi diligentius agitur, capite 4, de copiâ lectionis, quam longè latèque patentem in sancto Thomâ satis indicant ejus opera, sive quod attinet ad veteres philosophos, sive maxime ad Ecclesiæ christianæ Patres scriptoresve omnis ævi. Anonymi critici viri puerilem castigativum animadversionem, qui cum recenseat scriptores ecclesiasticos, quos legerit Thomas, numerat tantùm Magistrum Sententiarum, Epistolas Pontificum decretales, ac integrum Gratiani decretum. Imò sine dubio in hisce rivulia non sistebat Aquinas, adibatque fontes ipsos, si pro seculi conditione liceret. Patrum opera, quæ bene multa præstò erant, evolvebat excutiebatque: ac novimus insignes alias lucubrations, quæ desiderabantur, diligentissimè ab ipso perquisitas in codicibus, qui latebant in forulis. Noverat ipse nihilominus non pauca sibi deesse ecclesiastica monumenta, quæ alibi indicata aut in catalogis recensita legebat: ipsorumque defectum ut aliquo modo suppleret, utebatur decreto Gratiani, et glossis, et cætenis, idque genus collectionibus antiquiorumque magistrorum scriptis, quæ ferebantur illa ætate. Hanc lectionis copiam in Aquinate, et hanc ejus eruditionem splendidissimis exemplis ac factis inconcussis ostendimus in dissertatione citatâ, quæ sub Admonitionis præviæ titulo habetur in tomo 16 operum sancti Thomæ, quorum editionem Venetam in-4° incepit « Josephus Betinellus, » ac proseguitur diligentioribus typis Simon Occhi.

Quod ego Thomæ Aquinatis elogium dum paucis repeto, nævos etiam in ejus operibus non diffiteor, quos ætate suâ præcavere nec ingenii acumine, nec ullâ diligentia ac industria

poterat; cuiusmodi sunt alium auctorem pro alio allegare, et alterius opus alteri substituere, ac librorum locos mendose citare, aut mendosos qui legebantur sequi indices. Temporum, quibus vitam agebat scribebatque Aquinas, conditio hæc erat: quæ tamen non obstat quominus Erasmus vir criticissimus eâ laude Aquinatam celebraverit, « ut qui iis, quæ per eam tempestatem dabantur tam dextrè « sit usus. » Menda huiusmodi post reseratos fontes Patrum, post editam ecclesiasticorum monumentorum copiam, postque plurimum seculorum sudores laboresque, facili negotio aut omnia, aut penè omnia emendârunt Nostrates, aliique viri diligentissimi: collatisque codicibus Thomæ manuscriptis observare potuerunt, mendosos indices non paucos, non è calamo Thomæ profectos esse, sed ex amanuensium aut typhothæorum inscitia et oscitantia.

II. Jam verò ad mentosum Gregorii Magni super Cantica indicem sermo convertatur. Ante Aquinatam verba, quæ descripta sunt num. 1, jam Gregorio tribuerat Magister Sententiarum, Petrus Lombardus, in primo libro, dist. 37, sub litterâ A: « Beatus Gregorius super Cantica Canticozum inquit: Licet Deus communi modo omnibus rebus insit, præsentia, potentia, substantia, » etc. Miratio subit id non advertisse Fabricium censorem! Id verò pridem observaverat Reginaldus Lucarinus in suis animadversionibus in textum operum sancti Thomæ, Romæ excusis anno 1666. « Hanc sententiam, etc. (inquens), tribuit Magister in 1, dist. 37, sancto Gregorio, scribenti super Canticum Canticozum, ejusque fidem secutus est sanctus Thomas. » De hæc hallucinatione agit Sammaureus operum sancti Gregorii editor doctissimus in Adnotatione ad Expositionem Canticozum, à quâ sine dubio abest: ea sententiâ Thomam quidem, sed etiam Magistrum Sententiarum memorat pro suâ diligentia et fide, qui in errorem incidere: probatque deinde, temporibus Petri Lombardi, qui floruit duodecimo seculo, « dubium non fuisse sanctum Gregorium exposuisse Cantica »

Mendosum ergo indicem ex Magistro Sententiarum transcripserit Aquinas: quem etiam sanctus Bonaventura transcripsit ibidem parte 1, art. 3. qu. 2. At lapsus huiusmodi, levissimum illum nulliusque momenti, quis non condonet in Magistro ac multo magis in sancto Thomæ, et in sancto Bonaventura? Quis etiam maturioris consilii non illud præterisset omnino? Nonne verò Joannes Fabricius, qui censorem agit aut inscitiam redarguendus est, qui mendam illud in Petro Lombardo non viderit ante Aquinatam; aut certè injustitiam, seu nimiam criminandi Thomam libidinis, quem unum, prætermissis Magistro, de nævo accusat, utrique communi?

III. Quoniam verò in hanc disceptationem, tametsi levissimam, ingredi congit, liceat mihi inferre gradum, et in ipsam vitiosi indicis originem diligentius inquirere. Id erit fortassè cum aliquo emolumento. In Glossa, quæ vocatur ordinaria, super capit. 5 Cantici Canticozum, ad ea verba vers. 17: *Quod abii dilectus tuus?* plures afferuntur expositiones. Editione utor, quæ exstat in Bibliis sacris Nicolai Lyran. (Expositio prima est: « *Quod abii?* non relinquens do vos, in quibus erat; sed ubi alios associet, et post alios etiam alios invitet » (Altera: « *Quod abii?* Gregorius: « Sciendum quòd « Deus qui ubique est, in loco est, sed locis non est. Locale dicitur, quod circumscribitur secundum partes loci, supra et infra, ante et retrò, dextera et sinistra, » etc. (Tertia demùm: « *Quod abii?* licet Deus communi modo omnibus rebus insit, præsentia, potentia, substantia, tamen familiari modo dicitur inesse, id est, per gratiam, » etc.

Quo in loco perspicuum est expositionem secundam Gregorio tribui, minimè tertiam, quæ sententiam exhibet, qua de agimus. Quemadmodum verò expositio tertia hactenus in operibus Gregorii irritò voto perquisita est: ita secunda, sin minus quoad singula verba, saltem quoad sensum, hauri sine dubio ex variis Gregorii locis potuit: sive ex libro 2 in Job, capite 7, num. 20, sive ex libro 10, capite 9, num. 14, sive ex libro 16, capite 8, num. 12, sive ex libro 27, capite 11, num. 19, sive ex libro 1 in Ezechielem, homilia 8, num. 16, sive ex libro 2, homilia 5, num. 2.

Allatum Glossæ textum dependenti jam facile innotescit mendosi indicis origo apud Magistrum Sententiarum. Hanc vidit Franciscus Sylvius, qui l. p. qu. 8, art. 3, in calce sic ait: « Magister, cum Glossam ordinariam legeret, quæ ad finem capituli 5 in Cantica habet ista verba, non quidem « sub nomine Gregorii, sed quia paulò ante citatus erat « Gregorius, putavit etiam sequentia esse Gregorii, » cum sint procul dubio ipsius Glossæ. Hanc veram originem sive dissimulaverit sive ignoraverit Fabricius, pudendum sane est. Glossæ opus Walafrido Strabont tributur, qui nono seculo vitam agebat.

An Glossam legerit sanctus Thomas, et an potiùs Glossam in prædicto articulo scripserit ipse, imperitque amanuens-

ses Gregorium substituere? Francisci Garciae in suis emendationibus erratorum, etc. verba sunt: « Si me conjectura « non fallit, Thomas sic citavit: G. dicit supra Cantica, vobis « lens significare Glossam, et non Gregorium: et tamen alii « quis pro Glossa posuit Gregorium, cum utrumque ab eadem « dem littera G. initium sumat. » Eruditioni ac diligentia Aquinatæ convenit conjectura. Res attamen est, quæ codicum Mss. fide conficienda videtur. Vetustum summæ theologiæ codicem in Veneta sanctorum Joannis et Pauli Bibliotheca illustravit peritissimum Dominus M. Bernardelli ejus cœnobii alumnus: scriptumque invenit, g' g': quæ sigla Gregorium indicant. At alii præterea codices bonæ notæ expendendi forent, ut quid demùm scripserit Thomas, quid amanuenses peccaverint, certò constaret.

IV. Magistri fide deceptus fuerit sanctus Thomas. Adeo levis hæc ejus hallucinatio est, ut nonnisi ineptissima haberi debeat censura, quam iterùm propalare Fabricio placuit. Mendum quidem cubat in indice: ac quæ citatur describiturque sententia, reperitur in Glossa, verissimamque doctrinam continet, quam latinorum graecorumque Patrum documentis illustrat Dionysius Petavius libro 3 de Deo Deique proprietatibus, à capite 7. Patet jam verò, vitiosi prædicti indicis emendationem querendam non esse in aliis Gregorii operibus, ac locis superioribus indicatis: quod nonnulli fecerunt. Glossæ nomen nihil anceps reponere pro Gregorio: quod factum video in Parisiensi editione anno 1652 curata. Hoc opere, quod Glossam ordinariam vocamus, frequentius utitur sanctus Thomas. Quid verò? Accidit non rarò, allegatas à Thomæ sententias in eadem non reperiri Glossam quam scilicet variis typis editam habemus. At Glossæ codicem Ms. nactus me esse, testatur Joannes Nicolaus in præfatione ad Summam theologiæ, qui fidem integram sancti Thomæ confirmat, easque sententias continet quas veluti è Glossa desumptas affert sanctissimus doctor. Hinc verò prudens quisque discat, ne tam præceps in huiusmodi rebus iudicium ferat.

V. Fuerint alii in operibus Thomæ mendosi indices. Verùm enim verò non omnes Aquinati tribui debent, cum plures ex inscitia et oscitantia amanuensium proficisci poterint: et si qui ex ipsius Thomæ calamo exciderint, nonnisi per injuriam tam facile obijciuntur ac etiam exaggerantur. Interim menda id genus omnia, aut penè omnia jam doctissimorum virorum diligentia emendavit. Inter primos, qui hanc spartam ornare cœperunt, eminent inter nostrates Antonius, patria Lusitanus, cognominatus à Conceptione, maturoque cognomine dictus deinde Senensis ob singularem erga sanctam virginem Catharinam de Senis observantiam. Antverpiæ opus edidit typis Plantini anno 1569, fol. inscriptum: « Testimonia Patrum profanorumque auctorum, ac demùm, quæcumque alia citat sanctus Thomas « saltem in confuso in tota sua Summa theologiæ, indefesso « labore perquisita, » etc. Hujus vestigia presserunt alii exitu felicissimo. Idque demùm constat auctorum sententias ab Aquinate citatas aut ipsis verbis tenus, aut saltem quoad sensum, vel genuinas esse, suasque certos habere parentes: vel si quæ admodum paucae supposititiae sunt, reperiri tamen in ecclesiasticis monumentis: adeoque in huiusmodi indicibus bonam et optimam constare Thomæ fidem.

CAPUT II. — *Altera Fabricii censura doctrinam Thomæ petit de proprio illo Dei nomine. Qui est: ejusdem doctrinæ subtilitas ac etiam sollicitudo. Adversus Fabricii rationes expensæ et eversæ; vincitque Masorethica textus hebræi lectio. Sancti Thomæ doctrina, veterum latinorum graecorumque Patrum documentis conformis: ac favent Hebræorum manuscri.*

I. Altera sequitur Joannis Fabricii censura. « Parte eadem « (prima), quæst. 13, art. 11. Hoc nomen, *Qui est*, triplici « ratione est maximè proprium nomen Dei. 1° Propter sui « significationem; 2° propter ejus universalitatem; 3° propter ejus significationem. Ista subtiliter excogitata videntur. Saltem parùm solida sunt, præsertim cum non sit « revera scriptum: *Sum qui sum*, sed: *ego qui ero*. Quid « quid tandem his verbis indicare Deus voluerit, hoc est, « sive curiosam Moysis interrogationem simpliciter rejicere; « sive presentiam suam ipsi promittere, sive ex operibus « suis qualis sit appariturus esse docere. C. Vorst. in Notis « ad Disp. 2 de Deo. » Conradum Vorstium intellige in tractatu de Deo, sive de natura et attributis Dei.

Integram Thomæ textum referre præstat, ut ejus doctrinæ subtilitas simulque sollicitas magis effluget. Verba sunt: « Dicendum quòd hoc nomen, *Qui est*, triplici ratione « est maximè proprium nomen Dei. Primum quidem, propter « sui significationem. Non enim significat formam quædam, « sed ipsum esse: unde cum esse Dei sit ipsa ejus essentia, et hoc nulli alii conveniat, ut supra ostensum est, « manifestum est quòd inter alia nomina, hoc maximè præpriè nominat Deum; unumquodque enim denominatur à

« suâ formâ. Secundò, propter ejus universalitatem. Omnia enim alia nomina vel sunt minùs communia: vel si conuertantur cum ipso, tamen addunt aliqua supra ipsum secundum rationem (ut verum, bonum), unde quodammodo informant et determinant ipsum. Intellectus autem noster non potest ipsam Dei essentiam cognoscere in statu viæ, secundum quod in se est: et ideo quàm aliqua nomina sunt minùs determinata et magis communia et absoluta, tantò magis propriè dicuntur de Deo à nobis. Unde et Damascenus (lib. 1 Orthod. Fidei) dicit quòd principalis omnibus, quæ de Deo dicuntur, nominibus est, *Qui est*. ... Tertio verò, ex ejus significatione. Significat enim esse in præsentì, et hoc maximè propriè de Deo dicitur, cujus esse non novit præteritum vel futurum, ut dicit Augustinus in quinto de Trinitate. »

Subtiles habeantur prædictæ Aquinatis rationes, hoc est à perspicaci ingenio rem, quam versat, profundius perscrutante inventæ: at solidæ quoque sunt, utpote ipsi rei, quæ subtilius consideratur, maximè convenientes. Rationi tertie pondus additur ex auctoritate sancti Augustini in libro 83 Quæstionum, qu. 17: « Apud Deum nihil deest: nec præteritum igitur, nec futurum, sed omne præsens est apud Deum. » Et libro 5 de Trinitate capite 2: « Ab eo, quod est esse, dicta est essentia. Et quis magis est quàm ille qui dixit famulo suo Moysi: *Ego sum qui sum; et dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos?* » Rationem secundam firmat auctoritas Joannis Damasceni loco citato, capite 9, in editione Michaelis Lequien: « Ex omnibus porro nominibus, quæ Deo tribuuntur, nullum æquè proprium videtur atque ó *ὄν*, *Qui est*, quemadmodum ipsemet, cum Moysi in monte responderat, ait: *Dic filiis Israel: Qui est, misit me*. Nam totum esse, velut immensum quoddam ac nullis terminis definitum, essentia pelagus, complexu suo ipse continet. » Utriusque demùm, Augustini et Damasceni auctoritates allatæ primam rationem confirmant.

Neque tamen putandum est nomen istud ita ab Aquinate intelligi proprium Dei ac si perfectè et adæquatè essentiam Dei, cujusmodi est in se, significaret aut representaret; sed quia adhuc imperfectus (ipso Thomâ sapientissimè animadvertente in 1, dist. 8, q. 1, art. 1, ad 3) per alia nomina significatur eadem essentia Dei. Hæc verò Thomæ documenta si præstò Fabricius habuisset, haud unquam doctrinam ejus subtiliorem potius judicasset quàm solidiorem. Ad Joannis Damasceni locum notam appingit Lequienus, dignissimam animadversionem. Verba sunt: « Prisci philosophi Deum neutro nomine, *ὄν* appellabant: quæ vox ad ipsum ens in communi significandum atheo sensu detorqueri posset. At masculinum, *ὄν*, solum Deum verum exprimit, cujus essentia sit ipsum esse purissimum ac substantivum, conditis rebus neutiquam concretum, ac aut ex ipsi intellectùs operâ abstractum. » Gregorii Nazianzeni verba subjungit in Oratione 36 circa finem inquisit: τὸ δὲ *ὄν*, ens verò proprium sanè est Dei, ac totum, nec priore aliquâ re nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumcisum. Ubi τὸ *ὄν* neutro genere è ratione proprium esse Dei dicitur, quia totum esse Deus comprehendit sine ullâ limitatione. Clarior est ac splendidior Joannis Damasceni expositio lococitata: « Ex omnibus nominibus, quæ Deo tribuuntur (inquisit), nullum æquè proprium videriatque ó *ὄν* (masculino genere), *Qui est*. ... Nam « *ὄν* τὸ *ἐὶνα*, totum esse (quod est τὸ *ὄν*, genere neutro), ac velut immensum quoddam ac nullis terminis definitum ac essentia pelagus, complexu suo ipse continet. »

II. Censoris Joannis Fabricii oppositio prima est: « Non esse reverà scriptum, *Sum qui sum*; sed: *Ero qui ero*, (tertio capite Exodi, vers. 14) quo nempe ex loco nomen Dei sumitur, quod ipsius Dei maximè proprium esse docet Aquinas. Sacra historia tradit Moysen à Deo electum esse missumque ad Israelitas, quos ab jugo Pharaonis liberaret: ipsumque Moysen rogasse Deum ut quo ipsum nomine apud Israelitas vocaret, patefacere dignaretur. Divinum responsum sic exhibet sacer textus hebræus: *Dixit Deus ad Moysen: Ebieh* *Ebieh* *et dixit, sic dices filiis Israel: Ebieh misit me ad vos*. At verò Ebieh vox est verbi *יהי*, *fiat*, ac temporis futuri in conjugatione, quæ dicitur *kal*: unde juxta grammaticæ regulas versio foret: *Ero qui ero*. ... *Ero misit me ad vos*. At enim frequentissimum Hebraismum adnotat grammatici, quo futurum usurpatur pro præsentì: ipsumque in allatis verbis locum habere, adprobant critici sacri, Munsterus, Fagius, Vatablus, Clarius, Drusius.

Cur verò non ? 70 Interpretes tot ante Christum seculis græcè verterant: *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὄν*, *ego sum qui sum*, vel *ego sum is qui est*, vel etiam minùs latine *ego sum ens*. Hunc Exodi spectasse locum videtur Joannes apostolus et evangelista in Apocalypsi, capite 1, vers. 4: *Gratia vobis et pax ἀπὸ τοῦ ὄν*, *καὶ ὁ ἴς*, *καὶ ὁ ἱσχυρός*, *ab eo qui est, et qui*

erat, et qui erit; hisque verbis vim vocis *יהי*, aut *יהיה*, exprimere voluisse Joannem, observant interpretes. Vetusissimus latinæ Versionis vulgatæ auctor eodem modo transtulit: *Sum qui sum*; ac postea cum verti debuisset: *Sum misit me ad vos*, personam primam commutavit in tertiam, *Qui est misit me ad vos*, ut clarior esset interpretatio. Peritissimus hebraicæ linguæ sanctus Hieronymus in epistola ad Marcellam sic ait: *Sextum* (nomen Dei) *Aser leie*, quod in Exodo legitur, *qui est misit me*; primâ scilicet personâ in tertiam commutatâ. Quam denique temporis præsentis lectionem in Vulgatâ exstantem secuti sunt Hilarius, interpres Irenæi, Novatianus, Ambrosius, Augustinus, Ferrandus, Diaconus, et Phœbadius, quorum verba recitat Petrus Sabatier in suâ Vetere Italica versione: hisque consonant græci Patres. Alia dabimus infra. Hæc verò primam Fabricii oppositionem evertunt ac effidunt.

Alia est ejusdem oppositio: « Quidquid tandem his verba bis indicare Deus voluerit: hoc est, sive curiosam Moysi interrogationem simpliciter rejicere. » Similem interpretationem tradiderat Hugo Victorinus in Annotationibus elucidatoriis ad hunc locum: « *Ego sum, qui sum* (inquisiens), ac si diceret: *Nomen meum non dicam eis*: qui scilicet nomen meum scire deberent. Et est ironice dictum, quasi diceret, nomen meum ignoratur. » Hanc expositionem his verbis declarat Cornelius à Lapide: « Deus hic non declarat, sed potius cum quâdam majestate silet suum nomen. Ut si gravis aliqua persona rogata de nomine, respondeat: *Sum qui sum*; quasi dicat: *Vocor ut vocor*. » Verùm hoc (ipsius à Lapide verba sunt) est improbabile. Nam paulò post Deus jubet Moysi, ut hoc nomen, *Qui est*, quasi Dei legantis se proprium nomen et titulum præferat missioni suæ: (et ait, sic dices filiis Israel: *Qui est misit me ad vos*.) Ipse demùm Hugo à sancto Viatore locum explicat de proprio, quod expresserit Deus nomen suum: *Vel aliter*, inquisiens, *ego sum, qui immutabiliter sum, cujus nomen proprium est, ens*. Ubi animadvertendum est Hebraismum in hæc sententiâ novisse Hugonem, ac futurum tempus accipisse pro præsentì.

Tertia sequitur Fabricii oppositio: « Sive præsentiam suam ipsi Moysi promittere Deus voluerit. » Parem affert expositionem laudatus Hugo: « Vel sic, ne diffidas, quid loquaris, et quid dicas et (populo Israelitico), *quia ego sum, qui tecum sum*. » R. Salomon et Burgensis eodem modo exponunt apud Cornelium à Lapide: « *Ego ero* (vel *sum*), supple, vobiscum in hæc tribulatione, vos eâ liberans: qui ero (vel *sum*) supple, deinceps semper vobiscum in omni vestra afflictione. » Scilicet, ut doctissimus laudatus interpres: Hoc anticus est et frigidus. Ac sanè Moysi ineptitudinem suam profitendi jam Deus responderat vers. 12: *Qui dixit ei, יהי עמך* *quia ero tecum*. Itaque cum iterum laboret Moyses, quo filios Israel modo de missione suâ certiores faceret, nomenque ipsius Dei mittentis rogaret, ac ipsi Deus diceret, *se esse, qui est*; quidpiam sine dubio addit, quòd illis verbis: *ero tecum*, non expresserat. Nomen videlicet sibi maximè proprium patefacit, quod summam ac primævam significat rationem, ex quâ promissa Moysi et filiis Israel præsentia ac protectio dependet: cum ipse sit is, qui est, et est immutabilis, æternus, immensus, omniscius, omnipotens, omnesque continens perfectiones. Hæc Thomæ Aquinatis, hæc omnium sanctorum Patrum solidissima interpretatio est. Hanc etiam vidisse R. Chischia inter Hebræos doctus videtur, qui apud Vatablum et Paulum Fagium sic locum istum exponit in libro Hizkuni: « ut primum יהיה ebieh sit nomen Dei; alterum verò יהיה אשר עמך ebieh sit ejus expositio. Ac si dicat: Nomen meum *Ero* (vel *sum*). Ratio, quia *Ero* (vel *sum*), in secula seculorum absque fine. Dein quod *Ero* etiam (vel *sum*), vobiscum, ut liberem vos à tyrannide Ægyptiorum. » Posteriorem interpretationem conjungit cum priore, veluti quæ ab eâ dependet.

Ait demùm Fabricius: « Sive ex operibus suis, qualis sit, appariturum esse docere voluerit Deus. » Ad eorum opinionem hæc objectio reducitur, qui vocem יהיה à conjugatione *ka* remouent, putantque pertinere ad conjugationem *piel*, vel *hiphil*: genuinamque lectionem esse vel *haatieh*, vel *hateh*: adeoque mendosam Masoretharum punctationem, יהיה, *ehieh* in conjugatione *kal* cum duplici *Szgol* sub litteris *h*, et *g*, et cum *scheva* sub litterâ *h*. Ad dunt verò conjugationem in *kal* verbi יהיה absolutam esse ac intransitivam, et substantivam: idemque verbum id conjugatione *piel* et *hiphil* significationem habere transitivam activamque. Unde sacrum denique textum sic exponunt: *Ego sum qui do esse, vel facio esse* similemque sensum activum obrudunt.

Hæc de re agit eruditissime Stephanus Soucietus S. J. in (Quarante-huit.)

dissertatione criticâ sur le nom de Dieu יהוה *Jehova*, capite 3. Pauca delibare præstat. Eam primò affero animadversionem, quam promittit vir doctissimus ex grammaticorum documentis: verbum יהוה , aut יהו neutrum esse ac intransitivum, absolutumque et substantivum tantum: in eoque conjugationum in *piel*, et in *hiphil*, quæ activæ sunt, vestigium nullum in totâ sacrâ Scripturâ reperiri. Masoretharum punctatio deinde, scilicet *ehieh*, quæ ad futurum tempus conjugationis in *kal* pertinet, ab ipsis excogitata non fuit, sed remotioris remotissimæque ætatis auctores habet 70. Interpretes, tot ante Christum seculis, ac illum qui in exordiis Ecclesiæ christianæ latinam Vulgatam, sive Italiam versionem confecit, ac Hieronymum qui novis curis latinè vertit ex Hebræo sacra Biblia. Ita quidem in Targum, sive Paraphrasi Jerosolymitanâ exponitur comma Exodi, de quo agimus: Ille qui mundo dixit: Esto, ac fuit; at simul etiam alia subjungitur interpretatio: Ego ille, qui sum, et futurus sum, misit me ad vos. Arabica versio in Poliglotis Waltoni sic habet: « Æternus qui non præterit. » Quid? quòd demùm, si Deus ille sit qui dat esse; dubio procul omni oportet, ut illum primò concipiamus esse; qui est. Alia disserit scitu dignissima Soucietus, capite 3 citato, et sequentibus capitibus: ac etiam evincere videtur ipsum quoque nomen Dei Tetragrammaton *Jehova* suam ex conjugatione verbi יהוה in *kal* originem ducere. Cadunt jam verò Joannis Fabricii oppositiones; quæve contra ipsum doctissimorum vivorum rationes allatæ sunt, sancti Thomæ Aquinatis doctrinam mirificè confirmant.

III. Sumitur ipsa ex ipso sacro textu Hebræo, ejusdemque sacri textus antiquissimis ante Masoretharum ætatem versionibus, græcâ, latinâ, chaldaicâ, arabicâ, ac etiam sequentioris ævi interpretationibus omnis linguæ. Ipsissimam græci et latini patres unâ voce doctrinam tradiderunt. Gregorii Nazianzeni, et Joannis Damasceni, et Augustini verba descripsimus num. 1. Sanctus Hilarius libro 1 de Trinitate, num. 5, hæc habet: « *Ego sum qui sum*..... Non enim aliud proprium magis Deo quàm esse, intelligitur, quia id ipsum quod est, neque desinentis est aliquando, neque cœpti: sed id quod cum incorruptæ beatitudinis potestate perpetuum est, non potuit, aut poterit aliquando esse, quia divinum omne neque abolitioni, neque exordio obnoxium. » Elegantissima Hieronymi verba sunt in caput 3 ad Ephesios: « *Ego sum qui sum*..... quomodò nomen commune substantiæ, sibi proprium vindicat Deus? Illâ, ut diximus, causâ, quia cætera aut sint, Dei sumpsere beneficium: Deus verò, qui semper est, nec habet aliunde principium, et ipse sui origo est suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere, quòd subsistat. » Alios Ecclesiæ latinæ Patres eorumque sententias affert Dionysius Petavius libro 1 de Deo Deique proprietatibus, capite 6. Neque Ambrosius adversatur, qui in Psalmum 43 num. 19, sic ait: « Moyses interrogavit: *Quod est nomen tuum?*..... Cognoscens mentem ejus Deus, non respondit nomen, sed negotium; hoc est, rem expressit, non appellationem, dicens: *Ego sum, qui sum*, quia nihil tam proprium Dei, quàm semper esse. » Levissima difficultas est, quæ nullo modo Fabricii censuram fulcit. Satis namque est, Moysi nomen interroganti à Deo rem ipsam expressam esse: eamque expressionem, si pro nomine Ambrosius non habeat, ab aliis Patribus, veluti nomen, acceptam esse.

Inter græcos Patres accipe Clementem Alexandrinum libro 1 Pædagogi, capite 8. « In quibus tribus temporibus (qui fuit, et est, et erit), ponitur unum nomen nempe qui est. » (Exodi 3, 14), nomen Dei scilicet, qui solus est. Verba sunt Epiphani in hæresi 69 Arianorum, num. 70. « Est igitur substantia..... illud ipsum, quod est: sicut Moyses dixit: *Qui est misit me ad filios Israel. Itaque dicitur: הוה , qui est, ens est.* » Alia Nazianzeni, quem num. 1 laudavimus, verba profero in oratione 36: « Non hoc solum nomine (qui est) appellatur Deus, quod ipse cum Moysis in monte oraculum ederet, ita seipsum appellavit... sed etiam quia nomen illud, *κατάθετον*, magis proprium esse comperimus. » En verò quot insignes, doctissimosque suæ doctrinæ vades habeat sanctus Thomas, Ecclesiæ christianæ latinæ et græcos Patres.

Consentiunt Hebræorum magistri. Verba sunt Maimonidis apud Petavium, sexto capite, num. 5: « Hoc nomen derivatum est à verbo *היה*, quod existentiam significat: nam *היה* significat existere..... Totum verò mysterium positum est in eo quod repetit eandem dictionem, quæ existentiam significat, per modum attributionis vel significationis. Nam pronomen relativum, qui, continet in se mentionem attributi alicujus in hærentis sibi: quippe quod nomen sit imperfectum, et adjunctum sibi nomen aliud requirit. Et positum est nomen primum, quod subiecti vicem sustinet, *ehieh*, ero: et nomen secundum,

quod attributum ejus est, itidem vocatur *Ehieh*, ero.... quasi ostendere vellet subjectum ipsum idem in substantiâ esse cum attributo. Ut hæc totius rei declaratio sit: Deum existere, sed non per existentiam. Quare explicatio et expositio illius est: Existens, qui est existens, dicitur: qui necessariò existit. » R. Chischie locum superius num. 2 descriptum habes. Sententiam addo doctoris, quem Fagius Nehemanidem appellat, Gerundensem Vatablus: « Deus est illa existentia vel subsistentia, quæ nec præterit, nec præteribit.... Est Deus semper, qui nunquam cœpit, nec unquam desinit, sed transcendit omnem rationem temporis: et qui solus potest dicere: *Sum*, vel *Ero*. Est enim ipse omnia essentialiter atque vitæ fons et plenitudo: à quo omnia, quæ sunt, habent esse quod sunt. Quia igitur æternitas nullis finibus comprehenditur, ideò nullo tempore describi potest. Quo fit, ut rectè vocetur, qui est, qui fuit, qui erit, nam omnia tempora, cum de Deo loquimur, confunduntur. » Hebræorum magistros alios prætereo.

Quam ergo subtiliter quidem, sed etiam solidè nomen Dei explicaverit Thomas, quod est: *Sum qui sum*, vel *qui est*, jam patet. Ab hoc nomine distinguit illud quod Tetragrammaton vocatur, id est, *Jehovah*, sancti Hieronymi auctoritate secutus in epistolâ citatâ ad Marcellam. De hæc distinctione, quam alii negant, itemque de nominis ejusdem origine ac vi, consule laudatum Soucietum aliosque doctores. Satis test discrimen indicare, quod inter ea duo nomina adsignat Aquinas, si quod admitti debeat, loco citato ad 1: « Dicendum quòd hoc nomen, *Qui est*, est magis proprium nomen Dei, quantum ad id, à quo imponitur, scilicet ab esse: et quantum ad modum significandi et connotandi.... Sed quantum ad id ad quod imponitur nomen ad significandum, est magis proprium nomen *Tetragrammaton*: quod est impositum ad significandum ipsum Dei substantiam incommunicabilem; et (ut sic liceat loqui) singulare. » Rem hanc penitentiò indagare scrutari, præterium operæ non est.

CAPUT III. — *Unum potius quàm primum vocari diem debuisse, in quo lux facta est, rationibus ostendit Aquinas ex sancto Basilio sumptis: hinc verò injusta est Joannis Fabricii censura. Fallitur Dionysius Petavius, qui rationes prædictas rejicit, veluti mysticas interpretationes. An vespere præcesserit mane, sive lucem, an vice versâ. Joannes Clericus notatus.*

I. Tertiam refero, quam refert Joannes Fabricius, censuram in sanctum Thomam Aquinatem: « Parte eadem (primâ) quæst. 74, art. 3, dicitur unus dies in primâ diei institutione (Geneseos capite 1, vers. 5), ad designandum quòd viginti quatuor horarum spatia pertinent adunum diem. At unus dicitur pro primus. Sixtinus Amama Antibarbaricus Bibli. » Textus Hebræus habet: Dies יומא *echad* unus: non יומין , primus. Sunt verò Amamæ verba libro 2, capite 1 Genesis vers. 5: « Notârunt eruditi interpretes cardinalem numerum poni pro ordinali... Id si in mentem venisset Thomæ, non adeò suddasset in responsione ad quæstionem illam, cur dicatur unus dies. »

Textum sancti Thomæ integrum afferre præstat. Verba sunt loco citato ad 7. « Dicendum quòd dicitur unus dies in primâ diei institutione ad designandum quòd viginti quatuor horarum spatia pertinent ad unum diem: unde per hoc, quòd dicitur unus, præfigitur mensura diei naturalis. Vel propter hoc, ut significaret diem consummari per diem solis ad unum et idem punctum. Vel quia, completo septenario dierum, reditur ad primum diem, qui est unus cum octavo. Et has tres rationes Basilius assignat. »

Tres utique compendio collectas rationes latiore sermone declarat sanctus Basilius in Hexameron, homiliâ 2. Cur ergo Basilium prætereunt Amama et Fabricius, ac unum vellicant Aquinatem? Injusta censura est. Rationem aliam addo, quam affert Nehemanides inter Hebræos doctus, qui apud Fagium inter criticos sacros dicit: unum (diem) et non primum meritò dici debuisse, cum nondum dies existeret, cujus respectu dicitur primus. Hanc ipse Fagius rationem vocat simplicissimam. Sunt verò rationes probabiles, verisimiles, convenientes: quas non adoptare licuit Joanni Fabricio, licuit Sixtino Amamæ; at censura ferre non licuit.

II. Dionysius Petavius, libro 1 de Opificio sex dierum, capite 9, num. 9, ita scribit: « Quòd primus ille dies... non primus à Moysè, sed unus nominatur, mysticum nescio quid et arcanum redolere visum græcis maximè Scripturis, ut Philoni, Basilio, Origeni homiliâ primâ in Genesim, Procopio, Cæsario sed et Hebræis quibusdam: nihil, hoc est, cum sit perspicuum, linguæ potius Hebraicæ proprietati tribuendum illud esse, quæ cardinales numeros pro ordinalibus frequenter usurpat. » Reponam ego cum Theophilo Alethino seu Joanne Cler-

rico, in notâ ad hunc locum: « Quamvis non negem cardi-
 « nales numeros pro ordinalibus non raro usurpari apud
 « Hebræos, esse tamen aliam rationem, ob quam Moyses
 « usus sit voce מִן־אֶחָד, non voce אֶחָד־אֶחָד primus. » Restat
 unum, num quas adhibere sancti Patres rationes, nihil
 exhibeant quod leve sit, alienum, et ineptum, probabiles-
 que et convenientes appareant.

« Mysticum nescio quid et arcanum » à Patribus proferri
 Petavius ait, « quod nihil est. » Fallitur sine dubio vir do-
 ctissimus. Equidem Philo in libro de mundi Opificio com-
 mentum mysticum habet: « Non primum, sed unum » no-
 minavit Opifex: « qui sic dicitur propter singularitatem
 « intelligibilis mundi, habentis naturam unitatis. » Tertium
 quoque, quam Basilius rationem affert, in arcanis traditam
 vocat: et an ea potior haberi debeat ac validior expendit.
 Sed rationes alias duas à mysticis commentis quis non vi-
 deat plenè diversas? Basilium sequitur Cæsarius in Dialogo
 3 qui prostat in tomo 5 Lugdunensis bibliothecæ Patrum:
 ac mysticum denique nescio quid minimè redolet ratio
 Origenis homilia 1 in Genesim: « Non dixit dies prima, sed
 « dixit dies una (inquietis), quia tempus nondum erat,
 « antequàm esset mundus: tempus autem esse incepit ex
 « consequentibus diebus, secunda namque dies et tercia
 « dies et quarta et reliquæ omnes tempus incipiunt desi-
 « gnare. » Ratio eadem videtur, quam superiùs ex Nehe-
 manide descripsimus.

III. Ratio præteriri non debet, quam indicat Theophilus
 Alethinus loco citato: « quam scilicet, inquit, diversam
 « planè à commentis mysticis veterum invenies apud
 « Joannem Clericum » (qui in Notis ad theologica dogmata
 Petavii appellare se voluit Theophilum Alethinum) « in com-
 « mentario in Genesim. » Quo in loco et ipse fallitur, qui
 rationes à veteribus allatas ad « commenta mystica » per-
 tinere consentit. Ait ille verò in citato commentario in
 Genesim: « Unus dictus est illè dies, non primus, ob ratio-
 « nem quam subinquirimus: nempe propter noctis, quæ
 « mundi creationem antecessit prolixitatem, in quâ non
 « plurium dierum, sed infinitarum myriarum annorum
 « intervalla quærere quis potuisset? Sed, ut diximus,
 « quantumvis longa, instar unius noctis, in quatuor vigiliis
 « trium horarum dividendæ, habita est: quòd nulla esset
 « mensura, quâ in plures dies divideretur, nedùm in eâ
 « distingui possent anni. » Clerici mentem magis patefaci-
 ant, quæ superiùs præmiserat. « Vesperam matutino tem-
 « pori præposuit Moyses: eaque porrò ab Hebræis præ-
 « posita est in dierum numeratione. Cæterùm hoc in loco
 « dies unus immensâ nocte, quæ lucem antecesserat, et
 « luce duodecim horarum, confusus fuisse censetur: quòd
 « in nocte illâ, quantumvis longa cujuscumque rei vicissi-
 « tudo fuerit, quales sunt dierum vices, quæ in certas di-
 « vidi poterint partes. »

*Mystici commenti nihil est in hâc ratione Clerici: quæ
 tamen obtrudere mihi videtur ineptissimum immensæ velu-
 tui cujusdam noctis, lucis et mundi creationem anteceden-
 tis, commentum; ex quâ nocte veluti in duodecim horas
 divisâ, et ex quâ luce duodecim horarum dies unus confu-
 sus fuerit, qui fuit primus. Narrat sacer Geneseos auctor -
 in principio creavisse Deum cælum, et terram; terram
 fuisse inanem et vacuum, et tenebras super faciem abyssi;
 factam à Deo lucem, et hanc divisam à tenebris: ac Deum
 lucem appellavisse diem, et tenebras noctem; et ex hâc nocte,
 cujus initium est vespera, et ex hâc die cujus initium est
 mane, factum esse diem unum, scilicet naturalem. Quis in hoc
 loco non videat noctem sive tenebras, ex quibus et ex luce
 primus dies naturalis confusus est, illas esse quæ mundi
 creationem consecutæ sunt - ac sine ullâ ratione noctem
 obtrudi immensam, quæ mundi creationem antecesserit?
 Hanc verò diem cur sacer historicus potius unum non dixe-
 rit quàm primum, ut ipsum ejusdem mensuræ fuisse cum
 sequentibus diebus indicaret? Hinc etiam ab eodem scrip-
 tum legitimus Exodi capite 20, vers. 17, et capite 31, vers.
 11: Sex diebus fecit Dominus cælum, et terram, et mare,
 et omnia quæ in eis sunt, et requievit in die septimo.*

Clerici commento ea maximè adversatur doctrina, quæ
 cœli ac terræ creationem refert ad primam diem, primam-
 que diei naturalis partem in vespere, sive nocte, sive tene-
 bris reponit. Hanc optimè declarat Franciscus Sylvius in
 commentario articuli 3 citati, qu. 74, auctoritate innixus
 Thomæ Aquinatis. « Dicimus ergo (inquit) diem naturalem,
 « qui scilicet viginti quatuor horas complectitur, à nocte
 « initium habuisse, à tenebris nimirum illis, quæ in mundo
 « erant, priusquàm Deus lucem formaret: et tamen diem,
 « hoc est dies civilis seu artificialis à nocte artificiali distin-
 « ctionem incepisse à luce. In ipso enim mundi exordio
 « primum fuerunt tenebræ, ac postea demùm lux est creata:
 « sed illæ tenebræ, antequàm lux produceretur, non ha-
 « bebant rationem diei neque noctis. Non diei, quia diem

« facit lux, quæ tunc nulla erat: non etiam noctis, quia nox
 « dicitur ea diei naturalis portio, quæ distinctè et oppositè
 « se habet ad diem civilem. Tunc autem neque ullus dies
 « civilis fuerat, cui nox opponeretur; neque ullum in totò
 « mundo erat luminare, quòd esset aptum facere diem. At
 « ubi Deus lucem fecit, ipse eam appellavit, seu fecit quòd
 « appellari posset, dies; tenebras autem appellavit, seu fe-
 « cit quòd appellari possent, nox; atque ita ex illo tempo-
 « ris puncto tenebræ illæ sortitæ sunt rationem noctis,
 « Istum explicandi modum insinavit beatus Thomas qu. 3
 « de Potentiâ, art. 18, ad 6, dicens: « Creatio cœli et terræ
 « ad primum diem pertinet, quia cum cœlo et terrâ creatum
 « est tempus, licèt distinctio temporum, quantum ad diem
 « et noctem, incepit per lucem. » Hinc etiam animadver-
 « tit sanctus doctor, 1 p. qu. 66, art. 4, ad 2: « Tempus
 « (post mundi creationem, diem erant tenebræ) quodam-
 « modò fuisse informe, et postmodùm formatum, et distin-
 « ctum per diem et noctem. »

Sunt alii verò, tum antiqui Patres, tum recentes doctores,
 qui diem naturalem existimant incepisse à luce: adeoque
 cœlum et terram facta esse, ac tenebras etiam fuisse, ante
 omnem diem. At Clerico adversantur, qui noctem illam ex-
 cogitavit immensam, mundi creatione priorem, in quatuor
 vigiliis trium horarum dividendam. Laudatum Sylvium an-
 dre præstat: « Responderi potest, cœlum et terram facta
 « esse ante omnem diem: illudque tantillum spatii, quo ante
 « productionem lucis erant tenebræ, neque diem fuisse, ne-
 « que noctem, eò quòd nullum luminare erat quòd subpresen-
 « tiâ faceret diem, et suâ absentia noctem: annuerati tamen
 « sex dies (quibus fecit Deus cælum, et terram, et mare, et
 « omnia quæ in eis sunt). Partim quia licèt cœlum et terra
 « fuerint quoad substantiam creata ante omnem diem; spa-
 « tio tamen sex dierum fuerunt formata, seu distincta et
 « ornata; neque plures dies impensè fuerunt in illorum
 « creatione, distinctione et ornatu quàm sex. Partim, quia
 « spatium illud præcedens fuit brevissimum. Sicut autem
 « consuetudo loquendi habet, ut ea dicantur facta in aliquo
 « loco, quæ juxta illum facta sunt: quomodò Christus in Je-
 « rusalem passurus significatur Lucæ 13, vers. 63, qui ta-
 « men extra portam passus est, ad Hebræos 13, vers. 12;
 « ita quædam facta esse dicuntur in aliquo certo tempore
 « spatio, etiamsi paulò ante cœpta sint fieri: v. g., ædifi-
 « cium aliquod rectè diceretur factum esse spatio duorum
 « annorum, etiamsi unus atque alter dies antecedens fuisset
 « etiam impensus. »

Tantillum illud spatii, ut ait Sylvius, quo ante productio-
 nem lucis erant tenebræ, vocat momentum unum Philoso-
 phus apud Petavium libro 1 de Opificio sex dierum, capite 9,
 num. 11. At hæc, inquit vir doctissimus, mera est arriolatio:
 neque fidem Philoponus ullo argumento facit. « Ego verò
 « (ait idem auctor) aliquantulo intervallo putem durasse pri-
 « mæ istas tenebras, et fortassè plus uno alterove die, aut
 « etiam longiùs, cujus temporis modus nobis est incertus.
 « Paulatim enim in rerum conditu progredi divina sapientia
 « voluit, et rude primum atque imperfectum opus edere: ut
 « qui tum spectatores erant angeli, quibusdam veluti gra-
 « dibus ad perfectæ summi opificis sapientiam intelligentiam
 « erudirentur, ac pedetentim per rerum creaturarum vesti-
 « gia pervenirent. » Nonne verò hæc etiam Petavii arriolatio
 quædam videri possit? An uno alterove die, aut longiori
 spatio indiguerint angeli, ut ad perfectæ summi opificis sapientiam
 intelligentiam erudirentur? Ita ego existimaverim,
 super terram fuisse tenebras dictum esse, ut intelligere-
 mus mundum eo momento, quo conditus est quoad omnium
 rerum substantiam, conditum fuisse sine ornatu et sine ullâ
 distinctione: et hanc incepisse formationem mundi à luce:
 diligentiorum hujuscemodi rerum indaginem non exposcit
 Aquinatis doctrina, quam vindicamus.

CAPUTIV.—*Supposititia Cyrilli Alexandrini testimonia ab
 Aquinate in Summâ theologia allegari falsò notat Joannes
 Fabricius. Launoïus, quem ipse laudat, tum bonam Thomæ
 fidem, tum justum criterium vindicat. Animadversiones.*

I. Inter ea, quæ Joannes Fabricius animadverit, abs vi-
 ris eruditissimis in hâc Summâ (theologiæ) observata fuisse ac
 notata, quarto loco supposititia quædam Cyrilli testimonia
 recenset: Subinde allegavit (inquiens) quædam à Cyrillo
 Alexandrino ad probandum potestatem pontificiam. Ea verò
 loca apud sanctum illum scriptorem non reperiri, fusè
 ostendit Joannes Launoïus, epist. 1, parte.

In errore statim incidit censor: nec enim Launoïus, aut
 si qui alii sunt viri docti, observaverunt unquam, Thomam
 Aquinatem in Summâ theologiæ allegasse Cyrilli testimonia,
 quæ in ejus operibus non habentur. Alias Thomæ lucubra-
 tiones indicat ipse Launoïus: et ex his promit ea, quæ sub
 Cyrilli Alexandrini nomine verba allegantur. « Hæc testimo-
 « nia, inquit in epistolâ 1 ad Faurum, p. 1, sic leguntur
 « apud beatum Thomam: et primum quidem in 4, dist. 24,
 « quæst. 3, art. 2 (in argum. prolusorio 2): Præterea B. Cy-

« rillius episcopus Alexandrinus dicit : Ut membra maneamus in capite nostro Apostolico throno romanorum pontificum, » etc. In libro contra impugnantes Religionem capite 3, sub finem : « Unde dicit Cyrillus Alexandrinus episcopus in libro 2 Theaurorum : Ut membra maneamus, » etc. ut supra. Mox in capite 4 : « Cui (romano Pontifici) ut Cyrillus dicit, omnes jure divino caput inclinant, » etc. In Opusculo contra errores Græcorum, parte 2, ubi Thomas agit de romano pontifice, ac tertio, quarto, quinto, sexto, et septimo capite hujus tituli : « Dicit Cyrillus patriarcha Alexandrinus in libro Theaurorum : Sicut Christus accepit à Patre ducatum, et sceptrum, » etc. Et etiam : « Nullialii, quam Petro, » etc. Et infra : « Pedes Christi humanitas est, » etc. Ibidem : « Dicit enim Cyrillus in libro Theaurorum : Ut membra maneamus, » etc. Et quibusdam interpositis : « Dicit Cyrillus quòd ipsius Apostolici throni romanorum pontificum solius est reprehendere, » etc. Ac ibidem : « Dicit enim Cyrillus in libro Theaurorum : Ita que, si Christum imitatur, » etc.

Integra indicata testimonia, quæ sub nomine Cyrilli allegantur ab Aquinate, si comparentur invicem et expandantur perspicuè, cuique patebit non tam esse plura testimonia, pluresque sententias, quàm potius unius prolixioris testimonii particulas plures. Ab his differt illud, quod Launoius adjungit in Epistolâ 2 ad eundem Faurum, Cyrillo, in sua Catena tributum à sancto Thomâ. Ita refertur ad ea verba. *Tues Petrus*, etc., capite 16 Matthæi : « Cyrillus in lib. Theauri : Secundum autem hanc Domini promissionem Ecclesiâ Apostolica Petri, » etc. Hæc verò Cyrilliana testimonia ab Aquinate in Summâ theologiæ, aut alibi, adhibita fuisse, ostendet nunquam Joannes Fabricius : ac sanè Launoii nomine abutitur, ac si eadem testimonia ipse observaverit, notaveritque, in sua theologiæ Summâ ab Aquinate fuisse allegata.

ii. Quinimò cum Launoius observavit, in theologiæ Summâ, quam extremis vitæ annis sin dubio elucubravit Aquinas, eadem prorsus prætermissi in iis locis testimonia, in quibus aptissimum locum habere potuissent ; argumentum inde sumit haud certè leve, de ipsorum falsitate à Thomâ jam ætate provento deprehensâ, aut offantâ : quod ejus eruditionis, ac justî criteriî, indicium est. Launoii verbi afferro, quæ Thomæ vindicias continent. Sic ait verò in epistolâ 1 citatâ ad Antonium Faurum à num. 4 : « Doctor sanctus, cum esset junior theologus, imponi sibi passus est ab eo, qui relata testimonia Cyrillo Alexandrino supposuit. Verum enim verò ad maturiorem cum pervenit ætatem, factus doctior et cautior, testimonia hæc pro derelicto habuit : et silentio, deprehensâ, vel saltem factâ falsitatis indice, suppressi. Inter omnes convenit, theologiæ Summâ doctoris sancti opus esse ultimum, et cæteroque perfectissimum, quod tamen, priusquam demigraret ab hominibus, absolvere non potuit. In secundâ secundæ sunt loca, maxime tria, quæ nec minus utiliter, nec minus opportunè quàm Commentarii in quartam Sententiarum, et opuscula contra expugnantes Religionem, et contra errores Græcorum, videntur auctoritates illas omnes, vel certè aliquas postulare, si quâ veritate nitantur.

« Locus primus est in quæstionis 1 articulo 10, cui titulus : utrum ad summum pontificem pertineat fidei symbolum ordinare... Alter est in quæstionis 11 articulo 2, cui titulus *utrum hæresis sit propriè circa ea quæ sunt à dei...* Tertius in quæstionis 39 articulo 1, cui titulus : *utrum schisma sit peccatum speciale...* His tribus locis adjungo quartum, qui reperitur ex Quodlibeti 9 articulo 9, ubi de romano pontifice, homines pios in sanctorum alium referente, agitur... Ecce tibi loca quatuor, in quibus firmamentis ac roboris non parùm attulissent relata Cyrilli testimonia... Prætermissionis causa quæ? Nisi quòd Thomas, factus consultior, falsitatem suboluit, quam minus consultus olim subolere non potuerat. » Addere hæc alia ejusdem Launoii pauca verbaliceat, quæ habentur parte 5, epistolâ 9 ad Thomam Fortinum contra Vincentium Baronem Dominicanum, capite 6, num. 34 : « Epistolarum nostrarum, inquantis, in quibus de subjectis quibusdam Cyrillo testimoniis agit, scopus non est, sanctum Thomam vel inscitiam, vel male fidei, vel negligentiam nomine accusare. Scopus est tantum ostendere testimonia, quæ Thomas ex Cyrillo repetit, Cyrilli non esse : et Thomæ fraudulenter obreptum... ab incognito homine, qui doctori sancto, cum esset junior theologus, affecta Cyrillo testimonia ministravit. »

Minus accuratè nonnulla obtrudi abs Launoio, dicendum est numero insequente. Quæ verò disserit ille, sine dubio Joannem Fabricium redarguunt ; qui subjecta Cyrillo Alexandrino testimonia fuisse à Thomâ Aquinate in sua theologiæ Summâ relata, imperitè ac falsò notavit. Castigant etiam Riveti audaciam, lib 4 Critici sacri cap. 19, « Auctor falsifut, iniquentis, Thomas Aquinas in Opusculo adversus Græcos,

« qui primus ex Cyrilli Theaurorum libris tyrannidem pontificis romani asserere voluit. » Verum denique vapulâ quoque Casimirus Oudinus, qui hæc inepta, et falsa, et iniqua Riveti dicta adhibere non erubuit in sua dissertatione de vitâ et scriptis sancti Cyrilli Alexandriæ episcopi, capite 5, tomo 1 Commentarii de scriptoribus Ecclesiæ antiquis, etc.

III. Ueberiores Thomæ nostri sanctissimi, indicata Cyrilli Alexandrini testimonia allegantis, vindicias egimus in Admonitione præviâ, sive dissertatione in ejus Expositionem continuam, quæ appellatur Catena aurea, et in aliâ quæ priora ejusdem Opuscula ad examen vocat. Animadversiones nonnullas decerpere liceat, et hoc loco proferre ac etiam illustrare.

Sancto Thomæ, cum nonnisi junior theologus esset, fraudulenter obreptum fuisse affectis Cyrillo testimoniis, minus verè scribit Launoius. Post annum 1256 elucubratum contra impugnantes Religionem Opusculum, et post annum 1262 confectam Catenam auream, ostendimus in dissertationibus. Cum his ergo in locis prædicta Cyrilli testimonia citaverit Aquinas, certò evincitur, uti eisdem ipsum voluisse jam provectionem effectum. Sed ea demum prætermisit in Summâ, quam anno circiter 1265 elucubrare cœpit. Cur verò? Launoii conjectura verisimillima est, quòd nempe maturiore demum inito examine, falsitatem subsolverit aut etiam deprehenderit. Voluerit quoque, si placeat, gravissimo in opere testimoniis abstinere, quæ pro dubiis incertisque semper habuerit. Subacti ingenii singularisque prudentiæ haud leve argumentum est.

Ait rursùm Launoius : « imponi sibi passum esse Thomam ab eo qui relata testimonia Cyrillo Alexandrino supposuit, » et doctori sancto Aquinati ministravit. » Quod etiam minus verè et accuratè dictum. Imò injuriam Aquinati infert Launoius, ac si tam facilis ac levis fidei ille fuerit, ut Cyrilli testimonia, quæ nuper quispiam protulerit, sibi ministraverit sine vade, statim exeperit, adhiberitque suis in operibus. Dubium nullum esse debet, in aliquâ Sententiarum Patrum Collectione, quæ ferebatur, prædicta testimonia sub Cyrilli nomine exstitisse : ac inde vel ab ipso Thomâ deprompta ; vel ab alio qui prompserit, Thomæ ministrata fuisse.

Quod alio, perspicuè confirmat libellus ille quem à summo pontifice Urbano IV accepit Thomas, ut Græcorum Patrum quàmplures auctoritates, quæ latinè translatae in eo continebantur, expenderet ac illustraret. In hoc verò libello extant Cyrilli testimonia, quæ in Commentario Sententiarum, et in Opusculo contra impugnantes Religionem allegaverat Aquinas. Non ergo « doctor sanctus, cum esset junior theologus (ut ait Launoius), imponi sibi passus est ab eo, qui relata testimonia Cyrillo Alexandrino supposuit ; » sed eadem ex Collectionibus quæ ferebantur deprompta allegabat sanctus doctor.

Vincenzo Baroni, qui simili quâdam animadversione Launoio oppugnauerat, doctor ipse Sorbonicus reponit parte 5 epistol. 9 ad Thomam Fortinum, capite 6, num. 35. « In libello (inquiens), quem Urbanus Thomæ ad examinandum dedit, fuisse illa omnia Cyrilli testimonia, quæ sunt in opusculo contra Græcorum errores, Baro tam facillè pronuntiat ac si libellum vidisset aliquando, et perligisset. Opusculum contra Græcorum errores, duas in partes tribuitur. Prior continet capita 32, quorum unicuique præfigitur, quomodo intelligatur hoc vel istud alicujus græci Patris dictum. Posterior habet capita 36, in quorum titulo, quomodo intelligatur hoc vel illud alicujus græci Patris dictum non ponitur amplius, sed simplex argumentum rei, quæ deinceps tractanda est. Ex quo pars posterior non ita videtur pertinere ad priorem, in quâ libellus Thomæ ab Urbano IV datus expenditur. » Fallitur egregiè Launoius. Tum Patrum testimonia, quæ priori in parte expendantur, tum illa quæ habentur in posteriori, in eo libello exstitisse, quem Thomæ examinandum dederat summus pontifex, ex pluribus evincitur ipsius Thomæ verbis in suo Opusculo. In præfatione prioris partis hæc habentur : « Proposui primò ea, quæ dubia esse videntur in auctoritatibus prædictis, exponere : et postmodum ostendere, quomodo ex eis veritas catholicæ fidei et doceatur et defendatur. » Illud in priori parte præstat Aquinas, ac istud in posteriori : unde quæ in utraq; parte testimonia græcorum Patrum occurrunt, continebat libellus ille : In præfatione alterius partis verba sunt : « His igitur expositis (difficilibus nempe aliis quibus Patrum græcorum sententiis), ostendendum est quomodo ex auctoritatibus in prædicto libello contentis vera fides doceatur, et contra errores defendatur. » Erant ergo in eo libello non solum dubiæ difficultesque Patrum sententiæ, quas priori in parte Opusculi explanat Aquinas ; verum etiam testimonia, ad fidem docendam erroresque refellendos aptissima, quæ in posteriori parte recensentur. In Opusculi conclusione sic ait sanctus doctor : « Hæc sunt,

« Pater sanctissime, quæ ex auctoritatibus doctorum græcorum, secundum vestram jussionem excepi, et exponenda, et ad confirmationem veræ fidei inducenda. » Utriusque partis auctoritates perspicuè indicantur, quas libellus complectebatur. His demùm verbis Opusculum absolvitur : « Sunt autem fortassis et alia in prædicto libello quæ vel dubia esse possunt, et expositione indigent : sed quæ ad fidei assertionem utilia esse possunt, ad ea quæ præmissa sunt, ut credo, omnia possunt reduci. » Clarissima verba sunt, quæ motum à Launoio dubium eliminant : certumque faciunt, in libello, qui Thomæ traditus fuit, extasse Patrum testimonia, sive quæ in priori Opusculi parte exponuntur, sive quæ in parte alterâ inducuntur ad veræ fidei confirmationem. Hæc duo sunt imposita Aquinati munera, quibus ipse egregie defungitur, fide relicta penes libelli auctorem, an rectè, an falsò collectæ auctoritates sub Patrum nominibus, quæ præfixâ legebantur, excerptæ essent. Verba quædam sub Cyrilli nomine jam Thomæ innotuerant, antequam libellum à summo Pontifice acciperet : quod est argumentum, eadem in aliis quibusdam collectionibus extâsse, aut prædictum libellum jam antea notum fuisse Aquinati. His ipse in Commentario Sententiarum, et in Opusculo contra impugnantes Religionem usus est : quæ consultius denique facius in postremo Summæ Theologicæ opere prætermisit.

Ipsius Thomæ ætate, opus græcè et latinè, quod inscribitur *θησαυρὸς τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως*, *Thesaurus veritatis fidei*, scribebat Bonacursius ordinis Prædicatorum, Italus ille, et patriâ ac professione Bononiensis, qui plures annos in provinciâ Græciæ vitam egit. Opus idem, cujus exemplaria duo Mss. exstant in Bibliothecâ Colbertinâ, diligentissime recenset Jacobus Echardus in Scriptoribus Ordinis Prædicatorum, t. I, ad annum 1260. Tractatus continentur 1° de Spiritu sancto ; 2° de Purgatorio ; 3° de Paradiso ; 4° de Inferno ; 5° quòd Christus fecit pascha legale in die et horâ debitis ; 6° quòd B. Petrus habuit prærogativam dignitatis super omnes Apostolos, et plenitudinem potestatis, et successores ejus. In quinto tractatu mentio fit libri Fratris Thomæ contra Græcos de azymo et fermento. Hinc innotescit suum in opus adhuc incubuisse Bonacursium post editum ab Aquinate opusculum contra errores Græcorum.

In sexto prolixum ex sancti Cyrilli Alexandrini libro 2 Thesaurorum adducitur testimonium de Romani Pontificis potestate : illud ipsum nempe, quod per particulas habetur apud Aquinatem in alterâ Opusculi contra Græcos parte, ut etiam admonuimus num. 1. Jam verò colligitur 1° Thomæ et Bonacursii ætate, testimonium illud sub nomine Cyrilli vulgatum fuisse : et inter Patrum sententias, quæ colligebantur, extâsse. Colligitur 2° ejusdem testimonii suppositionem in aliorumque sive sub Cyrilli, sive sub aliorum Patrum nomine, remotiore ætate jam factam, eum idem Cyrilli testimonium um in Sententiarum Commentario citaverit Thomæ. Colligitur 3° ejusdem Thomæ bonam fidem in tuto esse, qui jam vulgata citabat testimonia : sed etiam innotescere justum ejus criterium, cum in aliis denique operibus, maxime quæ in Summâ theologiæ prædictum et alia testimonia prætermiserit.

Animadvertere demùm præstat Cyrilli testimonium, quod in Catena aureâ citatur. Capite 16 Matthæi ad illa verba : Tu es Petrus, etc., non eundem habere auctorem, qui alia de quibus egimus, testimonia supposuit sub ejusdem Cyrilli nomine. Invicem eadem compara : ac stylum plane diversum deprehendes, rudem in istis, elegantiorum in illo. Verbasunt : « Secundum hanc Domini promissionem Ecclesiâ apostolica Petri ab omni seductione, hæreticâque circumventionem manet immaculata, super omnes præpositos et episcopos, et super omnes primates. Ecclesiarum et populorum, in sui pontificibus in fide plenissimâ et auctoritate Petri. Et cum aliæ Ecclesiæ quorundam errore sint verecundatæ, stabilita iniquabiliter ipsa sola regnat, silentium imponens, et omnium obtinens ora hæreticorum, et nos necessariò salutis, non decepti superbiâ, neque vino superbiâ inebriati, typum veritatis, et sanctæ Apostolicæ traditionis, unâ cum ipsâ confitemur et prædicamus. » Ad hunc Catenæ locum adnotavit Nicolaus : « Simile quippiam legi in Epistolâ Marci Papæ ad Athanasium, et omnes Ægypti episcopos. » Fons verus, unde sententia illa fluxerit, ignotus mihi. Cæterum tametsi hæc Cyrilli testimonia habeantur supposititia, nihil exinde primatui Petri, ac successorum ejus decedit, qui non incertis hujuscemodi testimoniis innititur, et quem nullus catholicorum est qui non agnoscat ac veneretur.

BERNARDI MARIE DE RUBEIS ADMONITIO PRÆVIA,

DE IMPERITIA IN HISTORIÆ FACTIS, INEPTÆ AC FALSO IMPUTATA SANCTO THOMÆ AQUINATI.

CAPUT PRIMUM.—*Methodum in historiæ factis recensentis à Sancto Thomâ Aquinate servatam scitè declarant ac vindicant nostrates, aliique viri docti. Validiores quæ agi possunt, indicantur vindicant.*

I. Historiæ ecclesiasticæ facta suis in operibus non rarò enarrat aut indicat sanctus Thomas, quæ severiore tandem crisi cum discussa fuerint, aut dubia inventa sunt, aut certè falsa. Hinc verò ab audacioribus quibusdam criticis hominibus de Historiæ imperitiâ Aquinas accusatus. Egregias vindicias egerunt nostrates, aliique viri docti, quas minimè suggestit nimia erga sanctissimum doctorem observantia, sed utique methodus prudentissimè exposcebat, quam sibi in hisce rebus proposuit servandam sapientissimus Thomas.

Hanc novissimè ad examen vocavit criminationem Michael à sancto Joseph, Hispanæ Jesu Redemptoris familiæ alumnus, in Bibliographiâ critica sacrâ et profanâ, parte 4, verbo, *Sanctus Thomas de Aquino*. Ait verò, pag. 408 : « Critici accusationes divo Thomæ intentant ex historiæ et chronologiæ parùm accuratâ cognitione, quam in illius scriptis deprehendere se credunt, desumptas. Sed illas efficaciter jam refutarunt viri graves et eruditi à sacrâ Dominicanorum familiâ ; et præsertim P. Joannes Nicolaus in suis laudatissimis Annotationibus ad textum sancti Thomæ ; P. Natalis Alexander, tomo 3 Hist. eccl., dissert. 1, seculo 2 ; cardinalis Raimundus Capisucchius, contraversioni 7, quæst. unica ; Jacobus Echard, tomo 2 de Scriptoribus ord. præd., pag. 343 ; Gravesonius, de Vitâ Christi, dissert. 21, § 2, et in Triade dissertationum, dissert. 2..... novissimè R. P. Hyacinthus Segura, in suâ Criticâ, discursu 7, § 5 : *De verâ intelligentiâ notitiarum histori-*

carum, quæ in operibus Angelici Doctoris inveniuntur, exactè ac prudenter de hæc re disserit. »

De Hyacintho Segurâ, ejusque laudato opere, hæc addiscimus ab eodem Michaelè à sancto Joseph, parte 4 citatâ : « Segura Hyacinthus, Hispanus Alonensis, sacri ordinis Prædicatorum, liberalium artium ac sacræ theologiæ lector, vir claro ingenio præditus, et omnimodâ selecti quæ eruditione excultus, stylo brevi, sed minimè perfunctorio, modestoque et accurato criterio, ac dictione perspicuâ et in affectatâ, scripsit in gratiam præsertim studiosæ juventutis, maternâ scilicet linguâ, opus inscriptum latinè : *Cynosura Critica, cum regulis certioribus ad discernendum verum à falso in Historiâ.* »

Quod attinet ad historias, quæ in sancti Thomæ operibus recensitæ leguntur, laudati scriptoris judicium est apud eundem Michaelè loco priùs citato : « Quanquàm historiæ, ac proinde tamen chronologiæ cognitione theologus indigeat, ne ejus ignoratione in varios errores labatur, ut scitè more suo dixit Canariensis episcopus (Melchior Canus), tamen ipsius muneris non est singula facta historica accuratè discutere ; præsertim ubi non de Historiâ, sed de doctrinâ theologicâ ex professo tractat. Tunc enim culpanus duntaxat esset theologus, si facta dubia, incerta aut fabulosa, tanquàm vera et explorata admitteret, suoque suffragio comprobaret. Benè tamen posset, prorsus irreprehensibiliter, nihil de veritate aut falsitate factorum decernens, ipsa ut vera permittere ; et permissa solum historiæ veritate, quid sub tali hypothesi theologicè dicendum sit, tradere ac docere... Facta historica, quæ attinguntur à divo Thomâ, ab ipso communiter non admittuntur, sed solum permittuntur ; non probantur, sed

• duntaxat non rejiciuntur, ut dubio aut argumento proposito locus relinquatur; et quæ dari possit, suppositâ veritate, responsio vel solutio designetur. Hunc modum procedendi satis esse Angelico Præceptorî familiarè, sufficienter nôrunt, qui ipsius scripta accuratè versarunt... Neque aliquis putet, inutilem esse hanc procedendi methodum; nam ex quorundam falsorum permissione magis perspicuâ redditur veritatis expositio (ac verâ doctrinæ usus indicatur)... Si benè divi Thomæ mens perscrutetur, et contextus verborum perpendatur, ne unum quidem locum invenire erit, qui tradita regula applicari non possit; dicique non queat satis probabiliter, divum Thomam non absolutè, sed tantùm hypotheticè fuisse locutum de hoc vel illo facto historico. Secus tamen sentiendum est, cum divus Thomas conclusionem aliquam aut sententiam suam facto historico probat; tunc enim credendum est illum facti veritati assensum præbuisse, illudque ut verum in suâ doctrinâ confirmationem allegasse. Sunt enim facta certissima; sunt etiam de quibus variè sentire, prudentibus doctisque viris licet.

II. Hanc sine dubio ab Aquinate methodum passim servatam, comperiet quisquis in ejusdem operibus versatur; eademque ex methodo validissimas circa facta historica quædam, quæ dubia, sunt, aut etiam falsa, promi vindicias nemò non videt. Exempla nonnulla, quæ obijciuntur, liceat diligentius expendere; quæ sanè mihi videntur evincere, non solum Thomam historica facta quæ legebat enarrasse, et ex hypothesi factorum egregias tradidisse theologicas doctrinas, verùm etiam ipsi factis recensendis usum esse criterio, ac satis indicare falsitatem se in aliquibus offecisse aut deprehendisse. Validiores istas, quas propono, sancti Thomæ vindicias jam aggredior.

CAPUT II. — *Præcipuas quas affert sanctus Thomas Patrum sententias de tempore cædis puerorum innocentium, quas conciliare studet cum sacra Scripturæ textu. Animadversiones. Cur tertiam aliam prætermiserit. Historica quædam facta ab aliis invecta refert. Falsitatem in aliquibus deprehensam indicat.*

I. Primum profero exemplum, quod tempus cædis Innocentium parvulorum, ab Herode Magno Judæorum rege jussæ, spectat. Thomæ verba sunt, part. 3, qu. 36, art. 6, ad 3: « Dicendum quòd de apparitione stellæ, quæ apparuit Mariæ, est duplex opinio. Chrysostomus enim super Matthæum, et Augustinus in sermone Epiphaniæ, dicunt: quòd stella Magis apparuit per biennium ante Christi nativitatem; et tunc præmeditantes, et se ad iter præparantes; à remotissimis partibus Orientis pervenerunt ad Christum tertîa decimâ die à suâ nativitate. Unde et Herodes statim post recessum Magorum videns se ab eis illusum, mandavit occidi pueros à bimatu et infra; dubitans ne tunc Christus natus esset, quando stella apparuit, secundum quòd audiverat à Magis. Alii verò dicunt stellam apparuisse primò cum Christus natus est. Et statim Magi, visâ stellâ, iter arripientes, longissimum iter in tredecim diebus peregerunt; partim quidem adjuti divinâ virtute, partim autem dromedariorum velocitate. Et hoc dico, si venerunt ex extremis partibus Orientis. Quidam autem dicunt eos venisse de regione propinquâ, unde fuerat Balaam; cujus doctrinæ sectatores fuerunt; dicuntur autem ab Oriente venisse, quia terra illa est ad orientem partem terræ Judæorum. Et secundum hoc Herodes, non statim recedentibus Magis, sed post biennium pueros interfecit. Vel quia dicitur interim accusatus, Romam venisse; vel aliquorum periculorum terroribus agitato, à curâ interficiendi puerum interim destituisse; vel quia potuit credere Magos fallaci stellæ visione deceptos, postquam non invenerunt quem natum putaverant, erubuisse ad se venire, ut Augustinus dicit in libro de Consensu Evangelistarum. Ideò autem non solum bimos pueros interfecit, sed etiam infra, quia, ut Augustinus dicit in quodam sermone Innocentium, timebat ne puer cui sidera famulantur, speciem suam paulò supra ætatem, vel infra transformaret. »

Suam in hoc loco peritiam sine dubio prodit Aquinas, tum quia veterum expositiones, quæ ferebantur, accuratè enarrat. invectasque historicas narrationes colligit omnes; tum quia suas addit animadversiones, quæ nonnullas aut magis declarat, aut emendat; tum denique quòd omnes cum sacra Scripturæ textu conciliat. Similem servat methodum in Commentario in Evangelium Matthæi. Inter causas quæ pro dilatione cædis post duos annos legebat apud auctores, affert nonnullas in Summâ Theologicâ prætermittas. Verba sunt: « Alii autem dicunt quòd isti non sunt occisi eodem anno, sed post duos annos. Sed quare tantùm distulit? Triplex ratio redditur à diversis. Una est, quia à principio putabatur quòd Magi fuissent decepti, et quòd nihil invenissent; sed postquam audivit multa verba de Christo à Zachariâ, et Simeone, et Annâ, tunc motus fuit ad quæ-

rendum. Alii dicunt quòd hoc fecit ex cantelâ: timebat enim ne puerum quem quærebat parentes occultarent; unde primò voluit eos assecurare. Alii, quòd occupatione impeditus, quia misit post Magos usque ad Tarsum Ciliciæ, et fecit incendia naves eorum. Item fuit occupatus, quia citatus fuit Romæ, accusatus à suis; et sic post revisionem, incepit sævire. » Hæc refert Aquinas, quæ legebat apud diversos, quin alterum præferat alteri, suamque faciat; et hæc prima vindiciarum ejus optima ratio.

II. Nonnullas addere præstat animadversiones in eas quas pro sententiâ priore affert ille Augustini et Chrysostomi auctoritates. Sub Augustini nomine sermonem citat in Epiphaniâ Domipi: illum nempe, qui incipit: *Sicut dies hodiernus*. ac prostat in Ascetarum Sammaræorum Parisiensium editione, tomo 5, in appendice, num. 13f. Indicata ab Aquinate verba sunt num. 3: « Fermè biennio visa est.... Dicit aliquis illam stellam biennio apparuisse; unde monstratur? Evangelici verba recolamus.... *A bimatu et infra occidit infantes....* Quare à bimatu, et infra occidi parvos vultus jusserit? Evangelista non tacens: *Secundum tempus*, inquit, *quod exquisierat à Magis*. Ecce, unde ostenditur, non tunc primùm apparuisse stellam, quando natus est Christus...., sed biennii tempore prænuntiatione fulsisse sidera. » Editorum adnotatio est, sermonem istum Lovaniensibus fuisse dubium, supposititium Verlino et Vindingo; ac ipsos demùm primos esse qui illum in Appendice collocaverint. Pro Augustiniano ipsum habuit Thomas cum cæteris, qui ætate suâ literis ac eruditione florebat; inceptum foret Aquinatam ita sententem de imperitiâ notare.

Laudat etiam Joannem Chrysostomum. Is verò ait homiliâ 7 in Matthæum, num. 3: « Videtur mihi stella diù ante apparuisse; quia enim multum temporis in itinere in sumpturi erant Magi, ut nato statim adessent...., stella multò antea sese ostendit. » Sive integri, sive incompleti biennii, quòd Christi nativitatem præcesserit, ratio sonuit ex itineris longinquitate. Thomæ satis fuit, definitum abs Chrysostomo tempus indicare. Item in opere in Matthæum, quòd *imperfectum* dicitur, ac sanctissimo Patri olim adjudicabatur, legimus, homiliâ a: *Proficiscentibus autem eis, per biennium apparuit stella*. Hæc noverat allegabatque ecclesiastica monumenta peritissimus Thomas.

III. Duplex veterum innotescit opinio: aliorum prima, qui bimatum in Scripturâ expressum ducunt à biennio ante Christi nativitatem; aliorum altera, qui numerant ipsum, sive completum, sive incompletum, ab ipsâ nativitate. Tertia jam viget interpretatio, Stellam apparuisse nato Domino, Magorum iter spatio dierum tredecim confici potuisse, eorumque post recessum infantes occisos; veritum autem Herodem, ne fortassis antea natus esset rex Judæorum, quàm illi stellam vidissent, eâ sibi arte consulendum putasse, ut laxatis crudelitatis fibulis interficerentur pueri qui bimati. Hanc sententiam silet Aquinas. Cur eam verò indicaret, quæ suâ ætate nondùm excogitata fuisse videtur?

Veluti novam interpretationem affert ac declarat Baronius ad annum I Christi, num. 32, sibi que gratulatur quòd ea verba, *à bimatu et infra*, sic intellexerit, quemadmodum pridem exposuerat unus Cornelius Jansenius, episcopus Gandavensis. Quid etiam, quòd viri docti em jam judicârunt minus probabilem ac refutârunt? Ita Cornelius à Lapide in Commentario, ubi secundam ab Aquinate memoratam opinionem approbans: « Herodem non statim, » inquit, « nec eodem anno, quo venire et abiire Magi, occidisse infantes; sed anno sequenti, qui est secundus à nato Christo, » ideò que infantes bimulos occidisse, » Testis adducitur Epiphanius, cujus hæc verba sunt, hæresi 51 Alogorum, num. 10: « Quippe anno 33 Herodis natus est Dominus, ejusdemque anno 35 venerunt Magi; deinde 37 imperii anno moritur Herodes. » Et num. 9 præcedente: « Herodes animo reputans, postquam Magi alia viâ discesserunt, in illâ in antium turbâ deprehendi puerulum illum, atque interficere posse crediderat; quotquot in agro Bethleemico forent, à bimatu et infra jussit occidi. Ex quo quis non videat tum cum Magi venerunt, bimulum fuisse puerum? » Par est Eusebii sententia in Chronico, ubi *anno post Christum natum secundo* adnotatum legimus: Herodes cum Christi nativitatem Magorum indicio cognovisset, universos in Bethleem pueros jussit interficere. » Hæc judicare operæ pretium fuit, ut innotesceret pro suâ Thomam peritiâ novisse in eâ quâ de agimus re veterum sententias et chronologice modos; neque verò munus ejus erat, accuratioribus chronotaxibus conficere, quos viris doctissimis post secula tandem debemus.

IV. Cur verò ad biennium post natum Christum Innocentium eadem distulerit Herodes, ut secunda relata sententia tenet, diversas causas afferunt diversi, ex historicis dubio procul ineptis ac falsis desumptas. Eas Thomas recitat omnes in Commentario in Matthæum, aliquas tantùm in

Summâ Theologicâ. Ita verò legebat ipse in Glossâ : « Veri-
« simile est, post annum, et quatuor dies à Nativitate Chri-
« sti Herodem in pueros deservisse. Quod forsân idè distulit
« quia Romam profectus est, vel ibi accusatus, vel ut Ro-
« manos conuleret super his, quæ de Christo dicebantur. »
Legebat etiam apud Petrum Comestorem in Historiâ Scholasticâ,
capite 11 : « Herodes cum de nece puerorum dispo-
« neret, citatus est per epistolam ab Augusto Cæsare, ut
« Romam iret, accusationi filiorum responsurus. Tamen Jo-
« sephus dicit quòd Alexandrum filium suum secum Romam
« traxerit... Qui cum iter faceret per Ciliciam, audiens naves
« Tharsensium Magos traduxisse, in spiritu vehementi
« combussit naves Tharsis. (Roma reversus) confirmatus
« in regno certius quàm prius, mittens occidit omnes pue-
« ros, » etc.

Hæc eadem habet Lucas Tudensis in Chronico, quod ætate
Thomæ elucubravit ; eandemque narrat Vincentius Bello-
vacensis, ex Petro Comestore desumpta, in Speculo histor.
libro 7, capite 93. Sed his omnibus cautior Thomas, ea quidem
ipsa refert veluti ab aliis enarrata, non approbat. Hinc
mirari quàm maximè subit, Franciscum Bivariam in Com-
mentariis in Fl. Lucii Dextri Chronicon scribere potuisse ;
sanctum Thomam approbare quòd multi dicunt, quod
Herodes interim accusatus Romam terit.

V. Quinimò in ejusmodi historiis, quæ ferebantur, fabu-
lam et falsitatem offecisse aut deprehendisse sanctum
Doctorem, gravia sunt indicia. Ac primò incendium navium
Tharsis, quibus vehi debuerant Magi, quod in Commentario
in Mathum memoratur, prætermisum est in Summâ
Theologicâ, quam extremis vitæ annis doctior effectus Tho-
mas elucubravit.

Causam illam dilationis, quia accusatus Herodes Romam
ire debuit, commentum vocat Baronius ad annum Christi 4,
num. 48, omninò confictum. Falsum id esse ait Josephi tes-
timonio : « Constat quippe ex libro 16 Antiquit., cap. 7, 8
« et 9, Herodem tempore regni sui Romam bis concessisse
« Primò quidem non accusatus à filiis, sed potius ipse accusa-
« tus filios, illuc se contulit; indeque in Palestinam re-
« versus....., Cæsarem in honorem Cæsaris dedicavit. »
Hæc verò juxta chronologicos Usserif calculos contigerunt
annis 10 et 11 ante æram vulgarem ; « quod certè tempus
tempori Natalis Domini aptari non potest. Et multò minùs
« posterior ejusdem Romam adventus, cujus idem Josephus
« ibidem, capite 13, meminit, ut rectè intenti veritas se
« ante oculos offert. » Hanc Romanam Herodis profectio-
nem tertiam vocat Usserius, ac illigat cum anno octavo
ante æram vulgarem, ac sine dubio etiam ante verum Christi
natalem.

Ineptam vidisse Thomam causam hanc, ex prædictâ pro-
fectione Romani sumptam, colligo ex comparatione ipsius
Commentarii in Matthæum cum Summâ Theologicâ. Loco
priori ait : *Item fuit occupatus, quia citatus fuit Romæ,
accusatus à suis.* Ait verò posteriore in loco : *Vel quia di-
citur interim accusatus Romam venisse.* Modus est lo-
quendi, qui Thomam indicat, historiolam quidem ab aliis
narratam recitare se voluisse, sed ineptam, ac falsò dilata-
Innocentium cædi applicatam sine dubio novisse. Non ita
cautè ante Aquinatem scripserat Hugo de Sancto Caro :
*Distulit, inquam, post annum et quatuor menses; quia
intermedio tempore Romam profectus est, accusatus à
filiis suis.* His quæ narrabat, fidem tribuisse videtur ille ;
at Aquinas, *dicitur*, ait, fide omni suâ prudentissimè sus-
pensâ. Post Aquinatem minùs etiam cautus eandem causam
narrat Nicolaus de Lyrâ : « Fuit Herodes impeditus
« ab executione hujus facti, quia citatus est ad curiam
« Romanam ad petitionem suorum filiorum..... Eundo au-
« tem Romam, et remanendo in curiâ et redeundo in Ju-
« dæam apposuit annum et amplius. »

Paucis verbis causâ illâ ab Aquinate indicatâ, verisimi-
liores ipse dilationis rationes adducit, quas promittit ex Au-
gustino, ineptis falsisque historiis minimè innixas. Verba
ejus descripsimus. Augustini autem verba sunt de Consensu
Evangelistarum, libro 2, cap. 11 : « Si hoc ergo movet,
« omitto dicere, quot et quantis occupationibus regia cura
« distendi potuerit, et per plurimos dies ab illâ intentione
« vel averti omninò, vel impediti ; quas tamen multas et
« magnas esse potuisse, nemo ita rerum humanarum in-
« expertus est, ut aut neget, aut dubitet. Cujus enim cogi-
« tationi non occurrat, quàm multa alia terribiliora regi
« nuntiari potuerint, seu vera, seu falsa ?.... Ut ergo hæc
« omittam, illud dico, posteaquam nihil Herodi Magi nun-
« tiaverunt, eum credere potuisse, illos fallaci stellæ vi-
« sione deceptos, erubuisse ad se redire ; atque ita eum,
« timore depulso, ab inquirendo et persequendo puero
« quævisse. »

Interfectos post matris purgationem infantes, Augustini
sententia est. Causas istas prolixiori temporis dilationi ac-
commodat sanctus Thomas ; hodièque sunt viri docti, qui
Mariæ purgationem, et quæ in templo accidere, post an-

num et amplius differunt. Ex Josepho noverat Aquinas,
extremos vitæ annos Herodem inter dissidia et angustias
curasque magnas egisse ; haud verò diligentiorum insti-
tuit perquisitionem de tempore, quo vitam post natum
Christum protraxerit rex Judæus. Annos utique plures nu-
merabant Eusebius Cæsariensis, Epiphanius et alii ; qui-
bus etiam consentiunt recentiores nostræ ætatis non pauci
scriptores.

CAPUT III. — *Joannem Evangelistam nubere volentem, vel
etiam sponsum in nuptiis Canæ Galilææ, refert sanctus
Thomas; historia, quæcumque ea sit, expenditur; quæ id
unum prodit, nubere illum voluisse; eidemque addiderunt
alii nuptiarum celebrationem. Hæc sibi nota fuisse indi-
cat Aquinas; cautiusque scribit in summâ Theologicâ.
Utrumque permittit; ac nihilominus Joannis virginita-
tem, quam sancti Patres et ipse commendat, sustinet; i
posse ostendit.*

I. Imperitiæ vertitur Aquinati, quòd aliquibus in locis
enarret Joannem Apostolum et Evangelistam nubere voluisse,
ac imò sponsum fuisse in nuptiis Canæ Galilææ. Hanc
vocat Baronius ad annum Christi 31, num. 30 et insequenti,
historiam commentitiam, nuper excogitam, acridiculam.

Verba Thomæ sunt in Expositione Prologi, Hieronymo ad-
scripti, in Evangelium Joannis : « Joannem de nuptiis, vo-
« lentem nubere, vocavit Deus; ab illis scilicet nuptiis, ad
« quas est invitatus Jesus cum discipulis suis, ubi mutavit
« aquam in vinum. » Cum Ptolomæo de Luca et Bernardino
Guidonis in aliâ dissertatione, sive admonitione adnotavi-
mus : « Post illam hanc à sancto Thomâ scriptam, maximè
« super quinque capitula, stylo proprio ; residuum vero dici
« reportatum, ipso legente, à fratre Reginaldo socio ejus,
« et postea ab ipso Doctore correctum et approbatum. »
Sponsum in nuptiis Canæ Galilææ disertè hoc loco Joannem
enuntiat sanctissimus Doctor.

In quarto Sententiarum libro, dist. 28, qu. 1, art. 4, in-
quit : *Utrum consensus, qui facti matrimonium, sit consen-
sus in copulam carnalem.* Negantem sententiam tenet. Hanc
in argumento prolusorio, *Sed contra*, suadet his verbis :
« nullus consentiens in copulam carnalem est virgo mente
« et carne ; sed beatus Joannes Evangelista post consensum
« nuptiale est virgo mente et carne ; ergo non consentit
« in copulam carnalem. » Verba illa, *consensus nuptialis*,
initas abs Joanne nuptias indicant. Hujusce questionis ar-
gumentum amplissimè pertractat comes Didacus Rubini in
dissertatione Bergomi anno 1751, typis editâ adversus clariss.
Joan. Andream Iricum.

Hæc de re agit demùm sanctus Doctor 2-2, qu. 186, art. 4,
ad 1 : « Dicendum quòd perfectio non solum paupertatis,
« sed etiam continentiæ, introducta est per Christum... Et
« ne alicui spes perveniendi ad perfectionem tolleretur,
« assumpsit ad perfectionis statum etiam illos quos invenit
« matrimonio junctos. Non autem poterat absque injuriâ
« fieri quòd viri uxores desererent ; sicut absque injuriâ
« fiebat quòd omnes divitias derelinquerent. Et ideò Pe-
« trum, quem invenit matrimonio junctum, non separavit ab
« uxore ; Joannem tamen volentem nubere, à nuptiis reco-
« cavit. » Quo in loco animadvertit Joanni tribui voluntatem
nubendi, initas ab eo nuptias non dici.

II. Historiæ, quæ ferebatur, narratio Thomæ innititur.
Quæcumque verò ea sit, unam prodit Joannis voluntatem
nubendi ; nuptias contractas non exprimit. In præfatione,
non Augustini, sed incerti auctoris, quam post Erasmus
Lovanienses et Ascetæ Sammauræi præfixerunt genuino
ejusdem Africanus doctoris operi in Evangelium Joannis, hæc
habentur : *Hic est Joannes, quem Dominus de fluctivagâ
nuptiarum tempestate vocavit.*

Adnotandum proponit Baronius, « sic Augustinum (aut
« alium auctorem) dixisse, *vocatum à nuptiis* Joannem, non
« quòd cum uxorem duxerit, eam relinqueret, sed quòd
« eam prorsus non acceperit. » Priorem sensum tuteur
Raimundus Capisucchius, controversiâ 12 inter selectas
theologicas, Romæ anno 1670 typis editas ; at vereor id aliis
virum doctissimum persuasurum esse.

Alia exstat præfatio, sine ullo auctoris nomine apud ve-
nerabilem Bedam, sub nomine verò sancti Hieronymi apud
sequioris ætatis interpretes ; in quâ legitur : « Hic est Joan-
« nes Evangelista, unus ex discipulis Dei, qui virgo à Deo
« electus est ; quem de nuptiis, volentem nubere vocavit
« Deus. » Voluntatem aut consilium nubendi habes, non
ipsas initas nuptias. Ipsius Bedæ, qui cepto octavo seculo
florebat, verba sunt hominâ in die Joannis Apostoli et Evan-
gelistæ, inter hyemales de sanctis : « Hunc (Joannem) præ
« omnibus diligit, quia virgo electus ab ipso, virgo in ævum
« permansit. Tradunt namque historia quòd eum de nuptiis,
« volentem nubere, vocaverit : et propterea quem à carnali
« voluptate retraxerit, potiore sui amoris dulcedine do-
« navit. »

Antiquiora ecclesiastica monumenta, quæ rem hanc ex-
hibeant, inveniuntur nulla, præter apocrypha Apostolorum

Acta sub nomine Abdæ, primi Babyloniorum episcopi; typis edita exstant apud Joan. Albertum Fabricium in codice apocrypho novi Testamenti, parte 2. Sic autem legimus libro 5, num. 23: « Tu Domine, qui servulum tuum mundum à conjunctione feminæ præstitisti; te, Domine, rogo, qui festinanti mihi ad nuptias in juventute demonstrasti te, atque dixisti: Mihi necessarius es Joannes, operam tuam quæro. Sed cum juventutis ardore visus essem non servare præceptum, et diffusus quod integritatem servare vix possem, animum ad nuptias appulsi, tu quasi bonus Dominus, ægritudinem mihi corporis inferens, castigans castigasti me, et morti non tradidisti. Tertio quoque studentem nuptiis, impedimento leviori revocasti, » etc. Ex hoc fonte id haustum viri docti observant, quod brevitate simplicibus laudati scriptores enarrant de Joannis voluntate nubendi, ipsoque à nuptiis per ipsum revocato. Hocce Baronius utitur testimonio adversum nuptias, quæ initæ à Joanne dicuntur: « Quod si apocryphis, inquit, interdum uti liceat, apud Abdiam habetur, eundem Joannem Christi persuasionem nunquam conjugium appetiisse. »

Sed contractum hujusmodi conjugium à Joanne, ulla non productum historica laudata monumenta, quæcumque ea sint, Scripturarum interpretes voluntate nubendi, quam Joanni tributam legebant, intellexere consensum nuptialem, ipsumque fecerunt sponsum in nuptiis Canæ Galilææ, conjecturiam agentes, non ullâ historica fide. Rem patefaciunt ipsi interpretes. Nicolaïum Lyranum seligo, cujus hæc verba sunt ad caput 2 Joannis, vers. 1: « Dicitur etiam communiter quod istæ nuptiæ (in Canâ Galilææ) fuerunt Joannis Evangelistæ; à quibus eum Christus vocavit ante consummationem matrimonii per copulam carnis.... Videtur quod nuptiæ fuerint suæ, quia Christus non legitur in aliis nuptiis fuisse. Hoc etiam videtur per hoc quod Mater Jesu erat ibi, tanquam in nuptiis nepotis sui. »

Antiquiores addo Petrum Comestorem et Rupertum Abbatem Tuitiensem, qui historiam quæ ferebatur, ab interpretatione excogitationibus distinguunt. Ait ille in Historia scholastica, parte 2, cap. 38: « Quidam autem has nuptias fuisse Joannis Evangelistæ. Et idem vocata est Maria, quia matertera ejus, et Dominus, quia consobrinus ejus. Et dicunt quod Dominus eum volentem nubere ex his nuptiis vocaverit; quod non est certum. » Alter ait, libro 2 Commentariorum in Joannem, circa finem: « Hunc Joannem Evangelistam, relictis nuptiis, ipsius enim istas fuisse nuptias (in Canâ Galilææ), opinio ferè omnium est, ipsius Dominum sequi cœpisse arbitramur. Tradunt namque historiarum quod eum de nuptiis, volentem nubere vocaverit, » etc.

III. Hæc omnia pro sua peribitâ noverat sanctus Thomas, tum quod historia vulgata ferebat, tum interpretum additamenta ad historiam. In expositione Prologi, sub nomine Hieronymi, in Evangelium Joannis, ipsius Evangelistæ voluntatem nubendi intelligit nuptias initas in Canâ Galilææ; eademque in Commentario Sententiarum satis indicat, ubi consensum nuptialem juveni apostolo tribuit. Cautione sermone utitur in Summâ Theologicâ, juxta fidem vulgatâ historiarum solummodo referens, Joannem volentem nubere à nuptiis Jesum Christum revocasse.

Cur verò utramque, et historiam, et adjectam interpretationem, non adhibuisset Thomas; ut quæ theologica dogmata illis permissis consona forent, ostenderet? Jam enim apostoli Joannis fuisse nuptias, quæ in Canâ Galilææ celebratæ fuerunt, interpretum opinio erat, teste Ruperto Tuitiensi, ferè omnium. Historiam quoque de Joannis voluntate nubendi, ejusque à nuptiis avocatione, nobiles scriptores amplexi fuerant, laudatus Rupertus, Petrus Comestor, venerabilis Beda, auctor Prologi in Joannis Evangelium.

IV. Hisce verò adversari videbantur eximia præconia quibus Joannis virginitatem commendabant sancti Patres; modumque justæ concordie proponere, ad theologum Thomam spectabat. Patrum dicta primo loco expendere præstat. Sanctus Hieronymus, libro 1 adversus Jovinianum, num. 26: « Petrus apostolus est, inquit, et Joannes apostolus; maritus et virgo. Melchior Canus, libro 3 de Locis theologicis, capite 4, utrumque mariti et virginis attributum tribuit Joanni debere censet; quod ejus judicium non ita facile approbaverint alii. Sequitur Hieronymus ibidem: « Exposuit (generatione Verbi) virginitas, quod nuptiæ scire non poterant. Et ut brevi sermone multa comprehendam, docemque cuius privilegii sit Joannis virginitas, à Domino virgine Mater virgo virgini discipulo commendatur. » Ait etiam in caput 56 Isaie: « Talem fuisse Eunuchum, quem Jesus amavit plurimum, Evangelistam Joannem, ecclesiasticæ tradunt historiarum. »

Epiphanius, hæresi 53 contra Valesios, num. 4: « Joannes, et Jacobus, Zebedæi filii... in virginitate persistentes, ac neque membra sua propriis amputantes manibus, neque copulati nuptiis. » Joannes Chrysostomus, in libro de Vir-

ginitate, capite 82: « Joannes tum Baptisma, tum Evangelium lista, uterque virgo. » Ambrosius, de Institutione virginis, cap. 7, num. 50: « Eadem (Maria Deipara) postea Joanni Evangelistæ est tradita, conjugium nescienti. » Cassianus collatione 16, cap. 14: « Largiorem erga hunc (Joannem) superabundantiam amoris expressit, quam ei virginitatis privilegium, et carnis incorruptio conferebat. »

Hanc Patrum sententiam nihilominus pro evidenti non habuit Augustinus; veluti congruenter adoptat. Sic enim ait, tractatu 124 in Evangelium Joannis, num. 7: « Sunt qui senserint, et hi quidem non contemptibiles sacri eloquii tractatores, à Christo Joannem apostolum propterea plus amatum, quod neque uxorem duxerit, et ab ineunte pueritia castissimus vixerit. Hoc quidem in Scripturis canonicis non evidenter apparet. Verumtamen id quoque multum adjuvat congruentiam hujus sententiæ, quod illa per eum significata est (vita) ubi non erunt nuptiæ. » Potuit ergo locum habere tum vulgata historia de Joannis voluntate nubendi, tum interpretum opinio de nuptiis ab ipso Joanne contractis. Virginitati Joannis magis favere videtur Augustinus in libro de Bono conjugali, cap. 21, num. 26: « Non est, » inquit, « impar meritum continentie in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham qui filios generavit. » Quo tamen in loco intelligendum esse Joannem Baptistam, conjicit Tillemontius, notâ 1 in Joannem Evangelistam; quo etiam de Joanne Baptistâ intelligi solent Tertulliani verba de Monogamiâ, cap. 17: Joannes alioqui, inquit, Christi spado.

Hæc omnia, iterum animadverto, cum nôset Thomas Aquinas, sapienter potuit debuitque historiam sæpè dictam permitttere ac opinionem interpretum ac utrumque cum Joannis virginitate conciliare. Hanc summoperè commendat et ipse sanctissimus doctor in Expositione Prologi sub nomine Hieronymi. Ait in Commentario Evangelii, cap. 13, lectione 4: « Fuit magis dilectus à Christo propter tria: « primò quidem propter munditiem puritatis, quia virgo est electus à Domino (Prologi verbis utitur) et virgo in ævum permansit. » Et capite 21, lectione 5: « Eum speciali dilectione præ cæteris dilexit, et hoc propter tria;... secundò, propter munditiem puritatem, quia virgo fuit. » Et in 3, dist. 31, qu. 2, art. 3, qu. 3: « Joannes magis diligetur, quantum ad signa exteriora familiaritatis, et hoc propter quatuor causas...; tertio propter castitatem. » Et in Summâ Theologicâ, part. 3, qu. 45, art. 3, ad 4: « Joannes (excellens fuit) in privilegiis amoris, quo à Christo diligebatur, propter suam virginitatem. »

Obvia difficultas est: quomodo tam sublimis virginitas componi queat cum voluntate nubendi, quam vulgata historia prodit, aut etiam cum nuptiis initis, ut opinabantur interpretes? Eam depellit sancti Thomæ doctrina. Initas à Joanne si nuptias velis, animadvertite ad eas non requiri consensum in carnalem copulam, ut ipse docet in 4, dist. 30, quæst. 2, art. 1, quæst. 2, ad 3, et dist. 28, præcedente superius citatâ. Nimirum requiritur consensus (verbis utitur Francisci Sylvii part. 3, in Suppl., quæst. 48, art. 1) in potestate illam sui corporis, alteri traditam in communem associationem vitæ, in quâ talis copula continetur implicitè; sed non requiritur propositum, nec etiam virtuale, ejusdem copulæ. Hujusmodi fuit Josephi conjugium cum Mariâ Virgine; et sic virgo Mariam animi quam corporis virginitatem semper retinuit. Vide laudatam Rubini Dissertationem. Tales etiam fuisse Joannis nuptias, inspirante Deo, ac suadente Christo, dicendum est.

Verùm sanctus Thomas in Summâ Theologicâ unam in Joanne indicat voluntatem nubendi, aut simplex animi consilium, quod virginitati non obstat: ab eoque juxta vulgatam historiam addit, revocatum fuisse à Jesu Christo. Hinc etiam auctores Præfationum in Evangelium Joannis, et venerabilis Beda, qui eam asserunt historiam, simul enarrant, Joannem virginem à Deo electum. Jam verò satis innotescunt Aquinatis nostri peritia, criterium, theologica doctrina.

CAPUT IV.— Historiam de Trajani imperatoris animâ, precibus sancti Gregorii Magni liberatâ ab inferis, refert sanctus Thomas, deque modo quo id fieri potuerit, theologice disserit. Latini et Græci scriptores, qui factum illud literis mandarunt, voluit fabulam exprodunt viri docti. Natalis Alexandri vindicæ pro sancto Thomâ Aquinate. Satis indicat ipse Thomâ historiarum falsitatem se deprehendisse.

1. Vulgata illa narratio sequitur de animâ Trajani imperatoris precibus sancti Gregorii Magni ab inferis liberatâ, quam nimia credulitate excepisse sanctum Thomam Aquinatem inquit. Loca profero ubi hæc de re sanctissimus Doctor verba facit. In primo Sententiarum libro, dist. 43, qu. 2, art. 2, inter argumenta prolusoria, num. 2, hæc habentur: Legitur, quod ad preces beati Gregorii Dominus Trojanum imperatorem idolatram, et ob hoc in inferno damnâ-

tum ab inferis revocavit, et vitæ restituit. In solutione ad 5, ait ille : « Dicendum quod idem est de Trajano, qui fortè post trecentos annos suscitatus est, ac de aliis qui post unum diem suscitati sunt. De omnibus enim dicendum est quod non finaliter damnati erant. Præciebat enim Deus eos sanctorum precibus à pœnis liberandos et vitæ restituendos; et sic ex liberalitate bonitatis suæ ei vitam contulit quamvis æternam pœnam meruisse. » Auctores infra memorandi sunt, penes quos hæc legebantur.

In quarto libro, dist. 45, quæst. 2, art. 2, num. 5, objectio est : « Damascenus in eodem sermone (de Mortuis) narrat quod Gregorius pro Trajano orationem fundens, audivit vocem sibi divinitus illatam : *Vocem tuam audivi, quod veniam Trajano do.* Cujus rei, ut Damascenus dicit in dicto sermone, *testis est Oriens omnis et Occidens.* » Reponit Aquinas, ad 5, quod de facto Trajani hoc modo potest probabilius æstimari, quod precibus beati Gregorii ad vitam fuerit restitutus; et ibi gratiam consecutus sit, per quam remissionem peccatorum habuit, et per consequens immunitatem à pœnâ. Sicut etiam apparet in omnibus illis, qui fuerunt miraculosè à mortuis suscitati; quorum plures constat fuisse idololâtras, et damnatos fuisse. De omnibus enim similiter dici oportet quod non erant in inferno finaliter deputati; sed secundum præsentem justitiam proprium meritum; secundum autem superiores causas, quibus prævidebantur vitam revocandi, erat de eis aliter disponendum. Vel dicendum, secundum quosdam, quod anima Trajani non fuit simpliciter à reatu pœnæ absoluta; sed ejus pœna fuit suspensa ad tempus, scilicet usque ad diem judicii. Nec tamen oportet quod hoc fiat communiter per suffragia, quia alia sunt quæ lege communi accidunt, et alia quæ singulariter ex privilegio aliquibus conceduntur. » Historiam à Damasceno narratam spectat solutio prima; et altera eidem aptatur historia, quam alii quidam referunt. Isti verò infra innotescunt.

Pauca demùm, quæ ad rem hanc attinent, verba sunt sancti doctoris, quæst. 6 de Malo, art. 6, ad 8 : « Quamvis Trajanus esset in loco reproborum, non tamen erat simpliciter reprobus; prædestinatum enim erat quod precibus Gregorii salvaretur. » In argumento citatur Damascenus in quodam sermone de Mortuis.

II. Præfatam Trajani historiam Aquinas referens, fide nitebatur Joannis Damasceni, qui ætate illâ credebatur auctor Orationis de iis qui in fide dormierunt. Exstat ea græcè et latinè apud Michaellem Lequienum, tomo I Operum Damasceni. Hæc habentur num. 16 : « Gregorius Dialogus, senioris Romæ episcopus..... cum per stratam viam aliquid quando graederetur, dedit à operâ consistens, intensissimas preces pro Trajani delictorum condonatione ad animarum amantem Dominum fudit. Moxque hujusmodi vocem divinitus emissam audivit : *Preces tuas exaudivi, ac Trajano ignosco: tu vero posthæc cavens preces mihi pro impiis offeras.* Quodque hoc verum sit atque ab omni criminatione alienum, totus Oriens Occidensque testatur. » Octavo seculo florebat Damascenus.

Orationem hanc ad severum examinem vocat Leo Allatius in Diatribâ de Joanne Damasceno, quæ apud Lequienum inter Prolegomena primum locum tenet. Hanc, inquit ille num. 27, omnes quotquot post Damascenum scripsere, dummodò illius meminerint, Damasceno vindicant. Scriptorum judicium et suspiciones affert; ac primum ille demùm liberè pronuntiat, orationem illam Damasceni non esse, Allatio suffragatus est Franciscus Combefisius in Auctario novo, tomo 2, annotatione postremâ ad Orationem historicam in festum restitutionis imaginum; qui tamen mentem mutavit (Lequieno adnotante in Admonitione in Damascenicam Orationem, de quâ agimus) quando in Bibliothecâ Patrum concionatoriâ Orationem illam latinè edidit, ac præfatione ornavit. Allatii sententiam propugnat laudatus Michael Lequienus tum in Admonitione citatâ, tum in Dissertatione Damascenicâ quintâ.

Satis mihi fuerit hoc loco animadvertere, ad imperitiam Thomæ Aquinatis referri non posse, si pro genuino Damasceni factu habuerit ille hoc opus; quod omnium ferè ad ætatem usque nostram judicium fuit. Veterem latinam Orationis translationem, quam sanctus Thomas adhibuit, reperire se nusquam potuisse adnotat Lequienus. At in aliis Dissertationibus nostris Thomæ diligentiam jam ostendimus, ut opera Græcorum Patrum, quæ latinè translata fuerant, perquireret et consuleret; aut eadem ut novâ translatione à consodalibus latino donarentur, curaret.

Seculo nono Vitam sancti Gregorii Magni elucubravit Johannes, ex monacho Cassinensi diaconus Romanæ Ecclesiæ. Historicum Trajani factum refert libro 2, num. 44, quod legerat, ut ait, penes Anglorum Ecclesias; id est, in monumentis quæ in ecclesiis Anglorum servabantur. Quæ lato sermone narrat, paucis verbis excerpta hæc sunt : « Gregorius per forum Trajani procedens, judicii ejus, quo

« viduum consolatus fuerat, recordatus, atque miratus est.... ad sancti Petri basilicam cum pervenisset, tamdiu super errore clementissimi principis deflevit, quodque responsum sequenti nocte ceperit, se pro Trajano fuisse auditum; tantum pro nullo ulterius pagano preces effundere. » Factum istud in dubium vocat Joannes diaconus. Si quid autem veri insit, illud ita accipiendum adnotat, ut Gregorii precibus non fuerit Trajani anima ob inferno liberata, et in paradiso reposita, sed ab inferni solummodo cruciatibus liberata; quod videlicet potest videri credibile, etc. Hunc sine dubio locum Aquinatis notum fuisse, patet facti responsio secunda, quam habet in 4, dist. 45, qu. 2, art. 2, ad 5 : *Vel dicendum, secundum quosdam, quod anima Trajani non fuit simpliciter à reatu pœnæ absoluta; sed ejus pœna fuit suspensa ad tempus.* Peritiam Thomæ jam vides.

Brevem aliam sancti Gregorii Vitam Bollandus edidit ad diem 12 martii, quam elucubratam ait ab auctore synchrono, sed anonymo. Liberatæ ab inferis animæ Trajani precibus Gregorii Magni refertur historia num. 27, eodem ferè modo quo eam postea Joannes diaconus narravit. Opus istud Paulo diacono, celebri Langobardorum Historiæ scriptori, qui seculo octavo profecto florebat, adjudicant ac vindicant Mabillonius, seculo 1 Benedictino, et inter vetera Analecta pag. 493, in editione Parisiensi in-folio, ac editor doctissimus operum sanctissimi pontificis, tomo 4, ubi nonnullæ solvuntur difficultates, quæ adversari videntur.

Dubium nihilominus movet Lequienus in præfatione generali in novam operum Damasceni editionem, num. 20 : « Joannes diaconus, inquit, non nisi ex Anglorum et Saxonum traditione perhibet sanctum pontificem dum publicè procederet, fuis ad Deum precibus impetrasse ut Trajani imperatoris animam ab inferni supplicis eriperetur; adeoque Joannis alate, nulla alia Romæ aut apud Italos monumenta exstabant, quibus ea liberatio adstrueretur. Quocirca in dubium verti possit num. Vita altera Gregorii brevior, in quâ perinde liberati Trajani mentio fit, Paulo diacono et monacho Cassinensi tribui debeat; cum certum sit Joannem diaconum adornatam à Paulo Gregorii vitam præ manibus, dum Historiam suam scriberet, habuisse et consuluisse. » Sine dubio Joannes diaconus adornatam à Paulo Vitam se consuluisse satis indicat libro 4, num. 99 : *Cujus (Gregorii) meritum, inquit, quousque mundi hujus orbita volvitur, ut cum Paulo viro disertissimo fatear, semper accipiet incrementum, etc.* At hæc eadem leguntur verba in Vitâ breviori de quâ agimus, in fine : *Cæterum quædam mundi hujus orbita volvitur, ejus laudabile meritum semper accipit incrementum, etc.* Cur ergo Trajani liberationem, quæ in eadem Vitâ legitur, memoret Joannes diaconus abs se descriptam ex Anglorum monumentis? Adnotaverim ego, Joannem, libro 2, à num. 33, agere de Anglorum conversione; et num. 41, de Gregorii miraculis, quæ penes Anglorum Ecclesias vulgo legebantur. Quidni Trajani factum inter ea miracula locum habuerit? Illud ergo ex Anglicanis monumentis, ex quibus alia decerpebat, promere voluit Joannes, quod cæteroqui in Vitâ à Paulo adornatâ, eidemque Joanni notâ, exstabat.

Quidni etiam inter hæc Anglorum historica monumenta locum habeat Venerabilis Bedæ Vita sancti Gregorii Magni, quam Guillelmus Cave recenset inter ejusdem opera anecdota ex Bibliothecâ collegii Mertonensis? Ipse Joannes in præfatione memorat sancti Gregorii Acta vulgata jam esse apud Saxones et apud Longobardos; apud illos fortassè, quæ Beda elucubravit; apud istos, quæ Paulus diaconus composuerat. Operum sancti Gregorii editor Sammauræus adnotat in præfatione de triplici Vitâ sancti Gregorii, num. 18 : specimina quædam Vitæ quæ Beda tribuitur, et in collegio Mertonensi adservatur, curante Mabillonio, accepisse à Thomâ Gals, agnovisseque, Vitam illam eandem esse cum breviori Pauli diaconi lucubratione. Hinc Joanni diacono perinde fuit monumenta Anglicana citare, ac ipsam Vitam Pauli diaconi inter ea monumenta repertam. Baronius ad annum 604, num. 30, duos tantum ejus Trajani historiarum, quos noverat, scriptores laudat, Joannem Damascenum et Joannem diaconum. Scriptores innotescunt, quorum fide nitebatur Trajani imperatoris liberatio ab inferni cruciatibus.

III. An verò admitti ea debeat, cum litteris mandata fuerit à viris laudis præconio dignissimis? An eandem crediderit sanctus Thomas? Quæstionem primam dirimit Baronius loco citato, vulgatam historiam rejiciendo, tanquam fabellam excogitatam. Consentit Natalis Alexander, seculo 2 æræ Christianæ, dissertatione 1, pluribus ostendens, factum quod narratur, apertissimis repugnare sancti Gregorii documentis, quæ in ejus operibus occurrunt. In eadem sententiam concedit doctissimus asceta Sammauræus, operum sanctissimi pontificis editor, tomo 4, in Vitâ abs se concinnatâ, libro 3, capite 10, à num. 5. Neque solum pro

commentitiâ ipsam habent historiam, verum etiam effugiâ explodunt, à Joanne diacono excogitata. Scriptores alios, numero plures et eruditione præstantes omitto qui in eandem fabellam insurrexerunt. Hæc verò adnotâsse, mea inter negotia erat.

IV. Ad sanctum Thomam quod atinet, vindicias primo loco in medium profero, quas agit Natalis Alexander loco citato : « Sanctus Thomas non asserit positivè Trajani libere rationem ab inferis, precibus sancti Gregorii impetratam ; sed *suppositâ historiâ*, quam propter *putilii Damasceni* auctoritatem noluit rejicere ; nec ipsi accuratius expendere licuit propter librorum penuriam iis temporibus ; ea respondit, quæ *probabilis* responderi poterant. Neque enim solet sanctus Thomas facta historica expendere. neque id sibi proposuit in Summâ et aliis operibus ; sed solum quæstiones theologicas scholasticâ methodo tractare. Unde cum argumentis responderet, historico facto innixis, ejus responsiones *hypotheticæ* sunt duntaxat, non *absolutæ*. Nec postulat summâ et angelica sancti Thomæ eruditio, ut historiam omnes ipsum scivisse existimemus ; vel eas quæ passim suo tempore jactabantur ut veræ, expendere potuisse absque libris quibus earum probaretur veritas aut falsitas : vel examinare, ac discutere debuisset præter suum institutum, quo non *thelicam*, sed *scholasticam* theologiam tractabat, sed solum ut propugnemus, nihil melius aut solidius responderi potuisse, *suppositâ factorum veritate*, quàm quod ipse respondit. » Paria disserunt cæteri sancti Aquinatis vindices.

V. Validiores adhuc mihi videor vindicias agere posse. Historiam scilicet illam credidit nunquam Aquinas ; eamque, prout ferebatur, commentitiâ existimabat. Ac primò meminit ejus inter objectiones duntaxat, quæ fieri ætate illâ contra theologicum dogma solebant ; eadem verò usus est nunquam, ut quam tradebat theologiam doctrinam, firmaret. Ipsius deinde historiæ, quæ objiciebatur, neque *veritatem supponit*, cum solutiones adhibeat, quæ factum evertunt, prout ferebatur.

Damascenus et Joannes diaconus inquit, Gregorium pro Trajani delictorum condonatione, aut super errore ejusdem, exauditum fuisse ; datamque Trajano veniam. Hæc non solum non approbat, sed neque ut vera supponit Aquinas ; imò tanquam falsa explodit. Id unum præstat, ut si quid contingerit, quod cum sanâ doctrinâ consonum sit, dicendum foret : 1° ad vitam revocatum fuisse Trajanum, adeoque non ipsum finaliter damnatum fuisse ; 2° in vitâ restitutum egisse delictorum poenitentiam ; 3° ad hæc singularia facta minimè requiri *Ecclesiæ suffragia*. Quis non videat, vulgatam historiam documentis Thomæ imminutam et eversam ? Quomodo ergo eam crediderit ?

An verò crediderit *suscitationem Trajani*, quam proponit ? Minimè gentium. Ait enim : *Qui fortè... suscitatus est*. Dubitationis particulam adhibet, ut illud unum indicet, quod in eâ historiâ admitti potuisset, si quid veri incesset eidem. Effugium addit Joannis diaconi, *animam Trajani*, adnotantis, *non dici ab inferno liberatam, sed à cruciatibus inferni duntaxat*. Sed hocce addit ille effugium, *secundum quosdam* ; suumque minimè facit. Neque præterea *absolutè* hæc ab inferni cruciatibus liberationem admittit ; sed *ad tempus, scilicet usque ad diem judicii*, si quidem permittenda foret. Ita dissenterent Thomam prudens quisque jam probè novit, diligentius vulgatam historiam expendisse, eamque prout ferebatur inficiatum esse.

CAPUT V. — *Panem azymum in eucharistico sacrificio, grassante Ebionorum hæresi, intermissum fuisse in Ecclesiâ latine, refert alicubi sanctus Thomas cum ejus scholasticis. Commentitiâ historiam rejiciunt viri docti. Mabilonii de sancto Thomâ aliisque scholasticis prudens judicium. Commentum deprehendisse videtur Aquinas in Summâ Theologicâ. De nonnullis epistolis agit, sub nomine Gregorii Magni ab eodem Aquinate citatis.*

I. In quarti Sententiarum libri distinctione 11, agit sanctus Thomas de panis azymi et fermentati usu in sacrificio eucharistico, juxta latinæ Ecclesiæ morem ac disciplinam. Ait verò qu. 2, art. 2, quæstione 2 : « Videtur esse diversitas inter Græcos et Latinos. Græci enim de fermentato. Latini de azymo conficiunt. Causa autem hujusmodi diversitatis est, quia Dominus in azymo confecit, ut ex tribus Evangelistis habetur manifestè ; et ita in primitivâ Ecclesiâ apostoli celebrabant. Quem morem Romana Ecclesiâ ab apostolis, qui ipsam fundaverunt, accepit. Sed postea, ut ait Leo papa, imminente hæresi Ebionitarum, qui dicebant simul cum Evangelio legalia observanda, sancti Patres, ne eis consentire viderentur, voluerunt ad tempus, insinuctu Spiritûs sancti, ex fermentato confici sacramentum. Postea cessante illâ hæresi, Ecclesiâ Romana ad pristinum morem rediit ; Græci autem servare

« voluerunt morem ad tempus à Patribus introductum ; addentes non posse confici, nisi ex fermentato. » Ebionem, ejusque hæresim post excidium Jerosolymitanum emeruisse, Baronius adnotat ad annum 74, num. 6. Annum verò octavum Trajani, et consulatum Candidi ac Quadrati statuit Chronicon Alexandrinum, id est, annum Christi 105.

Similia antea scripserat Alexander Alensis in Summâ, parte 4, qu. 33, art. 2, membro 3, juxta editionem anno 1482 Norimbergæ curatam ; eademque leguntur apud sanctum Bonaventuram, dist. 14, parte 2, art. 2, qu. 1. His etiam in locis Leo papa in testem adducitur. Quo tempore ad pristinum morem redierit, si tamen rediit, Ecclesiâ Romana, indicare videntur Martinus Polonus in Chronico. *Hic* (Alexander I) *statuit ut vino aqua misceretur in missâ... et ut oblatio ferretur ex azymo*. Romanam Sedem tenuit ille ab anno 108 ad annum usque 116. Rem hæc ita enarrat Platina : *Oblationem quoque ex azymo*, inquit, *non ex fermentato, ut antea, fieri mandavit... ut Ebionæ hæreticis calumniandi occasio auferretur*. In causâ calumniæ Ebionæ ablatâ errâsse Platina videtur.

II. Hanc historiam, quam scholastici litteris mandârunt, ad examen vocat Natalis Alexander in Historiâ Ecclesiast. seculi 11 et 12, dissert. II, art. 3, eamque rejiciendam jubet, utpote *summo veterum silentio falsitatis convictam, et absque ullâ probatione ab auctoribus laudatis assertam*. Scripserat etiam cardinalis Joannes Bona, libro 1 Rerum liturgicar., cap. 23, num. 5 : *Unde hæc prodierit historia, incertum est... Eam sanctus Thomas tribuit Leoni papa ; sed quis fuerit iste Leo, non dicit... Apud antiquos scriptores per mille annos nullum apparet vestigium*.

Primus non est Thomas qui Leonem papam in testem vocaverit. Primum hujus nominis intelligunt aliqui ; hujus nominis novum alii, sub quo cum Græcis habitæ fuerunt controversiæ. Nihil tamen simile in iis epistolis invenitur, quas Leo IX ad Michaelæm Cerularium schismaticum scripsit ; ac epistola non apparet ulla Leonis I, quæ simile quidpiam offerat.

III. An ergo historiâ cuderint scholastici ? Judicium affero Joannis Mabilonii in dissertatione de Azymo et Fermento, capite 5. Verba sunt in fine : « *Ætate veterum scholasticorum* circumferebantur nescio quæ Scripta, seu decreta Leonis, et Alexandri, spuria certe, sed nondum notæ falsitatis ; quibus adducti auctores superiores, « varias de azymo sententias tenuerunt. Forsan etiam qui « dixere *occasione hæresis Ebionicæ* cautum fuisse ut « cessaretur ab azymo, huc inducti sunt auctoritate sancti « Epiphani. Cûta enim apud Epiphanium, hæresi 30, legitur, Ebionæos erroris notatos, quod mysteria offerrent « in azymo et aqua solum, azymorum usum eâ occasione « rejectum ab Ecclesiâ fuisse putaverunt. Et quia persuasum « habebant morem utendi azymo *apud Latinos* à Christi « exemplo descendisse, hanc demum invenerunt concilii « liandæ difficultatis viam, ut azymum propter Ebionæos « ab Ecclesiâ rejectum, seu intermissum dicerent ; postea « verò cessante hæresi prædictâ, restitutum. »

Æquissimum quis non videat Mabilonii judicium ? Hinc verò colligitur, veterum conjecturas de vario panis azymi usu abiisse tandem in historiam utique falsam. Exemplum adest in Joanne Evangelistâ, quem non solum nubere voluisse, sed in nuptiis Canæ Galilææ fuisse sponsum narrat. Ad Epiphani verba quod atinet, nondum sensus eorum apud eruditos compertus est. Consule laudatum Mabilonium loco citato, capite 10 ; Bonam, loco pariter citato ; Martenium de antiquis Ecclesiæ Ritibus, libro 1, cap. 3, art. 7, num. 8 ; Natalem Alexandrum, loco superius memorato ; Lequienum in Dissertatione Damascenicâ 5, num. 29. Colligi namque posse putant nonnulli, fermentatum panem ante Ebionæam hæresim in usu fuisse in Ecclesiâ latinâ ; alii pro azymo pugnant.

IV. Sed hanc historiam, quam Thomas junior in Sententiarum Commentario recensuit post alios scholasticos, senior dereliquit in Summâ Theologicâ, limitari extremæ vitæ ejus opere. Inquirat part. 3, q. 74, art. 4, *Utrum hoc Sacramentum debeat confici ex pane azymo*. Dignissima sunt animadversione ejus verba : « Circa materiam hujus sacramenti duo possunt considerari : scilicet *quid sit necessarium, et quid conveniens*. Necessarium quidem est, « ut sit panis triticeus, sine quo non perficitur sacramentum ; non est autem de necessitate sacramenti quod sit « azymus vel fermentatus, quia in unoquoque confici potest. Conveniens autem est ut unusquisque servet ritum suæ Ecclesiæ in sacramenti celebratione. Super hoc autem sunt diversæ Ecclesiarum consuetudines. Dicit enim beatus Gregorius in Registro : *Romana Ecclesiâ offert azymos panes, propterea quod Dominus sine ullâ commixtione suscepit carnem ; sed Græcæ Ecclesiæ offerunt fermentatum, pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, sicut fermentum miscetur farina... Et tamen*

• consuetudo de pane azymo celebrandi, melior est: primò quidem propter institutionem Christi, etc. Habet tamen et consuetudo Græcorum aliquam rationem, et propter significationem, quam tangit Gregorius; et in detestationem hæresis Nazaræorum, qui legalia Evangelio miscebant. »

Locum utrumque compara et expend. Utrobique latinæ et græcæ Ecclesiæ mores varios variamque disciplinam exhibet; ac utrobique causam diversitatis perquirat. Hanc repetit in Commentario ex illâ historiâ quæ ferebatur; sed eam omnino præterit in Summâ. Addit verò litterales et mysticas rationes plures; adductamque in Commentario nec verbulo indicat. Cur verò? Prædictæ scilicet historiæ falsitatem deprehenderat. Hæc autem Thomæ peritia est. Nazaræis, quos memorat Aquinas, proprios Ebonitarum errores imputat Theodoretus. Dubius est Epiphanius num Christum cum Ebonitis purum esse hominem dicerent. Non alium eisævum impingit Hieronymus, nisi quod eum crederent in Christum, legis tamen cæremonias tenebant. Consule Lequienum in notis ad Joannis Damasceni librum de Hæresibus. Ab his ergo ut maximè differret Christiani orientales, et græci, fermentato pane usos esse ab initio, conjectura est sancti Thomæ.

V. Verba Gregorii, veluti ex Registro sumpta, afferit ille. Eadem in aliis locis recitat: in Catena aureâ, cap. 26 Evangelii in Matthæum; et in Opusculo contra errores Græcorum. Combefisius in Bibliothecâ concionatoriâ, in Passione Domini, ad hunc Gregorii locum, in Catena aureâ descriptam, adnotat in margine: *Nusquam hæc occurrunt; nec qui Latinorum azyma adversus Græcos tutati sunt, unquam produxerunt.*

Labitur vir doctus. Pertinissimus Michael Lequienus in Dissertatione Damascenicâ 5, num. 41, nos docet, prædictum Gregorii testimonium legi paulò fusiùs in tractatu contra Græcos, qui habitus est Constantinopoli in ædibus fratrum Prædicatorum, anno 1252. Tractatum in lucem emisit Petrus Stevartius Ingotstadii anno 1616. Exstat etiam in Coloniensi et Lugdunensi Patrum Bibliothecâ, et in Henrici Canisii antiquis Lectionibus, tomo 4, in editione à Jacobo Basnagio curatâ. In eâ parte ubi agitur de sacramento Altaris, testimonium Gregorii afferitur: « Audiant Græci super hoc beatum Gregorium in Dialogo (imò lege Dialogum, quo ipsum nomine Græci vocabant), quæ, et qualia sacramenta detrahentibus responderit græco sermone, cum in Græciâ translatae fungeret. Dicit enim: *Solet planè moveri quæstio, quod in Ecclesiâ aliis fermentatum offerunt, etiam panes azymos,.... Unde fit ut romana Ecclesia offerat azymos panes, etc.* (ut supra). » Hæc sunt verba Gregorii, quæ in Vita ipsius græco sermone reperuntur. »

Animadvertite 1° verba illa frustra inquiri in Regesto Epistolarum; 2° ab auctoribus hujusce tractatus describi, veluti sumpta ex Vita ejus græcè scripta; 3° eadem habuisse verba Gregorium, cum legatione fungeretur Constantinopoli, in aliquo colloquio. Sanè Photius, cod. 252, excerpta refert Vita sancti hujus pontificis. An ergo ex illâ sumpta fuerint superiora verba? Satis est, bonâ et optimâ fide egisse Aquinate, Gregorii testimonium, quod ferebatur, adducentem; tametsi indices quandoque mendosos sequatur. Jacobum Echardum consule, diligentissimè disserterem de prædicto tractatu, tomo 1, ad annum 1252, et Jacobum Basnagium in præfatione.

CAP. VI.—*Mendosus index Sylvestri pro Silverio romano pontifice expenditur. Itemque Anglorum episcopi pro episcopo Augustodunensi. Ac demùm Helenæ pro Irenæ imperatrice.*

1. Mendosi indices occurrunt aliqui in Summâ Theologicâ, quibus etiam historiæ veritas depravatur. Ad examen vocandi sunt. Ait Thomas 2-2, quæst. 108, art. 1, ad 4: *Sylvester papa excommunicavit eos qui eum in exilium miserunt, ut habetur 23, q. 4.* Nempè Gratiani decretum citatur, causâ 23, qu. 4, capite 30, *Guisarius*, ut legitur. Quod utique caput Sylvestro tribuebatur in editionibus ante correctionem jussu Gregorii XIII adornatam; in quâ ex tribus vetustis exemplaribus repositum est nomen Silverii, ad universâ Ecclesiæ pontificatum anno 536 eveci. Hujusce romani pontificis tempora satis indicat nomen *Guisarii*, capitis illius initium, qui et *Vitarius* et *Belisarius Patrius*, videlicet qui Justiniano imperatori inserviebat, agebatque contra Gothos in Italiâ.

Caput illud, quod incipit *Guisarius*, desumptum est ex Epistolâ, sub nomine Silverii papæ ad Amatorem episcopum vulgatâ. In eâ legitur, in exilium Silverium missum fuisse, eique successum in Sedem romanam Vigilium; quod utique verum. Additur, latam in Vigilium et Belisarium, aliosque complices excommunicationis sententiam, quod etiam anathema latum in aliâ legitur Silverii Epistolâ ad Vigilium. Tum verò ejusmodi epistolas commentitias esse, tum etiam commentitiam, quæ lata dicitur in Vigilium sententia ana-

thematicis, Baronius docet ad annum 539, num. 5, et Pagius ad eundem annum, num. 3. Consentiant cæteri viri docti. Hinc duplex cubat error incitato ab Aquinate loco: primus, qui consistit in mendoso indice; alter, quo fabulosa historia proditur.

Ad primum quod attinet errorem, inquiri meritò potest an Sylvestrum scripserit Thomas, an potius amanuensis tribui mendum debeat? Constat utique Gratiani Decreti, ex quo sententiam prompsit Aquinas, editiones plures ac etiam codices manuscriptos habuisse Sylvestrum; sed vestusta quoque exstitisse manuscripta exemplaria, in quibus legitur *Silverius*, ut fidem faciunt peritissimi sub Gregorio XIII ejusdem Decreti editores. Quidni ergo potuerint præstò esse Aquinati codices bonæ notæ, in quibus legeret *Silverium*, non *Sylvestrum*, et illum exscriberet, non istum? Facillimum quoque fuit, ut *Silverii* nomen, notis compendiaris exaratum, commutaverint in *Sylvestrum*, oscitantes aut imperiti librarii, sicuti in Decreto, ita in sancto Thomâ. Verisimillimæ sunt conjecturæ. Summæ Theologicæ codicem manuscriptum servat in Tabulario insignæ Brixiensium canonicorum capitulum, in quo scriptum legitur *Sylt pp*, quæ nota compendiaris cur non potius *Silverium* indicet, quàm *Sylvestrum*? Codicem diligentissimè contulit clarissimus Carolus Doneda, curante humanissimo viro Hieronymo Verdura, Neriani oratorii alumno dignissimo.

Ut verò sese res habeat de voce, historiam certè Aquinas inducit, quam habent pro commentitiâ viri doctissimi. Hæc de re instituere examen non vacat. At mirum non fuerit fabulam deprehendi potuisse, post tot secula; post agnitam scilicet convictamque decretalium Epistolarum suppositionem, quam Thomæ ætate offecerat nemo; et postquam Silverii et Vigilii acta severo discepti potuerunt examine veterum monumentorum luce perfulgente, quæ Thomæ ætate ignota erant. Verùm enim verò solidissimam profert doctrinam Aquinas, quam ex illis Silverii actis aliisque exemplis confirmat ille ac illustrat.

II. Mendosus alius occurrit index 2-2, quæst. 189, art. 1, num. 3: *Sed sicut Gregorius scribit Anglorum episcopo, ut habetur in Decretis, dist. 48, ordinatè ad ordines accedendum est, etc.* Hæc sine dubio Gregorii verba reperuntur in epistolâ 111 libri 7, indict. 2, juxta romanam editionem, seu in epistolâ 106 libri 9 apud Ascetam Sammarum editorem. In editione romanâ inscribitur Epistola: *Syagrio, Etherio, Vigilio et Desiderio episcopis Galliarum*, in Parisiensi sedium nomina efferuntur: *Syagrio Augustodunensi, Etherio Lugdunensi, etc.*

Verba illa sumpsit Aquinas ex Decreto Gratiani, in quo index prædictus diversimodè expressus legitur in codicibus ac editionibus. Apud Turcrematam, in editione quam Justus Fontanius, archiepiscopus Ancyranus, anno 1726 curavit Romæ, hæc solum habentur: *B. Gregorius scribit dicens: Gregoriana correctæ editio sic habet: Beatus Gregorius scribit Syagrio episcopo et aliis episcopis.* Codices legere Thomas potuit, ubi scriptum esset: *B. Gregorius Aug. episcopo; eodemque modo indicem transcripserit. At notam illam Aug. legerint alii, et scripserint Ang., adeoque expresserint, Anglorum episcopo, cum legendum foret: Augustodunensi episcopo, id est, Syagrio, qui primus in Epistolâ Gregorianâ titulo apparet; illum demùm Anglorum episcopum intellexerint Augustinum notissimum, ad Angios convertendos missum a sanctissimo Gregorio pontifice.*

Ita conjecturas cudere licebat. Brixiensis memoratus codex lectionem aliam habet, animadversione dignissimam. In eo non legitur, *Anglorum Epo*, sed *Mayro Epo*. Deforme nomen est, quod genuinum, ab Aquinate sine dubio lectum scriptumque, indicat *Syagrii episcopi*. Codicis vetustas colligitur ex titulo fratris Thomæ, nondum scilicet sacrâ donati apotheosi: *Explicit Summa secunda secunda partis fratris Thomæ de Aquino Ord. fratrum Prædicatorum.* Accedunt verba: *Et est Dni Jacobi de Actis de Mutina capellani Dni PP. et ejus sacri palatii caus. auditoris.* Apud Unghellum in episcopis Brixiensibus vocatur *Jacobus de Actis*. Correctio in margine prostat, de Actis, quam codex noster confirmat. Sub Joanne papâ XXII munereungebatur auditoris causarum sacri palatii; allectusque fuit in sedem Brixiensem anno 1335, à Benedicto papâ XII. Laudatum Unghellum consule.

III. Mendum enorme præferunt Summæ Theologicæ editiones plures 2-2, qu. 2, art. 7, ad 3. Verba sunt: « Invenitur etiam in *historiis Romanorum*, quòd tempore *Constantini Augusti, et Helenæ matris ejus*, inventum fuit quoddam sepulchrum, in quo jacebat homo, auream laminam habens in pectore, in quâ scriptum erat: *Christus nascetur ex virgine, et ego credo in eum. O sol, sub Helenæ et Constantini temporibus iterum me videbis.* » Ita legitur in Romanâ sub Pio 5 editione, et Venetâ Dominici Nicolini anno 1593, et Antuerpiensi (seu potius Coloniensi) Cosmæ Morelles anno 1612, et in aliis ejusdem Summæ

editionibus seorsim curatis. Enormis cubat error in nomine *Helens*, quem deterum video, correctumque in Parisiensi editione apud Sebastianum et Gabrielem Cramoisy anno 1652, nomine *Irenis* substituto.

Factum refert Baronius ad annum 780, num. 8, ex Theophane, græco scriptore, in Chronographiâ, quæ locum habet in Historiâ Byzantiâ, pag. 381, in editione Regiâ Parisiensi, et pag. 305, in Venetâ. *Irene* mater erat *Constantini*, qui *Leontis IV* imperatoris filius erat. Eadem inter Latinos narrat historiam *Sigeberti Hemblacensis*, qui suam Chronographiam ad annum usque 1112 perduxit. Verba sunt ad annum 782: *Constantinopoli quidam laminam auream invenit*, etc. Id evenisse Theophanes adnotat, ad *longos Thraciâ muros*. Eadem occurrit narratio ex Sigeberto sumpta apud Vincentium Bellovacensem, qui sancto Thomæ æqualis fuit in Speculo historiali, libro 24, cap. 172, et apud Martinum Polonum in Chronico, quod in annum 1278 perducitur. Præter edita ejusdem Chronici exemplaria, codices duos manuscriptorum consulere licuit, qui *Constantinum* et *Irenem* habent. Historiam denique refert Ptolomæus Lucensis, sancti Thomæ Aquinatis discipulus, fidissimusque socius ejus, in Historiâ Eccl., libro 14, cap. 27. Testem citat Richardum. Hunc Muratorius in præfatione ad opus Ptolomæi vocat *monachum Cluniacensem*; ejusque Historiam pollicetur se luci publicæ daturum. Fidem suam liberavit tomo 4, inter Antiquitates Italiæ mediæ ævi, ubi ejusdem Richardi Chronicon exstat typis editum, non integrum ab exordio mundi, sed quod reliquum est ab imperio Caroli Magni ad annum usque 1162.

Historias Romanorum citat sanctus Thomas, fortassè Sigeberti Hemblacensis Chronographiam, aut Richardi Chronicon ab ipso etiam Ptolomæo Lucensi defloratum. Quidni etiam legerit Vincentium Bellovacensem, qui anno circiter 1264 vitâ mortali migravit? Itemque Marthum Polonum. In his *Irene mater Constantini* legitur, non Helena; illud ergo nomen, non istud legebat, scribebatque sanctus Thomas. Apud Vincentium et Ptolomæum imperatricis nomen hoc modo scriptum occurrit, *Hyrenne*. Conjici fortassè potest, ex eâ litterâ initiali H occasionem sumpsisse imperitos et oscitantes librarios, ut legerent scriptoque mandarent *Helenam*, nomen utique *Irene* notius.

Conjecturis opus non est. *Irenem* scripsisse Thomam, codices manuscriptorum evincunt. Mihi duo præstò fuerunt. Alter est num. 117 in Venetâ Sancti Marci bibliothecâ, stemmate cardinalis Bessarionis ornatus; ubi *Hyrene* legitur. Codex alter est Brixiensis, quem superius memoravimus, nomen *Irenes* habens, ut datus ad me litteris admonuit laudatus Hieronymus Verdura. Similes alios exstare codices in bibliothecis nullus dubito.

CAPUT VII. — *Veterum hæreticorum nomina, quæ deformata leguntur in aliquibus sancti Thomæ operibus, emendantur. Menda sunt, quæ causam habent librorum imperitiam. Codex manuscriptorum expensus.*

1. Hæreses quæ in Ecclesiâ christianâ ortum habuerunt, recenset sanctus Thomas penes omnes in suis operibus, ac refellit Auctorum, qui eas invexerunt, adeò corrupta alicubi occurrunt nomina, ut mirum sit pluresque curari editiones potuisse, quin ulla cura fuerit de mendis, quæ sanè enormia sunt, emendandis. Inter Dissertationes nostras, quæ numerantur triginta, ac simul junctæ Venetiis prodierunt anno 1750 apud Joan. Baptistam Pascali, de ejusmodi sphalmatis, quibus opusculum de Articulis fidei et Sacramentis conspurcatum est, egimus in dissertatione 3, cap. 2. Argumentum istud eo pertractandum consilio assumo, quo sancti Thomæ opera in posterum expurgata edi possint, ac menda illa non Aquinati, sed librariis tribui debere, certissimè innotescat.

In opusculo quod juxta veterem ordinem numeratur quintum in romanâ sub Pio V editione, agit Aquinas de Articulis fidei et Sacramentis Ecclesiæ. Hæreses refellit orthodoxæ doctrinæ adversas, earumque auctores recenset. In nominibus fœda irrepsisse sphalmata annotavimus, quæ in Parisiensi opusculorum editione anno 1656 detersa fuerunt studio et curâ Petri Pelican, patriâ et professione Carnutensis, ordinis Prædicatorum. Novas addere curas nostras liceat.

In expositione primi articuli de essentiali divini unitate, tertius numeratur error *Atropomonsitarum*, ponentium unum Deum; sed dicentium eum corporeum, et ad modum humani corporis formatum. Monstruosam rejice vocem, ac repone, *Anthropomorphitarum*. Genuinum nomen habet Aquinas 2-2, qu. 183, art. 5: « In Collationibus Patrum (collatio est 10, cap. 4) legitur quoddam abbas Serapion propter simplicitatem incidit in errorem *Anthropomorphitarum*; id est, eorum qui Deum habere humanam formam arbitrabantur. » Idem nomen legitur in Indice universali in omnia opera divi Thomæ de Aquino, quem concinnavit Petrus Bergomenis. Opus in lucem prodit Bononiæ anno 1475, Basileæ 1478, Venetiis 1497, Romæ 1535, et iterùm 1570, quâ utor

editione.

Contra quartum articulum, qui pertinet ad effectum gratiæ, per quam vivificatur Ecclesiâ à Deo, excogitatas refert hæreses plures Aquinas: « Alii verò, inquiens, qui *Passaloniæ* dicuntur, in tantum silentio student, ut naribus et labiis digitum apponant. *Passalos* enim græcè dicitur *palus*; et *ranchos*, nasus. » Legendum *Pelica nus* jubet, *ῥύγχος*, *rynchos*; itemque *πάσσαλος*, *passalos*, ac demùm, *πατταλο-πυγίτας*, *Hattalorynchitæ*. Primæ vocis recta emendatio est; quæ sequuntur correctiones duæ, superfluæ sunt. Lexica namque et græci scriptores utrumque habent juxta variam dialectum, *passalos*, et *passalos*, *Pattalorynchitæ* et *Passalorynchitæ*. Sanctus Augustinus, hæresi 63, sic ait: « *Passalorynchitæ* in tantum silentio student, ut naribus et labiis suis digitum apponant, ne vel ipsam faciturnitatem voce præripiant, quando tacendum esse sibi arbitrantur: *πάσσαλος* enim græcè dicitur *palus*, et *ῥύγχος* nasus. Cur autem per *palum* digitum significare maluerint, à quibus hoc nomen compositum, nescio; cum græcè et dicatur *digitus*, *δάκτυλος*, et possint utique *Dactylorynchitæ* multò evidentius nuncupari. » In Augustino legebat Aquinas, *rynchos*, imperiti librarii expresserunt *ranchos*. Fuerit etiam typorum mendum.

Ibidem decimus error est *Aristianistarum* (et in aliis editionibus *Priscianistarum*), et etiam *Mathematicorum dicentium homines fatalibus stellis obligatos*. Mendum utrumque corrige, quod irrepsit pro vero nomine *Priscillianistarum*, quos in Hispaniâ, ait Augustinus, hæresi 70, *Priscillianis instituit*. Cur etiam *Mathematici* dicti fuerint, docet ibidem sanctus Pater: « Adstruant etiam, inquiens, fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa cœli esse compositum; sicut hi, qui *Mathematici* vulgò appellantur, constituentes in capite Arietem, Taurum in cervice, » etc. Ex hoc fonte sua hauriebat sanctus Thomas. Germanum nomen occurrit libro 3 contra gentes, capite 81, num. 23: *Priscillianistæ pujanodi erroris etiam rei fuerunt, ut dicitur in* (Augustini) *libro de Hæresibus*. Ita scilicet in editione romana sub Pio V, et Venetâ Dominici Nicolini anno 1593. In indice Petri Bergomati 5 hæreses, num. 96, dicuntur *Priscianistæ*; quod est indicio, aut imperitis librariis, aut oscitantibus typothetis tribui mendum debere. Præ manibus habeo Venetam Summæ Theologicæ editionem anni 1501, in quâ *Priscillianistæ*, non geminatâ litterâ L, occurrunt.

Eodem in loco duodecimum numeratur error, quo implicati referuntur *Tesseradecachitæ*, id est, *Quartodecimumani*, qui dicunt *quartâ decimâ lunâ Pascha esse celebrandum, quicumque die septimana occurreret*. Quis vocabulum ferat opicum, barbarum deformatumque? Hæretici appellari debent *Tessaresdecachitæ*, *Τεσσαρεςδεκαχίται*, id est, *Quartodecimumani*. Vide Epiphanium, hæresi 50, ad Augustinum, hæresi 29. Voces hujusmodi compendiariis fortassè notis exaratas minùs rectè tum legere, tum transcribere poterunt minùs periti librarii. In Catalogo hæreticorum, quem concinnavit Bernardus Lutzenburgius, edito Colonia anno 1537, cum mendo bis legitur vox illa, *Tesseradecachitæ*, et *Tesseresdecachitæ*. Mendosa propriè non est vox, *Quartodecimumani*; sed *Quartodecimumanos* Thomam scripsisse, nullus dubitaverim.

Parte 2, de Sacramentis Ecclesiæ, inter errores catholicæ fidei dissonos primus recensetur *Solentianorum, qui baptismum in aqua non recipiunt, sed solum baptismum spirituum*. Absonom vocem spongiâ dele. Hæretici dicendi sunt *Seleuciani*, seu *Herminiani*, ut ait Augustinus hæresi 59, ab auctoribus *Seleuco*, vel *Hermia*, qui *elementorum materiam, de qua factus est mundus, non à Deo factam dicunt, sed Deo coeternam*. . . . *Baptismum in aqua non accipiunt*.

Adversus augustissimum Eucharistiæ sacramentum secundus error est *Arrodinicarum, qui offerunt in sacramento hoc panem et caseum*. Nomen esse *Arrotlyritarum*, docent Epiphanius, hæresi 49, et Augustinus, hæresi 28. Ita verò errantes homines vocatos adnotat Epiphanius num. 2, quod ad celebranda mysteria sua *ἄρτος, ἄρτον* (panem) *zai τυρον*, tyron (caseum) adhibent. In Summâ Theologicâ, 3 part. qu. 74, art. 1, vox est *Arrotlyritarum*: eamdemque ex opusculo quod emaculamus, citat Petrus Bergomas in indice generali, 5 hæresis, num. 55.

Ibidem sequitur tertius error « *Cataphrygum*, seu *Putiatorum*, qui de sanguine infantis, quem de toto ejus corpore minutis punctorum vulneribus extorquent, quasi « Eucharistiâ suam conficere peribentur, immiscentes eum farinæ, panemque inde facientes. » Infame et crudele facinus tribuit Augustinus de Hæresibus num. 26, hæreticis quos vocat *Cataphryges*; et num. 27, hæreticis quos vocat *Pepuzianos*. Hinc verò corrupta vox *Preputiatorum* Ab oppido *Pepuzia* in Phrygiâ, quem locum præcipuè venerat

bantur, dictos *Pepuzianos*, admonet Epiphanius hæresi 48, num. 14. Impia sacra prædicta, quæ ipsi peragebant, refert etiam Damascenus de Hæresibus, num. 49. Augustinum legebat, exscribebatque sanctus Thomas; cum eoque affert Cataphryges et Pepuzianos, 3 part., qu. citatâ 74, art. 1. Idem nomen in Opusculo, quo de agimus, legebat Petrus Bergomas, ut ejus Index fidem facit.

Idem recurrit mendum in expositione sexti erroris « Preputiatorum, qui tantum dant mulieribus principatum, ut sacerdotio quoque apud eos honorentur. » Corrige et lege, *Pepuzianorum*. His recensitum errorem tribuunt Augustinus loco citato, et Epiphanius hæresi 48, num. 2, et Damascenus loco jam indicato.

« Contra hoc sacramentum extremæ unctionis (verba sunt sancti Thomæ juxta vulgatas editiones) est error Eraconitarum, qui feruntur, suos morientes novo modo quasi redimere per oleum, et balsamum, et aquam, et invocationibus, quas hebraicis verbis dicunt super capita eorum. » Eadem jam scripserat Augustinus num. 16, ubi verò nomine *Heracleotæ* appellantur ab Heracleone. Consule etiam Epiphanium, hæresi 36, num. 2, et Damascenum, num. 36.

Contra sacramentum ordinis error exponitur « Arrii, qui dicebat presbyterum ab episcopo non debere discerni. » Legendum sine dubio *Aerit*. Apud Augustinum, num. 53, legimus: « Aerianos ab Aerio (dictos), qui cum esset presbyter, doluisse fertur quòd episcopus non potuit ordinari... Dicebat enim presbyterum ab episcopo nullâ diffèrentiâ debere discerni. » Hæc verba legebat Thomas. Consule Epiphanium hæresi 75, ubi sectæ auctor græcè, scribitur *Αερίος*, latinè scilicet *Aerius*, solutis duabus primis vocalibus, non verò dyphthongi nexu colligatis. Vitium nomen occurrit etiam in Summâ Theologicâ, 2-2, qu. 181, art. 6, ad 1: « Augustinus in libro de Hæresibus dicit quòd « Arriani dicebant presbyterum ab episcopo nullâ differentiâ debere discerni. » At in Augustino legebat Aquinas *Aerianos*, non *Arrianos*. Quid, quòd in Venetâ apud Junctas editione anni 1588, legimus *Africanos*. Jam disce ejusmodi sphalmatum auctores dici debere librarios et typhotetas. Bernardus Tutzenburgius annotat in Catalogo hæreticorum, *Aerianos* dici, et *Erianos*. Indicat nimirum posterior vox ista duas primas vocales ab imperitis instar dyphthongi acceptas fuisse; unde aliquæ etiam editiones præstant *Erianos*. Mirum est tot in Summâ Theologicâ editionibus, quas curârunt viri docti, intactum reperiri mendum; quod primum, ut puto, detersit Joannes Nicolaus. Miratio augetur ex eo quòd ipsi editores margini apposuerint libri de Hæresibus ab Augustino elucubrati, quem citat Aquinas, *caput 53*, in quo *Aeriani* leguntur, non *Arriani*. Ait ibidem Augustinus, *Aerium in Arianorum hæresim lapsum esse*, ac propria quoque cudisse dogmata. Ait etiam Epiphanius, hæresi 75, num. 1, *Aerium istum fuisse sectâ penitus Arianum*. Hinc fortassè suspicio locum habeat, doctos Theologicæ Summæ editores mutare vocem *Arianorum* noluisse, propterea quòd *Aeriani*, qui presbyterum non discernabant ab episcopo, erant etiam sectâ *Arriani*. Hoc sensu vox *Arianorum* utcumque sustineri potest; at vox *Arrii*, aut *Arrii*, cui prædictus error in Opusculo tribuitur, ratione vindicari nullâ potest.

2. Jam patet verò Opusculi menda non Aquinati, sed librariis, ac etiam typhotetis tribui debere. Argumentum sequitur peremptorium ex collatione codicis manuscripti, in quo vel indicata sphalmata non exstant, vel si menda sint, eo modo scripta inveniuntur, ut veram indicent lectionem, ac librarii culpam sine dubio prodant. Vetustum chartaceum parvum codicem manuscriptum servat Veneta nostra sanctorum Joannis et Pauli Bibliotheca, in quo nonnulla continentur sancti Thomæ opuscula, aliorum opusculis immixta. Codicem ministravit humanissimus Dominicus Maria Berardellus, bibliothecæ præfectus. Ipsum ambo ad examen vocavimus, ac diligenter contulimus; licuitque deprehendere codicis ejusdem fide corrigi nonnulla quæ in editiones irrepserunt, menda posse; eademque demum ad imperitiâ librariorum sine dubio pertinere.

Deformi *Atropomonsilarum* vocabulo codex caret. Primâ manu scriptum erat, *Antropomonsilarum*, alias *Antropomorphitarum*; at superinducto calamo vox prior exarata legitur hoc modo, *Antroporphitarum*. Nemo non videt in codice qui exscribebatur, compendio quodam verum nomen *Anthropomorphitarum* scriptum fuisse; notamque compendiarum non intelligentes, voces deformes exarasse librarios; genuinum nomen codicis nostri librario notum erat, unde scripsit, alias *Antropomorphitarum*.

Passalonitæ, qui in editionibus occurrunt, in codice vocantur *Passalorinche*; sine dubio, *Passalorynchitæ*. Editiones habent, *ranchos, nasus*; habet codex *rincos (rynchos) nasus*; uti rectè post Augustinum scripserit Aquinas. At verò in hoc articulo quarto alia sunt librarij menda: scilicet *Therinthi* pro *Cerintho*, et *Credonis* pro *Cerdone*. Aliquæ editiones præstant *Cendonem*.

Pro voce *Ariscianistarum*, seu *Priscianistarum* legimus in codice nomen *Pisillianistarum*, quod utique nomen est *Priscillianistarum*. Sequitur autem enormis vox eodem codice, quàm in editionibus, mendum in hæreticis, qui scribuntur *Texeralhobitæ*, id est, *quarta decimi anni*. Certum fit compertumque ejusmodi sphalmata ad imperitos librarios pertinere.

Solentiani, id est, *Seleuciani* prætermitti sunt in codice, in quo sic legimus: *Primus (error) quidem eorum est, qui baptismum in aquâ non recipiunt*. Pro mendosâ voce *Arrodinicarum* legitur alia mendosa *Artodnicarum*. Primâ lit teræ genuinum nomen *Artorynicarum*.

Editiones bis habent *Perpuliatos* hæreticos, *Cataphrygibus junctos*. Codex primo loco *Trepulianos* offert: loco altero *Pepulianos*, id est, *Pepuzianos*, quæ germana vox est. Alia sunt in codice sphalmata ibidem. *Aquinorum* pro *Aquariis*, et *Oppilarum* pro *Ophitis*. Errant denique editiones in voce *Eraconitarum*; sed habet codex *Eraconitas*, id est, *Heracleonitas*. Uti verò in editionibus, ita in codice legitur error *Arrii*, qui ad *Aerium* pertinet. Jam verò demonstratum puto, menda ejusmodi, ex calamo peritissimum Thomæ excidisse nunquam; eademque aut imperitis, aut oscitantibus librariis, ac etiam typhotetis imputari debere. De imperitiâ Thomæ suspicari imperitissimum et insanissimum foret.

INDEX RERUM

QUÆ IN HOC QUARTO VOLUMINE CONTINENTUR.

SUMMÆ THEOLOGICÆ TERTIA PARS.	9-10	2. Utrum sit facta in personâ.	25
PROLOGUS.	<i>Ibid.</i>	3. Utrum sit facta in supposito vel hypostasi.	27
QUÆSTIO PRIMA. — De convenientiâ incarnationis Christi.	<i>Ibid.</i>	4. Utrum persona vel hypostasis Christi post incarnationem sit composita.	30
Art. 1. Utrum conveniens fuerit Deum incarnari.	<i>Ibid.</i>	5. Utrum sit facta aliqua unio animæ et corporis in Christo.	<i>Ibid.</i>
2. Utrum fuerit necessarium ad reparationem humani generis.	11	6. Utrum natura humana fuerit unita Verbo accidentaliter.	32
3. Utrum, si non fuisset peccatum, Deus fuisset incarnatus.	14	7. Utrum ipsa unio sit aliquid creatum.	35
4. Utrum principalitè sit incarnatus ad tollendum originale peccatum quàm actuale.	16	8. Utrum sit idem quod assumptio.	36
5. Utrum conveniens fuerit Deum incarnari in principio mundi.	18	9. Utrum sit maxima unionum quæ creaturis conveniunt.	38
6. Utrum ejus incarnatio differri debuerit usque ad finem mundi.	20	10. Utrum unio duarum naturarum in Christo fuerit facta per gratiam.	39
QUÆST. II. — De modo unionis Verbi incarnati quoad ipsam unionem.	22	11. Utrum eam aliqua merita præcesserint.	40
Art. 1. Utrum unio Verbi incarnati sit facta in naturâ.	<i>Ibid.</i>	12. Utrum gratia fuerit homini Christo naturalis.	42
		QUÆST. III. — De modo unionis ex parte personæ assumptentis.	43

- Art. 1. Utrum assumere conveniat personæ divinæ. *Ibid.*
 2. Utrum conveniat divinæ naturæ. 45
 3. Utrum natura possit assumere, abstractâ personâ-
 litate. 46
 4. Utrum una persona possit assumere sine aliâ. 47
 5. Utrum quælibet persona possit assumere. 48
 6. Utrum plures personæ possint assumere unam na-
 turam numero. 49
 7. Utrum una persona possit assumere unam naturam
 numero. 51
 8. Utrum magis fuerit conveniens de personæ Filii,
 quod assumpserit humanam naturam, quam de aliâ
 personâ divinâ. 53
 QUÆST. IV.—De modo unionis ex parte naturæ hu-
 manæ assumptæ. 55
 Art. 1. Utrum humana natura fuerit magis assumpti-
 bilis à Filio Dei quam alia natura. *Ibid.*
 2. Utrum assumpserit personam. 57
 3. Utrum assumpserit hominem. 58
 4. Utrum fuisset conveniens quod assumpsisset huma-
 nam naturam separatam à singularibus. 59
 5. Utrum fuisset conveniens quod assumpsisset hu-
 manam naturam in omnibus ejus singularibus. 61
 6. Utrum fuisset conveniens quod assumpsisset huma-
 nam naturam in aliquo homine ex stirpe Adæ pro-
 genito. 62
 QUÆST. V.—De modo unionis ex parte partium hu-
 manæ naturæ. 63
 Art. 1. Utrum Filius debuerit assumere verum corpus. *Ibid.*
 2. Utrum debuerit assumere corpus terrenum, scilicet
 carnem et sanguinem. 65
 3. Utrum assumpserit animam. 66
 4. Utrum assumere debuerit intellectum. 69
 QUÆST. VI.—De modo assumptionis quantum ad or-
 dinem. 70
 Art. 1. Utrum Filius Dei assumpserit carnem, me-
 diante animâ. 71
 2. Utrum assumpserit animam, mediante spiritu sive
 mente. 72
 3. Utrum animâ fuerit prius assumpta quam caro. 73
 4. Utrum caro fuerit prius assumpta quam animâ
 unita. 75
 5. Utrum tota natura humana sit assumpta, medianti-
 bus partibus. 76
 6. Utrum Filius Dei assumpserit humanam naturam,
 mediante gratiâ. 77
 QUÆST. VII.—De coassumptis à Filio Dei in humanâ
 naturâ pertinentibus ad perfectionem, et primò de
 gratiâ Christi, prout est singularis homo. 79
 Art. 1. Utrum in animâ Christi sit aliqua gratiâ habi-
 tualis. *Ibid.*
 2. Utrum in Christo fuerint virtutes. 81
 3. Utrum in Christo fuerit fides. 82
 4. Utrum in Christo fuerit spes. 83
 5. Utrum in Christo fuerint dona. 84
 6. Utrum in Christo fuerit donum timoris. 85
 7. Utrum in Christo fuerint gratiæ gratis datæ. 86
 8. Utrum in Christo fuerit prophetia. 88
 9. Utrum in Christo sit plenitudo gratiæ. 89
 10. Utrum talis plenitudo sit propria Christi. 91
 11. Utrum gratia Christi sit infinita. 92
 12. Utrum gratia Christi potuerit augeri. 94
 13. Qualiter hæc gratia se habeat ad unionem, an sci-
 licet subsequatur vel præcedat. 95
 QUÆST. VIII.—De gratiâ Christi, secundum quod est
 caput Ecclesiæ. 97
 Art. 1. Utrum Christus sit caput Ecclesiæ. *Ibid.*
 2. Utrum sit caput omnium quantum ad corpus, vel
 solum quantum ad animam. 99
 3. Utrum sit caput omnium hominum. 100
 4. Utrum sit caput angelorum. 102
 5. Utrum gratiâ, secundum quam est caput Ecclesiæ,
 sit eadem cum gratiâ habituali, secundum quam
 est quidam homo singularis. 103
 6. Utrum esse caput Ecclesiæ sit proprium Christi. 105
 7. Utrum diabolus sit caput omnium malorum. 106
 8. Utrum antichristus possit etiam dici caput malo-
 rum. 107
 QUÆST. IX.—De coassumptis à Filio Dei in naturâ
 humanâ pertinentibus ad perfectionem, scilicet de
 scientiâ Christi in communi. 108
 Art. 1. Utrum Christus habuerit aliquam scientiam
 præter divinam. 109
 2. Utrum habuerit scientiam, quam habent beati vel
 comprehensores. 110
 3. Utrum habuerit scientiam inditam vel infusam. 111
 4. Utrum habuerit aliquam scientiam acquisitam. 113
 QUÆST. X.—De scientiâ beatâ quæ pertinet ad ani-
 mam Christi. 115
 Art. 1. Utrum anima Christi comprehenderit Verbum
 sive divinam essentiam. 115
 2. Utrum cognoverit omnia in Verbo. 116
 3. Utrum anima in Verbo cognoverit infinita. 119
 4. Utrum videat Verbum sive divinam essentiam cla-
 rius quælibet aliâ creaturâ. 121
 QUÆST. XI.—De scientiâ inditâ vel infusâ animæ
 Christi. 122
 Art. 1. Utrum secundum hanc scientiam Christus sciat
 omnia. 123
 2. Utrum hæc scientiâ uti potuerit non convertendo
 se ad phantasmata. 124
 3. Utrum hæc scientia fuerit collativa. 126
 4. Utrum hæc scientia in Christo fuerit minor scientiâ
 angelorum. 127
 5. Utrum fuerit scientia habitualis. *Ibid.*
 6. Utrum fuerit distincta per diversos habitus. 129
 QUÆST. XII.—De scientiâ animæ Christi acquisitâ
 vel experimentalî. 130
 Art. 1. Utrum secundum hanc scientiam cognoverit
 omnia. *Ibid.*
 2. Utrum in hæc scientiâ profecerit. 131
 3. Utrum aliquod ab homine didicerit. 133
 4. Utrum Christus aliquod acceperit ab angelis. 134
 QUÆST. XIII.—De potentiâ animæ Christi. 135
 Art. 1. Utrum habuerit omnipotentiam simpliciter. *Ibid.*
 2. Utrum habuerit omnipotentiam respectu corpora-
 lium creaturarum. 137
 3. Utrum habuerit omnipotentiam respectu proprii
 corporis. 139
 4. Utrum habuerit omnipotentiam respectu propriæ
 suæ voluntatis. 141
 QUÆST. XIV.—De defectibus, quos Christus in hu-
 manâ naturâ assumpsit quantum ad corpus. 142
 Art. 1. Utrum Filius Dei assumere debuerit in hu-
 manâ naturâ corporis defectus. *Ibid.*
 2. Utrum assumpserit necessitatem his defectibus
 subjacendi. 144
 3. Utrum contraxerit hos defectus. 146
 4. Utrum assumpserit omnes hujusmodi defectus. 147
 QUÆST. XV.—De defectibus quos Christus assumpsit
 in humanâ naturâ, quantum ad animam. 148
 Art. 1. Utrum in Christo fuerit peccatum. *Ibid.*
 2. Utrum in eo fuerit fomes peccati. 150
 3. Utrum in eo fuerit ignorantia. 152
 4. Utrum anima Christi fuerit passibilis. 153
 5. Utrum in Christo fuerit dolor sensibilis. 155
 6. Utrum in Christo fuerit tristitia. 156
 7. Utrum in Christo fuerit timor. 158
 8. Utrum in Christo fuerit admiratio. 159
 9. Utrum in Christo fuerit ira. 160
 10. Utrum simul fuerit viator et comprehensor. 161
 QUÆST. XVI.—De his quæ consequuntur unionem
 quantum ad ea quæ conveniunt Christo secundum
 se. 162
 Art. 1. Utrum hæc sit vera: *Deus est homo.* 163
 2. Utrum hæc sit vera: *Homo est Deus.* 165
 3. Utrum Christus possit dici homo dominicus. 166
 4. Utrum ea quæ conveniunt filio hominis, possint
 prædicari de Filio Dei, et è converso. 168
 5. Utrum ea quæ conveniunt filio hominis, possint
 prædicari de divinâ naturâ, et de humanâ ea quæ
 conveniunt Filio Dei. 169
 6. Utrum hæc sit vera: *Deus factus est homo.* 171
 7. Utrum hæc sit vera: *Homo factus est Deus.* 172
 8. Utrum hæc sit vera: *Christus factus est creatu-
 ra.* 174
 9. Utrum hæc sit vera: *Iste homo (demonstrato Chri-
 sto) incepit esse, vel fuit semper.* 175
 10. Utrum hæc sit vera: *Christus, secundum quod
 homo est creatura.* 176
 11. Utrum hæc sit vera: *Christus, secundum quod
 homo, est Deus.* 178
 12. Utrum hæc sit vera: *Christus secundum quod ho-
 mo, est hypostasis vel persona.* 179
 QUÆST. XVII.—De his quæ pertinent ad unitatem
 Christi quantum ad esse. 180
 Art. 1. Utrum Christus sit unum vel duo. *Ibid.*
 2. Utrum in Christo sit tantum unum esse. 183
 QUÆST. XVIII.—De his quæ pertinent ad unitatem
 Christi quantum ad voluntatem. 185
 Art. 1. Utrum in Christo sit alia voluntas divina, et
 alia humana. *Ibid.*
 2. Utrum in humanâ naturâ Christi sit alia volun-
 tas respectu sensualitatis, et alia respectu ratio-
 nis. 188
 3. Utrum ex parte rationis fuerint in Christo plures
 voluntates. 189

4. Utrum in Christo fuerit liberum arbitrium. 190
5. Utrum voluntas humana Christi fuerit omnino conformis voluntati divinae in volito. 191
6. Utrum in Christo fuerit aliqua contrarietas voluntatum. 193
- QUEST. XIX. — De his quæ pertinent ad unitatem quantum ad operationem Christi. 195
- Art. 1. Utrum in Christo fuerit una operatio divinitatis et humanitatis, vel plures. *Ibid.*
2. Utrum in Christo fuerint plures operationes secundum humanam naturam. 199
3. Utrum secundum operationem humanam aliquid sibi meruerit. 201
4. Utrum per eam aliquid nobis meruerit. 202
- QUEST. XX. — De his quæ conveniunt Christo secundum subjectionem ejus ad Patrem. 204
- Art. 1. Utrum Christus sit subjectus Patri. *Ibid.*
2. Utrum sit subjectus sibiipsi. 206
- QUEST. XXI. — De oratione Christi. 208
- Art. 1. Utrum Christo conveniat orare. *Ibid.*
2. Utrum conveniat sibi secundum sensualitatem. 209
3. Utrum conveniat sibi orare pro seipso, an pro aliis tantum. 211
4. Utrum oratio ejus sit exaudita. 212
- QUEST. XXII. — De sacerdotio Christi. 214
- Art. 1. Utrum conveniat Christo esse sacerdotem. *Ibid.*
2. De hostiâ hujus sacerdotii. 215
3. De effectu hujus sacerdotii. 217
4. Utrum effectus sacerdotii hujus pertineat ad ipsum solum, an ad alios. 218
5. Utrum sit æternum sacerdotium ejus. 220
6. Utrum debeat dici sacerdos secundum ordinem Melchisedech. 221
- QUEST. XXIII. — De adoptione Christi. 222
- Art. 1. Utrum conveniat Deo filios adoptare. 223
2. Utrum hoc conveniat soli Deo Patri. 224
3. Utrum sit proprium hominum adoptare filios. 225
4. Utrum Christus possit dici filius adoptivus. 226
- QUEST. XXIV. — De prædestinatione Christi. 227
- Art. 1. Utrum Christus sit prædestinatus. *Ibid.*
2. Utrum sit prædestinatus, secundum quod homo. 229
3. Utrum ejus prædestinatio sit exemplar nostræ prædestinationis. 231
4. Utrum sit causa nostræ prædestinationis. 232
- QUEST. XXV. — De adoratione Christi. 233
- Art. 1. Utrum unâ et eadem adoratione sit adoranda divinitas Christi et ejus humanitas. *Ibid.*
2. Utrum caro Christi sit adoranda adoratione latræ. 235
3. Utrum adoratio latræ sit exhibenda imagini Christi. 236
4. Utrum sit exhibenda cruci Christi. 238
5. Utrum sit exhibenda matri ejus. 239
6. Utrum reliquiæ sanctorum sint adorandæ. 240
- QUEST. XXVI. — De hoc quod Christus dicitur Dei et hominum mediator. 242
- Art. 1. Utrum esse mediatorem Dei et hominum sit proprium Christo. *Ibid.*
2. Utrum hoc ei conveniat secundum humanam naturam. 243
- QUEST. XXVII. — De sanctificatione B. Virginis. 245
- Art. 1. Utrum B. Virgo fuerit sanctificata ante natiuitatem ex utero. *Ibid.*
2. Utrum fuerit sanctificata ante conceptionem. 247
3. Utrum per hujusmodi sanctificationem fuerit sibi sublatus totaliter fomes peccati. 249
4. Utrum per hujusmodi sanctificationem fuerit consecuta ut nunquam peccaret. 251
5. Utrum per hujusmodi sanctificationem adepta fuerit plenitudinem gratiarum. 253
6. Utrum sic sanctificari fuerit ei proprium post Christum. 255
- QUEST. XXVIII. — De virginitate B. Mariæ. 257
- Art. 1. Utrum fuerit virgo in concipiendo. *Ibid.*
2. Utrum fuerit virgo in partu. 259
3. Utrum permanserit virgo post partum. 261
4. Utrum votum virginitatis emisit. 264
- QUEST. XXIX. — De desponsatione matris Dei. 265
- Art. 1. Utrum Christus debuerit de desponsatâ nasci. *Ibid.*
2. Utrum fuerit verum matrimonium inter matrem Domini et Joseph. 268
- QUEST. XXX. — De annuntiatione B. Virginis. 270
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit annuntiari ei, quod in eâ generandum erat. *Ibid.*
2. Utrum conveniens fuerit ei annuntiari per angelum. 271
3. De modo per quem ei annuntiari debebat. 273
4. De ordine annuntiationis. 275
- QUEST. XXXI. — De conceptione Salvatoris, quantum ad materiam de quâ corpus ejus est conceptum. 277
- Art. 1. Utrum caro Christi fuerit sumpta de Adam. *Ibid.*
2. Utrum fuerit sumpta de David. 278
3. Utrum genealogia Christi convenienter texatur ab Evangelistâ. 280
4. Utrum decuerit Christum nasci de femina. 285
5. Utrum fuerit de purissimis sanguinibus Virginis ejus corpus formatum. 287
6. Utrum caro Christi fuerit in antiquis Patribus secundum aliquid signatum. 288
7. Utrum caro Christi in Patribus fuerit peccato obnoxia. 290
8. Utrum fuerit decimata in lumbis Abraham. 291
- QUEST. XXXII. — De conceptione Christi quantum ad principium activum. 293
- Art. 1. Utrum Spiritus sanctus fuerit principium activum in conceptione Christi. *Ibid.*
2. Utrum possit dici quod Christus sit conceptus de Spiritu sancto. 295
3. Utrum possit dici quod Spiritus sanctus sit pater Christi secundum carnem. 297
4. Utrum B. Virgo aliquid activè egerit in conceptione Christi. 298
- QUEST. XXXIII. — De modo et ordine conceptionis Christi. 300
- Art. 1. Utrum corpus Christi in primo instanti conceptionis fuerit formatum. *Ibid.*
2. Utrum in primo instanti conceptionis fuerit animatum. 302
3. Utrum in primo instanti conceptionis fuerit à Verbo assumptum. 304
4. Utrum conceptio illa fuerit naturalis, vel miraculosa. 305
- QUEST. XXXIV. — De perfectione proles conceptæ. 306
- Art. 1. Utrum in primo instanti conceptionis Christus fuerit sanctificatus per gratiam. *Ibid.*
2. Utrum in eodem instanti habuerit usum liberi arbitrii. 307
3. Utrum in eodem instanti potuerit mereri. 309
4. Utrum in eodem instanti fuerit plenè comprehensor. 310
- QUEST. XXXV. — De nativitate Salvatoris. 311
- Art. 1. Utrum nativitas sit natura vel personæ. *Ibid.*
2. Utrum Christo sit attribuenda alia nativitas, præter æternam. 313
3. Utrum secundum nativitatem temporalem beata Virgo sit mater Christi. 314
4. Utrum debeat dici mater Dei. 315
5. Utrum Christus secundum duas filiationes sit filius Dei Patris et Virginis Matris. 317
6. De modo nativitatis, utrum scilicet fuerit natus sine dolore matris. 319
7. Utrum conveniens fuerit cum nasci in Bethlehem. 322
8. Utrum fuerit congruo tempore natus. 320
- QUEST. XXXVI. — De manifestatione Christi nati. 323
- Art. 1. Utrum nativitas Christi debuerit esse omnibus manifestata. *Ibid.*
2. Utrum debuerit aliquibus manifestari. 324
3. Quibus manifestari debuerit. 326
4. Utrum debuerit ipse se manifestare, vel potius manifestari per alios. 328
5. Per qualia manifestari debuerit. 329
6. De ordine manifestationis. 332
7. De stellâ per quam manifesta fuit ejus nativitas. 333
8. De veneratione Magorum, qui per stellam Christi nativitatem cognoverunt. 335
- QUEST. XXXVII. — De legalibus circa puerum Jesum observatis. 337
- Art. 1. Utrum voluerit circumcidi. *Ibid.*
2. Utrum fuerit convenienter ei nomen impositum. 338
3. Utrum debuerit offerri in templo. 340
4. Utrum mater Dei debuerit purganda ad templum accedere. 342
- QUEST. XXXVIII. — De baptismo Joannis. 343
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit quod Joannes baptizaret. *Ibid.*
2. Utrum ille baptismus fuerit à Deo. 345
3. Utrum contulerit gratiam. 346
4. Utrum alii præter Christum illo baptismo debuerint baptizari. 348
5. Utrum baptismus ille cessare debuerit, Christo ba-

- ptizato. 349
6. Utrum baptizati baptismo Joannis essent postea baptizandi baptismo Christi. 350
- QUEST. XXXIX.—De baptizazione Christi. 352
- Art. 1. Utrum Christus debuerit baptizari. *Ibid.*
2. Utrum debuerit baptizari baptismo Joannis. 353
3. De tempore baptismi. 354
4. De loco baptismi. 356
5. De eo quod sunt ei caeli aperti. 357
6. De Spiritus sancti apparitione in specie columbae. 359
7. Utrum illa columba fuerit verum animal. 362
8. De voce paterni testimonii. 363
- QUEST. XL.—De modo conversationis Christi. 365
- Art. 1. Utrum Christus debuerit solitariam vitam ducere, an inter homines conversari. *Ibid.*
2. Utrum debuerit austeram vitam ducere in cibo, et vestitu, an aliis communem. 367
3. Utrum debuerit abjectè vivere in hoc mundo, an in divitiis et honore. 369
4. Utrum debuerit vivere secundum legem. 371
- QUEST. XLI.—De tentatione Christi. 373
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit Christum tentari. *Ibid.*
2. De loco tentationis. 374
3. De tempore tentationis. 376
4. De modo et ordine tentationis. 378
- QUEST. XLII.—De doctrina Christi. 381
- Art. 1. Utrum Christus debuerit praedicare solum Judaeis, vel etiam gentilibus. *Ibid.*
2. Utrum in sua praedicatione debuerit turbationem Judaeorum vitare. 383
3. Utrum debuerit praedicare publicè vel occultè. 384
4. Utrum debuerit docere solo verbo, vel etiam scripto. 386
- QUEST. XLIII.—De miraculis à Christo factis in generaliter. 388
- Art. 1. Utrum Christus debuerit miracula facere. *Ibid.*
2. Utrum fecerit ea virtute divinà. 389
3. Quo tempore incepserit miracula facere. 390
4. Utrum per miracula fuerit sufficienter ostensa ejus divinitas. 392
- QUEST. XLIV.—De miraculis Christi in speciali. 394
- Art. 1. De miraculis, quae Christus fecit circa spiritalia substantias, utrum fuerint convenientia. *Ibid.*
2. De miraculis quae Christus fecit circa caelestia corpora. 397
3. De miraculis quae Christus fecit circa homines. 400
4. De miraculis quae Christus fecit circa irracionales creaturas. 404
- QUEST. XLV.—De transfiguratione Christi. 406
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit Christum transfigurari. *Ibid.*
2. Utrum claritas transfigurationis fuerit claritas gloriosa. 407
3. Utrum convenienter adducti fuerint testes hujusmodi transfigurationis. 409
4. De testimonio paternae vocis. 411
- QUEST. XLVI.—De passione Christi. 412
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit Christum pati pro liberatione hominum. 413
2. Utrum fuerit alius modus possibilis liberationis humanae. 415
3. Utrum iste modus fuerit convenientior. 416
4. Utrum fuerit conveniens quòd in cruce pateretur. 418
5. Utrum sustinuerit omnes passiones. 420
6. Utrum dolor quem in passione sustinuit, fuerit maximus. 422
7. Utrum tota anima ejus pateretur. 425
8. Utrum passio ejus impediverit gaudium fructuosum. 427
9. De tempore passionis. 428
10. De loco passionis. 431
11. Utrum fuerit conveniens Christum simul cum latronibus crucifigi. 433
12. Utrum passio Christi sit ejus divinitati attribuenda. 434
- QUEST. XLVII.—De causà efficiente passionis Christi. 345
- Art. 1. Utrum Christus fuerit ab alio occisus, vel à seipso. *Ibid.*
2. Ex quo motivo seipsum tradiderit ad patiendum. 437
3. Utrum Pater tradiderit eum ad patiendum. 438
4. Utrum fuerit conveniens quod per manus gentium pateretur, vel potius à Judaeis. 440
5. Utrum occisores ejus eum cognoverint. 441
6. De peccato eorum qui Christum occiderunt. 442
- QUEST. XLVIII.—De modo efficiendi passionis Christi. 444
- Art. 1. Utrum passio Christi causaverit nostram salutem per modum meriti. *Ibid.*
2. Utrum per modum satisfactionis. 445
3. Utrum per modum sacrificii. 446
4. Utrum per modum redemptionis. 447
5. Utrum esse redemptorem sit proprium Christi. 449
6. Utrum causaverit effectum nostrae salutis per modum efficientiae. 450
- QUEST. XLIX.—De effectibus passionis Christi. 451
- Art. 1. Utrum per passionem Christi simus liberati à peccato. *Ibid.*
2. Utrum per eam simus liberati à potestate diaboli. 453
3. Utrum per eam simus liberati à reatu poenae. 455
4. Utrum per eam simus Deo reconciliati. 456
5. Utrum per eam sit nobis aperta janua caeli. 457
6. Utrum per eam fuerit Christus adeptus exaltationem. 458
- QUEST. L.—De morte Christi. 460
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit Christum mori. *Ibid.*
2. Utrum per mortem fuerit separata unio divinitatis et carnis. 462
3. Utrum fuerit separata unio divinitatis et animae. 463
4. Utrum Christus in triduo mortis fuerit homo. 465
5. Utrum corpus ejus fuerit idem numero mortuum et vivum. 466
6. Utrum mors ejus fuerit aliquid operata ad nostram salutem. 468
- QUEST. LI.—De sepultura Christi. 469
- Art. 1. Utrum fuerit conveniens Christum sepeliri. *Ibid.*
2. De modo sepulturae ejus. 470
3. Utrum corpus ejus fuerit in sepulcro resolutum. 473
4. De tempore quo jacuit sepulcro. 474
- QUEST. LII.—De descensu Christi ad inferos. 475
- Art. 1. Utrum conveniens fuerit Christum ad inferos descendere. 476
2. In quem infernum descenderit. 477
3. Utrum totus fuerit in inferno. 480
4. Utrum aliquam moram ibi traxerit. 481
5. Utrum sanctos Patres ab inferno liberaverit. 482
6. Utrum de inferno liberaverit damnatos. 483
7. Utrum liberaverit pueros in peccato originali defunctos. 485
8. Utrum liberaverit homines de purgatorio. 486
- QUEST. LIII.—De resurrectione Christi. 487
- Art. 1. Utrum necesse fuerit Christum resurgere. 488
2. Utrum necesse fuerit ipsum tertià die resurgere. 489
3. Utrum ipse primus resurrexerit. 491
4. Utrum ipse fuerit causa nostrae resurrectionis. 493
- QUEST. LIV.—De qualitate Christi resurgentis. 494
- Art. 1. Utrum post resurrectionem Christus habuerit verum corpus. 495
2. Utrum corpus ejus fuerit gloriosum. 496
3. Utrum resurrexerit cum corporis integritate. 498
4. Utrum corpus ejus resurrexerit cum cicatricibus. 500
- QUEST. LV.—De manifestatione resurrectionis. 502
- Art. 1. Utrum resurrectio Christi omnibus hominibus manifestari debuerit, an solum quibusdam specialibus personis. *Ibid.*
2. Utrum fuerit conveniens quòd, discipulis videntibus, resurgeret. 504
3. Utrum post resurrectionem debuerit cum suis discipulis conversari. 505
4. Utrum fuerit conveniens quòd discipulis suis in alienà effigie appareret. 507
5. Utrum resurrectionem suam argumentis probare debuerit. 509
6. De sufficientià illorum argumentorum. 510
- QUEST. LVI.—De causalitate resurrectionis Christi. 514
- Art. 1. Utrum resurrectio Christi sit causa nostrae resurrectionis. *Ibid.*
2. Utrum sit causa nostrae justificationis. 517
- QUEST. LVII.—De ascensione Christi. 518
- Art. 1. Utrum fuerit conveniens Christum ascendere. *Ibid.*
2. Secundum quam naturam conveniat sibi ascensio. 521

3. Utrum propriâ virtute ascenderit. 522
 4. Utrum ascenderit super omnes cœlos corporeos. 524
 5. Utrum ascenderit super omnes spirituales creaturas. 525
 6. De effectu ascensionis Christi, utrum sit causa nostræ salutis. 526
 QUEST. LVIII. — De sessione Christi ad dexteram Patris.
 Art. 1. Utrum sedeat ad dexteram Patris. *Ibid.*
 2. Utrum conveniat ei secundum divinam naturam. 529
 3. Utrum conveniat sibi secundum humanam. 530
 4. Utrum hoc sit proprium Christi. 532
 QUEST. LIX. — De judiciariâ potestate Christi.
 Art. 1. Utrum judiciaria potestas sit attribuenda Christo. *Ibid.*
 2. Utrum conveniat sibi, secundum quod homo. 535
 3. Utrum eam ex meritis sit adeptus. 537
 4. Utrum ejus potestas judiciaria sit universalis respectu omnium hominum. 538
 5. Utrum præter judicium quod agit etiam hoc tempore, sit expectandum aliud judicium universale per ipsum futurum. 540
 6. Utrum ejus judiciaria potestas etiam ad angelos se extendat. 542
 QUEST. LX. — De sacramentis: quid sit sacramentum.
 Art. 1. Utrum sacramentum sit in genere signi. 543
 2. Utrum omne signum rei sacræ sit sacramentum. 545
 3. Utrum sacramentum sit signum unius rei tantum vel plurium. 546
 4. Utrum sacramentum sit signum, quod est res sensibilis. 547
 5. Utrum ad sacramentum requiratur determinata res sensibilis. 548
 6. Utrum ad sacramentum requiratur significatio quæ est per verba. 550
 7. Utrum requirantur determinata verba. 552
 8. Utrum illis verbis possit aliquid addi vel subtrahi. 553
 QUEST. LXI. — De necessitate sacramentorum.
 Art. 1. Utrum sacramenta fuerint necessaria ad salutem humanam. *Ibid.*
 2. Utrum fuerint necessaria in statu ante peccatum. 557
 3. Utrum fuerint necessaria in statu post peccatum ante Christum. 558
 4. Utrum fuerint necessaria post Christi adventum. 559
 QUEST. LXII. — De effectu principali sacramentorum, qui est gratia.
 Art. 1. Utrum sacramenta novæ legis sint causa gratiæ. *Ibid.*
 2. Utrum gratia sacramentalis aliquid addat super gratiam virtutum et donorum. 563
 3. Utrum sacramenta contineant gratiam. 564
 4. Utrum sit in eis aliqua virtus ad causandam gratiam. 565
 5. Utrum talis virtus in sacramentis derivetur à passione Christi. 567
 6. Utrum sacramenta veteris legis gratiam causarent. 568
 QUEST. LXIII. — De effectu sacramentorum, qui est character.
 Art. 1. Utrum ex sacramentis causetur character aliquis in animâ. *Ibid.*
 2. Quid sit ille character. 572
 3. Cujus sit character. 573
 4. In quo sit sicut in subjecto. 575
 5. Utrum sit indelebilis. 576
 6. Utrum omnia sacramenta imprimant characterem. 578
 QUEST. LXIV. — De causâ sacramentorum.
 Art. 1. Utrum solus Deus interius operetur in sacramentis. *Ibid.*
 2. Utrum institutio sacramentorum sit solum à Deo. 581
 3. De potestate quam Christus habuit in sacramentis. 582
 4. Utrum illam potestatem potuerit aliis communicare. 584
 5. Utrum potestas ministerii in sacramentis conveniat malis. 585
 6. Utrum mali peccent dispensando sacramenta. 586
 7. Utrum angeli possint esse ministri sacramentorum. 588
 8. Utrum intentio ministri requiratur in sacramentis. 589
 9. Utrum requiratur ibi recta fides, ita quod infidelis non possit tradere sacramentum. 591
 10. Utrum requiratur ibi recta intentio. 592
 QUEST. LXV. — De numero et modo sacramentorum.
 Art. 1. Utrum sint septem sacramenta. 593
 2. De ordine eorum ad invicem. 597
 3. De comparatione eorum. 598
 4. Utrum omnia sacramenta sint de necessitate salutis
 lutiis
 QUEST. LXVI. — De sacramento baptismi quantum ad ea quæ ad ipsum pertinent. 600
 Art. 1. Quid sit baptismus, utrum scilicet sit ablutio. 602
 2. De institutione hujus sacramenti. 603
 3. Utrum aqua sit propria materia hujus sacramenti. 605
 4. Utrum requiratur aqua simplex. 607
 5. Utrum hæc sit conveniens forma hujus sacramenti. *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti.*
 6. Utrum aliquis possit baptizari sub hæc formâ: *Ego te baptizo in nomine Christi.* 609
 7. Utrum immersio sit de necessitate baptismi. 611
 8. Utrum requiratur trina immersio. 613
 9. Utrum baptismus possit reiterari. 616
 10. De ritu baptismi. 618
 11. De distinctione baptismatum. 620
 12. De comparatione baptismatum. 622
 QUEST. LXVII. — De ministris baptismatis.
 Art. 1. Utrum ad diaconum pertineat baptizare. *Ibid.*
 2. Utrum hoc pertineat ad presbyterum, vel solum ad episcopum. 624
 3. Utrum laicus possit sacramentum baptismi conferre. 626
 4. Utrum hoc possit facere mulier. 627
 5. Utrum non baptizatus possit baptizare. 628
 6. Utrum plures possint simul baptizare unum et eundem. 629
 7. Utrum necesse sit esse aliquem, qui baptizatum de sacro fonte recipiat. 631
 8. Utrum suscipiens aliquem de sacro fonte obligetur ad ejus instructionem. 632
 QUEST. LXVIII. — De suscipiendis baptismum.
 Art. 1. Utrum omnes teneantur ad suscipiendum baptismum. 633
 2. Utrum aliquis possit salvari sine baptismo. 634
 3. Utrum baptismus sit differendus. 636
 4. Utrum peccatores sint baptizandi. 638
 5. Utrum peccatoribus baptizatis sint imponenda opera satisfactoria. 640
 6. Utrum requiratur confessio peccatorum. 641
 7. Utrum requiratur intentio ex parte baptizati. 643
 8. Utrum requiratur fides. 644
 9. Utrum sint pueri baptizandi. 645
 10. Utrum pueri Judæorum sint baptizandi, invitis parentibus. 647
 11. Utrum aliqui sint baptizandi in matris uteris existentes. 648
 12. Utrum furiosi et amentes sint baptizandi. 650
 QUEST. LXIX. — De effectibus baptismi.
 Art. 1. Utrum per baptismum auferantur omnia peccata. *Ibid.*
 2. Utrum per baptismum liberetur homo ab omni pœnâ. 652
 3. Utrum baptismus auferat omnes pœnalitates hujus vitæ. 654
 4. Utrum per baptismum conferantur homini gratiæ et virtutes. 655
 5. De effectibus virtutum, qui per baptismum conferuntur. 657
 6. Utrum etiam parvuli per baptismum gratias et virtutes accipiant. 658
 7. Utrum per baptismum aperiatur baptizatis janna regni cœlestis. 660
 8. Utrum baptismus æqualem effectum habeat in omnibus baptizatis. 661
 9. Utrum fictio impediât effectum baptismi. 662
 10. Utrum, recedente fictione, baptismus obtineat effectum suum. 663
 QUEST. LXX. — De circumcisione, quæ præcessit baptismum.
 Art. 1. Utrum circumcisio fuerit præparatoria et figurativa baptismi. 664
 2. Utrum fuerit convenienter instituta. 665
 3. Utrum ritus circumcisionis fuerit conveniens. 666
 4. Utrum circumcisio conferret gratiam. 669
 QUEST. LXXI. — De præparatoriis, quæ concurrunt simul cum baptismum.
 Art. 1. Utrum catechismus debeat præcedere baptismum. *Ibid.*
 2. Utrum baptismum debeat præcedere exorcismus. 673
 3. Utrum ea quæ aguntur in catechismo et exorcismo aliquid efficiant vel solum significant. 674
 4. Utrum baptizandi debeant catechizari, vel exorcizari per sacerdotes. 676
 QUEST. LXXII. — De sacramento confirmationis.
 Art. 1. Utrum confirmatio sit sacramentum. 677
 2. De materiâ hujus sacramenti. 678
 3. Utrum sit de necessitate sacramenti, quod chrisma
 (Quarante-neuf.)

- fuerit per episcopum. 681
4. De forma ipsius. 683
5. Utrum imprimat characterem. 684
6. Utrum character confirmationis characterem baptismalem præsupponat. 686
7. Utrum conferat gratiam. 687
8. Cui competat recipere hoc sacramentum. 688
9. In qua parte recipiatur. 690
10. Utrum requiratur aliquis qui teneat confirmandum. 691
11. Utrum hoc sacramentum per solos episcopos detur. 692
12. De ritu ejus. 694
- QUÆST. LXXIII. — De sacramento Eucharistiæ. 695
- Art. 1. Utrum Eucharistia sit sacramentum. *Ibid.*
2. Utrum sint unum vel plura. 697
3. Utrum sit de necessitate salutis. 698
4. De nominibus ejus. 700
5. De institutione ipsius. 701
6. De figuris ejus. 703
- QUÆST. LXXIV. — De materiâ Eucharistiæ secundum speciem. 704
- Art. 1. Utrum panis et vinum sint materia hujus sacramenti. *Ibid.*
2. Utrum ad materiam hujus sacramenti requiratur determinata quantitas. 705
3. Utrum materia hujus sacramenti sit panis triticus. 706
4. Utrum sit panis azymus vel fermentatus. 708
5. Utrum materia hujus sacramenti sit vinum de vite. 710
6. Utrum sit admiscenda aqua. 711
7. Utrum aqua sit de necessitate hujus sacramenti. 712
8. De quantitate aquæ quæ apponitur. 714
- QUÆST. LXXV. — De conversione panis et vini in corpus et sanguinem Christi. 715
- Art. 1. Utrum in hoc sacramento sit corpus Christi secundum veritatem. *Ibid.*
2. Utrum in hoc sacramento remaneat substantia panis et vini post consecrationem. 718
3. Utrum substantia panis post consecrationem hujus sacramenti annihiletur, an in pristinam materiam resolvatur. 720
4. Utrum panis possit converti in corpus Christi. 722
5. Utrum in hoc sacramento remaneant accidentia panis et vini. 723
6. Utrum remaneat forma substantialis panis. 725
7. Utrum ista conversio fiat in instanti. 726
8. Utrum hæc sit falsa: *Ex pane fit corpus Christi.* 728
- QUÆST. LXXVI. — De modo quo corpus Christi existit in hoc sacramento. 731
- Art. 1. Utrum totus Christus sit sub hoc sacramento. *Ibid.*
2. Utrum totus Christus sit sub utraqûe specie sacramenti. 733
3. Utrum totus Christus sit sub quâlibet parte specierum. 734
4. Utrum dimensiones corporis Christi totæ sint sub hoc sacramento. 736
5. Utrum corpus Christi sit sub hoc sacramento localiter. 737
6. Utrum corpus Christi moveatur ad motum hostiæ vel calicis post consecrationem. 739
7. Utrum corpus Christi sub hoc sacramento possit ab oculo aliquo videri. 740
8. Utrum verum corpus Christi remaneat in hoc sacramento, cum miraculosè apparet sub specie pueri vel carnis. 742
- QUÆST. LXXVII. — De accidentibus remanentibus in hoc sacramento. 744
- Art. 1. Utrum accidentia sint sine subjecto. *Ibid.*
2. Utrum quantitas dimensiva sit subjectum accidentium aliorum. 746
3. Utrum hujusmodi accidentia possint immutare aliquod corpus extrinsecum. 749
4. Utrum possint corrumpi. 750
5. Utrum possit ex eis aliquid generari. 752
6. Utrum possint nutrire. 754
7. Utrum in fractione panis species sacramentalis frangatur. 755
8. Utrum vino consecrato possit liquor aliquis admisceri. 756
- QUÆST. LXXVIII. — De formâ hujus sacramenti. 759
- Art. 1. Utrum hæc sit conveniens forma hujus sacramenti: *Hoc est corpus,* etc. *Ibid.*
2. Utrum forma consecrationis panis sit conveniens: *Hoc est corpus,* etc. 762
3. Utrum sit conveniens forma consecrationis sanguinis: *Hic est calix,* etc. 764
4. Utrum in verbis dictarum formarum sit aliqua vis creata effectiva consecrationis. 767
5. Utrum locutiones in prædictis formis sint veræ. 769
6. De comparatione unius formæ ad aliam. 771
- QUÆST. LXXIX. — De effectibus hujus sacramenti. 772
- Art. 1. Utrum hoc sacramentum conferat gratiam. 773
2. Utrum effectus hujus sacramenti sit adeptio gloriæ. 775
3. Utrum effectus hujus sacramenti sit remissio peccati mortalis. 776
4. Utrum per hoc sacramentum remittatur peccatum veniale. 778
5. Utrum per hoc sacramentum remittatur tota pœna peccati. 779
6. Utrum hoc sacramentum præservet hominem a peccatis futuris. 780
7. Utrum hoc sacramentum prosit aliis quàm summentibus. 781
8. Utrum per peccatum veniale impediatur effectus hujus sacramenti. 783
- QUÆST. LXXX. — De usu sive sumptione hujus sacramenti in communi. 784
- Art. 1. Utrum sint duo modi manducandi hoc sacramentum, scilicet sacramentaliter et spiritualiter. *Ibid.*
2. Utrum soli homini conveniat manducare spiritualiter hoc sacramentum. 786
3. Utrum solius hominis justus sit manducare sacramentaliter. 787
4. Utrum peccator manducans sacramentaliter peccet. 789
5. Utrum hoc sit gravissimum omnium peccatorum. 792
6. Utrum peccator accedens ad hoc sacramentum sit repellendus. 794
7. Utrum nocturna pollutio impediatur hominem à sumptione hujus sacramenti. 796
8. Utrum sit solum à jejuniis sumendum. 800
9. Utrum sit recipiendum à non habentibus usum rationis. 802
10. Utrum sit quotidie sumendum. 804
11. Utrum liceat omnino abstinere. 807
12. Utrum liceat percipere corpus sine sanguine. 808
- QUÆST. LXXXI. — De modo quo Christus unus est isto sacramento. 809
- Art. 1. Utrum ipse Christus sumpserit corpus suum et sanguinem. *Ibid.*
2. Utrum dederit ea Judæ. 811
3. Utrum dederit et assumpserit corpus passibile vel impassibile. 812
4. Quomodo se habuisset Christus sub hoc sacramento, si fuisset in triduo mortis reservatum aut consecratum. 814
- QUÆST. LXXXII. — De ministris hujus sacramenti. 815
- Art. 1. Utrum consecrare hoc sacramentum sit proprium sacerdotis. *Ibid.*
2. Utrum plures sacerdotes simul possint eandem hostiam consecrare. 817
3. Utrum dispensatio hujus sacramenti pertineat ad solum sacerdotem. *Ibid.*
4. Utrum liceat sacerdoti consecranti à communionem abstinere. 819
5. Utrum sacerdos peccator possit conficere hoc sacramentum. 820
6. Utrum missa mali sacerdotis minus valeat, quàm boni. 822
7. Utrum hæretici et schismatici, vel excommunicati possint conficere hoc sacramentum. 823
8. Utrum degradati. 824
9. Utrum peccati à talibus communionem recipientes. 825
10. Utrum liceat sacerdoti omnino à celebratione cessare. 829
- QUÆST. LXXXIII. — De ritu hujus sacramenti. 827
- Art. 1. Utrum in celebratione hujus mysterii Christus imoletur. *Ibid.*
2. Utrum tempore celebrationis. 830
3. De loco et aliis quæ pertinent ad apparatus hujus celebrationis. 833
4. De his quæ in celebratione hujus mysterii dicuntur. 837
5. De his quæ circa celebrationem hujus mysterii fiunt. 843
6. De defectibus qui circa celebrationem hujus mysterii committuntur. 849
- QUÆST. LXXXIV. — De sacramento penitentiæ. 853
- Art. 1. Utrum penitentia sit sacramentum. 851
2. De materia hujus sacramenti. 855
3. De forma ipsius. 858
4. Utrum impositio manûs requiratur ad hoc sacramentum. 860
5. Utrum hoc sacramentum sit de necessitate salutis. 862
6. De ordine ejus ad alia sacramenta 862
7. De institutione ejus. 863

8. De duratione ipsius. 865
 9. De continuatione ejus. 867
 10. Utrum possit iterari. 868
QUEST. LXXXV. — De poenitentia, secundum quod est virtus.
 Art. 1. Utrum poenitentia sit virtus. *Ibid.*
 2. Utrum sit virtus specialis. 872
 3. Sub qua specie virtutis. 874
 4. De subjecto ejus. 876
 5. De causa ejus. 877
 6. De ordine ejus ad alias virtutes. 878
QUEST. LXXXVI. — De effectu poenitentiae.
 Art. 1. Utrum omnia peccata mortalia per poenitentiam auferantur. *Ibid.*
 2. Utrum possint sine poenitentia tolli. 881
 3. Utrum possit unum peccatum remitti sine alio. 882
 4. Utrum poenitentia auferat culpam, remanente reatu. 884
 5. Utrum remaneant reliquiae peccatorum. 886
 6. Utrum auferre peccatum sit effectus poenitentiae, in quantum est virtus, vel in quantum est sacramentum. 888
QUEST. LXXXVII. — De remissione venialium peccatorum.
 Art. 1. Utrum sine poenitentia peccatum veniale possit remitti. *Ibid.*
 2. Utrum possit dimitti sine gratiae infusione. 891
 3. Utrum peccata venialia remittantur per aspersionem aquae benedictae et tunctionem pectoris, et orationem Dominicam, et alia hujusmodi. 892
 4. Utrum peccatum veniale possit remitti sine mortali. 893
QUEST. LXXXVIII. — De reatu peccatorum per poenitentiam dimissorum.
 Art. 1. Utrum peccata per poenitentiam dimissa redeant simpliciter per sequens peccatum. *Ibid.*
 2. Utrum aliquo modo per ingratitude redeant specialius secundum quaedam peccata. 897
 3. Utrum redeant in aequali reatu. 899
 4. Utrum illa ingratitude per quam redeunt, sit speciale peccatum. 901
QUEST. LXXXIX. — De recuperatione virtutum per poenitentiam
 Art. 1. Utrum per poenitentiam restituantur virtutes. 902
 2. Utrum restituantur in aequali quantitate. 902
 3. Utrum restituantur poenitenti a qualis dignitas. 905
 4. Utrum opera virtutum per peccatum sequens mortificentur. 908
 5. Utrum opera mortificata per peccatum, per poenitentiam reviviscant. 909
 6. Utrum opera mortua, id est, sine charitate facta, per poenitentiam vivificentur. 910
QUEST. XC. — De partibus poenitentiae in genere.
 Art. 1. Utrum poenitentia habeat partes. 912
 2. De numero partium ejus. 913
 3. Quales partes sint. 914
 4. De divisione ejus in partes subjectivas. 914
D. THOMAE AQUINATIS TERTIAE PARTIS SUMMAE THEOLOGICAE SUPPLEMENTUM (ex ejusdem Auctoris scripto in IV Sententiarum collectum). 917-918
QUESTIO PRIMA. — De partibus poenitentiae in speciali, et primo de contritione. *Ibid.*
 Art. 1. Utrum contritio sit dolor pro peccatis assumptis cum proposito confitendi. *Ibid.*
 2. Utrum sit actus virtutis. *Ibid.*
 3. Utrum attritio possit fieri contritio. 919
QUEST. II. — De objecto contritionis.
 Art. 1. Utrum homo debeat conteri de poenis, et non solum de culpa. *Ibid.*
 2. Utrum contritio esse debeat de originali. 921
 3. Utrum de omni actuali commisso. *Ibid.*
 4. Utrum de omni peccato actuali committendo. 922
 5. Utrum de peccato alieno. 923
 6. Utrum de singulis peccatis mortalibus. 924
QUEST. III. — De quantitate contritionis. *Ibid.*
 Art. 1. Utrum contritio sit major dolor qui esse possit in natura. 925
 2. Utrum possit esse nimis magnus dolor. 926
 3. Utrum possit esse major dolor de uno peccato quam de alio. 927
QUEST. IV. — De tempore contritionis.
 Art. 1. Utrum tota ista vita sit tempus contritionis. *Ibid.*
 2. Utrum expediat continuè conteri de peccato. 929
 3. Utrum animae separatae contristantur de peccatis. 930
QUEST. V. De effectu contritionis.
 Art. 1. Utrum remissio peccatorum sit effectus contritionis. 931
 tionis. 931
 2. Utrum contritio possit totaliter auferre reatum poenae. 932
 3. Utrum parva contritio sufficiat ad deletionem magnorum peccatorum. 933
QUEST. VI. — De confessione, et ejus necessitate. *Ibid.*
 Art. 1. Utrum confessio sit necessaria ad salutem. *Ibid.*
 2. Utrum sit de jure naturali. 935
 3. Utrum omnes teneantur ad confessionem. 936
 4. Utrum quis possit confiteri peccatum, quod non habet. *Ibid.*
 5. Utrum teneamur statim confiteri peccatum. 937
 6. Utrum possit cum aliquo dispensari, ne homini confiteatur. 939
QUEST. VII. — De confessionis quidditate.
 Art. 1. Utrum Augustinus convenienter confessionem definiat, quod *confessio est, per quam morbus latens cum spe veniae aperitur.* *Ibid.*
 2. Utrum confessio sit actus virtutis. 941
 3. Utrum sit actus virtutis poenitentiae. 942
QUEST. VIII. — De ministro confessionis.
 Art. 1. Utrum sit necessarium confiteri sacerdoti. *Ibid.*
 2. Utrum liceat in aliquo casu alteri confiteri quam sacerdoti. 944
 3. Utrum aliquis non sacerdos possit audire in confessione peccata venialia extra casum necessitatis. 945
 4. Utrum sit necessarium confiteri proprio sacerdoti. *Ibid.*
 5. Utrum possit aliquis alteri sacerdoti confiteri quam proprio, ex privilegio vel mandato superioris. 947
 6. Utrum moriens possit absolvi à quolibet sacerdote. 949
 7. Utrum poena temporalis taxetur secundum quantitatem culpae. 950
QUEST. IX. — De qualitate confessionis.
 Art. 1. Utrum confessio possit esse informis. 951
 2. Utrum oporteat confessionem integram esse. *Ibid.*
 3. Utrum quis possit per alium vel per scriptum confiteri. 953
 4. Utrum illae sexdecim condiciones quae assignantur à magistris, requirantur in confessione. 954
QUEST. X. — De effectu confessionis.
 Art. 1. Utrum confessio liberet à morte peccati. *Ibid.*
 2. Utrum liberet aliquo modo à poena. *Ibid.*
 3. Utrum aperiat paradisum. 957
 4. Utrum tribuat spem salutis. *Ibid.*
 5. Utrum confessio generalis debeat peccata mortalia oblitari. 958
QUEST. XI. — De sigillo confessionis. *Ibid.*
 Art. 1. Utrum in quolibet casu teneatur homo celare ea quae sunt sub sigillo confessionis. 959
 2. Utrum sigillum confessionis se extendat ad alia, quam quae habita sunt in confessione. 961
 3. Utrum solus sacerdos sigillum confessionis habeat. *Ibid.*
 4. Utrum sacerdos possit revelare confessionem de licentia confitentis. 962
 5. Utrum teneatur celare ea quae etiam aliter novit. *Ibid.*
QUEST. XII. — De satisfactione et ejus quidditate. 964
 Art. 1. Utrum satisfactio sit virtus vel actus virtutis. *Ibid.*
 2. Utrum sit actus justitiae. 965
 Utrum definitio satisfactionis convenienter assignetur ab Augustino. 966
QUEST. XIII. — De satisfactionis possibilitate.
 Art. 1. Utrum homo possit satisfacere Deo. *Ibid.*
 2. Utrum unus pro alio possit satisfacere. 969
QUEST. XIV. — De qualitate satisfactionis.
 Art. 1. Utrum homo possit de uno peccato sine alio satisfacere. *Ibid.*
 2. Utrum possit satisfacere existens extra charitatem de peccatis aliis sibi prius dimissis. 972
 3. Utrum hominis postquam habuerit charitatem, satisfactio praecedens incipiat valere. 973
 4. Utrum opera satisfactoria extra charitatem facta sint alicujus boni meritoria. 974
 5. Utrum valeant ad mitigationem poenae infernalis. 975
QUEST. XV. — De his per quae fit satisfactio.
 Art. 1. Utrum oporteat fieri satisfactionem per opera poenalia. *Ibid.*
 2. Utrum flagella quibus punimur à Deo in hac vita

- sint satisfactoria.
3. Utrum convenienter enumerentur opera satisfactoria. 977
- QUEST. XVI. — De suscipientibus hoc sacramentum. 978
- Art. 1. Utrum poenitentia possit esse in innocentibus. *Ibid.* 979
2. Utrum in sanctis qui sunt in gloria. 980
3. Utrum in angelis bonis vel malis. 981
- QUEST. XVII. — De potestate clavium. 982
- Art. 1. Utrum claves debeant esse in Ecclesia. *Ibid.*
2. Utrum clavis sit potestas ligandi ac solvendi. 983
3. Utrum sint duæ vel una tantum. 984
- QUEST. XVIII. — De effectu clavium. 985
- Art. 1. Utrum potestas clavium se extendat ad culpæ remissionem. 986
2. Utrum se extendat ad remissionem poenæ. 987
3. Utrum sacerdos per potestatem clavium possit ligare. 989
4. Utrum sacerdos possit ligare et solvere secundum proprium arbitrium. 990
- QUEST. XIX. — De ministris clavium. 991
- Art. 1. Utrum sacerdos legalis claves habuerit. *Ibid.*
2. Utrum Christus claves habuerit. 992
3. Utrum soli sacerdotes claves habeant. *Ibid.*
4. Utrum sancti viri non sacerdotes claves habeant, vel usum. 993
5. Utrum mali sacerdotes usum clavium habeant efficacem. 994
6. Utrum schismatici, hæretici, excommunicati, suspensi, degradati habeant usum clavium. 995
- QUEST. XX. — De his in quibus usus clavium exerceri potest. 996
- Art. 1. Utrum sacerdos possit uti clave, quam habet, in quemlibet hominem. *Ibid.*
2. Utrum sacerdos possit semper suum subditum absolvere. 997
3. Utrum aliquis possit uti clavibus in suum superiorem. 998
- QUEST. XXI. — De excommunicatione. 999
- Art. 1. Utrum convenienter definiatur excommunicatio. *Ibid.*
2. Utrum Ecclesia debeat aliquem excommunicare. 1001
3. Utrum aliquis sit excommunicandus pro aliquo damno temporali. 1002
4. Utrum excommunicatio injustè lata aliquem habeat effectum. *Ibid.*
- QUEST. XXII. — De his qui possunt excommunicare et excommunicari. 1003
- Art. 1. Utrum quilibet sacerdos possit excommunicare. *Ibid.*
2. Utrum non sacerdos possit excommunicare. 1004
3. Utrum excommunicatus vel suspensus possit excommunicare. 1005
4. Utrum aliquis seipsum, vel æqualem, vel superiorem possit excommunicare. *Ibid.*
5. Utrum aliqua communitas possit excommunicari. 1006
6. Utrum semel excommunicatus possit iterum excommunicari. 1007
- QUEST. XXIII. De participatione cum excommunicatis. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum liceat excommunicato communicare in puris corporalibus. *Ibid.*
2. Utrum participans excommunicato sit excommunicatus. 1009
3. Utrum participare excommunicato in casibus non concessis sit semper peccatum mortale. *Ibid.*
- QUEST. XXIV. — De absolutione ab excommunicatione. 1010
- Art. 1. Utrum quilibet sacerdos possit suum subditum absolvere ab excommunicatione. *Ibid.*
2. Utrum aliquis invitus possit absolvi. 1011
3. Utrum possit absolvi ab una excommunicatione, et non ab alia. 1012
- QUEST. XXV. — De indulgentia. 1013
- Art. 1. Utrum per indulgentias possit aliquid remitti de pena satisfactoria. *Ibid.*
2. Utrum indulgentiæ tantum valeant, quantum sonant. 1014
3. Utrum sit indulgentia facienda pro temporali subsidio. 1017
- QUEST. XXVI. De his qui possunt indulgentias facere. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum sacerdos parochialis possit indulgentias facere. *Ibid.*
2. Utrum diaconus vel non sacerdos possit indulgentias facere. 1018
3. Utrum episcopus possit indulgentias facere. 1019
4. Utrum existens in peccato mortali possit indulgentias facere. *Ibid.*
- QUEST. XXVII. — De his quibus valent indulgentiæ. 1020
- Art. 1. Utrum indulgentiæ valeant existentibus in peccato mortali. *Ibid.*
2. Utrum valeant religiosis. *Ibid.*
3. Utrum valeant illis qui non faciunt id pro quo dantur. 1021
4. Utrum valeant illis qui dant. 1021
- QUEST. XXVIII. — De solemnî ritu poenitentia. 1021
- Art. 1. Utrum aliqua poenitentia possit publicari, vel solemnizari. *Ibid.*
2. Utrum solemnîs poenitentia possit iterari. 1023
3. Utrum publica poenitentia sit imponenda. *Ibid.*
- QUEST. XXIX. — De sacramento extremæ unctionis. 1024
- Art. 1. Utrum extrema unctio sit sacramentum. *Ibid.*
2. Utrum sit unum sacramentum. 1025
3. Utrum hoc sacramentum sit à Christo institutum. 1027
4. Utrum oleum olivæ sit conveniens materia hujus sacramenti. *Ibid.*
5. Utrum oporteat oleum esse consecratum. 1028
6. Utrum materia hujus sacramenti debeat per episcopum consecrari. 1029
7. Utrum hoc sacramentum habeat aliquam formam. 1030
8. Utrum forma hujus sacramenti debeat proferri per orationem deprecativam. 1031
9. Utrum prædicta oratio sit competens forma hujus sacramenti. 1032
- QUEST. XXX. — De effectu hujus sacramenti. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum extrema unctio valeat ad remissionem omnium peccatorum. 1034
2. Utrum sanitas corporalis sit effectus hujus sacramenti. *Ibid.*
3. Utrum hoc sacramentum imprimat characterem. *Ibid.*
- QUEST. XXXI. — De ministro hujus sacramenti. 1035
- Art. 1. Utrum laicus possit conferre hoc sacramentum. *Ibid.*
2. Utrum diacones. 1036
3. Utrum solus episcopus. *Ibid.*
- QUEST. XXXII. — Quibus hoc sacramentum conferri debet, et in qua parte. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum hoc sacramentum debeat conferri sanis. 1037
2. Utrum in quolibet infirmitate. *Ibid.*
3. Utrum furosis et amentibus. 1038
4. Utrum pueris. *Ibid.*
5. Utrum totum corpus debeat inungi. 1039
6. Utrum convenienter determinentur partes in quibus inungitur. *Ibid.*
7. Utrum mutilati in prædictis partibus tantum inungi debeant. 1040
- QUEST. XXXIII. — De iteratione hujus sacramenti. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum hoc sacramentum debeat iterari. 1041
2. Utrum in eadem infirmitate debeat iterari. *Ibid.*
- QUEST. XXXIV. — De sacramento ordinis. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum ordo in Ecclesia esse debeat. 1042
2. Utrum convenienter definiatur. 1043
3. Utrum sit sacramentum. 1044
4. Utrum ejus forma convenienter exprimat. *Ibid.*
5. Utrum hoc sacramentum materiam habeat. 1045
- QUEST. XXXV. — De effectu hujus sacramenti. 1046
- Art. 1. Utrum in sacramento ordinis gratia gratum faciens conferatur. *Ibid.*
2. Utrum imprimatur character. 1047
3. Utrum sacramentum ordinis supponat characterem baptismalem. 1048
4. Utrum præsupponat characterem confirmationis. 1049
5. Utrum character unius ordinis præsupponat characterem alterius. *Ibid.*
- QUEST. XXXVI. — De qualitate suscipientium. 1050
- Art. 1. Utrum in suscipientibus hoc sacramentum requiratur bonitas vitæ. *Ibid.*
2. Utrum requiratur scientia totius Scripturæ. 1051
3. Utrum x ipso merito vitæ aliquis ordinis gradus consequatur. 1052
4. Utrum promovens ad ordines indignum peccet. 1053
5. Utrum in peccato existens possit sine peccato uti ordine suscepto. *Ibid.*
- QUEST. XXXVII. — De distinctione ordinum. 1054
- Art. 1. Utrum ordo debeat in plures distingui. 1055
2. Quot sint ordines. 1056
3. Utrum debeant distingui per sacros, et non sacros 1058
4. Utrum actus ordinum convenienter assignentur. 1059
5. Quando ordinum characteres imprimantur. 1061
- QUEST. XXXVIII. — De conferentibus hoc sacramentum. 1064
- Art. 1. Utrum solus episcopus possit hoc sacramentum conferre. *Ibid.*
2. Utrum hæreticus, vel quicumque ab Ecclesia præcisus possit hoc sacramentum conferre. 1064
- QUEST. XXXIX. — De impedimentis hujus sacramenti. 1066
- Art. 1. Utrum sexus fœmineus impediatur hujus sacramenti susceptionem. *Ibid.*
2. Utrum carentia usus rationis. 1067
3. Utrum servitus. 1068
4. Utrum homicidium. 1069
5. Utrum illegitima natiuitas. *Ibid.*
6. Utrum defectus membrorum. 1070

- QUÆST. XL. — De his quæ annexa sunt sacramento ordinis.** 1070
Art. 1. Utrum ordinati debeant habere coronæ raturam. *Ibid.*
 2. Utrum corona sit ordo. 1071
 3. Utrum per acceptionem coronæ abrenuntiet aliquis bonis corporalibus. 1072
 4. Utrum supra sacerdotalem ordinem debeat esse potestas episcopalis. *Ibid.*
 5. Utrum episcopatus sit ordo. 1074
 6. Utrum supra episcopos sit alia superior potestas. *Ibid.*
 7. Utrum vestes ministrorum sint convenienter institutæ. 1076
QUÆST. XLI. — De Sacramento matrimonii. 1078
Art. 1. Utrum matrimonium sit de jure naturali. *Ibid.*
 2. Utrum cadat sub præcepto. 1079
 3. Utrum ejus actus sit licitus. 1080
 4. Utrum possit esse meritorius. 1082
QUÆST. XLII. — De matrimonio in quantum est sacramentum. 1083
Art. 1. Utrum sit sacramentum. *Ibid.*
 2. Utrum debuerit institui ante peccatum. 1084
 3. Utrum conferat gratiam. 1085
 4. Utrum carnalis copula sit de integritate matrimonii. 1088
QUÆST. XLIII. — De matrimonio quantum ad sponsalia. 1087
Art. 1. Qui sint sponsalia. *Ibid.*
 2. Qui possint contrahere sponsalia. 1089
 3. Utrum sponsalia dirimi possint. 1091
QUÆST. XLIV. — De matrimonii definitione. 1092
Art. 1. Utrum matrimonium sit in genere conjunctionis. *Ibid.*
 2. Utrum convenienter nominetur. 1093
 3. Utrum convenienter definiatur. 1094
QUÆST. XLV. — De consensu matrimonii. 1095
Art. 1. Utrum consensus sit causa efficiens matrimonii. *Ibid.*
 2. Utrum oporteat consensum exprimere per verba. 1096
 3. Utrum consensus per verba de futuro faciat matrimonium. 1097
 4. Utrum consensus etiam per verba expressus, si desit interior consensus, faciat matrimonium. *Ibid.*
 5. Utrum consensus in occulto factus per verba de præsentii faciat matrimonium. 1098
QUÆST. XLVI. — De consensu, cui advenit juramentum, vel copula carnalis. 1099
Art. 1. Utrum juramentum consensui per verba de futuro expressè adjectum faciat matrimonium. 1100
 2. Utrum copula carnalis eidem consensui adveniens faciat matrimonium. 1101
QUÆST. XLVII. — De consensu coacto. 1102
Art. 1. Utrum aliquis consensus possit esse coactus. *Ibid.*
 2. Utrum aliqua coactio cadat in constantem virum. 1103
 3. Utrum consensus coactus tollat matrimonium. 1104
 4. Utrum consensus faciat matrimonium ex parte cogentis. 1105
 5. Utrum consensus conditionatus faciat matrimonium. *Ibid.*
 6. Utrum aliquis possit cogi à patre ad faciendum matrimonium. *Ibid.*
QUÆST. XLVIII. — De objecto consensûs. 1106
Art. 1. Utrum consensus qui facit matrimonium, sit consensus in carnalem copulam. *Ibid.*
 2. Utrum consensus propter aliquam causam inhonestam faciat matrimonium. 1107
QUÆST. XLIX. — De bonis matrimonii. 1109
Art. 1. Utrum debeat habere aliqua bona, quibus excusetur. *Ibid.*
 2. Utrum sufficienter bona illa assignentur. 1110
 3. Utrum bonum sacramenti sit principalius inter alia bona. 1111
 4. Utrum actus matrimonii per prædicta bona à peccato excusetur. 1113
 5. Utrum sine eis aliquando excusari possit. 1114
 6. Utrum quando est sine eis, sit semper peccatum mortale. 1115
QUÆST. L. — De impedimentis matrimonii in generali. 1116
 Utrum in matrimonium possint esse aliqua impedimenta. *Ibid.*
QUÆST. LI. — De impedimento erroris. 1119
Art. 1. Utrum error de sui naturâ matrimonium impediatur. *Ibid.*
 2. Utrum omnis error matrimonium impediatur. 1120
QUÆST. LII. — De impedimento conditionis servitutis. 1122
Art. 1. Utrum conditio servitutis impediatur matrimonium. *Ibid.*
 2. Utrum servus sine consensu domini sui possit matrimonium contrahere. 1124
 3. Utrum aliquis possit se servum facere, postquam uxoratus est, sine consensu uxoris. 1126
 4. Utrum nati debeant sequi conditionem patris vel matris. *Ibid.*
QUÆST. LIII. — De impedimento voti et ordinis. 1126
Art. 1. Utrum votum simplex dirimat matrimonium. 1128
 2. Utrum votum solemne. 1129
 3. Utrum sacer ordo impediatur matrimonium. 1130
 4. Utrum post matrimonium possit aliquis ordines suscipere. 1131
QUÆST. LIV. — De impedimento consanguinitatis. 1132
Art. 1. Utrum consanguinitas convenienter definiatur. 1133
 2. Utrum convenienter distinguatur per gradus et lineas. 1134
 3. Utrum de jure naturali matrimonium convenienter impediatur per aliquos gradus. 1137
 4. Utrum gradus matrimonium impediens possint per Ecclesiam taxari. 1138
QUÆST. LV. — De impedimento affinitatis. 1141
Art. 1. Utrum affinitas ex matrimonio causetur. *Ibid.*
 2. Utrum maneat post mortem viri vel uxoris. 1142
 3. Utrum causetur ex illicito concubitu. 1143
 4. Utrum ex sponsalibus. 1144
 5. Utrum affinitas sit causa affinitatis. 1145
 6. Utrum affinitas impediatur matrimonium. 1147
 7. Utrum habeat per seipsam gradus. *Ibid.*
 8. Utrum gradus affinitatis extendantur, sicut gradus consanguinitatis. 1148
 9. Utrum matrimonium, quod est inter consanguineos et affines, sit per divortium dirimendum. *Ibid.*
 10. Utrum ad dirimendum tale matrimonium sit procedendum per viam accusationis. 1149
 11. Utrum in tali casu sit procedendum per testes. 1150
QUÆST. LVI. — De impedimento cognationis spiritualis. 1151
Art. 1. Utrum cognatio spiritualis impediatur matrimonium. *Ibid.*
 2. Ex quâ causâ contrahatur. 1152
 3. Utrum transeat à viro in uxorem. 1154
 4. Utrum transeat ad filios carnales patris spiritualis. 1155
QUÆST. LVII. — De cognatione legali, quæ est per adoptionem. 1156
Art. 1. Quid sit adoptio. *Ibid.*
 2. Utrum ex eâ aliquod vinculum contrahatur matrimonium impediens. 1158
 3. Utrum inter personas contrahatur. 1159
QUÆST. LVIII. — De impedimento frigiditatis, maleficii, furie et amentie. 1160
Art. 1. Utrum frigiditas matrimonium impediatur. *Ibid.*
 2. Utrum maleficium. 1162
 3. Utrum furia vel amentia. 1163
 4. Utrum incestus. 1164
 5. Utrum defectus ætatis. 1165
QUÆST. LIX. — De disparitate cultûs, quæ matrimonium impediatur. 1166
Art. 1. Utrum fidelis possit contrahere matrimonium cum infideli. *Ibid.*
 2. Utrum inter fideles possit esse matrimonium. 1167
 3. Utrum alter conjugum ad fidem conversus possit commorari cum infideli nolente converti. 1169
 4. Utrum fidelis possit infideltem relinquere. 1170
 5. Utrum eo dimisso possit alium ducere. 1172
 6. Utrum propter alia peccata possit homo relinquere uxorem, sicut propter infidelitatem. 1173
QUÆST. LX. — De uxoricidio. 1174
Art. 1. Utrum in aliquo casu liceat occidere uxorem. *Ibid.*
 2. Utrum uxoricidium impediatur matrimonium. 1175
QUÆST. LXI. — De impedimento matrimonii, quod est votum solemne. 1176
Art. 1. Utrum alter conjugum, altero invito, possit post carnalem copulam religionem intrare. *Ibid.*
 2. Utrum ante copulam carnalem possit intrare. 1177
 3. Utrum altero intrante, alter possit alteri nubere. 1178
QUÆST. LXII. — De impedimento quod supervenit matrimonio consummato, quod est fornicatio. 1179
Art. 1. Utrum liceat viro uxorem dimittere causâ fornicationis. 1180
 2. Utrum ad hoc teneatur. 1181
 3. Utrum proprio judicio eam dimittere possit. 1182
 4. Utrum vir et uxor sint æqualis conditionis. 1183
 5. Utrum post divortium debeant remanere innupti. 1184
 6. Utrum post divortium possint reconciliari. 1184
QUÆST. LXIII. — De secundis nuptiis. 1185
Art. 1. Utrum secundæ nuptiæ sint licitæ. *Ibid.*
 2. Utrum sint sacramentales. 1186
QUÆST. LXIV. — De annexis matrimonio et debiti redditione. 1187
Art. 1. Utrum alter conjugum teneatur alteri conjugum debitum reddere. *Ibid.*
 2. Utrum aliquando debeat reddere non poscenti. 1188
 3. Utrum vir et uxor in hoc sint æquales. 1189
 4. Utrum unus sine consensu alterius possit votum

- emittere, per quod redditio debiti impediatur. 1190
5. Utrum impediatur debiti petitionem. 1191
6. Utrum petens tempore sacro peccet mortaliter. 1192
7. Utrum reddere teneatur tempore festivo. *Ibid.*
Quæst. LXV. — De bigamiâ. *Ibid.*
Art. 1. Utrum habere plures uxores sit contra legem naturæ. 1193
2. Utrum aliquando fuerit licitum. 1196
3. Utrum habere concubinam sit contra legem naturæ. 1198
4. Utrum accedere ad concubinam sit peccatum mortale. 1199
5. Utrum aliquando fuerit licitum habere concubinam. 1200
Quæst. LXVI. — De bigamiâ, et irregularitate ex eâ contractâ. 1201
Art. 1. Utrum illi bigamiæ, quæ est ex hoc quod aliquis duas uxores successivè habuerit, sit annexa irregularitas. 1202
2. Utrum qui duas uxores habuerit simul vel successivè, irregularitatem contrahat. 1203
3. Utrum qui non accepit virginem, contrahat irregularitatem. *Ibid.*
4. Utrum bigamia per baptismum solvatur. 1205
5. Utrum cum bigamo liceat dispensare. 1206
Quæst. LXVII. — De libello repudii. *Ibid.*
Art. 1. Utrum inseparabilitas matrimonii sit de lege naturæ. 1207
2. Utrum repudiare uxorem possit esse licitum per dispensationem. 1208
3. Utrum sub lege Moysi fuerit licitum. 1209
4. Utrum liceat uxorem repudiare, et alteram accipere. 1210
5. Utrum liceat uxorem repudiati iterum ducere. 1211
6. Utrum causa repudii fuerit odium uxoris. 1212
7. Utrum omnes causæ repudii debuerint scribi in libello. 1213
Quæst. LXVIII. — De filiis illegitimè natis. *Ibid.*
Art. 1. Utrum filii qui nascuntur extra verum matrimonium sint illegitimi. *Ibid.*
2. Utrum illegitimi filii debeant ex hoc damnum reportare. 1214
3. Utrum possint legitimari. 1215
Quæst. LXIX. — De his quæ spectant ad resurrectionem, et primò de loco animarum post mortem. *Ibid.*
Art. 1. Utrum animabus defunctorum assignentur receptacula. 1216
2. Utrum statim post mortem deducantur ad cælum vel ad infernum. 1217
3. Utrum existentes in paradiso vel in inferno egredi valeant. 1218
4. Utrum idem sit sinus Abrahæ et limbus. 1220
5. Utrum limbus sit idem quod infernus damnatorum. 1222
6. Utrum limbus puerorum sit idem quod limbus patrum. *Ibid.*
7. Utrum debeant tot receptacula distingui. 1223
Quæst. LXX. — De qualitate animæ exeuntis à corpore et penâ ei inflicta ab igne corporeo. 1225
Art. 1. Utrum in animâ separatâ remaneant potentia sensitivæ. *Ibid.*
2. Utrum in eâ remaneant actus dictarum potentialium. 1228
3. Utrum anima separata possit pati ab igne corporeo. 1230
Quæst. LXXI. — De suffragiis mortuorum. 1234
Art. 1. Utrum suffragia facta per unum prosint alteri. *Ibid.*
2. Utrum mortui juvari possint ex operibus vivorum. 1236
3. Utrum suffragia facta per peccatores mortuis prosint. 1237
4. Utrum facientibus prosint. 1238
5. Utrum prosint existentibus in inferno. 1239
6. Utrum prosint existentibus in purgatorio. 1242
7. Utrum pueris existentibus in limbo. 1243
8. Utrum aliquo modo existentibus in patriâ. 1244
9. Utrum oratio, missa et elemosyna prosint. 1245
10. Utrum indulgentiæ mortuis prosint. 1246
11. Utrum cultus exequiarum eis prosint. 1247
12. Utrum suffragia magis prosint eis pro quibus fiunt quàm aliis. 1249
13. Utrum facta pro multis tantum valeant, ac si facta essent pro uno. 1250
14. Utrum tantum illis pro quibus non fiunt, quantum illis pro quibus fiunt. 1251
Quæst. LXXII. — De oratione respectu sanctorum qui sunt in patriâ. 1252
Art. 1. Utrum orationes nostræ cognoscantur à sanctis. *Ibid.*
2. Utrum sanctos interpellare debeamus. 1254
3. Utrum semper exaudiantur, effusis pro nobis orationibus. 1256
Quæst. LXXIII. — De signis quæ iudicium præcedent. 1258
Art. 1. Utrum iudicium præcedat aliqua signa. *Ibid.*
2. Utrum secundum veritatem sol et luna obscurari debeant. 1259
3. Utrum virtutes cælorum movebuntur. 1260
Quæst. LXXIV. — De igne ultimæ conflagrationis. 1261
Art. 1. Utrum aliqua mundi purgatio sit futura. *Ibid.*
2. Utrum per ignem futura sit. 1262
3. Utrum ille ignis sit idem specie cum igne elementari. 1263
4. Utrum sit superiores cælos purgaturus. 1265
5. Utrum elementa sit consumpturus. 1266
6. Utrum omnia elementa sit purgaturus. 1268
7. Utrum præcedat iudicium vel sequatur. 1269
8. Utrum per illum ignem consumi sint homines. 1270
9. Utrum ille ignis reprobos involvet. 1271
Quæst. LXXV. — De resurrectione. 1272
Art. 1. Utrum resurrectio corporum sit futura. *Ibid.*
2. Utrum sit omnium generaliter. 1274
3. Utrum sit naturalis vel miraculosa. 1275
Quæst. LXXVI. — De causâ resurrectionis. 1277
Art. 1. Utrum resurrectio Christi sit causa nostræ resurrectionis. *Ibid.*
2. Utrum vox tubæ. 1279
3. Utrum angeli. 1280
Quæst. LXXVII. — De tempore et modo resurrectionis. 1281
Art. 1. Utrum tempus resurrectionis debeat differri usque in finem seculi. *Ibid.*
2. Utrum tempus illud sit occultum. 1283
3. Utrum fiet noctis tempore. 1285
4. Utrum resurrectio sit futura subito an successivè. 1286
Quæst. LXXVIII. — De termino resurrectionis. *Ibid.*
Art. 1. Utrum mors sit terminus à quo resurrectionis in omnibus. 1287
2. Utrum cineres vel pulveres. 1288
3. Utrum illi cineres habeant naturalem inclinationem ad animam. 1289
Quæst. LXXIX. — De conditionibus resurgentium, et primò de eorum identitate. 1290
Art. 1. Utrum corpus resurgat idem numero. 1291
2. Utrum idem numero homo. 1293
3. Utrum oporteat eosdem pulveres ad easdem partes in quibus prius erant, reverti. 1295
Quæst. LXXX. — De integritate corporeo resurgentium. 1296
Art. 1. Utrum omnia membra corporis in ipso resurgant. *Ibid.*
2. Utrum capilli et unguës. 1298
3. Utrum humores. *Ibid.*
4. Utrum illud quod fuit de veritate humanæ naturæ. 1300
5. Utrum quicquid fuit materialiter in corpore. 1304
Quæst. LXXXI. — De qualitate resurgentium. 1305
Art. 1. Utrum omnes resurgant in eadem ætate. 1306
2. Utrum in æquali staturâ. *Ibid.*
3. Utrum in eodem sexu. 1308
4. Utrum in vitâ animalî. *Ibid.*
Quæst. LXXXII. — De conditionibus beatorum resurgentium. 1310
Art. 1. Utrum sancti resurgant quoad corpora impassibiles. *Ibid.*
2. Utrum æqualis impassibilitas erit in omnibus. 1313
3. Utrum illa impassibilitas sensum in actu à corporibus gloriosis excludat. *Ibid.*
4. Utrum sint in eis omnes sensus in actu. 1315
Quæst. LXXXIII. — De subtilitate corporum beatorum. 1317
Art. 1. Utrum subtilitas sit proprietatis corporum beatorum. *Ibid.*
2. Utrum ratione hujus subtilitatis possit corpus gloriosum esse in eodem loco cum alio corpore non glorioso. 1319
3. Utrum per miraculum duo corpora possint esse in eodem loco simul. 1322
4. Utrum duo corpora gloriosa possint esse simul in eodem loco. 1324
5. Utrum corpus gloriosum æqualem sibi requirat locum. 1325
6. Utrum corpus gloriosum sit palpabile. 1326
Quæst. LXXXIV. — De agilitate corporum beatorum. 1327
Art. 1. Utrum corpore gloriosa sint futura agilia. *Ibid.*
2. Utrum movebuntur. 1329
3. Utrum movebuntur in instanti. 1330
Quæst. LXXXV. — De claritate corporum beatorum. 1334
Art. 1. Utrum claritas inerit corporibus gloriosis. *Ibid.*
2. Utrum claritas illa videri poterit ab oculo non glorioso. 1336
3. Utrum corpus gloriosum videri poterit a corpore non glorioso. *Ibid.*
Quæst. LXXXVI. — De conditionibus corporum damnatorum resurgentium. 1337
Art. 1. Utrum corpora damnatorum cum suis deformitatibus resurgant. *Ibid.*
2. Utrum eorum corpora erunt incorruptibilia. 1339
3. Utrum erunt impassibilia. 1340
Quæst. LXXXVII. — De cognitione quam habebunt resuscitati in iudicio respectu meritorum et demeri-

- torum. 1342
- Art. 1. Utrum agnoscat quilibet homo in iudicio peccata sua. *Ibid.*
2. Utrum quilibet possit legere conscientiam alterius. 1344
3. Utrum omnia merita et demerita uno intuitu quis videre poterit. 1345
- QUÆST. LXXXVIII. — De iudicio generali, tempore et loco in quo fiet. 1346
- Art. 1. Utrum generale iudicium sit futurum. *Ibid.*
2. Utrum quantum ad disceptationem fiet per vocalem locutionem. 1348
3. Utrum fiet tempore ignoto. 1349
4. Utrum fiet in valle Josaphat. 1351
- QUÆST. LXXXIX. — De iudicantibus et iudicandis in iudicio generali. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum aliqui homines iudicaturi sint cum Christo. 1352
2. Utrum voluntariæ paupertati respondeat iudiciaria potestas. 1353
3. Utrum angeli sint iudicaturi. 1355
4. Utrum dæmones exequentur sententiam iudicis. *Ibid.*
5. Utrum omnes homines appareant in iudicio. 1356
6. Utrum boni sint iudicandi. 1357
7. Utrum mali. 1358
8. Utrum angeli. 1359
- QUÆST. XC. — De formâ iudicis venientis ad iudicium. 1360
- Art. 1. Utrum Christus in formâ humanitatis sit iudicaturus. *Ibid.*
2. Utrum in formâ humanitatis gloriosâ apparebit. 1361
3. Utrum Divinitas possit a malis sine gaudio videri. 1363
- QUÆST. XCI. — De qualitate mundi post iudicium. 1364
- Art. 1. Utrum innovatio mundi sit futura. *Ibid.*
2. Utrum motus corporum cœlestium cessabit. 1366
3. Utrum corpora cœlestia tunc magis fulgebunt. 1370
4. Utrum elementa majorem claritatem recipiant. 1372
5. Utrum animalia et plantæ remaneant. 1373
- QUÆST. XCII. — De visione divinæ essentiæ per comparisonem ad beatos. 1375
- Art. 1. Utrum intellectus humanus possit pervenire ad videndum Deum per essentiam. *Ibid.*
2. Utrum sancti videbunt Deum oculo corporali. 1383
3. Utrum videndo Deum videant omnia quæ Deus videt. 1386
- QUÆST. XCIII. — De sanctorum beatitudine, et eorum mansionibus. 1389
- Art. 1. Utrum beatitudo sanctorum augeatur post iudicium. *Ibid.*
2. Utrum gradus beatitudinis appellentur mansiones. 1391
3. Utrum diversæ mansiones distinguantur penes diversos gradus charitatis. 1392
- QUÆST. XCIV. — De modo quo sancti se habebunt erga damnatos. 1393
- Art. 1. Utrum sancti poenas damnatorum videant. *Ibid.*
2. Utrum eis compatiuntur. *Ibid.*
3. Utrum de eorum pœnis lætentur. 1394
- QUÆST. XCV. — De dotibus beatorum. 1395
- Art. 1. Utrum beatis sint assignandæ aliquæ dotes. *Ibid.*
2. Utrum dos à beatitudine differat. 1397
3. Utrum Christo insint dotes. 1398
4. Utrum angelis. 1400
5. Utrum dotes convenienter assignentur. 1401
- QUÆST. XCVI. — De aureolis. 1403
- Art. 1. Utrum aureola differat à præmio essentiali. 1404
2. Utrum differat à fructu. 1406
3. Utrum fructus soli virtutis continentia debeat. 1408
4. Utrum convenienter assignentur tres fructus tribus partibus continentia. 1409
5. Utrum aureola virginibus debeat. 1410
6. Utrum martyribus. 1413
7. Utrum doctoribus. 1417
8. Utrum Christo. 1418
9. Utrum angelis. 1419
10. Utrum corpori humano. *Ibid.*
11. Utrum convenienter tres aureolæ assignentur. 1420
12. Utrum aureola virginum sit potissima. 1421
13. Utrum unus alio eandem aureolam excellentius habeat. 1422
- QUÆST. XCVII. — De poenâ damnatorum. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum damnati solâ poenâ ignis affligantur in inferno. 1423
2. Utrum vermis, quo affligentur, sit corporalis. *Ibid.*
3. Utrum fletus, qui erit in damnatis, sit corporalis. 1424
4. Utrum tenebræ eorum sint corporales. *Ibid.*
5. Utrum ignis, quo affligentur, sit corporalis. 1425
6. Utrum sit ejusdem speciei cum igne nostro. 1427
7. Utrum ignis ille sit sub terrâ. 1428
- QUÆST. XCVIII. — De voluntate et intellectu damnatorum. 1430
- Art. 1. Utrum omnis voluntas damnatorum sit mala. *Ibid.*
2. Utrum aliquando poeniteant eorum quæ fecerunt. 1431
3. Utrum magis velent esse quam non esse. 1432
4. Utrum velent non damnatos esse damnatos. *Ibid.*
5. Utrum ipsi habeant Deum odio. 1433
6. Utrum ipsi demereri possint. 1434
7. Utrum possint uti scientiâ hic acquisitâ. 1435
8. Utrum cogitent aliquando de Deo. *Ibid.*
9. Utrum videant gloriam beatorum. 1436
- QUÆST. XCIX. — De misericordiâ et justitiâ Dei respectu damnatorum. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum peccatoribus ex divinâ justitiâ inferatur poena æterna. *Ibid.*
2. Utrum per Dei misericordiam poena hominum et dæmonum terminetur. 1439
3. Utrum saltem poena hominum. 1440
4. Utrum saltem Christianorum. 1441
5. Utrum illorum qui opera misericordiæ fecerunt. 1443
- MONITUM. 1443-1444
- APPENDIX. — QUÆSTIO PRIMA. — De qualitate animarum quæ cum originali peccato solo ex hac vitâ decedunt. *Ibid.*
- Art. 1. Utrum animæ cum solâ originali culpâ decedentes à corporeo igne patiantur, vel affligantur poenâ ignis. 1445
2. Utrum hujusmodi animæ patiantur afflictionem spirituales propter statum in quo sunt. 1447
- QUÆST. II. — De qualitate animarum quæ in purgatorio propter peccatum actuale, vel ejus poenam expiantur. 1449
- Art. 1. Utrum poena purgatorii excedat omnem poenam temporalem hujus vitæ. *Ibid.*
2. Utrum illa poena sit voluntaria. 1450
3. Utrum animæ in purgatorio per dæmones puniantur. 1451
4. Utrum per poenam purgatorii expietur peccatum veniale quoad culpam. *Ibid.*
5. Utrum ignis purgatorius liberet à reatu poenæ. 1453
6. Utrum ab illâ poenâ unus liberetur alio citius. 1454
- ARTICULI DUO DE PURGATORIO (ex edit. Palav. an. 1712). 1455
- Art. 1. Utrum purgatorium sit post hanc vitam. *Ibid.*
2. Utrum sit idem locus quo animæ purgantur, et quo damnati puniuntur. 1456
- BERNARDI MARIE DE RUBIS DISSERTATIO DE SUMMA THEOLOGICA GENUINO CERTISSIMOQUE S. THOMÆ AQUINATIS OPERE ADVERSUS JOANNEM LAUNOUM, ET PETRUM DE ALVA ET ASTORCA; DEQUE SUPPLEMENTO TERTIE PARTIS, AC ETIAM TEMPORE QUO IDEM OPUS ELUCUBRAVIT AQUINAS; EJTUSQUE VERSIONE GRÆCA, ARMENICA, ALIISQUE. 1457-1458
- CAPUT PRIMUM. Imperii Joannis Launoi censura. Natalis Alexandri et Jacobi Echardi apologetica scripta. Aquinati Summam Theologiæ adjudicant Ptolemæus de Lucâ et Bartholomæus Logotheta, pronuntius regni Siciliae. *Ibid.*
- CAP. II. De germano eodem S. Thomæ festo testimonium perhibent Nicolaus Trivetus, et Guillelmus de Tocco. Perperam in dubium vocat Antonius Pagius, laudatum Guillelmum vulgatam scripsisse Aquinatis vitam. 1461
- CAP. III. Testes accedunt Nicolaus de Freaville S. R. E. Cardinalis, et Joannes de Friburgo. Alii etiam consodales. Itemque exteri, Galienus de Orto, Guillelmus de la Mare, S. Ludovicus episcopus Tolosanus. Codices denique Mss. 1462
- CAP. IV. Petrus Rogerius, postea Clemens VI, quem Launoius imperitè putavit silentio præteruisse Theologicam Summam, amplissimis eam memorat verbis in primo sermone de Laudibus S. Thomæ. Itemque in alio quem eodem de argumento sermone habuit. 1464
- CAP. V. Tertia Summæ Theologiæ pars ad xc usque quæstionem, veterum testimonio, et ipsius Thomæ fide, genuinus ostenditur ejusdem Aquinatis fœtus. Petri de Alvâ et Astorgâ dubia et objecta depelluntur. 1466
- CAP. VI. Supplementi ad tertiam Partem auctor non videtur esse Albertus de Brixia, neque Petrus de Alverniâ. Henrico de Gorcomio probabilius adjudicatur opus, ex commentario in quartum Sententiarum librum confectum. 1468
- CAP. VII. Scriptores nonnulli referuntur, qui Summam Theologiæ à Thomâ juniore, et Commentarios in Sententias ab eodem seniore confectos, arbitrati sunt. Opposita chronographia vindicatur. 1469

- CAP. VIII.** De Græcâ versione ejusdem Summæ Theologicæ. Quis fuerit auctor, inquiratur. Versio Armenica, aliæque vulgares. 1470
- BERNARDI MARIE DE RUBIS DISSERTATIO DE PRÆCIPUIS SUMMÆ THEOLOGICÆ EDITIONIBUS, CUM MENDOSORUM CORRECTIONE; DEQUE GENUINO EJUSDEM TEXTU, NUNQUAM ET NUSPIAM DEPRAVATO.** 1471-1472
- CAPUT PRIMUM.** Typographiæ menda, aliæque id genus indicantur, quæ in vetustas ac Romanam anni 1570 editiones irrepserunt. In eâ mendis expurgandâ Francisci Garciae studium; ejusdemque vitia nonnulla. Dominici Nicolini typographi Veneti oscitantia; diligentia verò Cosmæ Morelles. *Ibid.*
- CAP. II.** Nova Romæ à Gregorio Donato curata editio Lovaniensium Doctorum et Duacensium emendationes et notæ; quarum aliquæ ad examen vocatæ: Parisiensis Joannis Nicolai accuratior editio: quid in eâ videri possit minis laude dignum, indicatur. Reginaldi Lucarini emendationes aliquæ expensæ et correctæ. 1474
- CAP. III.** Accuratissimæ editiones Patavinæ duæ: quæ invicem comparantur et expendantur. Emendationes curari adhuc possunt. Novissimæ correctiones Thomæ Madalenæ ordinis Prædicatorum, cum animadversionibus. 1477
- CAP. IV.** Neque indicata menda plura quæ irrepserant, neque adhibita à viris peritissimis emendationes, ullam unquam in præstantissimam Summæ Theologicæ opus corruptionem invexerit. Joannis Bromiardii sententia quædam expenditur. 1480
- CAP. V.** Propitiatorum Arceæ in quodam Summæ loco dicitur lapideum, prelo errante. Theophilus Raynaudus refellit. 1482
- BERNARDI MARIE DE RUBIS DISSERTATIO DE SECUNDÆ SUMMÆ THEOLOGICÆ PARTE QUAM MINIME S. THOMAS EX ALIO SCRIPTORE, SED ALTER EX AQUINATE DEFLORAVIT; DEQUE SPECULI MORALIS, NOMINE VINCENTII BELLOVACENSIS INSIGNITI, VERO AUCTORE, EJUSQUE ETATIS, 1483-1484**
- CAPUT PRIMUM.** Franciscus Garcia primus asseruisse videtur S. Thomam suam Summæ Theologicæ secundam partem deflorasse ex Speculo morali. Validissima repugnant generalia argumenta. De emortuali Vincentii Bellovacensis anno. Num ejusdem Bellovacensis dici debeat factus Speculum morale, dubium ingerunt gravissimi scriptores. *Ibid.*
- CAP. II.** Genninum Vincentii Bellovacensis opus vetustissimi optimæ notæ codices in tria Specula tributum præstant, rejecto Speculo morali. Idem confirmant synchroni testes probatissimi. Quod etiam evincitur, in ita ejusdem Speculi moralis comparatione cum tribus genuinis, Naturali, Doctrinali, Historiali. 1486
- CAP. III.** Auctores deflorati in Speculo morali sunt Aquinate et Vincentio Bellovacensi recentiores; ac primò Petrus de Tarentasiâ, postea Innocentius Papa V, item anonymus auctor de Consideratione Novissimorum; et Stephanus de Borbone interpolatus. Denique Richardus de Mediavilla. 1490
- CAP. IV.** Alia quædam indicia et argumenta quæ plagiarium exhibent, genuinum S. Thomæ opus expilantem. Quo vitam tempore egerit ille, ejusve fuerit professionis. Quo sensu plagiarius dici debeat. 1493
- BERNARDI MARIE DE RUBIS DISSERTATIO DE INTEGRÆ S. THOMÆ IMMUNITATE A PLAGIO, QUO THEOLOGICA QUADRIPARTITA SUMMA, AC SUMMA QUÆDAM VIRTUTUM ALEXANDRI HALENSIS, NIMIA CONFIDENTIA AB EODEM AQUINATE SERREPTÆ DICUNTUR EXPILATÆQUE; ADVERSUS LUCAM WADINGUM ET JOANNEM DE LA HAYE.** 1495-1496
- CAPUT PRIMUM.** Alexandrum Halensem à S. Thomâ Aquinate expilatum, excogitarunt Lucas Wadingus et Joannes de la Haye. Nihil de Summâ Halensis quadripartitâ adduci potest quod ab Aquinate surreptum fuerit. Joannis Gersonii locus castigatus et expositus. *Ibid.*
- CAP. II.** Perperam ac temerè Summa quædam Virtutum, Halensi tributa, obruditur, quam Thomas expilaverit. Ab eodem Halensi commentarii in Sententiarum libros adjudicantur, itemque Summa quæ destructoria virtutum inscribitur. 1500
- CAP. III.** Virtutum Summam nuspiam Halensis pollicitus est. Summæ Theologicæ quadripartitæ examen instituitur. Eadem manca est et imperfecta; colligiturque Summam Virtutum non elucubrâsse Halensem. 1502
- CAP. IV.** Num Summæ prædictæ Theologicæ lacunas
- expleverit Guillelmus de Melitonâ. Plagium omne ab Aquinate removetur. Hunc in scholâ Alexandri Halensis auditorem fuisse, refellit. 1506
- BERNARDI MARIE DE RUBIS DISSERTATIO DE QUATTOR S. THOMÆ AQUINATIS LOCIS AC DOCTRINÆ CAPITIBUS INERPTA ET INJUSTA CENSURA NOTATA A JOANNE FABRICIO.** 1509-1510
- CAPUT PRIMUM.** S. Thomam notat Joannes Fabricius de mendoso Indice Gregorii Magni super Cantica; quam ejusdem fuerit in hujusmodi Indicibus diligentia. Ante Aquinatam idem index mendosus legitur in Magistro Sententiarum, Petro Lombardo: unde Fabricii censura, insipiens et injusta. Vitiosæ prædictæ citationis origo: an ergo potius Glosam quam Gregorium citaverit S. Thomas. Hujusmodi censuræ in Thomam ineptissimæ. Bona et optima fides ejus. *Ibid.*
- CAP. II.** Altera Fabricii censura doctrinam Thomæ petit de proprio illo Dei nomine, *Qui est*: ejusdem doctrinæ subtilitas ac etiam soliditas. Adversæ Fabricii rationes expensæ et eversæ; vindicaturque Masorethica textûs Hebræi lectio. S. Thomæ doctrina, veterum latinorum græcorumque Patrum documentis conformis; ac favent Hebræorum magistri. 1512
- CAP. III.** Unum potius quam primum vocari diem debuisse, in quo lux facta est, rationibus ostendit. Aquinas ex S. Basilio sumptis: hinc vero injusta est Joannis Fabricii censura. Fallitur Dionysius Petavius, qui rationes prædictas rejicit, veluti mysticas interpretationes. An vespere præcesserit mane, sive lucem, an vice versâ. Joannes Clericus notatus. 1516
- CAP. IV.** Supposititia Cyrilli Alexandrini testimonia ab Aquinate in Summâ Theologicæ allegari falsò notat Joannes Fabricius. Launojus, quem ipse laudat, tum bonam Thomæ fidem, tum justum criterium vindicat. Animadversiones. 1518
- BERNARDI MARIE DE RUBIS ADMONITIO PRÆVIA DE IMPERITIA IN HISTORIÆ FACTIS INERPTÆ AG FALSO IMPUTATA S. THOMÆ AQUINATI.** 1521-1522
- CAPUT PRIMUM.** Methodum in historiæ factis recensendis à S. Thomâ Aquinate servatam scitè declarant vindicant Nostrates, aliique viri docti. Validiores quæ agi possunt, inducantur vindiciæ. *Ibid.*
- CAP. II.** Præcipuas duas assert S. Thomas Patrum sententias de tempore cædis puerorum innocentium, quas conciliare studet cum sacræ Scripturæ textu. Animadversiones. Cur tertiam aliam prætermiserit. Historica quædam facta ab aliis invecia refert. Falsitatem in aliquibus deprehensam indicat. 1523
- CAP. III.** Joannem Evangelistam nubere volentem, vel etiam sponsum in nuptiis Canæ Galilææ, refert S. Thomas; historia, quæcumque ea sit, expenditur: quæ id unum prodit, nubere illum voluisse; eidemque addiderunt alii nuptiarum celebrationem. Hæc sibi nota fuisse indicat Aquinas; cautiusque scribit in Summâ Theologicâ. Utrumque permittit: ac nihilominus Joannis virginitatem, quam SS. Patres et ipse commendat, sustineri posse ostendit. 1526
- CAP. IV.** Historiam de Trajani imperatoris animâ precibus S. Gregorii Magni liberatâ ab inferis refert S. Thomas; deque modo quo id fieri poterit, theologice disserit. Latini et græci scriptores, qui factum illud litteris mandarunt, veluti fabulam explodunt viri docti. Natalis Alexandri vindiciæ pro S. Thomâ Aquinate. Satis indicat ipse Thomas historiæ falsitatem se deprehendisse. 1528
- CAP. V.** Panem azymum in eucharistico sacrificio, grassante Ebionæorum hæresi, intermissum fuisse in Ecclesiâ latinâ, refert alicubi S. Thomas cum ejus ævi scholasticis. Commentitiam historiam rejiciunt viri docti. Mabillonii de S. Thomâ abisque scholasticis prudens judicium. Commentum deprehendisse videtur Aquinas in Summâ Theologicâ. De nonnullis epistolis agit, sub nomine Gregorii Magni ab eodem Aquinate citatis. 1531
- CAP. VI.** Mendosus Index Sylvestri pro Silverio Romano pontifice expenditur. Itemque Anglorum episcopi pro episcopo Augustodunensi. Ac demùm Helenæ pro Irene imperatrice. 1533
- CAP. VII.** Veterum hereticorum nomina, quæ deformata leguntur in aliquibus S. Thomæ operibus, emendantur. Menda sunt quæ causam habent librorum imperitiam. Codex manuscriptorum expensus. 1535

